Fernando Claudín

Krisen i den kommunistiska rörelsen

Del 1

Översättning (från spanska): Martin Fahlgren

Utgiven 1979 av *Bokförlaget Röda Rummet* och *Förlaget Barrikaden*

Om författaren

Fernando Claudín (1915-1990) var en spansk kommunist och politisk teoretiker/författare. Han föddes 1915 i Madrid, där han som tonåring påbörjade studier i arkitektur, som han dock avbröt pga sitt politiska engagemang. 1933 blev han medlem i det kommunistiska ungdomsförbundet (Juventudes Comunistas), vars ledning han snart tillhörde. Under inbördeskriget var han även medlem av kommunistpartiet (PCE). Efter kriget verkade han i exil i Mexiko och Sovjetunionen och invaldes i partiets centralkommitté och politbyrå. I början av 1960-talet hamnade han i opposition mot partiets generalsekreterare (Carrillo), främst om den politik som borde föras i det Franco-styrda Spanien. 1965 uteslöts han (ihop med meningsfränder) ur partiet. I likhet med många andra återvände han till Spanien efter Francos död (1975).

Claudín avled 1990 i sin födelsestad Madrid.

Claudín har skrivit flera betydelsefulla arbeten. Viktigast är föreliggande arbete (som översatts till många språk). På svenska finns också hans *Eurokommunism och socialism* (1979).

Debatt om Claudíns bok

Claudíns arbete blev mycket omtalad och diskuterad, inte minst i Spanien, men den uppmärksammades även i Sverige. Om kommentarer i svensk vänsterpress, se Om 4 recensioner av F Claudins ”Krisen i den kommunistiska rörelsen” (ur tidskriften *Fjärde Internatikonalen*), där fyra recensioner kommenteras.

Se även Juan Andrades Recension av Claudíns ”Krisen i den kommunistiska rörelsen”. Andrade var ledande medlem av det antistalinistiska spanska revolutionära partiet POUM, som utsattes för omfattande förföljelse av stalinisterna under 1937-38.

Sedan 1979 har det tillkommit flera andra viktiga arbeten om Komintern. Här bör nämnas Pierre Broués *Kommunistiska internationalens historia* (se Kommunistiska Internationalen 1917-1919: Uppgången, som även innehåller länkar till andra bokavsnitt) och Burnett Bollotens Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution, som båda finns i utdrag på marxistarkivet.

Innehåll

Förkortningar ... 1
Not till franska utgåvan ... 1
Not till engelska utgåvan ... 1
Förord av Jorge Semprún ... 2
Introduktion ... 5
Del 1. Krisen i den Kommunistiska internationalen ... 7
1. Upplösningen ... 7
Den sista episoden i en lång kris ... 7
Historiens ironi ... 11
En bankruttförklaring ... 19
Appendix till kapitel 1 ... 23
2. Den teoretiska krisen ... 27
Lenins teoretiska schema ... 27
En döende kapitalism? ... 35
Lenins sista frågeställningar ... 40
Stalin som revisionist – den fullständiga socialismen i ett enda land ... 45
Orsaker till den teoretiska förlamningen ... 58
3. Monolitismen ... 67
Transplantation av den ryska modellen ... 67
Ultra-centralism och förryskning ... 73
Monolitismens utveckling ... 76
4. Den politiska krisen ... 83
Det tyska exemplet ... 83
Folkfrontserfarenheten ... 111
Den koloniala erfarenheten ... 168
Den kinesiska revolutionen ... 188
Den sista akten ... 204

Not om denna digitala utgåva:

Vissa tillägg har gjorts (särskilt i noterna), ofta inom hakparenteer [ ].

Åtskilliga av de texter som det hänvisas till nedan finns nu tillgängliga på Internet. På engelska finns t ex Lenins *Collected Works* komplett på webbplatsen Marxists Internet Archive (MIA). Detsamma gäller Stalins *Works.* Där finns även Komintern-dokument av olika slag, som kongressdokument, tidskrifter som *International Press Correspondence* (*Inprecorr*), m m.

Många texter finns även i svensk översättningar på marxistarkiv.se (en hel del även på MIA). Det gäller t ex alla referenser till svenska Lenin- och Trotskij-texter + en hel del som har tillkommit sedan 1979 då denna bok gavs ut.

Tips: Om du blir intresserad av en viss text så kan den ofta hittas på nätet genom att söka efter författarnamnet + artikelrubriken/boktiteln. Exempelvis finns den av Claudín (i not 169 i kapitel 4) refererade boken *Marx on China, 1853-1860,* med artiklar publicerade i *New York Daily Tribune* på MIA.

Förkortningar

CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas (spanskt högerparti)
CGT	Confédération Général du Travail (fransk fackförening)
CNT	Confederación Nacional del Trabajo (anarkosyndikalistisk fackförening)
EKKI	Kommunistiska internationalens exekutivkommitté
FAI	Federación Anarquista Ibérica (anarkistisk organisation i Spanien)
ILP	Independent Labour Party (England)
JSU	Juventudes Socialistas Unificadas (sammanslagning av de socialistiska och kommunistiska ungdomsorganisationerna i Spanien)
KAPD	Kommunistische Arbeiterpartei Deutschlands KKP Kinas Kommunistiska Parti
Komintern	Kommunistiska internationalen
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
PCE	Partido Comunista Español (spanska kommunistpartiet)
PCF	Partie Communiste Francais (franska kommunistpartiet)
POUM	Partido Obrero de Unificación Marxista (Arbetarpartiet för marxistiskt enande – i Spanien)
PSOE	Partido Socialista Obrero Español (spanska socialistpartiet)
SAI	Socialistiska arbetarinternationalen
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands SUKP Sovjetunionens Kommunistiska Parti
TUC	Trade Union Congress (brittiska landsorganisationen)
UGT	Unión General de Trabajadores (socialistiskt ledd fackföreningsorganisation i Spanien)
USPD	Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (1917-1923)

Not till franska utgåvan

Till den franska utgåvan har jag granskat den spanska texten och gjort en del ändringar som främst rör detaljer. Avsikten med ändringarna har varit att klargöra vissa formuleringar, precisera en del faktauppgifter, eller tillfoga en del bibliografiska hänvisningar. Den enda väsentliga ändringen är sammanslagningen av de två delarnas avslutande kapitel (rubrikerna i den spanska upplagan är ”Notas finales” och ”Primer epílogo”) till ett enda – en epilog – som avslutar boken. I denna nya text har jag utelämnat några frågeställningar som tycks mig mindre viktiga. Samtidigt har jag utvidgat behandlingen av andra aspekter, som jag inte ägnade tillräcklig uppmärksamhet i den spanska versionens avslutande kapitel.

Not till engelska utgåvan

Det samvetsgranna arbete som utförts av Brian Pearce vid översättningen av Del 1 till engelska, har gjort det möjligt för mig att korrigera några fel i originaltexten, och dessutom några som fanns i den franska versionen. Jag begagnar detta tillfälle till att tacka honom.

Förord av Jorge Semprún

”Det verkar”, skrev Isaac Deutscher 1950 i en av artiklarna i sin bok *Kättare och renegater*, ”som om den enda värdiga attityd som den intellektuelle exkommunisten kan inta, är att höja sig *au-dessus de la melée*” (över striden, ö. anm.).[1] Vid första anblicken verkar det vara ett underligt råd. Låt oss undersöka det närmare.

På dessa sidor, skrivna 1950, analyserar Deutscher de betraktelser över kommunismen som publicerats av vissa författare – Arthur Koestler, Ignazio Silone, André Gide, Louis Fischer, Richard Wright och Stephen Spender – vilka hade varit antingen partimedlemmar eller sympatisörer till partiet, och han kommer snabbt fram till slutsatsen att det skulle ha varit bättre om alla hade hållit tyst. Det är uppenbart att Deutscher inte tycker om de intellektuella som uteslöts ur partiet. Åtminstone inte de som uteslöts efter 1929, dvs efter vänster-oppositionens nederlag. De är alldeles för benägna att spela en renegatroll, förefaller Deutscher vilja säga. Alla omständigheter driver dem till detta: de objektiva villkoren, uteslutningsprocedurens förkastelsedomar, de föraktfulla sarkasmerna från de som uteslöts något tidigare.

Egentligen utesluts man ju alltid vid fel tidpunkt. Antingen för sent eller för tidigt. För sent i förhållande till objektiva fakta om stalinismen, om Sovjetunionen och de samhällen som blivit resultatet av den ryska intressesfärens expansion i världen. Fakta som man under lång tid har dolt för sig själv i det ideologiska töcken som omger den av den ”historiska rätten” och ändamålet helgade handlingen. För tidigt för att bli förstådd och vinna stöd inom partiet självt, i vilket man för en kamp där man alltid befinner sig i minoritet, en kamp som är förlorad på förhand. Men denna tvåfaldiga eftersläpning – den tid det tar att komma till insikt i relation till händelseutvecklingens objektiva tyngd, och med massan av militanterna släpande efter i förhållande till den avancerade minoritet som vill få en ”ny kurs” antagen – beror inte på en slump som man kan skämta bort. Den äger strängheten, obevekligheten, hos en historisk lag som är tillämplig på kommunismens samtliga perioder och kriser.

Isaac Deutscher är alltså misstänksam mot de intellektuella som kommunistpartiet stöter ut, eller som bryter med partiet. Han råder dem att inte mer ägna sig åt politiken, utan att höja sig över stridens hetta. Kort sagt: sluta blanda sig i. Deutscher skulle utan tvivel ha uppskattat den attityd som intogs av Roger Vailland, med dennes plötsliga omsvängning från en världsfrånvänd fideism till agnosticismen hos en *grand seigneur*.

Med den förkärlek för historiska analogier som har orsakat så stor teoretisk förödelse bland revolutionärer, anför Deutscher den attityd som intogs av män som Jefferson, Goethe och Shelley som ett efterföljansvärt exempel för de intellektuella exkommunisterna. Varför åberopar han dessa remarkabla namn? Därför att det, enligt hans mening, är möjligt att upprätta en historisk parallell mellan Stalin- och Napoleon-epoken. De intellektuella exkommunisterna borde alltså försöka efterlikna Jefferson, Goethe och Shelley, därför att dessa förmådde inse att ”trots Napoleons våld och bedrägeri, hade den franska revolutionens budskap överlevt för att kraftigt genljuda under hela 1800-talet”. Av denna anledning föll de aldrig in i liberalernas kör, som spelade den Heliga alliansen i händerna.

Det är, som vi ser, en underlig historisk jämförelse. *Har* Oktoberrevolutionens budskap fortsatt att spridas trots Stalins ”våld och bedrägeri”? *Har* leninismens ”jakobinska” innehåll fortsatt att göra sig gällande trots den sovjetiska ”thermidoren”? *Blir* de intellektuella som uteslutits ur den kommunistiska rörelsen oundvikligen renegater p g a att partiet förkroppsligar den ”historiska rätten”? Deutscher formulerar inte dessa slutsatser kategoriskt, men han

[1] Den citerade Deutscher-artikeln finns i sin hehet i svensk översättning: Exkommunistens samvete. – *Red. anm*

förefaller antyda dem med den blandning av ideologisk illusion och förtvivlan som var så karakteristisk för den period då han skrev sin artikel.

Idag lever vi emellertid i en annan period, och Fernando Claudín är inte en författare som anslöt sig till den kommunistiska rörelsen på basis av en folkfrontsplattform till försvar för kultur och fred och som sedan uteslöts p g a småborgerlig humanism.

Som ledare för ungkommunisterna i Madrid, övergav arkitektstuderanden Fernando Claudín omkring 1933 alla personliga ambitioner för att bli en funktionär i revolutionens tjänst. (Det faktum att revolutionen inte utvecklats som dess funktionärer föreskrivit är en helt annan historia.) Sedan dess, fram tills han i februari 1965 uteslöts ur spanska kommunistpartiet, har hans liv varit ett med den kommunistiska rörelsen, och med den spanska revolutionens historia, dess framgångar, bakslag och misstag. Åren av borgerlig republik, inbördeskrig, nederlag och landsflykt, underjordisk kamp mot Franco – allt detta upplevde Claudín från centrala ansvarsposter i den kommunistiska partiapparaten.

I slutet av 1963 påbörjades i det spanska kommunistpartiets exekutivkommitté en diskussion som fortsatte till våren 1964 och som slutade med att Claudín uteslöts tillsammans med några andra partimedlemmar. (En diskussion? Kan man kalla denna enformiga och ofruktbara konfrontation mellan två monologer för en diskussion? Detta prat utan andligt samförstånd, som den ”demokratiska centralismens” själva struktur, frambringad av trettio års stalinistisk praktik, dömde till det oundvikliga valet mellan minoritetens ovillkorliga underkastelse å ena sidan, och fraktionsarbete å den andra – två lika ineffektiva utvägar, fastän av skilda anledningar).

De centrala frågor denna kamp gällde hade mognat i åratal, alltsedan 1956. Förr eller senare måste en kris bryta ut i partiledningen. Men trots detta saknar inte de tidpunkter som markerar processens (i ordets båda betydelser – den historiska och juridiska) början och slut betydelse. 1956 var inte bara den 20:e partikongressens år, det år då Chrusjtjov avgav sin hemliga rapport. Det var också – och framförallt – det år då alla centrifugala tendenser bröt ut i de länder som befann sig under den ryska hegemonin. En del av dessa tendenser, *nationalistiska* till sin karaktär, var huvudsakligen negativa. Men de var oundvikliga eftersom – och detta är ett av de historiska problem som Claudín belyser med sin analys – de var det pris som måste betalas för alla dessa år av barbariskt underordnande av de nationella revolutionära intressena under de ryska statsintressena. De andra centrifugala tendenserna var emellertid av *social* natur och mycket positiva. Under årens lopp, från Polen till Ungern och till Tjeckoslovakien, och trots att den ryska militära interventionen krossade dem en efter en, har dessa tendenser ställt behovet av nya organ för socialistisk demokrati på dagordningen – ja faktiskt behovet av revolution, av att ersätta kritikens vapen med vapnens kritik. Förvisso har dessa tendenser ofta antagit förvirrade politiska uttryck, eftersom de sociala krafter som är bärare av dem bryter fram efter årtionden av historiskt mörker, av byråkratiskt förintande av varje massinitiativ, och av kollektiv avpolitisering och demoralisering, som verkar ha lämnat vägen öppen för enbart individuell ”frälsning”: karriärism, teknokratisk cynism, religiositet osv.

Å andra sidan var 1956 också ett avgörande år i Spanien. Det var ett år med stora arbetar- och studentmobiliseringar, då det började växa fram ett nytt styrkeförhållande mellan klasserna, i viss mån befriat från inbördeskrigets schabloner och ideologiska överbestämningar. Detta år började den politiska struktur som ärvts från den autarkiska perioden att råka i kris. Under trycket av de objektiva behoven, började själva målen för den spanska kapitalistiska ekonomin att förändras: för att uppnå konkurrensförmåga på världsmarknaden, gav den extensiva ackumulationens stadium vika för det stadium som baseras på en ökning av arbetsproduktiviteten. Den spanska kapitalismens drivkraft kunde m a o inte längre vara en ökad produk-

tion av absolut mervärde, utan måste bygga på ökad produktion av relativt mervärde – ett säkert tecken på att den spanska kapitalismen närmade sig sin ”moderna” fas.

Men 1963-64, när den kris som hade mognat i det spanska kommunistpartiets högsta ledning nådde en brytningspunkt, hade man ändå inte löst några av de problem som den kommunistiska rörelsen stod inför, och inte heller besvarat någon av de frågor som gällde strategin för kampen i Spanien. Tvärtom: klyftan mellan en subjektivistisk och överdrivet optimistisk uppfattning om verkligheten, och denna verklighet själv, hade vidgats allt mer. På varje plan, på alla områden, var detta en tid av tillbakagång.

I Sovjetunionen hade avstaliniseringen inte passerat gränserna för en uppgörelse mellan de ledande fraktionerna i den centrala politiska byråkratin, en ny rollfördelning inom ett system som i allt väsentligt förblev intakt. I Spanien tjänade arbetarkampens ringa omfattning under 1962 till att demonstrera fiaskot med den ”fredliga nationella strejkens” strategi. Dessa kamper visade på nödvändigheten av att ta itu med den spanska revolutionens problem – revolutionens karaktär, dess omedelbara och långsiktliga mål, dess klassallianser – på ett radikalt nytt sätt.

Efter det att han uteslöts från partiet, har Fernando Claudín inte följt Deutschers råd. Han har inte försökt efterlikna Jefferson, Shelley eller Goethe, utan snarare, närmare i tiden, Deutscher själv. Liksom denne, bortsett från de stora olikheterna dem emellan vad gäller arbetsstil, metod och politiska slutsatser, har Fernando Claudín föresatt sig att komma fram till en övergripande förståelse för den kommunistiska rörelsens misslyckande och degenerering. Därigenom har han givetvis ställt sig själv inför rätta och under rannsakning. Är inte detta det bästa sättet att lära känna sig själv och fatta meningen med sitt eget livs historia – att bemästra och förstå den historiska erfarenhet ur vilken man härstammar och som man har bidragit till att skapa?

Under sitt arbete har Claudín återupptäckt den kritiska marxismens rika arv. Då Claudín gör en historisk analys av Komintern, ägnar han sig inte åt den kommunistiska rörelsens verklighet för att få bekräftade de misstankar och antipatier, eller de teoretiska uppfattningar som han själv hyser. Han studerar denna verklighet för att låta den vecklas ut inför våra ögon i sin objektiva innebörd, i sin dialektiska utveckling. Det är detta ådagaläggande av den historiska verkligheten själv som ger Claudíns bok dess originella struktur, för den bryter mot den kronologiska ordningens ramar, för att i stället upprätta en dialektisk ordning, med två plan som kompletterar och står i motsättning till varandra: den nödvändiga logiska rekonstruktionens ordning, och själva historiens – diakroniska-synkroniska – ordning. Men är det inte så, att vi här står inför just den marxistiska metodens utmärkande kännetecken?

Jorge Semprún

Introduktion

Året 1956 innebar för mig, liksom för så många andra kommunister, början till en brytning med en bekväm och optimistisk föreställning om vår rörelses tillstånd och perspektiv. Till dess hade inte dess förflutna och nutid – och inte heller dess framtid – utgjort något problem. Marx och Engels, Lenin och Stalin, mänsklighetens supergenier, hade löst alla viktiga storheter i ekvationen. Visserligen visade sig vägen till revolutionen vara längre och mer törnbeströdd än vi trott i vår ungdom: den beskrev en lång kurva – genom de efterblivna länderna – något som Marx inte hade förutsett, men den fortsatte att förefalla oss både klar och säker. Socialismen, som definitivt hade upprättats på en sjättedel av den befolkade delen av jordytan, började nu med samma framgång byggas i nya länder, medan kapitalismen kämpade sin dödskamp i den ”andra etappen” av sin ”allmänna kris”. Den stora kinesiska revolutionens seger förebådade sammanbrottet för imperialismens ”koloniala eftertrupp”. I resten av världen utgjorde vi kommunister – människor av ett ”speciellt virke” – den enda medvetna och organiserade revolutionära kraften. Eftersom vi var utrustade med en vetenskaplig teori som praktiken verifierat gång på gång, och uppbackade av den enorma makt som hade krossat Hitlers arméer, var det ställt utom allt tvivel att framtiden var vår. Nederlagen i det förgångna berodde på de ”objektiva villkoren” och på ”socialdemokratins förräderier”: vår politik hade alltid varit riktig i allt väsentligt. När Kommunistiska Internationalen försvann från scenen, räknade vi fortfarande med en så vis och erfaren vägvisare som Lenins och Stalins parti, vars hjälp under alla förhållanden kompenserade de andra kommunistpartiernas, dess lärjungars, oförmåga. Kort sagt: den slutliga segern i världsmåttstock var säkrad. Det var bara en fråga om tid, uthållighet och kraftansträngningar.

Avslöjandena i Chrusjtjovs ”hemliga rapport”, och de ungerska och polska arbetarnas och intellektuellas uppror mot det stalinistiska systemet raserade i ett enda slag denna bekväma och optimistiska föreställning. Och över dess ruiner reste sig oroande frågetecken. Bland dessa fanns ett som inneslöt alla de övriga: ”Vad var vår marxism för något, som – både teoretiskt och praktiskt – dolde och mystifierade verkligheten för oss, i stället för att hjälpa oss att tyda den?” I mitt fall banade sig svaret på detta stora frågetecken fram via en lång och smärtsam uppgörelse med 25 års stalinistisk skolning och genom successiva konflikter i spanska kommunistpartiets ledning (som jag hade tillhört sedan 1947). Tillsammans med Federico Sánchez – den yngste i ledningen, och som hade genomgått en utveckling liknande min – uteslöts jag ur partiet 1965. Men liksom det enligt talesättet inte finns något ont som inte också för något gott med sig, innebar denna oundvikliga händelse att jag fick tid och andlig frihet för att, inom gränserna för min förmåga, söka finna svaret på den fråga jag formulerat ovan. Detta blev upprinnelsen till denna bok.

Under undersökningens gång kom jag fram till en slutsats som inte hade stått klar för mig i början: den kommunistiska rörelsen – det stalinistiska partiet, såväl nationellt som internationellt, både som maktbärande parti och som ett instrument för kampen om makten – hade under femtiotalet råkat in i en allmän kris utan återvändo. Och p g a själva sin natur är den oförmögen att omvandla sig själv, att ”negera sig själv” i ordets hegelianska mening. Detta utesluter givetvis inte att mer eller mindre betydelsefulla fraktioner från denna rörelse kan bidra till att skapa den nya marxistiska revolutionära förtrupp som otvivelaktigt behövs i vår tid. Det är nödvändigt att skilja mellan den revolutionära viljan hos otaliga kommunister och det ideologiska-organisatoriska system som gör den steril.

Jag säger en ny *marxistisk* revolutionär förtrupp, därför att det enligt min mening – och arbetet med temat för denna bok skingrade de tvivel jag härvidlag hade anfäktats av på ett tidigare stadium – inte är marxismen som har gjort ett historiskt misslyckande, utan en bestämd dogmatisering och förvrängning av det marxistiska tänkandet. Marxismens kritiska

och revolutionära väsen, och många av dess grundläggande idéer och teser är fortfarande levande och giltiga. Naturligtvis under förutsättning av att vi kommer överens om att placera Marx i hans historiska sammanhang och att fortsätta hans arbete med vederbörligt hänsynstagande till vår tids verklighet. Eller m a o att behandla och använda marxismen på ett marxistiskt sätt. Detta innebär bl a att inte glömma att premisserna för marxismens dogmatisering och förvrängning ligger i själva den funktion marxismen fyller som den revolutionära rörelsens ideologi. Det var ingen slump att stalinismen inte var den första av dessa förvrängningar, och vem vet om den kommer att bli den sista. Min undersökning av den kommunistiska rörelsens kris är ett försök att använda marxismen själv för att kritiskt analysera marxismens politiska teori och praktik sedan Oktoberrevolutionen.

Det problem som jag tar upp till behandling är så omfattande och sammansatt, att det bara kan klarläggas med hjälp av många bidrag från samhällsvetenskapernas alla grenar. Ett stort antal sådana bidrag har redan gjorts, men inte desto mindre återstår fortfarande det mesta att göras. Detta arbete, som framför allt rör det politiska fältet, är bara ytterligare ett bidrag. Det är inte en rörelsens historia, utan en analys av de väsentligaste faktorer och processer som har vållat dess kris. Detta accentuerar utan tvivel min analys" "negativa" aspekter. Men om denna "negativitet" kan bidra till att – om än så lite – röja väg för nya former för den revolutionära rörelsen, befriade så långt det är möjligt från det förgångnas myter, bindningar och misstag, kommer den att bli – vilket också är min avsikt – en dialektisk, marxistisk negativitet.

Det är väl överflödigt att tillägga, att denna bok inte bara är en kritik av den kommunistiska rörelsen, utan också en självkritik från författaren. Denna sista aspekt är emellertid betydelselös.

> Liksom man i privatlivet skiljer mellan vad en människa anser och säger om sig själv och vad hon verkligen är och gör, så måste man ännu mera i de historiska striderna skilja partiernas fraser och inbillningar från deras verkliga organism och deras verkliga intressen, skilja vad de föreställer sig vara från vad de i realiteten är.
>
> *Marx*

> Vi får inte dölja våra fel för fienden. Den som är rädd för det är ingen revolutionär.
>
> *Lenin*

Del 1. Krisen i den Kommunistiska internationalen

1. Upplösningen

> Då kamrat Lenin lämnade oss anbefallde han oss att förbli Kommunistiska Internationalens principer trogna. Vi svär kamrat Lenin, att vi utan att skona våra liv skall stärka och utvidga förbundet mellan de arbetande i hela världen – den Kommunistiska Internationalen!
>
> *Stalin 1924.*

Den sista episoden i en lång kris

Den 10 juni 1943 upphörde den Kommunistiska internationalen (Komintern) att existera ”såsom ledande centrum för den internationella arbetarrörelsen”. Denna formulering betydde att Kominterns nationella sektioner fortsatte att existera, men omvandlades till oberoende kommunistiska partier, befriade från ”de förpliktelser som framgår av Kommunistiska Internationalens stadgar och kongressbeslut”.[1] I den resolution från presidiet för Kominterns Exekutivkommitté (EKKI) som tillkännagav det historiska beslutet, föreskrevs ingen annan slags internationell sammanslutning mellan de kommunistiska partierna. Inte heller antyddes möjligheten av att upprätta någon sådan i framtiden. Från ”sektioner” av ett ”enda kommunistiskt världsparti”, som leddes av en exekutivkommitté vars beslut ”är bindande för alla sektioner och måste omedelbart genomföras av dessa”,[2] blev de kommunistiska partierna över en natt nationella partier som var helt självständiga och obundna av varandra. Åtminstone om vi håller oss till bokstaven i det officiella dokument som satte punkt för Kominterns existens.

En sådan absolut självständighet för kommunistpartierna var svår att förlika med den marxistiska internationalismen. Bildandet av den Tredje internationalen, liksom av dess föregångare, hade varit den logiska konsekvensen – på den politiska praktikens plan – av den teoretiska princip som Marx formulerat i Första internationalens stadgar: ”Arbetarnas frigörelse är varken en lokal eller en nationell, utan en social och internationell uppgift”.[3] Ur denna uppgifts internationella karaktär härrörde behovet av en organisation av samma natur. Dess strukturer, funktion, program, osv måste givetvis modifieras då de historiska förhållandena

---

[1] Se resolutionen från Kominterns Exekutivkommitté (EKKI), punkt 7, i appendix till kapitel 1.

[2] Enligt stadgarna godkända av Kominterns 6:e kongress (1928): i Jane Degras, ed., *The Communist International (1919-1943)*. Documents OUP, London, 1956-65, vol. II, s 465, 468. (På svenska i *Kominterns program och stadgar*, s 91, 94. Nyutgåva av MLK 1971. Översättningen har här korrigerats något.)

[3] Finns med i introduktionen till Kominterns stadgar som antogs av 2:a världskongressen (1920); i Degras op. cit., vol 1, s 162-163. Den formulering som jag har citerat är inte Marx’ egen, utan den sammanfattning av Marx’ formulering som ges i introduktionen till stadgarna efter det att Marx citerats in extenso, som följer: ”Frigörelsen är på intet sätt ett lokalt eller nationellt problem, utan ett socialt problem som omfattar alla de länder där den moderna sociala ordningen härskar, och vars lösning beror på det teoretiska och praktiska samarbetet mellan de mest utvecklade länderna.” (Svensk översättning i *Röda Häften 6/7*: *Teser om den borgerliga demokratin...*, Partisan, 1970, s 57-58)

förändrades, men marxisterna hade aldrig ifrågasatt själva behovet av att den proletära internationalismen förkroppsligades i någon slags organisation.

När fransk-preussiska kriget och Pariskommunens nederlag, tillsammans med den interna kampen mellan marxister och bakunister, ledde till Första internationalens kris, betraktade Marx och Engels Internationalens upplösning som ett tillfälligt fenomen.[4] När majoriteten av Andra internationalens ledare under kriget 1914-1918 övergav de internationalistiska ståndpunkterna för att sluta en ”helig allians” med respektive bourgeoisier, betecknade Lenin deras handlande som förräderi och proklamerade omedelbart det trängande behovet av att skapa en ny international. Ett av de drag som tydligast skilde denna nya international från dess föregångare, var det absoluta företräde som gavs åt det ”internationella” framför det ”nationella”. Från första början upphöjdes till princip underordnandet av ”intressena hos de enskilda ländernas rörelser under revolutionens intressen på den internationella nivån”.[5] Denna princip bekräftades på nytt vid varje kongress. För den ”proletära världsrevolutionens” seger – står det i Kominterns program som antogs av 6:e kongressen (1928) – är det nödvändigt för ”arbetarna att fast sammansluta sig i en enda internationell armé av alla länders proletariat, oberoende av statsgränser och skillnader i nationalitet, kultur språk, ras, kön eller yrke”.[6] Komintern är denna ”armés” organisatör och ledare, dess ”generalstab”, vars historiska uppgift är att utarbeta och sätta i verket den globala strategi som bestämmer, och utformar aktiviteten hos den proletära världsarméns nationella ”avdelningar”.[7]

Dessutom ansåg Lenin och hans anhängare att behovet av en internationell revolutionär organisation, fast centraliserad och disciplinerad, var särskilt trängande i krigstid, då de sociala motsättningarna skärps och en revolutionär utväg kan ställas på dagordningen. Den struktur som gavs åt Komintern syftade just till att förhindra en upprepning av det som hände 1914: Tredje internationalen skulle inte – som den Andra – störta samman i sanningens ögonblick. Det var därför Kominterns 6:e kongress uppmanade alla sektioner ”att ge kampen mot kriget en mer internationell karaktär och förbereda de revolutionära aktionernas internationella samordning, så att de, då den stunden är inne, är i stånd att genomföra en kraftfull internationell massaktion mot kriget”. Och tillade att ”det måste upprättas de mest intima kontakter mellan alla (Kommunistiska internationalens) sektioner innan kriget bryter ut, och –

---

[4] ”Såsom jag ser på de europeiska förhållandena är det lämpligt att tills vidare låta Internationalens formella organisation träda i bakgrunden . . . Händelsernas gång och sakernas oundvikliga utveckling och förveckling kommer själva att sörja för att *Internationalen uppstår i förbättrad form.*” (brev från Marx till Sorge, 27 september 1873, i Marx and Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence and Wishart, London, 1956, s 348; min kursivering FC). I den resolution som upplöste Komintern (se appendix till kap. 1, punkt 6) drogs en flyktig parallell med upplösningen av Första Internationalen, dock utan att något väsentligt blev sagt om denna kärnfråga. På det hela taget har detta dokuments version av orsakerna till Första Internationalens upplösning inte mycket att göra med den historiska sanningen.

[5] Invitationsbrev från ryska kommunistpartiet (undertecknat av Lenin och Trotskij) till andra partier och revolutionära grupper för deltagande i Kominterns I :a kongress. I Degras, op. cit., 1, s 5. (På svenska i *Röda Häften* 6/7, op. cit., s 13.)

[6] Degras, op. cit., II, s 472, 473. (På svenska i *Kominterns program och stadgar*, op. cit., s 6.) ”För koordineringen av den revolutionära verksamheten och de revolutionära aktionerna samt för den mest framgångsrika ledningen av dem behöver det internationella proletariatet den internationella klassdisciplinen, vars viktigaste förutsättning är den strängaste internationella disciplin inom de kommunistiska leden. Denna internationella kommunistiska disciplin måste komma till uttryck i rörelsens lokala och speciella intressens underordnande under de gemensamma och bestående intressena och i det ovillkorliga utförandet av alla Kommunistiska internationalens ledande organs beslut.” (Degras, s 525. På svenska: op. cit., s 87).

[7] Användandet av militära termer var ett typiskt inslag i Kominterns språk – överfört, som vi ska se senare, från bolsjevikpartiets språkbruk. Benämningen ”Komintern” kommer från den ryska förkortningen av *Kommunistitjeskij Internatsional*.

kontakterna dem emellan måste under kriget upprätthållas med alla till buds stående medel".[8] Kominterns 7:e kongress (1935) bekräftade den 6:e kongressens beslut i fråga om kriget och återupprepade Lenins och Rosa Luxemburgs tes, som hade antagits av Andra internationalens Stuttgart-kongress: "Om kriget trots allt bryter ut, så är det deras (arbetarnas) skyldighet att ingripa för att få det att upphöra omedelbart och av alla sina krafter utnyttja den ekonomiska och politiska kris som kriget framkallat, för att väcka folkmassornas politiska medvetenhet och därigenom påskynda det kapitalistiska väldets fall".[9]

Kriget kom. Det internationella proletariatet stod inför en kamp vars globala dimensioner saknade motsvarighet i arbetarrörelsens historia. Dessutom passade kriget – i synnerhet efter det tyska angreppet på Sovjetunionen – inte in i någon av de modeller som Komintern så omsorgsfullt hade utarbetat, utan det uppvisade nya, särpräglade drag.[10] Om vi utgår från Kominterns traditionella principer och postulat, borde denna situation ha ökat behovet av ett centrum som garanterade världsproletariatets strategiska och taktiska ledning, både under själva kriget och i segerns ögonblick. Men i denna situation, då det "internationella proletariatets armé var invecklad i den hårdaste kampen mot den fascistiska imperialismen, och de dolda motiven hos de med Sovjetunionen tillfälligt allierade imperialistländerna började konkretiseras, just då beslöt världsrevolutionens "generalstab" att . . . *upplösa sig själv.*

Vad hade hänt? Ett förräderi, som trotskisterna genast utropade? Eller "en riktig och i rätt tid företagen åtgärd, emedan den underlättar organiserandet av alla frihetsälskande nationers gemensamma anfall mot den gemensamma fienden", som Stalin deklarerade? Ett beslut som dikterats av Kominterns historiska erfarenheter, vilka hade blottat det otidsenliga i organisationens strukturer, som Kominterns Exekutivkommitté (EKKI) förklarade?

Komintern upplöstes helt plötsligt våren 1943 på Stalins order, för att – såsom det sagts av alla de som har studerat frågan kritiskt – underlätta de förhandlingar som hölls med Roosevelt och Churchill, och som inte bara syftade till att säkra Tysklands nederlag, utan också till att dela upp världen mellan "de tre stora". I resolutionen från EKKI:s presidium doldes verkligheten för kommunisterna bakom skenargument om att upplösningen svarade mot det internationella proletariatets mest grundläggande intressen, att den inspirerats av Marx' exempel osv. Resolutionen proklamerade att Komintern hade lyckats i historisk mening och utfärdade ett friskintyg för den kommunistiska rörelsen. Över ett kvarts sekel senare fortsätter Sovjetunionens Kommunistiska Parti (SUKP) att föra fram samma bedrägliga förklaring på det som hände. Och detta gäller också nära nog alla övriga kommunistpartier, något som kunde konstateras vid firandet av 50-årsdagen av Kominterns bildande och av 25-årsdagen av dess upplösning.[11]

---

[8] I 6:e kongressens teser om kampen mot det imperialistiska kriget och de kommunistiska partiernas uppgifter (teserna 75 och 76); i *The Attitude of the Proletariat towards War*, Modern Books, London 1932, s 21.

[9] Från 7:e kongressens resolution om "Kominterns uppgifter i förhållande till imperialisternas förberedelser för ett nytt världskrig" (*Seventh World Congress of the Communist International, Abridged Stenographic Report of Proceedings*, Foreign Languages Publishing House, Moskva, 1939, s 591, 594).

[10] I teserna om det imperialistiska kriget och Kominterns uppgifter, som antogs av 6:e kongressen och bekräftades av den 7:e, ansågs "tre slag av krig" vara "möjliga" i "den nuvarande epoken": "för det första krig mellan de imperialistiska staterna inbördes; för det andra krig av den imperialistiska kontrarevolutionen mot den proletära revolutionen, eller mot de länder där socialismen byggs; för det tredje nationalrevolutionära krig, särskilt av kolonialländerna mot imperialismen i samband med imperialisternas undertryckningskrig mot dessa länder" (*The Attitude of the Proletariat towards War*, op. cit., s 21). Hur ska man klassificera Andra världskriget, som blev en blandning av alla tre typerna?

[11] För den officiella versionen har vi, utöver dokumenten som återges nedan (i appendix till kap. 1) i sin helhet och som utgör vår huvudkälla, också tagit del av följande verk: B.N. Ponomarjovs (tillsammans med Suslov ansvarig i SUKP:s CK för frågor som rör den internationella kommunistiska rörelsen) artikel "Kommunistitjeskij Internatsional" i *Bolsjaja Sovjetskaja Entsiklopedija*, 2:a upplagan, vol 22, 1953; "L'Anniversaire de

I verkligheten kunde Stalin så smärtfritt göra sig kvitt Komintern därför att organisationen hade varit allvarligt sjuk en längre tid. Dess föga ärofulla död, vid en historiens skiljeväg, var den sista episoden i en lång kris vars premisser hade börjat skapas redan på Lenins tid, när den kapitalistiska världens faktiska utveckling kom i motsättning till en del av Kominterns teoretiska, politiska och organisatoriska förutsättningar. Tredje internationalens historia är historien om dess oförmåga att, genom en självreform, övervinna denna motsättning, något som skulle ha gjort den i stånd att korrekt tolka verkligheten och effektivt påverka den för att revolutionärt omvandla den.

Men det intressanta med Kominterns upplösning inskränks inte till det faktum att den i ett koncentrat uttrycker den sista fasen av organisationens kris. Händelsen innesluter samtidigt premisserna för den kommunistiska rörelsens senare kris, för denna rörelse vars födelseattest skrevs in i Kominterns dödsattest. Upplösningen undanröjde nu inte de faktorer som hade orsakat krisen. Dessa överfördes, antingen oförändrade eller i andra former, till den kommunistiska rörelsens nya etapp. Denna senare kris – som är min undersöknings huvudobjekt – kan inte förstås utan en grundlig undersökning av ovannämnda faktorer. M a o är en analys av Kominterns kris en absolut förutsättning för att man ska kunna förstå den nuvarande krisen i den kommunistiska rörelsen. Det är därför jag har ägnat första delen av denna bok åt att undersöka Kominterns kris. Jag börjar med att analysera upplösningen, därför att en kännedom om slutpunkten underlättar förståelsen för processen. Analysen av denna kommer i sin tur att göra det möjligt att för oss att återvända till Kominterns upplösning, försedda med kunskap om alla de konsekvenser processen fick för den kommunistiska rörelsens senare utveckling.

Den officiella versionen av Kominterns upplösning inryms i tre dokument som jag har återgett i sin helhet,[12] eftersom de är relativt korta och eftersom jag gång på gång hänvisar till dem. Dessa dokument, som är de enda källor som står till vårt förfogande, är: resolutionen från presidiet för Kominterns exekutivkommitté från den 15 maj 1943; kommunikén från samma organ daterad den 9 juni; och Stalins deklaration från den 28 maj samma år. Diskussionerna inom presidiet, de andra kommunistledarnas åsikter, de konkreta uttrycken för Stalins intervention i affären; de exakta uppgifterna om det inre sambandet mellan

---

l'Internationale communiste" i *Nouvelle Revue Internationale*, februari 1969; William Z. Foster, *A History of the Three Internationals*, International Publishers, New York, 1955; P. Togliatti "Alcuni problemi della storia dell'Internazionale comunista" i *Rinascita*, 7-8, 1959; G. Amendola, "Venticinque anni dopo lo scioglimento dell'Internazionale comunista" i *Critica Marxista*, 4-5, 1968. Sommaren 1969 publicerade Institutet för Marxism-Leninism i Moskva en ny historia över Komintern (*Kommunistitjeskoj Internatsional, kratkij istoritjeskij otjerk*, Moskva, 1969) som jag inte hade möjlighet att konsultera till den spanska utgåvan av denna bok. Efter det att jag har gjort detta, har jag dock inga ändringar att göra i det jag skrivit, ty denna historia upprepar bara det som sades 1943.

Utanför den kommunistiska rörelsen har inte många arbeten ägnats speciellt åt detta ämne. Nämnas kan: Alfred Burmeister, *Dissolution and Aftermath of the Comintern: Experiences and Observations*, 1936-1947, Research Programme on the USSR, New York, 1955; Annie Kriegel, "La Dissolution du Komintern" *Revue d'Histoire de la Seconde Guerre Mondiale*, 68, 1967. Ämnet behandlas i förbigående i Pierre Broué, *Le Parti bolchevique*, Editions de Minuit, Paris, 1963, där den trotskistiska ståndpunkten i ämnet sammanfattas, och likaså i Isaac Deutscher, *Stalin*, OUP, London, 1949, (svensk upplaga: Partisan, 1972), och Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, Harcourt Brace and World, New York, 1962 (svensk upplaga: *Samtal med Stalin*, Natur och Kultur, 1962). Dominique Desanti refererar också till episoden, men på ett huvudsakligen anekdotiskt sätt, i *L'Internationale Communiste*, Payot, Paris, 1970.

Det enda tillgängliga kritiska vittnesbördet från en deltagare är det som ges av den jugoslaviske kommunistledaren Veljko Vlahović, som var närvarande vid det möte då beslutet togs, som representant för Kommunistiska Ungdomsinternationalen. Hans redogörelse publicerades den 20 april 1959 i *Kommunist*, tidskrift för Kommunisternas Förbund i Jugoslavien. Hans skildring kastar dock inte mycket ljus över frågan, utan bekräftar bara att allt vad Kominternledarna gjorde var att fogligt godkänna en order som kunde ha kommit enbart från Stalin.

[12] Dessa dokument återfinns som appendix till detta kapitel.

Kominterns upplösning och de strategiska och diplomatiska problem som Sovjetunionens regering just vid denna tidpunkt stod inför – allt detta är frågor, vars svar fortfarande är inlåsta i de hemliga sovjetiska arkiven. När man undersöker detta problem, liksom många andra som gäller Komintern, stöter man på den svårighet som Togliatti pekade på 1959: källorna ”är nu svåråtkomliga, spridda till olika platser och i publikationer som är nästan omöjliga att hitta i väst. Till och med i Sovjetunionen har man knappt påbörjat nytryckningen av de dokument som är nödvändiga för en historisk undersökning. Och varför inte tillägga, att till de materiella svårigheterna kommer andra som rör det grundläggande innehållet i de frågeställningar som en historik över Komintern måste behandla.”[13] Det ”t o m” som förekommer i Togliattis försiktiga kritik av de sovjetiska ledarna, borde ersättas med ett ”framför allt” för att komma närmare sanningen. Ty, redan vid den tidpunkt då Togliatti skrev dessa rader – och detta gäller i ännu högre grad de följande åren – hade många fler Komintern-dokument nytryckts i väst än i Sovjetunionen.[14] För en marxistisk undersökning krävs det dessutom inte bara en nytryckning av det material som på sin tid var offentligt, utan också tillgång till Kominterns interna dokument. I historien om en revolutionär organisation, vars verksamhet till stor del har varit underjordisk, finns det naturligtvis aspekter som inte kan offentliggöras ens långt efter händelserna. Men Kominterns verksamhet ligger redan mellan 25 och 50 år tillbaka i tiden och ”det grundläggande innehåll” som Togliatti anspelar på rör inte i första hand ”sammansvärjningstekniska” frågor, utan fr a politikens grundläggande innehåll. Det gäller den inre kampen i SUKP och i Komintern, de metoder som användes i denna kamp, sambanden mellan Kominterns verksamhet och den sovjetiska utrikespolitiken osv. Sett ur den revolutionära kampens teoretiska och politiska intressen, är det uppenbart att detta sakernas tillstånd är en ren skandal. Det utgör ett påtagligt hinder för att vi kritiskt ska kunna dra nytta av den rika erfarenhet som Kominterns 25-åriga existens inrymmer. I Första internationalens inauguraladress uppmanade Marx arbetarna att ”tränga in i den internationella politikens hemligheter”. Han anade inte hur svårt det med tiden skulle bli för marxisterna att tränga in i sina egna organisationers ”hemligheter”. Trots dessa svårigheter, ger en analys av de tillgängliga dokumenten en fingervisning om upplösningens omedelbara orsak – Stalins statsintressen – och likaså visar en analys, att upplösningen var ett uttryck för, som redan sagts Kominterns historiska kris.

Historiens ironi

Som bekant är ofta ”procedur”-frågor avslöjande, särskilt i politiken. Vid första ögonkastet verkade den procedur som användes vid upplösningen av Komintern (se resolutionen, punkt 7 och kommunikén) vara så demokratisk som den kunde vara under de rådande omständighe-

[13] I den essä som nämns i not 11, *Rinascita*, 7-8, 1959, s 480 (min kurs.). Senare har den italienske kommunismens historiker Alberto Caracciolo nämnt det ”beklagansvärda faktum” som består i ”den ända till idag totala bristen på ryska källor för denna sorts forskning” (*Gramsci y el marxismo*, Proteo, Buenos Aires, 1965, s 120: spansk utgåva av Studi gramsciani, atti del Convegno tenuto a Roma nei giorni 11-13 gennaio 1958, Ed. Riuniti, 1958).

[14] 1967 påbörjade Feltrinellis bokförlag i Milano en återutgivning av de viktigaste offentliga Komintern-dokumenten. Men den mest fullständiga dokumentationen finns samlad i Institutet för Marxism-Leninism i Moskva och i andra sovjetiska institutioner som är underställda SUKP:s CK. De fullständiga texterna till teserna, resolutionerna och rapporterna från Kominterns sex första kongresser har inte nytryckts i Sovjetunionen sedan 1935, och dokumenten från tiden för sovjet-tyska pakten har inte nytryckts sedan 1941. De enda Komintern-dokument som tillåts cirkulera i sin helhet är de från 7:e kongressen.

Vad de interna konflikterna i Komintern beträffar, kommer de enda tillgängliga vittnesmålen från en rad ”kättare”. Särskilt intressanta är, vid sidan av Trotskijs och andra ryska oppositionsmäns arbeten, den tyske kommunisten Arthur Rosenbergs bok, publicerad i Tyskland i slutet av 1932 (engelsk översättning, *A History of Bolshevism*, OUP, London, 1934); Jules Humbert-Droz, ”*L'OEil de Moscou*” à Paris, Juillard, Paris, 1964; Vladimir Dedijer, *Tito Speaks*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1953; och det italienska kommunistpartiets representant i Komintern Tasca's (”A. Rossi”) arkiv, som Feltrinelli har börjat publicer

terna. Det var uppenbarligen omöjligt att sammankalla en kongress – vilket enligt stadgarna var obligatoriskt när det gälle en sådan viktig fråga – men presidiet, angeläget att inte besluta på egen hand, lät sektionerna ta ställning till frågan. Det kom 31 jakande svar och bland dessa, som kommunikén understryker, ”alla de viktigaste sektionerna”. Det kom ingen invändning. Vad kan man mera begära i krigstid?

Men om vi tittar närmare på denna rådfrågning kommer saken i annan dager. För det första visar uppgifterna i kommunikén att upplösningen godkändes av en minoritet av sektionerna. Enligt organisationens sista kongress bestod Komintern av 66 sektioner.[15] Det var således 35 partier, över hälften av det totala antalet, som inte hade haft ”möjlighet att insända sina beslut”. Bland dessa befann sig nästan alla partier i de koloniala och avhängiga länderna i Asien och Afrika. Eftersom, enligt presidiets kommuniké, ”alla de viktigaste sektionerna” hade insänt sina synpunkter, betydde detta att för Internationalens ledare tillhörde inget av de kommunistiska partierna i Asien denna kategori, förutom det kinesiska och det syriska kommunistpartiet. Ett betecknande faktum som jag för ögonblicket bara nämner.

Vidare, bland de 31 sektioner som uttalade sin mening var 14 (bland dessa återfinns ”alla de viktigaste”, utom det sovjetiska) vid denna tidpunkt illegala i fascistländer eller av dessa ockuperade länder, och därmed åtskilda från Moskva av krigets fronter. Är det rimligt att dessa partier på några få dagar skulle ha kunnat svara på presidiets förfrågan? Deras ”svar” förklaras i de flesta fallen av att en del av dessa Komintern-sektioners ledande kadrer var flyktingar i Moskva. Det var utan tvivel dessa som, i sina partiers namn, godkände upplösningen.

Ytterligare ett betecknande faktum är följande: resolutionen från den 15 maj publicerades omedelbart (därför kunde nyhetsbyråns Reuters korrespondent i Moskva, i sin fråga till Stalin, åberopa sig på de ”synnerligen gynnsamma” brittiska kommentarerna); den 28 maj kom Stalins deklaration, i vilken han talade om upplösningen som om något redan klart. Det vill säga Kominterns upplösning presenterades för hela världen som ett fullbordat faktum innan presidiet hade kunnat få ihop ett anständigt antal representativa ja-röster. Rådfrågningen av sektionerna var bara ett knep för att dölja det verkliga förhållandet.

Detta visar klart att Kominterns upplösning var en brådskande angelägenhet. Det fanns tvingande skäl som gjorde det omöjligt att vänta. Men samtidigt skulle en upplösning av Komintern med ett simpelt dekret från presidiet ha varit att gå för långt. Lösningen blev att maskera dekretet med en rådfrågningsparodi.

Varför var det så brådskande att Komintern försvann? Efter den sovjetiska segern vid Stalingrad, och efter axelmakternas nederlag i Nordafrika avtecknade sig perspektiven av en antifascistisk seger tydligt mot horisonten. Vad hindrade att man väntade till krigets slut, då partierna på sina kongresser skulle ha kunnat diskutera en så viktig fråga som upplösningen av sin internationella organisation? Presidiets resolution ger ingen förklaring. Dess grundläggande argument är att Kominterns erfarenhet har visat det omöjliga i att leda rörelsen från ett internationellt centrum. Även om detta argument accepteras som giltigt – jag skall undersöka detta problem längre fram – rättfärdigar det ändå inte brådskan med upplösningen. Om det verkligen var omöjligt att leda rörelsen på ovannämnda sätt, skulle det ha räckt med att ”frysa” de ledande Komintern-organens verksamhet till dess en kongress hade kunnat besluta om vad som skulle göras.

Förklaringen till denna brådska lyser emellertid igenom i Stalins deklaration:

> Kommunistiska Internationalens upplösning är en riktig och i rätt tid företagen åtgärd, emedan den underlättar organiserandet av alla frihetsälskande nationers gemensamma anfall mot den gemen-

[15] Ponomarjov, op. cit., *Bolsjaja Sovjetskaja Entsiklopedija.*

> samma fienden . . . (Den) har företagits i alldeles rätt tid, emedan det just nu . . . är nödvändigt att organisera de frihetsälskande ländernas gemensamma anfall ... [därför att den] skall leda till ett ytterligare stärkande av enhetsfronten mellan de allierade ...

Den exakta betydelsen av dessa formuleringar förklaras utmärkt i William Z. Fosters bok, *De tre internationalernas historia*. Foster, ordförande i USA:s kommunistiska parti till sin död, var från 1935 medlem i Kominterns exekutivkommittés presidium och utmärkte sig genom att alltid solidarisera sig med sovjetledarnas ståndpunkter. Hans bok rättar sig efter den stalinistiska historieskrivningens mall och just därför är följande avsnitt så intressant:

> Det är *betecknande* att det historiska beslutet togs just i det *mest avgörande ögonblicket* av kampen för att upprätta en andra front. Denna front var absolut nödvändig för en snabb och avgörande seger. Men det hindrades av reaktionärerna i väst (som också trodde på Goebbels lögner om Komintern). *Det råder ingen som helst tvivel om att det gynnsamma intryck som upplösningen av Komintern gjorde på världsbourgeoisin spelade en avgörande roll när det gällde att bryta den onda cirkeln.* Bara några månader senare (i november–december 1943) hölls den berömda Teheran-konferensen, där datum för upprättandet av den andra fronten äntligen fastslogs.[16]

Den ”onda cirkel” som Foster syftade på var följande: Komintern hade inte formellt övergett sitt program för ”världsrevolution”. Efter att ha lagt det på hyllan under folkfrontsperioden, plockade Komintern fram det igen under den tysk-sovjetiska pakten och riktade det mot just de kapitalistiska stater som kort därefter skulle bli Sovjetunionens allierade. ”Världsbourgeoisin” fortsatte att ta detta program på allvar. *New York Times* skrev t ex den 14 februari 1943:

> Snabbt och obevekligt fortsätter de ryska arméernas framryckning västerut. Deras segrar förebådar kollapsen för den ”Nya ordning” som Hitler började påtvinga världen. Men samtidigt som de Röda Arméerna störtar framåt, reser de också i många sinnen många frågor om vilken order de har inskriven på sina banér . . . Och dessa frågor riskerar bereda jordmånen för den senaste nazist-propagandan, med vilken Hitler hoppas komma undan nederlagets konsekvenser – en propaganda som frammanar bilden av ett Europa under den bolsjevikiska dominansens spöke. Med denna propaganda försöker nazisterna skrämma världen, splittra de allierade nationerna och därmed bana väg för en kompromissfred.

För att vinna kriget måste sovjetarméerna rycka fram och besegra Hitlers armé. Men rädslan för de revolutionära konsekvenserna av ett tyskt nederlag skulle kunna spräcka den anti-hitlerska alliansen. Det var därför nödvändigt att bryta den ”onda cirkeln” genom att, på ett sätt som var acceptabelt för alla inblandade parter, klart definiera målen för en allierad seger. Och perspektivet på en revolution i Europa var givetvis inte acceptabelt för Sovjetunionens kapitalistiska allierade.

Hittills har man inte funnit något dokument som bevisar att Roosevelt och Churchill direkt uppmanade Stalin att göra sig av med Komintern. Men detta krav lyser igenom som ett vattenmärke i en del artiklar som publicerades i den borgerliga pressens mest auktoritativa organ och i en del officiella uttalanden av högt uppsatta offentliga personer. Till exempel skrev *New York Times* den 20 december 1942 att det var ”p g a den omstörtande och, till sitt resultat, självmordsaktiga verksamheten hos en Kommunistisk international vägledd av den trotskistiska ideologin om världsrevolution”, som Hitler ”kunde resa en fråga som skrämde många tyskar över i hans läger och som vann anhängare till liknande korståg på andra håll, inklusive i USA”. Och USA:s vice-president Henry Wallace förklarade den 8 mars 1943, då han talade om de framtida relationerna mellan Sovjetunionen och de väst-allierade, att ”ett tredje världskrig ... skulle bli oundvikligt om Ryssland på nytt skulle ansluta sig till den

[16] Foster, op. cit., s 439 (min kurs. FC). Foster’s namn finns inte med bland undertecknarna av 1943 års resolution, därför att USA:s kommunistparti hade tvingats lämna Komintern 1940 av juridiska skäl.

trotskistiska iden att underblåsa världsrevolutionen".[17] Såsom kommer att visas i det kapitel som behandlar Stalins strategi under kriget, gav han vika för sina "allierades" utpressning, inte i första hand därför att han fruktade en separatfred, utan därför att det var nödvändigt att avstå från varje försök att "underblåsa världsrevolutionen" om det skulle bli möjligt att uppnå en vittgående överenskommelse med USA-imperialismen, baserad på uppdelning i "inflytelsesfärer". Och detta var ett av de viktigaste målen för Stalins politik. Att komma överens om den andra fronten, särskilt beträffande dess lokalisering, innebar ett avgörande steg fram mot en "uppdelning" av den europeiska kontinenten. Det var därför Stalin inte kunde låta bli att avlägsna den obekanta faktor som gav upphov till "världsbourgeoisins" tveksamhet.

Skälen till att det var så bråttom med att upplösa Komintern verkar således vara ganska uppenbara. Oberoende av om det fanns andra motiv för att upplösa Komintern – vilket det fanns – bestämdes *tidpunkten* för åtgärden helt av det trängande behovet av att lämna de kapitalistiska staterna "garantier" i fråga om Sovjetunionens politiska målsättningar. Med problemet ställt på detta sätt, är det förståeligt att det inte var möjligt att vänta till en Komintern-kongress, eller ens att tillfråga den ledande kommunistkärnan i varje land (vilket inte var omöjligt med tanke på de "tekniska" resurser som Komintern förfogade över, men det skulle ha krävt flera månader). Och när allt kommer omkring: För att lyckas med det man föresatt sig, var det avgörande inte vad kommunisterna tänkte, utan vad Roosevelt och Churchill tänkte – attityden hos "världsbourgeoisin" som Foster uttryckte det.

Låt oss notera i förbigående – utan att gräva ner oss i detaljer, vilket skulle föra oss bort från ämnet – att upplösningen av Komintern verkar ha "synkroniserats" med en rad andra åtgärder som alla pekade i samma riktning. En kort tid efter upplösningen av Komintern tog Stalin emot metropoliten Sergius, den ryska ortodoxa kyrkans överhuvud, och efter ett långt och vänskapligt samtal beslöt Stalin att återupprätta den Heliga synoden. Vid samma tidpunkt avskaffades *Internationalen* som sovjetstatens nationalhymn och ersattes med en lovsång till Storryssland. Och den 10 maj, fem dagar före det datum som uppträder längst ner på den resolution som upplöste Komintern, hölls i Moskva en panslavisk kongress under Dimitrovs ordförandeskap. Ett symboliskt vaktombyte!

Men var det tillräckligt att upplösa Komintern för att skingra revolutionsskräcken hos Sovjetunionens allierade? Enligt Stalins resonemang skulle åtgärden leda till ett "stärkande av enhetsfronten mellan de allierade" och "just nu" underlätta organiserandet av det "gemensamma anfallet", därför att den gjorde slut på "lögnen" att Moskva blandade sig i andra staters liv för att "bolsjevisera" dem, liksom "förtalet" att kommunistpartierna "inte skulle handla i sitt folks intresse utan på order utifrån". Nazisterna och "kommunismens motståndare inom arbetarrörelsen" – sade Stalin – framställde Komintern såsom instrumentet för denna inblandning. Följaktligen gjorde Kominterns upplösning slut på detta förtal.

Ordet "förtal" betyder enligt ordboken "en falsk anklagelse som gjorts av illvilja och i syfte att skada". Om det var förtal att anklaga Komintern för inblandning, då måste detta innebära att Komintern faktiskt inte blandade sig i de olika ländernas problem och inte gav order till de olika kommunistpartierna. Om det var på det sättet, förändrade upplösningen av Komintern

---

[17] Wallace's tal refererades i New York Times den 9 mars 1943. En historia om att Roosevelt hade uppmanat Stalin att upplösa Komintern cirkulerade ett tag i väst utan att det framkom något bevis som gav stöd åt påståendet. Branko Lazitch vederlägger historien i Est-Ouest, 135, 1955, och påpekar att om det hade varit någon sanning i historien, skulle den ha nämnts i Cordell Hulls memoarer, eller i Elliot Roosevelts bok om sin far, *As He Saw It.*

Djilas tillskriver den sovjetiske diktatorn ett påstående om att "västerlänningarna" aldrig hade krävt Kominterns upplösning. (*Conversations with Stalin*, Penguin-upplagan s 67. Svenska upplagan, *Samtal med Stalin*, s 74-75.)

inget väsentligt, åtminstone för de välinformerade. Handlingen kunde bara ha en psykologisk och propagandistisk effekt på de okunniga som tog förtal för sanning. Kunde man räkna världskapitalismens ledare, män som Churchill och Roosevelt, till denna kategori? Det som stod på spel var att skapa de politiska förutsättningarna för en överenskommelse med dessa herrar, en överenskommelse som skulle bestämma världens öden under en hel epok. Kunde Kominterns upplösning ha ett väsentligt – enligt Foster t o m avgörande – inflytande på denna stora diplomatiska process, om den egentligen inte förändrade någonting i sak, utan bara ”avskaffade” något som inte existerade?

Utan att blinka reducerade Stalin 25 års historia till ”förtal”. Kominterns stadgar, program och resolutioner proklamerade att Komintern fanns, och dess exekutivkommitté fungerade permanent med ett mycket konkret mål: att leda den revolutionära kampen i varje land via dessa länders respektive nationella sektioner och att samordna dessa nationella strider i internationell skala med utgångspunkt i en strategi för den socialistiska världsrevolutionen. Borgerskapet i varje enskilt land och den internationella kapitalismen hade alltid utnyttjat Kominterns teori och praktik för att anklaga kommunisterna för att stå i Moskvas sold osv. Lenin och kommunisterna besvarade inte dessa anklagelser med att förneka fakta, utan med att bestrida den reaktionära tolkningen av dessa. Kominterns obestridliga inblandning i varje lands inre affärer förklarade de – stod i överensstämmelse med proletariatet intressen i dessa länder; det ”nationella” måste underordnas det ”internationella”; det var sovjetstatens plikt att stödja den revolutionära kampen i varje land – en uppenbar inblandning i ”de inre angelägenheterna” – osv. De olika kommunistpartierna och Komintern självt erkände öppet att SUKP var Kominterns ”ledande parti”. För övrigt tillhandahöll t o m presidiets resolution om Kominterns upplösning en kategorisk dementi av ”förtals”-tesen. När den förklarade att Komintern upplöstes för att sätta stopp för metoden att ”från något internationellt centrum lösa arbetarrörelsens uppgifter i varje enskilt land”, erkände den ju att Komintern *hade* blandat sig i andra länders inre angelägenheter.

Kort sagt: Kominterns upplösning gjorde inte slut på något ”förtal”, utan på en *verklighet*. Den gjorde slut på det Komintern faktiskt hade varit, med alla dess framgångar och misstag. Det var därför denna åtgärd kunde underlätta förhandlingarna mellan Stalin, Roosevelt och Churchill.

Varför tog Stalin ”förtalet” till förevändning? Kanske han såg detta som ett sätt för kommunisterna och de arbetande massorna att dölja den verkliga innebörden av den eftergift han gjorde åt världskapitalismens ledare. Genom att framställa upplösningen på detta sätt kunde den tolkas – och det var så kommunisterna i allmänhet uppfattade den – som en krigslist. Förgudningen av Stalin, vilken Komintern systematiskt hade bidragit till under sina sista 15 år, gjorde det mycket svårt för kommunisterna att kritiskt läsa deklarationen från den 28 maj – speciellt som Stalin nu också var omstrålad av glorian från slaget vid Stalingrad.[18]

Stalin begravde inte bara ”förtalet”, han försökte också lugna de allierade med att det aldrig skulle återuppstå. De kommunistiska partierna skulle upphöra att vara en internationellt organiserad kraft. I framtiden skulle de inskränka sig till att verka inom de strikt nationella ramarna. Detta var utan tvekan innebörden av resolutionens märkliga tystnad kring frågan om internationella band, av vilka slag det vara må, mellan de kommunistiska partierna. Men varken upplösningen av Komintern, eller det tysta löftet att inte återupprätta den i andra former var tillräckligt för imperialismens erfarna politiker. För dem var det uppenbart att det fortfarande existerade åtminstone ett band, hur underjordiskt det än fungerade: bandet mellan

[18] Till och med ledarna för det jugoslaviska kommunistpartiet, vars revolutionära politik under andra världskriget hade råkat i konflikt med Moskvas uppmaning att vara ”moderat”, uttryckte fullständig enighet med Stalins deklaration. Se Dedijer, op. cit., s 198.

varje enskilt kommunistparti och det sovjetiska centrumet. Om inte också kommunistpartierna upplöstes – vilket var ett orimligt krav, hur god vilja Stalin än hade – var det väsentliga för de borgerliga makthavarna att veta i vilken riktning Moskvas inflytande skulle göra sig gällande. Kort sagt: Vilken politik skulle kommunistpartierna föra i krigets slutskede och efter kriget? Skulle de ”av alla sina krafter utnyttja den ekonomiska och politiska kris som kriget hade framkallat, för att väcka folkmassornas politiska medvetande och därigenom påskynda det kapitalistiska väldets fall” såsom Internationalens sista kongress manade? I svaret på denna fråga ligger den grundläggande eftergift som Stalin gjorde till de allierade. Presidiets resolution begränsar sig i själva verket inte till att upplösa Internationalen. Den lägger också fast en inriktning som kan tillfredsställa de kapitalistiska stater som deltog i antihitlerkoalitionen. Inte därför att den representerade en 100-procentig garanti mot revolutionen – det skulle inte ens kommunistpartierna kunnat erbjuda även om de hade önskat – utan därför att den lämnade de borgerliga partierna ett stort manöverutrymme för att avvärja faran. Händelserna skulle visa att dessa visste att utnyttja detta tillfälle.

Antifascistisk enhet ”oberoende av partitillhörighet eller religionsbekännelse” (punkt 4 i resolutionen) – detta är den allmänna taktiska linje som Komintern vid sin upplösning rekommenderade de kommunistiska partierna och proletariatet i allmänhet. Denna allmänna formulering kunde emellertid rymma ett mycket varierande innehåll. Som bekant var folkfronten den första yttringen av den antifascistiska enhetspolitiken. Men i folkfrontspolitiken inkluderades uttryckligen ett perspektiv på att föra kampen vidare i revolutionär riktning, vilket inspirerades av den leninistiska strategin att omvandla den borgerligt-demokratiska revolutionen till en socialistisk revolution. Samtidigt som folkfrontspolitiken antogs, bekräftade 7:e kongressen, som tidigare nämnts, Kominterns traditionella inriktning: att utnyttja den kris som ett nytt världskrig skulle framkalla för att angripa kapitalismens själva grundvalar. Det är inte bara så att presidiets resolution bevarar tystnaden vad gäller dessa perspektiv. Den ger också taktiska direktiv som helt klart syftar till att hålla den antifascistiska kampen inom den borgerliga demokratins ramar. Vad de stater som var allierade till Sovjetunionen beträffar, förklaras att det är kommunisternas ”heliga plikt” att ”allsidigt understödja dessa länders regeringar i deras krigsansträngningar” och att verka ”inom den egna statens ram”. Resolutionen rekommenderar inte ens en kritisk hållning gentemot dessa ”krigsansträngningar”, som i åtskilliga fall lämnade mycket övrigt att önska. I fråga om hitlerblockets länder är det, enligt resolutionen, kommunisternas uppgift att bidra till nederlaget för och störtandet av ”de regeringar som är skyldiga till kriget”. Det görs ingen anspelning på den tyska och italienska monopolkapitalismen, som var huvudansvarig för dessa länders aggressiva politik (se resolutionen, punkt 4). Kort sagt: perspektiven på att omvandla den antifascistiska kampen till en socialistisk revolution begravdes i tysthet. Det kan invändas att detta perspektiv kunde fortleva hos kommunistpartierna i hemlighet. Men även om det förhöll sig så, förändrar det ingenting i sak. Revolutionen kan bara förberedas genom en *öppen* ideologisk och politisk aktivitet, där målen, metoderna osv formuleras klart.

Det nära sambandet mellan Kominterns politiska testamente och de av förhandlingarna mellan Sovjetunionen och dess allierade påkallade åtgärderna (som dessa uppfattades av sovjetledarna) framgår av en annan detalj i presidiets resolution: Den innehåller inte någon som helst hänvisning till folkens nationella befrielsekamp i kolonierna och i halvkolonierna. En del av dessa folk försökte vid denna tidpunkt utnyttja den engelsk-franska (liksom den holländska osv) imperialismens svårigheter för att spränga de koloniala bojorna. Komintern förbigår denna kamp med tystnad för att inte oroa Sovjetunionens allierade. Andra, som det revolutionära kinesiska folket, var inbegripna i ett befrielsekrig mot den japanska imperialismen, som själv befann sig i krig med USA, Sovjetunionens allierade. De hänsynstaganden som nämnts ovan kunde därför inte gälla, åtminstone inte vad USA beträffar. Men Sovjet-

unionen hade 1941 slutit en neutralitets- och icke-angreppspakt med Japan. Denna skulle förbli i kraft ända fram till dess Sovjetunionen, då Japan praktiskt taget var besegrat, förklarade krig för att tillförsäkra sig strategiska positioner i Fjärran Östern. För att inte störa den sovjetisk-japanska pakten förbigår resolutionen från 1943 den stora revolutionära kamp som leddes av Kinas Kommunistiska Parti med tystnad.

I denna inriktning, som Komintern ålade kommunistpartierna i det ögonblick den lämnade historiens scen, hade man skrivit in den fortsatta existensen för den imperialistiska kapitalismens huvudcentra efter kriget, inte bara som en erkänd realitet, utan också som något som måste respekteras. I presidiets resolution och i Stalins deklaration presenterades hela denna inriktning som om den skulle kunna ”säkra nationernas samarbete på likaberättigandets grundval”, och som om den var i stånd att bana ”väg för det framtida organiserandet av ett på jämlikhet grundat vänskapsförbund mellan folken”. På detta sätt spred den kommunistiska rörelsens högsta ledare bland massorna illusionen att jämlikhet och broderskap mellan nationerna var förenligt med de viktigaste imperialiststaternas fortbestånd; illusionen att dessa stater, bara i kraft av att de befann sig i krig med sina kapitalistiska rivaler vid Sovjetunionens sida, verkligen hade för avsikt att återuppbygga en perfekt värld. De kapitalistiska ledarna skulle visa sig i stånd att utnyttja detta extra tillskott av moralisk prestige som de tillerkändes av kommunistledarna, liksom de skickligt skulle utnyttja den manövermarginal som de lämnades genom att kommunistpartierna begränsade sina mål till sådana som kunde uppfyllas inom den borgerliga demokratins ramar.

Det är på sin plats att understryka det faktum att den halvt utsagda, halvt underförstådda appellen i 1943 års resolution, att den antifascistiska kampen inte fick överskrida de gränser som var acceptabla för kapitalistmakterna, gjordes i det ögonblick då den offensiva fasen av kriget hade inletts (av antihitlerkoalitionen). Denna fas karakteriserades inte bara av offensiver på de militära fronterna, utan också av stora framgångar för motståndsrörelserna i de ockuperade länderna och av ett stärkande av de mest radikala tendenserna inom dessa rörelser. Det var en fas under vilken det fortfarande fanns en risk för att allianserna skulle kastas om – fastän hela det politiska sammanhanget gjorde detta allt mer osannolikt. Men det var också en fas under vilken det samtidigt växte fram en ny kraft som var full av revolutionära möjligheter.

Jag återkommer till denna fråga i andra delen av min studie. Här ska jag begränsa mig till följande iakttagelse. Det finns fortfarande ingen objektiv undersökning av andra världskriget, som tar med i beräkningen – i hela dess komplexitet – de militära, sociala och politiska faktorernas växelverkan och dynamik under denna fas av det stora dramat. Följaktligen kan man inte förkasta hypotesen att 1943 års resolution verkligen svarade mot en realistisk bedömning av styrkeförhållandena, av de existerande farorna och av de reella möjligheter som öppnade sig för de revolutionära förtrupperna. Men även om så vore fallet skulle den opportunistiska karaktären hos resolutionen kvarstå, p g a det mystifierande sätt på vilket den presenterade de eftergifter som gjordes åt den ”antihitlerska” imperialismen och p g a de illusioner som kommunistpartiernas politik, inspirerad av denna linje, spred bland de folkliga massorna. Mystifikationer och illusioner som bara kunde göra det lättare för den ”fria världens” ledare att föra folken bakom ljuset.

Naturligtvis gav också de ”kapitalistiska allierade” sin tribut. För att säkerställa segern över sina rivaler i den världsomspännande utsugningen, måste de bidra till segern för den stat som föddes av Oktoberrevolutionen. Den andra stora uppdelningen i ”intressesfärer” under 1900-talet – påbörjad med Teherankonferensens beslut att öppna en andra front, preciserat under samtalen mellan Stalin och Churchill i oktober 1944 och slutligen sanktionerat i Jalta och Potsdam – betydde att de kapitalistiska segermakterna erkände Sovjetunionens säkerhetszon i

Östeuropa.[19] Denna säkerhetszon innebar att det i östra och sydöstra Europa upprättades regimer som kunde lämna Sovjetunionen fullständiga garantier, något som knappast var förenligt med bevarandet av kapitalistiska strukturer. Revolutionen – en slags revolution – som hade uteslutits av Kominterns testamente skulle återintroduceras i dessa länder under förevändning av statsintressen.[20]

Om vi synar saken mer noggrant, måste vi erkänna att den tribut imperialiststaterna betalade till sin tillfälliga ”arbetar”-allierade inte var oväsentlig, eftersom den stärkte deras ”socialistiska” konkurrent. Å andra sidan var den heller inte särskilt stor från de kapitalistiska staternas synpunkt sett. I utbyte mot att deras kapitalistiska rivaler krossades och mot att de lämnades garantier mot en revolution i det industriellt utvecklade Västeuropa liksom i det strategiskt viktiga Medelhavsområdet, ”accepterade” de ett stärkande av sovjetstaten och en likvidering av kapitalismen i den mest efterblivna delen av Europa. Men man bör inte glömma att det kapitalistiska systemet just var på väg ur den allvarligaste ekonomiska krisen och den mest fruktansvärda väpnade konflikten i sin historia. Man bör heller inte glömma att samtidigt som Västeuropa och den stora kapitalistiska staten i Fjärran Östern räddades, stärktes kapitalismens makt oerhört i USA.

Händelseutvecklingen själv visade att de garantier mot att den antifascistiska kampen skulle övergå i revolution som Stalin hade lämnat de allierade, faktiskt fungerade effektivt där de skulle. I Frankrike och Italien var utan tvivel de sociala och politiska styrkeförhållandena, under krigets slutskede och tiden omedelbart efter, mindre gynnsamma för bourgeoisin i dessa länder än i de flesta länderna i Östeuropa. Kommunistpartierna hade ett enormt inflytande och inom socialdemokratin fanns en stark vänsterflygel. Men dessa partier visste hur de försiktigt skulle ta hänsyn till den ”yttre faktorn”. I Grekland, där den inre situationen var klart revolutionär, visade kommunistpartiet inte samma försiktighet – och krossades. Men den ”yttre faktorn” bestod inte bara av de anglo-amerikanska styrkornas beslutsamhet att *intervenera*, som den officiella kommunistiska historieskrivningen brukar framställa saken, utan också av de sovjetiska styrkornas beslutsamhet att *inte intervenera*. (Och tvärtom vad länderna i den sovjetiska säkerhetszonen beträffar.) Den ”yttre faktorn” var en kompromiss mellan tre huvudpersoner – Stalin, Roosevelt och Churchill – och en sann Gud – stats-intressena. Till följd av denna kompromiss kom revolutionen inte längre än till det potentiella stadiet i Frankrike och Italien, den krossades i Grekland och förmådde inte sticka upp huvudet i Spanien, men tvingade sig till slut på länderna i Östeuropa.

Komintern likviderades och utnyttjades på denna kompromiss” altare. *Likviderades* för att med en uppseendeväckande gest visa att sovjetledarna avstod från att ”underblåsa” revolutionen i sina allierades vitala centra. Utnyttjades för att ge åtgärden en positiv form och göra kommunisterna och det europeiska proletariatet politiskt och ideologiskt redo att acceptera kompromissen. Resolutionen från maj 1943 blev på samma gång det förgångnas dödsattest och nutidens och den omedelbara framtidens vägledande dokument.

Detta var historiens ironi: Det Komintern som grundades för ”att organisera en gemensam aktion av de olika ländernas proletariat, syftande mot ett och samma slutliga mål: kapitalismens störtande och upprättandet av proletariatets diktatur och en internationell sovjetrepublik . . .”[21] beslöt 1943 att upplösa sig självt, för att underlätta den första sovjetstatens *gemensamma aktion* med de kapitalistiska stater som hade organiserat den

[19] I kapitel 5 skall jag i detalj undersöka Stalins politik i fråga om uppdelningen i ”inflytelsesfärer”.
[20] Jugoslavien är undantaget som bekräftar regeln. Det jugoslaviska kommunistpartiet respekterade inte den 50-50%-iga fördelningen som Stalin och Churchill hade kommit överens om (se kapitel 5, not 45) och slutförde revolutionen efter 1945.
[21] Artikel 1 i Kominterns stadgar, antagna vid 2:a världskongressen (1920). (Degras, op. cit., I, s 164. På svenska i *Röda Häften* 6/7, op. cit., s 59.)

väpnade interventionen för att krossa revolutionen i dess linda. Komintern föddes med ett program för världsrevolutionen inom en snar framtid och dog 25 år senare, föresvävande ett framtidsperspektiv av broderligt samarbete mellan sovjetstaten och de kapitalistiska staterna.

En bankruttförklaring

Som man kunde vänta sig, med hänsyn till den stil som hade etablerats i Komintern redan långt innan dess upplösning, undvek presidiet varje uttrycklig hänvisning till det faktum att åtgärden föranleddes av det brännande behovet att underlätta förhandlingarna mellan Stalin och de allierade. Hela argumentationen i dokumentet vilade på tesen att upplösningen dikterades av Internationalens historiska erfarenhet. Det faktum att detta argument tjänade till att för kommunisterna dölja den aspekt som vi har analyserat på de föregående sidorna, betyder inte att det var oriktigt eller saknade betydelse. Som vi sett, gick argumentationen ut på att Kominterns verksamhet hade visat att det var omöjligt att från ett internationellt centrum leda arbetarrörelsen i varje enskilt land. Resolutionen beskrev en process enligt vilken det efterhand öppnade sig ett allt större gap mellan Komintern – både som internationell organisations*form* och som *metod* för ledning – och arbetarrörelsens behov (se resolutionen, punkt 3). Processens schema var följande:

(1) En ”första period”, vars varaktighet inte preciserades, då Komintern var en organisationsform som svarade mot rörelsens behov. Under denna period var det tydligen möjligt att ”lösa arbetarrörelsens uppgifter i varje enskilt land” från ett ”internationellt centrum”.

(2) En ”sista period” då denna metod stötte på ”oövervinnliga svårigheter” och Komintern t o m blev ”ett hinder för de nationella partiernas fortsatta stärkande”. Det klargjordes inte när denna ”sista period” exakt började, men väl att de ”oövervinnliga svårigheterna” framgick ”allt klarare” redan ”långt före kriget”. Togliatti, undertecknare av 1943 års resolution, hävdade 1959 att det åtminstone från 1934 ”blev omöjligt och t o m absurt att tro att man kunde utöva en verklig ledning från ett internationellt centrum”.[22]

Om vi inte förutsätter att Komintern på något magiskt sätt plötsligt genomgick en förvandling – från en organisation lämpad för arbetarrörelsens behov till ett hinder för denna – måste vi anta att det mellan ”första perioden” och ”sista perioden” fanns en ”mellanperiod” under vilken olämpligheten redan var en realitet, även om den fortfarande inte hade nått absurda proportioner. Kort sagt: 1943 års resolution erkände faktiskt, även om det inte skedde uttryckligen, att *Komintern, under större delen av sin historia, inte var den slags internationella organisation som arbetarrörelsen behövde.*

Det är sant att denna bankruttförklaring bara avsåg Komintern som en metod för ledning, som internationell struktur: i 1943 års resolution finns inte någon som helst kritisk anmärkning mot Internationalens teoretiska och politiska verk. Men kan man, från en marxistisk utgångspunkt, föreställa sig att olämpligheten hos metoden och de organisatoriska strukturerna inte inverkade negativt på de politiska besluten och det teoretiska utarbetandet?

Den argumentation som användes av EKKI:s presidium för att förklara sammanbrottet för den mekanism som baserades på rörelsens internationella centralisering är konsistent och koherent. Den utgår faktiskt från ett odiskutabelt faktum, vars viktigaste aspekter är: ”Den djupa skillnaden mellan de historiska vägar som utvecklingen tagit inom de enskilda länderna i världen, karaktärsskillnaden, ja t o m motsatsförhållandet mellan deras samhällsbyggnader, skillnaden i nivå och tempo i deras samhälleliga och politiska utveckling samt slutligen skillnaden i graden av arbetarnas medvetenhet och organisering”. Ur detta odiskutabla faktum härleds ett annat som inte är mindre odiskutabelt: ”att arbetarklassen i de olika länderna står

[22] Togliatti, op. cit., s 480.

inför olika uppgifter". Och ur dessa två odiskutabla fakta härleds en följdsats: omöjligheten av att "från något internationellt centrum lösa arbetarrörelsens uppgifter i varje enskilt land". Giltigheten av denna följdsats har bekräftats – understryker resolutionen – av Kominterns hela praktiska erfarenhet (se resolutionen, punkt 3).

Denna erfarenhet hade emellertid "på ett övertygande sätt visat att den organisationsform som valdes av Kommunistiska internationalens första kongress för att förena arbetarna" . . . "motsvarade kraven under första perioden av arbetarrörelsens pånyttfödelse". Hur förena denna tes med den föregående argumentationen? Kanske det under den "första perioden" inte fanns denna djupa skillnad mellan de historiska vägarna, denna skillnad i nivå och tempo i den samhälleliga och politiska utvecklingen, denna skillnad i arbetarrörelsens medvetande- och organiseringsnivå? Det räcker med att kasta en blick på det panorama som Europa och världen erbjöd under kriget 1914-18 för att övertyga sig om att alla dessa drag då var lika uppenbara som under Kominterns följande perioder. Det rör sig i verkligheten om allmängiltiga drag som återfinns i alla perioder av arbetarrörelsens historia, och vars gemensamma grund är välkänd: *nationen*. Hela den argumentation som presidiet använder för att rättfärdiga upplösningen är liktydig med att erkänna att Komintern krossades av den nationella faktorn. Och detta var faktiskt en av de väsentligaste orsakerna till dess kris. Alltsedan Kominterns bildande – med dess 21 villkor,[23] med dess ultracentralism, med periferins järnhårda underordnande under centrum, med basens underkastelse under toppen – utplånade Komintern i praktiken den "nationella faktorn" ur sitt eget inre liv. Och därmed hindrade Komintern sig själv från att ta hänsyn till denna faktor i sin omgivning, trots de teoretiska teser och politiska deklarationer som erkände rätten till nationellt självbestämmande. Men den nationella faktorn tillhör inte de problem som man så lättvindigt kan kosta på sig att bortse ifrån. De senaste 20 åren, från den "jugoslaviska krisen" till den "tjeckoslovakiska krisen" – via de ungerska, polska, rumänska, albanska, kinesiska osv kriserna – har inregistrerat historien om den "nationella faktorns" öppna hämnd i den kommunistiska rörelsen.

Innan dess var det en etapp av "underjordisk" hämnd, som efterhand underminerade Komintern. Jag kommer att återkomma till denna för Kominterns kris så fundamentala faktor flera gånger i min analys, en faktor som gjorde sig påmind på varje nivå – teoretiskt, politiskt och organisatoriskt.

Tesen att Kominterns organisationsform under "första perioden" *motsvarade* den revolutionära rörelsens behov underbyggdes inte av några bevis i 1943 års resolution. Som vi redan har sagt, kan tvärtom alla argument – som var avsedda att påvisa den växande motsättningen mellan denna organisationsform och rörelsens behov under de övriga perioderna – tillämpas på den "första perioden". Man kan inte låta bli att dra slutsatsen att försöket att undanta denna inledande period dikterades av ett subjektivt motiv: att inför historien rättfärdiga bildandet av Komintern, en händelse som var oskiljaktigt förbunden med Lenins namn.

Under den "första perioden" fanns det faktiskt en "överensstämmelse", men inte den som resolutionen angav. Kominterns ultracentraliserade struktur, dess metoder för ledning, "motsvarade" inte arbetarrörelsens verkliga behov, utan en bestämd teoretisk uppfattning om världsrevolutionens förlopp, om de taktiska och organisatoriska krav detta ställde: Lenin och bolsjevikledarnas uppfattning (som Lenin började revidera under sista delen av sitt liv).

Motsättningen mellan Kominterns organisatoriska strukturer och "arbetarrörelsens behov" var bara en konkretisering, på det praktiska planet, av motsättningen mellan den teoretiska uppfattningen om världsrevolutionen som ett slags väldigt inbördeskrig i internationell skala å ena sidan, och världshändelsernas verkliga förlopp å den andra. Sammanfattningsvis kan

[23] Se kapitel 3.

sägas att Kominterns kris inte bara berodde på dess organisatoriska strukturer: den var också en teoretisk och politisk kris.

I detta avseende är det betecknande, att då Kominternledningen upplöste organisationen och skulle upprätta dess historiska bokslut, kunde den inte inregistrera en enda revolutionär seger. Den fick begränsa sig till att räkna upp fyra svävande ”positiva” aspekter, som alla syftade till att skyla över bokslutets påfallande negativa aspekter. ”Kommunistiska internationalens historiska roll” summerar resolutionen från 1943 ”. . . bestod däri, att den försvarade marxismens läror mot förflackning och förvanskning från opportunistiska element inom arbetarrörelsen, att den i en rad länder befrämjade sammanslutningen av de avancerade arbetarnas förtrupp i verkliga arbetarpartier samt hjälpte dem att mobilisera de arbetande massorna till försvar av sina ekonomiska och politiska intressen, till kamp mot fascismen och det krig den förberedde, till understöd åt Sovjetunionen såsom den främsta kraften mot fascismen”.[24] Ingenting sägs om det faktum att den stora majoriteten av arbetarklassen i de kapitalistiska länderna fortfarande – 25 år efter Kominterns bildande – stod under reformismens inflytande, och att marxismens inflytande på proletariatet var praktiskt taget noll i kapitalismens viktigaste fästning. Ingenting sägs om det faktum att kommunistpartierna var en politisk faktor av ringa betydelse, eller ingen alls, i de flesta utvecklade kapitalistiska länderna.[25] Där de hade spelat en betydelsefull roll, hade de lidit svåra nederlag, och det starkaste av dem alla, ”mönster”-partiet i den kapitalistiska världen, hade visat sig oförmöget att bjuda den tyska fascismen effektivt motstånd. Resolutionen undviker också att behandla ett annat fundamentalt faktum: under det kvartssekel som Komintern existerade, genomgick kapitalismen den allvarligaste ekonomiska krisen i sin historia, som några år efteråt följdes av det andra imperialistiska omfördelningskriget. Men Komintern förmådde inte finna en revolutionär utväg ur denna kris i något enda land. Och vid tidpunkten för dess upplösning, när man redan kunde skönja fascismens nederlag i kriget, testamenterade den till kommunist-partierna perspektivet på ett återupprättande av eller ett försvar av den borgerliga demokratin. Resolutionen förteg den kinesiska revolutionens nederlag 1926-27 och Kominterns allmänna svaghet i de koloniala länderna, liksom den spanska revolutionens och den franska folk-frontens misslyckanden osv.

Inget kommunistparti kan garantera proletariatet en väg utan nederlag och bakslag. Men vad ska man säga om ett ”marxistiskt” parti som värderar sin historia som om de nederlag och bakslag där det själv spelat huvudrollen aldrig inträffat? Den dystra bild som vi har skisserat ovan, och som står i bjärt kontrast mot den självbelåtenhet som 1943 års resolution andades, kan inte tillskrivas enbart subjektiva orsaker, Kominterns svagheter och misstag. Mäktiga objektiva faktorer spelade in, och dessa förklarar till stor del varför kapitalismen inte bara lyckades överleva dessa svåra prov, utan också stärka sig själv i en rad väsentliga aspekter och sektorer. Men man bör för det första inte glömma att i dialektiken mellan det objektiva och subjektiva, omvandlas det subjektiva till objektivt faktum och tvärtom; och för det andra att en av Kominterns största svagheter just bestod i dess oförmåga att teoretiskt ta dessa objektiva faktorer med i beräkningen och utarbeta lämpliga aktionsformer och -metoder. (Här

[24] Se appendix till detta kapitel, resolutionen, punkt 1. Denna definition har återupprepats, ordagrant eller med variationer som inte påverkar innehållet, i alla den kommunistiska rörelsens dokument eller officiella historie-skrivningar. Den kan därför inte betraktas som en krigstids-”improvisation”.

[25] Jag bortser här från innehållet i detta ”försvar” av marxismen, som under Stalin förvandlades till enbart en manöver för att bemöta ett slags ”förvrängning och förfalskning” med andra varianter av samma slag. På denna punkt var det emellertid inte fråga om något hyckleri från Komintern-ledarnas sida. Liksom alla andra kommunister under denna epok, skolades de i denna variant av ”marxismen” och trodde att den var den enda sanna. Men att majoriteten av arbetarklassen fortfarande stod under reformistiskt inflytande var ett uppenbart empiriskt faktum. När det gäller detta, liksom många andra problem, är hyckleriet påfallande i presidiets resolution.

ska jag begränsa mig till att nämna två problem – jag ämnar behandla dem grundligare i senare kapitel – som intimt hänger ihop: socialdemokratins inflytande i arbetarrörelsen, de objektiva rötterna till detta osv, och problemet med kapitalismen i dess monopolitiska fas, eller rättare, i dess övergång till statskapitalism som påbörjades under mellankrigstiden.)

Nederlag och bakslag är en tribut som den revolutionära rörelsen måste betala för att uppnå seger. Men denna tribut är fruktbringande enbart om det revolutionära partiet kritiskt förmår tillgodogöra sig lärdomarna av nederlagen och bakslagen. Det allvarligaste med det sätt på vilket Komintern försvann, är att historiens blad vändes utan att den samlade erfarenheten underkastades en grundlig kritik. Och detta i ett ögonblick, då en ny epok av radikal förändring i världsmåttstock och på varje område stod för dörren, när nio miljoner revolutionärer höll på att skrida till aktion, och då deras framgång i hög grad var beroende av att man tillägnade sig de tidigare erfarenheterna på ett marxistiskt sätt.

Att det rådde krigstillstånd kunde inte rättfärdiga att man försummade att ta itu med denna uppgift. Åtminstone inte i dess viktigaste aspekter (för att inte tala om det faktum att man heller inte tog itu med uppgiften efter kriget). Om kommunistpartierna verkligen var det revolutionära avantgardet, kunde kommunisterna inte betraktas som bara antifascistiska soldater eller officerare. De måste vara de som under kampens gång utarbetade en revolutionär strategi och taktik som, i varje land och i internationell skala, maximalt skulle kunna tillvarata de möjligheter som erbjöds av det kapitalistiska systemets kris och av det revolutionära uppsving som började ta form. I detta avseende var erfarenheter som det spanska inbördeskriget och den franska folkfronten – som visat vilka återvändsgränder den antifascistiska enhetstaktiken kunde leda in i – ovärderliga i den situation som kommunistpartierna skulle komma att befinna sig under krigets slutfas och efteråt. Dessutom var en samordning av de olika kommunistpartiernas aktivitet en påtaglig nödvändighet i en situation då det pågick ett antifascistiskt krig i europeisk skala och då utgången av kampen i varje enskilt land mindre än någonsin berodde på enbart de inre styrkeförhållandena i varje enskilt land. Resolutionen från 1943 går stick i stäv mot dessa två krav.

För det första dikterade den en enda linje för samtliga partier, i stället för att uppmana dem att på eget initiativ utarbeta den politik som bäst svarade mot de konkreta förhållandena i varje enskilt land. Det vill säga resolutionen motiverade upplösningen av Komintern med att metoden att leda den revolutionära rörelsen från ett internationellt centrum hade gjort historisk bankrutt, samtidigt som den själv använde samma metod.

För det andra utgick denna linje framför allt från de behov som dikterades av förhandlingarna mellan antihitlerkoalitionens ”tre stora”. Ett faktum som enbart till det yttersta kunde förstärka de högeropportunistiska tendenser som hade uppträtt under folkfrontsperioden.

För det tredje upplöstes Komintern utan att frågan om vilka band som i framtiden skulle finnas mellan partierna togs upp. Misslyckandet med den slags internationella organisering som representerades av Komintern presenterades underförstått som ett bevis för att det inte borde existera någon som helst internationell organisering av den revolutionära rörelsen. I en situation som uppenbarligen krävde att kommunistpartiernas aktivitet intimt samordnades, ålade 1943 års resolution vart och ett av dem att strikt begränsa sin verksamhet inom sitt lands gränser.

I praktiken måste, som vi väl känner till, varje enskilt parti begränsa sig till sitt eget lands område . . . men i nära förbindelse med den högsta sovjetledningen. Kominterns metoder överlevde faktiskt organisationens hädanfärd. I sitt dödsögonblick föreskrev den inte bara än en gång en enhetlig linje för alla kommunistpartier: I fortsättningen övertogs EKKI:s roll (som mellanhand för SUKP i dess styrning av Komintern) – även om det inte skedde öppet –

direkt av det sovjetiska partiets politbyrå.[26] Under dessa omständigheter skulle inte bara den allmänna linje som dikterats av 1943 års resolution, utan också dess konkreta tillämpning i varje ögonblick anpassas till Sovjetunionens överordnade politiska och militärstrategiska behov. I andra delen av detta arbete ska vi detaljgranska de konsekvenser detta beroende fick för den kommunistiska rörelse som efterträdde Komintern.

I de följande kapitlen i denna första del har jag för avsikt att underbygga det omdöme som jag formulerat ovan: att Kominterns likvidering, vid en världshistorisk vändpunkt, dolde att organisationen nått en kritisk punkt i en långvarig kris, som inleddes under Internationalens första år. Jag ska börja med att undersöka krisens uppkomst och utveckling på det begreppsmässiga planet, dvs de uppfattningar som utgjorde den teoretiska grundvalen för Kominterns politiska aktivitet och organiska strukturer.

Appendix till kapitel 1

Texten till resolutionen från Kominterns Exekutivkommittés (EKKI:s) presidium den 15 maj 1943 [27])

1. Kommunistiska Internationalens historiska roll sedan den bildades år 1919 som en följd av det politiska sammanbrottet för det överväldigande flertalet av förkrigstidens gamla arbetarpartier, bestod däri, att den försvarade marxismens läror mot förflackning och förvanskning från opportunistiska element inom arbetarrörelsen, att den i en rad länder befrämjade sammanslutningen av de avancerade arbetarnas förtrupp i verkliga arbetarpartier samt hjälpte dem att mobilisera de arbetande massorna till försvar av sina ekonomiska och politiska intressen, till kamp mot fascismen och det krig den förberedde, till understöd åt Sovjetunionen såsom den främsta kraften mot fascismen.

2. Kommunistiska Internationalen har i rätt tid avslöjat den verkliga innebörden av ”antikominternpakten”, såsom verktyg i hitleristernas krigsförberedelser. Kommunistiska Internationalen har långt före kriget outtröttligt avslöjat hitleristernas skändliga mullvadsarbete i främmande stater, vilket maskerades med skrik om Kommunistiska Internationalens föregivna inblandning i dessa staters inre angelägenheter.

3. Men redan långt före kriget – allt eftersom de enskilda ländernas såväl inre som yttre läge komplicerades – framgick allt klarare att det skulle stöta på oövervinneliga svårigheter att från något internationellt centrum lösa arbetarrörelsens uppgifter i varje enskilt land. Den djupa skillnaden mellan de historiska vägar som utvecklingen tagit inom de enskilda länderna i världen, karaktärsskillnaden, ja t o m motsatsförhållandet mellan deras samhällsbyggnader, skillnaden i nivå och tempo i deras samhälleliga och politiska utveckling samt slutligen skillnaden i graden av arbetarnas medvetenhet och organisering, medför också att arbetarklassen i de olika länderna står inför olika uppgifter.

Hela händelseförloppet under det gångna kvartsseklet och de erfarenheter, som Kommunistiska Internationalen gjort, har på ett övertygande sätt visat, att den organisationsform, som valdes av Kommunistiska Internationalens första kongress för att förena arbetarna och som motsvarade kraven under första perioden av arbetarrörelsens pånyttfödelse, blev allt mer otidsenlig, ja, t o m ett hinder för de nationella arbetarpartiernas fortsatta stärkande i samma mån som arbetarrörelsen i de enskilda länderna växte ut och dess uppgifter komplicerades.

4. Det av hitleristerna igångsatta världskriget har ytterligare ökat skillnaden i de olika ländernas läge och skapat en djup klyfta mellan de länder som blev hitlertyranneriets bärare,

[26] Om detta, se den tidigare nämnda artikeln av Annie Kriegel (not 11): ”La Dissolution du Komintern”.
[27] Avsnitten har numrerats för att underlätta hänvisningar.

och de frihetsälskande folken som är sammansvetsade i den mäktiga antihitlerkoalitionen. Medan i Hitler-blockets länder huvuduppgiften för arbetarna, de arbetande och alla ärliga människor består i att på alla sätt arbeta för detta blocks nederlag genom att inifrån undergräva den hitlerska krigsmaskinen och medverka till störtandet av de regeringar som är skyldiga till kriget – så är det i antihitlerkoalitionens länder en helig plikt för de breda folkmassorna och framför allt för de avancerade arbetarna, att allsidigt understödja dessa länders regeringar i deras krigsansträngningar för att så snabbt som möjligt krossa hitlerblocket och säkra nationernas samarbete på likaberättigad grundval.

Härvid får man heller inte bortse från att även de enskilda länderna inom den antihitlerska koalitionen har sina särskilda uppgifter. Så är exempelvis huvuduppgiften för de avancerade arbetarna och de breda folkmassorna i de länder som ockuperats av hitleristerna och berövats sin statliga oavhängighet att utveckla den väpnade kamp som växer ut till nationellt befrielsekrig mot Hitlertyskland. Samtidigt har de frihetsälskande folkens befrielsekrig mot hitlertyranniet satt de bredaste folkmassor i rörelse och oberoende av partitillhörighet eller religionsbekännelse förenat dem i den mäktiga antihitlerkoalitionens led. Det har ännu tydligare visat att det allnationella uppsvinget och massornas mobilisering till snabbast möjliga seger över fienden sker bäst och på mest fruktbringande sätt om arbetarrörelsens förtrupp i varje enskilt land förverkligar detta inom den egna statens ram.

5. Med hänsyn till de förändringar som ägt rum såväl i det internationella läget som inom arbetarrörelsen, och som krävde större rörlighet och självständighet av Kommunistiska Internationalens sektioner, underströk redan den Kommunistiska Internationalens 7:e världskongress under år 1935 nödvändigheten av att Kommunistiska Internationalens exekutiv vid fattandet av beslut om alla arbetarrörelsens frågor ”skulle utgå från de konkreta förhållandena och säregenheterna i varje enskilt land och i regel undvika omedelbart ingripande i de kommunistiska partiernas interna organisatoriska angelägenheter”. Av dessa synpunkter lät sig Kommunistiska Internationalen ledas då den i november 1940 tog del av och godkände det beslut som fattats av Förenta Staternas Kommunistiska Parti om utträde ur Kommunistiska Internationalens led.

6. Med ledning av de läror vilka utformats av marxismen-leninismens grundläggare, har kommunisterna aldrig varit anhängare av att upprätthålla föråldrade organisationsformer. De har alltid underordnat arbetarrörelsens organisationsformer och dess organisationers arbetsmetoder under hela arbetarrörelsens grundläggande politiska intressen, säregenheterna i det konkreta, givna historiska läget och de uppgifter som omedelbart framspringer ur detta läge. De erinrar sig den store Marx’ exempel när han sammanslöt de framskridna arbetarna i Internationella Arbetarassociationens led men sedan Första Internationalen fyllt sin historiska uppgift – att skapa grundvalarna för utvecklingen av arbetarpartier i Europas och Amerikas länder – till följd av det växande behovet av nationella masspartier för arbetarna, skred till upplösning av Första Internationalen då denna organisationsform inte längre motsvarade detta behov.

7. Med utgångspunkt från det ovan anförda, med hänsynstagande till tillväxten och den politiska mognaden inom de kommunistiska partierna och deras ledande kadrer i de enskilda länderna samt med hänsyn till den omständigheten att en rad sektioner under det nuvarande krigets förlopp ställt frågan om upplösning av Kommunistiska Internationalen såsom ledande centrum för den internationella arbetarrörelsen, tillåter sig presidiet för Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté – då den under världskrigets förhållanden saknar möjlighet att inkalla Internationalen till kongress – att förelägga Kommunistiska Internationalens sektioner följande förslag:

Att upplösa Kommunistiska Internationalen som ledande centrum för den internationella arbetarrörelsen och befria Kommunistiska Internationalens sektioner från de förpliktelser som framgår av Kommunistiska Internationalens stadgar och kongressbeslut.

Presidiet för Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté manar alla anhängare till Kommunistiska Internationalen att koncentrera alla sina krafter för allsidigt understöd och aktivt deltagande i det befrielsekrig som föres av folken och staterna inom antihitler-koalitionen för att så snabbt som möjligt krossa de arbetandes dödsfiende – den tyska fascismen, dess bundsförvanter och vasaller.

Presidiet för Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté (undertecknat): G. Dimitrov, M. Ercoli, W. Florin, K. Gottwald, V. Kolarov, J. Koplenig, O. Kuusinen, D. Manuilskij, A. Marty, W. Pieck, M. Thorez, A. Zjdanov. Följande kommunistparti-representanter bifogar också sina namnunderskrifter till den föreliggande resolutionen: Bianco (Italien), Dolores Ibárruri (Spanien), Lehtinen (Finland), Ana Pauker (Rumänien), Matyas Rákosi (Ungern).

Kommuniké från EKKI:s presidium om Kommunistiska Internationalens upplösning.

På sitt sista möte den 8 juni 1943 behandlade Presidiet för Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté de beslut som erhållits från sektionerna rörande förslaget från den 15 maj att upplösa Kommunistiska Internationalen, och konstaterade följande:

1. Att förslaget om upplösning av den Kommunistiska Internationalen har godkänts av de kommunistiska partierna i Argentina, Australien, Belgien, Bulgarien, Irland, Italien, Kanada, Kataloniens Förenade Socialistiska Parti (PSUC), Spanien, Storbritannien, Tyskland, Ungern, Österrike; de kommunistiska partierna i Kina och Colombia; Kubas Revolutionära Kommunistiska Union, Mexicos Kommunistiska Parti, Polska Arbetarpariet; kommunist-partierna i Rumänien, Syrien, Sovjetunionen, Uruguay, Finland, Frankrike, Tjeckoslovakien, Chile, Schweiz, Sverige, Jugoslavien, Sydafrikanska Unionen; och Kommunistiska Ungdoms-internationalen (som är ansluten till Kommunistiska Internationalen med en sektions fulla rättigheter).

2. Att ingen av Kommunistiska Internationalens sektioner har insänt någon som helst invändning mot förslaget från Exekutivkommitténs presidium.

I beaktande av allt detta förklarar presidiet för Kommunistiska Internationalens Exekutivkommitté:

1. Att förslaget att upplösa Kommunistiska Internationalen enhälligt antagits av alla sektioner som haft möjlighet att insända sina beslut, däribland alla de viktigaste sektionerna.

2. Den betraktar, – från den 10 juni 1943 – Kominterns exekutivkommitté, exekutiv-kommitténs presidium och sekretariat samt den Internationella kontrollkommissionen, som upplösta.

3. Den ger en kommitté bestående av Dimitrov (ordförande), Manuilskij, Ercoli och Pieck i uppdrag att verkställa avvecklingen av de ärenden som gäller Kommunistiska Internationalens organ, apparat och tillgångar.

(Undertecknat) på uppdrag av EKKI:s presidium: Dimitrov

Stalins svar till Reuters chefskorrespondent i Moskva (28 maj 1943)

Fråga: De brittiska kommentarerna till beslutet om Kominterns upplösning har varit synnerligen gynnsamma. Hurudan är den sovjetiska synpunkten på denna fråga och dess inflytande på de framtida internationella förbindelserna?

Svar: Kommunistiska Internationalens upplösning är en riktig och i rätt tid företagen åtgärd, emedan den underlättar organiserandet av alla frihetsälskande nationers gemensamma anfall mot den gemensamme fienden – hitlerismen.

Kommunistiska Internationalens upplösning är riktig ty:

a) Den avslöjar hitlermännens lögn att ”Moskva” skulle ha för avsikt att blanda sig i andra staters liv och ”bolsjevisera” dem. Det har nu gjorts slut på denna lögn.

b) Den avslöjar förtalet från kommunismens motståndares sida inom arbetarrörelsen, att de kommunistiska partierna i olika länder inte skulle handla i sitt folks intresse utan på order utifrån. Även detta förtal har det nu gjorts slut på.

c) Den underlättar arbetet för patrioterna i de frihetsälskande länderna att förena de framstegsvänliga krafterna i sina respektive länder – oavsett partitillhörighet och religiös övertygelse – till ett enhetligt nationellt frihetsläger för att utveckla kampen mot fascismen.

d) Den underlättar i alla länder patrioternas arbete att förena samtliga frihetsälskande folk i ett enhetligt internationellt läger till kamp mot faran för hitlerismens världsherravälde och banar därmed väg för det framtida organiserandet av ett på jämlikhet grundat vänskapsförbund mellan folken.

Jag tror, att alla dessa omständigheter tillsammantagna skall leda till ett ytterligare stärkande av enhetsfronten mellan de allierade och övriga förenade nationer i deras kamp för seger över hitlertyranniet.

Jag anser, att Kommunistiska Internationalens upplösning har företagits alldeles i rätt tid, emedan det just nu, då det fascistiska odjuret uppbjuder sina sista krafter, är nödvändigt att organisera de frihetsälskande ländernas gemensamma anfall för att ge detta odjur nådestöten och befria folken från det fascistiska förtrycket.

2. Den teoretiska krisen

> En samhällsformation går aldrig under innan alla produktivkrafter utvecklats för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig förrän deras materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets eget sköte.
>
> Marx

Lenins teoretiska schema

För Lenin, liksom för Marx och Engels, var den socialistiska revolutionen till sitt väsen en *världs*revolution, även om arbetarklassens maktövertagande inte kunde ske samtidigt i alla länder, eller ens samtidigt i flera länder annat än under sällsynta omständigheter.[1] För Marx följde denna den socialistiska revolutionens internationella karaktär ur de moderna produktiv krafternas själva natur, vilken gör kapitalismen till ett världssystem, en ekonomisk mekanism som tenderar att integrera det mänskliga samhället i global skala. Eftersom socialismen i sista hand är ett resultat av produktivkrafternas utveckling till en ännu högre nivå, kan den inte existera annat än som ett världssystem. Följaktligen är det nödvändigt att revolutionen segrar i de ekonomiskt utvecklade länderna. ”Det är först när”, sade Marx, den ”stora sociala revolutionen lärt sig behärska den borgerliga epokens resultat – världsmarknaden och de moderna produktivkrafterna – och underkastat dem de mest avancerade folkens gemensamma kontroll, det är först då som det mänskliga framåtskridandet kommer att upphöra att likna denna vedervärdiga hedniska avgud, som bara ville dricka nektar ut offrens skallar.” [2]

Den ståndpunkt som hävdar att Lenin reviderade Marx på denna punkt, och teoretiskt fastslog att det var möjligt att bygga upp socialismen i ett enda isolerat land, svarar inte mot den historiska sanningen. Denna tolkning fabricerade Stalin för att underbygga sina egna teser med auktoritativa argument. De nuvarande sovjetledarna har ”utvecklat” dessa teser så långt att de proklamerar möjligheten av att bygga kommunismen i Sovjetunionen även om kapitalismen fortfarande förfogar över en väsentlig del av världens produktivkrafter.[3]

Stalins manipulation av Lenins idéer när det gäller detta problem underlättades av den mycket spridda sammanblandningen av två skilda begrepp som brukar uttryckas med samma term: 1) begreppet ”socialistisk revolution” i betydelsen en *social* revolution, dvs som den *socialistiska* omvandlingen av de ekonomiska och sociala strukturerna och av den politiska

---

[1] Stalin förvrängde Marx’ och Engels’ ståndpunkter i denna fråga och tillskrev dem uppfattningen att den socialistiska revolutionen (i betydelsen arbetarklassens maktövertagande) skulle segra samtidigt i alla utvecklade kapitalistiska länder. Utifrån detta kunde han påvisa ”originaliteten” hos Lenin, som hävdade att en sådan samtidighet var omöjligt och att, tvärtom, revolutionen sannolikt skulle segra i ett enda land. Därefter har en hel rad ”marxologer” och ”leninologer” delat Stalins uppfattning. Bland de senare är Alfred G. Meyer det mest typiska fallet: se hans *Leninism* (Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1957, och Praeger, New York, 1962). I våra dagar försöker de sovjetiska teoretikerna göra sig kvitt Stalins förfalskade version av Marx’ och Engels’ idéer och visa att Lenins bidrag till teorin inte strider mot hans fundamentala trohet mot den marxistiska revolutionsteorin. (Det senaste arbete som behandlar detta problem är filosofen Y.A. Krasins, *Lenin, Revolution, and the World today*, Progress Publishers, Moskva, 1971: se s 10-12). Men samtidigt fortsätter de att hävda att Lenin utgick från att socialismens seger (i betydelsen fullborda dess uppbygge) var möjligt i isolerade länder. Denna uppfattning står i total motsättning till Marx’ dito, vilket gör deras position i polemiken med Meyer o a ohållbar. Den historiska sanningen är – som vi senare ska se – att Lenin talade om möjligheten av socialismens seger i ett enda land endast i betydelsen arbetarklassens maktövertagande och *inte* i betydelsen att fullborda det socialistiska uppbygget. Han betraktade denna första seger som inledningen till världsrevolutionens frammarsch, som inom en nära framtid skulle leda till att arbetarklassen i de utvecklade kapitalistiska länderna tog makten.

[2] Marx: ”De framtida resultaten av det brittiska styret i Indien” (1853), i *Marx and Engels on Colonialism*, Lawrence and Wishart, London, 1960, s 82.

[3] Denna tes hävdas i SUKP:s program som antogs vid 22:a partikongressen 1961. Stalin framlade den för första gången i december 1946.

och kulturella överbyggnaden och 2) begreppet ”socialistisk revolution” i betydelsen en *politisk* revolution vars utmärkande kännetecken är arbetarklassens maktövertagande. Begreppet ”socialistisk revolution” i den första betydelsen innesluter *hela* det andra: varje social revolution, både den socialistiska och borgerliga, kräver med nödvändighet en politisk revolution, att en ny klass tar över makten. Begreppet i den andra betydelsen däremot, innehåller bara *en del av* det första: varje politisk revolution – om den inte inskränker dig till att vara en statskupp ovanifrån, vilket innebär att makten överförs från en grupp till en annan inom samma styrande grupp – har ett mer eller mindre utvecklat socialt innehåll. Detta gäller i särskilt hög grad den politiska revolution som arbetarklassens gripande av makten innebär. Men detta politiska och sociala innehåll är bara första stenen i den byggnad vars uppförande lyder andra lagar än de som gjorde det möjligt att lägga den första stenen. För att skilja mellan dessa två betydelser av begreppet ”revolution” införde Lenin uttrycken ”revolution i vid mening” och ”revolution i inskränkt mening”, och dessa ska jag använda i fortsättningen.[4]

Skillnaden i innehåll mellan den socialistiska revolutionen i vid mening och i inskränkt mening inbegriper bland andra grundläggande aspekter, en skillnad i tid och rum. I första fallet är rummet världsomspännande och tiden omfattar en hel historiskt epok. I andra fallet är rummet nationellt (eller, rättare, begränsat till en stat) och tiden är begränsad till en historiskt kort period. När Marx och Engels talar om möjligheten av den socialistiska revolutionens seger i ett visst land, betraktat isolerat, använder de begreppet i dess inskränkta mening. De föreställde sig inte möjligheten att denna seger skulle förbli isolerad inom de nationella ramarna under en längre period. Detta problem ställdes av praktiken själv, då den proletära revolutionen efter första världskriget krossades utanför Ryssland, medan sovjetmakten konsoliderades. Marxisternas, från Marx till Lenin, underlåtenhet att behandla denna möjlighet, beror på att den socialistiska revolutionen, enligt deras teoretiska uppfattning, med nödvändighet måste vara en världsrevolution, och detta fick dem att utesluta en sådan möjlighet.[5]

Med utgångspunkt i denna uppfattning, såg Marx’ och Engels’ hypotes om den socialistiska revolutionens konkreta utveckling ut som följer. Revolutionen skulle pågå under en hel historisk epok. Den skulle bli en lång process, inte en enstaka handling – en process under vilken de strukturella, politiska, kulturella osv förändringarna skulle följa på varandra i världsskala. Men i denna process’ *början*, såsom ett nödvändigt villkor för att sätta igång den, var revolutionens seger (i inskränkt mening) i de ekonomiskt högst utvecklade länderna. Och fastän Marx och Engels aldrig antog att denna seger skulle äga rum *samtidigt* i alla dessa länder, såg de den inte desto mindre som en serie socialistiska politiska revolutioner som följde tätt på varandra och var intimt beroende av varandra. Som vi ska se, frångick inte Lenin, i det stora hela, denna globala uppfattning.

---

[4] Se ”Nekotorye aspekty leninskoj teorii revoljutsii” (Några aspekter på Lenins teori om revolutionen), av N.G. Levintov, i *Voprosy filosofii*, 4, 1966, där Lenins utarbetande och tillämpning av dessa två idéer undersöks i detalj. Med en social revolution i inskränkt mening (vilket svarar mot det Marx inbegriper i begreppet ”politisk revolution”) förstår Lenin den period under vilken den sociala rörelsen väsentligen tar sig formen av folkmassornas direkta kamp. Med social revolution i vid mening menar han den process genom vilken alla revolutionens grundläggande historiska uppgifter löses. Levintov visar att när Lenin t ex hänvisar till franska revolutionen som en social revolution i vid mening, avser han perioden 1789-1871. I denna långa period inbegriper han revolutionerna i inskränkt mening åren 1789, 1830, 1848 och 1871 (Pariskommunen). De vanliga formuleringarna ”socialistisk revolution” och ”politisk revolution” inbjuder till en odialektisk uppdelning mellan det ”sociala” och det ”politiska”. Av denna anledning har jag valt att använda de av Lenin införda formuleringarna.

[5] Trotskij nämner ett enda undantag bland marxisterna i slutet av 1800-talet: den tyske socialisten Georg Vollmar, som 1878 hävdade möjligheten av en ”isolerad socialistisk stat” (han hade Tyskland i åtanke) – just med hänvisning till ”lagen om den ojämna utvecklingen”, som Stalin tillskrev Lenin. (Trotskij, *Den förrådda revolutionen*, Rene Coeckelbergs Partisanförlag, Göteborg, 1969, s 211-212).

Med anledning av förändringarna i den ekonomiska situationen under andra hälften av 1800-talet gjorde Marx och Engels en rad mer precisa förutsägelser om hur den revolutionära processen skulle sätta igång. Samtidigt som de vidhöll sin centrala tes, att den socialistiska revolutionen skulle börja i de mest utvecklade länderna, inkluderade de möjligheten av att revolutioner av annan typ – borgerligt demokratiska revolutioner, nationell frigörelse, osv – i de efterblivna länderna i Europa kunde tjäna som förspel till den socialistiska revolutionen i de utvecklade länderna och tillsammans med dessa sammansmälta till en enda revolutionär process. På 1840-talet trodde Marx och Engels att denna roll kunde spelas av den tyska revolutionen och under 1800-talets sista fjärdedel satte de ett liknande hopp till Ryssland.[6] I samma anda som Marx, skrev Kautsky 1902 att ”den revolutionära sakens tyngdpunkt alltmer förflyttas till slaverna”.

Han såg i den ryska revolutionen, som av allt att döma var på marsch, ”den storm som ska bryta reaktionens is och oemotståndligt bringa med sig en ny lyckovår för folken”.[7]

Under revolutionen 1905-1907 begrundade Lenin det ömsesidiga dialektiska beroendet mellan den ryska revolutionen och den socialistiska revolutionen, som han – i likhet med Kautsky och andra ”ortodoxa” teoretiker i Andra internationalen – ansåg hade mognat i Europa. För att man ska kunna förstå Lenins ställningstaganden 1917 och efter Oktober, är det av avgörande betydelse att känna till hur han såg på detta ömsesidiga beroende. Han ansåg inte bara att ”den ryska politiska revolutionen” skulle bli ”förspelet till den socialistiska revolutionen i Europa”.[8] Han trodde dessutom att den ryska revolutionens öde hängde på dess karaktär av ”förspel”, dvs på att den åtföljdes av en socialistisk revolution i väst. Denna slutsats kom Lenin fram till efter en analys av den revolutionära processen i Ryssland. När denna process fördjupades, tänkte han 1905, skulle den liberala bourgeoisin och de välbärgade bönderna och t o m en del av mellanbönderna gå över till kontrarevolutionära ståndpunkter. En ny kris skulle bryta ut och under denna skulle proletariatet, samtidigt som det försvarade de demokratiska landvinningarna från revolutionen första fas, föra fram den socialistiska revolutionen som ett omedelbart mål. I denna nya fas skulle nederlaget ”bli lika oundvikligt”, skrev Lenin, ”som nederlaget för tyska revolutionära partiet 1849-50, eller för franska proletariatet 1871, om inte *det europeiska proletariatet* kom till det ryska proletariatets hjälp.” Men, med denna hjälp ”kan det ryska proletariatet vinna en andra seger. Saken är inte längre hopplös. Den andra segern kommer att bli den *socialistiska revolutionen i Europa.* De europeiska arbetarna kommer att visa oss ”hur det ska göras” och tillsammans med dem ska vi genomföra den socialistiska revolutionen.”[9] För att kunna betrakta den ryska

---

[6] ”Ryssland – vars förhållanden jag har haft extra goda möjligheter att studera genom att jag haft tillgång till de ursprungliga, ryska källorna ... – har under lång tid stått på tröskeln till en omvälvning; alla förutsättningar finns redan där... Denna gång börjar revolutionen i öster, där kontrarevolutionen tidigare haft sina starkaste förskansningar och pålitligaste reservstyrkor.” (Marx, brev till Sorge, 27 september 1877, i Marx and Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence and Wishart, London, 1956, s 374. På svenska Marx-Engels, *Brev i urval*, Gidlunds, 1972, s 144-145.)

[7] Kautsky, ”Slaverna och revolutionen” (1902), citerad av Lenin i ”Radikalismen– kommunismens barnsjukdom”, *Valda verk i tre band*, svensk upplaga, Progress, Moskva, 1975, s 277. Bakunin hade 1848 förutsagt att en dag ”skall revolutionens stjärna ur ett hav av blod och eld, stiga hög och vacker i Moskva, och förvandlas till en ledstjärna för hela den befriade mänsklighetens lycka.” (I den slutgiltiga versionen av Bakunins ”Upprop till slaverna” citerat i E. Pyziur, *The Doctrine of Anarchism of Michael A. Bakunin*, Milwaukee, 1955, s 34).

[8] Lenin, ”Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, *Collected Works*, 4:e upplagan, vol 8, engelska utgåvan, s 303.

[9] Lenin, ”Revolutionens etapper, riktning och perspektiv”, op. cit., vol 10, s 92. Uppfattningen att den ryska revolutionen och den proletära revolutionen i väst skulle ”komplettera varandra”, med den förre som ”förspel” till den senare, vilket i sin tur skulle göra det möjligt för den ryska revolutionen att omvandlas till en socialistisk revolution, hade redan formulerats av Engels i hans förord (1882) till ryska utgåvan av *Kommunistiska Manifestet*. Lenin lånade från Engels uttrycket att de europeiska arbetarna, genom att genomföra den

revolutionens framtidsutsikter med en sådan tillförsikt, *måste* Lenin lita på den revolutionära mognaden hos proletariatet i väst. Denna hans benägenhet kanske förklarar den optimism som genomsyrar hans uttalanden från den tiden: ”Arbetar*massorna* i Tyskland och andra länder sammansvetsas alltmer i en *revolutionär armé* och denna armé kommer att utveckla sina krafter inom en snar framtid, eftersom revolutionen växer i Tyskland och andra länder”.[10] Eller: ”Endast en blind kan undgå att se att den socialistiska revolutionen nu växer i arbetarklassen i Storbritannien, att socialismen där *än en gång* håller på att bli en massrörelse, att den sociala revolutionen är i antågande i Storbritannien.”[11] Eller åter: ”Denna siffra (upplagan för tidningen *Appeal to Reason*) . . . visar tydligare än långa utredningar vilket slags revolution som närmar sig i Amerika”.[12]

Efter 1904 inberäknade Lenin också ”Asiens uppvaknande” i denna globala vision av revolutionen.

> Efter 1905 års rörelse i Ryssland, spred sig den demokratiska revolutionen till hela Asien – till Turkiet, Persien, Kina. Jäsningen blir allt starkare i brittiska Indien. En betydelsefull utveckling är spridningen av den revolutionära demokratiska rörelsen till holländska Ostindien . . . Världskapitalismen och 1905 års rörelse i Ryssland har till slut väckt upp Asien . . . Asiens uppvaknande och inledningen till det avancerade europeiska proletariatets kamp för makten är en symbol för den nya fas i världshistorien, som påbörjades i början av detta århundrade.[13]

Den ryska revolutionen var inte längre bara ”förspelet” till revolutionen i väst, utan också till revolutionen i Orienten.

Såsom revolutionär ledare i ett land som ”i många och väsentliga aspekter” otvivelaktigt var ”ett asiatiskt land, och dessutom ett av de mest ociviliserade, medeltidsmässiga och skändligt efterblivna av de asiatiska länderna”, förstod Lenin innebörden och vikten av ”Asiens uppvaknande” bättre än marxisterna i de utvecklade kapitalistiska länderna i Europa. Men han lyckades inte frigöra sig från den Europa-centrerade ståndpunkt som var lika karakteristisk för Andra internationalen som för Marx och Engels. Med hänvisning till den av Sun Yat-sen ledda revolutionen i Kina, frågar Lenin:

> Betyder då detta att det materialistiska Västern hopplöst ruttnat upp och att ljuset bara kommer från det mystiska och religiösa Östern? Nej, tvärtom! Det betyder att Östern slutgiltigt har trätt in på Västerns väg, att nya hundratals miljoner människor från och med nu deltar i kampen för de ideal som Västern redan har utarbetat. Det som har ruttnat är Västerns bourgeoisi, framför vilken redan dess dödgrävare, proletariatet, reser sig. Men i Asien finns det *fortfarande* en bourgeoisi som är i stånd att representera en ärlig, stridbar och konsekvent demokrati, en värdig kamrat till Frankrikes stora upplysningsmän och stora ledare i slutet av 1700-talet.

Lenin betraktar det som ”fullkomligt reaktionärt”, att drömma om att ”kapitalismen kan ”förebyggas” i Kina, och att en ”social revolution” är lättare i Kina till följd av dess efterblivenhet osv”. Lenin jämför Sun Yat-sens program med de ryska folkvännernas. Enligt Lenins ståndpunkt kommer den kinesiska revolutionen att bli av borgerlig-agrar typ, och det

---

socialistiska revolutionen, skulle visa det ryska proletariatet ”hur det ska göras” (Engels, 1894, i efterskriften till sin essä *Soziales auf Russland,* Marx och Engels, *Werke*, Dietz, Berlin, 1965, band 22, s 421 ff). I direkt polemik mot Preobrazjenskij och indirekt mot Lenin, skulle Stalin uttrycka den idé som senare skulle ta fastare form och genomsyra hela hans strategi: ”Man kan inte utesluta den möjligheten att just Ryssland kommer att bli det land som banar vägen för socialismen . . . Vi måste frångå den föråldrade uppfattningen att endast Europa kan visa oss vägen.” (Stalin, *Works*, vol 5, engelska utgåvan, s 199-200. I. Deutscher citerar avsnittet i sin *Stalin*, Rene Coeckelberghs Partisanförlag, Göteborg 1972, s 126).

[10] Lenin, ”Paul Singer” (1911) i *Collected Works*, op. cit., vol 17, s 95.

[11] Lenin, ”Internationella socialistbyråns möte” (1908), ibid, vol 15, s 237.

[12] Lenin, ”De amerikanska arbetarnas framgångar” (1912), ibid, vol 18, s 335.

[13] Lenin, ”Asiens uppvaknande” (1913) ibid, vol 19, s 85-86. 85-86.

kommer att krävas en lång tidsperiod innan frågan om att avskaffa de borgerliga produktionsförhållandena ställs på dagordningen.[14]

Lenin hade alltså utarbetat sitt strategiska schema för världsrevolutionen innan kriget. Enligt detta schema skulle den ryska revolutionen bli förspelet till och länken mellan den socialistiska revolutionen i väst och den borgerligt-demokratiska revolutionen i öst. I denna hans teoretiska konstruktion var tre slags revolutioner sammanlänkande: omedelbart socialistiska revolutioner i de utvecklade kapitalistiska länderna (Västeuropa och USA); den ryska borgerligt-demokratiska revolutionen, som – eftersom den ägde rum i ett land där det redan fanns ett ganska stort och koncentrerat proletariat – skulle kunna övergå direkt i den socialistiska revolutionen med hjälp av det segerrika proletariatet i väst; och revolutionen i öst, där det var nödvändigt med en lång kapitalistisk etapp *sui generis* (latin: ”av sitt eget slag”, ö. anm.) eftersom det praktiskt taget inte fanns något proletariat. Den viktigaste faktorn i denna storartade kombination av revolutionära krafter som Lenin förutsåg, var fortfarande proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna. Detta proletariat skulle visa de andra ”hur det ska göras”. På detta proletariat berodde det om den ryska revolutionen skulle kunna slutföras, liksom om revolutionen i Orienten, när väl proletariatet hade utvecklats i dessa länder, skulle kunna gå vidare till socialismen. Och Lenin tvivlade inte på denna revolutionära förmåga hos proletariatet i väst. Hans uppfattning om världsrevolutionen överensstämde fortfarande i allt väsentligt, som vi redan sett, med Marx’ och Engels’ uppfattning, men sågs och utformades ur den ryska revolutionens perspektiv.[15]

Fram till dess han skrev sina berömda ”April-teser” trodde Lenin inte att den ryska arbetarklassen skulle ta makten före arbetarklassen i väst. Lenins förändrade inriktning stöddes av Trotskij, men mötte motstånd från en del gamla bolsjevikledare som höll fast vid partiets traditionella linje, enligt vilken de ryska förhållandena inte tillät att den proletära revolutionen påbörjades innan den hade börjat i det kapitalistiska Europa. Lenins nya ståndpunkt inspirerades inte bara av den säregna dubbelmaktssituation som hade uppkommit efter februari. Den baserades också på övertygelsen att revolutionen var nära förestående både i Europa och i världsskala, och att det ryska proletariatets maktövertagande bara skulle vara första akten i denna europeiska och världsomspännande revolution. Gentemot sina meningsmotståndare vidhöll Lenin att ”Den ryska revolutionen i februari–mars 1917 var början till det imperialistiska krigets förvandling till inbördeskrig. Denna revolution tog det *första* steget till krigets avslutande, vilket kan *tryggas* endast genom det *andra* steget, nämligen statsmaktens övergång till proletariatet. Det blir början till ”ett genombrott av fronten” – kapitalistintressenas front – i hela världen”.[16] Vidare hävdade han att ”proletariatet, representerat av sitt klassmedvetna avantgarde, är *för* . . . den proletära världsrevolutionens utveckling, en revolution som tydligt håller på att växa fram i Tyskland, och för att göra slut på kriget med en *sådan* revolution . . . Världsläget blir allt mer tilltrasslat. Den *enda utvägen* är den proletära världsrevolutionen .”[17] När bolsjevikernas centralkommitté sammanträdde den 23 oktober 1917 och tog det historiska beslutet att förbereda det väpnade upproret, inleddes den resolution som förklarade varför tidpunkten var lämplig med att peka på att den socialistiska världsrevolutionen hade mognat i hela Europa och att det förelåg ett hot om separatfred mellan imperialisterna i syfte att kväva den ryska revolutionen innan den socialistiska revolutionen bröt ut i Europa.[18]

---

[14] Lenin, ”Demokrati och folklighetsrörelse i Kina” (1912), ibid, vol 18, s 163-169.
[15] Marx och Engels behandlade aldrig frågan om vilken roll den ryska revolutionen skulle kunna spela bland de folk som led under kolonialismens ok.
[16] Lenin, ”Proletariatets uppgifter i vår revolution”, *Valda verk*, op. cit., band 2, s 37.
[17] Lenin, ”Krisens lärdomar”, *Collected Works*, op. cit., vol 24, s 215.
[18] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 2, s 384.

Lenins tillit till den annalkande världsrevolutionen var organiskt förbunden med den analys av imperialismen han gjorde 1915-16 och som baserades på de studier som Hobson, Hilferding m fl hade gjort, liksom Bucharins studier i ämnet. Lenins slutsats, vad sambandet mellan imperialismen och revolutionen beträffar, kan sammanfattas i följande formuleringar: ”imperialismen är tröskeln till den socialistiska revolutionen”, den är ”den döende kapitalismen”.[19] Idag, efter femtio år av kapitalismens ”dödskamp”, påstår en del sovjetiska teoretiker – uppenbarligen i den fromma förhoppningen att rädda Lenins ofelbarhet – att Lenin med ordet ”döende” enbart menade att imperalismen var en ”övergångs”-kapitalism.[20] Men alla Lenins skrifter från dessa år visar att han använde detta ord i dess mest bokstavliga och vanliga betydelse.

Segern i oktober framstod som den första stora bekräftelsen på Lenins schema: världsfronten hade genombrutits, och detta på det ställe där ”April-teserna” hade förutsagt att det skulle ske. Den förtvivlade situation som den ryska revolutionen befann sig i, och som tvingade den att acceptera den förödmjukande Brest-Litovsk-freden, verkade dessutom bekräfta en annan av Lenins förutsägelser: den ryska revolutionen var dödsdömd om den inte spreds till väst.[21] I november samma år kom så den tyska revolutionen (som vid första anblicken uppvisade en påtaglig likhet med den ryska februari-revolutionen: störtande av monarkin, arbetarråd, reformistisk hegemoni i regeringen, opposition i basen) in på scenen, som för att slutgiltigt bekräfta Lenins hypotes. Den verkliga världen verkade anpassa sig till den tänkta världen med nästan hegeliansk stränghet.

Så snart Lenin fick de första nyheterna om den tyska krisen, sände han instruktioner till Sverdlov, ordförande i sovjeternas exekutivkommitté. ”Den internationella revolutionen har ryckt så nära på *en vecka*, att man måste räkna med den som ett faktum inom de *närmaste dagarna*” skrev Lenin och uppmanade Sverdlov att organisera hjälp till de tyska arbetarna, inklusive ”militär hjälp”. ”*Till våren* måste vi ha en armé på tre miljoner man för att stödja den internationella arbetarrevolutionen.”[22] Lenin var mer övertygad än någonsin om att ”den sista stridens” timme var slagen. Men ett mörkt moln tornade upp sig vid horisonten:

---

[19] Lenin, ”Imperialismen. . .” i ibid, band 1, s 609 och 702.

[20] Se Y.A. Krasin, op. cit., s 23. Enligt Krasin definierade Lenin imperialismen som en ”övergångs- eller döende kapitalism”. Men i verkligheten skrev Lenin att imperialismen ”måste karakteriseras som en övergångskapitalism, eller *rättare*, som den döende kapitalismen” (min kurs. FC). M a o rättade Lenin sig själv och gav en mer precis definition. Enligt min åsikt var orsaken till denna rättelse att uttrycket ”övergångs” bara definierar en av de aspekter som Lenin påvisade med sin analys, nämligen den höga grad av produktionens församhälleligande som är karakteristisk för kapitalismens monopolistiska fas, och som till det yttersta förbereder socialismens materiella bas. Med uttrycket ”döende” vill Lenin, enligt min mening, uttrycka att detta långt gångna församhälleligande (tillsammans med en rad andra politiska, ekonomiska och sociala faktorer) har lett till en extrem skärpning av imperialismens motsättningar (glöm inte att Lenins studie skrevs mitt under ett världskrig) och ställt den socialistiska revolutionen på dagordningen i världsskala – en uppfattning som han klart formulerar i alla sina skrifter från denna period.

[21] I sin essä ”Brest-Litovsk: Debatten om krig, fred och revolution” (på italienska), i *Critica Marxista*, 4, 1963, gör den italienske kommunistiske skriftställaren Vittorio Strada, enligt min mening, misstaget att förutsätta att Lenins ståndpunkt i debatten med ”vänsterkommunisterna” byggde på antagandet att den ryska revolutionen kunde hålla ut även om revolutionen i Europa inte segrade. I sin rapport till 7:e partikongressen, efter det att Brest-Litovsk-freden hade undertecknats, förklarade Lenin faktiskt otvetydigt att ”det är en absolut sanning att utan den tyska revolutionen kommer vi att gå under” (*Valda verk*, op. cit., band 2, s 510-11). Lenins meningsskiljaktigheter med Trotskij å ena sidan, och med ”vänsterkommunisterna” (Bucharin osv) å den andra, var bara av taktiskt slag. Lenin utgick inte alls från att det var möjligt att vidmakthålla den socialistiska revolutionen i ett isolerat Ryssland. Hela hans argumentation byggde på att det vi den tidpunkten var omöjligt att föra ett revolutionärt krig på grund av arméns långt gångna sönderfall. Det vara bara en fråga om att skaffa sig en andhämtningspaus i väntan på att den tyska revolutionen skulle utbryta.

[22] Lenin, ”Brev till Sverdlov”, 1 oktober 1918, i *Collected Works*, op. cit., vol 35, s 364-5. Alla Lenins artiklar och tal under slutet av 1918 och under hela 1919 genomsyras av övertygelsen att den internationella revolutionen hade börjat.

”Europas stora olycka och fara är att det *saknar* ett revolutionärt parti.”[23] Och utan revolutionärt parti kan ingen revolution segra.

Denna Lenins ståndpunkt kan förefalla motsägelsefull om man betraktar den i ljuset av den version av hans tänkande som är mycket spridd bland vissa ”marxologer” och ”leninologer” enligt vilka leninismen skulle innehålla mer av Blanqui än av Marx. Om revolutionen är ett verk av en medveten minoritet, beslutsam och välorganiserad – vilket Lenins teori gick ut på enligt denna version – då kan man fråga sig hur Lenin kunde anse att revolutionen var på marsch och samtidigt konstatera att det inte fanns något revolutionärt parti? Vem hade i så fall ”organiserat” denna revolution? I verkligheten skiljer sig inte Lenins föreställningar om revolutionen från dem hos Marx och Engels: Det sociala fenomen som kallas revolution kan jämföras med naturfenomen, eftersom det inte beror på enskilda individers, klassers och partiers vilja. Revolutionen är ett resultat som är oberoende av var och en av dessa viljor. Den är en produkt av deras motsägelsefulla växelverkan, av den ytterst komplicerade sammanfogningen av ekonomiska, sociala, politiska, kulturella osv faktorer, även om det bestämmande elementet i denna diakroniska-synkroniska helhet ytterst är de ekonomiska strukturernas dialektik. Detta är kanske orsaken till att alla revolutioner fram till idag har startat av till synes slumpmässiga anledningar och att deras utveckling har uppvisat mycket säregna drag jämfört med deras föregångare. l ett brev till Marx den 13 februari 1851 (dvs *efter* det att Marx uppfattning om revolutionen hade nått det mogna stadium som uttrycks i *Manifestet* och efter det att den hade genomgått sitt eldprov 1848) skrev Engels, i det att han fritt överdrev likheten mellan revolutioner och naturfenomen: ”En revolution är ett rent naturfenomen, som mer kommer till stånd under inflytande av fysikaliska lagar än av de regler som bestämmer samhällsutvecklingen under normala tider. Eller rättare: under revolutionen antar dessa lagar en mer fysikalisk karaktär, nödvändighetens materiella kraft bryter fram häftigare. Och så snart man uppträder som representant för ett parti, dras man in i denna malström av oemotståndlig naturnödvändighet.”[24] 1918 ansåg Lening att ”malströmmen” *var där* och att den höll på att dra med sig hela världen. Det enda som behövdes var ett revolutionärt parti som förmådde kasta sig ut i denna malström som en medveten representant för den ”oemotståndliga naturnödvändigheten.”

Lenins vision av världsrevolutionens förlopp vid tiden för den tyska revolutionen i november kan sammanfattas som följer:

(1) Det imperialistiska systemets motsättningar har genom sin produkt: världskriget – medfört att de objektiva förutsättningarna för den socialistiska revolutionen mognat (både vad de ekonomiska strukturerna och de sociala krafterna beträffar);

(2) Revolutionen har börjat där knutpunkten för dessa motsättningar fick den största sprängkraften (då det tsaristiska självhärskardömets förtryck förenades med motsättningarna mellan kapitalistiska och för-kapitalistiska strukturer, med den av kriget orsakade förstörelsen,

---

[23] Lenin, ”Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky”, ibid, vol 28, s 113. (Detta är inte Lenins välkända bok, utan en kort artikel med samma titel, som ger ett koncentrat av det större arbetet.)

[24] Marx och Engels, *Werke*, op. cit., s 190. Det är möjligt att tala om Lenins ”blanquism” endast när det gäller hans idéer om organiseringen av det revolutionära partiet, och då bara i viss grad. Den strängt centraliserade och disciplinerade kärnan av yrkesrevolutionärer, organiserade efter strikt konspiratoriska linjer, är för Lenin organiskt sammanlänkad med en stor massa icke-yrkesrevolutionärer, och med massorganisationer av olika slag. Men i frågan om partiets roll är Lenin inte ”blanquist”. Partiet ”ersätter” inte revolutionen: Det organiserar och leder revolutionen när denna väl satt igång. Men när verkligheten bevisar att revolutionen inte är där – något som helt uppenbart gällde ”världsrevolutionen” 1919-20 – och partiets aktivitet baseras på antagandet att den ”verkligen *är* där”, då blir partiets aktivitet *objektivt* blanquistisk. Som alla vet, alltsedan Hegel påtalade det, är det människorna tror sig göra en sak, och det de verkligen gör, en annan. Detta gäller även för marxister av Lenins format.

förtrycket av de icke-ryska nationaliteterna osv) och där det samtidigt i bolsjevikpartiet fanns en tränad politisk kraft förberedd på de teoretiska, politiska och organisatoriska nivåerna;

(3) Helt i överensstämmelse med den internationella karaktären av de motsättningar som har gett upphov till revolutionen, börjar den att sprida sig till det utvecklade kapitalistiska Europa. Segern på denna nya mark kommer att bli avgörande för världsrevolutionen. Den ryska revolutionen kommer att konsolideras, det nordamerikanska proletariatet kommer att följa Europas exempel, och befrielserörelserna i kolonierna kommer att kunna se fram emot en säker seger;

(4) Men i Europa saknas den medvetna och förberedda kraften, ett revolutionärt parti av bolsjevikisk typ. Om inte ett sådant parti skapas är framgången för världsrevolutionen i fara.

Den slutsats som följde av detta schema var uppenbar: det var nödvändigt att till varje pris, i Europa och i hela världen, skapa det revolutionära partiet innan den fördelaktiga objektiva situationen ändrade karaktär. Bolsjevikledarna startade en dramatisk kapplöpning med tiden. I mars 1919, vid ett föga representativt möte, och utan att ta hänsyn till de tyska spartakisternas (den vid denna tidpunkt viktigaste revolutionära gruppen efter bolsjevikerna) avvikande mening, grundades så Kommunistiska internationalen, ”revolutionens världsparti”.[25]

I sitt avslutningsanförande vid denna Kominterns 1:a kongress, förklarade Lenin: ”Den proletära revolutionens seger i världsskala är tryggad. Grundandet av en internationell sovjetrepublik är inte långt borta”. Och samma dag, vid ett möte för de utländska delegaterna och bolsjevikledarna, försäkrade han de närvarande att de skulle få bevittna segern: ”De kamrater som är i denna sal har sett den första sovjetrepubliken grundas. Nu ser de den Tredje internationalen grundas, och de kommer alla att få se Världens federativa sovjetrepublik grundas”.[26] Ett och ett halvt år senare, då Kominterns 2:a kongress samlades, hade Lenins förutsägelser fått sig ordentliga törnar av verkligheten, men det var fortfarande möjligt att tro att världsrevolutionen ”var där”. Visserligen hade den ungerska sovjetrepubliken krossats, liksom den kortlivade sovjetrepubliken i Bayern, och den tyska revolutionen hade kört in på den mycket borgerligt demokratiska Weimar-konstitutionens spår, men situationen var fortfarande mycket instabil i Tyskland, i hela Centraleuropa, liksom på Balkan, i Italien, i Spanien . . . Och framför allt: Röda Armén stod vid Warszawas portar.[27] Dessa sista

---

[25] Togliatti ansåg att det var av ”särskild vikt” att understryka det faktum att Lenin proklamerade nödvändigheten av att skapa Tredje internationalen *innan* den ryska revolutionen segrat, eftersom detta ”riktar ett dråpslag mot de illvilliga påståendena att Komintern aldrig var något annat än ett instrument för sovjetstaten” (den i kapitel 1, not 11 citerade artikeln, s 469-70). Lenin framförde faktiskt denna nödvändighet kort efter det att det första världskriget hade utbrutit. Och tanken att omvandla Komintern till ett redskap för den sovjetiska staten var fullständigt främmande för hans tänkande, både före och efter Oktoberrevolutionen. Men detta ändrar inte på det faktum att Komintern, efter Lenin, omvandlades till ett redskap för sovjetstaten – och att premisserna för denna omvandling skapades under Lenins livstid, ett problem som vi ska behandla senare.

Lenins initiativ stötte på motstånd från majoriteten av de som hade deltagit i Zimmerwald- (september 1915) och Kienthalkonferensen (april 1916), och tom från en del bolsjeviker, som vidhöll sin meningskiljaktighet med honom också efter februarirevolutionen. Segern i oktober, som gav Lenin en internationell prestige, gjorde det möjligt för hans uppfattning att vinna terräng bland revolutionära grupper i flera länder. Men den började inte att omsättas i praktiken förrän vid tiden för den tyska revolutionens utbrott. Om spartakisternas invändningar, se kapitel 3 nedan.

[26] Lenin, ”Avslutningstal vid slutsessionen” i *Collected Works*, op. cit., vol 28, s 476-7, och ”Kommunistiska internationalens grundande”, ibid, s 485. I ett annat tal, som hölls i slutet av mars 1919, sade Lenin: ”Över hela världen växer kommunisternas sammanslutning. I ett antal länder har sovjetmakten redan segrat. Snart kommer vi att få se kommunismen segra över hela världen: vi kommer att få se grundandet av Världens federativa sovjetrepublik.” (ibid, vol 29, s 241).

[27] Om de omständigheter under vilka 2:a kongressen sammanträdde skrev Trotskij 1921: ”Som vi kommer ihåg marscherade Röda Armén mot Warszawa och med hänsyn till den revolutionära situationen i Tyskland, Italien och andra länder kunde man räkna med att denna militära framstöt (som inte hade någon självständig betydelse),

förhoppningar skulle snart grusas. När Kominterns 3:e kongress samlades sommaren 1921, började det stå klart att den ”sista striden” måste uppskjutas. Den verkliga världen avlägsnade sig från den tänkta världen. Något hade brustit i Lenins tänkta schema. Och detta ”något” kunde inte få annat än allvarliga konsekvenser för det instrument som hade skapats just för att tjäna detta schema: den Kommunistiska internationalen.[28]

En döende kapitalism?

Nederlaget för de proletära revolutionsförsöken i Västeuropa efter första världskriget berodde på ett helt komplex av faktorer och omständigheter, men i denna mångfald kan man särskilja ett obestridligt faktum av högsta vikt: den europeiska arbetarklassens majoritet – även där krisen blev djupast, som i Tyskland – följde sina traditionella politiska och fackliga organisationer och inte det nya revolutionära partiet.[29] Detta faktum erkändes på ett eller annat sätt i alla Lenins och Kominterns analyser, då dessa uppgav de reformistiska ledarnas ”förräderi” som den grundläggande orsaken till nederlaget. Men denna förklaring kräver ytterligare en: Varför följde arbetarna sina ”förrädiska” ledare?

Den tro på världsrevolutionens segerrika frammarsch som Lenin gav uttryck för, bygger på ett antagande som är underförstått även då det inte är öppet uttalat: Proletariatet i väst kommer snabbt att vända de opportunistiska ledarna ryggen och övergå till det revolutionära partiets sida så snart som detta träder in på arenan. Detta var innebörden av de ovan citerade uttalandena vid Kominterns 1:a kongress. Det är uppenbart att om Lenin inte hade förutsatt detta, skulle hans teser om en nära förestående internationell revolution bara ha varit frasmakeri, och det fanns ingen större fiende till den ”revolutionära frasen” än Lenin. Naturligtvis trodde inte Lenin att arbetarklassen automatiskt skulle övergå till revolutionära ståndpunkter, enbart genom påverkan från de objektiva villkoren. Men han trodde att när väl det bolsjevikiska partiet hade bildats, skulle arbetarna snabbt vinnas för partiets ståndpunkter, även om det från

---

såsom hjälpkraft i de europeiska krafternas kamp, skulle kunna bidra till att utlösa den revolutionära lavinen som hade kommit fram till den död punkt. Detta skedde inte. Vi blev tillbakaslagna.” Trotskij, *The First 5 years of the Communist International*, vol 2, Monad Press, New York, 1972, s 8).

Vid tiden för 2:a kongressen var emellertid optimismen fortfarande den förhärskande stämningen. ”Den avgörande stunden närmar sig” säger en av dess resolutioner. ”I alla länder där det finns en medveten arbetarrörelse kommer arbetarklassen att med vapen i hand gå ut i en serie förbittrade strider.” (Degras, op. cit., I, s 128. På svenska i *Röda Häften* 6/7, op. cit., s 84).

[28] I de skrifter om denna period som är författade av kommunistpartimedlemmar berör man mycket flyktigt, om alls, de av Lenins uppfattningar om och analyser av imperialismen som inte har bekräftats av historien. Togliatti dokumenterar inget undantag från den regeln i sin artikel från 1959. När han t ex citerar Lenins varning till 2:a kongressen att ”det inte finns någon situation som bourgeoisin inte kan finna en väg ur”, säger han ingenting om att just Lenins teser från 1917-20 till stor del hade bidragit till att inskärpa dessa föreställningar hos de nybildade kommunistpartierna. Enligt Togliatti uttryckte inte Lenin idén att ”kriget skulle följas av en uppgörelse mellan de styrande och de styrda” (Togliatti, den citerade artikeln, s 470). Hur ska man i så fall uppfatta de påståenden som jag har citerat och alla de andra av samma slag? De sovjetiska skribenterna slår alla rekord i detta avseende. I Krasins tidigare citerade bok, ett arbete på 320 sidor (den engelska utgåvan) som är helt ägnat åt Lenins revolutionsteori, rar läsaren leta förgäves efter den minsta kritiska anmärkning. Allt som Lenin skrev var perfekt, koherent och bekräftat av praktiken. Det behöver väl inte poängteras att denna apologetiska behandling av Lenins verk inte tillför någonting till hans historiska förtjänster, samtidigt som den försvårar en marxistisk tillägnelse av hans lära. Vid utarbetandet av en teori för den socialistiska revolutionen som ger svar på problemen i dagens värld, är det nödvändigt att gå vidare via en kritik av Lenin, för att inte tala om Marx.

[29] I sin rapport till Kominterns 5:e kongress tvingades Zinovjev i efterhand erkänna detta faktum: ”1921-22 betydde enhetsfront-taktiken insikten om att vi ännu inte hade vunnit arbetarklassens majoritet; för det andra att socialdemokratin fortfarande är mycket stark.” (*Fifth Congress of the Communist International*, Abridged Report, CPGB, London, 1924, s 27).

början var mycket litet.[30] Samma fenomen som hade uppträtt i Ryssland mellan februari och oktober skulle upprepas på andra håll.

I detta och andra avseenden överförde Lenin mönstret från perioden februari–oktober i Ryssland till den revolutionära processen i Europa och t o m i världsskala. Med hänvisning till tyska revolutionen skrev han: ”Här visar det sig än en gång att den proletära revolutionens allmänna förlopp är detsamma i hela världen. Först bildas det sovjeter spontant, sedan utbreder och utvecklar de sig, därefter ställs i praktiken frågan: sovjeter eller nationalförsamling, eller konstituerande församling, eller borgerlig parlamentarism; därpå följer fullständig förvirring bland ledarna och slutligen utbryter den proletära revolutionen.” Lenin jämställer de tyska ”oavhängiga socialisterna” med de ryska mensjevikerna, och kampen för ledningen i de tyska arbetarråden med motsvarande kamp i de ryska sovjeterna.[31] Han drar en parallell mellan repressionen mot spartakisterna i januari 1919 och ”julidagarna” i Ryssland 1917: ”Vi vet av erfarenhet hur snabbt dylika segrar för bourgeoisin och dess drängar botar massorna från den borgerliga demokratins illusioner om ”allmän och lika rösträtt” och liknande.”[32] Kort sagt, det tyska ”november” likställdes med det ryska ”februari”, och liksom bolsjevikerna, som från att ha varit en obetydlig minoritet i februari på några månader erövrade proletariatets och böndernas stöd, skulle spartakisterna, som var en obetydlig minoritet i november 1918, erövra massornas stöd och leda dessa till det tyska ”oktober” och detta t o m snabbare än i Ryssland: ”Den tyska revolutionen utvecklas på samma sätt som vår, men i snabbare tempo.”[33] Lenins geni stod inte emot den frestelse som ligger på lur för varje segerrik revolutionär ledare: att göra *sin* revolution till en modell som de senare revolutionerna måste följa. Men det som är intressant för oss i detta automatiska överflyttande av den ryska modellen är, att det visar hur grovt Lenin undervärderade den reformistiska politikens och mentalitetens inflytande på proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna. Jag påstår inte att Lenin undervärderade det reformistiska fenomenets massiva utbredning, utan snarare dess *djup*, dvs dess djupa rötter hos arbetarmassorna i väst.

Denna undervärdering av reformismens djupa rötter i västs proletariat var ett symptom på teoretiska brister som skulle få återverkningar på den politiska nivån när det gällde hur det nya revolutionära partiet bildades, hur dess struktur och funktion uppfattades, och hur dess uppgifter ställdes. Grunden till dessa brister ligger, enligt min uppfattning, i Lenins analys av kapitalismen i dess monopolitiska stadium. Som jag redan nämnt, ansåg Lenin, liksom Rosa Luxemburg och Kautsky under dennes första period, att världskapitalismen i dess monopolistiska, imperialistiska stadium hade nått fram till en gränssituation.[34] Världskriget, som fick

---

[30] Detta antagande hade, som vi sett tidigare, ett precedensfall redan före kriget i Lenins optimism beträffande proletariatets revolutionära läggning i de utvecklade kapitalistiska länderna. Under kriget skrev han: ”Vi ser att de socialistiska organisationerna och arbetarorganisationerna nu är splittrade i två stora läger i alla världens länder. *Den mindre delen*, ledarna, funktionärerna och byråkraterna, har förrått socialismen och ställt sig på sina regeringars sida. Den andra delen, dit *massan av klassmedvetna arbetare* hör, fortsätter att samla sina krafter och att kämpa för den proletära revolutionen.” (*Collected Works*, op. cit., vol 22, s 124). Det är inte nödvändigt redogöra för hur Lenins tillit till proletariatet i väster ökade när tyska revolutionen började och kort därefter följdes av den ungerska. Den 22 oktober 1918 förklarade han: ”Bolsjevismen har blivit det internationella proletariatets världsomspännande teori och taktik” (ibid, vol 28, s 116). I mars 1919 skrev han: ”*Arbetarmassorna vände ryggen* till dessa socialismens förrädare” (dvs reformistledarna) (ibid, vol 29, s 20). Och i juli 1920: ”Något mer än ett år efter Kommunistiska internationalens första kongress står vi nu som segrare över Andra internationalen.” (*Valda verk*, op. cit., band 3, s 382). (Alla kursiveringar mina FC).

[31] Lenin, ”Teser och referat om den borgerliga demokratin och proletariatets diktatur” i *Valda verk*, op. cit., band 3, s 97.

[32] Lenin, ”Brev till Europas och Amerikas arbetare”, i *Collected Works*, op. cit., vol 28, s 435. (På svenska i *VI. Lenin i urval*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1965, s 192).

[33] Lenin, ”Möte med Moskvas partiaktivister, den 27 november 1918” i *Collected Works*, op. cit., vol 28, s 216.

[34] Marx och Engels gjorde samma misstag i fråga om 1800-talets kapitalism. Uppfattningen att denna hade nått en gränssituation återfinns redan i *Kommunistiska Manifestet* och dyker därefter upp vid talrika tillfällen. I ett

Kautsky att göra en politisk-doktrinär revidering – där en djup insikt i kapitalismens nya strukturella fenomen tjänade som grundval för politiskt opportunistiska slutsatser – stärkte däremot Lenin i hans övertygelse. När Lenin analyserar systemets motsättningar, tenderar han att överdriva dess destruktiva sida och att undervärdera dess pådrivande aspekt, dvs den funktion dessa motsättningar spelade för att driva på och anpassa den kapitalistiska mekanismen och för att omvandla dess strukturer. Han gör en korrekt värdering av den kapitalistiska koncentrationsprocessen, den speciella tyngd som statsmonopolkapitalismen får inom systemet i sin helhet, och denna process' ökade tempo p g a kriget. Men enligt Lenins analys medför dessa strukturförändringar att motsättningarna ständigt skärps, att motsättningarna anhopas, vilket leder till den oundvikliga slutsatsen att situationen är hopplös för bourgeoisin, trots att Lenin vid andra tillfällen sade att det inte fanns någon situation som bourgeoisin saknade utväg ur. Han understryker, helt korrekt, att produktionens långt gångna församhälleligande lägger den mest gynnsamma materiella grundvalen för övergången till socialismen; han konstaterar att denna process försåg kapitalismen med vissa styrnings- och planeringsmekanismer – men han undervärderar den effekt dessa nya instrument kan ha när det gäller att, inom vissa gränser och under vissa faser, begränsa den destruktiva roll som systemets motsättningar spelar. Arbetarklassens ekonomiska och fackliga erövringar under de årtionden som föregick kriget, betraktas av Lenin nästan uteslutande som erövringar vilka obönhörligen driver kapitalismen mot gravens rand. Han upptäcker således inte att de samtidigt vittnar om den utvecklade kapitalismens förmåga att assimilera en rad av dessa förändringar och använda dem som medel för att påskynda "rationaliseringar" av den ekonomiska mekanismen och samtidigt öka sin alienerade förmåga. Detta slags analys leder Lenin till att karakterisera monopolkapitalismen inte endast som en *övergångskapitalism* – med vilket han syftar på produktionens långt gångna församhälleligande – utan också som en *döende* kapitalism. Det är detta slags analys som får honom att tro att det inom det europeiska proletariatet pågår en snabb radikalisering, som i grunden underminerar de reformistiska ledarnas inflytande. Dessa ledares "förräderi" under kriget och de olyckor detta har fört med sig för massorna, måste fullborda brytningen mellan ledarna och massorna om det bara finns ett revolutionärt parti av bolsjevikisk typ som bidrar till att upplysa massorna. Den ekonomiska grundvalen för reformismen i arbetarrörelsen ser Lenin nästan uteslutande i utsugningen av kolonierna. Som Stuart R. Schram och Hélène Carrre d'Encausse påpekar: Uppfattningen "att koloniseringen skulle göra det möjligt att förbättra de europeiska arbetarnas lott och på detta sätt uppskjuta den sociala revolutionen i Europa, var ett gemensamt tankegods hos alla de som i början av 1900-talet hade funderat över problemet, oberoende av om det rörde sig om socialister som Kautsky, Hilferding eller Rosa Luxemburg, liberaler som Hobson, eller en imperialistisk förgrundsfigur som Cecil Rhodes, vilken i kolonialismen såg ett medel att undvika inbördeskrig."[35] Lenin delar denna förklaring till opportunismens utbredning inom arbetarrörelsen, men anser att "korruptionen" av arbetarna i de kontinentala länder som kom med i uppdelningen av kolonierna på ett sent stadium enbart berör en liten minoritet, som han kallar "arbetararistokratin". När det gäller England anser han att fenomenet är på tillbakagång, eftersom England förlorat sitt koloniala monopol. Det är obestridligt att utsugningen av kolonierna har utgjort (och fortfarande i sin neo-koloniala form utgör) en ideologisk såväl

---

brev till Engels, daterat den 8 oktober 1858, nämner Marx kapitalismens världsomfattande expansion under denna period – koloniseringen av Kalifornien och Australien, Japans och Kinas inlemmande i världsmarknaden – och drar slutsatsen: "Vi kan inte förneka att det borgerliga samhället ratt uppleva ett nytt 1500-tal, och jag hoppas att detta nya 1500-tal skall markera dess utslocknande, precis som det första fick bevittna dess födelse. . . På kontinenten är revolutionen nära förestående, och den kommer genast att få en socialistisk karaktär." (Marx och Engels, *Selected Correspondence*, Lawrence and Wishart, London, 1956, s 4. På svenska i Marx-Engels, *Brev i urval*, op. cit., s 39.)

[35] Stuart R. Schram and Hélène Carrère d'Encausse, *Marxism and Asia*, Allen Lane The Penguin Press, London, 1969, s 22.

som ekonomisk grundval för reformismen. Men idag är det uppenbart att reformismen också får sin näring av de strukturella förändringar av kapitalismen som är förbundna med utvecklingen av produktivkrafterna. På Lenins tid var det framförallt de bernsteinianska revisionisterna som uppmärksammade denna aspekt, intresserade som de var av att finna motiv, verkliga eller falska, som skulle kunna rättfärdiga deras avståndstagande från revolutionen.[36]

I subjektivismen hos Lenin, då han bedömer graden av revolutionär mognad hos proletariatet i väst, ingår det också ett problem av sociologisk art. När det gäller *det ryska samhället*, som Lenin var djupt förankrad i, och som han grundligt hade undersökt under en lång teoretisk och praktisk process, ser han klart det dialektiska växelspelet mellan motsättningarna på de ekonomiska strukturernas nivå och på de politiska och sociala krafternas nivå. När det gäller samhällena i väst, som han trots de många åren i exil bara känner utifrån, som en observatör, betraktar han samma växelspel på ett abstrakt och förenklat sätt. Framför allt undgår honom den *kulturella* värld som västs proletariat lever i, t ex det västerländska proletariatets starka bindning till nationella och demokratiska värden – för att bara nämna två aspekter som starkt påverkar dess politiska beteende. Nationen och demokratin var, historiskt, produkter av kapitalismen, men de var samtidigt erövringar som de arbetande massorna gjort. De socialdemokratiska ledarnas ”förräderi” mot internationalismens princip uttryckte just (och stimulerade samtidigt) proletariatets starka anknytning till det nationella. När, analogt, de tyska socialdemokraterna åberopade ”försvaret” av den parlamentariska demokratin mot det tsaristiska självhärskardömet, eller de franska socialisterna åberopade ”försvaret” av den stora franska revolutionens erövringar mot den preussiska militarismen, då återgav de känslor som var djupt rotade i massorna. Det europeiska proletariatets långvariga fackliga tradition – som saknades i Ryssland – är en annan faktor som Lenin inte tar tillräcklig hänsyn till i sina analyser, då han gör gällande de ryska sovjeternas allmängiltighet som form för massrörelsen.

Man måste slutligen ha i åtanke Lenins och de övriga bolsjevikledarnas speciella psykologiska tillstånd som härrörde ur deras teoretiska uppfattning om det ömsesidiga beroendet mellan den ryska revolutionen och revolutionen i väst. *Nödvändigheten* av att den europeiska

---

[36] I Lenins analys av imperialismen är den vetenskapliga stringensen i hög grad påverkad av hans politiska engagemang i kampen mot reformismen, och utan tvivel också av det sätt på vilket de ”ortodoxa” teoretikerna i Andra internationalen förde kampen mot Bernstein. Denne byggde upp sin revision av Marx på basis av att tillskriva honom en teori om kapitalismens ”sammanbrott” som ett resultat av enbart ekonomiska motsättningar. I sina svar till Bernstein gjorde en del marxister misstaget att acceptera att denna ”sammanbrottsteori” verkligen återfanns hos Marx. Detta underlättade den revisionistiska offensivens framåtskridande på den ekonomiska teorins område, vars viktigaste exempel är Tugan-Baranovskijs kritik. Vid försöken att vederlägga den sistnämnde och försvara den ortodoxa marxismen, intog Kautsky en defensiv position med sin teori om ”ständig depression” som den kapitalistiska utvecklingens oundvikliga perspektiv. Vad Rosa Luxemburg beträffar, ledde hennes undersökning av ”kapitalackumulationen” *de facto* till en ny ”sammanbrottsteori”. Enligt denna kunde inte kapitalismen förverkliga en utvidgad reproduktion på sin egen bas, utan enbart genom att integrera nya förkapitalistiska strukturer. När detta inte längre var möjligt skulle kapitalismen ha kommit fram till en situation utan utvägar. Efter kriget anklagade Hilferding också Lenin för att ha försvarat teorin om ekonomiskt sammanbrott, något som faktiskt inte finns med i Lenins teoretiska hypoteser. För Lenin kan ingen ekonomisk kris, ingen motsättning på de ekonomiska strukturernas nivå, av sig själv leda till kapitalismens sammanbrott. Det krävs ett revolutionärt ingripande av proletariatet. Lenins misstag, både på det allmänt teoretiska planet (analysen av imperialismens struktur och dynamik) och när det gäller analysen av situationen i Europa och världen i övrigt under perioden 1914-1920, ligger enligt min mening på två plan: a) fastän han inte delar teorin om ”ekonomiskt sammanbrott”, undervärderar han de faktorer som motverkade krisfaktorerna; (b) han övervärderar de revolutionära tendenserna hos det proletariat som formats under årtionden av ”fredlig” kapitalistisk utveckling och den reformistiska ideologins blomstring på denna grundval. Driven av en helig ilska över den reformistiska utveckling som Kautsky och Hilferding genomgått, tog Lenin inte tillräcklig hänsyn till de rationella elementen i den förres teori om ”ultraimperialismen” och i synnerhet den senares teori om den ”organiserade kapitalismen”.

revolutionen inte missade mötet med den ryska revolutionen, kunde bara påverka den vetenskapliga stringensen negativt då man skulle bedöma det europeiska proletariatets revolutionära potential.

Denna psykologiska benägenhet kanske förklarar varför Lenin, då han studerade den revolutionära konjunkturen i Europa efter november 1918, inte fäste tillräcklig vikt vid det *faktum* att problemet med freden hade ändrat karaktär. I Ryssland hade det varit den avgörande fråga som fått majoriteten av folket att sluta upp bakom bolsjevikerna: Den proletära revolutionen betydde ett undertecknande av freden. I Tyskland och de andra europeiska länderna, var det, när väl vapenstilleståndet hade undertecknats, revolutionen som för massorna representerade en återvändo till kriget – i form av inbördeskrig och utländsk intervention. Och massorna längtade framför allt efter fred.

Sammanfattningsvis: Motsättningen, som praktiken lade i dagen, mellan Lenins föreställningar om proletariatet i de industrialiserade kapitalistiska länderna, och detta proletariats verkliga beteende, avslöjar (liksom den ovan nämnda psykologiska aspekten) att de politiska och teoretiska problem som sammanhänger med en revolution av denna typ fortfarande inte hade fått ett tillfredsställande svar i den marxistiska teorin. Något som är helt förklarligt om vi tar i beaktande ett fundamentalt faktum: Det fanns inget tidigare exempel på revolutioner av detta slag.

Om Lenin kunde utarbeta teorin för den ryska revolutionen, med dess säregna kombination av borgerligt-demokratiska och socialistiska uppgifter, och göra sin noggranna analys av klassernas och de sociala gruppernas, partiernas och de politiska institutionernas beteende, av kampformerna osv, så berodde detta på att den ryska revolutionen var ett faktum, som ett ”naturfenomen” för att tala med Engels, alltsedan 1905. Det var denna som tillhandahöll det material som möjliggjorde det teoretiska utarbetandet. Om det saknas ”material” av detta slag är hela Marx’ och Engels’ produktion otillräcklig för att utarbeta en teori för revolutionen i ett konkret land.

När Lenin utarbetar sin globala teori för den socialistiska revolutionen som en världsrevolution, får han betala priset för denna brist på ”material” vad den utvecklade kapitalismen beträffar, och detsamma, fast i mindre grad, i fråga om befrielserörelserna i kolonierna. (I det senare fallet kan han räkna med erfarenheterna från de första revolutionerna av detta slag, vilka påbörjades efter 1905. Men det var erfarenheter som observerades på avstånd, utan förstahandskännedom om deras extrema säregenheter. I praktiken övertog Lenin okritiskt uppfattningen om revolutionens ”mognad” i de utvecklade kapitalistiska länderna från de teoretiker som tillhörde vänstern eller de centristiska-ortodoxa i Andra internationalen. Men detta ”mognads”-intyg stod i motsättning till den verkliga reformistiska processen – ”integrations”-processen skulle vi säga idag – som ägde rum i dessa länder. Den förmenta ”mognaden” baserades på allmänna marxistiska formler och inte på en konkret analys av den verkliga processen. Därför fick kampen mot reformismen ett abstrakt innehåll och visade sig ineffektiv både på det politiska och ideologiska planet. Den utgick från en metafysisk uppfattning om proletariatets revolutionära mognad, även om dess verkliga beteende föreföll vederlägga detta. Den reformistiska fackliga och politiska byråkratin, som dominerade arbetarrörelsen, betraktades av vänstern som en främmande kropp i proletariatet. Vid första större ekonomiska kris, och särskilt under en kris av krigets slag, skulle det ske en brytning dem emellan och proletariatets revolutionära ”väsen” skulle manifesteras med full kraft. Men kriget visade precis motsatsen: det uppenbarade det reformistiska fenomenets styrka och djup. Detta var i sin tur bara en aspekt, om än en fundamental sådan, av en global verklighet: Revolutionen hade ännu *inte* ”mognat” i det utvecklade kapitalistiska samhället. Den knackade bara på dörren. Kapitalismens ”allmänna kris” var på gång, men den skulle bli mycket mer utdragen och sammansatt än vad Lenin hade förutsett. Det var mycket svårt att

föreställa sig att flera årtionden skulle förflyta utan att den socialistiska revolutionen skulle visa sig i de viktigaste kapitalistiska länderna. Lenin kunde ännu mindre föreställa sig – även om tveksamheten skymtar fram i hans sista skrifter – att kapitalismens ”allmänna kris” skulle åtföljas av en ”allmän kris” för det marxistiska tänkandet. De premisser som gjorde denna andra kris möjlig, även om den inte var oundviklig, var emellertid redan givna.

Lenins sista frågeställningar

Störtandet av den borgerliga makten i en stat som täckte en sjättedel av jordens yta var verkligen en internationell seger av historiska mått för den av marxismen inspirerade revolutionära rörelsen. Men det världshistoriska sammanhang i vilket denna seger vanns – kapitalismens ”motstånd” i de utvecklade länderna, kapitalismens fantastiska förstärkande i en del nyckelområden (Nordamerika, Japan), den *nationella* ram inom vilken den socialistiska revolutionen fortfarande var instängd (dessutom i ett efterblivet land) – ställde under debatt en del väsentliga aspekter av den teoretiska uppfattning om världsrevolutionens förlopp som hade utarbetats av Marx, Engels och Lenin. Det var dock inte lätt att år 1921 – den tidpunkt då det stod klart för Lenin att revolutionsförsöket i Europa hade lidit nederlag – förstå denna nya verklighets djupa innebörd. Å ena sidan var omfattningen av den revolutionära segern i Ryssland och intrycket av den första proletära staten tillräckligt bländande för att dölja motsättningarna mellan den nya situationen och de traditionella teoretiska modellerna. Å andra sidan var det till en början lätt att passa in den nya situationen i de gamla schemana. Det räckte med att betrakta det som hänt som ett tillfälligt avbrott i den världsrevolutionära process man förutspått. Det skulle inte dröja länge innan ridån gick upp för andra akten. Sådan var den lösning på problemet som gavs av ledarna för bolsjevikpartiet och Komintern. Trotskij, som avgav huvudrapporten vid Kominterns 3:e kongress (”Den världsekonomiska krisen och Kominterns nya uppgifter”), formulerar det mycket klart: ”Först nu ser vi och

känner vi att vi inte är så helt nära målet, erövrandet av makten, världsrevolutionen. Vid den tidpunkten, 1919, sade vi oss att det var en fråga om månader, men nu säger vi att det kanske är en fråga om år. Vi vet inte exakt hur länge, men vi vet att utvecklingen går i den riktningen, och att vi under denna period har blivit starkare i hela världen.”[37]

De ”teser om taktiken” som antogs av kongressen förklarar att ”världsrevolutionen . . . kommer att ta en längre period av revolutionära strider i anspråk”, men anser att ”världsrevolutionen inte avmattas, dess böljeslag avtar ej, utan tvärtom, under de nuvarande förhållandena sker sannolikt en direkt skärpning av de sociala motsättningarna och den sociala kampen.”[38]

I dessa teser görs ett erkännande av högsta vikt: ”Olikheterna i motsättningarnas styrka i de skilda länderna, olikheterna i deras sociala struktur och de hinder som måste övervinnas; bourgeoisins utmärkta organisation i Västeuropas och Amerikas kapitalistiskt utvecklade länder; allt detta gjorde att världskriget inte utmynnade i en omedelbar seger för världs-revolutionen.”[39]

Men kongressen ställde sig inte uppgiften att undersöka varför man 1919, och tom 1920, trodde att en omedelbar seger var möjlig, trots att det fanns orsaker som ”gjorde” denna omöjlig. Samma teser förklarar proletariatets beteende med den hållning som intogs av de

---

[37] Citerad av Branko Lazitch, *Lénine et la IIIe Internationale*, La Baconnière, Neuchâtel, 1951, s 176. (Detta avsnitt, som finns med i den ryska stenografiska rapporten från kongressen – *Tretij vsemirnyj kongress Kommunistitjeskogo Internatsionala, stenografitjeskij ottjet*, Petrograd, 1922, s 45-6 – finns inte med i den version av Trotskijs tal som återges i *The First Five Years of the Communist International*, op. cit.)
[38] Teser om taktiken . . ., *Röda Häften* 3/4, Rene Coeckelberghs Partisanförlag, 1970, s 9,11.
[39] Ibid, s 9.

starka socialdemokratiska arbetarorganisationerna och -partierna, men vid den tidpunkt då kongressen hölls, hade dessa partier och fackföreningar återvunnit och t o m ökat sin forna styrka. Hur kunde detta faktum, tillsammans med kapitalismens utmärkta organisation, sammanjämkas med det perspektiv som teserna framhöll som troligt, nämligen den omedelbara skärpningen av de sociala striderna? Dessa oklarheter – som avslöjar teoretiska brister – genomsyrar alla kongressens dokument. Det gamla schemat för världsrevolutionens förlopp bevarades och de nya fenomenen bara klistrades ovanpå:

(1) Det imperialistiska systemet går mot ett nytt världskrig, som kommer att ge upphov till en ny stor revolutionär kris. De viktigaste motsättningar som kommer att framkalla kriget denna gång är de mellan USA och England å ena sidan, och de mellan USA och Japan å den andra.

(2) Det inledande revolutionära genombrottet kommer, liksom förra gången, att inträffa i det land där knutpunkten för de inre och yttre motsättningarna får den största sprängkraften. Tyskland, besegrat i första världskriget, ekonomiskt mycket försvagat, pressat av Versaillesfreden och med ett kommunistparti som är Kominterns starkaste sektion näst det ryska partiet, betraktas som den troliga kandidaten till den roll som Ryssland spelade 1917.

(3) Efter detta genombrott kommer revolutionen att sprida sig till de andra länkarna i det kapitalistiska systemet: de utvecklade kapitalistiska länderna och kolonierna. Denna gång kommer den revolutionära vågen att från första stund kunna räkna med stödet från en proletär stat, från en militär makt som är beredd att komma till det internationella proletariatets hjälp. Att vidmakthålla och stärka denna fästning är därför en angelägenhet av högsta vikt för världsrevolutionen och så ställer också kongressen frågan. Men *huvud*faktorn i världsrevolutionen är fortfarande, för bolsjevikledarna och för Komintern, proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna.

För att säkerställa att schemat blev både koherent och trovärdigt, måste två mycket viktiga obekanta i ekvationen elimineras. Den första av dessa rörde det beteende man kunde förvänta sig av det europeiska proletariatet, sett i ljuset av det som hänt förra gången. Den 3:e kongressens teser erkänner, men bara för att omedelbart förkasta, möjligheten av att den europeiska kapitalismen återhämtar sig: att arbetarklassen accepterar att arbeta under sämre villkor än före kriget. De reformistiska fackföreningarna och partierna försöker driva på arbetarna i den riktningen, anmärker teserna (”Om den internationella situationen och Kominterns uppgifter”), ”men det europeiska proletariatet är inte villigt att göra detta offer. Det kräver en förbättring av sin levnadsstandard, något som för närvarande står i *oförsonlig* motsättning till kapitalismens *objektiva* möjligheter”.[40] När arbetarklassens ekonomiska kamp stötte emot denna ”oförsonliga motsättning” skulle den omvandlas till en revolutionär kamp, som skulle den omvandlas till en revolutionär kamp, som skulle finna den riktiga hypotes baserades på två antaganden: det första att den europeiska kapitalismen nått en gränssituation där den inte längre kunde tillfredsställa ekonomiska krav som betydde en förbättring av arbetarklassens materiella situation i jämförelse med förkrigstiden; och det andra, som hängde samman med det första, att de reformistiska organisationerna inte skulle ta upp kampen för dessa materiella förbättringar och därför förlora sitt inflytande över arbetarklassen. Båda dessa antaganden skulle mycket snart visa sig vara felaktiga.

Den andra obekanta faktorn var inte mindre viktig. Den 3:e kongressen erkände att även om den europeiska kapitalismen hade gått försvagad ur kriget, hade däremot den amerikanska kapitalismen blivit avsevärt starkare, och ”världsekonomins tyngdpunkt hade överflyttats från

[40] *The First Five Years.* . op. cit., vol 1, s 255.

Europa till Amerika."[41] För att segra i världsskala måste revolutionen således spridas till USA. Teserna från kongressen behandlade denna obekanta storhet på följande sätt:

> Medan koncentrationen av ägandet i Europa baseras på utarmning, har i USA både denna koncentration och skärpningen av klassmotsättningarna nått en extrem nivå på basis av en feberaktig förmögenhetsökning. De plötsliga förändringarna i situationen, till följd av den allmänna osäkerheten på världsmarknaden, ger klasskampen i Amerika en särskilt intensiv och revolutionär karaktär. En period av kapitalistiskt uppsving som saknar motsvarighet i historien kommer att följas av ett enastående uppsving för den revolutionära kampen.[42]

Vad den nationella befrielserörelsen i kolonierna beträffade, verkade perspektivet vara klart. Efter Oktoberrevolutionen hade denna "front" av världsrevolutionen ständigt växt i betydelse och därmed fullständigt bekräftat Lenins förutsägelser på denna punkt. Dokumenten och Kominterns praktiska aktivitet ägnar denna "front" en ganska stor uppmärksamhet, men den är alltid underordnad "huvudfronten": de utvecklade kapitalistiska länderna.

Kominterns 4:e och 5:e kongresser (1922 och 1924) förändrade inget väsentligt i det globala schema för världsrevolutionens förlopp som hade gjorts upp av 3:e kongressen. En kort tid efter den 5:e kongressen skulle man introducera ett konstaterande att kapitalismen kommit in i en fas av "relativ stabilisering" – en fas som man förväntade skulle bli kortvarig och följas av ett nytt stort revolutionärt genombrott.

De första frågetecknen kring det relevanta i det redan klassiska schemat för världsrevolutionen, och i den optimism som det genomsyrades av, kom från dess huvudförfattare. I Lenins sista arbeten och särskilt i hans sista artikel (februari 1923) lyser tvivlet och oron för den ryska revolutionens och världsrevolutionens öde igenom. För första gången antyds pessimistiska tongångar om de revolutionära möjligheterna i de utvecklade kapitalistiska länderna. Lenin söker en utväg i tre huvudriktningar: de förtryckta folkens kamp i Asien, utnyttjandet av de inter-imperialistiska motsättningarna och en snabb industrialisering av Sovjetryssland. Perspektivet av världsrevolutionens seger har förbleknat i en obestämd framtid. Denna artikels[43] teser kan sammanfattas som följer:

(1) Lenin uppfattar hela världen som indragen i världsrevolutionen och som splittrad i två läger: å ena sidan de segerrika och blomstrande kapitalistiska länderna i väst och i öst (Japan); å andra sidan de koloniala och halvkoloniala länderna, Sovjetunionen, samt de europeiska länder som besegrats i kriget. Den världsrevolutionära utvecklingens huvudaxel löper genom kampen mellan dessa två läger.

(2) Det panorama som de förtrycktas läger erbjuder är inte uppmuntrande.

I Ryssland har revolutionen segrat, men landet ligger i ruiner och småproduktionen dominerar. Det är mycket svårt för Tyskland att sätta sig upp mot sina besegrare, ty "alla kapitalistiska makter i den s k Västern hackar på Tyskland och ger det inte möjlighet att resa sig. Å andra sidan har hela Östern med dess befolkning på hundratals miljoner utsugna arbetande människor, som drivits till den yttersta gränsen av mänsklig nöd, försatts i ett sådant läge att dess fysiska och materiella krafter avgjort inte kan jämföras med de fysiska, materiella och militära krafterna hos första bästa mycket mindre västeuropeiska stat".

(3) Vad de segerrika kapitalistiska staterna beträffar, anser Lenin att de tack vare utsugningen av kolonierna och av de besegrade länderna, är i stånd att göra eftergifter åt de förtryckta klasserna så att den revolutionära rörelsen i dessa stater fördröjs.

---

[41] Ibid, s 240.
[42] Ibid, s 250.
[43] Lenin, "Hellre mindre men bättre" i *Valda verk*, op. cit, band 3, s 689-701.

(4) Inför denna bild av världsrevolutionen blir Lenin mycket försiktig beträffande dess perspektiv: ”man kan förutse utgången av kampen i dess helhet endast utgående från att det väldiga flertalet av jordens befolkning sist och slutligen skolas och fostras för kampen av kapitalismen själv. Kampens utgång är i sista hand beroende av att Ryssland, Indien, Kina osv utgör det väldiga flertalet av jordens befolkning. Och just denna majoritet av befolkningen har under de senaste åren med ovanlig snabbhet dragits in i kampen för sin frigörelse”. Vid världsrevolutionens horisont ser Lenin en ”militär sammanstötning mellan den kontra-revolutionära, imperialistiska Västern och den revolutionära och nationalistiska Östern, mellan världens mest civiliserade stater och de österländskt efterblivna staterna, vilka emellertid utgör flertalet . .”. Men för att säkra ”vår existens” till detta inträffar, ”måste detta flertal hinna tillägna sig civilisationen”. Han fortsätter, med syftning på Ryssland: ”Vi har också för litet civilisation för att omedelbart kunna gå över till socialismen, fast de politiska förutsättningarna härför är för handen”. (”Civilisation” betyder här, för Lenin, framför allt industrialisering och kulturell utveckling av västerländsk typ. Det är därför han, på ett annat ställe i sin artikel, talar om att folken i Östern ”definitivt slagit om till den allmänna europeiska kapitalistiska linjen”.)

Om vi jämför detta Lenins schema med de föregående, ser vi att det har skett en tydlig förskjutning i de världsrevolutionära krafternas roll och inbördes förhållanden. Som en revolutionär kraft har proletariatet i väst, under en viss tidsperiod, förpassats till andraplatsen. De förtryckta massorna i det vi idag kallar för ”tredje världen”, tillsammans med den ”orientaliska” sovjetstaten, har ryckt fram till förstaplatsen. Samtidigt krävs det tid, tillräckligt med tid, för att denna nya kraft, som reser sig ”med ovanlig snabbhet” i kampen för sin frigörelse, ska kunna segra. Problemet med att vinna tid står i centrum för Lenins tankar.

När Lenin drar slutsatserna av denna analys för den ryska revolutionen, säger han att det centrala problemet är att säkra revolutionens existens till dess den militära sammanstötningen mellan det imperialistiska Västern och den revolutionära och nationalistiska Östern äger rum. Den inriktning han förespråkar för att uppnå detta bygger på följande principer: att inom Ryssland trygga arbetarklassens ledning av bondemassorna och genomföra en långtgående ekonomisk politik för att koncentrera resurserna till en snabb industrialisering av landet; att utrikespolitiskt utnyttja motsättningarna mellan de imperialistiska staterna för att undvika en konflikt med dessa. Kort sagt: att vinna tid medan man aktivt förbereder sig för den dag då konflikterna mellan de imperialistiska staterna och skärpningen av deras ”inre motsättningar” å ena sidan, samt stärkandet av sovjetrepubliken och de förtryckta folkens nationella befrielsekamp å den andra, åstadkommer ett internationellt styrkeförhållande som är gynnsamt för världsrevolutionen.

Det är meningslöst att spekulera i vilka teoretiska och politiska ”förlängningar” denna påbörjade revidering kunde ha fört med sig för Lenins verksamhet, om inte döden i förtid hade korsat hans väg. En del av de idéer som har skisserats här återfinns i de maoistiska tankegångarna och förekommer allmänt i de strategier som i ”tredje världens” massor ser världsrevolutionens huvudaktörer. Andra tjänade som ledstjärna för den stalinistiska strategin, framför allt principen att hålla den sovjetiska staten utanför de militära konflikterna mellan imperialisterna och med detta mål för ögonen utnyttja motsättningarna emellan dem. Detta gäller också tanken att prioritera det ekonomiska och militära stärkandet av sovjetstaten som en del av utvecklingen av de revolutionära krafterna i världen – en idé som inte formuleras klart av Lenin, men som lätt kan härledas ur hans sista skrifter.

En del av dem som har analyserat leninismen har en smula förhastat dragit slutsatsen att dessa idéer innebar en långtgående revidering av Marx’ uppfattning om den socialistiska revolutionen. För Marx är det de specifikt kapitalistiska motsättningarna som är den socialistiska revolutionens drivfjäder, och det är i den utvecklade kapitalismen som revolutionen är mest

”mogen”. För Lenin, säger man, står förutsättningarna för den socialistiska revolutionen snarare att söka i ”efterblivenheten”. Enligt Alfred G. Meyer ersatte Lenin den på en hög utveckling av produktivkrafterna baserade marxistiska dialektiken med ”efterblivenhetens dialektik”, som drivkraft för revolutionen.[44] Denna slutsats, som Meyer och andra dragit, bygger på två sammanblandningar. Den första gäller en sammanblandning av två typer av revolutioner. När Lenin hänvisar till revolutionen i Orienten, tänker han inte på den *socialistiska* revolutionen, utan på borgerligt-demokratiska revolutioner som måste tillryggalägga långa sträckor innan de kan omvandlas till socialistiska revolutioner. Den andra sammanblandningen har jag redan tidigare kommenterat: den mellan revolutionen i vid mening och revolutionen i inskränkt mening. Redan innan Oktoberrevolutionen och fram till sin död, höll Lenin alltid fast vid tesen att revolutionen i inskränkt mening – och från början borgerligt-demokratisk till sin karaktär – är lättare i mindre utvecklade länder, men att övergången till socialismen stöter på stora svårigheter i dessa. Å andra sidan är, enligt hans åsikt, revolutionen i inskränkt mening (proletariatets maktövertagande) svårare i de utvecklade kapitalistiska länderna, men uppbygget av socialismen är lättare. Lenin reviderade aldrig Marx’ centrala tes. I februari 1922 skrev han: ”Vi har alltid lärt ut och upprepat denna marxismens elementära sanning – att gemensamma ansträngningar av arbetarna i flera utvecklade länder är nödvändiga för att socialismen ska segra.”[45] Det som Lenin *de facto* började revidera, i den artikel vi sammanfattat ovan, var sin uppfattning om världsrevolutionens förlopp: För det första genom att utsträcka den i tiden och ersätta det kortsiktiga perspektivet med ett mycket långsiktigt; för det andra genom att framhålla behovet av ett nytt ”förspel” till det avgörande steget (vilket för Lenin fortfarande är revolutionen i de utvecklade kapitalistiska länderna): revolutionen i de förtryckta länderna i Orienten.

Vi kan hålla för troligt att de tvivel och farhågor som framskymtar i Lenins sista arbeten, i ett teoretiskt sinne som hans, skulle ha lett till en fördjupad studie av kapitalismens och imperialismens nya fenomen, av de ”efterblivna” folkens revolutionära uppvaknande, av proletariatets beteende i de ”utvecklade” länderna osv. Vi kan föreställa oss att en sådan studie skulle ha lett honom till att revidera Kominterns strategi och taktik och kanske t o m själva uppfattningen om organisationens struktur och funktion. Det var säkert ingen tillfällighet att Lenin, vid Kominterns 4:e kongress (november 1922), med hänvisning till den resolution om kommunistpartiernas struktur, metoder och organisationsarbete som antogs av 3:e kongressen, sade: ”Resolutionen är utmärkt, men den är rysk nästan helt igenom, dvs allt är hämtat från ryska förhållanden. . . Jag har fatt det intrycket att vi gjorde ett stort fel med denna resolution, nämligen att vi själva för oss avskar vägen till vidare framgång.”[46] Det är inte mindre betecknande att Lenins huvuduppmaning till de utländska och sovjetiska kommunisterna vid denna kongress var att de skulle studera: ”Jag tror att det viktigaste för oss alla, såväl för de ryska och som utländska kamraterna, är att vi efter fem års rysk revolution måste studera. . . varje ögonblick som är fritt från militära operationer, från kriget, måste vi använda till studier och härvidlag börja *från början*.”[47] Detta var liktydigt med att säga att det fortfarande återstod några mycket viktiga frågor att klargöra. Därför rekommenderade Lenin också att kongressen inte skulle ta något beslut om utkastet till Kominterns program, utan att det skulle studeras noggrannare, bl a därför att ”vi nästan inte alls tänkt över frågan om en eventuell reträtt och säkerställandet av denna reträtt.”[48]

---

[44] Alfred G. Meyer, *Leninism*, Praeger Paperback, New York, 1962, Chapter 12.
[45] Lenin, *Collected Works*, op. cit., vol 33, s 206.
[46] Lenin, ”Fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv”, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 644-645.
[47] Ibid, s 645 (min kurs FC).
[48] Ibid, s 637. Det är betecknande för Lenins sinnesstämning under den sista delen av hans liv, att han i sin rapport om ”fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv” praktiskt taget inte säger något alls om perspektiven. Han lägger hela tonvikten på behovet av att studera och åter studera revolutionens problem.

Stalin som revisionist – den fullständiga socialismen i ett enda land

Problemet med världsrevolutionen – dess förlopp, dess utformning, den ryska revolutionens roll, utarbetandet av den motsvarande strategin – hade utgjort den teoretiska bakgrunden till kampen inom den ledande bolsjevikkärnan vid tiden för ”Aprilteserna”, vid tiden för Oktoberupproret och vid tiden för Brest-Litovsk. Detta problem återkom när revolutionsförsökens nederlag i Västeuropa skapade en ny världssituation, som objektivt krävde att de gamla schemana reviderades.

Under de år som följde på Lenins död yppade sig problemet i form av en diskussion om det var möjligt att fullborda socialismen i ett enda land eller inte. Vid Kominterns 4:e kongress, den sista som Lenin deltog i, antogs en resolution om ”fem års rysk revolution”, vilken än en gång bekräftade den traditionella marxistiska tesen:

> Fjärde världskongressen understryker för proletärerna i alla länder att den proletära revolutionen aldrig kan fullständigt segra inom ett enda land, utan att den fastmer måste segra internationellt, som en världsrevolution.[49]

I maj 1925 höll Stalin fortfarande fast vid denna tes:

> För att störta bourgeoisin är ett lands ansträngningar tillräckliga – om detta vittnar vår revolutions historia. För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen är ett lands ansträngningar, i synnerhet då det är fråga om ett bondeland sådant som Ryssland, inte tillräckliga, för detta kräves ansträngningar av proletärerna i flera framskridna länder.[50]

Men redan i slutet av samma år, i samband med kampen mot den trotskistiska oppositionen, började Stalin revidera teorin om den socialistiska revolutionens internationella karaktär och hävda möjligheten av att fullborda socialismen inom ett enda lands gränser. I artikeln ”Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik” (december 1924) börjar Stalin med att tillskriva ”opportunisterna i alla länder” ståndpunkten att ”den proletära revolutionen kan börja . . . endast i industriellt utvecklade länder”. Till dessa ”opportunister” räknar han givetvis Trotskij.[51]

Men detta hade varit Marx’ och Engels’ ståndpunkt, liksom Lenins fram till hans ”Aprilteser” 1917. Om inte Stalin betraktar också Marx, Engels och Lenin som opportunister, då förfalskar han historien grovt. Senare tillskriver han Trotskij uppfattningen att revolutionen i de utvecklade länderna måste äga rum ”samtidigt” – fastän han inte kan citera en enda rad av Trotskij som visar detta. Och när väl den manikeiska manipulationen fabricerats, inte bara för att underlätta det polemiska angreppet på Trotskij, utan också för att dölja att polemiken i verkligheten är riktad mot Marx, Engels och Lenin, drar Stalin slutsatsen:

> Tvivelsutan har universalteorin om revolutionens samtidiga seger i Europas viktigaste länder, teorin om att socialismens seger är omöjlig i ett land, visat sig vara en konstlad och en inte livsduglig teori. Den ryska proletära revolutionens sjuåriga historia talar inte för denna teori utan mot den.[52]

Dessutom försummade han aldrig ett tillfälle att kritisera revolutionärt frasmakeri. Vid 3:e kongressen, skrev han i februari 1922, ”. . . stod jag – på yttersta högerflygeln. Jag är övertygad om att det var den enda korrekta hållning man kunde inta, därför att en mycket talrik (och inflytelserik) grupp delegater, med många tyska, ungerska och italienska kamrater i spetsen, intog en överdriven och felaktig ”vänster”-position, och i stället för att nyktert värdera situationen, som inte var särdeles gynnsam för omedelbar och direkt aktion, hängav de sig åt ett energiskt viftande med små röda flaggor” (*Collected Works*, op. cit, vol 33, s 208).

[49] Degras, op. cit, I, s 444.

[50] Stalin, *Leninismens problem*, Förlaget för litteratur på främmande språk, Moskva, 1951, s 204. [”Till leninismens frågor”. Här det Stalin själv som citerar den gamla formuleringen från 1925.]

[51] Ibid, s 131.

[52] Ibid, s 152-3.

Efter att ha fabricerat en helt absurd teori (att revolutionen måste börja samtidigt i flera länder), smular han sönder den på ett briljant sätt . . . med historien om Sovjetrysslands sjuåriga existens. Men denna historia talade varken för eller emot Stalins nya tes: Den visade enbart ett empiriskt faktum – att den proletära makten i Ryssland hade bestått trots nederlaget för revolutionsförsöken i väst – vilket varken bevisade möjligheten av att fullborda socialismen i Ryssland eller sovjetstatens osårbarhet om den ställdes inför en ny kapitalistisk intervention. För att styrka det första påståendet kunde Stalin bara citera några få rader ut Lenins verk (vars sista upplaga uppgår till 45 band) – rader som han dessutom tolkar mycket fritt.[53] Vad det andra påståendet beträffar, kunde han inte ens finna ett sådant stöd och tvingades därför göra en ytterst subtil distinktion mellan ”möjligheten att uppbygga det fullständiga socialistiska samhället i ett land” och ”frågan om fullständig garanti mot den borgerliga ordningens restaurering”. Det första var en ”obestridlig sanning”; det andra krävde att revolutionen segrade i flera utvecklade länder, dvs att revolutionen segrade i världsskala.[54]

Stalin gör sig inte besväret att underbygga ”den obestridliga sanningen”, vare sig empiriskt eller teoretiskt. För att ge den en empirisk grund, skulle han ha varit tvungen att peka på ett samhälle där socialismen verkligen hade fullbordats inom nationella ramar, något som givetvis inte existerade 1924. För att bevisa den teoretiskt, skulle han ha varit tvungen att påvisa oriktigheten i Marx’ tes: De produktivkrafter på vilka det är möjligt att bygga upp socialismen måste dominera världsekonomin och innebär en *socialistisk* internationell arbetsdelning i världsskala. Stalin motbevisar inte denna tes, som Lenin aldrig hade ifrågasatt, han bara ”struntar” i den.

Vad gäller problemet med ”fullständig garanti mot den borgerliga ordningens restaurering”, svarar Trotskij helt korrekt: Om man antar att socialismen kan byggas färdig i Sovjetunionen, är det felaktigt att en ”fullständig garanti mot den borgerliga ordningens restaurering” skulle kräva revolutionens seger i flera utvecklade länder, eftersom Sovjetunionens ekonomiska och militära makt i detta fall skulle vara så stor att möjligheten av en restaurering praktiskt taget kunde uteslutas. I en sådan situation skulle man kunna tänka sig en intervention från Sovjetunionens sida mot den kapitalistiska världen. Men skulle detta behövas? Existensen av ett sådant socialistiskt samhälle skulle ge världskapitalismen nådastöten och sänka kostnaderna för världsrevolutionen till nästan noll. Trotskij tillägger:

> Detta innebär att den stalinska konceptionen i själva verket leder till en likvidering av Kommunistiska internationalen. Och verkligen, vad vore dess historiska betydelse, om socialismens framtid bestämdes av högsta tänkbara auktoritet – Sovjetunionens statsplanekommission? Kominterns uppgift vore i så fall . . . att skydda det socialistiska uppbygget från intervention, alltså i huvudsak att spela rollen av gränsvakter.[55]

Deus ex machina (latin: ”Gud ur maskinen”, ö a) i Stalins teori om en nationell socialism är den berömda ”lagen om kapitalismens olikmässiga utveckling”. Den logik han använder är enkel. Eftersom kapitalismen utvecklar sig olikmässigt, kommer också revolutionen att äga

---

[53] Dessa var några rader från Lenins artikel ”Om kooperationen”, skriven i början av 1923. Efter att ha nämnt att produktionsmedlen befinner sig i statens händer, staten i proletariatets händer, och att proletariatet är allierat med miljontals bönder, säger Lenin att detta betyder att de har ”allt som behövs för att uppbygga det fullständiga socialistiska samhället” (Stalin, op. cit, s 211). Av sammanhanget i Lenins artikel framgår det klart att han med ”ett fullständigt socialistiskt samhälle” menar indragandet av bönderna i de kollektiva produktionsförhållandena via kooperativer. Givetvis kan denna isolerade fras från Lenin förefalla styrka Stalins argument . . . om man glömmer hela leninismen och i synnerhet det Lenin hade skrivit bara ett år innan artikeln om kooperationen: ”Vi har alltid lärt ut och upprepat denna marxismens elementära sanning, att samfällda ansträngningar från arbetarna i ett flertal utvecklade länder är nödvändiga för att socialismen skall segra” (Lenin, *Collected Works*, op. cit, vol 33, s 206). Hade Lenin på ett år glömt denna ”elementära sanning”?

[54] Stalin, op. cit, s 205.

[55] Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, Rene Coeckelbergs Partisanförlag, Göteborg, 1973, s 36.

rum olikmässigt, först i ett land, sedan i ett annat, eller flera andra osv. I varje enskilt fall kommer ”brottet” med den ”imperialistiska kedjan” att äga rum där länken är svagast (naturligtvis – kedjan brister inte där länkarna är starkast). När väl revolutionen segrat i ett land, gör den olikmässiga utvecklingen det möjligt för revolutionen att hålla stånd mot de kapitalistiska staterna – tack vare att den olikmässiga utvecklingen ständigt skärper motsättningarna mellan dessa – och slutföra uppbygget av socialismen osv. Den olikmässiga utvecklingen löser således alla teoretiska svårigheter. Olyckligtvis för Stalins logik, är den olikmässiga utvecklingen också en av källorna till det kapitalistiska systemets allmänna kriser, världskrig osv. Dessa kriser tenderar att, till en viss grad och under vissa perioder, ”utjämna” den revolutionära rörelsen och närmare sammanlänka de revolutionära rörelserna i de olika länderna med varandra (vilket hände under de två världskrigen och då krisen för kolonialsystemet kulminerade). Följaktligen kan man inte, bara genom att empiriskt konstatera att utvecklingen är olikmässig, utesluta möjligheten av en situation då, som Marx antog, den socialistiska revolutionen tar formen av en kedjereaktion i en rad utvecklade kapitalistiska länder. ”Lagen om den olikmässiga utvecklingen” förklarar inte heller varför det ”revolutionära genombrottet” hittills inte har skett i de utvecklade kapitalistiska länderna, något som är ett av den marxistiska revolutionsteorins största frågetecken. Slutligen kullkastar denna berömda ”lag” inte på något sätt Marx’ tes att de socialistiska produktivkrafterna nödvändigtvis måste ha en *världsomspännande* karaktär, och följaktligen kan den inte bevisa möjligheten av det ”fullständiga uppbygget” av socialismen i ett enda land. Stalins metodologiska fel är att han använder denna ”lag” på ett metafysiskt sätt, genom att isolera den från andra tendenser i världsekonomin och världspolitiken, såsom t ex den ekonomiska, tekniska, sociala osv, internationaliseringens geometriska tillväxt. I den metafysiska form Stalin använde denna ”lag” är den giltig för allt och intet.

Med trotskismens nederlag i Sovjetunionen och i kommunistpartierna i alla länder, blev teorin om socialismen i ett enda land Kominterns officiella doktrin. Den ligger till grund för den uppfattning av världsrevolutionen som ges i Kominterns program, antaget av 6:e kongressen (1928). Låt mig erinra om dessa viktiga element i denna uppfattning:

> Den ekonomiska och politiska utvecklingens ojämnhet är en ovillkorlig lag för kapitalismen. Denna ojämnhet ökar och skärpes i allt högre grad under imperialismens epok. Härmed följer att proletariatets internationella revolution inte kan betraktas som en engångsakt, som sker samtidigt överallt. Härav följer att socialismens seger till att börja med är möjlig i några få länder, t om i ett enskilt kapitalistiskt land.[56]

Och den internationella revolutionens förlopp kommer att bli följande:

---

[56] Degras, op cit, II, s 491 (svensk översättning: *Kominterns program och stadgar*, op. cit, s 35-36). Med ”socialismens seger” menas det fullständiga uppbygget av socialismen inom ett land. Som Trotskij påpekar i sin kritik av programmet (vilket antogs av 6:e kongressen): ”Om vi ska tolka orden ”socialismens seger” som enbart ett annat uttryck för proletariatets diktatur, då kommer vi fram till ett allmänt påstående som är obestridligt för alla och som kunde formuleras mindre tvetydigt. Men det är inte vad författarna till utkastet åsyftar. Med socialismens seger menar de inte bara maktövertagandet och nationaliseringen av produktionsmedlen, utan också uppbygget av socialismen i ett enda land. Om vi accepterar denna tolkning, då kommer vi inte fram till en socialistisk världsekonomi som baseras på internationell arbetsdelning, utan en federation av självtillräckliga sociala kommuner i anarkismens lycksaliga anda; den enda skillnaden är att dessa kommuner skulle förstoras till de nuvarande nationalstaternas storlek.” (Trotsky, *The Third International after Lenin*, Pioneer Publishers, New York, 1957, s 54). Redan ett och ett halvt år innan 6:e kongressen hade Kominterns exekutivkommitté helt och fullt antagit Stalins ståndpunkt. I en resolution som antogs av EKKI:s 7:e utvidgade plenum, som hölls i november-december 1926, läser vi följande: ”. .Sovjetunionen kommunistiska parti genomför sin socialistiska uppbyggnadspolitik på ett helt korrekt sätt i den fasta förvisningen om att Sovjetunionen inom landet förfogar över allt som är ”nödvändigt och tillräckligt” för uppbygget av ett fullständigt socialistiskt samhälle” (Degras, op. cit, I, s 330).

> Övergången från imperialismens världsdiktatur till proletariatets världsdiktatur omfattar en lång period av strider, nederlag och segrar för proletariatet: en period under vilken de kapitalistiska förhållandenas allmänna kris fortfar och de socialistiska revolutionerna växer fram . . . en period av nationella krig och koloniala uppror . . .; en period, som omsluter samtidigt existerande kapitalistiska och socialistiska socialekonomiska system inom världshushållningen, med ”fredliga” revolutioner såväl som väpnad kamp; en period, under vilken förbundet mellan de socialistiska sovjetsstaterna bildas, en period av de imperialistiska staternas krig mot dem, en period av allt intimare förbindelser mellan sovjetstaterna och kolonialfolken, etc.

Detta världsrevolutionens förlopp domineras av ”en ny principiell motsättning”, som uppstod ”som resultat av det första skedet av imperialistiska krig” och ”som både till omfattning och betydelse är världshistorisk: motsättningen mellan Sovjetunionen och den kapitalistiska världen”.[57] Sovjetunionen, säger programmet, har blivit ”den proletära revolutionens internationella motor”, basen ”för alla undertryckta klassers världsomfattande rörelse, den internationella revolutionens härd och den betydelsefulla faktorn i världshistorien”. Följaktligen: ”Sovjetunionen är proletariatets enda fosterland, det viktigaste stödet för dess vinningar och huvudfaktorn i dess internationella befrielse. Detta förpliktigar det internationella proletariatet att å sin sida hjälpa det socialistiska uppbygget i Sovjetunionen till framgång och med alla medel försvara den mot de kapitalistiska makternas överfall.” Klasskampen i varje land och de av imperialismen förtryckta folkens befrielsekamp är fortfarande viktiga faktorer i världsrevolutionen, men huvudfaktorn är uppbygget av socialismen i Sovjetunionen. Ur detta följer idén om ”den revolutionära världsrörelsens hegemon: den proletära diktaturen i Sovjetunionen”.[58]

I dessa formuleringar framträder den stalinistiska uppfattningens hela praktiska-politiska betydelse för den revolutionära världsrörelsen. Tills Lenins död, och även vid Kominterns 5:e kongress som hölls kort därefter, gavs konsolideringen av proletariatets diktatur i Sovjetunionen en betydelsefull roll såsom världsrevolutionens första statliga, ekonomiska och militära bas, men inte desto mindre var denna roll underordnad proletariatets kamp i de utvecklade kapitalistiska länderna. Detta var den logiska slutsatsen av Marx’ och Engels’ uppfattning, enligt vilken det socialistiska samhället inte kunde fullbordas förrän efter revolutionens seger i de ekonomiskt mest utvecklade delarna av jorden. Varken den ryska revolutionen eller revolutioner av de folk som var förtryckta av imperialismen kunde, trots deras enorma betydelse, vara något annat än ”förspelet” till världsrevolutionens avgörande steg: segern i imperialismens viktigaste centra. Från det ögonblick det accepteras att socialismens fullständiga uppbyggande är möjligt i ett land med Sovjetunionens yta, befolkningsmängd och potentiella resurser, förändras hela perspektivet för världsrevolutionen. Man får inte glömma att Komintern, då denna doktrin introducerades, fortfarande höll fast vid tesen att kapitalismen var döende, att den var ur stånd att övergå till en ny och högre fas i produktivkrafternas utveckling (även om man medgav möjligheten av perioder av ”relativ” stabilitet och tillväxt). Dessa två processer som gick i motsatta riktningar, skulle efter en viss tidsperiod (som antogs vara ganska kort: Stalin talade 1931[59] om att hinna upp de utvecklade kapitalistiska länderna på 10 år) leda fram till en radikal förändring av världsekonomins panorama. Sovjet-zonen skulle i allt högre utsträckning bli den utvecklade zonen, medan den kapitalistiska zonen skulle hamna på efterkälken, dömd till ett oundvikligt förfall, ”förruttnelse”, tills revolutionens timme var slagen. Denna dubbla process kunde bara få till resultat att denna ”nya grundläggande motsättning” löstes till Sovjetunionens fördel. *Dett*a skulle bli socialismens avgörande seger i världsmåttstock. Naturligtvis skulle alla revolutioner som segrade under loppet av denna process bidra till framgången, genom att försvaga kapitalismen

---

[57] Degras, op cit, II, s 491, 486. På svenska: *Kominterns program*. . ., op cit, s 35, 28.
[58] Degras, s 488, 511-13. *Kominterns.* . ., s 30, 66-68.
[59] *Leninismens problem*, op. cit, s 524. [”Om drifledarnas uppgifter”]

och bringa det slutgiltiga målet närmare. Men sådana revolutioner var inte längre absolut nödvändiga för utgången.

Från det ögonblick då uppbygget av socialismen i Sovjetunionen betraktades som den väsentliga, avgörande faktorn i världsrevolutionen, tilldelades alla andra revolutionära rörelser en underordnad roll, och det var ur denna synvinkel de måste betraktas i Kominterns strategi och taktik. Det är på sin plats att erinra om att principen om att ”underordna” den revolutionära rörelsens speciella intressen under de gemensamma hade antagits av Komintern redan vid dess bildande. Den 6:e kongressen upprepade detta med kraft: ”För koordineringen av den revolutionära verksamheten och de revolutionära aktionerna samt för den mest framgångsrika ledningen av dem behöver det internationella proletariatet den internationella klassdisciplinen . . . (denna) måste komma till uttryck i rörelsens lokala och speciella intressens underordnande under de gemensamma och bestående intressena ...”[60] Detta var detsamma som att erkänna att det, trots att alla den revolutionära världsrörelsens delar i grunden hade gemensamma intressen, kunde uppkomma motsättningar av övergående karaktär som krävde en rangordning av intressen, prioriteringar, alternativ osv. Från det ögonblicket uppbygget av socialismen i Sovjetunionen hade definierats som världsrevolutionens väsentliga, bestämmande faktor, kom det också att i särskilt hög grad representera den revolutionära rörelsens ”gemensamma och bestående intressen”. Alla de övriga – ”lokala och speciella” – borde underordna sig. Men eftersom ett öppet erkännande av detta underordnande skulle ha underlättat fiendens attacker– dess ”förtal” som Stalin skulle säga 1943 – var det lämpligt att förneka det. Man proklamerade den absoluta och permanenta överensstämmelsen mellan alla Sovjetunionens inrikes- och utrikespolitiska handlingar och den revolutionära kampens intressen. På vilken punkt på jordklotet som helst, eller i internationell skala. Det kunde inte finnas några motsättningar mellan de förra och de senare. Att hävda motsatsen blev en dödssynd för kommunister. Underordnandet måste förnekas för att bli effektivt.

Teorin om socialismen i ett enda land, som förvandlats till den teoretiska grundvalen för Kominterns strategi, betydde i sista hand att världsrevolutionen, i alla dess faser och episoder, skulle underordnas de krav som av uppbygget av socialismen i Sovjetunionen ställde. Låt oss göra det klart för oss: *Revolutionen*, där den verkligen uppstår, underordnar sig inte någon auktoritet eller teori. Det som underordnades var Kominterns sektioners politiska och teoretiska aktivitet. Kominterns ultra-centralistiska struktur, med dess allsmäktiga exekutivkommitté i pyramidens topp, vilken i sin tur kontrollerades av det sovjetiska partiets ledning, utgjorde den ideala mekanismen för att i praktiken genomföra detta underordnande.

Som bekant var Trotskij Stalins huvudmotståndare på teorins område när det gäller det problem vi behandlar här. Trotskijs betydelse som kritiker av den ryska revolutionens byråkratiska och nationalistiska urartning är idag uppenbar för var och en som inte blundar för den historiska sanningen. Hans analyser av en rad av den revolutionära rörelsens problem i ett antal länder (särskilt Tyskland under den period som föregick nazisternas seger) är också av stort värde. I fråga om världsrevolutionsbegreppet överskrider emellertid Trotskij inte Marx’ och Lenins gamla scheman, som han bara ger etiketten ”permanent revolution”. I det grundläggande arbete han ägnade åt detta tema skiljs mellan tre grundläggande aspekter i denna problematik: ”problemet med övergången från den demokratiska revolutionen till den socialistiska” (detta är teorins historiska ursprung, där hans viktigaste meningsskiljaktigheter med Lenin var koncentrerade); karakteriseringen av ”den socialistiska revolutionen som sådan” (som inte innehåller några nyheter i jämförelse med Marx och Lenin); och ”den socialistiska revolutionens internationella karaktär”.[61] Trotskijs centrala tes på denna tredje

[60] Degras, op cit, II, s 472. Svenska: *Kominterns. . .*, op. cit, s 87.
[61] Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, op. cit, s 13, 15, 16.

punkt formuleras på följande sätt: ”Fullbordandet av den socialistiska revolutionen inom nationella gränser är otänkbart . . . Den socialistiska revolutionen börjar på nationell nivå, utvecklas på en internationell och fullbordas i världsmåttstock. Den socialistiska revolutionen blir sålunda en permanent revolution i en nyare och vidare mening av ordet; den når sin fullbordan endast i en slutlig seger för det nya samhället på hela vår planet.”[62] Trotskij löser inte det verkliga problem som inställer sig: *diskontinuiteten* i denna ”permanenta” process, växlingen mellan revolutioner i inskränkt mening och icke-revolutionära, evolutionära faser. Den historiska praktiken hade börjat visa att den revolutionära processens ”permanens” under den stora ”sociala revolutionens epok” bekräftade sig själv – genom att förneka sig själv. Som Gramsci sade, är teorin om den permanenta revolutionen ”inget annat än en allmän prognos som presenteras som en dogm och som tillintetgör sig själv genom att inte inträffa i verkligheten”.[63]

När den trotskistiska uppfattningen om världsrevolutionen övergår från dennes abstrakta nivå till konkreta analyser av världssituationen och -perspektiven, upprepas dogmatiskt de scheman som hade utarbetats av Lenin och av Trotskij själv under första världskriget. De nederlag som följde på denna kapitalismens första stora kris, proletariatets majoritets trohet mot socialdemokratin, kapitalismens dokumenterade förmåga att återhämta sig (eller, vilket är samma sak men bättre uttrycker problemets kärna, kapitalismens förmåga att omstrukturera sig själv, både politiskt och ekonomiskt, vilken gjorde det möjligt för kapitalismen att klara sig genom sina stora kriser) – allt detta har lärt Trotskij mycket litet. Han förklarar alla dessa fenomen med den gamla uppfattningen om socialdemokratins ”förräderi”, till vilken han nu lägger Kominterns ”förräderi”. I *Övergångsprogrammet* (1938)[64] skriver han: ”Mänsklighetens produktivkrafter *stagnerar*”: även om ”bourgeoisin ännu för en viss period kan tillåta sig demokratins lyx” i ”de historiskt privilegierade länderna” (USA, Storbritannien, Frankrike osv), görs detta ”på den nationella *ackumulationens* bekostnad”. I denna ”den ruttnande kapitalismens epok”, kan det inte ”vara tal om systematiska sociala reformer och höjd levnadsstandard för massorna”.

> ”*New Deal*” utgör . . . bara en särskild form av politisk förvirring . . . De objektiva förutsättningarna för den proletära revolutionen har inte bara ”mognat”; de har börjat ruttna en aning . . . Bollen ligger nu hos proletariatet, dvs främst hos dess revolutionära avantgarde. Mänsklighetens historiska kris reduceras till det revolutionära ledarskapets kris.

Utvägen är – Fjärde Internationalen.

> Massornas inriktning bestäms för det första av den ruttnande kapitalismens objektiva villkor, och för det andra av de gamla arbetarorganisationernas förrädiska politik. Av dessa faktorer är den första naturligtvis den avgörande: historiens lagar är starkare än den byråkratiska apparaten. Hur mycket de sociala förrädarnas metoder än skiljer sig åt – alltifrån Blums ”sociala” lagstiftning till Stalins juridiska komplotter – kommer de aldrig att lyckas bryta proletariatets revolutionära vilja. Efter hand som tiden går kommer deras desperata ansträngningar att hålla tillbaka historiens hjul att visa massorna ännu tydligare att det proletära ledarskapets kris, som blivit en kris för mänsklighetens kultur, bara kan lösas av Fjärde internationalen.

Detta är orsaken till att Trotskij är så optimistisk, inte bara beträffande framtiden, utan också beträffande den allra närmaste framtiden.

> Krigsfaran och ett nederlag för Sovjetunionen är en realitet, men revolutionen är också en realitet. Om revolutionen inte förhindrar krig då kommer kriget att hjälpa revolutionen. Andra födseln är vanligtvis lättare än den första. I det nya kriget kommer det inte att bli nödvändigt att vänta hela två

[62] Ibid, s 185-186.
[63] Antonio Gramsci, *Selection from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, London, 1971, s 241.
[64] Trotskij, *Övergångsprogrammet*, Bokförlaget Röda Rummet, Stockholm, 1977, s 25-28.

> och ett halvt år på det första upproret. När det en gång har inletts kommer revolutionen denna gång inte stanna på halva vägen.[65]

Det låter som ett eko av Lenin från 1914-17, bara med den ”lilla” skillnaden att det redan finns två ”förrädiska” Internationaler och att problemet ska lösas av den Fjärde. Men 1938 hade den historiska erfarenheten breddats betydligt, och utan att ta hänsyn till denna och utan att korrekt besvara de nya problem som hade uppkommit, var varje försök att rekonstruera det revolutionära ledarskapet dömt att misslyckas. Varför detta ödesdigra historiska återfall till ”förräderi” från Internationalernas sida? Kunde det förklaras med att den Andra internationalens ledare hade ”sålt” sig till bourgeoisin och den Tredjes till Stalin? Hur skulle dessa ledares inflytande över de olika delarna av proletariatet kunna förklaras om proletariatet verkligen hade en ”revolutionär vilja”, som Trotskij påstod? Om ”historiens lagar” var ”starkare än den byråkratiska apparaten”, varför hade de då inte krossat Andra internationalens apparat, som redan hade existerat i ett halvt sekel, och varför hade de inte förhindrat uppkomsten av den Tredje internationalens byråkratiska apparat? Kunde man begripa alla dessa fenomen om man tog hänsyn till *enbart* den politiska överbyggnadens högsta nivåer? Var det inte nödvändigt att på nytt ta itu med uppgiften att analysera hela den sociala verkligheten för att det skulle bli möjligt att utarbeta den revolutionära strategin och taktiken? Var det slutligen inte nödvändigt att undersöka *vad* det var för slags kapitalism, och *vad* det var för slags proletariat, som hade uppstått efter första världskriget? Idag vet vi att problemet, eller åtminstone en väsentlig aspekt av detta, verkligen låg däri, att ”*New Deal* och de omstruktureringar av monopolkapitalismen som genomfördes under fascismen var uttryck för de första stegen mot en ny fas av kapitalismen – statsmonopolkapitalismen – och att denna process medförde grundläggande strukturella förändringar av proletariatet, förändringar som började under denna period. Till detta borde man bifoga de nya frågeställningar som uppbygget av socialismen i Sovjetunionen och de nationella befrielserörelserna i kolonierna och i de beroende länderna gav upphov till. I de kommunistiska dokumenten från denna period finner man inga svar på dessa frågeställningar, utom på ett empiriskt plan och nästan uteslutande i fråga om vilken taktik man skulle tillämpa. Detta gäller t ex frågan om allianser med bönderna som utgjorde ett centralt problem för uppbygget av socialismen i Sovjetunionen och för befrielsekampen i de av imperialismen förtryckta länderna. Det är emellertid svårt att hitta några sociologiska studier över denna bondeklass, dess verkliga sammansättning och dess kultur.

Kort sagt: krisen gällde inte bara det revolutionära ledarskapet i den inskränkta betydelsen av strategiskt och taktiskt ledarskap, utan också den revolutionära teorin – dess förmåga att analysera verkligheten för att förändra denna. Det väsentliga är naturligtvis inte att bara registrera detta fenomen, vilket är lätt att göra utifrån vårt historiska perspektiv, utan att förklara det. Varför hade marxismen blivit förlamad? Naturligtvis gör jag inte anspråk på att här besvara frågan på ett tillfredsställande sätt: Även om denna frågeställning hänger direkt samman med objektet för min studie – Kominterns kris – är det en uppgift som går långt utöver ramarna för mitt arbete. I det avsnitt som jag senare ägnar åt att analysera de uttryck Kominterns kris tog på det organisatoriska planet och i den politiska verksamheten, pekar jag på några lösryckta element som bidrar till att förklara den teoretiska förlamningen som i sin tur, allteftersom den utvecklades, hade en negativ effekt på den politiska verksamheten och befrämjade det organisatoriska förstelnandet. I slutet av detta kapitel ska jag lägga fram några hypoteser om de mest allmänna och, enligt min åsikt, mest grundläggande orsakerna till Kominterns teoretiska kris. Men först ska jag avsluta min analys av polemiken mellan Stalin och Trotskij i frågan om världsrevolutionen och de konsekvenser den stalinistiska uppfattningen fick för Komintern.

---

[65] Trotskij, *Den förrådda revolutionen*, op cit, s 167. Trotskij gör sig här skyldig till vad Lenin kallade ”revolutionärernas största misstag”: ”att de blickar tillbaka på de gamla revolutionerna. . .” (Lenin, *Collected Works*, op. cit, vol 24, s 141).

Som framgår av det tidigare sagda, underordnar Stalin hela den världsrevolutionära processen under uppbygget av socialismen i Sovjetunionen, medan den för Trotskij är underordnad segern för den socialistiska revolutionen i Europa inom en nära framtid. Enligt honom beror själva Sovjetunionens öde på denna seger. ”Endast det europeiska proletariatet kan, genom att oförsonligt stå emot bourgeoisin . . . skydda Sovjetunionen från förstörelse.”[66] Trotskijs extrema ”eurocentrering” står i oförsonlig motsättning till Stalins inte mindre extrema ”ryss-centrering”.

I sin häftiga polemik mot den stalinistiska ”ryss-centreringen” hamnar Trotskij i en uppenbar motsägelse. Å ena sidan anser han att kapitalismen befinner sig i en mycket tillspetsad kris, ekonomiskt hjälplös och söndersliten av oöverkomliga inter-imperialistiska motsättningar. Å andra sidan anser han att Sovjetunionens nederlag är oundvikligt i ett världskrig, åtminstone om inte den europeiska revolutionen kommer emellan, och detta både i de fall Sovjetunionen står ensamt mot de kapitalistiska staterna och om Stalins strategi att alliera sig med en imperialistisk grupp mot en annan lyckas. I det första fallet är nederlaget för Sovjetunionen oundvikligt, skriver Trotskij 1936, därför att ”i tekniskt, ekonomiskt och militärt avseende är imperialismen ojämförligt starkare”.[67] I det andra fallet är det oundvikligt därför att när kriget nått en viss punkt så ”kommer antagonismen mellan imperialisterna alltid att finna en kompromiss för att förhindra Sovjetunionens militära seger.”[68] Det enda sättet att förhindra denna kompromiss skulle vara att Sovjetunionen gjorde avgörande eftergifter beträffande sina sociala grundvalar, m a o accepterade kapitalismens återupprättande.[69] Följaktligen drar Trotskij slutsatsen att ”utan inblandning av en revolution kommer Sovjetunionens sociala grundvalar att krossas, inte bara i händelse av nederlag, utan också i fall av seger”.[70]

Trotskij gör sig här skyldig till ett metodologiskt fel som är vanligt hos honom: han betraktar motsättningarna mellan klasserna, både i nationell och internationell skala, som absoluta, och undervärderar de ofta ytterst sammansatta förmedlingar som spelar in. I detta fall betraktar han det som oundvikligt att klassmotsättningarna mellan kapitaliststaterna och arbetarstaten dominerar över de inter-kapitalistiska motsättningarna från det ögonblick då de senare kan underlätta arbetarstatens seger i ett krig. I den konkreta historiska situation som förelåg under andra världskriget, visade praktiken att rivaliteten mellan imperialisterna kunde dominera, *inom vissa gränser*, över klassmotsättningarna på både det nationella och internationella planet. Stalins skicklighet bestod i att manövrera inom dessa gränser *utan* att göra den absoluta eftergift som, enligt Trotskijs mening, var oundviklig. I stället för att göra eftergifter på bekostnad av den sovjetiska sociala ordningen, gjorde Stalin dem på bekostnad av den revolutionära kampen i de kapitalistiska länderna. Under den sovjetisk-tyska pakten gav denna brutala realism den sovjetiska politiken en ondskefull profil. Under krigets andra fas, som inleddes med Hitlers historiska misstag att attackera Sovjetunionen, sammanföll Stalins politik med de breda massornas, hela folks, verkliga och vitala intressen. Men den revolutionära kampen för socialismen i de kapitalistiska länderna sköts helt i bakgrunden. Det

---

[66] Trotskij, *Den förrådda revolutionen*, op. cit, s 167.
[67] Ibid, s 164.
[68] Ibid, s 165. ”Och slutligen, om ”papperslapparna” skulle bevara sin validitet under den första tiden av militära operationer, är det ingen tvekan om att styrkegrupperingar under krigets avgörande fas skulle bestämmas av faktorer av ojämförligt starkare betydelse än diplomaternas eder. . .”.
[69] ”Situationen skulle naturligtvis vara radikalt annorlunda om de borgerliga allierade fick sakliga garantier för att Moskvaregeringen skulle stå på samma sida som de, inte bara i krigets skyttegravar, utan också i klasskyttegravarna. Genom att dra fördel av Sovjetunionens svårigheter, sovjetstaten kommer att placeras mellan två eldar, kommer de kapitalistiska ”fredsvännerna” naturligtvis vidtaga alla åtgärder för att slå in en bräsch i monopolet inom utlandshandeln och de sovjetiska egendomslagarna. . . Och om man antar att världens stridsfrågor endast kommer att avgöras på det militära planet, (dvs utan en revolution i väst), så har de allierade en god chans att nå sina mål.” (Ibid, s 165.)
[70] Ibid, s 166.

var inte den europeiska revolutionen som bestämde Sovjetunionens öde, utan Sovjetunionen som bestämde den europeiska revolutionens öde.

Detta resultat bevisade inte att socialismen kunde byggas färdig i Sovjetunionen utan att revolutionen segrade i imperialismens vitala centra, men det framhävde med eftertryck den verkliga grundval som den stalinska uppfattningen byggde på: den sovjetiska revolutionens *relativa* självständighet i förhållande till världsrevolutionen. Mellankrigstiden hade redan till en viss grad empiriskt demonstrerat denna självständighet, och andra världskriget underströk detta förhållande.

Marx' och Engels' teori om den socialistiska revolutionen medger ingen liknande självständighet, annat än i fråga om osannolikheten av att arbetarklassen erövrade makten *samtidigt* i alla de utvecklade kapitalistiska länderna (där denna erövring *måste* börja). När väl revolutionen börjat i ett av det kapitalistiska systemets vitala centra, måste den spridas till de andra vitala centra utan något brott i kontinuiteten – eller gå under. Den ryska revolutionen uppenbarade två nya fakta: Erövrandet av makten kunde börja utanför kapitalismens vitala centra (något som Lenin hade förstått redan i april 1917) och denna revolution kunde bestå och konsolideras även om den socialistiska revolutionen fördröjdes i de utvecklade kapitalistiska länderna under en tidsperiod som var svår att precisera (till en början trodde bolsjevikerna att den skulle bli kort, men senare – som i Lenins sista reflexioner – räknade de med att den skulle kunna bli ganska lång).

Teorin om ”socialismen i ett land” var bara den empiriska generaliseringen av det andra av dessa fakta, som emellertid gavs en absolut betydelse i och med att det betraktades som ett tillräckligt bevis på att det var möjligt att fullborda socialismen i Sovjetunionen oavsett om revolutionen segrat eller inte i de utvecklade kapitalistiska länderna. Men det enda som detta andra faktum ”visade”, var att det socialistiska uppbygget kunde påbörjas och göra framsteg i socialistisk riktning. För att teoretiskt underbygga det ”språng” som Stalin gjorde (med Bucharins hjälp), krävdes det, som jag redan påpekat, att man åtminstone visade att den fullt utvecklade socialistiska socio-ekonomiska formationen var förenlig med en regional ram – dvs att ngn inte som ett nödvändigt villkor krävde en världsomspännande struktur, vilket Marx hade antagit. Detta gjordes varken av Stalin eller av Bucharin.[71] Alla deras argument gick ut på att visa att den socialistiska omvandlingen av jordbruket var förenlig med bibehållandet av arbetar-bonde-alliansen. Trotskij förnekade inte denna möjlighet, men han vidhöll med rätta att detta inte löser det andra problemet. Detta är den starka sidan i Trotskijs ståndpunkt. Dess svaga sida är att han undervärderade den ryska revolutionens relativa självständighet i förhållande till världsrevolutionen. Medan Stalin gör denna självständighet till något absolut, reducerar Trotskij den till ett minimum.

---

[71] För Bucharin var uppbygget av socialismen i ett land – eller rättare, i Ryssland – möjligt under förutsättning att denna process anpassades till böndernas långsamma rytm. ”Vi har bankerna och kontrollen över krediten. Med kooperationens hjälp kommer vi att lyckas förändra böndernas ideologi inom några decennier. Man måste gripa sig an uppgiften med försiktighet och stort tålamod”. (Bucharin, *Till teorin om den ”Permanenta revolutionen*”. Finns med i G. Procaccis antologi *Stalin mot Trotskij*, Tema, Stockholm, 1971, s 112). Det var fråga om att bygga socialismen i ”snigelfart”, som Bucharin själv uttryckte det. Ur sin teoretisering över den ryska vägen till socialismen drog Bucharin slutsatsen att också världsrevolutionens utveckling i sista instans måste anpassa sig till den omständigheten att det stora flertalet av jordens befolkning utgörs av bönder. Den koloniala frågan, säger Bucharin, är i själva verket en bondefråga. I världsskala, liksom i rysk skala, har proletariatet inget val: Efter sin seger ”måste proletariatet till varje pris upprätthålla ett vänskapligt förhållande till bönderna som utgör majoriteten av befolkningen. Proletariatet har inget val. Det måste använda sig av bönderna när det bygger upp socialismen. Endast under den förutsättningen kan det behålla makten. Att ifrågasätta detta är att bortse ifrån de världsekonomiska förhållandena och de lagar som bestämmer dem.” (ibid, s 100-101).

Men denna mycket intressanta problematik som Bucharin skisserar bygger på förutsättningen att proletariatet redan har tagit makten i kapitalismens metropoler.

Den ryska revolutionens relativa självständighet i förhållande till den världsrevolutionära process som försiggick utanför Sovjetunionen, betydde att de latenta revolutionerna i väst och i öst var relativt självständiga i förhållande till den ryska revolutionen. Ett teoretiskt grundat, medvetet erkännande av denna ömsesidiga självständighet och dess relativa karaktär och begränsning (som bestämdes av den konkreta situationen från fall till fall) skulle ha varit mycket fruktbart för den revolutionära rörelsen, för Komintern självt. Det skulle ha banat väg för kommunistpartiernas teoretiska, politiska och organisatoriska självständighet och för en ny struktur på deras internationella organisation. Det skulle ha gjort det möjligt att ställa det stora problemet med ”försvaret av Sovjetunionen”, inte i form av ett ovillkorligt accepterande av den sovjetiska modellen (både i fråga om vägen till makten och det socialistiska uppbygget) eller av det sovjetiska partiets utrikespolitik, utan i form av ett ömsesidigt samarbete och stöd, som inte skulle ha uteslutit en ömsesidig kritik; dessutom i former som skulle ha kunnat svara mot de speciella villkor under vilka varje parti hade att verka.

Men den stalinska uppfattningen innehöll följande paradox. Medan den på ett visst sätt – ”objektivt”, som Magri säger[72] – erkände existensen av denna relativa självständighet, förnekade den samtidigt denna: å ena sidan genom att driva den till sin spets – dvs genom att inte erkänna dess *relativa* karaktär– när det gällde den sovjetiska revolutionens självständighet i förhållande till världsrevolutionen; å andra sidan genom att reducera den till nära ingenting genom att i praktiken förneka den när det gällde den revolutionära rörelsens självständighet gentemot den ryska revolutionen i den kapitalistiska världen.

Magri har utan tvivel rätt när han säger att denna ”paradox” inte enbart kan förklaras med teoretiska misstag och svagheter hos det bolsjevikiska ledarskapet. Man måste också ta med i beräkningen de extremt svåra objektiva villkor under vilka det sovjetiska experimentet genomfördes. Problemets olika aspekter överlappar och betingar varandra, och det är endast med en detaljerad och objektiv historisk analys som det är möjligt att bestämma varje faktors relativa betydelse i sovjetregimens successiva faser. På forskningens nuvarande stadium kan man bara formulera allmänna, ungefärliga hypoteser. Den intensiva politiska kampen inom partiet, sovjeterna och fackföreningarna under sovjetregimens första år; den hårda attityd Lenin kort före sin död intog mot byråkratismen, den storryska nationalismen och den teoretiska självgodheten; Trotskijs linje efter 1923, och Bucharins (som måste skiljas från Stalins även under tiden för deras ”allians”) – allt detta visar klart att den väg och de metoder Stalin valde inte var oundvikliga: De var resultatet av andra tendensers och alternativs nederlag. Det var inget nederlag på det teoretiska planet – Stalin-fraktionen lyckades aldrig basera sina handlingar på den marxistiska teorin – utan på den politiska och organisatoriska praktikens plan. Perspektivet på att bygga upp ett fullständigt socialistiskt samhälle ”i ett land” var inte en vetenskapligt utarbetad målsättning, utan en myt som hölls upp framför det sovjetiska folket för att rättfärdiga de enorma offer man krävde av dem. Och därför tjänade perspektivet inte till att forma massorna till ett medvetet subjekt, kritiskt och krävande inför sitt eget historiska verk, utan tvärtom gynnade det en okritisk och konformistisk attityd och gjorde massorna till ett lättmanipulerat objekt.

Liksom alla myter som svarar mot de verklighetens krav som inte blivit vetenskapligt klargjorda, spelade myten om socialismens fullständiga uppbyggande genom några femårsplaner en effektiv instrumentell roll – den väckte illusioner, stärkte tron, underlättade mobiliseringen

[72] Lucio Magri, ”Valeur et limites des expériences frontistes”, i *Les Temps Modernes*, januari 1966, s 216. Samtidigt som jag är överens med Magri då han säger att doktrinen om ”socialismen i ett land” objektivt återspeglade den relativa och ömsesidiga självständigheten mellan den ryska revolutionen och världsrevolutionen, kan jag inte instämma med honom när han säger att den ”objektivt och subjektivt lade grunden till en ny strategi” (baserad på denna självständighet). Enligt min åsikt skapade Stalin en strategi som förnekade denna självständighet.

av massorna och undertryckandet av varje kritisk inställning. Men när fristen var ute och man måste förklara att socialismen var fullbordad, började myten att falla sönder. Tron gav vika för skepticism, de ädla känslorna för cynism, den politiska hänförelsen för politisk apati. För att hålla myten vid liv var det nödvändigt att tillgripa terror. Problemen blev för var dag allt mer komplicerade. Deras kvantitativa aspekt gav vika för dess kvalitativa, men den teoretiska nivån när det gällde förmågan att behandla dessa problem sjönk allt lägre. De idéer som spreds blev allt fattigare och fattigare och hjärnorna mer och mer förkrympta av skräck och i synnerhet av vanan att aldrig tänka självständigt. Kriget kom när denna process knappt hade inletts, när bara en minoritet hade börjat bli medveten om myten – och hade Fatt betala sin klarsyn dyrt. De patriotiska känslorna kom till mytens hjälp och den stora segern 1945 gav den ny kraft, men bara för en kort tid. Det stora industriella, tekniska och kulturella ”språng framåt” som Ryssland hade gjort var obestridligt (förutom att det på det kulturella området huvudsakligen bestod i utvecklandet av en masskultur som var konformistisk, småborgerlig och instrumentell). Men var detta *socialism*? Den 20:e partikongressen gav svaret: Sovjetunionen var fortfarande inte socialistiskt. Under de trettio år Stalin haft makten hade det funnits en byråkratisk och polisiär autokrati, inte en proletär demokrati. Och hur skulle man kunna tala om att de arbetande massorna i verklig mening ägde produktionsmedlen när det saknades proletär demokrati? Men jag ämnar inte här ge mig i kast med det centrala problemet med naturen av det sociala system som upprättats i Sovjetunionen. Detta kommer att göras i en annan del av boken.

Låt oss återvända till Komintern. Vid tiden för 6:e kongressen (1928) gick den stalinska myten in i sin glansperiod. Det var mycket få icke-sovjetiska kommunister som ifrågasatte Stalins uppfattning om ”socialism i ett land” och den sovjetiska revolutionens absoluta prioritet i den världsrevolutionära processen.[73] Den bolsjevikiska oppositionen mot stalinismen i Sovjetunionen var tragiskt isolerad i den internationella kommunistiska rörelsen. Den senare insisterade inte på den självständighet som teorin om ”socialism i ett enda land” objektivt, om än deformerat, uttryckte och accepterade att ovillkorligt rätta sig efter varje tolkning som Stalin gav av Sovjetunionens högsta intressen. Möjligheten av att denna tolkning, vid en eller annan tidpunkt och i större eller mindre grad, sammanföll med den revolutionära världsrörelsens intressen kunde givetvis inte uteslutas. Men om det var så eller inte kunde den kommunistiska rörelsen inte ta ställning till, eftersom den saknade effektiva medel att analysera och kontrollera de beslut sovjetledarna tagit. Den kommunistiska rörelsen var trots detta tvungen att rätta sig efter alla dessa beslut från det ögonblick då försvaret av uppbygget av socialismen i Sovjetunionen blev världsrevolutionens nyckelfråga. Komintern och de kommunistiska partierna måste i första hand anpassa sin strategi och taktik till den sovjetiska politiken. Om Kuomintang av Moskva betraktades som en pålitlig allierad till Sovjetunionen, då måste de kinesiska kommunisterna framför allt försöka komma till samförstånd med Kuomintang. Om de tyska socialdemokraterna avlägsnade sig från Rapallo-andan, måste de tyska kommunisterna ”koncentrera elden” mot den tyska socialdemokratin. Om Léon Blum visade en positiv attityd gentemot Sovjetunionen, måste de franska kommunisterna avhålla sig från att opponera sig mot honom, även om han offrade den spanska republiken och kvävde det franska proletariatets stora kamp 1936. Om Largo Caballero inte fogligt accepterade de sovjetiska ”råden”, måste de spanska kommunisterna

[73] Bland dessa intar otvivelaktigt den tyske kommunistiske historikern Arthur Rosenberg en framträdande plats. Hans *Bolsjevismens historia* utgör, som George Haupt helt korrekt uttrycker det i sitt förord till den franska utgåvan (Grasset, Paris, 1967), ”en djupsinnig och kritisk betraktelse, vars klarhet, bredd och spännvidd gör det berättigat att räkna denna bok till de viktiga arbeten om politiskt tänkande som är oumbärliga för förståelsen av kommunismens förgångna och t o m dess nutid.” Under det att jag gjort denna undersökning av Komintern har jag mer än en gång kunnat konstatera det ”stimulerande” värdet av Rosenbergs arbete – utan att för den skull dela hans allmänt ultravänsteristiska uppfattning eller många av hans konkreta slutsatser.

göra sig av med honom till förmån för Negrín, som bättre förstod den sovjetiska utrikespolitikens behov. Om upprätthållandet av pakten med Hitlertyskland 1939-41 krävde att kommunisterna i alla länder slutade betrakta fascismen som huvudfienden, fick inte kommunisterna tveka att kalla svart, det som de dagen innan hade kallat vitt. Och om Komintern utgjorde ett hinder för ett bättre samförstånd med Roosevelt och Churchill, måste kommunisterna i hela världen hälsa Kominterns upplösning – liksom tidpunkten och sättet att genomföra den – som den idealiska och enda lösningen på det problem som Kominterns historiska erfarenhet hade uppenbarat, nämligen omöjligheten av att leda arbetarrörelsen i varje land från ett internationellt centrum. Historien bekräftade således den karakteristik som Trotskij gjorde 1936:

> För närvarande är Komintern en fullkomligt underdånig apparat i den sovjetiska utrikespolitikens tjänst, när som helst färdig för vilken sicksackpolitik som helst.[74]

Möjligheten av att denna ”underdåniga apparat” skulle kunna bli ett hinder för den sovjetiska utrikespolitiken uppstod objektivt i samma ögonblick som det fastslogs att Kominterns högsta syfte var att stödja uppbygget av socialismen i Sovjetunionen. I den mån de viktigaste kapitalistiska staterna accepterade den ryska revolutionen som ett ”fullbordat faktum”, och koncentrerade sina ansträngningar till att förhindra ”*nya* fakta” av detta slag, ökade faktiskt möjligheterna till ”fredlig samexistens” med den kapitalistiska världen eller, i sämsta fall, till en allians med en fraktion mot en annan. Men bourgeoisin är en klass med ett praktiskt och prosaiskt sinne, van att ”ge och ta”. Det var därför naturligt att förvänta sig den begärde

---

[74] Trotskij, *Den förrådda revolutionen*, op cit, s 136. Rosenberg, som ger talrika fakta och argument som exemplifierar detta utnyttjande av Komintern för att tillfredsställa den sovjetiska utrikespolitikens behov, anser inte desto mindre att Komintern snarare var ett hinder för Sovjetunionen, både på det diplomatiska planet och i ansträngningarna att ”vinna hela världens arbetares vänskap”. ”Den ryska diplomatin skulle arbeta mycket bättre och vara mycket mer framgångsrik om den inte vore kompromitterad av Tredje internationalens existens. . . Den väg som leder till de flesta europeiska och amerikanska arbetarnas vänskap är stängd och inte öppnad för Sovjetryssland genom Kommunistiska internationalens verksamhet” (s 180). Enligt Rosenberg fortsatte sovjetregeringen att intressera sig för Komintern för att vidmakthålla ”den proletära och socialistiska myt utan vilken bolsjevismen inte kan leva i Ryssland och vars betydelse för den ryska inrikespolitiken har ökat än mer efter 1928. Om det är sant att proletariatets diktatur fortfarande existerar i Ryssland, måste detta faktum erkännas av den internationella arbetarklassen, eller åtminstone av dess revolutionära del. Om alla arbetarorganisationer i utlandet skulle göra gällande att Sovjetryssland är en medelklassstat, skulle kanske inte sovjetregeringen störtas, men dess förhållande till den ryska arbetarklassen skulle utan tvivel skadas” (s 181). Som vi ser, står detta argument i motsättning till det enligt vilket Komintern är ett hinder för sovjetregeringen i försöken att ”vinna hela världens arbetares vänskap”. Men helt bortsett från denna motsättning i Rosenbergs resonemang är problemet, i verkligheten mycket mer sammansatt än vad han gör det till. För det första var Kominterns existens en realitet som inte *enbart* berodde på det sovjetiska ledarskapet, trots den avgörande roll detta spelade för dess bildande och senare i dess ledning. Komintern svarade mot ett objektivt behov, skapat av socialdemokratins reformistiska urartning, även om den inte svarade mot detta behov på ett tillfredsställande sätt. Det faktum att världsrevolutionen tog en annan väg än den som hade inspirerat Kominterns bildande, undanröjde inte behovet av en internationell revolutionär organisation – ett problem som fortfarande är aktuellt. Dvs Stalin och de andra sovjetledarna måste räkna med Komintern som en objektiv realitet som kunde manipuleras, underordnas och tömmas på sitt ursprungliga innehåll – men inte undertryckas fullständigt. (Dess upplösning 1943 var när allt kommer omkring, som vi senare ska se mer i detalj, bara ett av de sätt på vilket denna realitet *anpassades* till den sovjetiska statens intressen.) Överväganden förbundna med det sovjetiska samhällets inre förhållanden påverkade utan tvivel också de olika former som denna anpassning fick. Men detta utesluter inte andra överväganden, av internationell karaktär. Dessutom hängde de två aspekterna intimt samman. Det är sant – och detta är den viktigaste anledningen till att Rosenberg ansåg att sovjetstaten inte var intresserad av Komintern av utrikespolitiska skäl – att Komintern, förutom att det var ett instrument som lätt kunde manipuleras allt efter den sovjetiska utrikespolitikens behov (ett ”påtrycknings”-instrument mot bourgeoisin – som Trotskij uttryckte det – men också, tillägger vi, ett genuint revolutionärt instrument då denna funktion inte stod i motsättning till de sovjetiska intressena), *samtidigt* utgjorde ett hinder för relationerna mellan Sovjetunionen och de kapitalistiska staterna. Men denna aspekts betydelse varierade allt efter omständigheterna. Relationerna mellan sovjetstaten och partiet å ena sidan, och Komintern å den andra bör analyseras som en funktion av många variabler. I de följande avsnitten undersöker jag ”hinder”-variabeln.

”någonting” i utbyte mot den ”hjälp” den gav det socialistiska uppbygget – genom handelsutbyte, genom att avstå (fast aldrig slutgiltigt) från väpnad intervention osv. Bucharin uttryckte detta utmärkt i sin rapport till SUKP:s 15:e kongress i slutet av 1927: ”Chamberlain säger oss: ”Vi har ingenting emot att göra affärer med er, men var så snälla och gör er av med Komintern” ”. Bucharin tillade att det hade blivit svårt att attackera Sovjetunionen direkt. Kapitalisterna flirtade nu med Sovjetunionen – men bad det likvidera Komintern. Och han avslöjade att ”Independent Labour Party” (i Storbritannien, ö. anm.) hade skickat ett brev där de frågade om inte Andra och Tredje internationalerna kunde slås samman.[75]

Vid tidpunkten för Kominterns 6:e kongress slog man till dövörat för dessa locktoner. Efter att ha besegrat den trotskistiska oppositionen befann sig Stalin plötsligt inför en allvarlig ekonomisk och social situation i Sovjetunionen. Uppbygget av socialismen ”i snigelfart” – som Bucharin uttryckte det – genom att ge kulakerna överdriven frihet hade lett fram till en dramatisk försörjningskris i början av 1928. Stalin gjorde då en 180 graders vändning och krossade bucharinflygelns opposition med samma metoder som hade visat sig effektiva vid krossandet av trotskismen. Från ”snigelfart” slog Stalin om till galopp. Från överdrivet hänsynstagande till kulakerna till ett skoningslöst likviderande av dem över en natt. Men eftersom en stor del av mellanbönderna – m a o majoriteten av bönderna – och t o m en del av de fattiga bönderna, stod under kulakernas inflytande, förvandlades repressionen mot de senare till en repression som med exempellös våldsamhet drabbade tiotals miljoner bönder i Sovjetunionen. Tvångskollektiviseringen genomfördes parallellt med första femårsplanen, som krävde heroiska arbetsansträngningar av arbetarmassorna. I praktiken antog Stalin delvis den trotskistiska oppositionens program och Preobrazjenskijs schema för ”ursprunglig socialistisk ackumulation”, men i ett forcerat tempo och genom att betala ett högt pris för den fördröjning och den empirism med vilken ”vändningen” hade kommit till stånd. Allt detta gav upphov till allvarliga spänningar inom partiet och i det sovjetiska samhället i stort. Samtidigt betraktade Stalin med oro den engelsk-franska politiken och särskilt ”det perfida Albions” aktivitet. (Albion användes under antiken som beteckning på Storbritannien. Ö. anm.) Stalin trodde att man planerade en ny antisovjetisk intervention. Det var dessa omständigheter som tillsammans bestämde den ultravänsteristiska inriktning som den stalinska politiken tog, både inom landet och i Komintern. Tiden var inte mogen för att likvidera Komintern, utan man kunde utnyttja den mot ”höger”-oppositionen i bolsjevikpartiet och inrikta den i en våldsam offensiv mot socialdemokratin och det katolska centerpartiet i Tyskland, mot socialisterna och radikalerna i Frankrike, och mot Labour-partiet i Storbritannien – som alla betraktades som de farligaste medbrottslingarna i ett eventuellt engelsk-franskt interventionskrig mot Sovjetunionen. Det var ”socialfascism”- och ”klass-mot-klass”-perioden.

Hitlers seger förändrade det europeiska panoramat. Den sovjetiska politiken orienterades emot en allians med de ”demokratiska” kapitalistiska staterna. Dessa förkastade inte heller möjligheten av en sådan allians, även om de hade sina egna baktankar med detta. Men det var just i dessa länder som – efter det att det tyska kommunistpartiet hade krossats – de viktigaste Kominternsektionerna fanns (framför allt i Frankrike och Tjeckoslovakien, och från 1934 också i Spanien, där kommunistpartiet började bli en viktig faktor i den unga republik som upprättades 1931). Man gick således in i en period under vilken Komintern och det program som antagits av 6:e kongressen alltmer förvandlades till ett hinder för den sovjetiska utrikespolitiken. För den internationella bourgeoisin förkroppsligade Komintern världsrevolutionen. Det faktum att denna figurerade i 6:e kongressens program, med uppbygget av socialismen i Sovjetunionen i centrum, bara stärkte de kapitalistiska ledarna i uppfattningen att Komintern stod under Moskvas direkta kontroll och ledning. Det var det instrument Stalin använde för att

[75] Bucharin, ”Den internationella situationen och Kommunistiska internationalens uppgifter”, rapport till SUKP:s 15:e kongress, i *Inprecorr*, eng utg, nr 73, 1927, s 1676

blanda sig i andra länders inre angelägenheter. Austen Chamberlains ”begäran”, som Bucharin hade hänvisat till 1927, trängde sig nu på. Det är betecknande att den 7:e och sista Kominternkongressen inte hölls förrän sju år efter den 6:e, trots att stadgarna fastslog att kongresser skulle hållas vartannat år. Det är också symptomatiskt att just orden ”Kommunistiska internationalen” nästan fullständigt försvann från Stalins tal, artiklar och politiska rapporter efter 1933. Om jag inte misstar mig, nämner han Komintern bara två gånger efter denna tidpunkt: i sin rapport till SUKP:s 18:e kongress i mars 1939, då han ironiserade över de som sökte ”Kominterns ”härdar” i Mongoliets öknar, bland Abessiniens berg, bland spanska Marockos klyftor och snår”, och 1943, då han sade att upplösningen hade gjort slut på ett ”förtal”.

Den 7:e Kominternkongressen samlades i juli 1935. Den första anmärkningsvärda nyheten var att huvudpersonerna inte längre var ryssar som vid de tidigare kongresserna.[76] Dimitrov lämnade huvudrapporten, och Ercoli (Togliatti) den näst viktigaste. Det sovjetiska partiet representerades av Manuilskij, en andrarangsfigur bland sovjetledarna. Thorez uppträdde i förgrunden. Stalin uppehöll sig i kulisserna. Kongressen koncentrerade sig på frågorna om kampen mot fascismen och kriget. Den proletära enhetsfrontens och folkfrontens politik inriktades beslutsamt på att få till stånd en allians med socialistpartierna (som tills helt nyligen hade betecknats som ”socialfascister”) och med bourgeoisins demokratiska och liberala fraktion. Formellt föreföll denna strategi vara underordnad ett perspektiv av kamp mot kapitalismen, men huvudvikten lades på omedelbara mål: försvar (eller återerövring) av borgerligt demokratiska rättigheter gentemot det fascistiska hotet, kamp mot krigsfaran, stöd till Sovjetunionens kollektiva säkerhetspolitik. Det är betecknande att själva begreppet ”världsrevolution” inte nämndes en enda gång i Dimitrovs långa rapport.

Denna Kominterns sista kongress avspeglade att det i kommunistpartierna fanns tendenser som önskade förnyelse, som ville frigöra sig från meningslösa scheman och sekteristiska traditioner. Samtidigt var den emellertid den minst teoretiska av alla Kominternkongresserna. Övergången till vad Dimitrov kallade ”Kommunistiska internationalens nya taktiska orientering”[77] genomfördes utan någon kritisk analys av det förgångna. Krisen för den marxistiska teorin om världsrevolutionen ”löstes” alltså genom att man i praktiken avstod från varje *explicit* teori om världsrevolutionen.

Orsaker till den teoretiska förlamningen

Vi har sett att det enligt Lenins teori om världsrevolutionens förlopp var nödvändigt med ett ”världsparti”, hårt centraliserat i global skala och med en halv-militär disciplin och en sträng ideologisk enhet. Som vi också har sett, härrörde brådskan med att skapa detta parti ur Lenins uppfattning att de objektiva förutsättningarna för världsrevolutionens seger hade mognat. Kapitalismen var ”döende” och västs proletariat stod på en mycket hög revolutionär nivå. Allt som saknades var ett parti som kunde ställa sig i spetsen för den oemotståndliga revolutionära processen. Vi har också sett att denna Lenins uppfattning – både i dess allmänna teoretiska och konjunkturella aspekt – motsades av historiens verkliga förlopp. Den teoretiska kris som på detta sätt tog form erkändes inte som sådan, utan förblev i bakgrunden under hela tiden kampen pågick i bolsjevikpartiets ledning och i Komintern. Stalin ”löste” problemet med att empiriskt revidera Marx’ och Lenins teori om världsrevolutionen: Som ett resultat av denna

[76] . Fram till 1926 hade Zinovjev varit ordförande. Vid EKKI:s 7:e plenum i december 1926 avsattes han och ordförandeposten avskaffades. Bucharin övertog ledarskapet över Komintern till det 10:e plenum i april 1929 som avsatte honom. Huvudrapporterna vid kongresserna innan den 7:e hade alltid lagts fram av sovjetiska kommunister.

[77] Dimitrov, slutanförande vid 7:e kongressen, i *Enhetens och folkfrontens problem*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm, 1939, s 136.

revidering upphörde revolutionens seger i den industrialiserade delen av världen att vara ett nödvändigt villkor för att bygga upp ett socialistiskt samhälle, vilket nu kunde fullbordas inom Sovjetunionens nationella gränser. Men Stalins revidering höll fortfarande fast vid uppfattningen om en ”döende” kapitalism som hade nått slutet av sin historiska utveckling och var ur stånd att på nytt låta produktivkrafterna genomgå en verklig utveckling. Världsrevolutionens kommande seger var avgjord på förhand genom föreningen av dessa två processer: ”uppbygget av socialismen” i Sovjetunionen (där följaktligen produktivkrafterna skulle nå upp till en nivå som saknade motsvarighet under kapitalismen) och kapitalismens ”förruttnelse” som blev allt värre. Nyckelfaktorn blev ”uppbygget av socialismen i Sovjetunionen”, medan proletariatet i väst och, vid dess sida, folken i kolonierna och halvkolonierna reducerades till hjälpfaktorer. På detta sätt rättfärdigade man teoretiskt Kominterns fullständiga underordnande under den sovjetiska politiken. Detta var kärnan i Stalins teori om världsrevolutionen som Komintern gjorde till sin. Men denna teori föll offer för sin egen logik och sattes åt sidan när Sovjetunionens säkerhet, enligt Stalins mening, krävde detta. Och till slut blev det en dag opportunt att göra sig av med Komintern, det ”världsparti” som Lenin hade föreställt sig.

I 3:e kapitlet ska jag noggrannare undersöka hur den leninistiska uppfattningen om världsrevolutionen konkret bestämde Kominterns strukturer och funktionssätt, och hur den byråkratiska centralism som blev resultatet i allt större utsträckning blev ett hinder för Kominterns teoretiska och politiska verksamhet. Innan jag övergår till dessa frågeställningar, ska jag avrunda detta kapitel med några reflexioner kring de mest allmänna orsakerna till att det marxistiska teoretiska tänkandet alltmer förlamades i Komintern.

Bolsjevikerna – sade Rosa Luxemburg i sin essä om ryska revolutionen – ”har genom sin beslutsamma revolutionära hållning, sin förebildliga dådkraft och sin obrottsliga trohet mot den internationella socialismen verkligen utfört vad som under så fördömt svåra förhållanden kunde utföras”. Hon tillade emellertid profetiskt: ”Det farliga börjar där de vill göra en dygd av nödvändigheten och teoretiskt fixera sin av dessa ödesdigra betingelser påtvungna taktik och anbefalla den åt det internationella proletariatet som mönstret för den socialistiska taktiken”.[78] Faran började verkligen där. Å ena sidan därför att de ryska revolutionära teoretikerna gav vika för frestelsen att göra en dygd av nödvändigheten, å andra sidan därför att den beundran och entusiasm som den ryska revolutionen väckte hos revolutionärer i alla länder gjorde dessa benägna att okritiskt acceptera budskapet. Till denna utveckling bidrog också att de ”teoretiska krafter” som hade formats i Andra internationalen (med ett fåtal undantag som Rosa Luxemburg, Mehring och några andra av mindre betydelse) deserterade från revolutionens läger. Deras kritik av den ryska revolutionen, utifrån reformistiska eller

[78] I *Rosa Luxemburg Speaks*, Pathfinder Press, New York, 1970, s 394. (På svenska i R. Luxemburg, *Den ryska revolutionen*, Federativs förlag, Stockholm, 1968, s 68). I sammanhanget betyder ”fördömt svåra förhållanden” och ”ödesdigra betingelser” de allmänna förhållandena i Ryssland (efterblivenhet, jordbrukets dominerande ställning osv) och de betingelser som blev ett resultat av den imperialistiska väpnade interventionen, av revolutionens misslyckande i väst osv. Begreppet ”taktik” används i dess vidaste mening, och inbegriper revolutionens strategiska problem. Rosa Luxemburg insåg redan 1904 faran med att isolera den bolsjevikiska erfarenheten från dess politiska och sociala sammanhang – i samband med den partiuppfattning Lenin försvarade. Med syftning på det samband Lenin fastställt mellan opportunism och decentraliseringstendenser, skrev hon i sin essä ”Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor”: ”Men ingenting är mer främmande för det marxistiska tänkesättets historiskt-dialektiska metod än att skilja sociala företeelser från sitt historiska sammanhang, och att lägga fram dessa företeelser som abstrakta formler, som kan tillämpas på alla tänkbara förhållanden.” (*Rosa Luxemburg Speaks*, op. cit, s 124)

liberala utgångspunkter, bidrog till att ytterligare befästa de bolsjevikiska uppfattningarnas auktoritet bland revolutionärerna i den kapitalistiska världen.[79]

I det ögonblick då kritiskt tänkande var som mest nödvändigt, introducerade Oktober-revolutionen en *teoretisk självtillräcklighet*. Allt föreföll vara löst i princip – vägarna till revolutionen, taktiken, partimodellen – när i själva verket allt hade blivit mer problematiskt än under någon annan tidigare period i arbetarrörelsens historia. Så var det i väst, där revolutionen hade besegrats och proletariatets stora massa slog till dövörat för den revolutionära marxismen; i Orienten, där revolutionen höll på att vakna i en miljö som marxismen nästan inte alls hade undersökt. Så var det t o m i Ryssland, där den proletära revolutionen var isolerad, inringad av den kapitalistiska världen på det internationella planet och av böndernas och småbourgeoisins ocean på det nationella planet. Men till skillnad från Marx proklamerade Oktoberrevolutionens härolder till revolutionärerna i alla länder: ”Här är sanningen, böj knä för den!” Denna doktrinära attityd kunde inte annat än utgöra en grogrund för sekterism och auktoritära metoder, gynna dogmatiseringen av marxismen i dess bolsjevikiska version och leda till en undervärdering av andra länders nationella särdrag – detta gäller både de utvecklade kapitalistiska länderna och de som var undertryckta av imperialismen.

Lenin själv, som vi många tillfällen framhöll nödvändigheten av att inte mekaniskt kopiera den ryska erfarenheten, skrev i *”Radikalismen” – kommunismens barnsjukdom* (och upprepade det i andra arbeten): ”inte bara några, utan alla vår revolutions grundläggande och många sekundära drag äger internationell betydelse”. Och även om han sedan gjorde reservationen att Ryssland, sedan revolutionen segrat i ett av de utvecklade länderna, skulle bli ett efterblivet land (i socialistisk mening), tillade han: ”Men i nuvarande historiska ögonblick förhåller sig saken just så, att det ryska exemplet visar *alla* länder ett och annat ytterst väsentligt i deras oundvikliga och icke avlägsna framtid”. I slutsatserna till denna berömda taktiklektion upprepade Lenin nödvändigheten av att ta hänsyn till ”*de konkreta säregenheter* som denna kamp antar och oundvikligen måste anta i varje enskilt land i överensstämmelse med de utmärkande dragen i dess ekonomi, politik, kultur, dess nationella sammansättning (Irland etc), dess kolonier, dess religiösa uppdelningar osv, osv.”[80] Men det rörde sig om att ta hänsyn till dessa ”konkreta säregenheter” för att tillämpa en uppsättning politiska och teoretiska idéer som betraktades som redan färdiga och bekräftade av den historiska praktiken vad de väsentliga delarna och ”principerna” beträffade. Till de som ärvts av Marx lades några nya element: sovjeterna utgör den allmängiltiga formen för proletariatets diktatur; bolsjevikpartiet är den allmängiltiga modellen för det revolutionära partiet; osv. Det antyddes aldrig att de olika nationella realiteterna och den nya världssituationen kunde kräva en ny grundlig marxistisk analys som skulle ge liv åt nya revolutionära teorier. Man verkade inte alls ha någon föreställning om att händelseutvecklingen, i stället för att *fullständigt* bekräfta den teori om revolutionen som ärvts från Marx och Engels och sedan berikats av Lenin, hade ställt en del väsentliga aspekter av denna teori under debatt.

---

[79] Till dessa skulle man kunna foga andra faktorer. Oktoberrevolutionens enorma internationella återverkningar bidrog till att dölja hur rysk den i själva verket vari fråga om den typ av objektiva motsättningar som var inblandade, de sociala agenternas karakteristiska drag, dess strategiska vägar och taktiska metoder osv.
Vad de teoretiska krafter som Komintern hade tillgång till från början beträffar, måste man ta hänsyn till, inte bara att nästan alla Andra internationalens teoretiska kader stannade kvar i det reformistiska lägret, utan också att det under den föregående perioden hade uppstått en skilsmässa mellan teorin om revolutionen i strikt mening – som så att säga frystes i det ”skissartade” skick som Marx och Engels hade lämnat den – och utvecklingen av de sociala vetenskaperna (ekonomi, sociologi, historia, filosofi) som, även om de var mycket påverkade av marxismen, tog en huvudsakligen positivistisk inriktning.

[80] Lenin, *Valda verk*, op. cit, band 3, s 276, 332.

Bolsjevikernas inställning, som via Komintern överfördes till de icke-ryska kommunisterna, skulle kunna sammanfattas som följer: Oktoberrevolutionen hade gjort det möjligt att *komplettera* den marxistiska revolutionsteorin på de punkter där de två stora mästarna, av brist på konkreta erfarenheter, inte hade kunnat nå tillräckligt lång: t ex imperialismens motsättningar, formen för proletariatets diktatur, strategiska och taktiska frågor, typ av parti osv. Det som fortfarande var problematiskt var inte revolutionsteorin som sådan, utan bara dess speciella tolkning i förhållande till varje enskilt lands säregna förhållanden. På ett mer allmänteoretiskt plan sågs segern i Oktober som ett obestridligt bevis på marxismens absoluta vetenskaplighet. ”Därför är det också begripligt. , skrev Bucharin i sin *Den materialistiska historieuppfattningen*, ”att vi marxister med full rätt betraktar just den proletära vetenskapen som den riktiga och kräver ett allmänt erkännande för den.”[81]

Utanför Sovjetunionen var det Komintern som blev förvaltare av denna ”riktiga vetenskap”. Men eftersom revolutionsteorins grundläggande frågor ansågs vara lösta, koncentrerade Komintern sin uppmärksamhet på strategiska, taktiska och organisatoriska detaljer. Filosofiska, ekonomiska, historiska och sociologiska undersökningar var bara av sekundärt intresse. De politiska schemana blev alltmer åtskilda från de sociala vetenskaperna och för det mesta från den kulturella miljö där de skulle tillämpas. I Kominterns diskussioner om det koloniala problemet t ex, användes begreppen ”proletariat”, ”bondeklass”, ”nationell bourgeoisi” osv utan att man – annat än i undantagsfall – tog hänsyn till dessa länders egen karakteristiska kultur som var så radikalt annorlunda den i väst.

Motsättningen mellan de teoretiska ståndpunkterna och den verkliga utvecklingen började betecknande nog att avspegla sig i de hetsiga diskussionerna om taktiska problem som dominerade Kominterns första kongresser. Men ingen sade rent ut att det var fråga om en kris för teorin.[82]

Tendensen till ”teoretisk självtillräcklighet” och till dogmatisering av marxismen skärptes snabbt efter Lenins död som om man med detta ville övervinna alla tvivel och farhågor. Man får inte tveka att försvara den marxistiska ”dogmen” skrev *Bolsjevik*, det sovjetiska partiets teoretiska tidskrift: ”Det är enbart genom att fullgöra denna uppgift utan avvikelser som det kommer att bli möjligt att bevara den proletära revolutionens fana, den marxistiska ’dogmens’ fana, fläckfri. Det är absurt att vara rädd för detta ord. Kampen mot den ’dogmatiska’ marxismen har alltid varit ett värv som skötts de reformister som avlägsnat sig längst bort från marxismen, sådana som Bernstein. Allt det bästa i arbetarrörelsen har alltid kämpat för Marx’ ’dogm’.”[83] Dogmen (utan citationstecken) var givetvis – behöver det sägas – leninismen. Historien upprepades. Efter Lenins död gjorde den unga Tredje internationalen samma misstag som den Andra, när den efter Marx’ och Engels’ död ”kanoniserade” deras tänkande.

1924 erinrade Zinovjev om att de första som talade om ”leninismen” var bolsjevismens motståndare, när de (1903) försökte ”ställa Lenins idéer mot Marx’ principer”. ”Lenin”, tillägger Zinovjev, ”skulle utan tvivel opponerat sig mot användandet av denna term, av skäl som är uppenbara för var och en som känner till hans anspråkslöshet. Men för oss, hans

---

[81] Bucharin, *Den materialistiska historieuppfattningen*, Frams förlag, Stockholm, 1927, s 17.

[82] När det gäller filosofin bör man emellertid nämna Karl Korschs bok *Marxism och filosofi*, som utkom 1923 (svensk översättning, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1972) och omedelbart fördömdes av Komintern. 1923 utkom också *Historia och klassmedvetande* av Georg Lukács (svensk översättning, Bo Cavefors bokförlag, 1968). Samtidigt som denna bok försvarade den bolsjevikiska ortodoxin i frågor om parti och stat, utgjorde den på det filosofiska planet (liksom Korschs bok) ett nytt sätt att tackla den marxistiska dialektikens problem genom att den gick tillbaka och undersökte dess rötter, förhållandet mellan Marx och Hegel. Detta var orsaken till att den, tillsammans med Korschs bok, fördömdes av Zinovjev vid Kominterns 5:e kongress (1924).

[83] *Bolsjevik* (Moskva), nr 10, 5 september 1924, s 53. Denna tidskrift började utkomma efter Lenins död i samband med kampen mot den trotskistiska oppositionen.

samtida och lärjungar, är det *nödvändigt* att nu tala om leninismen på samma sätt som Marx' efterföljare talade om marxismen, och Darwins anhängare om darwinismen."[84] "Leninismen", fortsatte Zinovjev, "är framför allt förståelsen, den marxistiska förklaringen av de *nya* stadierna i samhällsutvecklingen, av de *nya* erfarenheter den internationella arbetarrörelsen (och den revolutionära rörelsen i allmänhet) gjort, av allt det som framkommit *efter* Marx". Lenin kunde inte ha existerat utan Marx, erkänner Zinovjev, men nu var det "nödvändigt att säga att utanför leninismen kan det inte finnas någon revolutionär marxism".[85] Här upprepar Zinovjev bara det Stalin var först med att proklamera i sina föreläsningar om leninismen i april 1924. För ögonblicket existerade Stalins formuleringar sida vid sida med Zinovjevs, Bucharins osv. Några år senare skulle Stalins vara de enda ortodoxa definitionerna av leninismen, och varje Komintern-militant måste kunna dem utantill. Efter det att de trotskistiska och bucharinistiska oppositionerna krossats, skulle det faktiskt ske en övergång från *leninismen*, som den enda giltiga marxismen i "imperialismens och den proletära revolutionens epok" till *stalinismen*, den enda giltiga leninismen i imperialismens, den proletära revolutionens och . . . socialismen i ett lands epok. Från en *Marx ad usum Lenini* (latin = "Marx för Lenins bruk", ö.a.) övergick man till en *Lenin ad usum Stalini*. Och de som opponerade sig mot den andra gjorde misstaget att stänga sig inne i den första.

Denna process av dogmatisering och av fortlöpande insnävning av Kominterns teoretiska grundvalar återspeglades tydligt i kommunistpartierna. De som vid sitt bildande saknade varje nationellt teoretiskt arv (som t ex det spanska partiet) vegeterade i en slentrianmässig aktivism. De som hade ett sådant arv (som de tyska och italienska partierna) var oförmögna att förvalta detta: Rosa Luxemburgs teoretiska arbeten, liksom senare Gramscis, dömdes till landsförvisning. I sin rapport om Komintern vid SUKP:s 15:e kongress (december 1927) pekade Bucharin på att de teoretiska svagheterna hos kommunistpartierna i allmänhet, och deras ledande kretsar i synnerhet, utgjorde en av Kominterns största brister. Han underströk hur få intellektuella det fanns i dessa ledande grupper, och noterade att "den rad kriser som vi bevittnat i våra kommunistiska partier, sedan den första revolutionära vågen avtagit, drabbade framför allt det intellektuella övre skiktet". Med väl avvägda ord nämnde han att denna sjukdom också hade angripit det sovjetiska partiet: Sovjetledarna, sade han "är överbelastade med praktiskt arbete och kan inte ägna det teoretiska arbetet tillräcklig uppmärksamhet". Denna försvagning av det teoretiska arbetet i Komintern ägde rum samtidigt som "situationen

---

[84] Den jämförelse Zinovjev gör mellan marxisternas förhållande till Marx och darwinisternas till Darwin bortser från en väsentlig skillnad som den spanske marxistiska filosofen Manuel Sacristán pekade på i sitt förord till spanska utgåvan av Engels' *Anti-Dühring* (Grijalbo, Mexiko, 1964). "I regel är en klassiker, för de som ägnar sig åt samma vetenskap som honom, bara en inspirationskälla som mer eller mindre klart definierar deras tänkandes grundläggande motiveringar. Arbetarrörelsens klassiker definierade emellertid också, förutom vissa grundläggande intellektuella motiveringar, grunderna för denna rörelses praktiska verksamhet, dess allmänna målsättningar. Marxismens klassiker är klassiker för en hel världsuppfattning, inte bara för någon viss positivistisk vetenskaplig teori. Detta medför att arbetarrörelsens förhållande till sina klassiker är präglat av en militant uppslutning. Givet detta nödvändiga förhållande är det ganska naturligt att den bekväma tendensen att inte kritisera, att inte bekymra sig för något annat än sin egen moraliska och praktiska säkerhet, ofta tränger sig på vid läsningen av dessa klassiker och därmed *felaktigt kanoniserar vilket som helst historiskt stadium av teorin* och tilldelar detta samma okränkbara status som en politisk-social rörelse ger de programmatiska målsättningar som definierar den". (s XXIII–XXIV, min kurs. FC). Efter Lenins död försummade Komintern inte bara att bekämpa denna "bekväma tendens", utan uppmuntrade den och försvarade den med alla slags praktiska, politiska och t o m "teoretiska" argument.

[85] Dessa citat är tagna från Zinovjevs arbete *Leninismen*. Det ingår i den textantologi som sammanställts av Giuiliano Procacci under titeln *Stalin mot Trotskij*, svensk översättning på Rabén & Sjögren, Stockholm, 1971. De citerade avsnitten finns på sidorna 114-116. Kursiveringarna är Zinovjevs egna.

nu blir allt mer komplicerad och det ställs mycket större krav på ledarna än förut", när det gällde teoretisk ledning.[86]

Bucharin var en av de få Kominternledare som under 1920-talet började fundera över de grundläggande problem som var förknippade med kapitalismens struktur, de förändringar som ägt rum i arbetarklassen, den koloniala frågan osv. "Det ekonomiska livets koncentration och centralisation", sade han i den redan citerade rapporten, "går framåt med sjumilastövlar. Vi skulle t o m kunde säga att det äger rum en "förtrustning av själva statsmakten", dvs att bourgeoisins statsmakt blir allt mer och mer beroende av de stora kapitalistiska koncernerna och koncerngrupperna . . . Detta är inte ett helt och hållet nytt fenomen, men jag måste medge att dessa processer, under den tid kapitalismen existerat, aldrig tidigare gått så långt som nu är fallet, ett faktum som enligt min åsikt är av stor vikt". Efter att ha analyserat olika former som processen antagit (i Tyskland, Italien, Japan och Österrike) drog han slutsatsen: "Sålunda har vi å ena sidan en skärpning av motsättningarna mellan de olika kapitalistiska staterna. Å andra sidan ser vi en fortgående process av organisering av de kapitalistiska styrkorna inom länderna, vilken tar sig uttryck i en tendens till statskapitalism." När Bucharin undersökte arbetarklassens situation, nämnde han bl a de strukturella förändringar som man kunde observera bland lönearbetarna i industrin i Tyskland: Under perioden 1907 till 1925-26 hade andelen tjänstemän ökat från 11,1 till 36,5 procent. Och han noterade att dessa förändringar gjorde det lättare för kapitalisterna att integrera en del av arbetarna via tjänstemannaskiktet. Han pekade på fackföreningarna växande roll i denna integrationsprocess, och att detta inte innebar att strejkvapnet övergavs.[87] Alla dessa observationer, och i synnerhet de som rör den kapitalistiska "organiserings"-processen, lades till de handlingar som några månader senare skulle användas för att fördöma Bucharin (i själva verket hade Stalin redan vid tiden för 15:e partikongressen börjat göra sina förberedelser mot Bucharin). Bucharin skulle bl a anklagas för att ha lagt sig till med Hilferdings ståndpunkter, trots att han uttryckligen kritiserade de reformistiska slutsatser Hilferding dragit ur sina vetenskapliga observationer. I samma rapport påtalade Bucharin att Komintern bara hade en mycket allmän föreställning om den koloniala frågan. Den kinesiska revolutionen hade gjort det möjligt att upptäcka denna svaghet: "Den ytterst komplicerade sociala klasstrukturen, de stora svårigheter som är förknippade med ledningen av en sådan enorm kolonial revolution, har först helt nyligen gått upp för oss i hela sin vidd."[88] I varje konkret fall, framhöll Bucharin, var det nödvändigt att analysera klasstrukturerna. Kominternteserna om den koloniala frågan tillhandahöll bara en mycket allmän grundval.

Alla dessa uppmaningar att ta itu med den nya problematik som världsutvecklingen hade uppenbarat, skulle bli undansopade under kampen mot "högeravvikelsen som huvudfiende". Men varken den prestige som Oktoberrevolutionen gav åt dogmatiseringen av leninismen som marxismens sista ord, eller den repressiva roll Kominterns ideologiska och administrativa mekanism i allt större utsträckning kom att spela när det gällde tänkandet, förklarar på ett tillfredsställande sätt den revolutionära marxismens fortskridande förlamning i den kapitalistiska världen mellan de två krigen.

Inom Kominterns ramar, började den kinesiska intelligentian under samma period att lösgöra sig från de scheman som gjorts upp i Kominterns moskovitiska centrum och att i praktiken följa det bolsjevikiska exemplet. De tog de första stegen mot att utarbeta en revolutionär teori för den kinesiska revolutionen, precis som de bolsjevikiska intellektuella hade gjort när de

---

[86] *Report of the Fifteenth Congress of the CPSU*, CPGB, London, 1928, s 264. I den ryska rapporten från denna kongress (*XV s'jezd*. Moskva, 1935, I, s 593), säger Bucharin att kommunistpartierna i allmänhet hade mycket få intellektuella i början.

[87] Ibid, s 217-18 och *Inprecorr*, engelska utgåvan, nr 73, 1927, s 1672-5.

[88] *Inprecorr*, engelska utgåvan, nr 73, 1927, s 1680.

utarbetade en teori för den ryska revolutionen.[89] Men de kinesiska kommunisterna hade inte bara Komintern, de hade också en *revolution som var i gång*. I likhet med bolsjevikerna som inte bara hade Marx och Andra internationalen, utan också den revolution som pågick i Ryssland. Det är därför befogat att ställa frågan om det inte fanns en djupare liggande orsak – den socialistiska revolutionens objektiva omognad i de utvecklade kapitalistiska länderna – som betingade det teoretiska tänkandets förlamning bland de revolutionära marxisterna i väst, även om de nämnda faktorerna kraftigt bidrog till att förvärra den – och t o m kan utgöra en tillräcklig förklaring på ”förlamnings”-tillståndet som sådant.

Det handlar naturligtvis inte om att produktivkrafterna hos den utvecklade kapitalismen – under den period vi behandlar – inte redan skulle ha utgjort en tillräcklig materiell grundval för samhällets socialistiska omvandling. Jag talar om revolutionens objektiva omognad; vilket är en helt annan sak, även om de två problemen ofta förväxlas. Om vi utgår från Marx’ teoretiska teser om den socialistiska *revolutionens* objektiva mogenhet och tar begreppet revolution i vid mening och inte i den inskränkta meningen av arbetarklassens (eller ett parti som gör anspråk på att representera denna) maktövertagande, då räcker det inte med att det finns produktivkrafter som kan bära upp den nya sociala ordningen. Det krävs också att kapitalismen är ur stånd att utveckla *nya* produktivkrafter. Om Marx och Engels vid vissa tidpunkter i sina liv förutsade revolutionens seger i Europa, berodde det på att de trodde att kapitalismen hade nått fram till denna gränssituation. Vi ser denna övertygelse uttryckt redan i *Manifestet*. Lenin gjorde samma värdering av kapitalismen i dess imperialistiska fas. Kominternledarna övertog denna i oförändrat skick och byggde alla sina strategiska och taktiska planer på denna förutsättning. Tesen om ”socialism i ett land”, som ny teori för världsrevolutionen, förutsätter som vi sett, förutom *perspektivet* på uppbygget av socialismen i Sovjetunionen, att kapitalismen *faktiskt* håller på att stagnera och ruttna, att kapitalismen förlorat, som Trotskij skulle säga – på *denna* punkt var han fullständigt överens med sin bittra motståndare – sin förmåga att utveckla produktivkrafterna. Men de två världskrigen och den ekonomiska världskrisen 1929 visade sig inte vara uttryck för att kapitalismen nått fram till denna gränssituation, utan var istället viktiga instrument för att strukturomvandla kapitalismen och ge den en ny förmåga att utveckla produktivkrafterna. Det var förvisso ohyggliga medel, men det ohyggliga är en moralisk kategori, inte en ekonomisk.

I synnerhet de två världskrigen illustrerade på ett mycket slående sätt kapitalismens djävulska logik, denna logik i vilken ”framsteg”, som Marx uttrycket det, liknar den avskyvärde hedniske avgud som ville dricka nektar bara ur sina offers skallar. Om vi skulle angripa problemet enbart utifrån en ”moralisk” ståndpunkt, skulle det vara svårt att förstå varför mänskligheten, inför sådana uppenbara ohyggligheter, fortfarande inte har gjort slut på kapitalismen. Detta skulle emellertid innebära att vi glömt att ett system som förmår utveckla produktivkrafterna också ”utvecklar” sitt eget ”moraliska” rättfärdigande (i kapitalismens fall – patriotism, nationalism, rasism, individualism och många andra ”ismer”). Den reformistiska ideologin, avsöndrad organiskt ur kapitalismens förmåga att utveckla produktivkrafterna, intar en hedersplats bland kapitalismens såväl moraliska som politiska rättfärdiganden. Skulle fascismen – en av de ohyggligaste formerna av ideologiskt rättfärdigande av kapitalismen – ha kunnat utöva så stor dragningskraft på miljoner småborgare, bönder och arbetare mellan världskrigen, om det inte bakom Mussolinis och Hitlers demagogi funnits det italienska och tyska monopolkapitalets förmåga att omstrukturera systemet för en ny utveckling av produktivkrafterna?

---

[89] I mars 1926 utkom Maos studie över klasserna i det kinesiska samhället, och i mars 1927 hans rapport om den undersökning av bonderörelsen i Hunan-provinsen som han själv hade företagit. Så vitt jag vet gjordes aldrig några sådana politiska-sociologiska undersökningar – jämförbara med de Lenin gjorde av det ryska samhället i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet – av något kommunistparti i väst under Kominternperioden.

Hittills verkar det inte ha funnits någon gränssituation för kapitalismen i betydelsen oförmåga att utveckla produktiv-krafterna. Och det teoretiska problemet huruvida man nu kan förutsäga en sådan situation och vilka processer som kan leda dit, är fortfarande en öppen fråga. Men revolutionens objektiva omognad i dagens utvecklade kapitalism betyder inte alls att det, mellan de två världskrigen och efter det andra slutat, saknades situationer som var gynnsamma för ”en djärv framstöt” av det revolutionära partiet (som Lenin vid några tillfällen kallade stormningen i Oktober), och som skulle ha kunnat göra slut på den kapitalistiska utvecklingens ohyggliga logik i något av de industrialiserade länderna.

Det måste emellertid finnas ett djupare samband mellan denna objektiva omognad och den teoretiska och politiska omognad som de revolutionära avantgarden som vuxit fram i de utvecklade kapitalistiska länderna demonstrerat när det gällt att utnyttja de situationer som varit gynnsamma för revolutionen (i inskränkt mening).

Den första ”omognaden” utgör ett ansenligt hinder – som verkar genom en rad mycket komplicerade rättfärdiganden, såsom de redan nämnda och många andra – på den väg det *allmänna sociala medvetandet* kan komma fram till ett radikalt förkastande av systemet. Och det *teoretiska medvetandet*, som enbart kan uppstå i intellektuell miljö, blir lidande av frånvaron av denna påträngande stimulans. När samhället verkligen befinner sig i ett tillstånd av *allmän kris* (som en av beståndsdelarna i en sådan räknar jag den socio-ekonomiska mekanismens oförmåga att fortsätta att utveckla produktivkrafterna utan att ändra natur), återspeglas detta inte enbart, på ett mer eller mindre förvirrat sätt, i det allmänna sociala medvetandet: Den ”teoriproducerande” gruppen påverkas också. Detta gäller både dess egen sociala existens och de värderingar och föreställningar som dittills utgjort dess kulturella värld. Det är inte bara erfarenheten hos samhället i sin helhet, utan också gruppens egen erfarenhet som driver den att söka en revolutionär teori lämpad för den rådande krisen. Detta hände i de ryska kinesiska samhällena, liksom i det tyska samhället i mitten av 1800-talet, för att inte gå ännu längre tillbaka i tiden. (Låt oss inte glömma att Marx och Engels, som revolutionära teoretiker, framför allt var produkter av det tyska samhällets allmänna kris i mitten av 1800-talet och av den teoretiska medvetenhet som denna kris ledde fram till. Det borde undersökas i vilken grad Marx’ ”tyska utgångspunkt” påverkade den vetenskapliga analysen i *Kapitalet* och fick honom att dra förhastade slutsatser om revolutionens mognad i 1800-talets utvecklade kapitalistiska länder, liksom Lenins ”ryska utgångspunkt” fick honom att dra liknande slutsatser om kapitalismen i början av 1900-talet.) *Dessa* samhällens gränssituation hade emellertid inte, som vi sett, sitt upphov i motsättningar inneboende i kapitalistiska strukturer, utan i motsättningar mellan kapitalistiska och *för* kapitalistiska strukturer. Det var på denna grundval den objektiva förutsättning för revolution (i vid mening), som Marx hade teoretiserat över, skapades: det existerande socio-ekonomiska systemets oförmåga att utveckla nya produktivkrafter.

När det gäller det problem vi behandlar här, är det inte nödvändigt att dröja vid de välkända orsakerna till att de ryska och kinesiska revolutionerna inte stannade inom de ”borgerliga ramarna” utan omvandlades till proletära revolutioner. Det som här är av störst intresse är att framhålla det faktum att utarbetandet av teorin för revolutionen i de utvecklade kapitalistiska länderna fram till idag har saknat den kraftfulla ”stimulans” som både den ryska och den kinesiska revolutionen hade. Det som har saknats är denna ”allmänna kris” som enligt den officiella marxismen har existerat alltsedan första världskriget (och som t o m har sagts befinna sig i sin ”tredje etapp”), men som fortfarande inte har gett uttryck åt det som borde ha varit dess viktigaste drag: den kapitalistiska mekanismens oförmåga att utveckla produktiv-krafterna. Att produktivkrafterna har utvecklats är ett faktum och detta dessutom i ett tempo som saknar motstycke.

Men att konstatera existensen av detta handikapp för utarbetandet av en teori för revolutionen i de utvecklade kapitalistiska länderna är inte liktydigt med att påstå att det är omöjligt att utarbeta en sådan teori. Det kan bli det nödvändiga första steget i en teoretisk ansträngning som öppnar nya vägar till en revolutionär omvandling av de utvecklade kapitalistiska samhällena, byggd på en bättre kunskap om dessa samhällen. I vilket fall som helst är grundförutsättningen för att vi ska kunna komma fram till en sådan teori, att alla scheman och ”principer” som i praktiken har visat sig vara felaktiga omvärderas tillsammans med de metoder och institutionella strukturer som har bidragit till att förhindra upptäckten av bristerna. Kominterns teoretiska förlamning kan ”i sista instans” förklaras av revolutionens objektiva omognad i det utvecklade kapitalistiska samhället, men när väl detta har slagits fast, bör vi framför allt intressera oss för alla andra ”instanser” som bidrog till att accentuera och förvärra verkningarna av den ”sista”.

3. Monolitismen

> Ett givet partis sätt att fungera ger ett särskiljande kriterium: När partiet är progressivt fungerar det ”demokratiskt” (i överensstämmelse med den demokratiska centralismen), när det är regressivt fungerar det ”byråkratiskt” (i betydelsen byråkratisk centralism). I detta senare fall är partiet rent verkställande, inte beslutande: tekniskt sett är det ett polisorgan och benämningen ”politiskt parti” är en ren metafor av mytologisk karaktär.
>
> *Gramsci.*

Transplantation av den ryska modellen

Reformismens seger i nästan alla Andra internationalens partier förde utan tvivel upp behovet av att bilda ett marxistiskt parti av ny typ på dagordningen under första världskriget. Men det fanns inte bara ett sätt att ta itu med denna uppgift, och de marxister som var samtida med Lenin var medvetna om de olika valmöjligheterna. Många vänsterelement de socialistiska partierna ansåg att det inte var nödvändigt – och t o m skulle kunna vara mycket skadligt – att på förhand behandla splittringen av arbetarrörelsen som ofrånkomlig, i synnerhet på det fackliga området. Det räckte med möjligheten att påbörja den politiska och ideologiska kampen mot reformismen inom den organiserade arbetarrörelsen, genom att bygga på erfarenheterna från kriget och Oktoberrevolutionen, liksom de revolutionära striderna under efterkrigsåren. Andra revolutionära marxister ansåg, trots att de var överens med Lenin om att omedelbart bilda nya partier, att en Kommunistisk international inte borde organiseras förrän dessa partier verkligen hade fått fotfäste i sina länder. Detta var den ståndpunkt som Eberlein, representant för de tyska spartakisterna, intog när problemet diskuterades på det möte som till slut omvandlade sig självt till Kominterns 1:a kongress: ”Behovet av en Kommunistisk international”, sade han, ”är uppenbart, men att bilda den nu skulle vara förhastat. Den Kommunistiska internationalen bör slutgiltigt upprättas först efter det att kommunistiska partier växt fram ur den revolutionära massrörelse som gripigt tag i nästan alla länder i Europa”.[1] Eberlein uttryckte Rosa Luxemburgs ståndpunkt, som inte bara inspirerades av en omtanke om realism, utan också av farhågor för att den Kommunistiska internationalen skulle komma att byggas upp helt i enlighet med den bolsjevikiska partimodellen. Men den enorma auktoritet som Lenin förvärvat i och med segern i oktober betvingade invändningarna från alla håll.

Till slut anpassade sig Komintern och de nationella sektionerna till bolsjevikledarnas uppfattningar i allt, både i fråga om världsrevolutionens förlopp och det slags parti som behövdes. Vad den första aspekten beträffar, har vi redan i det föregående kapitalet undersökt de allmänna dragen i Lenins uppfattning, ur vilken logiskt följde det brådskande behovet av att bilda Komintern, revolutionens ”världsparti”. Men för att förstå hur denna uppfattning skulle komma att bestämma Kominterns struktur och funktion, räcker det inte med att ta hänsyn till dessa allmänna drag. Man måste gå ner på ett mer konkret plan. För bolsjevikerna, liksom för många revolutionärer i andra länder, visade den ryska revolutionen på ett precist och detaljerat sätt vad den marxistiska revolutionsteorin bara hade kunnat förutsäga i stora drag: den revolutionära processens inre mekanism, kampformerna, deras sammanfogning osv. I den ryska revolutionen hade nästan alla tänkbara kampformer kombinerats: från politisk propaganda och agitation till väpnat uppror och inbördeskrig, via politiska strejker och demonstrationer, samt krig mellan den nya revolutionära staten och de borgerliga staterna. Parlamentarisk och facklig verksamhet fanns också med i denna mångfasetterade erfarenhet, men i begränsad omfattning. De avgörande kampformerna i den ryska revolutionen var de utom-

[1] Citerad i B. Lazitch and M. Drachkovitch, *Lenin and the Comintern*, 1, Standford, 1972, s 61.

parlamentariska, och den roll som spelats av fackföreningarna var mycket blygsam. Ett av de viktigaste karakteristiska dragen hos kombinationen av alla dessa kampformer under tolv år (1905-17) var de häftiga och snabba övergångarna från en form till en annan, tillsammans med en sammanflätning av en hel rad av dem, vilket objektivt krävde att det revolutionära partiet snabbt förmådde ändra sin taktik och snabbt övergå från en aktionsform till en annan.

Den ryska skådeplatsen hade t o m uppvisat samordnade operationer av den revolutionära staten och av de revolutionära styrkorna (politiska grupper och gerillor) inom de kontra-revolutionära staterna. Man bör inte glömma att det, till följd av den tyska invasionen (före och efter undertecknandet av Brest-Litovsk-freden) och senare till följd av ententens intervention, uppstod en rad nationella stater i det f d tsaristiska imperiet – stater som leddes av borgerliga partier eller av mensjeviker, socialist-revolutionärer och andra motståndare till bolsjevismen (i Ukraina, Kaukasus, de baltiska länderna osv). Lenins order i oktober 1918, att det skulle bildas en armé på 3 miljoner man för att komma den internationella revolutionen till hjälp, liksom senare Röda arméns offensiv mot Warszawa sommaren 1920, byggde på denna erfarenhet att kombinera olika kampformer som hade utvecklats inom det tsaristiska imperiet. Man bör också komma ihåg att innan det bildades en ”union”, i vilken de enskilda delarnas nationella oberoende *de facto* försvann, antog den ryska revolutionen den konstitutionella formen av en ”federation” av nationella sovjetstater, i vilken Lenin och Komintern såg prototypen för en världsomspännande federal sovjetrepublik.

Bolsjevikpartiet hade formats under en enorm multinationell stats villkor. Det var de revolutionära ryssarnas, ukrainarnas, georgiernas, polackernas, finländarnas osv internationella enhetsparti. Det var faktiskt självt en liten ”international”. Inom denna spelade formellt nationaliteten ingen roll, men i praktiken visade sig motsättningen mellan det ”nationella” och det ”internationella” mer än en gång, och den ryska hegemonin var latent.

De omständigheter under vilka detta slags parti måste upprätthålla sin sammanhållning och effektivitet – illegalitet, repression, proletariatets situation som en liten minoritet i ett hav av bönder och småbourgeoisi, centrifugala tendenser som härstammade från det nationella förtrycket osv – förklarar i stor utsträckning de halv-militära dragen hos partiets struktur och funktionssätt. Åren av inbördeskrig bidrog till att förstärka dessa drag och gynnade uppkomsten av vanor och metoder som lämnade djupa spår i partiets senare liv. Den efterföljande inplanteringen av den stalinistiska mekanismen kan inte förstås utan att man håller dessa premisser i minnet.

Den empiriska generaliseringen av den ryska modellen ledde till att världsrevolutionen uppfattades som ett gigantiskt revolutionärt krig som skulle inbegripa alla de tidigare nämnda kampformerna. Den uppfattades som en gemensam aktion av de olika nationella avdelningarna av proletariatets internationella armé vilken behövde en central generalstab av samma slag som den ryska revolutionen hade haft i bolsjevikerna. Den militära terminologi som vi möter i Kominterndokumenten är bara den språkliga yttringen av detta sätt att uppfatta världsrevolutionen, hur denna skulle organiseras och ledas och dess strategiska och taktiska krav.

Liksom bolsjevikpartiet hade organiserat en *gemensam aktion* av proletärerna som tillhörde det ryska imperiets olika nationaliteter för att upprätta den ryska federala sovjetrepubliken, bildades Komintern, som det förklarades i den första artikeln i dess stadgar, för att ”organisera en gemensam aktion av proletariatet i olika länder” med målsättningen att upprätta en internationell federal sovjetrepublik. Detta uppfattades inte – som vi sett i det föregående kapitlet – som ett avlägset mål, utan som den praktiska uppgiften för dagen.

På samma sätt som bolsjevikpartiet hade varit det enda partiet för samtliga nationaliteter i det ryska imperiet, organiserades Komintern som det ”enda världspartiet” för revolutionärerna i alla länder. Dess permanenta, ledande organ, exekutivkommittén (EKKI), försågs med

extraordinära befogenheter. Dess direktiv hade omedelbar ”laga kraft” för alla nationella sektioner. Den kunde utesluta medlemmar eller grupper av medlemmar i vilket land som helst, liksom hela nationella sektioner. Den kunde byta ut ledningen för en nationell sektion t o m mot medlemsmajoritetens vilja osv. Under dessa omständigheter hade de nationella ledningarna bara den makt som delegerats dem av Kominterns exekutivkommitté. Uppifrån och ner infördes en järnhård disciplin och den strängaste centralisering, därför att ”under den nuvarande perioden med hotande inbördeskrig kan det kommunistiska partiet vara i stånd att fullgöra sina uppgifter endast om det är organiserat på ett effektivt centralistiskt sätt, om en järnhård disciplin härskar och om partiledningen, utrustad med den mest omfattande makt, auktoritet och befogenhet, har partimedlemmarnas förtroende.”[2] Den ”omfattande makten” uppfattades alltid i nedåtgående bemärkelse: Varje kommitté var allsmäktig i förhållande till de underordnade, och maktlös i förhållande till de överordnade.

Det *sätt* på vilket Komintern byggdes upp, påverkade i hög grad de karakteristika som den fick från allra första början. Eftersom man utgick ifrån att världsrevolutionen var på oemotståndlig frammarsch, att massorna var i rörelse, och att allt berodde på skapandet av ett avantgarde som intog en oförsonlig hållning mot reformism och centrism, vidtog Komintern från allra första början drastiska åtgärder för att säkerställa de nya partiernas renhet. Detta var syftet med de ”21 villkoren”, som är ett mönsterexempel på sekterism och byråkratiska metoder i arbetarrörelsens historia.[3]

Som det förklaras i inledningen till de ”21 villkoren”, syftade de till att förhindra att grupper och partier som inte ”blivit övertygade kommunister” inträdde i Komintern. Det kriterium som användes för att identifiera de som redan var ”övertygade kommunister” var det fullständigt och ovillkorliga accepterandet av de ”21 villkoren”. Dessa sammanfattade den partiuppfattning som beskrivits ovan och krävde omedelbara utrensningar i de grupper och partier som ville ansluta sig till Komintern, för att garantera att alla poster i partiets press, fackföreningar, parlamentsgrupper, kooperativa föreningar och kommunala organ, för att inte tala om partiets ledande organ, innehades av ”pålitliga kommunister som visat sig hängivna proletariatets sak”, och att alla slags reformister och centrister” avlägsnades. En omedelbar och total brytning med alla centristiska och reformistiska organisationer, både politiska organisationer och fackföreningar var nödvändig. Den reformistiska fackföreningsinternationalen, som vid denna tidpunkt samlade majoriteten av de organiserade arbetarna i väst (nära 20 miljoner medlemmar), beskrevs som en strejkbrytarorganisation som de Komintern-anslutna partierna ”envist och energiskt” måste bekämpa genom att inom fackföreningarna propagera för en brytning med denna international.

Å ena sidan innebar de ”21 villkoren” i praktiken att kommunisterna organiserade en splittring av arbetarrörelsen över hela linjen. Detta gjordes dessutom på ett mekaniskt sätt, inte genom en politisk och ideologisk process som skulle ha gjort det möjligt för arbetarna att övertyga sig om splittringens nödvändighet. Å andra sidan innebar villkoren att det i Komintern-sektionerna, och i alla nya partier som kunde tänkas ansluta sig, infördes en intern utrensningsmekanism som baserades på en distinktion mellan ”pålitliga och beprövade” kommunister och de som smittats av det reformistiska eller centristiska viruset. Och detta i ett ögonblick då majoriteten av båda kategorierna höll på att ta det första steget mot kommunismen!

Ett stort antal socialister och fackföreningsmedlemmar som ville ansluta sig till Komintern, därför att de sympatiserade med den ryska revolutionen och i det stora hela var överens med

---

[2] Degras, op.cit., I, s 171. Svensk översättning i *Röda Häften* 6/7, op.cit., s 67 (översättningen korrigerad ö.a.).
[3] Dokumentets officiella titel är ”Villkor för anslutning till Kommunistiska internationalen”. Se Degras, op.cit., I, s 168-72. På svenska i *Röda Häften*, op.cit., s 63-68.

den nya Internationalens revolutionära målsättningar, hade emellertid avvikande uppfattningar i vissa frågor, särskilt i fråga om de interna strukturerna och arbetsmetoderna och framför allt ansåg de att politiken att splittra arbetarrörelsen var felaktig, i synnerhet på det fackliga området. De ”21 villkoren” stängde Kominterns portar för alla dessa element. Till dessa hörde många av rörelsens bästa kadrar vilka var besjälade av ärlig revolutionär anda. Många element som saknade band med massorna och därför lättare kunde förklara de traditionella organisationerna krig, kunde å andra sidan samtidigt framstå som ”goda kommunister” bara genom att visa den nyfrälstes nit för den nya katekesen. Under inflytande av de ”21 villkoren”, och allmänt av de metoder som Komintern använde mot reformismen och centrismen, började en dogmatisk och sekterisk anda att rotas i kommunistpartierna redan från första början. Denna anda vävdes in i en revolutionär fraseologi som maskerade bristen på verklighetsförankring. Medlemmarna trodde att de tillämpade den ”bolsjevikiska modellen”, medan de i själva verket i högsta grad förnekade den bolsjevikiska anda som hade möjliggjort Oktoberrevolutionen och upprättandet av sovjetstaten.

Bolsjevikpartiet hade formats under en lång och komplicerad process, genom en politisk och ideologisk kamp mot mensjeviker och socialistrevolutionärer som genomfördes i nära samband med den ryska verklighetens sociala och politiska problem. Det hade formats av erfarenheterna från 1905 års revolution, den följande kontrarevolutionen, och sedan från det nya revolutionära uppsvinget. Det verkade under illegala förhållanden och i duman, i sovjeter som dominerades av mensjeviker och socialistrevolutionärer, och i sovjeter som dominerades av bolsjevikerna själva. Det formades i hettan från politiska strejker, uppror och inbördeskrig. Denna samlade erfarenhet, som vid den tiden saknade motstycke i den revolutionära historien, hade frambringat ett urval av intellektuella och arbetare som förstod att utnyttja en exceptionell situation för att gripa makten.

Nu försökte man över en natt skapa kemiskt rena bolsjevikpartier. Och detta på basis av en arbetarklass som under årtionden hade fostrats i reformistisk anda, i parlamentarisk och facklig verksamhet – en arbetarklass vars överväldigande majoritet hade stött de ”förrädiska” ledarna när dessa ingick en ”helig allians” med sina bourgeoisier. I de fall denna arbetarklass hade några revolutionära erfarenheter av sent datum – huvudsakligen strejkkamp – hade dessa andra utmärkande drag än den ryska revolutionära rörelsen. Fackföreningarna t ex spelade en större roll än i Tsarryssland. Hur ska man förklara att Lenin, som var fullt medveten om komplexiteten hos den process som hade smitt fram bolsjevikpartiet (något som han själv betonar i *”Radikalismen” – kommunismens barnsjukdom*), kunde anta den metod som symboliseras av de ”21 villkoren”? Jag kan inte ge något annat svar än det jag gav i det föregående kapitlet, nämligen Lenins optimism rörande världsrevolutionens aktualitet.

Fram till den 3:e kongressen verkade de ”21 villkoren” vara Kominterns ”Sesam, öppna dig” för att vinna de arbetande massorna och bygga kommunistiska mönsterpartier. Uteslut omedelbart den reformistiska flygeln ur ert parti, sade Lenin till de italienska delegaterna vid 3:e kongressen ”och då kommer massan helt att bli för kommunismen”.[4] Praktiken visade omedelbart att denna förutsägelse inte svarade mot de europeiska ländernas realiteter, inte ens där krisen hade nått längst. Den brytning med reformismen som genomfördes på detta sätt resulterade i en brytning med arbetarmassorna. Kommunistpartiernas inflytande förblev, utom i några undantagsfall, begränsat till minoritetssektorer av proletariatet, ibland mycket små sådana.[5] Och vad värre var: För de arbetare som fortfarande var lojala med sina traditionella

[4] Lenin, ”Tal i den italienska frågan” (Kominterns 3:e kongress, den 28 juni 1921), i *Collected Works*, op.cit., vol 32, s 465.

[5] Omedelbart efter Första världskriget tog arbetarklassens fackliga organisering ett verkligt språng framåt i kvantitativ bemärkelse. Mellan 1913 och 1919 växte de organiserade arbetarnas antal i Tyskland från 4 till 11 miljoner; i Storbritannien från 4 till 8 miljoner; i Frankrike från 1 miljon till 2,5; i Italien från nära en miljon till

organisationer framstod kommunistpartierna som splittrare, som ansvariga för söndringen i arbetarklassens led. Kommunistpartiernas historiska uppgift var – för att använda den militära jargong som var i bruk – att vinna den internationella proletära armén för Kominterns idéer och omvandla den till revolutionens armé. Men de började med att ställa sig utanför arméns huvudstyrka. Därmed kvarstod denna i händerna på de reformistiska ledarna som försågs med utomordentliga argument för att anklaga kommunisterna för splittringsverksamhet, sekterism, ovillkorligt underordnande under ett utländskt centrum som inte tog hänsyn till de nationella realiteterna osv. Det var bara den djupa sympati som den ryska revolutionen väckte även hos de arbetarmassor som var organiserade i de reformistiska organisationerna som något mildrade de negativa effekter detta sätt att ”bryta med reformismen” fick för kommunist-partierna och för Komintern.

När revolutionsförsöken utanför Ryssland misslyckats verkade socialist- och fackförenings-ledarnas utläggningar och ståndpunkter än mer övertygande för majoriteten av arbetarna: Det som nu är viktigt är att förbättra vår ekonomiska situation, genomdriva 8-timmarsdagen,

---

nära 2 miljoner; i Österrike från ungefär 250 000 till 800 000. (Siffrorna är avrundade.) De reformistiska eller opolitiska ledarna bevarade det avgörande inflytandet över denna massa av fackligt organiserade.

Mellan 1918 och 1924 hölls i alla de nämnda länderna val som troligen genomfördes under villkor av större borgerlig frihet än något annat av de val som följde mellan de två världskrigen. Resultaten ger en uppfattning om hur styrkeförhållandena och inflytandet inom arbetarklassen fördelades mellan de traditionella socialistpartierna och de nya kommunistpartierna:

Land	Valår	Parti	Röster (avrundade tal)
Storbritannien	1918	Labour	2 200 000
Storbritannien	1922	Labour	4 300 000
Tyskland	1919	SPD	11 500 000
		USPD (centrister)	2 300 000
Tyskland	1920	SPD	6 100 000
		USPD (centrister)	5 000 000
		KPD	400 000
Frankrike	1919	socialister	1 700 000
Frankrike	1924	socialister	1 700 000
		kommunister	900 000
Italien	1919	socialister	2 000 000
Italien	1921	socialister (Serrati)	1 500 000
		kommunister	300 000
Österrike	1919	socialister	1 200 000
Österrike	1920	socialister	1 000 000
		kommunister	22 000

(Siffrorna citerade av Branko Lazitch, *Lénine et la IIIe Internationale*, op. cit., s 249-50).

Arthur Rosenberg skriver (op.cit., s 166-7): ”Majoriteten av de europeiska arbetarna stödde Tredje internationalen under åren 1919 och 1920.” Denna värdering stämmer dåligt överens med de siffror som återgetts ovan, eller med resultaten av de revolutionära striderna, men det innehåller ett element av sanning. Väsentliga delar av arbetarklassen sympatiserade med den nya internationalen som de betraktade som en representant för den ryska revolutionen, men de accepterade varken dess värdering av situationen eller dess metoder – i synnerhet de ”21 villkoren”. Det är utan tvivel denna omständighet Rosenberg syftar på då han skriver: ”Som ett resultat av splittringar och uteslutningar av viktiga delar av arbetarklassen kom kommunisterna åter i minoritet. SPD, förstärkt av den del av USPD som inte gick över till Tredje internationalen, hade ett mycket större medlemsantal än kommunistpartiet i Tyskland (KPD). 1921 stöddes socialdemokraterna återigen av en klar majoritet av arbetarna i England och Italien, Sverige och Danmark, Holland och Belgien, Österrike och Schweiz. Det var bara i Frankrike, Tjeckoslovakien och Norge som kommunisterna 1921 stöddes av en majoritet av de organiserade arbetarna. Kommunismen undertrycktes med våld av regeringarna i staterna i Baltikum och på Balkan, i Polen och Ungern. Syndikalisterna, som stöddes av en majoritet av de spanska arbetarna, lämnade Tredje internationalen . . . Kommunismen existerade knappt utanför Europa.”

I sin essä om Komintern, som redan citerats, säger Togliatti: ”Det var lättare att bryta med de socialdemokratiska ledarna än att bli kvitt de socialdemokratiska idéerna.” Men han drar inga kritiska slutsatser om de metoder som användes för att åstadkomma denna ”brytning”.

uppnå reformer osv. Och arbetarna visste av egen erfarenhet att de traditionella organisationerna hade åstadkommit bra resultat på dessa områden.

Komintern försökte rätta till situationen med ”enhetsfrontstaktiken”, vilken framför allt inspirerades av *”Radikalismen” – kommunismens barnsjukdom*. Men eftersom denna vändning var rent taktisk till sin natur – utan några som helst strategiska överväganden, förutom ett erkännande av att konjunkturen hade ändrats, att den revolutionära tidvattenvågen hade gått tillbaka – och inte åtföljdes av en grundlig analys av kapitalismens problem, av reformismens rötter osv, möttes den av brist på förståelse i en avsevärd del av Komintern. Denna reaktion var förståelig eftersom det nu krävdes av kommunistpartierna, som nyss hade bildats i en anda av brytning med de reformistiska ”förrädarna” till varje pris, att de skulle upprätta gemensam front med dessa.[6](6) Denna Kominterns första stora ”vändning” mångdubblade omedelbart de interna konflikterna och ledde till framväxten av en vitt utbredd ”vänsterkommunistisk” strömning. ”Enhetsfrontstaktiken”, tillsammans med detta att man satte kampen för delmål i främsta rummet (i stället för det direkta störtandet av kapitalismen), utnyttjandet av parlamentet osv, framstod för ”vänsterkommunisterna” som ett återvändande till reformismen, ett förräderi mot revolutionen och Kominterns principer.

Dessutom, även om det inte rådde något tvivel om att den revolutionära vågen var på tillbakagång i europeisk skala, uppvisade den stora olikheter mellan de olika länderna. I Tyskland t ex var situationen fortfarande mycket osäker. Det upprorsförsök som kommunistpartiet organiserat i mars 1921 hade otvivelaktigt varit en äventyrlighet, men ändå kunde man inte utesluta möjligheten av allvarliga politiska kriser på kort sikt, vilket händelserna 1923 visade. Situationen var likaså instabil i andra länder, som i Polen och Bulgarien. När den ”allmänna reträtten” föreskrevs för alla sektionerna kom Kominterns politik i konflikt med de nationella olikheterna, vilket också skett 1919-20 med den ”allmänna offensivens” linje. Följderna kunde bara bli skadliga, i synnerhet för de nybildade, oerfarna partierna. Metoden att leda den kommunistiska politiken i varje enskilt land från ett enväldigt internationellt centrum – liksom den metod som användes vid partiernas upprättande – kom alltså, och tvärt emot det som hävdades i 1943 års resolution, i skarp motsättning till den revolutionära kampens behov i varje enskilt land.

Redan under denna period påverkade den ”ryska ståndpunkten” kraftigt Kominterns politik, även om den inte drevs igenom med de metoder som Stalin senare skulle använda. Liksom linjen att till varje pris gå till offensiv (åren 1919-20) hade inspirerats av uppfattningen att Oktoberrevolutionens räddning låg i revolutionens snabba spridning till väst, var den allmänna reträtt som Komintern föreskrev i slutet av 1921 starkt påverkad av att det hade uppkommit en ny, oväntad möjlighet i den ryska revolutionens internationella ställning, nämligen fredlig samexistens och ekonomiska förbindelser med de kapitalistiska staterna. Samtidigt hade den inre situationen i Ryssland allvarligt försämrats: Den ekonomiska och sociala kris som arbetarstrejkerna återspeglade, bondebojkotten och framför allt Kronstadtresningen, krävde en reträtt för att undvika att partiets band med massorna klipptes av – och så infördes den Nya ekonomiska politiken (NEP). Det är obestridligt att de två nämnda omständigheterna, den ena internationell och den andra nationell, utövade ett avsevärt inflytande på bolsjevikledarnas sätt att betrakta de problem som gällde den revolutionära rörelsen utanför Ryssland. Och det var de som var Kominterns verkliga ledare – vid denna tidpunkt inte så mycket genom Kominterns funktionssätt som p g a den enorma prestige de åtnjöt inom världsproletariatet.

---

[6] ”Vändningen” påbörjades vid 3:e kongressen i juni–juli 1921, men de första teserna om den ”proletära enhetsfronten” utarbetades av EKKI först i slutet av samma år och antogs vid plenarmötet i december.

Ultra-centralism och förryskning

Den mekanism som man hade tänkt sig skulle leda och samordna de stora revolutionära striderna i världsskala hade knappt byggts upp förrän den tvingades ägna sig åt att leda aktioner som i allt högre utsträckning fick en nationell och lokal karaktär, blev alltmer förbundna med konkreta situationer och efterhand alltmer reformistiska – allteftersom de stora revolutionära perspektiven gick upp i rök. Från ett avlägset centrum, installerat i den belägrade fästningen av ”socialism i ett land”, uttalade man tvärsäkert sin mening om alla detaljer som gällde den politiska situationen i varje land, dikterade den taktik som skulle följas och lät partiledare sitta kvar eller ersatte dem, beroende på deras vilja att praktisera den politik som föreskrevs av EKKI.

Motsättningen mellan detta system för ledning och den nationella verklighetens krav i varje land återspeglades i de ständiga konflikterna som uppstod mellan den allsmäktiga Exekutivkommittén och de nationella sektionernas staber, i sektionernas interna kriser, och i stagnation och t o m tillbakagång för de flesta partierna. Från 1921 till 1931 minskade medlemsantalet i Komintern (förutom det sovjetiska partiet) ständigt.

1921	1922	1924	1928	1931
887 745	779 102	648 090	445 300	328 716

I världsskala var Komintern först och främst en europeisk organisation. År 1924 fördelades dess medlemmar på de olika kontinenterna enligt följande: Europa 619 090, Amerika 19 500, Asien 6 350, Oceanien 2 250, Afrika 1 100. I Europa fördelades 4/5 av det ovannämnda antalet på fyra länder: Tyskland, Tjeckoslovakien, Frankrike och Jugoslavien (1924 års siffror) – vilket innebär att kommunistpartierna i de flesta länderna i Europa var mycket små och hade ett obetydligt inflytande. Detta var också fallet i USA.[7]

Naturligtvis kan en så markant tillbakagång inte enbart tillskrivas de politiska och organisatoriska effekterna av motsättningen mellan Kominterns system för ledning och kraven från den nationella verkligheten i varje land. Den berodde delvis på objektiva omständigheter. Den revolutionära vågen efter kriget följdes i en rad länder av upprättandet av reaktionära diktaturer som utsatte kommunistpartierna för hård förföljelse. Men det skulle vara fullständigt felaktigt att undervärdera den förstnämnda faktorn. Dessutom upprättades de reaktionära diktaturerna i de mest efterblivna länderna i Europa, i söder och sydost, samt i Polen. I de utvecklade kapitalistiska länderna var kommunistpartierna legala, men de stagnerade och deras medlemsantal, med undantag av i Tyskland, Tjeckoslovakien och Frankrike, förblev mycket låga.

Behovet av att anpassa varje partis politik och aktionsformer till landets nationella säregenheter verkade teoretiskt stå klart för kominternledarna, och alla deras dokument talade därom. Kampanjen för att ”bolsjevisera” partierna, som genomfördes under åren efter Lenins död, hade detta krav bland sina viktigaste paroller. Men Kominterns själva struktur, det sätt på

---

[7] Annie Kriegel, *Les Internationales ouvriéres*, PUF, Paris, 1970, s 112-13. Den följande perioden – efter Hitlers maktövertagande (”folkfrontsperioden”) – uppvisade en viss ökning av medlemsantalet i de legala partierna, särskilt i Frankrike och Spanien. Inte desto mindre verkar de officiella siffror som gavs vid 7:e kongressen (785 000) överraskande med tanke på det tyska kommunistpartiets sammanbrott som hade ägt rum under tiden, och de stora förluster som det kinesiska kommunistpartiet hade lidit under den väpnade kampen 1934 och första halvåret 1935, och som resulterat i att dess medlemsantal sjönk från 300 000 i oktober 1933 till 30 000 i mitten av 1935. De sovjetiska historikerna B.M. Leibzon och K.K. Sjirinja har, för första gången, satt de officiella siffrorna i tvivelsmål i sin bok *Povorot v politike Kominterna* (”Vändningen i Kominterns politik”), publicerad i Moskva 1965. De anser att det kinesiska kommunistpartiets förluster bör dras ifrån dessa siffror. I så fall skulle Kominterns medlemsantal (förutom sovjetpartiet) vid tiden för 7:e kongressen ha uppgått till omkring 500 000 (s 103, not 3).

vilket den faktiskt leddes, kom i skarp motsättning – vilket slutligen skulle erkännas i den resolution som upplöste Komintern – till detta behov av att anpassa partiernas arbete till deras nationella verkligheter.

Från den 2:a till den 6:e kongressen ändrades Kominterns stadgar efterhand så att centralismen och exekutivkommitténs maktbefogenheter alltmer betonades. De stadgar som godkändes av 2:a kongressen (1920) fastslog att EKKI:s instruktioner hade ”laga kraft” för alla nationella sektioner och att ”den Kommunistiska internationalens exekutivkommitté har rätt att av anslutna partier kräva, att grupper eller individer som har brutit mot den proletära disciplinen ska uteslutas; den kan kräva uteslutning av partier som har brutit mot världskongressen beslut.” Den 5:e kongressen (1924) betonade att exekutivkommitténs direktiv var ”bindande” och ”medelbart” måste genomföras. EKKI hade ”rätt att upphäva eller ändra såväl de beslut som fattats av sektionernas centrala organ som av deras kongresser, samt även att fatta beslut som de centrala organen måste genomföra”. Den kunde ur Internationalen utesluta partier, grupper eller individer för att de brutit, inte bara mot världskongressens beslut, utan också mot exekutivkommitténs. Men dessutom hade EKKI och dess presidium rätt att ”sända sina fullmäktige till sektionerna”, personer som erhöll ”instruktioner av EKKI och inför denna är ansvariga för sina handlingar”. De hade ”rätt att deltaga i alla möten och sammanträden, såväl centralorganens som lokalorganisationernas, i de sektioner till vilka de är utsända av EKKI”. På sektionens kongresser, konferenser och sammanträden kunde de ”om det för ett konsekvent genomförande av EKKI:s direktiv så krävs, föra fram uppfattningar som strider mot sektionens centralkommittés”. Stadgekommissionens rapport på 6:e kongressen (1928) erkände att det var ”fullständigt omöjligt för EKKI att genomföra sin ledande roll från Moskva”.[8] Men kongressen förde inte fram någon plan för decentralisering. Ett antal ”byråer” upprättades inom det ledande centrumet självt, för att hjälpa EKKI att leda kampen i vissa regioner i världen (Västeuropa, Sydafrika, Orienten osv). Detta innebar ett avsevärt stärkande av den byråkratiska apparat som stod till exekutivkommitténs förfogande. Denna fick också rätt att förutom ”fullmäktige” även sända ”instruktörer”. I stället för att lossa på den gordiska knuten med Kominterns ultracentralistiska struktur, drogs den åt hårdare.

Dessutom blev det allt svårare att från de lägre nivåerna, som stod i direktkontakt med den nationella verkligheten, komma med initiativ för att korrigera detta Kominterns inbyggda fel. Allteftersom Kominterns mekanism fortsatte att arbeta, skedde det en urvalsprocess inom den aktiva kärnan i varje nationellt kommunistparti till förmån för de som var mest beredvilliga att underordna sig det ledande centrumet i Moskva. De som visade en alltför kritisk anda förflyttades från ansvarighetsposterna. Initiativ som syftade till förändringar hade ingen chans till framgång om de inte kom från toppen. Men samtidigt gjorde de lägre nivåernas följsamhet det svårare att uppifrån upptäcka de nya problemen och i tid förstå förändringarna i vardande. Allteftersom konformismen bredde ut sig i de nationella och lokala organisationerna, tenderade den information och de analyser som sändes till EKKI att i allt större utsträckning återspegla dennas egna åsikter. Detsamma hände med kongresserna, vars delegater återspeglade den ovan nämnda urvalsprocessen. ”Monolitismen” etablerades i praktiken innan den proklamerades som princip, och när den väl hade sanktionerats som en sådan, förstärkte detta den ”monolitiska” praktiken ytterligare. På varje nivå i Komintern, från cellerna till självaste exekutivkommittén, och via ledarskapen i de nationella sektionerna, degenererade den politiska och teoretiska diskussionen (den senare blev allt mer sällsynt) undan för undan till en slags ritual, genom vilken sanningen som kom uppifrån, från den högste förvaltaren av sanningen, bibringades de där nere. I den mån det fortfarande var möjligt att kalla denna ritual

[8] *Stenografitjeskij ottjet VI Kongressa Kominterna*, Moskva och Leningrad, 1929, del V, s 108. (För dokumenten från 2:a och 5:e kongresserna som citerats ovan, se Degras, op.cit., 1, s 165, och II, s 119-20. Dokumentet från den 2:a kongressen finns på svenska i *Röda Häften* 6/7, op.cit.)

för diskussion, var dess syfte enbart operationell: det gällde att finna det bästa sättet att tillämpa ”linjen” i den givna situationen.

Denna mekanisms deformerande effekter förstärktes ytterligare genom den allt större betydelse som sovjetstatens intressen fick för Kominterns politik. Utan att upprepa det som redan sagts om detta, eller föregripa det som senare ska visas i detalj vid behandlingen av några av Kominterns viktigaste erfarenheter, är det på sin plats att poängtera att premisserna för Kominterns omvandling till ett bihang till sovjetstaten existerade från Internationalens första dag, även om denna omvandling inte var oundviklig. På grund av den enorma teoretiska och politiska auktoritet bolsjevikerna hade bland kommunisterna i de andra länderna, var det de som besatte de viktigaste ansvarighetsposterna i EKKI och således disponerade över dess extraordinära befogenheter. EKKI residerade i Moskva och dess apparats tekniska och finansiella resurser var först och främst beroende av sovjetstaten. Den roll det ryska partiet spelade i den Tredje internationalen har ofta jämförts med den roll det tyska partiet spelade i den Andra. Men denna analogi är giltig bara på ett mycket allmänt plan. Den tyska socialdemokratin var ett ”centrum” för den internationella socialistiska rörelsen på det teoretiska och politiska planet, men saknade faktiska befogenheter att styra och leda. För övrigt skulle ingen socialistledare vid den tiden ha tolererat utövandet av en sådan makt. 1906 skrev Kautsky en artikel om den ryska revolutionens drivkrafter som Lenin förklarade sig helt överens med. I ett förord, skrivet för den ryska utgåvan av denna artikel, satte Lenin värde på Kautskys förtjänster och sade att revolutionen i alla länder behövde hjälp av rörelsens ”auktoriteter”; men han tillade omedelbart: ”Hur viktig denna auktoritet än är när det gäller att vidga kämparnas horisont, skulle det vara otillåtligt att i arbetarpartiet förfäkta uppfattningen att de praktiska och konkreta frågorna om den dagsaktuella politiken kan lösas av de som befinner sig långt borta. Den kollektiva medvetenheten hos de progressiva, klassmedvetna arbetarna, som är direkt inbegripna i kampen i varje enskilt land kommer alltid att vara den högsta auktoriteten i alla sådana frågor.”[9]

Inte desto mindre tog Kominterns exekutivkommittésjälv på sig denna ”otillåtliga” roll – och via EKKI det sovjetiska partiet. Så länge som bolsjevikledarna höll fast vid Marx’ och Lenins teoretiska schema för världsrevolutionen, betraktades den ryska revolutionen som underordnad världsrevolutionen, och detta bidrog till att ge Kominternpolitiken ett internationalistiskt perspektiv – även om den ”otillåtliga” rollen redan på detta stadium fick negativa konsekvenser för en hel rad aspekter av de nationella sektionernas politiska verksamhet och interna liv. Men teorin om ”socialism i ett enda land” ledde till, som vi sett, att sovjetstatens säkerhetsintressen fullständigt identifierades med världsrevolutionens högsta intressen och att rörelsens intressen i varje enskild land därför underordnades Sovjetunionens statsintressen.

Från detta ögonblick vägde kraven från sovjetregeringens utrikespolitik allt tyngre i vågskålen när Komintern beslutade om strategiska och taktiska frågor, och de dominerade också i allt högre utsträckning Kominterns interna liv. Samma sak hände med det ryska partiets interna problem: Kampen mot trotskismen, bucharinismen osv förgiftade Kominterns hela liv, framkallade kriser och splittringar som inte kunde rättfärdigas utifrån de olika sektionernas nationella verkligheter, och försvagade den revolutionära rörelsen i varje enskilt land och internationellt. 1926 skrev Gramsci ett brev, som skulle visa sig profetiskt, till SUKP:s centralkommitté. I detta sade han: ”Ni håller på att förstöra ert eget verk, ni degraderar och riskerar t o m att tillintetgöra den ledande roll som Sovjetunionens Kommunistiska Parti erövrade under Lenins ledning. Det förefaller oss som om den passion med vilken ni går upp i de ryska frågorna gör att ni förlorar dessa frågors internationella aspekter ur sikte och får er att glömma att era plikter som ryska militanter endast kan och måste uppfyllas inom ramen för

[9] Lenin, *Collected Works*, op.cit., vol 11, s 412-13.

det internationella proletariatets intressen."[10] Stalin följde den diametralt motsatta vägen. Han stängde in det internationella proletariatets intressen inom ramen för de "ryska frågorna".

Monolitismens utveckling

Lenins uppfattning om det revolutionära partiets struktur och funktion, vilken tjänade som modell för Komintern, var, som vi redan sett, en mycket originell produkt av den ryska revolutionen. Den svarade mot det slags svårigheter som den proletära revolutionen måste övervinna i ett efterblivet land där den överväldigande befolkningsmajoriteten var bönder och där det saknades demokratiska traditioner och institutioner. Denna uppfattning bar emellertid inom sig – något som Rosa Luxemburg såg mycket klart – en tendens till auktoritära metoder, ledardiktatur, byråkratisk likriktning – det som kan sammanfattas i begreppet "monolitism".[11]

Tills Lenins sista levnadsår motverkades emellertid denna tendens av andra mäktiga faktorer. Först och främst var det den ryska revolutionära processens kraft, djup och rikedom som präglade bolsjevikpartiet. Denna process frambringade revolutionära intellektuella med beslutsam karaktär och skarp kritisk anda. De var arvtagare till en filosofisk och politisk tradition som förberedde dem för att tillgodogöra sig marxismen på ett sätt som var ändamålsenligt för den ryska verkligheten. Bolsjevikgruppens historia uppvisar ständiga konflikter, kontroverser och debatter, som avslöjade den permanenta spänningen mellan tendenserna till ultracentralism och militär disciplin å ena sidan, och partiets intensiva teoretiska och politiska liv å den andra. Lenins exceptionella personlighet, i vilken en vilja till vetenskaplig stringens på ett anmärkningsvärt sätt kombinerades med en vilja till kampeffektivitet, bidrog i inte ringa grad till att vidmakthålla denna dynamiska spänning inom ramarna för enheten.

Diskussions-, tendens- och t o m fraktionsfrihet bibehölls under inbördeskrigets period, då Komintern grundades. Även i Komintern motverkades riskerna för "monolitism", vilka var inbyggda i dess mekanism, av den anda av kritik och fri diskussion som flödade från bolsjevikpartiet och som också kännetecknade de vänsterorienterade delar av de europeiska socialistpartierna som gick över till Komintern. I bolsjevikpartiet började tendenserna till "monolitism" ta överhanden samtidigt som den uppbyggande fasen i den ryska revolutionen inleddes, och från bolsjevikpartiet överfördes de till Komintern. Under trycket från mycket svåra sociala och ekonomiska problem nådde den interna partikampen en exempellös intensitet. Lenin försökte lösa den med att i det stora hela följa den marxistiska metoden: öppen diskussion utan inskränkningar i partiet och i sovjeterna. Men denna gång – utan tvivel driven av situationens exceptionella allvar – tillgrep han till slut också en åtgärd som saknade

---

[10] Citerat i G. Fiori, *Antonio Gramsci*, engelsk översättning, New Left Books, London, 1970, s 124.

[11] Rosa Luxemburg började kritisera Lenins partiteori så snart som den antog systematisk form i *Vad bör göras?* och *Ett steg framåt, två steg tillbaka?* Hennes essä "Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor", publicerad i *Neue Zeit* 1904, var en direkt kritik, på den teoretiska nivån, av Lenins uppfattningar. I denna gör hon en mycket skarpsinnig observation: "Att pådyvla opportunismen en oföränderlig förkärlek för en viss organisationsform, dvs decentralism, det är att missa opportunismens själva väsen." (*Rosa Luxemburg Speaks*, op.cit., s 125-6). I samma essä pekar hon på de negativa effekter ultracentralismen får för partiets politiska aktivitet: "Om vi, som Lenin vill, tillerkänner partiets centrala organ en sådan absolut makt av negativ karaktär, stärker vi i farlig utsträckning den konservatism som alltid finns hos ett sådant organ. Om det socialistiska partiets taktik inte ska vara ett verk av en centralkommitté utan av hela partiet, eller ännu bättre, av hela arbetarrörelsen, då är det klart att partiets sektioner och federationer behöver handlingsfrihet. Endast en sådan frihet kan göra det möjligt för dem att utveckla sin revolutionära initiativkraft och att utnyttja en situations alla möjligheter. Den ultracentralism som Lenin förespråkar är full av uppsyningsmannens sterila anda. Den är inte en positiv och skapande anda. *Lenins målsättning är inte så mycket att göra partiets verksamhet mer fruktbringande, som att själv kontrollera partiet – att krympa rörelsen snarare än att utveckla den, slå rörelsen i bojor snarare än att ena den.*" (ibid, s 122).

motsvarighet i partihistorien: ett formellt förbud mot fraktioner. Lenins intervention på den partkongress där denna åtgärd beslutades (10:e kongressen, 1921) visar att han betraktade den som något tillfälligt som dikterats av omständigheterna och inte borde upphöjas till en princip, vilket Stalin gjorde senare.[12] Men det första steget mot ”principen” hade tagits. De följande stegen togs under kampen mot den trotskistiska oppositionen. Förbudet mot fraktioner följdes av förbudet mot tendenser, och till slut kom turen till idéerna som sådana, hur personliga de än var, om de ifrågasatte Stalins politik och uppfattningar. ”Numera delas, som vi alla vet”, skrev Trotskij 1929, ”alla en människas tankar och handlingar in i två kategorier: absolut riktiga, dvs de som följer den ”allmänna linjen” och absolut felaktiga, dvs avvikelser från denna linje. Det hindrar naturligtvis inte att det som idag förklaras för absolut riktigt, i morgon kan förklaras vara absolut felaktigt.”[13]

En av de allvarligaste yttringarna av denna praxis var elimineringen av varje uppfattning som avvek från de officiella normerna ur partiernas publikationer. Under den föregående perioden hade det, trots Kominterns centralistiska och auktoritära regim, varit möjligt att föra fram avvikande uppfattningar i pressen och i andra av Internationalens publikationer. Efter 6:e kongressen blev detta allt sällsyntare. I Komintern, liksom i sovjetstaten, inrättades det en censurregim på vilken man mycket väl skulle kunna använda den unge Marx’ kritik av den preussiska censuren, eller Engels rasande reaktion 1891 mot ledarna i det tyska socialdemokratiska partiet. Dessa förfäktade rätten att censurera *Die Neue Zeit*, partiets teoretiska organ, som redigerades av Kautsky: ”Förvisso är det en ljus idé”, utropade Engels upprört, ”detta att den socialistiska vetenskapen – efter att ha blivit kvitt Bismarcks socialistlag – skall ställas under en ny socialistförordning, denna gång på partistyrelsens egen begäran och under dess beskydd.”[14] De tyska socialdemokratiska byråkraternas ”ljusa idé” omsattes i praktiken på ett fulländat sätt av den stalinistiska byråkratin, både i sovjetsamhället och i den internationella kommunistiska organisationen.

I den sovjetiska historieskrivningen betraktas Tredje internationalen i regel som det mest fulländade uttrycket för Marx’ uppfattning om vad en revolutionär International borde vara.

---

[12] Rjazanov föreslog att det i resolutionen ”Om partiets enhet” skulle fastslås att delegater aldrig mer skulle kunna väljas till en partikongress på basis av politiska plattformar som framlagts av olika grupper eller enskilda partimedlemmar, vilket hade skett i samband med 10:e partikongressen. Lenin avvisade detta tillägg med följande argumentation: ”Jag tror, hur beklagligt det än må vara, att kamrat Rjazanovs förslag är ogenomförbart. Vi kan inte beröva partiet och centralkommittén medlemmar rätten att vädja till partiet om det uppkommer meningsskiljaktigheter i grundläggande frågor... Under sådana omständigheter kan man vara tvungen att basera valen på plattformar. . . Om vi enas genom vår resolution om enhet, och naturligtvis genom revolutionens utveckling, kommer vi inte att få några fler val utifrån plattformar. Den lärdom vi dragit vid denna kongress kommer inte att glömmas. Men om omständigheterna skulle ge upphov till grundläggande meningsskiljaktigheter, kan vi i så fall förbjuda att dessa underställs hela partiets omdöme? Nej, det kan vi inte! Detta är ett överdrivet yrkande som är ogenomförbart, och jag yrkar på att det förkastas.” (*Collected Works*, op.cit., vol 32, s 261). Lenin såg frågan på ett dialektiskt sätt: Uppkomsten, eller inte, av grupper med olika program, m a o fraktioner, är ingenting som kan beslutas med ett dekret. Det är den verkliga rörelsens utveckling som avgör om det uppkommer viktiga meningsskiljaktigheter eller inte. Om de skulle uppkomma, kan de endast lösas genom en öppen diskussion i partiet.

Lenins åsikt om hur diskussionen bör genomföras om det uppkommer viktiga meningsskiljaktigheter är också mycket instruktiv: ”*Alla* partimedlemmar måste göra en sansad och noggrann *studie* av (1) meningsskiljaktigheternas natur och (2) partikampens utveckling. Det är nödvändigt att studera båda sakerna, därför att meningsskiljaktigheternas natur uppenbaras, klargörs och konkretiseras (och mycket ofta också förvandlas) *under loppet av kampen*, vilken genomgår olika stadier och i vart och ett av dessa uppvisar *olika* sammansättning och antal av stridande, olika positioner i kampen osv. Det är nödvändigt att *studera* båda sakerna och att kräva ordentliga, tryckta dokument vars äkthet kan styrkas. Bara en hopplös idiot kan tro på muntliga redogörelser.” (ibid, s 43-4). Det råder ingen tvivel om att det här är en stor expert på fraktionskamp som talar. Men efter Lenin gjordes det allt större ansträngningar att förvandla kommunisterna till sådana ”hopplösa idioter”.

[13] Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, op.cit., s 138.

[14] Engels till Kautsky, den 23 februari 1891, i Marx/Engels, *Brev*, op.cit., s 200.

Ingenting kunde vara längre bort från sanningen. Vad t ex beträffar den metod med vilken den av honom ledda Internationalen utarbetade en gemensam teoretisk plattform, förklarade Marx:

> Eftersom de olika delarna av arbetarklassen i samma land, och arbetarklassen i olika länder, lever under olika omständigheter och har nått olika grader av utveckling, är det naturligt att de teoretiska idéerna, som återspeglar den verkliga rörelsen, också är olika. Men den gemensamma aktion som upprättats genom den Internationella arbetarassociationens försorg, det idéutbyte som ombesörjs av de olika sektionerna offentliga organ, och de direkta debatterna på de allmänna kongresserna, kommer så småningom att frambringa ett gemensamt teoretiskt program. Följaktligen tillhör det inte Generalrådets uppgifter att underkasta Alliansens program en kritisk granskning. Vi behöver inte undersöka om det är ett sant vetenskapligt uttryck för arbetarrörelsen eller inte. Det enda vi behöver fråga oss är om dess allmänna tendens inte går emot den Internationella arbetarassociationens *allmänna tendens*, dvs arbetarklassens fullständiga befrielse.

Med ”den allmänna tendensen” syftas här på erkännandet av klasskampens princip, vilket framgår av sammanhanget. På ett annat ställe säger Marx:

> Internationalens stadgar . . . talar enbart om enkla ”arbetarsammanslutningar” som alla strävar mot samma mål och accepterar samma program, vilket skisserar den proletära rörelsen i stora drag, medan det låter det teoretiska utarbetandet vägledas av den praktiska kampen behov och av idéutbytet i sektionerna. Alla schatteringar av socialistiska övertygelser accepteras utan restriktioner i sektionernas organ och på deras kongresser.[15]

Det kan invändas – och detta är den vanliga invändningen från den tidigare nämnda historiska skolan för att kunna hävda att det fanns en ”kontinuitet trots skillnaden” – att de villkor under vilka Tredje internationalen bildades och måste verka var annorlunda än de som rådde på Första och Andra internationalens tid. Förvisso sant. Men inte i fråga om de grundläggande faktorer som bestämde de av Marx förespråkade metoderna. De olika villkor under vilka de olika delarna av arbetarklassen levde, nödvändigheten av att det teoretiska utarbetandet utgår från den praktiska kampens krav och bygger på utbyte av idéer som bryts mot varandra i sektionernas press och organisationer – dessa avgörande faktorer var lika absoluta, metodologiskt sett, under Tredje internationalens epok som under den Andra eller Första internationalens. Det som det i verkligheten rör sig om är de grundläggande villkoren för att utarbeta en revolutionär teori och praktik som inte är dogmatisk, och som svarar mot den verkliga rörelsens behov.

I absolut motsättning till den uppfattning som Marx och Engels hade om vad ett revolutionärt parti borde vara, både i nationell och internationell skala, introducerade Komintern i allt större utsträckning – inspirerad av Stalin – en byråkratisk uppfattning om partiets funktion och enhet. Denna rörde inte bara partiets politiska och organisatoriska enhet, utan också dess teoretiska enhet. Enhet identifierades med enhetlighet, med monolitism. ”Denna enhetlighet” sade Trotskij,

> framställs som ett tecken på särskild styrka hos partiet. När och var har det i den revolutionära rörelsens historia funnits en liknande stum ”monolitism”? . . . Bolsjevismens hela historia är historien om intensiva interna strider genom vilka partiet förvärvade sina ståndpunkter och utarbetade sina metoder. Krönikan från 1917, det viktigaste året i partiets historia, är full av intensiva inre strider, liksom också historien om de första fem åren efter makterövringen. Trots detta – inte en enda splittring, inte en enda betydelsefull uteslutning av politiska motiv... Varifrån kommer då denna avskyvärda ”monolitism” av idag, denna fördärvliga enhetlighet, som förvandlar varje vändning av de olycksaliga ledarna till en lag för ett gigantiskt parti? ”Inga diskussioner!”

[15] Det första av dessa citat är hämtat från Meddelande från Internationella arbetarassociationens generalråd, antaget den 9 mars 1869 (i *The General Council of the First International*, 1869-1870, Minutes, Progress Publishers, Moskva, 1966, s 310). Det andra är från ”Uppdiktade splittringar i Internationalen”, daterat den 5 mars 1872 (i Marx-Engels-Lenin, *On Anarchism and Anarcho-Syndicalism*, Progress Publishers, Moskva, 1972, s 73).

> Därför att, som *Rote Fahne* förklarar, ”i denna situation behöver vi handling, inte prat.” Vilket motbjudande hyckleri! Partiet måste utföra ”handlingar” men på förhand förkasta ett deltagande i diskussioner om dem.[16]

Trotskij syftar här på det tyska partiet, men hans argumentation är giltig för vilken som helst av de andra kominternsektionerna och för Komintern i sin helhet. Han har rätt då han säger att denna ”avskyvärda monolitism” inte existerade i bolsjevikpartiets förflutna, fram till Lenins död. Men Trotskij ser inte att en del av dess premisser fanns redan vid den tiden, och detta är orsaken till att Trotskij så dogmatiskt klamrar sig fast vid denna förgångna period som för honom förkroppsligade vad partiet borde vara.

”Oenighet som uppkommer i ett parti och som förefaller vara en olycka, är i själva verket ett tecken på dess lycka”, sade Hegel. Men för att förstå detta, var det nödvändigt att utgå från en dialektisk uppfattning om vad ett parti är för något, och den stalinistiska uppfattningens grundläggande fel bestod just i att den övergivit denna dialektik. Utifrån Stalins ståndpunkt måste de motsättningar som var förbundna med partiets utveckling lösas med administrativa, byråkratiska åtgärder. Och för att dessa ”lösningar” skulle kunna drivas igenom, måste ”partienheten” förvandlas till en myt. I detta fall bestod myten i att göra ”partiets enhet” till det högsta goda som man måste vårda ”som sin ögonsten”. Det ideologiska rättfärdigandet var enkelt och effektivt eftersom det vädjade till det sunda förnuftet: Partiet är inbegripet i en svår kamp mot en mäktig fiende; kan det segra utan en ”järnhård disciplin”? Måste inte varje politisk och teoretisk diskussion som kan ge upphov till meningsskiljaktigheter därför offras för enhetens skull? Ty meningsskiljaktigheter kan bli till tendenser, tendenser kan bli fraktioner och fraktioner kan leda till splittring ... Det onda måste kvävas i sin linda. Det räcker inte med att minoriteten accepterar majoritetens vilja. Det får inte finnas någon minoritet. Om det trots allt skulle uppkomma motsättningar, räcker det inte med att acceptera majoritetens vilja (som när väl mekanismen har kommit igång, alltid är ett troget eko av ledarskapets vilja), det är nödvändigt att *tänka* som majoriteten. På detta sätt når man fram till den fullkomliga monolitismen. Varje oenighet försvinner inte bara i handling utan också i tanke. Detta är, i huvudsak, det ideologiska och organisatoriska schema som trädde i kraft i Komintern under 30-talet. Dess logik ledde fram till uppfattningen att den högsta dygden hos revolutionären – som var kallad att förändra världen och som skulle vara bärare av den mest avancerade av alla sociala ideologier – var att . . . *inte tänka*.

Efter Hitlers maktövertagande försåg hotet från fascismen och kriget, faran för aggression mot Sovjetunionen, ”monolitismens” metafysik med starka argument. ”Den som försöker att genom fraktionsmakeri skada enheten inom våra led, skall påtagligt få erfara vad den bolsjevikiska disciplin, som Lenin och Stalin ständigt lärt oss, vill säga” hotade Dimitrov i sitt slutanförande på Komintern 7:e kongress.

”Måtte detta tjäna som varning för de enstaka element i enskilda partier som tror att de kan utnyttja sitt partis svårigheter, sviterna av ett nederlag och fiendens slag för genomförande av sina egna fraktionsplaner och gruppintressen. Partiet över allt annat! Att bevara partiets bolsjevikiska enhet som sin ögonsten – *detta är bolsjevismens första och högsta lag!*”[17] Varningen och de metoder som dess verkställande innebar, framstår i sin fulla innebörd, och vi lägger märke till att Dimitrov själv, som exempel på hur enheten borde försvaras – inte bara i partiet utan i hela arbetarrörelsen! – framhöll den ”skoningslösa kamp mot folkfienderna, de trotskistisk-bucharinistiska spioner, diversanterna och fascistagenterna” som vid denna

---

[16] Trotskij, ”Mot nationalkommunismen!” (1931) i *The Struggle Against Fascism in Germany*, Pathfinder Press, New York, 1971, s 110.

[17] *Seventh World Congress of the Communist International* . . ., op.cit., s 558. (Min kurs. FC). På svenska i Dimitrov, op.cit., s 138.

tidpunkt genomfördes i Sovjetunionen.[18] Terrorn och lögnen blev exemplariska metoder i försvaret av kommunisternas ”monolitiska enhet” och t o m av arbetarrörelsens enhet i allmänhet.

Den verkliga rörelsens dialektik skulle ta allt grymmare hämnd på monolitismens metafysik. Dess första offer skulle bli Komintern själv. Den period då monolitismen var fullständigt installerad sammanföll, paradoxalt nog, med den period då Komintern blev till ett hinder för Stalin och för kommunistpartierna. För det första, som vi har sett, därför att den stod i vägen för diplomatiska överenskommelser mellan sovjetstaten och de ”demokratiska” kapitalistmakterna inför faran av aggression från Hitler. För det andra, därför att den på det nationella planet politiskt försvårade kommunistpartiernas allians med socialdemokratin och med de antifascistiska fraktionerna av bourgeoisin. För det tredje, därför att de två första faktorernas inträde på scenen eliminerade de ideologiska postulat som fram till dess hade förhindrat ett *erkännande* av den tredje faktorn – som historiskt sett var viktigast –, nämligen omöjligheten av att leda den revolutionära rörelsen i varje enskilt land medelst ett ultracentraliserat system i världsskala. Det var av denna anledning – och inte därför att det inte hade funnits motsättningar tidigare – Komintern-ledarna blev medvetna om denna omöjlighet under 30-talet, något som Togliatti senare skulle erkänna. Med andra ord: en viss institutionell, strukturell form av monolitismen hade visat sig bankrutt. Den hade nämligen hamnat i en mycket skarp motsättning till den *nationella faktorn*, både den ryska nationella faktorn och den nationella faktorn i varje land. Men denna motsättning hade, som framgår av det som redan sagts, olika karaktär beroende på om det rörde sig om den ryska nationella faktorn, som Komintern var underordnad, eller de andra nationella faktorerna, som var underordnade Komintern. Det var utan tvivel den första aspekten som var avgörande vid Kominterns upplösning. Den andra

---

[18] Dimitrov, ”Sovjetunionen och arbetarklassen i de kapitalistiska länderna” (november 1937) i Dimitrov, op.cit., s 284. Under andra hälften av 1930-talet, då Stalin utlöste terrorn mot det gamla bolsjevikgardet och mot miljoner sovjetmedborgare, levde ett antal partiledare och -funktionärer från de kommunistpartier som arbetade under illegala förhållanden under fascistiska eller reaktionära regimer (Tyskland, Italien, Polen, Ungern, Jugoslavien, Bulgarien osv) i exil i Moskva, varifrån de utförde uppgifter för sina partier eller för Kominterns räkning. Stalins repression drabbade också dem, under förevändning av att de haft förbindelser med, eller var medbrottslingar till, trotskismen, bucharinismen osv. Offren anklagades undantagslöst för att vara i tjänst hos sina egna länders polis och olika kapitalistiska spionorganisationer. Vid SUKP:s 18:e kongress påstod Manuilskij t o m att det polska kommunistpartiet hade ”förorenats med” polisagenter liksom tidigare det ungerska och det jugoslaviska partiet (Manuilskij, *Kominterns kamp för enhet och folkfront*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm, 1939, s 42). Bland de jugoslaviska kommunister som mördades av Stalins hemliga polis var partiets två första sekreterare, Filip Filipovic (Boskovic) och Sima Markovic, tillsammans med Josip Cizinski (Gorkic), som hade posten 1937. Hela ledningen för det jugoslaviska kommunistpartiet sopades undan detta år, utom Josip Broz-Tito, som av Komintern fick i uppdrag att bilda ett nytt ledarskap (se Branko Lazitch, *Les Partis communistes de l'Europe*, Les Îles d'Or, Paris, 1956, s 145). Det parti som drabbades hårdast var det polska. I sin bok *Visa for Poland* (MacGibbon and Kee, London, 1959, s 49-50) ger K.S. Karol följande redogörelse. I januari 1938 ”arresterades och sköts summariskt alla polska kommunister. Adolf Warski, 71-årig veteran i arbetarrörelsen, vän med Lenin och Rosa Luxemburg, som hade dragit sig tillbaka från det politiska livet flera år tidigare, var det första offret. Lenski, fastän han betraktades som den mest lojale polske stalinisten, Wera Kostrzewa, som hade varit kamrat till Stalin när denne hade deporterats till Sibirien, Henryk Walecki och alla de andra delade samma öde. Och eftersom listan inte var komplett, tillkallade Stalin de andra polska kommunistledarna från Spanien, där de kämpade i den första Internationella brigaden – denna bar namn efter den polske hjälten från Pariskommunen, Jaroslaw Dombrowski. Prochniak, en f d medlem av Kominterns exekutivkommitté, Brand, Bronowski, Bronski och många andra kom till detta dödens möte. Hundratals mindre betydelsefulla ledare deporterades till koncentrationsläger norr om polcirkeln. I april 1938 proklamerade Komintern officiellt upplösningen av polska kommunistpartiet, ”som hade infiltrerats av provokatörer, trotskister och andra fiender till arbetarklassen”. Militanterna beordrades att skingra sig och varnades skarpt för att varje försök att återbilda partiet skulle betraktas som en provokation. Det Pilsudski-regimen inte hade lyckats med efter många år av skoningslös kamp, det uppnådde Komintern på några timmar: Den yttersta vänstern i Polen upphörde att existera som en organiserad kraft.” Det sköts också tyska, italienska och andra utländska kommunister. (Beträffande tyskarna, se nästa kapitel, not 67).

inverkade bara som en bidragande faktor. Det var *därför* Kominterns likvidering bara till en del skulle tillfredsställa de icke-ryska nationella faktorerna i den revolutionära rörelsen. Dessa skulle fortsätta att vara underordnade sovjetstatens intressen på grund av att den stalinistiska monolitismen bibehölls *i andra former*. Om omöjligheten av att leda den kommunistiska rörelsen i varje land från ett internationellt centrum klart insågs av Komintern-ledarna i början av 30-talet, och om dessutom Kominterns själva existens efter Hitlers maktövertagande blev till ett hinder för den nya sovjetiska utrikespolitiken, varför övervägdes i så fall inte en upplösning av Kominterns redan vid denna tidpunkt? Enligt William Z. Fosters vittnesmål fördes denna åtgärd faktiskt på tal i Kominterns ledande cirklar strax innan 7:e kongressen.

> En av de mest grundläggande faktorerna, som tenderade att göra Komintern föråldrad ”i sin existerande form”, var detta att Sovjetunionen började framträda aktivt som förkämpe för hela världens folk. Innan dess var Sovjetunionen huvudsakligen på defensiven, och Komintern ledde den internationella kampen. Men det överhängande hotet från fascismen och kriget, mot vilket Sovjetunionen steg fram på världsarenan som huvudmotståndaren, tilldelade detta land rollen som de antifascistiska krafternas världspolitiska ledarskap. Detta uttrycktes klart i Manuilskijs rapport till 7:e kongressen. Han sade att Sovjetunionen, till följd av att socialismen segrat och genom dess kamp mot fascism och krig, ”hade blivit attraktionscentrumet och samlingspunkten för alla folk, länder och t o m regeringar som är intresserade av att bevara internationell fred”. Detta är anledningen till att det redan strax innan 7:e kongressen, vid själva höjdpunkten av Kominterns existens, hölls diskussioner i vilka det antyddes att Sovjetunionens nya aktiva roll som fredens och demokratins store förkämpe tenderade att göra Kominterns världspolitiska ledarskap föråldrat.[19]

Detta citat visar oss inte bara att Internationalens upplösning stod på dagordningen 1935, utan också att syftet med upplösningen – förutom att svara mot den sovjetiska utrikespolitikens konjunkturella behov – inte var att avskaffa *varje* internationellt centrum för den kommunistiska rörelsen, utan att bibehålla, befriat från den förmedlande institution som komprometterade det, det centrum som redan en längre tid hade utgjort den kommunistiska rörelsens verkliga ledning – *det sovjetiska centrumet*.

Men Stalin och kominternledarna bestämde sig inte för att upplösa Komintern 1935. En dag kommer sovjetarkiven att visa oss de exakta motiven som ledde till att operationen uppsköts. Under tiden får vi hålla oss till gissningar. Det är möjligt att man ansåg det lämpligt med en förberedande fas, under den ”nya taktiska orienteringen”, för att med Komintern-apparatens hjälp övervinna det motstånd som skulle kunna uppkomma i en del av de nationella sektionerna. Vissa avsnitt i Dimitrovs rapport, sådana som det jag har citerat, pekar i den riktningen. Det är möjligt att sovjetledarna fruktade att ett övergivande av programmatiska ståndpunkter som var djupt förankrade i kommunistpartierna, tillsammans med effekten av de fruktansvärda utrensningarna och Moskva-processerna mot det gamla bolsjevikgardet, skulle ha kunnat leda till att många kommunister tolkade upplösningen av Komintern vid denna tidpunkt som den fullständiga likvideringen av allt det som den internationella revolutionära rörelsen som bildats på Lenins initiativ hade stått för. Kanske de också fruktade att framkalla en kris som skulle underlätta Trotskijs och hans anhängares ansträngningar att bilda Fjärde internationalen.[20]

En annan rimlig hypotes är följande. Inför den storm som tornade upp sig satsade Stalin inte på ett enda kort i sin utrikespolitik. Han förkastade inte vid någon tidpunkt möjligheten av att uppnå ett *modus vivendi* med Hitlertyskland, vilket han hade uppnått med Mussolinis Italien. Alliansen med Tredje rikets kapitalistiska rivaler var bara ett av de möjliga alternativen, inget mer. I Stalins offentliga uttalanden under perioden från Hitlers maktövertagande till andra världskriget återspeglas utmärkt den långt drivna försiktighet med vilka han behandlade dessa

[19] Foster, op.cit., s 439.
[20] Fjärde internationalen bildades 1938.

två kort. Så länge som inget av de två alternativen hade realiserats, kunde Komintern fortfarande vara ett användbart ”påtrycknings”-instrument vid det internationella spelbordet. Kort sagt, vid tidpunkten för 7:e kongressen var Komintern redan ett hinder för den sovjetiska utrikespolitiken, men hade fortfarande kvar ett visst operationellt värde. Den var fortfarande inte ett avgörande hinder. Det skulle den bli 1943.

4. Den politiska krisen

> Lita aldrig för mycket på dina motståndares dumhet. *Talleyrand*
>
> Våra taktiska och strategiska metoder (om vi bedömer dem i internationell skala) är ännu underlägsna bourgeoisins utmärkta strategi, vilken har lärt av Rysslands exempel och inte kommer att låta sig ”överrumplas”. *Lenin*

Alltsedan Kominterns bildande fanns det motsättningar mellan den revolutionsteori som utgjorde organisationens teoretiska grundval och den verkliga historiska utvecklingen, mellan organisationens ultracentralistiska struktur och de nationella olikheterna, mellan Kominterns tilltagande underordnande under den sovjetiska politiken och den revolutionära rörelsens behov både på det nationella och på det internationella planet. Dessa motsättningar – som vi undersökt i de föregående kapitlen – kombinerades på olika sätt beroende på de konkreta omständigheterna och kunde inte undgå att inverka negativt på Kominterns och varje enskild sektions politiska verksamhet. Det var på den politiska nivån som Kominterns kris fick sitt globala uttryck.

Vid analysen av denna aspekt av Kominterns aktivitet, skall jag koncentrera uppmärksamheten på några erfarenheter som, enligt min åsikt, hade en avgörande betydelse för Internationalens öden och som fick återverkningar på den kommunistiska rörelsens senare utveckling. Det som genom detta tillvägagångssätt förloras i bredd, vinns förmodligen i djup.

Kominterns politik från dess bildande fram till början av 30-talet kommer jag att beskriva genom exemplet Tyskland. Därefter övergår jag till att analysera folkfrontspolitiken. Analysen av denna koncentrerar jag till de två viktigaste exemplen: Frankrike och Spanien. För det tredje ska jag behandla, fast mycket summariskt, Kominterns politik i den koloniala världen och särskilt dess politik i den kinesiska revolutionen. Slutligen behandlar jag Kominterns sista period, dvs under den tysk-sovjetiska pakten och det inledande stadiet av antihitlerkoalitionen.

Det tyska exemplet

Kominterns största nederlag

> Den främsta platsen bland Komintern-sektionerna i de kapitalistiska länderna har tillhört och tillhör det tyska kommunistpartiet. Det är ett av de bäst organiserade kommunistpartierna, det är det största till medlemsantalet, har djupa rötter i arbetarklassen, och är de breda massornas ledare.[1]

Detta var Kominternledarnas åsikt 1930, då det tyska kommunistpartiet (KPD) räknade 124 000 medlemmar och 4,5 miljoner röster. Från denna tidpunkt fram till Hitlers maktövertagande ökade partiets styrka stadigt. 1932 hade partiet 200 000 medlemmar och 6 miljoner röster, vilket innebär att det tillsammans med socialdemokraterna (SPD) hade 1,5 miljoner röster mer än nazistpartiet, vars inflytande började gå tillbaka märkbart i slutet av 1932.[2] Men i januari 1933 överlämnade Hindenburg makten till nazisterna. I mars upplöste Hitler KPD genom ett dekret, konfiskerade partiets tillgångar, ockuperade dess lokaler, kastade ut dess 100 deputerade ur Reichstag och började fängsla dess medlemmar *en masse*. En kort tid efteråt gjorde han sak samma med det socialdemokratiska partiet. Arbetarklassen gjorde inget motstånd. Kominterns mönsterparti försvann från den historiska scenen som effektiv politisk

[1] O. Piatnitsky, *World Communists in Action*, Modern Books, London, 1930, s. 5.

[2] Vid valen i november 1932 förlorade nazistpartiet 2 miljoner röster. Nästan alla historiker är överens om att den hitleristiska vågen hade börjat ebba ut, och att den politiska operation med vilken makten övergick i Hitlers händer inte alls dikterades av styrkeförhållandena. En del författare har talat om ”Weimarrepublikens självmord”. Det skulle kanske vara riktigare att tala om den tyska arbetarrörelsens självmord.

kraft. Det var det största nederlaget i Kominterns historia, och det som skulle få de allvarligaste och mest varaktiga konsekvenser för den revolutionära rörelsens fortsatta utveckling i Europa.

KPD:s sammanbrott lämnade inte bara vägen öppen för de hitleristiska imperialisterna att utlösa det andra världskriget. Det bidrog också i hög grad till att kapitalismens stora världsomspännande kris inte resulterade i en socialistisk revolution i europeisk skala. När nazismens nederlag 1943 avtecknade sig mot horisonten och uppsvinget för de folkliga och revolutionära krafterna började i alla europeiska länder, inklusive i det fascistiska Italien, var den tyska kommunismen fortfarande praktiskt taget icke-existerande som en politisk faktor. Ändå hade partiet haft tio år på sig att reorganisera sina styrkor, och det skulle få ytterligare två år på sig för att agera under Tredje rikets reträttfas och slutliga sammanbrott. Men det skulle inte resa sig. 1968, trettiofem år efter dess sammanbrott, har det tyska kommunistpartiet fortfarande inte lyckats återerövra ett verkligt inflytande inom det kapitalistiska Tysklands proletariat. Detta säger en hel del om betydelsen av nederlaget 1933.

En och en halv månad efter Hitlers maktövertagande skrev Trotskij:

> Socialdemokratins kriminella roll kräver ingen kommentar: Den Kommunistiska internationalen skapades för fjorton år sedan just för att skona proletariatet från socialdemokratins demoraliserande inflytande. Om den hittills ännu inte har lyckats, om det tyska proletariatet var impotent, obeväpnat och paralyserat vid stunden för detta stora historiska prov, då faller den direkta och omedelbara skulden på det post-leninistiska Kominterns ledarskap. Detta är den första slutsats som vi genast måste dra.[3]

Det var ett omdöme som var alltför skarpt och överförenklat – ett fel som är vanligt hos Trotskij – men det innehåller en rejäl dos sanning.

Två och ett halvt år senare skulle Dimitrov implicit ge Trotskij rätt, men utan att öppet erkänna EKKI:s tunga ansvar. Att göra detta skulle ju varit liktydigt med att lägga ett direkt ansvar på Stalin. I sin rapport på Kominterns 7:e kongress kritiserade Dimitrov uttryckligen KPD:s misstag, samtidigt som han förteg EKKI:s ansvar för dessa misstag. Efter att ha sagt att ”det har inom våra led förekommit en otillåtlig underskattning av den fascistiska faran”, fortsatte han:

> Våra kamrater i Tyskland underskattade länge den kränkta nationalkänslan och massornas förbittring mot Versailles, ringaktade böndernas och småbourgeoisins vacklan, kom för sent med programmet för den sociala och nationella befrielsen, och när de framförde det, så förmådde de inte att anpassa det till massornas konkreta behov och till deras nivå, ja de förmådde inte ens att popularisera det bland de breda massorna.

Det visades ”en sekteristisk trångsynthet ifråga om uppställandet och lösandet av partiets aktuella uppgifter”. KPD fortsatte att koncentrera elden mot Weimar-republiken när ”fascisterna organiserade och beväpnade hundratusentals SA-män mot arbetarklassen”.[4] Men denna lista över fel, som är långt ifrån fullständig, lämnade obesvarad den fråga som utifrån en marxistisk utgångspunkt är viktigast: Varför hade KPD gjort misstag av ett sådant format? Fascismens seger, sade Dimitrov, var inte oundviklig i Tyskland. Arbetarklassen hade kunnat förhindra den, ”men härför hade det behövts upprättandet av en antifascistisk, proletär enhetsfront, för att tvinga socialdemokratins ledare att inställa fälttåget mot kommunisterna

---

[3] Trotskij, ”Det tyska proletariatets tragedi”, *The Struggle Against Fascism in Germany*, op. cit., s 375. På svenska finns artikeln i utdrag i Trotskij, *Den permanenta revolutionens epok*, Rene Coeckelbergs Partisanförlag, 1969. De citerade raderna återfinns på s 152. [Hela artikeln finns I Trotskij-avdelningarna på *marxistarkiv.se* och *marxists.org*]

[4] *Seventh Congress of the Communist International* . . ., op. cit., s 136-37, 370. På svenska i Dimitrov, op. cit., s 21-22, 110.

och anta det av Kommunistiska partiet upprepade gånger framförda förslaget om aktionsenhet mot fascismen."[5] I verkligheten – ett faktum som Dimitrov förtiger – riktade sig inte KPD till socialdemokraternas nationella ledning och till fackföreningarna med förslag om gemensam aktion förrän några månader innan Hitler tog makten, och då i en form som gjorde det mycket svårt att nå en överenskommelse. För KPD gällde det framför allt att "avslöja" de socialdemokratiska ledarna, vilket i själva verket gynnade deras manövrer.[6] Fram till sommaren 1932 – som en fransk kommunistisk historiker påpekar – "verkade den av kommunisterna förespråkade aktionsenheten förutsätta att arbetarna övergav det socialdemokratiska partiet och anslöt sig till KPD".[7] Och, vilket var ännu allvarligare, sedan åratal betecknade KPD-ledarna det socialdemokratiska partiet som "socialfascistiskt".[8] Hur skulle de socialdemokratiska arbetarna kunna "tvinga socialdemokratins ledare att inställa fälttåget mot kommunisterna" om kommunisterna inte inställde sin kampanj mot de "socialfascistiska" ledarna? Hur skulle de kunna tvinga sina ledare att acceptera förslag som inte existerade förrän strax innan katastrofen, och som de socialdemokratiska arbetarna själva ansåg oacceptabla? Hur skulle den tyska arbetarklassen kunna visa mognad då dess eget avantgarde visade den omognad som Dimitrov visade på? "Under inga omständigheter", sade Lenin 1922, "kommer vi att skylla våra kommunisters fel på de proletära massorna. . ."[9]

Som vi senare ska se, i det avsnitt av detta kapitel som behandlar folkfronten, formulerade Kominterns 7:e kongress den nya taktiken utan att genomföra en verklig kritisk undersökning av de tidigare erfarenheterna. Detta bl a därför att man i en sådan undersökning skulle ha tvingats dra samma slutsats som Trotskij – att den "direkta och omedelbara skulden" för det tyska kommunistpartiets katastrof föll på Kominterns ledning och i synnerhet på Stalin.

Under åratal hade KPD faktiskt inte tagit ett enda steg som inte strikt rättade sig efter EKKI:s direktiv. KPD var inte bara Kominterns viktigaste sektion efter det sovjetiska partiet. Det var dessutom den sektion som var mest direkt och strängast, underordnad "hjälpen" från EKKI, eller rättare, "hjälpen" från sovjetledarna i Internationalen. Den tyska sektionens "privilegierade" status i Komintern, har sin förklaring i den mycket speciella plats som Tyskland hade både i Kominterns allmänna strategi och i Sovjetunionens utrikespolitik.

Fram till nazisternas maktövertagande figurerade Tyskland i Kominterns strategi som den troligaste skådeplatsen för nästa revolutionära brott med det imperialistiska systemet. För Oktoberrevolutionens vidare öden var det livsviktigt att denna hypotes bekräftades. Men efter Rapallofördraget var Tyskland också den kapitalistiska stat med vilken sovjetrepubliken upprätthöll verkligen förmånliga förbindelser. Hälften av den sovjetiska utrikeshandeln bedrevs med Tyskland. Tysk industri och tyska tekniker (antalet har beräknats till 5 000) bidrog till industrialiseringen, och även direkt till upprustningen, av den unga arbetarrepubliken. I gengäld – förutom de ekonomiska vinster som de tyska kapitalisterna erhöll – tillät den sovjetiska regeringen att Rikets militära konstruktörer på sovjetiskt territorium utvecklade de vapentyper som förbjudits i Tyskland enligt Versailles-fördraget. Det upprättades ett fruktbart *de facto*-samarbete mellan *Reichswehr* ("Riksvärnet") och Röda

---

[5] *Seventh*. . .,op. cit. s 134. På svenska: Dimitrov, op. cit. s 18-19.

[6] Det ständiga förslaget var att utlösa en generalstrejk, i full vetskap om att de reformistiska ledarna skulle ge ett negativt svar. Trotskij kallade denna metod för "ultimatism". Partiet fortsatte oförtrutet att ställa sitt "ultimatum", inte bara till ledarna, utan också till massorna, av vilka det krävde att dessa skulle underkasta sig partiets ledning och erkänna dettas förmenta historiska mission. (Se Trotskij, "What Next?", avsnittet rubricerat "Byråkratisk ultimatism", op. cit., s 162-170).

[7] Gilbert Badia, *La Fin de la République allemande (1919-1933)*, Editions Sociales, Paris, 1959, s 88. Författaren konstaterar att "även då den fascistiska faran blev mer påträngande, gjordes inget beslutsamt försök att få till stånd enhet i toppen" (s 63).

[8] W. Ulbricht, *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, vol 1, Dietz, Berlin, 1953, s 455.

[9] Lenin, *Collected Works*, op. cit., vol 33, s 334.

armén.[10] Det var inte bara de två ekonomierna som kompletterade varandra: Sovjetrysslands och det besegrade Tysklands militära och diplomatiska intressen harmonierade också förträffligt under denna period.

Bolsjevikledarna i den nya Internationalen och i den nya staten stod följaktligen inför två uppgifter som svårligen kunde förenas. Å ena sidan skulle de organisera revolutionen mot den tyska staten, vilket var ett primärt mål i strategin för världsrevolutionen. Å den andra sidan måste de upprätthålla alliansen med den tyska staten (för det var *de facto* fråga om en allians, även om Rapallofördraget inte klart uttryckte det) som ett primärt mål för sovjetrepublikens utrikespolitik. Dessa uppgifter var för sig tillräckligt viktiga för att det sovjetiska partiet mycket noga skulle kontrollera det tyska partiet. Svårigheten att förena de två uppgifterna krävde att kontrollen gjordes ännu hårdare.

Resningar som kom för tidigt och symptomatiska uteslutningar

Under åren 1919-1920 var det problem som sovjetledarna stod inför fortfarande inte så komplicerat. Hela deras politiska vilja var inriktad på ett enda mål: den tyska revolutionens seger. På denna – var deras tanke – berodde den ryska revolutionens öde. Vi har redan nämnt de orsaker av teoretiskt, informationsmässigt (otillräcklig kunskap om verkligheten i väst) och psykologiskt slag som förklarar Lenins optimistiska syn på den tyska revolutionens utveckling. Detta kan också ge en förklaring till varför han inte genast drog alla de riktiga slutsatserna av spartakistgruppens (som redan hade blivit ett kommunistparti) för tidigt igångsatta upprorsförsök i januari–maj 1919. Ändå fick denna tragiska erfarenhet betydande följder för partiets och den politiska situationens senare utveckling i Tyskland. Partiet gick ut ur den lemlästat och åderlåtet på blod. Det hade förlorat den bästa delen av sin ledande kärna: en teoretiker av Rosa Luxemburgs internationella format; Karl Liebknecht, partiets mest

---

[10] Den 16 december 1926 höll Scheidemann, socialdemokratisk ledare och f d kansler, ett tal i Reichstag som väckte sensation i hela världen. Socialdemokraterna befann sig i opposition vid den tiden, och den socialdemokratiske ledaren fördömde det faktum att *Reichswehr* i hemlighet höll på att återupprusta och att det höll på att bli en stat i staten. Efter att ha anfört en mängd information i ämnet, avslöjade Scheidemann att *Reichswehr*s generalstab bl a utnyttjade ett industriföretag som kallades GEFU för att i Ryssland upprätta en rustningsindustri som skulle arbeta för den tyska armén. Här följer några utdrag ur hans tal:

”GEFU:s uppgift består i att upprätta en rustningsindustri utomlands, i Ryssland. Överenskommelserna undertecknades med falska namn. Mellanhand för de överenskommelser som gjordes av Junkers-firman den 15 mars 1922 var general Hasse. (Tumult till höger, rop: ”Förrädare!” ”Skurk”!” ”Kasta ut honom!”) Vi vet från en helt tillförlitlig källa”, fortsatte Scheidemann, samtidigt som larmet tilltog, ”att laster med ryska vapen anlände från Leningrad i flera fartyg i slutet av september och under oktober 1926. Dessa båtar tillhör Stettin-rederiet och heter *Gothenburg*, *Rastenburg* och *Colberg*. Den kommunistiska cellen i hamnen är fullt införstådd i detta. (Generade skratt från vänstern.) Det erbjuder ett opassande och oärligt spektakel när Sovjetryssland predikar världsrevolution och samtidigt beväpnar *Reichswehr*. (Störningar från vänstern, rop.) Vi kan inte längre tolerera ett sakernas tillstånd som strider mot upprättandet av en verkligt republikansk och demokratisk armé. *Reichswehr* är i behov av en genomgripande reform. (Applåder från centrum och vänster, tumult till höger.)” (citerat av J. Benoist-Méchin, *Histoire de l’Armée allemande*, Albin Michel, Paris, 1938, vol 2, s 371; ny utgåva, 1964, vol 2, s 369-370).

Gilbert Badia bekräftar fullständigt samarbetet mellan *Reichswehr* och sovjetregeringen och ger en rad konkreta detaljer i sin *Histoire de l’Allemagne contemporaine* (vol 1, s 234-235, och motsvarande noter). Se också A. Fontaine, *History of the Cold War, 1917-1950*, Secker and Warburg, London, 1968, s 61. Enligt Deutscher (*Stalin*, op. cit., s. 325, not 31) fortsatte samarbetet mellan Röda armén och *Reichswehr* fram till 1935.

Den sovjetiske historikern Nekritj nämner i sin bok *Den 22 juni 1941* en av aspekterna av detta samarbete. Ett antal ledande militärer i Röda armén deltog i kurser vid den tyska militärakademin. De relationer som vid denna tid upprättades mellan de tyska och sovjetiska militära ledarna ledde till korrespondens mellan dem, och detta gjorde det möjligt för den tyska säkerhetstjänsten att i slutet av 30-talet fabricera falska dokument som komprometterade de sovjetiska militära ledarna. Det handlade om att få Stalin att tro att det fanns en generals-komplott, ledd av Tuchatjevskij och Jakir. Den utrensning som skulle göra slut på många av befälhavarna i de sovjetiska väpnade styrkorna började på detta sätt. (Se V. Petrov ed., *”22 June 1941”: Soviet Historians and the German Invasion*, Columbia (South Carolina), 1968, s 131-135.)

populäre ledare; andra värdefulla kadrer, som Leo Jogiches och Eugen Leviné; och hundratals mellankadrer. Men det som erfarenheten som sådan visade, var inte mindre allvarligt, nämligen att den överväldigande majoriteten av det tyska proletariatet politiskt och ideologiskt helt kontrollerades av socialdemokratin. Vilka möjligheter existerade för den proletära revolutionen i Tyskland om inte detta väsentliga faktum ändrades?

Ett faktum som inte är så känt förtjänar att påpekas. Liebknecht och Luxemburg ansåg att Berlin-resningen i januari ägde rum för tidigt, och Leviné hade samma uppfattning om upprättandet av den bayerska sovjetrepubliken i april. De var medvetna om att det revolutionära avantgardet inte kunde räkna med massornas stöd, och att bourgeoisin, understödd av de socialdemokratiska ledarna, försökte provocera kommunisterna och de revolutionära arbetarna att kasta sig in i den väpnade kampen under ogynnsamma omständigheter.[11] Men de överflyglades av de mest radikala elementen inom proletariatet och inom det egna partiet, vilkas entusiastiska föresats att följa ”det ryska exemplet” och vilkas indignation över de socialdemokratiska ledarnas politik gick hand i hand med deras oerfarenhet av revolutionär kamp. Årtionden av behaglig reformistisk praktik hade gett detta dubbla resultat: Å ena sidan massornas lojalitet mot det parti under vars ledarskap man hade vunnit väsentliga ekonomiska och politiska reformer och som nu, vid makten, lovade att genomföra en ”socialisering” under demokratiska och legala villkor; å andra sidan extremismen hos en minoritet som inte nöjde sig med reformer – republik, konstituerande församling, 8-timmarsdag, erkännande av arbetarråden på företagen – utan strävande efter det omedelbara maktövertagandet, ”som i Ryssland”.

Den nya partiledningen, som bildades under andra halvåret 1919, med Paul Levi i spetsen, försökte utarbeta en politik som utgick från denna verklighet. Men samtidigt uppträdde den sekteristiskt mot ”ultravänstern”, som hårdnackat motsatte sig varje deltagande i val och agerande i de reformistiska fackföreningarna. De främsta ledarna för denna tendens uteslöts i februari 1920 och bildade Tysklands kommunistiska arbetarparti (KAPD), som tog med sig nästan hälften av det ursprungliga partiets medlemmar. Paul Levi-ledningen, till vilken Klara Zetkin anslöt sig efter att ha brutit med de ”oavhängiga”,[12] strävade efter att tillgodogöra sig den taktik-lektion Lenin gett i *”Radikalismen” – kommunismens barnsjukdom*. Men den föreställning som sovjetledarna fortfarande hade om världsrevolutionens mognad – som framför allt betydde den tyska revolutionens mognad – gjorde det sannerligen inte lätt för KPD-ledningen att korrigera ”vänsterismen” inom partiet. Som vi har sett i kapitel 2, ansåg Kominterns 2:a kongress, att ”den avgörande stunden” närmade sig och att arbetarklassen mycket snart ”med vapen i hand” skulle ”gå ut i en serie förbittrade strider”. I mars 1921 drev Komintern-representanterna i Tyskland på KPD-ledningen – där Levi-Zetkin-gruppen inte längre ingick, av skäl som vi ska behandla senare – att besvara en ny provokation från regeringen med väpnat uppror.[13] Nederlaget blev fatalt och dess konsekvenser allvarliga. I slutet av 1921 återstod bara hälften av de 360 000 medlemmar som partiet hade haft i slutet av 1920 (efter sammanslagningen med majoriteten av de ”oberoende”). Än en gång hade det demonstrerats att arbetarklassens majoritet disciplinerat följde socialdemokratin. Det nya var att en stor del av kommunistpartiet denna gång inte stödde den nationella ledningens och

[11] Badia, *Histoire de l’Allemagne contemporaine*, op. cit., s 132.

[12] Det Oavhängiga socialdemokratiska partiet (USPD) uppstod ur den splittring som ägde rum i det tyska socialdemokratiska partiet 1917. De ”oavhängiga” inkluderade Kautsky och Bernstein såväl som spartakisterna (som bröt med partiet i november 1918 för att grunda kommunistpartiet). Den gemensamma nämnaren för denna heterogena grupp var dess opposition mot den krigspolitik som fördes av SPD-ledningen. Klara Zetkin bröt med de ”oavhängiga” innan majoriteten av dem i sluten trupp gick över till KPD i slutet av 1920.

[13] Badia, *Histoire de l’Allemagne contemporain*e, op. cit., s 176-177. Det finns, som Badia visar, anledning att tro att regeringen medvetet provocerade fram denna för tidiga kommunistiska resning.

Kominterns äventyrslinje (först godkände EKKI ”marsaktionen”, men skulle senare, under Lenins inflytande, kritisera den).

En kort tid innan ”marsaktionen” – som den i fortsättningen skulle kallas i kominternd-okumenten – hade Levi, Zetkin och andra av partiets högsta ledare opponerat sig mot Komintern i frågan om de ”21 villkoren”. När de kom i minoritet i KPD:s centralkommitté, avgick de från sina poster. Trots att dess majoritet inte tillhörde den ”vänsteristiska” flygeln, hade den nya ledningen – vars främsta företrädare var Brandler och Thalheimer – en mer foglig attityd gentemot Komintern-representanterna, och kastade sig in i upprorsrörelsen i mars 1921. Levi-Zetkin-gruppen gav uttryck för sin oenighet med denna aktion, och Levi publicerade en pamflett, där han grundligt kritiserade inte bara den tyska partiledningens politik, utan också Kominterns metoder. Han uteslöts omedelbart och tillmälen som ”renegat”, ”förrädare” osv slungades efter honom.

Efter det polska proletariatets passivitet inför den Röda arméns offensiv mot Warszawa sommaren 1920, och den italienska arbetarrörelsens reträtt inför Mussolini-fascisternas spektakulära offensiv vintern 1920-21, avslöjade det tyska proletariatets attityd till resnings-försöket i mars en allmän tillbakagång för den revolutionära rörelsen i Europa. Detta faktum erkändes av Kominterns 3:e kongress, som ändrade diagnosen för världsrevolutionens omedelbara perspektiv. Man måste, som Lenin sade, sluta med ”angreppen” och övergå till ”belägring”. I detta sammanhang drog den 3:e kongressen slutsatsen att ”marsaktionen” hade varit ett misstag, och dess analys av densamma överensstämde i det stora hela med Levis kritik. Kongressen godkände emellertid uteslutningen av Levi, som rättfärdigades med att han brutit mot partidisciplinen (publicerat en pamflett utan tillstånd från partiledningen) och med att kritiken borde ha förts fram inom partiet och inte inför fiendens ögon. Samtidigt krävde kongressen av ”oppositionen” i det tyska partiet (dvs anhängarna till Levi – Klara Zetkin och många andra) att den omedelbart skulle upplösa ”varje fraktionell organisation”, eftersom ”varje fraktionsbildning” utgjorde ”den första fara för hela rörelsen”.[14]

Lenin, Trotskij, Zinovjev, och de andra ryska marxisterna, som nu stod i ledningen för Komintern, hade ofta under bolsjevikpartiets stormiga historia handlat på samma sätt som Levi och 1921 års tyska ”opposition”.[15] Lenin hade mer än en gång sagt att revolutionärerna inte fick dölja sina fel för fienden. Nu tillämpade de emellertid andra kriterier, nämligen de som nyligen hade införts i det ryska partiet. Detta hade på sin 10:e kongress just godkänt den berömda resolution som förbjöd fraktioner, och partiet var mitt inne i en ”reträtt” (övergången till NEP). ”Under en reträtt”, skulle Lenin säga senare med syftning just på den period som började med den 10:e partikongressen, ”. . är (disciplinen) hundra gånger nödvändigare ... Den som på minsta sätt spred panik eller bröt mot disciplinen, kunde bringa revolutionen i fördärvet.”[16] Det som kunde rättfärdigas utifrån den dramatiska situation som den ryska revolutionen befann sig i, överfördes till det tyska partiet – liksom till de andra Komintern-

[14] Degras, op. cit., s 240. Det avsnitt i ”Teser om taktiken” som behandlar ”marsaktionen” (3:e världskongressen) finns på svenska i *Röda Häften* 3/4, op. cit., s. 29-30.

[15] Här följer några exempel. På Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets konferens (temporärt återförenat efter splittringen 1905) föreslog åtta av de nio delegaterna tillhörande bolsjevikfraktionen en bojkott av andra duman. Lenin förenade sig med mensjevikerna, de polska socialisterna och Bund för att få detta förslag förkastat. Strax innan Oktoberresningen skickade Lenin ett brev (”Krisen har mognat”), med anledning av det motstånd hans förslag hade mött i bolsjevikpartiets centralkommitté. I detta brev hotade han med att utträda ur centralkommittén och ”förbehålla mig friheten att agitera bland gemene man i partiet”. Zinovjev och Kamenev offentliggjorde, i en tidning som inte tillhörde partiet, sina meningsskiljaktigheter med Lenin angående upprorsplanen. 1918 publicerade Moskvaområdets byrå, som leddes av Bucharin, ett dokument som gick emot Brest-Litovsk-freden och förklarade att den ansåg en partisprängning oundviklig. Många andra exempel skulle kunna citeras.

[16] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 598, 615.

sektionerna – som befann sig i en helt annan situation: De hade inte makten, de var nybildade och sökte efter en väg framåt, vilket framför allt nödvändiggjorde fullständig diskussionsfrihet, intern kamp osv. Införandet av 1921 års bolsjevikmodell betydde en negation av 1903-21 års bolsjevikmodell.

”Levi-fallet”, det första i sitt slag i Kominterns historia, får i ljuset av alla dessa omständligheter och när vi betraktar det utifrån vårt historiska perspektiv, en symptomatisk betydelse. Under Lenins livstid gjordes metoden inte till ett system, men under Stalin skulle den drivas till sina yttersta konsekvenser.

Ett ändrat synsätt: Den tyska revolutionen blir en fara för NEP-Ryssland

1923 uppkom det i Tyskland en situation som var särskilt gynnsam för att i praktiken testa den taktiska möjlighet som nyss hade formulerats av Kominterns 4:e kongress (december 1922) och som gick ut på att kommunisterna skulle delta i ”arbetarregeringar” tillsammans med socialdemokratins vänsterflygel. De franska truppernas ockupation av Ruhr-området och den politik med ”passivt” motstånd som Cuno-regeringen proklamerade som svar på detta, och den tyska markens katastrofala fall som blev resultatet av denna politik, gav upphov till en ekonomisk och politisk kris som tenderade att omvandlas till en revolutionär kris.[17]

Under de första månaderna 1923 dramatiserade inte sovjetledarna situationen i Tyskland, snarare tvärtom. En brittisk journalist frågade Trotskij: Om fransmännen 1919 hade marscherat in i Ruhr skulle Moskva ha betraktat detta som inledningen till en revolutionär situation. Varför såg man nu saken i en annan dager? Trotskijs svar återspeglade utmärkt bolsjevikernas nya synsätt efter Rapallo och under NEP:s villkor. Ett nytt krig i Europa – svarade Trotskij – skulle strida mot socialismens målsättningar. Ett Europa som var ”utmattat och åderlåtet på blod” och låg ”i ruiner” skulle kunna få till följd att ”den europeiska kulturen kastades tillbaka för en lång tidsperiod, och därmed skulle inte de revolutionära perspektiven rycka närmare, utan tvärtom uppskjutas”.[18] Den politik som KPD förde – aktionsenhet med vänstersocialdemokratin för att bereda vägen för en möjlig revolutionär utväg, men utan att förutsätta att revolutionen hade ”börjat” – granskades och godkändes utan några större ändringar på EKKI:s utvidgade plenum i juni 1923. När generalstrejken i Berlin bröt ut i augusti, drog emellertid Kominterns ordförande Zinovjev slutsatsen (på grundval av pressrapporter i Moskva) att maktövertagandet låg inom räckhåll i Tyskland. (Detta var samme Zinovjev som i oktober 1917 hade ansett att situationen inte var mogen för ett väpnat

[17] I början av 1923 var en dollar värd 18 000 mark, i augusti var den värd 4,6 miljoner och i november 8 miljoner mark. Marken blev m a o praktiskt taget värdelös. Denna fantastiska värdeminskning av valutan återspeglades i ständiga prisstegringar. Protester och strejker bröt ut över hela landet. Samtidigt började de fascistiska och militaristiska krafterna att röra på sig. I Bayern, där Hitlers parti redan hade en viss styrka, diskuterades en ”marsch till Berlin”. KPD satte upp organisationer för proletärt självförsvar, de ”revolutionära hundradena”. Den 1 maj marscherade 25 000 medlemmar ur dessa grupper genom Berlin. Den 29 juni hölls en ”antifascistisk dag” som partiet organiserat. Den 11 augusti utlöste arbetarna i Berlin en tredagarsstrejk. Cuno-regeringen avgick och Stresemann bildade en regering i vilken SPD ingick – fram till dess hade det befunnit sig i opposition, och dessa omständigheter uppmuntrade de socialdemokratiska arbetarna att delta i protestvågen. Den nya regeringen beslutade att sätta stopp för det ”passiva motståndet” mot Ruhr-ockupationen, vidtog en rad ekonomiska åtgärder (med hjälp av den anglo-amerikanska kapitalismen) för att stabilisera valutan, och proklamerade belägringstillstånd, dvs överlämnade i praktiken makten till *Reichswehr*. I oktober bildades koalitionsregeringar mellan kommunister och vänstersocialdemokrater i Sachsen och Thüringen, men i Tyskland som helhet hade rörelsen börjat gå tillbaka. De socialdemokratiska arbetarna i Sachsen och Thüringen förkastade det kommunistiska förslaget att organisera väpnat motstånd mot de trupper som *Reichswehr* skickat för att ”återställa ordningen” i dessa två provinser. ”Ordningen” återställdes och de kommunistiska ministrarna kastades ut ur de två provinsregeringarna.

[18] Trotskij, intervju som gjordes den 20 februari och publicerades i *Manchester Guardian*, den 1 mars 1923. I Degras, ed., *Documents on Sovjet Foreign Policy*, OUP, London, 1953, I, s 375-376. [Artikeln finns i svensk översättning: Intervju med Trotskij om Ryssland och situationen i Europa]

uppror i Ryssland.) Trotskij lät sig också dras med i denna yra. Lenin var redan ur leken, och Stalin kontrollerade ännu inte Komintern. Stalin skickade emellertid ett brev till Zinovjev och Bucharin, i vilket han framlade sina synpunkter:

> Skulle de tyska kommunisterna vid detta stadium försöka gripa makten utan socialdemokraterna? Är de tillräckligt mogna för detta? Det är, enligt min åsikt, frågan. När vi grep makten, hade vi i Ryssland sådana resurser i reserv som (a) löftet om fred; (b) parollen: jorden åt bönderna; (c) stödet från arbetarklassens stora majoritet; och (d) böndernas sympati. För närvarande har de tyska kommunisterna inget liknande. Visserligen har de ett sovjetland som granne, vilket vi inte hade. Men vad kan vi erbjuda dem? . . . Om den tyska regeringen nu, så att säga, skulle falla över ända, och kommunisterna gripa makten, skulle det sluta med en krasch. Detta i ”bästa” fall. I värsta fall skulle de slås i småbitar och kastas tillbaka . . . Enligt min åsikt bör tyskarna snarare hållas tillbaka och inte sporras framåt.[19]

Det var samma synsätt som Trotskij gav uttryck för i sitt svar till den brittiske journalisten, men Stalin var mer konsekvent: Han lät sig inte imponeras av generalstrejken i Berlin.

Den tyska krisen ställde utan tvivel sovjetrepubliken inför ett dramatiskt val. Om krisen ledde till inbördeskrig skulle säkert entente-makterna intervenera med alla sina resurser till stöd för bourgeoisin och generalerna i Tyskland. Sovjetstaten skulle inte kunna avstå från att militärt hjälpa de proletära bröderna i Tyskland. Och denna hjälp skulle betyda ett nytt krig. Ett krig med ekonomin i ruiner och bönderna, om inte helt fientliga, så opålitliga i sin attityd till sovjetmakten. Några månader tidigare hade Lenin sagt till 9:e sovjetkongressen: ”Vi står inför en mycket instabil jämvikt, men inte desto mindre är den säker, uppenbar, obestridlig. Jag vet inte om den kommer att råda länge, och jag tror inte att någon kan veta det. Detta är orsaken till att vi, för vår del, måste visa största försiktighet . . . Vi måste komma ihåg att vi alltid står på gränsen till en invasion.” Och efter att ha uppehållit sig vid de lidanden som första världskriget och sedan inbördeskriget hade medfört för de ryska arbetarna och bönderna, och de ”otroliga olyckor” de hade ratt uthärda, förklarade han: ”Vi är beredda att göra de största eftergifter och offer för att bevara den fred som vi ratt betala så dyrt.”[20]

Men å andra sidan hade den tyska revolutionens seger varit Lenins och alla bolsjevikernas stora dröm alltsedan 1917 – den verkliga bekräftelsen på den ryska revolutionens seger, dess slutgiltiga konsolidering, vägen mot revolutionens seger i europeisk skala, i världsskala . . . Plötsligt, två år efter att de hade sett denna förhoppning avlägsna sig, verkade den åter komma närmare. Vad skulle göras? Skulle de tyska kommunisterna hållas tillbaka eller uppmuntras att gå framåt? Det är meningslöst att spekulera i vad Lenins attityd skulle ha varit i denna situation. Om man dömer av hans sista arbeten verkar det som om Stalins attityd stod närmare den ”försiktighet” Lenin rekommenderade, än den yra som grep Zinovjev och Trotskij. Men förmodligen skulle andan i hans resonemang ha varit helt annorlunda än Stalins. Dennes brev avslöjar faktiskt ett synsätt i vilket vi redan kan upptäcka några av de element som senare skulle inspirera hans uppfattning om den revolutionära rörelsen utanför Sovjetunionen.

(a) En mekanisk överföring av de förutsättningar som möjliggjorde bolsjevikernas maktövertagande till kriterier ör att bedöma möjligheten att ta makten eller inte i andra länder. Det var otvivelaktigt att de tyska kommunisterna inte ”disponerade” över fredens banér. Men invasionen av Ruhr-området hade försett dem med den nationella frigörelsens banér mot Versailles-fördraget, och med möjligheten att använda detta mot de härskande klasserna, som valde kapitulationens väg. Det är sant att de tyska bönderna inte var revolutionära. Men vid

---

[19] Citerad av Trotskij i hans *Stalin*, Hollis and Carter, London, 1947, s 368-369.

[20] Lenin, *Collected Works*, op. cit., vol 33, s 148. Lenin fortsatte med att säga att de var beredda att göra sådana eftergifter och offer, ”men inte av vilket slag som helst och inte för alltid”. Den grundläggande tanken i hans teser var att man måste gå så långt det var nödvändigt för att bevara freden, men utan att riskera den ryska revolutionens viktigaste erövringar.

denna tidpunkt befann de sig i en djup nöd, och dessutom hade bönderna inte på långt, när samma betydelse i det industrialiserade Tyskland som i det agrara Ryssland. Det är sant att arbetarklassens majoritet fortfarande stod under socialdemokratins inflytande. Men just under dessa månader ägde det rum en tydlig förskjutning mot kommunistpartiet bland de social-demokratiska arbetarna. Stalin hade förmodligen rätt i att situationen inte var mogen för att omedelbart gripa makten (Radek och majoriteten av de tyska ledarna hade samma åsikt). [21] Men man kunde inte utesluta möjligheten av att en fördjupning av krisen, tillsammans med en intelligent politik från partiets sida, skulle ha kunnat skapa gynnsamma betingelser för en revolutionär utväg. (Som vi redan sett var Lenin själv påverkad av tendensen att följa den ”ryska modellen” då han analyserade den tyska novemberrevolutionen 1918, men detta gällde bara dess utvecklingsformer och faser. Han likställde inte den roll bönderna spelade i det industrialiserade Tyskland med den roll de spelade i det agrara Ryssland. I vilket fall som helst hade redan detta Lenins exempel avslöjat en av de största farorna som lurade på Komintern till följd av bolsjevikernas avgörande hegemoni i dess ledning: vanan att betrakta den revolutionära rörelsens problem, både i väst och i öst, med ryska ögon.)

(b) Brist på förtroende för de icke-ryska kommunisternas revolutionära förmåga. Om borgarmakten skulle ”falla över ända” i händerna på de tyska kommunisterna, trodde inte Stalin att dessa skulle kunna göra det bolsjevikerna hade gjort: utnyttja statsmakten för att bemästra de ogynnsamma faktorer som var inbyggda i den exceptionella situation som satte dem i stånd att erövra den. Han ansåg att det oundvikligen måste sluta i en ”krasch”.

(c) Ett fullständigt underordnande av problemet under den sovjetiska statens situation. ”Vad kan vi erbjuda dem?”, och inte: Vad kan den tyska revolutionen erbjuda den revolutionära kampen i Europa, och omvänt? I vilken utsträckning skulle den tyska revolutionen ha kunnat revolutionera hela den europeiska situationen, och den inre situationen i själva Ryssland? Även om den revolutionära vågen från 1919-20 hade gått tillbaka, var situationen mycket instabil i en rad länder: Bulgarien befann sig praktiskt taget i ett tillstånd av inbördeskrig, och i september kastade sig kommunistpartiet in i ett väpnat uppror; i oktober var det generalstrejk i Polen, med ett uppror i Krakow, den italienska arbetarrörelsen hade fortfarande inte krossats av fascismen; i många länder började det visas solidaritet med de tyska arbetarna mot den franska imperialismens intervention. På grund av den tyska arbetarrörelsens historiska betydelse, och Tysklands ekonomiska och politiska betydelse, skulle en socialistisk revolution i detta land ha kunnat få ett mycket större gensvar inom det europeiska och amerikanska proletariatet än den ryska revolutionen. Hela situationen kunde ha ändrats. Men Stalin föredrog att hålla sig till det gamla ordspråket: Bättre en fågel i handen än tio i skogen.

Trotskij delade Stalins oro när det gällde de risker som en fördjupning av den tyska krisen skulle innebära för sovjetstaten, men hos honom tog till slut en mycket bredare vision överhand. Hans misstag, liksom Zinovjevs och andra Komintern-ledares, bestod utan tvivel i att de som redan mogna uppfattade vissa betingelser som fortfarande bara var potentiella, och i att de prackade på de tyska kommunistledarna sina uppfattningar. I mitten av september,

---

[21] Under denna period var Radek Kominterns specialist på tyska frågor. Vid Kominterns 5:e kongress, där den ”tyska frågan” var det centrala diskussionsämnet (i en sådan grad att Pepper, representant för USA:s kommunistparti, vid ett tillfälle intervenerade för att säga: ”Jag var rädd för att kongressen blivit en ensidigt tysk kongress, eller i bästa fall en centraleuropeisk kongress. Hittills har den varit alltför litet av en världskongress.”), tillbakavisade Radek de alltför lättsinniga påståenden som Zinovjev och andra Komintern-ledare gjort beträffande situationen i Tyskland och i andra europeiska länder: ”Kamrat Zinovjev har i sin rapport sagt att vi i de viktiga centra i Frankrike och Tyskland håller på att erövra majoriteten av proletariatet. Detta är frågans kärna. Om Zinovjev påstår detta, har han misstagit sig. Och detta fel, tillsammans med våra vänsteristiska kamraters uppfattning, vilka förklarar att de alla dagar är redo att ta upp kampen för den totala makten . . . (Röster i salen: Redo, redo!) Man är inte redo att göra det man inte kan göra” (*Inprecorr*, engelska utgåvan, vol 4, nr 47, s 483, och nr 42, s 421), den 23 och 17 juli 1924).

kallade EKKI KPD-ledningen till Moskva, där man kom överens om att omedelbart förbereda ett väpnat uppror. Det beslutades också att partiet skulle gå med i de vänstersocialdemokratiska regeringarna i Sachsen och Thüringen, med uträkningen att detta skulle underlätta förberedelserna för upproret i hela Tyskland. Ledarna för den kommunistiska organisationen i Sachsen var emot att gå in i regeringen, och Brandler, KPD:s högste ledare, hade sina tvivel men böjde sig för EKKI:s vilja.[22] Trotskij, som alltid var svag för stora historiska effekter, föreslog att datum för resningen skulle fastställas till en tidpunkt mellan den 7:e och 9:e november, årsdagarna för den ryska Oktoberrevolutionen 1917 och den tyska revolutionen 1918. Men till slut kom man överens om att det var klokast att låta tyskarna själva åtminstone fastställa den exakta dagen för resningen.[23]

Slutligen planerades upproret till den sista veckan i oktober. Men centralregeringen grep initiativet och skickade en truppstyrka på 60 000 man till Sachsen. Brandler framlade partiets plan (att proklamera generalstrejk och organisera väpnat motstånd) på en konferens för fabriksarbetarråd från hela Sachsen, men majoriteten av arbetardelegaterna, vilka var vänstersocialdemokrater, förkastade de kommunistiska förslagen. I denna situation upphävde KPD-ledarna ordern om väpnad resning. Denna inleddes dock i Hamburg, dit kontraordern inte hann fram i tid. Några hundra kommunister kämpade modigt mot polisen och armén under tre dagar, utan att få något aktivt stöd från stadens proletära massor. *Reichswehr* avväpnade den arbetarmilis som partiet hade organiserat i Sachsen och Thüringen, och kommunisterna uteslöts ut de två provinsregeringarna.

Komintern betecknade oktoberhändelserna som ett nederlag för KPD. Det är ett mycket diskutabelt omdöme, eftersom partiets massinflytande i själva verket växte, vilket valresultaten i maj 1924 visade (nära 4 miljoner väljare röstade på KPD). Och ännu viktigare var att partiet för första gången sedan sitt bildande hade lyckats upprätta enhetsfrontsrelationer med socialdemokratins vänsterflygel. Resultatet kunde inte betecknas som ett ”nederlag” annat än under antagandet att alla förutsättningar för att ta makten hade varit för handen, en hypotes som långt ifrån bekräftas av den historiska forskningen.[24] Själva Hamburguppropet visade att det tyska proletariatet, trots att det verkligen hade radikaliserats, inte alls var berett att kasta sig ut i väpnad kamp. Brandler-Thalheimers beslut, som i Kominterns officiella

---

[22] På 5:e kongressen sade Brandler att ”inträdet i regeringen i Sachsen gjordes trots mina protester och trots de sachsiska kamraternas motstånd” (*Inprecorr*, engelska utgåvan, vol 4, nr 42 (17 juli 1924), s 425, och *Fifth Congress of the Communist International,* Abridged Report, London, CPGB, 1925, s 65).

[23] Ruth Fischer, *Stalin and German Communism*, OUP, London, 1948, s 316-317.

[24] Trots att G. Badia stödjer den zinovjevitiska Kominternledningens officiella ståndpunkt och kritiserar Brandlers politik, kommer han fram till slutsatsen att de förutsättningar som skulle ha gjort det möjligt att erövra makten inte existerade. I en lång not i sin *Histoire de l’Allemagne contemporain*e (s 201) tillbakavisar han Thälmanns och Stalins påståenden. (Stalin, som hade stött Brandler, gjorde en skarp vändning och försvarade den motsatta ståndpunkten. Anledningen till denna vändning var att Brandler-Thalheimer-gruppen stödde den ryska oppositionen. Stalins argument var att, även om det inte var möjligt att ställa frågan om makten i augusti, hade det blivit möjligt två månader senare, ty ”den revolutionära vågen hade stigit och brutit sönder det socialdemokratiska partiet, och arbetarna började gå över *en masse* till kommunistpartiet”.) Konkreta fakta om situationen visar motsatsen. Arbetarråden i Sachsen stödde vänstersocialdemokraternas position och var mot generalstrejken. Hamburg-revolten lyckades inte ens dra med majoriteten av kommunistpartiets medlemmar i staden, vilket visas av den beskrivning som Thälmann själv gjorde. Dessutom, som Badia påpekar: ”Varken Thälmann eller Stalin, som formulerade sina omdömen långt efter händelserna, tar tillräcklig hänsyn till de borgerliga styrkornas tillstånd. Trots konflikten mellan München och Berlin, var den tyska bourgeoisin starkare 1923 än 1918. Högerpartierna hade ett större inflytande. Framför allt fanns det nu ett sådant välorganiserat förtryckarinstrument som *Reichswehr*, vilket inte existerade i december 1918.” Han citerar Walter Ulbrichts uppfattning, som framfördes på KPD:s 9:e kongress i Hamburg i april 1924: ”Striderna i oktober (han syftar på Hamburg-upproret) har visat partiet vad som händer när en liten grupp modiga kommunister låter sig decimeras medan de breda massorna, inberäknat stora massor av arbetare i strejk, passivt står vid sidan och betraktar kampen.”

historieskrivning betecknas som ett ”förräderi”, räddade troligen det tyska partiet från att bli krossat som i mars 1921.

”Oktobernederlaget” skulle bli föremål för bittra kontroverser i KPD och i Komintern under de följande månaderna. I överensstämmelse med en metod som började bli tradition, lastade EKKI allt ansvar på de nationella ledarna och skyllde det missfall som den tyska revolutionen påstods ha råkat ut för på den politik partiledarna hade följt under den föregående perioden. I verkligheten hade KPD-ledarna, efter Levis uteslutning, strikt följt Kominterns direktiv.[25] Deras första (och sista) självständiga handling var att upphäva ordern om resning när de insåg att partiet på nytt skulle isoleras, liksom i juni-juli 1919 och 1921. På Kominterns 5:e kongress (juni-juli 1924) förklarade Klara Zetkin, utan att någon kunde visa att hon hade fel: ”Det har här talats om brandlerism och radekism, utan hänsyn tagits till det faktum att Radek till helt nyligen var en av vänsterflygelns mest glödande förkämpar. . . . Den förra centralkommitténs politik godkändes av EKKI ända fram till nederlaget i oktober. Om det tyska partiet verkligen är skyldigt till någon försyndelse, är följaktligen exekutiven skyldig i lika hög grad, eftersom de inte har ingripit särskilt kraftfullt mot den opportunistiska politiken.” Och hon tillade att Brandler, genom att vägra att kämpa under de betingelser som rådde, hade ”gjort partiet en stor tjänst”.[26]

Vad finns det för behov av en teori för den tyska revolutionen om Stalin och den ”leninistiska politiken” finns?

Antagandet att händelserna i oktober 1923 innebar ett ”nederlag” tjänade som förevändning för att likvidera en av tendenserna i KPD. Enligt EKKI:s sätt att se på saken hade nämligen KPD lidit av två allvarliga fel: 1) KPD hade i och för sig troget utfört Kominterns enhetsfrontspolitik under perioden 1921-23, men logiken i denna politik hade fått partiet att i ökad utsträckning ta hänsyn till de faktiska förhållandena i Tyskland, något som råkade i konflikt med Kominterns metoder för ledning; 2) Brandler-Thalheimerledningen hade visat för stor sympati för de grupper som inom det ryska partiet försvarade den inre partidemokratin.[27]

Även inom ”vänstern” i det tyska partiet fanns det en stark tendens som var emot ett ovillkorligt underordnande under Moskvas direktiv, men ledarna för ”vänstern” utnyttjade fördömandet av ”brandlerismen” för att sluta en kompromiss med EKKI. I utbyte mot att samarbeta med den allsmäktiga exekutiven i kampen mot Brandler-Thalheimergruppen, erhöll ledarna för ”vänstern” EKKI:s hjälp för att vinna en majoritet i KPD:s ledning. Detta trots att ”vänstern” var oenig med Komintern i taktiska frågor, dvs i fråga om enhetsfrontspolitiken, vilket hade fått Lenin att skarpt kritisera denna tendens vid Kominterns 3:e kongress. Den 1924 inledda kampanjen för att ”bolsjevisera” kommunistpartierna innebar för det tyska partiet, liksom för de andra, att den byråkratiska centralismen förstärktes och att man avskärmade sig från de nationella realiteterna. Under sin första fas fördes kampanjen under parollen om kamp mot ”högeravvikarna”. Dessa var vid denna tidpunkt de främsta förespråkarna för en större självständighet i förhållande till EKKI och för större demokrati inom

[25] Teserna om ”arbetarnas enhetsfront” som antogs av EKKI i december 1921 godkände uttryckligen den taktik som det tyska partiet följde (Degras, *The Communist International (1919-1943*.” Documents, I, s 311-312. På svenska Rött Forum 8: *Den proletära enhetsfronten*, RMF, Stockholm, 1973, s 12). Vid EKKI:s plenum den 12 juni 1923 framhöll Zinovjev KPD-ledningen som ett efterföljansvärt exempel när det gällde att ta hänsyn till råden från EKKI. (*Na Plenume ispolkoma Kominterna 12. VI. 23*, Moskva, 1923, s 29-30).

[26] *Inprecorr*, engelska utgåvan, vol 4, nr 47 (23 juli 1924, s 485-6).

[27] 5:e kongressens resolution om den ”ryska frågan” innehöll följande: ”Kongressen konstaterar också att oppositionen i det ryska kommunistpartiet stöddes av grupper i andra partier, i de polska, tyska och franska partierna osv. Detta är, liksom i det ryska KP, ett uttryck för en höger(opportunistisk) avvikelse i dessa partier...” (Degras, op. cit., II, s 142).

partierna. I en deklaration som undertecknades av Brandler, Thalheimer och Radek i mars 1925 förklarades det att en verklig bolsjevisering

> kräver den mest noggranna anpassning till säregenheterna i varje lands utveckling, och denna bolsjevisering kan endast uppnås genom fri diskussion i organisationerna, genom en demokratisk partiregim som gör det möjligt att välja partiledningen bland de mest erfarna kamraterna.. . Utvecklingen av den kommunistiska rörelsen i Västeuropa kräver en syntes av de ledande element som utkristalliserades under den ideologiska kampen mot socialdemokratin medan de fortfarande var medlemmar i denna (och senare bröt med socialdemokratin och bildade kommunistpartiet) – och de unga element som kom till kommunismen under striderna 1919 och senare.

Av denna anledning förklarade de att ”det är nödvändigt att i partiet återinsätta mer än femtio proletärer – som varit med om att grundlägga Tysklands kommunistiska parti”.[28] På samma EKKI-möte som denna deklaration offentliggjordes, sade Klara Zetkin: ”Jag måste bestämt protestera mot den starka tendens i det tyska partiet som kallar alla gamla spartakister för ”högeravvikare” och anklagar centralkommittén för att den inte tillräckligt beslutsamt bekämpat denna riktning.” Hon fortsatte och fastslog att ”proletariatet erkänner icke någon aktionsenhet utan diskussions- och kritikfrihet. I våra stadgar sägs i huvudsak samma sak. Jag tror att partiets intressen kräver att just de kritiska elementen i partiet får tala. . . I första hand är det en fråga om vi i framtiden ska fortsätta att som förut mekaniskt tillgripa uteslutningar och disciplinära åtgärder.”[29] ”Framtiden” skulle svara ”ja” på denna fråga som den gamle medlemmen, med så lång tjänst bakom sig ställt. Uteslutningar och disciplinära åtgärder skulle inte bara fortsätta att förekomma. De skulle tillgripas i allt större omfattning, men under den följande fasen skulle de i första hand riktas mot ”vänstern”. Dess seger visade sig i själva verket vara en pyrrhusseger. Den inträffade samtidigt som duellen mellan Stalin och Trotskij inleddes, och majoriteten av de ledande i den tyska ”vänstern” stödde Trotskijs linje. Kring Thälmann (som hade tillhört ”vänstern”) bildades det en s k ”center”-grupp, som med Stalins stöd lyckades ta kontrollen över partiet i slutet av 1925.[30]

Offensiven mot den tyska ”vänstern” genomfördes i perfekt synkronisering med den stora kampen mot den trotskistiska och zinovjevitiska oppositionen i det ryska partiet. Mellan 1926 och 1928 blev hundratals arbetarmilitanter, erfarna kadrer och värdefulla intellektuella avlägsnade från ledande poster eller t o m uteslutna ur partiet. Under 1928-29, dvs samtidigt som Stalin genomförde sin offensiv mot ”högern” i det ryska partiet (Bucharin och hans anhängare), blev de återstående ”brandleriterna” i det tyska partiet eliminerade, bland dem Brandler och Thalheimer själva. Under denna period, dvs när den avgörande fas i den tyska politiska utveckling som skulle leda till Hitlers seger inleddes, hade KPD berövats nästa hela den ursprungliga ledande kärnan, som hade kommit från spartakismen och från vänstern i det Oavhängiga socialdemokratiska partiet. Från 1928 var Thälmann partiets obestridde ledare, den ovillkorlige verkställaren av Stalins politik. Detta år hade KPD:s centralkommitté beslutat avlägsna Thälmann från posten som partiets generalsekreterare, men Stalin hade ålagt EKKI:s presidium att upphäva detta beslut.[31]

---

[28] *Bolshevising the Communist International*, CPGB, London, 1925, s 107-08.
[29] *Inprecorr*, engelska utgåvan, vol 5, nr 32 (16 april 1925), s 423.
[30] Ruth Fischer, op. cit., kapitel 20 och s 538 not.
[31] J. Humbert-Droz, som var en av Kominterns sekreterare, avslöjar detaljerna i denna affär i sin bok, *”L’OEil de Moscou” à Paris* (Julliard, Coll Archives, Paris, 1964, s 256-59). Kort efter Kominterns 6:e kongress utbröt en kris i KPD. Partisekreteraren i Hamburg, Wittorf, hade stulit 2 000 mark ur partifonden. Thälmann hade förhindrat att affären kom till medlemmarnas kännedom och hade, med hot om uteslutning, förbjudit de militanter som var inblandade i undersökningen av fallet att säga någonting. Partiets centralkommitté avsatte enhälligt Thälmann. Skandalen hade upptäckts av Eberlein, spartakisternas representant på Kominterns grundningskongress. Han var 1928 ansvarig för Kominterns finanser. Stalin, som fruktade att ledningen i KPD skulle falla i händerna på Bucharins anhängare, sammankallade ett möte med EKKI:s presidium. Närvarande vid

För att förstå hela vidden av den stympning som KPD fick vidkännas, måste man hålla i minnet att ”högern” och ”vänstern” i det tyska partiet, trots deras skiljaktigheter i taktiska och strategiska frågor, hade en sak gemensam alltsedan partiets bildande: en mer eller mindre uttalad strävan att självständigt utarbeta och leda partiets politik. De vägrade att vara enkla verkställare av direktiven från det internationella centrum som kontrollerades av det sovjetiska partiet. Rosa Luxemburgs rapport om programmet på partiets grundningskongress framställde en strategisk uppfattning om den tyska revolutionens väg som skilde sig väsentligt från den bolsjevikiska uppfattningen. Man kan finna spår av dessa skiljaktigheter i dokumenten från åren 1919 och 1920.[32] Meningsskiljaktigheterna gällde också partiets interna funktionssätt, synen på förhållandet mellan parti och massa både i kampen under kapitalismen och efter maktövertagandet. Rosa Luxemburg stod för verklig demokrati, i partiet och under den nya sociala ordningen. Det teoretiska arvet från Luxemburg influerade partiets hela ursprungliga kärna, oberoende av de taktiska meningsskiljaktigheterna. Detta arv blev ännu värdefullare eftersom den praktiska erfarenheten av sovjetregimens och det tyska partiets utveckling bekräftade en del av Rosa Luxemburgs kritik och förutsägelser. Det är ingen tillfällighet att Levi, efter sin uteslutning, skyndade sig att återutge hennes samlade verk.

Oberoende av det faktum att det i Rosa Luxemburgs teoretiska och politiska arbeten (liksom i Marx’, Engels’ och Lenins verk) fanns aspekter som den sociala praktiken motsade, är det uppenbart att hennes arbeten, som kom till i nära kontakt med den tyska verkligheten och den tyska arbetarrörelsen, utgjorde värdefulla bidrag till utarbetandet av en speciell teori för den tyska revolutionen. Man borde också kritiskt ha tagit i beaktande bidragen från de teoretiker som tillhörde socialdemokratins ”center” och ”höger”, dvs Kautsky, Hilferding, Bernstein m fl. Detta även om det bara gällde att bättre förstå reformismens rötter i det tyska proletariatet och den tyska kapitalismens säregenheter. Men hela detta teoretiska arv kastades överbord under de första åren efter det tyska partiets bildande efterhand som det mekaniska överförandet av den sovjetiska socialism- och partimodellen och därmed en ovillkorlig tillämpning av EKKI:s taktiska och strategiska teser i allt större utsträckning gjorde sig gällande.

1928, då Stalin lyckades upprätta sin kontroll över de tyska kommunisterna, erbjöd kommunistpartiet i det land där marxismen föddes, de tyska arbetarnas revolutionära parti (dessa tyska arbetare om vilka Engels skrev att ”de tillhör det mest teoretiska folket i Europa, och de har bevarat detta sinne för det teoretiska. . .”)[33], den mest bedrövliga anblick av teoretisk sterilitet. Partiets intellektuella kärna hade decimerats och praktiskt taget likviderats.

---

detta möte var endast de få medlemmar som vid denna tidpunkt befann sig i Moskva. Stalin genomdrev att presidiet upphävde KPD:s centralkommittés beslut, rehabiliterade Thälmann, och offentligt gav den tyska centralkommittén en reprimand. Flera medlemmar i presidiet fick reda på beslutet genom *Pravda*, bland dem Manuilskij, Bela Kun och Humbert-Droz själv, som under dessa dagar semestrade i Kaukasus.

[32] I slutet av 1919 och under 1920 fanns det i Berlin ett Komintern-sekretariat för Västeuropa. Detta arbetade i nära samarbete med KPD-ledningen. Dess linje skilde sig från den som centrumet i Moskva förde och återspeglade inflytandet från det tyska ledarskapet, där den luxemburgistiska tendensen var påtaglig.

Detta sekretariat publicerade i januari 1920 ett utkast till teser om Kominterns taktik i kampen för proletariatets diktatur. I dessa teser kunde man skönja ett försök att utarbeta en politik som var självständig i förhållande till bolsjevikerna. Idéer som hade uttryckts vid KPD:s grundningskongress dök upp på nytt. Man betonade särskilt att den socialistiska revolutionen är en komplex historisk process som varierar allt efter omständigheterna och länderna. Den tyska revolutionen, och den europeiska revolutionen i allmänhet, sades det, uppvisade problem och följde en rytm som var annorlunda än i den ryska revolutionen. (Se Giorgio Cafornos essä i *Critica Marxista*, juli– augusti, 1965, s 122-3.)

[33] Engels, Förord till *Bondekriget i Tyskland*. Engelsk upplaga: *The Peasant War in Germany,* FLPH, Moskva, 1956, s 32. På svenska finns stora delar av förordet citerat av Lenin i hans ”Vad bör göras?”, *Valda verk*, op. cit., band 1, s 102.

1926 gav Stalin signalen till att sopa undan de som återstod. I ett tal till den tyska kommissionen vid EKKI:s 6:e utvidgade plenum sade han:

> Vi hör vissa intellektuella säga att det tyska kommunistpartiets centralkommitté är svag, att dess ledning av partiet är svag, att frånvaron av intellektuella krafter i central-kommittén har ett negativt inflytande på arbetet, att centralkommittén inte existerar osv. Allt detta är oriktigt, kamrater. Sådant prat anser jag vara ett befängt utfall från de intellektuellas sida, som inte är värdigt kommunister. . . . Det sägs att den nuvarande centralkommittén inte glänser med teoretiska kunskaper. Än sen då? Om bara politiken är riktig, kommer de teoretiska kunskaperna inom sinom tid. Kunskaper är något som kan förvärvas. Om man inte har dem idag, får man dem i morgon. Men en riktig politik, som det tyska kommunistpartiets central-kommitté nu praktiserar, är inte så lätt att lära sig för vissa inbilska intellektuella. Den nuvarande centralkommitténs styrka ligger i det faktum att den för en riktig leninistisk politik, och det är något som de ynkliga intellektuella som gör sig så viktiga över sin ”kunskaper” vägrar förstå.. . Kamrat Thälmann, använd dessa intellektuellas tjänster om de verkligen vill tjäna arbetarklassens sak, men skicka dem åt helvete om de till varje pris till kommendera. [34]

De intellektuella som stannade kvar i KPD skickades mycket riktigt ”åt helvete”, inte för att de ”till varje pris ville kommendera” eller för att de var ovilliga att ”tjäna arbetarklassens sak”, utan därför att de vägrade avstå från sin fördärvliga ovana att tänka. När KPD:s central-kommitté av den ofelbare ledaren hade befriats från den besvärliga nödvändigheten av att basera sin verksamhet på ”teoretiska kunskaper”, fortsatte den att tillämpa den ”riktiga leninistiska politik” som ledde till katastrofen 1933. Utgångspunkten för denna politik var den revidering som Kominterns 5:e kongress gjorde av den taktik som hade följts under den föregående perioden.

När EKKI fördömde Brandlers politik, attackerade den i själva verket enhetsfrontspolitiken sådan som den hade uppfattats av Lenin och formulerats av Komintern på exekutivkommitténs utvidgade plena (december 1921 och februari 1922) och på 4:e kongressen (december 1922). EKKI gav denna politik en sekteristisk stämpel, som skulle formaliseras på 5:e kongressen i juni–juli 1924. För att inse vad denna revision innebar för i synnerhet KPD, är det nödvändigt att stanna upp för att, om än kortfattat, undersöka denna politiks innehåll. En annan anledning att göra detta är att den proletära enhetsfronten av 1921-23 års modell skulle utgöra en förebild då Komintern genomförde sin vändning 1934-35.

Enhetsfront under kapitalismen och ett enda parti under socialismen

Till en början uppfattades enhetsfrontstaktiken som en defensiv politik och utgick från följande omständigheter: en tillbakagång för den revolutionära rörelsen i de flesta kapitalistiska länderna; en kapitalistisk motoffensiv mot massornas levnadsstandard och fackliga och politiska erövringar; en splittring i arbetarklassen, vars majoritet fortfarande tillhörde de reformistiska partierna och fackföreningarna. Under dessa omständigheter trädde kampen för makten i bakgrunden. I gengäld ställdes arbetarklassen inför det trängande behovet av att upprätta en enhetsfront mot arbetsköparnas och statens offensiv. Flera reformistiska organisationer delade denna uppfattning. Den s k 2 1/2-Internationalen, som bestod av hela socialistpartier tillsammans med fraktioner från andra som vägrade välja mellan den Andra och Tredje internationalen, hade ställt ett återupprättande av arbetarenheten som sin huvuduppgift.[35]

---

[34] Stalin, *Works*, op. cit., vol 81, s 116-17.

[35] Denna strömning bildades av de partier och grupper inom socialdemokratin som, trots att de hade brutit med Andra internationalen, var oeniga med den Tredje framför allt i frågor som gällde organiseringen och taktiken. Den ”21 villkoren” bidrog i hög grad till att denna strömning utvecklades, i och med att stora grupper av den socialdemokratiska vänstern drevs in i densamma. I februari 1921 samlades representanter för dessa partier och grupper i Wien – det österrikiska socialistpartiet var det största hela partiet bland dem, även om en del av

I sina första teser om arbetarnas enhetsfront, som antogs av EKKI:s plenum i december 1921, föreslog Komintern överenskommelser mellan politiska och fackliga organisationer av alla tendenser inom arbetarrörelsen, inklusive överenskommelser på internationell nivå: ”I och med att Komintern ställer parollen om arbetarnas enhetsfront och tillåter överenskommelser mellan Kommunistiska internationalens sektioner och Andra internationalens och 2 1/2:e internationalens partier och förbund, kan de naturligtvis inte frånsäga sig sådana överenskommelser även i internationell skala” förklarade teserna.[36] I början av 1922 vände sig 2 1/2-internationalen till de andra två Internationalerna och föreslog att man skulle hålla en konferens på toppnivå för att diskutera grunderna för en eventuell gemensam aktion. Förslaget accepterades och konferensen hölls i Berlin den 2-5 april 1922.

De tre Internationalernas konferens, som den senare kom att kallas, var en av de viktiga händelserna under 1922. För första (och sista) gången sedan 1914 stod de främsta representanterna för de tre stora fraktionerna, i vilka den gamla socialdemokratin hade splittrats, ansikte mot ansikte för att undersöka möjligheterna att återupprätta åtminstone ett minimum av gemensam aktion. Vid denna konfrontation framstod klart några av de viktigaste tvetydigheterna och motsägelserna i den proletära enhetsfrontstaktik som Komintern antagit, och som skulle slå ut i full blom under den period som inleddes 1934.[37]

För Komintern var enhetsfrontspolitiken inte bara ett sätt att effektivare göra motstånd mot den kapitalistiska offensiven. Man ansåg att denna politik skulle göra det möjligt för kommunistpartierna att knyta fastare band med massorna, påverka dem i revolutionär riktning, lösgöra dem från reformismens inflytande och förbereda dem för offensiv kamp i framtiden.

I de teser som antogs av 4:e kongressen förutsåg man möjligheten av att enhetsfronten i en revolutionär eller förrevolutionär situation skulle kunna leda till bildandet av ”arbetarregeringar” – med deltagande av kommunister, vänstersocialister och andra avancerade grupper – eller ”arbetar- och bonderegeringar”, i vilka det förutom representanter för arbetarklassen också skulle ingå representanter för de radikaliserade mellanskikten, särskilt bönderna.

Enligt teserna innebar regeringar av denna typ ännu inte en form av proletariatets diktatur. Men de skulle kunna bereda vägen för den proletära diktaturen och utgöra ett särskilt övergångsstadium mellan den borgerliga och den proletära diktaturen.

Samtidigt fastslogs att ”den fulländade proletära diktaturen är endast den verkliga arbetarregering som består av kommunister”.[38] Med andra ord kunde varje annan tendens inom

---

grupperna hade stort inflytande i sina respektive partier. Vid mötet var åttio delegater närvarande, representerande tretton länder. De beslöt att inte bilda en ny international, utan en ”Union av socialistpartier för internationell aktion”, med huvuduppgift att ”arbeta för att skapa en International som förenar det revolutionära proletariatet i hela världen” (se Amaro del Rosal, *Los congresos obreros internacionales del siglo XX*, Ed Grijalbo, Mexico, 1963, s 149-52).

[36] Degras, op. cit., I, s 314. På svenska i *Den proletära enhetsfronten*, op. cit., s 15.

[37] Vid Berlin-konferensen representerades den Andra internationalen av Vandervelde, MacDonald, Wels och Huysmans bland andra förgrundsfigurer. Den 2 1/2-Internationalen av Adler, Otto Bauer, Crispien, Paul Faure, Longuet m fl. Den Tredje internationalen av Radek, Bucharin, Klara Zetkin, Frossard, Bordiga, Katayama, Rosmer, Smeral, Warski och Stojanovic Serrati var med som observatör för det italienska socialistpartiet, som inte tillhörde någon av de tre Internationalerna. I den Andra och 2 1/2 internationalens delegationer ingick ledare för de ryska mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, såsom den georgiske socialistrevolutionären Tseretelli och vänstermensjeviken Martov. Mötet var offentligt, med journalister som representerade både arbetarpressen och världspressen i allmänhet närvarande. En stenografisk rapport från förhandlingarna publicerades kort efteråt. Arbetarmilitanter från alla tendenser kunde följaktligen sätta sig in i hela diskussionen. (Citaten som ges nedan är tagna från *The Second and the Third Internationals and the Vienna Union: Official Report of the Conference between the executives*. . . Labour Publishing Company, London, 1922. Se också J. Braunthal, *History of the International*, vol 2, Nelson, London, 1967, s 246.)

[38] Degras, op. cit., I, s 427. På svenska: *Den proletära enhetsfronten*, op. cit., s 48.

arbetarrörelsen, hur radikal den än var, bara följa kommunisterna en bit på den väg som förde till ”den fulländade proletära diktaturen”. Till slut måste den lämna plats för en ledning som enbart bestod av kommunistpartiet. Detta var det mönster som hade följts i Ryssland. Man föreslog således dagens allierade att de skulle medverka till att skapa de villkor som skulle göra det möjligt att i morgon eliminera dem som politisk kraft.

De förslag som kommunistpartierna och Komintern skulle framlägga för de reformistiska partierna och fackföreningarna, för att komma fram till överenskommelser om gemensam aktion, måste vara ”användbara” ur ovannämnda perspektiv, både om de förkastades och om de accepterades. I första fallet skulle de användas till att ”avslöja” de reformistiska ledarna. I det andra skulle de förr eller senare leda till samma resultat i en eller annan fas av rörelsen, eftersom de reformistiska ledarna inte var beredda att konsekvent försvara arbetarnas intressen.

Under aktionens förlopp skulle kommunisterna brännmärka de reformistiska ledarnas vacklan och förräderier. Dessa förutsägelser byggde på två förutsättningar som redan nämnts, men det skadar inte att här repetera dem med Kominterns egna ord: (a) ”Kapitalismen är under förfallsperioden icke endast oförmögen att säkra arbetaren några som helst mänskliga levnadsvillkor”, och ”arbetarna, som kämpar för delfordringar, tvingas *automatiskt* till kamp mot hela bourgeoisin och dess statsapparat”; men (b) ”socialdemokraterna, reformisterna i alla länder, visar dagligen att de inte är villiga att föra någon som helst kamp; *inte ens om de obetydligaste av de krav*, som de uppställt i sina program”.[39]

Om de trots allt ibland accepterar kommunisternas förslag om gemensam aktion, gör de detta under tvång, under massornas tryck. Den kapitalistiska offensiven har nämligen hos massorna väckt ”en spontan, oemotståndlig strävan till enhet”, och ”de efter avslutandet av det imperialistiska blodbadet på nytt uppståndna ”demokratiska” och reformistiska illusionerna hos arbetarna (å ena sidan de mest priviligierade arbetarna, men å andra sidan de mest efterblivna, politiskt minst erfarna) ger vika innan de helt blommar ut”.[40]

Dessa antaganden skulle snart visa sig vara felaktiga. En kort tid efter det att enhetsfrontstaktiken hade formulerats, började den fas av ekonomiskt uppsving i den kapitalistiska världen som Komintern döpte till den ”relativa stabiliseringen”. De reformistiska partierna och fackföreningarna stod åter till arbetarnas förfogande när det gällde att uppnå vissa ekonomiska fördelar som var förenliga med systemets mekanism. ”Minimikraven” visade sig vara en dålig hävstång för att skilja massorna från reformisterna, utom i mycket speciella fall. Kominterns uppfattning om kapitalismens tillstånd förhindrade den att se att reformismen inte bara låg i de reformistiska ledarnas politik, utan också i själva naturen hos de framförda kraven, som i det långa loppet kunde ”sugas upp” av kapitalet och fungera som ”stimulans” för den tekniska utvecklingen.

De grova anklagelser kommunisterna slungade mot de reformistiska ledarna bidrog föga till att ge en rationell förklaring på de problem som uppkom eller till att övertyga de arbetare som var genomsyrade av ”demokratiska och reformistiska illusioner”. Däremot försåg kommunisterna de reformistiska ledarna med utmärkta polemiska argument. ”Det har gjorts en appell om enhet” sade Vandervelde vid de tre Internationalernas konferens, ”för att förverkliga enhetsfronten, men det görs ingen hemlighet av baktanken att kväva oss och förgifta oss efter att ha omfamnat oss . . . När man t ex säger oss att män som Jouhaux, Merrheim och Henderson, Vandervelde eller Longuet, tjänar bourgeoisins intressen, är det minst sagt underligt att dessa män inbjuds att delta i försvaret av de proletära intressena . . . Vi är social-

[39] Degras, op. cit., s 249-50 (min kurs. FC). På svenska i *Röda Häften* 3/4, op. cit., s 22-24.
[40] Degras, op.cit., s 309, 310. På svenska: *Den proletära enhetsfronten*, op. cit., s 10.

förrädare, socialpatrioter! Vi är strejkbrytare, vi är bourgeoisins försvarare! Zinovjev har t o m sagt att jag har gjort mig skyldig till brott, och trots allt detta anser ni att det är meningsfullt att vi samlas till en konferens.

För massorna i de reformistiska organisationerna var det otvivelaktigt mycket lättare att förstå logiken i detta resonemang än Kominterns logik, som sammanfattades i Radeks svar till Vandervelde: ”Ni kom till denna konferens därför att ni var tvungna. Ni har varit ett instrument för världsreaktionen, och nu måste ni, vare sig ni vill det eller inte, vara ett instrument i kampen för proletariatets intressen”.

Proletariatets svar blev följande: mellan 1921 och 1928 minskade antalet kommunister i de kapitalistiska länderna med hälften (från nära 900 000 till omkring 450 000), samtidigt som socialdemokratins medlemsantal fördubblades (från ungefär 3 miljoner till över sex miljoner).

En av de viktigaste inre motsägelserna i enhetsfrontstaktiken blottlades med särskild skärpa på de tre Internationalernas konferens, nämligen den mellan denna politiks innehåll i de kapitalistiska länderna och den politiska process som under samma period ägde rum i Sovjetunionen. Socialistledarna utnyttjade skickligt det ”paradoxala” i situationen, att samtidigt som Komintern, som leddes av bolsjevikerna, kallade alla socialistiska tendenser i de kapitalistiska länderna till enhetsfront – för att försvara massornas levnadsstandard – förföljde bolsjevikerna samma tendenser i Sovjetunionen och fråntog dem alla politiska och fackliga rättigheter.[41]

Socialistledarna utnyttjade också det faktum att folken i det f d ryska imperiets periferi nu i praktiken hade fråntagits möjligheterna att utnyttja rätten till självbestämmande, trots att

---

[41] Paul Faure, som talade för 2 1/2-internationalen, sade att ”bildandet av en verklig proletär enhetsfront. . . kan bara lyckas om konflikterna mellan arbetarpartierna handhas med intellektuella och moraliska vapen, och inte förgiftas genom att ett arbetarparti använder terroristiska metoder för att bekämpa ett annat. Exekutiven för Internationella unionen av socialistpartier konstaterar det faktum att det arbetande folkets massor i Ryssland, under kommunistpartiets diktatur, saknar alla politiska rättigheter och facklig frihet; att de socialistiska partierna förföljs med terroristiska metoder och har berövats alla existensmöjligheter; och att det socialistiska Georgien har berövats rätten till självbestämmande genom militär ockupation. Exekutiven för Internationella unionen av socialistpartier anser att ett nödvändigt villkor för en hela proletariatets verkliga enhetsfront är att de socialistiska partierna i Ryssland återfår lika politiska rättigheter, att arbetarna och bönderna återfår frihet till politisk och ekonomisk aktivitet, och att det arbetande folket i Georgien återfår rätten till självbestämmande.” Han varnade för att en avrättning av de socialistrevolutionärer som dömts till döden i Moskva skulle omöjliggöra konferensen.

Otto Bauer, som också talade för 2 1 /2-internationalen, förklarade: ”Vi anser det vara fullkomligt omöjligt, oförenligt med iden om en proletär enhetsfront, att det inte ges fullständiga medborgerliga rättigheter åt alla proletära och socialistiska partier i Ryssland... Ett av de mest obegripliga fenomenen i den sovjetiska politiken är detta, att samtidigt som deras parti hade proklamerat parollen om enhetsfront, började det förbereda kriminella rättegångar mot handlingar som begicks för fyra år sedan, under helt andra omständigheter, under öppet inbördeskrig, trots att de måste ha förstått vilka svårigheter detta skulle resa för förverkligandet av den proletära enhetsfronten.”

Bauer uttryckte att han var överens med de ”moraliska villkor” som representanterna för Andra internationalen hade ställt, men inte den metod de hade valt, nämligen att formulera dessa villkor och vänta på att Tredje internationalen skulle acceptera dem. ”Låt massorna först kämpa tillsammans, vilka politiska övertygelser de än har. Då är jag övertygad om att i denna *gemensamma kamp*, på det gemensamma slagfältet, kommer känslan av kamratskap och solidaritet att utvecklas, till dess inget proletärt parti kan tillåta sig själv att motsätta sig uppfyllandet av dessa moraliska villkor. (Applåder från Wien och Moskva) . . . Fråga inte kommunisterna vad de vill. Det kan snart ändras. I Moskva intar de en ny position varje dag. Det är inte bra att spekulera i vad våra kamrater önskar, hur intressant det än må vara. Fråga dem vad de ska göra. Det är det viktiga . . . Jag är övertygad om att aktionen kommer att framtvinga sina egna villkor och behov. När det gäller den Kommunistiska internationalen är jag inte så naiv att jag tror att de kommer att ta hänsyn till min appell därför att den kommer från mig. Jag är en förrädare, det läser jag idag, och jag har skickats hit för att representera bourgeoisins intressen. Detta är deras sätt att tala: Vi är alltför vana med det för att ta illa upp. De kommer inte att lyssna på vad jag säger . . . men de vet mycket väl, att när jag vädjar till dem att skapa de nödvändiga villkoren *uttrycker jag bara det som miljontals arbetare i varje land önskar.*”

denna rätt alltid hade varit en av de viktigaste punkterna i bolsjevikernas program. De gjorde särskilt stor affär av fallet Georgien, som nyligen hade invaderats och ockuperats av Röda armén trots det folkliga stöd som landets mensjevikregering åtnjöt.[42]

Kominternrepresentanterna på konferensen gick i svaromål genom att använda den välkända principen att anfall är bästa försvar: De framlade än en gång den långa listan med socialdemokratins kapitulationer och förräderier mot socialismens sak, under och efter världskriget. Men det ena rättfärdigar inte det andra. Detta att imperialisterna, mer eller mindre direkt understödda av socialdemokratin, våldförde sig på demokratin och de svaga nationernas självbestämmanderätt, svarade mot dessa politiska krafters natur, och åtminstone när det gällde imperialisterna, framstod det som helt logiskt i de arbetande massornas ögon. Men detta att den socialistiska revolutionen attackerade den proletära demokratin och inte respekterade folkens självbestämmanderätt stod i motsättning till bolsjevikpartiets natur, såsom det självt hade definierat denna. På konferensen höll sig bolsjevikrepresentanterna fullständigt på defensiven i denna fråga. Radek, som spelade första fiolen, avstod från att ge någon förklaring, och Bucharin förblev tyst.[43] Konferensen klargjorde att ”enhetsfronten” är ett tveeggat vapen: Även om den under vissa omständigheter – när kampen mellan proletariat och bourgeoisi skärps – kan bidraga till att konfrontera massorna med de reformistiska ledarna, samtidigt kan den underlätta för de senare att nå de massor som befinner sig under kommunistiskt inflytande med sin kritik av de aspekter av den ryska revolutionen som kränker arbetardemokratin.

Enligt Lenins åsikt kunde man dra följande lärdom av konferensen: ”Än en gång har bourgeoisin, genom sina diplomater, visat sig vara skickligare än Kommunistiska internationalens representanter.” ”Enligt min mening”, skrev han i samma artikel, ”handlade våra representanter oriktigt då de samtyckte till följande två villkor: för det första att sovjetmakten inte skall tillämpa dödsstraffet i målet mot de 47 socialistrevolutionärerna; för det andra att sovjetmakten skall tillåta representanter för de tre Internationalerna att närvara vid rättegången”. Komintern-delegationen hade faktiskt gjort dessa två eftergifter och dessutom en

---

[42] Den sovjetiska regeringen hade formellt erkänt den georgiska republikens självständighet genom fredsfördraget från den 7 februari 1920. Tre månader senare hade man undertecknat en pakt om ömsesidig icke-inblandning. Det var ett fall som mycket liknade Finlands. Men Kaukasus betydde olja. I slutet av 1920 beslöt bolsjevikerna att lösa problemet med en snabb väpnad intervention. Denna påbörjades den 11 februari 1921, kombinerad med en väpnad intervention av Kemals Turkiet från sydväst (den turkiska attacken inleddes den 15 februari). Sovjetregeringen rättfärdigade invasionen av Georgien med en begäran om hjälp från de georgiska bolsjevikerna (det finns således en avlägsen historisk föregångare till den ”begäran om hjälp” som tjänade som förevändning för invasionen i Tjeckoslovakien 1968). Men i den rapport som Macharadze, ledare för de georgiska bolsjevikerna, skickade till Moskva den 6 december 1921, syns det mycket tydligt att interventionen inte stöddes av de arbetande i Georgien: ”Ankomsten av Röda armén och upprättandet av sovjetmakt i Georgien hade de yttre kännetecknen på en utländsk invasion, därför att i landet självt fanns det ingen som var redo att delta i ett uppror eller i en revolution. Och vid den tidpunkten då sovjetregimen proklamerades, fanns det inte i hela Georgien en enda partimedlem som förmådde organisera en aktion eller tillhandahålla ledning, och uppgiften genomfördes huvudsakligen av tvivelaktiga eller ibland t o m kriminella element. . .” (citerad av David Marschall Lang, A *Modern History of Georgia*, Weidenfeld and Nicholson, London 1962, s 240). Macharadze och andra bolsjevikledare anklagades senare för nationalism av Stalin, och likviderades slutligen.

[43] Radek returnerade den ”georgiska” bollen genom att dra fram i ljuset de irländska, indiska fallen osv, och rättfärdigade interventionen med Sovjetrepublikens behov av olja. Otto Bauer var överens med Radek om Andra internationalens partiers ansvar när det gällde en rad kränkningar av folkens rättigheter sedan 1918, men han sade också: ”Vi medger emellertid att Georgien är ett särfall . . . därför att här var det proletära och socialistiska partier på båda sidor, som var ansvariga för det som hände; därför att i detta fall var det en armé som bar den röda fanan som representerade den militära ockupationen; därför att närhelst proletariatet nu reser sig i protest mot imperialismens våldsdåd möts det med en hånfull hänvisning till Georgien.” Det är möjligt att denna hållning hos de socialdemokratiska ledarna, även de som var mest positiva till den ryska revolutionen, hade ett visst inflytande på de korrigeringar som Lenin kort därefter gjorde av den bolsjevikiska politiken i Georgien, och som fick honom att råka i hård konfrontation med Stalin.

tredje som Lenin inte nämner: upprättandet av en kommission från de tre Internationalerna för att undersöka det georgiska problemet. Lenins tystnad på denna punkt är talande, för det var just vid denna tidpunkt som han började bli oroad för de storryska chauvinistiska metoder som under Stalins ledning användes i Georgien. I en anteckning som skrevs i december 1922 varnade han skarpt partiet för faran att det skulle hamna ”i imperialistiska förhållanden gentemot förtryckta folkslag och därmed fullständigt undergräva hela vår principiella uppriktighet, hela vårt försvar av kampen mot imperialismen”.[44]

Lenin ansåg att Kominterndelegationen hade gjort ett misstag när den gjorde de två nämnda eftergifterna, därför att ”vi inte fick någon som helst eftergift i utbyte”. Icke desto mindre kunde konferensen tack vare dessa eftergifter komma fram till ett första positivt resultat i fråga om proletariatets gemensamma kamp i den kapitalistiska världen. För det första upprättades det en permanent kommitté från de tre Internationalerna, med uppgift att förbereda en internationell arbetarkonferens till vilken också de fackliga organisationerna skulle inbjudas. För det andra kom man överens om att hålla arbetardemonstrationer den 20 april eller den 1 maj under parollerna: för 8-timmarsdagen; mot arbetslösheten; för arbetarnas enade aktion mot den kapitalistiska offensiven; för den ryska revolutionen; för hjälp åt det svältande Ryssland; för alla staters återupptagande av politiska och ekonomiska förbindelser med Sovjetryssland; för återupprättande av den proletära enhetsfronten i varje land och i Internationalen. Det var utan tvivel därför Lenin sade: ”Det misstag kamraterna Radek, Bucharin och andra gjorde är inte stort . . . det vore ett ojämförligt större fel att förkasta varje villkor och varje avgift för att kunna tränga in i denna väl skyddade, stängda lokal” (det handlar om den socialdemokratiska ”lokalen” där ”bourgeosins representanter påverkar arbetarna”).[45]

Med tanke på denna Lenins ståndpunkt är det svårt att förstå varför EKKI kort efteråt beslöt att dra sig ur den kommitté som upprättats vid konferensen och avbryta den process som hade inletts. Var det för att undvika nya öppna diskussioner på internationell nivå, i vilka den ryska revolutionens interna problem skulle kunna behandlas? Kominterns officiella förklaring var att ledarna för de andra Internationalerna inte hade för avsikt att ärligt följa de överenskommelser som träffats i Berlin. Men detta omdöme skulle man lika gärna ha kunnat fälla innan konferensen. Varför i så fall sammankalla den? Och om man trots allt hade kommit fram till en del positiva överenskommelser, varför då inte sätta ”ärligheten” på prov hos dem som förbundit sig att verkställa dessa överenskommelser? Kominterns 4:e kongress, som samlades i slutet av 1922, insisterade i vilket fall som helst inte på att enhetsfronten skulle förverkligas i internationell skala.

Förutom denna korrigering i det tysta undergick enhetsfrontspolitiken inga förändringar förrän efter ”Oktobernederlaget” i Tyskland. Den 4:e kongressen poängterade kraftfullt den fascistiska faran och förklarade i sina teser att ”en av de kommunistiska partiernas viktigaste uppgifter är att organisera motståndet mot den internationella fascismen, gå före hela arbetarklassen i striden mot fascistbanden och även på detta område energiskt använda enhetsfrontstaktiken. . .”. Det fascistiska hotet, påpekades det, riktades inte bara mot proletariatet utan också ”mot den borgerliga demokratins grundvalar överhuvud”.[46]

---

[44] Lenin, *Collected Works*, vol 33, s 330-334, och vol 36, s 611. Det senare citatet finns på svenska i *Valda verk*, op. cit., band 3, s 667-68.
[45] Lenin, ibid, vol 33, s 332-33.
[46] Degras, op. cit., I, s 422. På svenska i *Den proletära enhetsfronten*, op. cit., s 43.

Socialdemokrati = socialfascism = huvudfiende

Hela denna taktiska uppfattning reviderades av Kominterns 5:e kongress. Som vi redan har sett var detta ett resultat av det förmenta misslyckandet för den proletära enhetsfrontspolitik som Brandler hade tillämpat under 1923 års händelser. I stället för att använda denna erfarenhet för att grundligt analysera den tyska kapitalismens och arbetarrörelsens problematik, löste Komintern frågan genom att sätta etiketten ”högeropportunism” på enhetsfrontspolitiken i dess leninistiska version, och genom att göra en sekteristisk reträtt som skulle få ödesdigra konsekvenser för hela den kommunistiska rörelsen, och särskilt för det tyska partiet. Det var naturligtvis inte enbart de tyska frågorna som bestämde denna reträtt: De motsättningar i enhetsfrontspolitiken som redan nämnts, och det omöjliga i att övervinna dessa utan att relationerna mellan Komintern och sovjetpolitiken, liksom Internationalens struktur i grunden förändrades, verkade otvivelaktigt i samma riktning.

Den 5:e kongressen började med att fördunkla den motsättning mellan fascism och borgerlig demokrati som 4:e kongressen hade betonat så starkt. I dess teser läser vi: ”När det borgerliga samhället fortsätter att falla sönder, antar alla borgerliga partier, *i synnerhet socialdemokratin*, en mer eller mindre fascistisk karaktär . . . Fascismen och socialdemokratin är två sidor av ett och samma instrument för storkapitalets diktatur. Därför kan socialdemokratin aldrig vara en trogen allierad till proletariatet i kampen mot fascismen.”[47] Och Zinovjev: ”Fascisterna är bourgeoisins högra hand, och socialdemokraterna är bourgeoisins vänstra hand. Den viktigaste faktorn i allt detta är att det socialdemokratiska partiet har förvandlats till en flygel av fascismen.” Som bevis anförde han att i Frankrike hade socialistpartiet i valen ställt upp gemensamma listor med borgerliga partier.[48] Zinovjev stoppade allt i samma säck: fascism, socialdemokrati, franska radikaler, den tyska katolska centern osv.

Medan 4:e kongressen hade varnat för den fascistiska faran, betraktade 5:e kongressen den som praktiskt taget likviderad: ”På grund av sina inre motsättningar blir fascismen efter sin seger politiskt bankrutt (Italien) . . . Där den, utan att ha vunnit en formell seger, öppet tvingas stödja och försvara den borgerliga regimen (som i Tyskland), råkar den i ett liknande kristillstånd.”[49]

I den 5:e kongressens resolutioner reducerades enhetsfrontstaktiken till ”enbart en metod för agitation och revolutionär mobilisering av massorna under en viss period”. I praktiken förkastades möjligheten av överenskommelser med de socialistiska partierna. Enhetsfronten skulle endast tillämpas ”underifrån”, och ”samtal” med de socialistiska ledarna var bara användbara för att ”avslöja” dessa. Kongressen förkastade kategoriskt möjligheten av ”arbetarregeringar” bildade på grundval av överenskommelser mellan kommunistiska och socialistiska partier.[50]

Efter den 5:e kongressen inskränktes innehållet i enhetsfrontspolitiken till en monoton uppmaning till den socialistiska baskadern och åtföljdes ständigt av ”avslöjanden” av socialistledarna – där man inte sparade på kränkande tillmälen. Men denna ofruktbara sekterism förhindrade inte att Stalin använde enhetsfronten i en mycket ”vid” mening då det tycktes lämpligt ur sovjetpolitikens intressen. Detta inträffade i fallet med den anglo-ryska fackföreningskommittén, som de brittiska reformistledarna skickligt förmådde utnyttja för att höja sin auktoritet inför den brittiska arbetarrörelsens radikalisering under 1925-26.[51]

---

[47] Degras, op. cit., II, s 139 (min kurs FC).
[48] *Fifth Congress of the Communist International*, Abridged Report, CPGB, London, 1924, s 22.
[49] Degras, op. cit., Il, s 139.
[50] Ibid, II, s 151-52.
[51] Regeringen MacDonald, som bildades i januari 1924, var den första labour-regeringen i Storbritanniens historia. Den höll inte sina vallöften när det gällde frågor av social karaktär (nationaliseringar osv). Inom

Kort efter den 5:e kongressen ”fördjupade” Stalin Zinovjevs formuleringar om socialdemokratin och fascismen:

> Fascismen är den bourgeoisins kamporganisation som baserar sig på socialdemokratins aktiva stöd. Socialdemokratin är objektivt sett fascismens moderata flygel ... Dessa organisationer utesluter inte varandra, utan kompletterar varandra. De är inte antipoder, de är tvillingar. *Fascismen är ett informellt block av dessa två huvudorganisationer.* Ett block som uppstod under de omständigheter som skapats av imperialismens efterkrigskris; och som har för avsikt att bekämpa den proletära revolutionen. Bourgeoisin kan inte behålla makten utan ett sådant block. Det skulle därför vara ett misstag att tro att ”pacifism” betyder fascismens likvidering. I den nuvarande situationen är *”pacifismen” ett stärkande av fascismen*, med dess moderata, socialdemokratiska flygel placerad i förgrunden.

Med ”pacifism” menade Stalin här, såsom han förklarade i samma text, ”att Andra internationalens partier direkt eller indirekt kommer till makten”, ”Herriot och MacDonalds pacifistiskt-demokratiska styre”.[52] (En kort tid efter det att dessa teser skrivits, bildade Stalins och MacDonalds representanter den anglo-sovjetiska fackföreningskommittén.)

I det att han grovt förvrängde Lenins politik under de olika stadierna i den ryska revolutionen, formulerade Stalin 1924 ”leninismens viktigaste strategiska regel”, enligt vilken kommunist-

---

fackföreningarna växte det fram en stark vänsterflygel som uttryckte massornas radikalisering. Under trycket från massorna, och den del av bourgeoisin som var intresserad av att exportera till Sovjetunionen, uppfyllde regeringen MacDonald delvis sitt vallöfte att normalisera förbindelserna med sovjetrepubliken: Han erkände den d*e jure* (= i rättsligt hänseende. Ö. anm.), men utan att utbyta ambassadörer. I slutet av 1924 led labourpartiet, och framför allt liberalerna, nederlag i de allmänna valen. En konservativ regering kom till makten och denna förde en klart arbetarfientlig politik. Massornas radikalisering tilltog. Det var under dessa omständigheter som en del av de högsta ledarna i fackföreningarna – för att framstå som mer ”vänster” inför massorna och samtidigt som en del i oppositionen mot de konservativa – beslöt att ta upp förhandlingar med de sovjetiska fackföreningsledarna. Den anglo-sovjetiska fackföreningskommittén bildades i början av 1925.

Bakom denna opportunistiska manöver från EKKI:s sida låg den sovjetiska utrikespolitikens intressen. Vid denna tidpunkt hade den som ett av sina huvudmål att motverka den nya brittiska regeringens anti-sovjetiska politik. När Stalin talade på det ryska kommunistpartiets centralkommittés plenum i juli 1926, definierade han den anglo-sovjetiska fackföreningskommitténs betydelse på följande sätt: Dess uppgift bestod i att ”organisera en bred rörelse i arbetarklassen för att förhindra nya imperialistiska krig i allmänhet, och för att förhindra intervention mot vårt land från den starkaste av de europeiska imperialistmakterna, i synnerhet från England” (Stalin, *Works*, op. cit., vol 8, s 193).

I maj 1926 började den viktigaste arbetarkampen i Storbritanniens hela historia. Under massornas tryck, och för att förhindra att radikala politiska krav ställdes, proklamerade fackföreningsledarna en generalstrejk som varade i nio dagar. Över hela landet växte det spontant fram strejkkommittéer, aktionsråd och liknande organ, som i många fall omvandlades till embryonala maktorgan. Under tiden förhandlade fackföreningsledarna med den konservativa regeringen för att få slut på strejken. Situationen blev allt svårare. Regeringen förberedde att sätta in armén, och stridsvagnar dök upp på gatorna i London. Den I 1 maj förklarades strejken olaglig av Högsta domstolen. Den 12 maj beordrade TUC:s (brittiska LO, Ö. anm.) styrelse (”General Council”) återgång till arbetet. Lagen framför allt! Gruvarbetarna, till vars stöd generalstrejken hade proklamerats, höll ensamma ut till december 1926, då de slutligen tvingades acceptera en lönesänkning.

De brittiska arbetarnas stora strejk väckte en bred internationell solidaritet, och de sovjetiska fackföreningarna skickade stora penningsummor via den anglo-sovjetiska fackföreningskommitténs kanaler. Men de brittiska fackföreningsledarna vägrade överlämna pengarna till de strejkande. Trots detta försökte sovjetledarna upprätthålla kommittén, som under dessa omständigheter uppenbarligen inte tjänade något annat syfte än att dölja fackföreningsledarnas kapitulationspolitik. Kommittén försvann slutligen 1927, på britternas initiativ, i samband med att de diplomatiska förbindelserna bröts mellan Storbritannien och Sovjetunionen (i maj 1927). Vid det ryska kommunistpartiets 15:e kongress, som hölls i slutet av 1927, kritiserade Kamenev och andra talesmän för oppositionen denna politik, och menade att brytningen borde ha gjorts med anledning av fackföreningsledarnas förräderi mot strejken. Bucharin svarade att politiken hade varit riktig, därför att ”sprängningen kom över den internationella rörelsens mest brännande fråga, frågan om kriget (dvs hotet om intervention mot Sovjetunionen, FC), och därför att skammen för sprängningen föll på britterna” (*Report of the 15th Congress of the CPSU*, CPBG, London, 1928, s 236).

[52] Stalin, *Works*, op. cit., vol 6, s 295, 295-96, 297 (min kurs FC).

partiet alltid måste rikta huvudstöten mot ”kompromisspartierna”. I verkligheten gick Lenins idé ut på att krossa huvudfiendens motstånd och paralysera eller neutralisera de vacklande, kompromissande styrkornas instabilitet.[53] Stalins ”viktigaste regel” förvandlades till en dogm för de kommunistiska partiernas strategi fram till vändningen 1934-35. Ett exempel på hur ”regeln” tillämpades är KPD:s taktik i presidentvalet 1925. Ruth Fischer och Maslov, representanter för ”vänstern” i partiledningen, föreslog att man skulle presentera en gemensam kandidat med socialdemokratin för att bekämpa Hindenburg, en typisk representant för den tyska militarismen och nationalismen. Men med Stalins stöd genomdrev Thälmann att man ställde upp en egen kommunistisk kandidat – Thälmann själv. Hindenburg valdes med en marginal på mindre än en miljon röster mer än socialdemokratins och den katolska centerns kandidater. Thälmann fick nära två miljoner röster.[54]

Man kan inte utesluta att Stalins ståndpunkt när det gällde det tyska presidentvalet också bestämdes av, eller åtminstone påverkades av, mera pragmatiska överväganden än dogmen om den ”viktigaste strategiska regeln”. Det var nämligen vid denna tid som Frankrike och Storbritannien, på ”demopacifisternas” (vänsterblocket i Frankrike, labour i Storbritannien) initiativ, förde en politik som gick ut på ett närmande till Tyskland och som kom att leda till Locarno-fördraget (oktober 1925). Det katolska centerpartiet, som stod i spetsen för den tyska centralregeringen, och socialdemokratin som regerade Preussen, stödde idén om en säkerhetspakt med gårdagens fiender – en idé i vilken Stalin uppfattade en tydlig antisovjetisk udd. Moskvas utrikespolitik hade helt logiskt intresse av att klyftan mellan Weimar-republiken och entente-makterna vidgades, inte att den överbryggades. Det är betecknande att Stalin tolkade valet av nationalisten Hindenburg som ett symptom på Tysklands vilja att göra motstånd mot de makter som stod bakom Versailles-fördraget.[55] Påverkades KPD:s ställningstagande i presidentvalet 1925 av den sovjetiska politikens intresse av att underminera det som kommit att kallas ”Locarno-andan”? Det är en fråga som inte kan besvaras så länge sovjethistorikerna saknar frihet att forska. Men i vilket fall som helst kan man notera en ”objektiv” överensstämmelse mellan KPD:s taktik och den sovjetiska diplomatins spel. Och det är mycket möjligt att denna faktor fortsatte att påverka de tyska kommunistledarnas taktik gentemot socialdemokratin och Brünings parti under de följande åren, fram till Hitlers makttillträde.

I slutet av 1927 slutförde Stalin segerrikt sin besvärliga 4-åriga kamp mot den trotskistiska oppositionen inom det ryska partiet och Komintern. Som vi såg i kapitel 2, sammanföll denna seger med en allvarlig ekonomisk situation i Sovjetunionen. Denna tvingade Stalin att göra en skarp vändning och omsätta en del grundläggande aspekter av oppositionens program i praktiken. Han kom då i konflikt med Bucharin, som alltsedan 1926 (efter det att Zinovjev bildat block med Trotskij) stod i spetsen för Kommunistiska internationalen. Liksom de föregående striderna fick den nya kamp som inleddes i det ryska partiet kraftiga återverkningar i Komintern.

Ett av de argument som Stalin använde på SUKP:s 15:e kongress (december 1927) för att rättfärdiga behovet av att påskynda industrialiseringstakten, var att den kapitalistiska världen inträtt i en ny etapp, vars viktigaste kännetecken var den ökade interventionsrisken mot Sovjetunionen. Denna tes grundades i sin tur på att den ”kapitalistiska stabiliseringen” visade tecken på att bryta samman, och på att ”Europa påtagligen håller på att träda in i ett nytt revolutionärt uppgångsskede”. Bucharin bekämpade denna tes och menade att det för

[53] Stalin, *Leninismens problem*, op. cit., s 142-44. För Lenins verkliga ståndpunkt, se *Valda verk*, op. cit., band 1, s 476. (”Två taktiker”, 1905).
[54] Se Ruth Fischer, op. cit., s 416-26.
[55] Stalin, *Works*, op. cit., vol 7, s 99.

ögonblicket inte fanns något nytt i den kapitalistiska stabiliseringen.[56] EKKI:s 9:e plenum (februari 1928) antog Stalins tes trots att de konkreta uppgiften på vilka analysen av situationen byggde inte erbjöd någon verklig grundval för sådana slutsatser. Kapitalismen befann sig tvärtom vid höjdpunkten av den uppåtgående kurva som den hade beskrivit sedan 1924. Med utgångspunkt i en marxistisk analys var det berättigat att förutse att detta uppsving skulle utmynna i en ny periodisk kris. Men det var också uppenbart att inga förändringar pekade i den riktning en för ögonblicket. När det gällde arbetarrörelsen, uppvisade denna två väsentliga drag: en förstärkning av de reformistiska illusionerna till följd av det ekonomiska uppsvinget och kommunistpartiernas svaghet. 1926 hade den brittiska arbetarrörelsen råkat ut för ett av de hårdaste slagen i sin historia. Samma år hade Pilsudski kommit till makten i Polen, och i Italien hade alla icke-fascistiska partier och organisationer förbjudits. Att under dessa omständigheter dra slutsatsen att ”Europa påtagligen håller på att träda in i ett nytt revolutionärt uppgångsskede”, och att man kommit in i en ”tredje period”, som EKKI och senare Kominterns 6:e kongress fastslog, var helt klart mycket subjektivistiskt.[57]

Men Stalins subjektivism hade sina orsaker. Bucharins linje i Komintern skilde sig väsentligt både från Zinovjevs revolutionära frasmakeri och från de stalinistiska scheman som redan redovisats. Jag har redan i kapitel 2 hänvisat till Bucharins analys av kapitalismens läge. När det gällde kommunistpartiernas politik, försökte han korrigera den sekteristiska version av enhetsfrontstaktiken som dominerade efter 5:e kongressen. Han förespråkade att de icke-ryska kommunisterna skulle delta i EKKI i större omfattning. Dessa ståndpunkter fick stöd i en del partiledningar (framför allt i den italienska) och i fraktioner i andra, som t ex brandler-anhängarna i Tyskland. Kampen mot bucharinisterna riskerade att stöta på motstånd inom Komintern. Precis som under kampen mot trotskismen var Stalin tvungen att gå till offensiven i det ryska partiet och i Komintern samtidigt. De stalinistiska teserna, som beskrivits ovan, skulle ras att tjäna detta syfte genom en enkel ”logisk” tankekedja som Stalin formulerade på följande sätt:

> Element av ett nytt revolutionärt uppsving håller på att växa fram i kapitalismens länder.
>
> Härav kommer uppgiften att skärpa kampen mot socialdemokratin och framför allt dess ”vänster”-flygel, som är kapitalismens sociala stöd.
>
> Härav uppgiften att skärpa kampen mot högerelementen i de kommunistiska partierna, där de bildar en agentur för det socialdemokratiska inflytandet.
>
> Härav uppgiften att skärpa kampen mot den försonliga inställningen till högeravvikelsen, en inställning som är en tillflyktsort för opportunismen i de kommunistiska partierna.[58]

Stalin formulerade dessa ”uppgifter” i april 1929. I juli började EKKI:s 10:e plenum att samvetsgrant förverkliga dem. (Bucharin hade redan avlägsnats från posten som det ryska partiets representant i Kominterns ledning.) Huvudrapporten, som Manuilskij och Kuusinen gemensamt presenterade, försökte verkligen ”skärpa” Kominterns linje i alla de nämnda riktningarna. Socialdemokratin identifierades fullständigt med fascismen, och socialdemokratin blev socialfascism: ”Fascisternas och socialfascisternas mål”, sades det, ”är identiska.

---

[56] Stalin, *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP(b):s femtonde kongress*, Förlaget för litteratur på främmande språk, Moskva, 1953, s 22-24, och *Leninismens problem*, op. cit., s 341 ff.

[57] Trotskij ansåg att den vändning som idén om ”tredje perioden” innebar stod ”i direkt motsättning till den historiska utvecklingens verkliga vändning”. Det ”abrupta och direkta revolutionära uppsvinget (den ”tredje perioden”)” motsades av ”den objektiva situation som förelåg efter de stora nederlagen i Storbritannien och Kina, försvagningen av de kommunistiska partierna över hela världen, och i synnerhet under villkor av en kommersiell och industriell boom som omfattade en rad av de viktigaste kapitalistiska länderna”. Enligt Trotskij gav denna vändning upphov till äventyrliga tendenser och en ännu större klyfta mellan kommunistpartierna och massorna (”Vändningen i Kommunistiska internationalen och situationen i Tyskland” (1930), i *The Struggle Against Fascism in Germany*, Pathfinder, New York, 1971, s 56).

[58] Stalin, *Leninismens problem*, op. cit., s 338-39.

Skillnaden består i parollerna, och delvis också i metoderna. Det finns också en viss skillnad i det att den ”rena” fascismen inte har någon användning för en vänsterflygel, medan en sådan är absolut nödvändig för socialfascismen .. . Socialfascismens vänsterflygel har som sin speciella uppgift att operera med pacifistiska, demokratiska och ”socialistiska” paroller.” Men också dessa små skillnader tenderade att försvinna: ”Det är uppenbart att ju längre socialfascismens utveckling framskrider, desto mer liknar den ”rena” fascismen”. Det handlade om en ”oavbruten process”. Stalins talesmän fortsatte att med en djuruppfödares precision klassificera Andra internationalens partier efter det stadium de hade uppnått i denna ”oavbrutna” biologiska ”process”: ”Den brittiska labourismen kan kanske beskrivas som en socialfascism i larvstadiet, medan det tyska socialdemokratiska partiet redan befinner sig i fjärilsstadiet.” Men denna påstådda utveckling av de partier som hade inflytande över majoriteten av den europeiska arbetarklassen bekymrade inte Manuilskij och Kuusinen särskilt mycket. De framställde den t o m som något positivt, något som skulle underlätta revolutionen: ”Då socialfascismen öppet framträder som fascism, kommer det inte längre att vara något problem att vinna den tyska arbetarklassens majoritet för den proletära revolutionen.”[59]

Thälmann och de övriga KPD-representanterna på detta EKKI-plenum förklarade att de var fullständigt eniga med Manuilskijs och Kuusinens teser. KPD-propagandan hade redan i flera månader förklarat att ”reformismen är socialism i ord och fascism i handling”. Trots detta gjorde Thälmann självkritik inför EKKI, därför att partiledningen först för en månad sedan (vid KPD:s 7:e kongress) hade blivit på det klara med att den själv misslyckats att ”omedelbart tolka den stora politiska förändring som sker inom socialdemokratin som ett avgörande steg mot den nuvarande socialfascismen”.[60] Detta var liktydigt med att indirekt medge att den ultra-sekteristiska linjen mötte motstånd i vissa delar av partiet.

Samtidigt som EKKI:s 10:e plenum ”skärpte” kampen mot socialdemokratin och i synnerhet mot dess vänstra flygel, ”skärpte” det kampen mot ”högeravvikelsen” inom Komintern. När det gällde denna uppgift lät Stalins officiella talesmän de halv-officiella talesmännen djärvt ta initiativet till attacken. Den tyska ledningen förtjänade detta hedersuppdrag. Sedan slutet av 1928 hade den nämligen genomfört en stor utrensning av den ”bucharinistiska högern” i KPD, och uteslutit Brandler, Thalheimer och andra kättare. Men även på denna punkt visade sig Thälmann självkritisk och förklarade att man inte hade gjort nog. Han tillkännagav att ett stort antal kadrer, på alla nivåer i partiet, skulle ersättas med sådana som var vuxna de uppgifter ”tredje perioden” ställde, dvs element som förstod socialdemokratins fascistiska karaktär och nödvändigheten av en ”oförsonlig” kamp mot ”högeravvikelsen” i partiet. Stärkta av den auktoritet som denna insats gav dem, gick de tyska delegaterna till en veritabel attack mot Togliatti under EKKI:s plenarsession. Togliatti misstänktes för bucharinistiska sympatier och anklagades för två konkreta försyndelser: för att på Kominterns 6:e kongress ha motsatt sig utrensningen i det tyska partiet, och för att ha visat för stor liberalism gentemot ”högern” i det italienska partiet.

Som bevis citerade Thälmann följande uttalanden av Togliatti på 6:e kongressen: ”Vad de olika strömningarna i (det tyska) partiets politiska byrå beträffar, anser vi att de meningsskiljaktigheter som finns, är skiljaktigheter som normalt kan existera i ett partis centralkommitté utan att nödvändigtvis ge upphov till fraktions- och gruppstrider. Om det på grund av meningsskiljaktigheternas omfattning i det tyska partiet skulle uppkomma en fraktionsstrid eller om majoriteten i politiska byrån skulle vidta organisatoriska åtgärder mot minoriteten, skulle detta vara mycket farligt, därför att det skulle vara liktydigt med att minska central-

[59] *Inprecorr*, engelska upplagan, vol 9, nr 40 (20 augusti 1929), s 848.
[60] Ibid, vol 9, nr 51 (17 september 1929), s 1104-09. (Se också nr 59, s 1281 ff.)

kommitténs bas. Det skulle dessutom kunna betyda en inskränkning i partiets politiska liv och interna demokrati."[61]

"Detta" visade sig verkligen vara *molto pericoloso* (italienska: "mycket farligt". ö.a.) för många av Kominterns sektioner. Men de allvarligaste konsekvenserna fick det för det tyska partiet. I kampen mot fascismen var nämligen KPD just i färd med att gå in i den avgörande etapp, då det var som mest nödvändigt och brådskande att anstränga sig till det yttersta för att få till stånd arbetarklassens kampenhet och höja partiets ideologiska, politiska och organisatoriska förmåga. Man bör komma ihåg att de som anklagades för "högeravvikelser" i allmänhet var de mest beslutsamma förkämparna för en proletär enhetsfrontspolitik mot det fascistiska hot som sänkte sig över Europa. I Tysklands fall var det EKKI:s 10:e plenum som blev upprinnelsen till de allvarliga fel KPD begick. Senare, när katastrofen redan var ett faktum, skulle EKKI kritisera dessa fel, men hålla tyst om sitt eget och Stalins ansvar.

Vägen till katastrofen

Den period som opassande kallades kapitalismens "relativa stabilisering" – i verkligheten var det en period med snabb tillväxt av produktivkrafterna – vars "välstånd" besjöngs av bourgeoisins koryféer och av socialdemokratin, var bara en fasad bakom vilken den stora ekonomiska världskrisen 1929-33 tog form. Denna period skulle ha kunnat utnyttjats för att teoretiskt, politiskt och organisatoriskt förbereda de kommunistiska partierna för nya revolutionära konjunkturer i framtiden. Men den redan analyserade process av teoretisk förlamning, av förkvävning av kommunistpartiernas inre politiska liv, av en alltmer markant steriliserande byråkratisk centralism, av successiva utrensningar av "högern" och "vänstern", av tilltagande anpassning till sovjetstatens inrikes- och utrikespolitiska svängningar, av utrotning av de fruktbara element som fanns i den proletära enhetsfrontspolitik som utarbetats under Lenins tid – allt detta ledde oundvikligen till att de kommunistiska partierna alltmer avskärmade sig från de nationella realiteterna, till att de alltmer isolerade sig från massorna, och till att de i praktiken spelade den socialdemokratiska reformistiska politiken i händerna. De kommunistiska partierna stagnerade i stället för att omvandlas till proletariatets verkliga förtrupp. Processen tog sig naturligtvis inte samma uttryck i alla partier. Beroende på de objektiva omständigheter i vilka de olika partierna befann sig, den ledande kärnans karaktär osv, motstod en del partier bättre än andra den ångvält som hade satts i rörelse. En del av dem reducerades till betydelselösa grupper, som t ex det spanska partiet (PCE). Andra, såsom det italienska, lyckades till en del bevara en anknytning mellan sin politik och de nationella realiteterna.

I det tyska partiets fall utmärktes denna period av både politisk och organisatorisk stagnation. Den teoretiska nivån sjönk. Mellan 1925 och 1930 förblev antalet partimedlemmar praktiskt taget oförändrat: 1925 – 122 755; 1926 –134 248; 1927 – 124 729; 1930 – 124 000. Röstprocenten i valen följde också en nästan horisontell linje: 1924 –12,7 procent, 1928 – 10,2 procent, 1930 – 13,1 procent.[62]

I oktober 1929 den världsekonomiska krisen. I Tyskland – där krisens effekter visade sig snabbare och allvarligare än i något annat land – uppstod inte det revolutionära uppsving som Stalin ansåg råda alltsedan 1927, utan istället ett uppseendeväckande uppsving för fascismen.

---

[61] Ibid, vol 8, nr 53 (23 augusti 1928), s 942. Togliatti lyckades klara sig undan det öde som de andra "försonlighetsmännen" råkade ut för tack vare en skicklig "taktisk" reträtt, som tvingade honom att göra viktiga eftergifter. Till exempel tvingades han acceptera tesen om "socialfascismen" och rensa det italienska partiet på "högeravvikare". Tasca ("Serra", "Rossi") var det viktigaste offret, men affären fick också vissa konsekvenser för självaste Gramsci (som vid denna tidpunkt redan satt i fängelse) – ett problem som fortfarande ännu inte fullständigt klarlagts. (Se G. Fiori, *Antonio Gramsci*, NLB, London, 1970, s 257-58.)

[62] Branko Lazitch, op. cit., s 163-64.

Vid valen 1930 fick Hitlers parti 6 400 000 röster, fem och en halv miljon mer än 1928. Detta samtidigt som kommunistpartiet bara ökade med en miljon trehundratusen röster (4 590 000 mot 3 262 584 år 1928, i röstprocent ökade det från 10,2 procent till 13,1 procent), och socialdemokratin förlorade en halv miljon. KPD:s frammarsch var förvisso betydande, men den var också mycket relativ i jämförelse med fascismens svindlande tillväxt. En icke obetydlig del av fascisternas röster kom från arbetare, särskilt från arbetslösa. KPD:s ställning i fabrikerna var ännu mer oroande än valresultaten. I januari 1931 ledde kommunisterna bara 4 procent av fabrikskommittéerna, medan socialdemokraterna kontrollerade 84 procent. Mot slutet av 1932 var bara 10 procent av partimedlemmarna anslutna till någon fackförening. En av de viktigaste orsakerna till detta var inriktningen att bryta med de reformistiska fackföreningarna och upprätta parallella fackliga organisationer, vilket hade förespråkats av Stalin på det möte som EKKI:s presidium höll i december 1928. Stalin nämnde speciellt Tyskland som ett av de länder där en sådan linje borde tillämpas. I september 1930 beslöt Profinterns (Röda Fackföreningsinternationalen, Ö.anm.) 5:e kongress att den Röda fackföreningsoppositionen skulle lämna fackföreningarna i en rad länder och bilda självständiga organisationer. Dessa kom i praktiken bara att bli blåkopior av partiorganisationerna.

Hela denna fackliga linje var förbunden med idén att ”tredje perioden”, det revolutionära uppsvinget, hade inletts. Och då var det bättre med små organisationer som partiet hade ordentlig kontroll över, än att tålmodigt arbeta för att vinna massorna i de stora traditionella fackliga organisationerna. För KPD:s del återspeglades konsekvenserna av denna linje i de siffror som getts ovan. Partiets röstframgångar inom arbetarklassen kom huvudsakligen från de arbetslösa arbetarna (som redan nämnts gällde detta också fascisternas valframgångar inom arbetarklassen). Den överväldigande majoriteten av arbetarna på fabrikerna och i fackföreningarna stod fortfarande under socialdemokratins kontroll. Detta förklarar misslyckandet med KPD:s alla försök att organisera politiska strejker, ty partiet saknade en enhetstaktik som skulle ha gjort det möjligt att upprätta verkliga kontakter med de socialdemokratiska icke-arbetslösa arbetarmassorna.[63] Dessutom visade valresultaten att mellanskikten i städerna och på landsbygden gick över *en masse* till fascisterna.

Att i en sådan situation förespråka proletariatets diktatur som en omedelbar utväg, betydde att stänga vägen för arbetarklassens aktionsenhet och att kasta mellanskikten i armarna på fascismen. Ändå var detta KPD:s program, dess centrala politiska slogan. Många år efter katastrofen skulle Wilhelm Pieck erkänna att detta var ett av det tyska kommunistpartiets allvarligaste misstag: att förespråka bildandet av en ”tysk sovjetrepublik” och ”inte sätta kampen för försvaret av demokratin och massornas politiska rättigheter i främsta rummet”, att ”attackera nazisterna och socialdemokratin på samma sätt”, och ”inte förstå det fascistiska hotets allvar”.[64] Till detta skulle man kunna lägga att misstaget förvärrades åtskilligt genom att man uppställde den sovjetiska modellen som modell för den tyska socialistiska republiken.

---

[63] Uppgifterna om fabrikskommittéerna ges av Trotskij i ”What Next?” (*The Struggle Against Fascism in Germany*, op.cit., s 233). De som gäller procenten kommunistpartimedlemmar i fackföreningarna kommer från Dimitrovs rapport på Kominterns 7:e världskongress (Dimitrov, op. cit., s 60). Stalins anmärkningar från december 1928 återfinns i hans *Works*, op. cit., vol. 11, s 314-15.

Av stort intresse är diagrammet på s 190 i *L'Époque contemporaine*, av Maurice Grouzet (vol 7, publicerad 1957, av *Histoire generale des civilisations*, redigerad av Gouzet, PUF, Paris). Tre kurvor visar den anmärkningsvärda överensstämmelsen mellan nationalsocialismens tillväxt (uttryckt i medlemsantal och erhållna röster) och arbetslöshetsprocenten, från 1929 och framåt. I överensstämmelse med det kapitalistiska systemets ”logik”, åtföljdes den stigande arbetslösheten paradoxalt nog av en förlängning av arbetsdagen. Detta accentuerade den ”priviligierade” situationen för de arbetare som befann sig i produktionen – socialdemokratins huvudsakliga bas – i förhållande till de arbetslösa.

[64] Citerat av Gilbert Badia, *Histoire de l'Allemagne contemporain*e, op. cit., I, s 277.

Om det fanns något land där kritiken mot de antidemokratiska aspekterna hos denna modell hade trängt in djupt i arbetarklassen, så var det i Tyskland. Det hade ombesörjts av den mäktiga socialdemokratiska propagandaapparaten. Visserligen inte med särskilt hederliga avsikter, det är sant, men så var det. Om KPD hade framfört en sådan kritik utifrån en revolutionär, marxistisk utgångspunkt och förenat kritiken med ett försvar av den sovjetiska revolutionen, samt lagt fram en ny modell för socialismen i Tyskland – då skulle händelseutvecklingen ha kunnat bli en helt annan. Men, det måste erkännas, för detta skulle det ha behövts ett annat slags kommunistparti.

Pieck sade väsentligen samma sak som Trotskij, med den skillnaden att Trotskij sade det redan 1930, då det fortfarande fanns möjligheter att förändra situationen. Trotskij gick emot teorin om ”socialfascismen” och pekade på den grundläggande motsättning som existerade mellan fascism och socialdemokrati. ”Hur sant det än är att socialdemokratin med hela sin politik beredde vägen för fascismens uppblomstring, är det inte mindre sant att fascismen framträder som ett dödligt hot i första hand mot just socialdemokratin, vars hela existens är oupplösligt förbunden med parlamentariska, demokratiska och pacifistiska regeringsformer och -metoder.” ”Man måste befinna sig i ett tillstånd av fullständig byråkratisk enfald för att vägra att korrekt och systematiskt utnyttja de stora, skarpa motsättningarna mellan fascismen och socialdemokratin i den proletära revolutionens intresse.” På basis av detta postulat förespråkade Trotskij en konsekvent enhetsfrontspolitik såsom det enda möjliga sättet att spärra vägen för fascismen: ”Politiken med en arbetarnas enhetsfront mot fascismen följer ur hela denna situation. Den öppnar väldiga möjligheter för kommunistpartiet. Ett villkor för framgång är emellertid förkastandet av ”socialfascismens” teori och praktik, vars skadliga inverkan blir till ett verkligt hot under de föreliggande omständigheterna . . . Vi kommer oundvikligen att tvingas sluta överenskommelser med olika socialdemokratiska organisationer och fraktioner mot fascismen.” ”I kriget mot fascismen skulle vi vara beredda att sluta praktiska militära allianser med fan själv och hans mormor, ja t o m med Noske och Zoergiebel.”[65]

Men enhetsfronten, fastslog Trotskij, låter sig inte, som Thälmann föreslog, förverkligas med parollen om kapitalismens omedelbara störtande, eftersom ”de socialdemokratiska arbetarna förblir socialdemokrater just därför att de fortfarande tror på den gradvisa, reformistiska vägen för kapitalismens omvandling till socialism”. Därför borde kommunisterna säga dem: ”Ni sätter ert hopp till demokratin, vi tror att den enda utvägen ligger i revolutionen. Ändå kan och vill vi inte göra revolutionen utan er. Hitler är nu den gemensamma fienden. Efter segern över honom ska vi tillsammans med er göra en balansräkning och se vart vägen verkligen leder.” På ett annat ställe läser vi följande skarpsinniga observation: ”Den stalinistiska byråkratins misstag består inte i att den är ”oförsonlig” gentemot socialdemokratin, utan i att det är en politisk impotent ”oförsonlighet” ”. För Trotskij var inställningen hos mellanklasserna, som för ögonblicket sympatiserade med fascismen, av stor betydelse: ”För att den sociala krisen ska leda till den proletära revolutionen är det bland annat nödvändigt att det sker en avgörande vändning hos de småborgerliga klasserna i riktning mot proletariatet.”[66] Trotskij behandlade dock inte problemet med hur dessa skikt skulle vinnas över till arbetarklassens sida under den antifascistiska kampfasen.

---

[65] Trotskij, ”Vändningen i den Kommunistiska internationalen. . .” och ”What Next?”, i *The Struggle Against Fascism in Germany*, op. cit., s 70 och s 171, och ”Den kommande kongressen mot kriget”, i *Writings of Leon Trotsky (1932)*, Pathfinder Press, New York, 1973, s 115. Noske, som hade varit ansvarig för repressionen mot spartakisterna 1919, och Zörgiebel, den socialdemokratiske polischefen i Berlin som lett det blodiga undertryckandet av den förstamajdemonstration som kommunisterna organiserat 1929, var för KPD typiska representanter för ”socialfascismen”.

[66] Trotskij, ”Vändningen i den Kommunistiska internationalen...”, ”Den enda vägen”, och ”Innan beslutet”, i *The Struggle Against Fascism in Germany*, op. cit., s 59, 292, 342.

Tesen om ”socialfascismen” fick KPD att gå så långt att det, sida vid sida med nazisterna och Stahlhelm, deltog i folkomröstningen den 9 augusti 1931 mot den socialdemokratiska regeringen i Preussen. Många år senare skulle de tyska kommunistledarna beteckna denna handling som ett av partiets allvarligaste misstag. Den gjorde det möjligt att framställa kommunisterna som ”fascisternas allierade” inför en stor del av arbetarklassen”. Detta reste en ny barriär mellan kommunister och socialdemokrater vid en tidpunkt då det fascistiska hotet redan var mycket allvarligt och bara kunde stoppas upp genom enad handling från proletariatets sida.[67] Men den 12 augusti 1931 skrev *Pravda*: ”Valresultaten betyder . . . det hårdaste slag som arbetarklassen någonsin tilldelat socialdemokratin.” Och Komintern presenterade händelsen som ett exempel på tillämpning av enhetsfrontspolitiken! Trotskijs kommentar var: ”På vilket sätt interventionen i folkomröstningen sida vid sida med fascisterna, mot socialdemokraterna och centerpartiet, är en tillämpning av enhetsfronts-politiken gentemot de socialdemokratiska och kristna arbetarna, kommer nog inte att förstås av någon proletär hjärna.” Och han fortsatte: ”Att gå ut på gatorna med slagordet ”Ner med Brüning-Braun-regeringen!” vid en tidpunkt då styrkeförhållandena är sådana att den endast kan ersättas av en Hitler-Hugenberg-regering, är ren äventyrspolitik.”[68]

I maj 1932 skrev Trotskij profetiskt: ”Om den tyska arbetarklassens viktigaste organisationer fortsätter med sin nuvarande politik, är fascismens seger nästan automatiskt säkerställd, och dessutom inom en ganska kort tidsrymd.” Han försökte förmå KPD att ta politiska initiativ och ”föreslå det socialdemokratiska partiet och fackföreningsledningen en överenskommelse om kamp (mot fascismen), nerifrån och ända upp ... Det finns ingen annan väg för den tyska arbetarklassen. Frågan om Tysklands öde är frågan om Europas och Sovjetunionens öde, och i stor utsträckning hela mänsklighetens öde för en lång historisk period. Ingen revolutionär kan avstå från att inrikta sina krafter och sitt öde på att lösa detta problem.”[69]

Händelserna skulle mycket snart visa hur klarsynta Trotskijs analyser och förslag i hans skrifter om Tyskland 1930-32 var. Men varken Kominternledningen eller KPD-ledningen tog någon hänsyn till dem. Den grymma förföljelsen av ”trotskismen” i alla Komintern-sektioner, vilken under dessa år ledsagades av den inte mindre oförsonliga kampen mot ”högern” och ”försonlighetsmännen”, ledde till att varje förslag om enhetsfront med de socialdemokratiska partierna och med borgerligt-demokratiska politiska krafter för att stoppa den fascistiska frammarschen betraktades som opportunistiskt kätteri. När KPD mot slutet av 1932, stående inför den extrema skärpningen av den fascistiska faran, började modifiera sin politik gentemot socialdemokratin, var det redan för sent.

Hela den politiska processen i Tyskland från de första månaderna 1930 – då det fascistiska hotet visade sig i hela sin vidd – ger fog för antagandet att händelseutvecklingen skulle ha kunnat bli helt annorlunda om Komintern och de tyska kommunisterna från denna tidpunkt hade tillämpat en flexibel antifascistisk enhetstaktik. Trots KPD:s ultrasekteristiska politik,

---

[67] Frasen inom citationstecken är hämtad från en artikel av den franske kommunistledaren George Cogniot, ”*Social-democratisme et leninisme, les deux lignes du mouvement ouvrier au XXe siècle”* (*Cahiers du communisme*, 10, 1968, s 59). Trogen den stalinistiska historieskrivningens legend, förklarar Cogniot KPD:s misstag med ”inflytandet från vissa ledare, såsom Heinz Neumann, vilka var emot den enhetsfrontspolitik som förespråkades av Thälmann”. Han tillfogar (året är 1968!) ett ”dåligt inflytande från EKKI”. Det som var ett resultat av hela den politik som förts under åratal blir till ett ”dåligt inflytande”. Neumann, Remmele och resten av de ”vissa ledare” som G. Cogniot åsyftar hade varken större eller mindre ansvar än Thälmann. Men efter katastrofen 1933 fick de bli syndabockar för Stalins politik (vilket också skulle ha hänt Thälmann om han inte hade råkat i klorna på nazisterna). Tillsammans med andra tyska kommunistledare som hade tagit sin tillflykt till Sovjetunionen – såsom Eberlein, en av partiets grundare, Kiepenberger, som var ansvarig för partiets militära underrättelseapparat osv – blev de mördade under Stalins stora utrensningar under andra hälften av 30-talet.
[68] Trotskij, ”Mot nationalkommunismen”, i *The Struggle Against Fascism in Germany*, op. cit., s 95, 96, 113.
[69] Trotskij, ”Intervju med Montag Morgen”, i *The Struggle Against Fascism in Germany*, op. cit., s 263, 264.

började i själva verket ett växande antal socialdemokratiska arbetare bli alltmer medvetna om faran och intog vänsterståndpunkter för enhet. I valen i november 1932 var, såsom redan sagts, tillbakagången för det nazistiska inflytandet uppenbar (Hitlers parti förlorade 2 miljoner röster). De två arbetarpartierna hade då tillsammans 13 miljoner röster, mot nazisternas 11,7 miljoner. Det kommunistiska partiet fick 6 miljoner, vilket var 1,3 miljoner mer än 1930. En intelligent antifascistisk enhetspolitik, som påbörjats i tid, skulle utan tvivel ha kunnat medföra att kommunisternas inflytande vuxit betydligt bland de socialdemokratiska massorna och bland centerpartiets katolska arbetare, liksom inom mellanskikten. Det skulle ha kunnat underlätta enhetssträvandena i det socialdemokratiska partiets bas och stärkandet av dess vänsterflygel. Den historiska betydelsen av Trotskijs bedömningar under denna period ligger inte enbart i att händelseutvecklingen gav honom rätt. Den består också i att de bevisar att det var möjligt att göra sådana bedömningar. De bevisar att orsaken till att Komintern alltför sent insåg den fascistiska farans karaktär och allvar i Tyskland, och alltför sent utarbetade en lämplig politik för att bekämpa den, inte låg i den objektiva situationen, i att denna fortfarande inte skulle ha levererat tillräckligt med påtagliga data, eller i att den kommunistiska rörelsens erfarenhet härvidlag var otillräcklig. Efter valen 1930 var det fascistiska hotet i Tyskland ytterst påtagligt. I Italien hade arbetarrörelsen under flera år fått lära känna vad fascismen innebar. Den proletära enhetsfrontspolitiken, inbegripet överenskommelser med de socialdemokratiska ledarna, hade utarbetats och omsatts i handling på Lenins tid. Under samma period hade Komintern bekämpat Bordigas och andra italienska kommunisters ultravänsterism, som stod i vägen för den enade kampen mot Mussolinis fascism. Då och under de följande åren analyserade Gramsci klarsynt det fascistiska fenomenet. Det gjorde också Togliatti fram till 1929, då han böjde sig för Stalins tes om ”socialfascismen”. Trots detta, när det fascistiska hotet tydligt började ta form i Tyskland, gjorde Komintern inget försök att gå vidare för att förstå det fascistiska fenomenet – långt därifrån! Komintern antog den linje vi har undersökt ovan och utplånade alla tidigare erfarenheter och analyser.

Kominterns politiska blindhet inför Hitlers framryckning kan inte förklaras enbart som en anhopning av misstag, vilket Dimitrov skulle hävda på den 7:e världskongressen – och som han dessutom skyllde på KPD. Misstagen utgjorde symptom på en djupgående sjukdom: en förtvining av de teoretiska förmågorna, ett ovillkorligt underordnande under stalinklickens manövrer, och – som ett resultat av alla dessa faktorer – en allt djupare klyfta mellan Kominterns politik och den faktiska situationen, internationellt och inom varje enskilt land. Härav Kominterns oförmåga att ingripa som en avgörande revolutionär kraft i den fruktansvärda duell som utkämpades mellan proletariatet och bourgeoisin med den världsekonomiska krisen som bakgrund. Härav dess impotens inför hitlerismen. Den Tredje internationalens historiska bankrutt fullbordades, liksom den Andra internationalens, på den tyska arenan. Komintern störtade samman i just det land som dess egna första kongresser hade utpekat som världsrevolutionens nya brännpunkt. Den 7:e världskongressens vändning skulle inte återuppliva Komintern: den skulle bli dess svanesång.

Folkfrontserfarenheten

Kapitalistisk återhämtning och motoffensiv från arbetarna

Under de tre år som förflöt mellan den ekonomiska krisens utbrott och Hitlers maktillträde, svepte en våg av pessimism och oro över den borgerliga världen. De händelser som ägde rum bådade sannerligen inget gott för det kapitalistiska systemet. Produktionsminskningen och förvirringen inom handel och finansväsende nådde längre än vid någon tidigare cyklisk kris under kapitalismen. Vid depressionskurvans lägsta punkt var antalet fullständigt arbetslösa mellan 25 och 30 miljoner. Europa och Förenta staterna skakades av strejkvågor, massdemonstrationer, ”hungermarscher” och sammanstötningar mellan arbetare och statens väpnade

styrkor. Den sociala och politiska agitationen nådde en nivå utan motstycke sedan 1919-20. I några europeiska stater inleddes politiska skeenden som de härskande klasserna fruktade skulle kunna utvecklas på samma sätt som Kerenskij-episoden i Ryssland 1917: den spanska monarkins fall i april 1931; bildandet av det ”nationella blockets” regering i Bulgarien i juni samma år; nederlaget för högern i de franska valen i maj 1932. Befrielserörelserna fick ny kraft i Asien och Latinamerika. Men medaljen hade sin baksida. Fascismen och den traditionella reaktionen mångdubblade också sin aktivitet. De sparade inte på våldet och demagogin och fann gensvar hos miljoner förtvivlade inom mellanskikten – som drabbats hårt av krisen – och t o m inom proletariatet. De reformistiska socialisterna och de borgerliga liberalerna manövrerade på två fronter – mot det fascistiska hotet och mot det revolutionära hotet. Kommunisterna manade outtröttligt till kamp för ”sovjetmakten”.

Hitlers seger ledde till att läget klarnade genom att den eliminerade det revolutionära hotet i det land där detta var som störst för den europeiska kapitalismen. Senare skulle explosionen i juni 1936 i Frankrike komma, men revolutionens spöke tog verklig gestalt enbart i Spanien. Och liksom den spirande kapitalismens Europa århundraden tidigare hade enat sig mot det kejserliga Spanien, enade sig nu den mogna kapitalismens Europa för att krossa det revolutionära Spanien.

Men det faktum att kapitalismen i Europa (för att inte tala om i USA) överlevde 30-talskrisen kan inte förklaras enbart med att de härskande klasserna segrade inom den politiska sfären, genom att tillgripa fascismen eller mer eller mindre traditionella metoder. Den politiska segern gjorde det möjligt för de i själva krisen inbyggda återhämtningsmekanismerna att få fritt spelrum på det ekonomiska planet. Den tes som var i svang i Komintern under dessa år, att det kapitalistiska systemet befann sig i sin ”slutgiltiga kris”, härrörde just ur att man förnekade denna förmåga till återhämtning.[70] De kapitalistiska produktionsstrukturerna ”rationaliserade sig själva” efter 1929, precis som under de tidigare periodiska kriserna: genom ruin för miljontals småproducenter i stad och på land, genom konkurs för hundratusentals medelstora kapitalister och inte så få stora kapitalisthajar, genom att på fläcken sparka ut miljontals ”överflödiga” arbetare på gatan – kort sagt, enligt logiken hos systemets ”naturlagar”. Denna gång blev emellertid den kapitalistiska ekonomins praktiker och en del teoretiker (den första engelska upplagan av Keynes *General Theory* utkom 1936) medvetna om möjligheten och nödvändigheten av att i viss mån reglera dessa ”naturlagar”. Detta var den första utmaningen mot den marxistiska tesen att det var omöjligt att korrigera den anarki som var inbyggd i det kapitalistiska produktionssättet. Den höga grad av monopolitisk koncentration som denna anarkis själva dynamik hade åstadkommit i de utvecklade kapitalistiska länderna, skapade de objektiva förutsättningar för att tygla anarkin fr o m det ögonblick då massan av privatkapitalister var intimt beroende av några hundratal eller tiotal stora monopolistiska enheter. Sammanlänkningen av staten med dessa ”truster” utgjorde ett enastående maktinstrument på alla nivåer: ekonomiskt, politiskt, ideologiskt, vetenskapligt, kulturellt osv.

---

[70] Se B.M. Leibzon och K.K. Sjirinja, *Povorot v politike Kominterna* (”Vändningen i Kominterns politik”), Mysl, Moskva, 1965. På sidorna 42-43 skriver de: ”Under lång tid, såsom Dimitrov senare skulle påpeka, höll kommunisterna envetet fast vid misstaget att betrakta den ekonomiska världskrisen, som inleddes 1929, som (kapitalismens) slutgiltiga kris, ur vilken bourgeoisin inte kunde finna någon utväg, och vars oundvikliga upplösning skulle bli den proletära revolutionens seger. Denna tes ersatte ofta en stringent analys av revolutionens mognadsgrad med utgångspunkt i klassmotsättningarnas utveckling i varje land.” Men dessa författare– vars bok troligen är den hittills viktigaste av de som skrivits av sovjetiska historiker om denna Komintern-period – inskränker sig till att konstatera faktum. De ser inte (eller troligare: ”får inte se”) det organiska sambandet mellan detta misstag och hela den föreställning om kapitalismens tillstånd som var förhärskande i Komintern alltifrån dess grundande.

Hädanefter var statens roll inte bara begränsad till att hålla de exploaterade i schack: Den skulle också underordna varje enskild kapitalists privata intresse under kapitalismens allmänna intresse. Genom en av dessa historiens ironier skulle den första segerrika proletära revolutionen inte så lite bidra till att kapitalisterna blev medvetna om att de måste kontrollera sina ”naturlagar” och hur detta skulle göras. Den ryska revolutionen hjälpte dem faktiskt att bättre förstå riskerna med *laisser faire, laisser passer*, och den gigantiska statliga trust som revolutionen skapat, tillsammans med dess första fem-årsplan, hjälpte kapitalisterna att värdesätta de tjänster som staten skulle kunna göra på det ekonomiska fältet. Följande sin fiende i spåren gjorde den borgerliga staten på detta sätt sin historiska inbrytning i den kapitalistiska ekonomins allra heligaste. Krigen hade redan krävt detta mer än en gång, men såsom undantag som bekräftade regeln: nu blev undantaget regel. Fascismen i Tyskland och *New Deal* i USA (symboliskt nog kom Hitler och Roosevelt till makten nästan samtidigt) representerade de två polerna i den uppsättning politiska och ekonomiska lösningar som monopolkapitalismen skulle använda sig av för att omstrukturera industrisamhället. Men polariteten var framför allt politisk. Den förras barbariska nationalistiska, rasistiska och arbetarfientliga våld, och den senares faderliga idealism dolde en likartad ekonomisk process. I motsats till vad många trodde vid den tiden – det gällde alla politiska riktningar, även marxister – var den fascistiska varianten när allt kommer omkring bara en nödlösning (som påtvingades den stora tyska industrimaktens monopolkapital till följd av dess *inre* svaghet inför arbetarrörelsen och *yttre* svaghet inför rivalernas ”omringning”, med dessas koloniala monopol), medan den amerikanska varianten skulle visa sig vara det första försöket med framtidens ”neokapitalism”.

Den allvarligaste ekonomiska krisen i kapitalismens historia visade sig sammanfattningsvis vara, inte den ”slutgiltiga krisen” som skulle utmynna i den proletära revolutionen, som Komintern trodde, utan födslovåndorna hos en ny kapitalistisk utvecklingsfas: statsmonopolkapitalismen. Förberedelserna för det andra världskriget och själva kriget gjorde det möjligt att snabbt genomgå stadierna i denna mutation. Inte bara därför att statens omvandling till den största ekonomiska makten i varje land påskyndades, utan också därför att de tvingade det tekniska och vetenskapliga framåtskridandet att utvecklas i en febril hastighet och intensifierade den ekonomiska och politiska koncentrationens dynamik. Än en gång visade sig den kapitalistiska mekanismens ohyggliga ”logik” vara starkare än mänskligheten moraliska samvete och proletariatets klassmedvetenhet, och slugare än revolutionens ”världspartis” strategiska och taktiska dispositioner.

Mellan Hitlers makttillträde och det världsomspännande blodbadets början, uppstod det inte desto mindre i Europa nya tillfällen att motsätta sig denna ”logik” och ändra händelsernas gång. I de länder där arbetarrörelsen inte hade krossats av fascistiska eller halvfascistiska diktaturer, framkallade den fruktansvärda tyska lektionen en hälsosam reaktion i de breda folklagren, i arbetarpartierna och fackföreningarna, och tom i en del av bourgeoisins och småbourgeoisins partier, vars existens traditionellt var förknippad med den parlamentariska regimen och de friheter som ärvts från de borgerliga revolutionerna. Skärpningen av krigsfaran bidrog också till en politisk aktivering av massorna, även om rädslan för kriget i en rad fall gjorde dem benägna till de största kapitulationer.

I arbetarklassen åtföljdes den antifascistiska reflexen av en antikapitalistisk radikalisering som förstärktes av krisens smärtsamma effekter. Den reformistiska vägen misskrediterades inför stora arbetargrupper, och vänstertendenserna vann snabbt mark inom de socialdemokratiska partierna och fackföreningarna.

Året 1934 är symptomatiskt när det gäller denna radikalisering. I februari slogs den socialistiska arbetarmilisen i Wien tappert mot Dolfuss diktatur, och arbetarna i Paris – kommunister och socialdemokrater – gick ut på gatan mot de fascistiskt tenderande

”Leagues” (”Förbunden”, ö. anm.). Samma månad ägde den stora ”hungermarschen” mot London rum. I organiseringen av denna hade kommunisterna deltagit tillsammans med medlemmar från labourpartiet, fackföreningarna och det Oberoende arbetarpartiet (ILP). I oktober kom uppropet i Asturien: upprorsrörelsen, som hade förberetts mot det pro-fascistiska partiet Acción Populars inträde i Madrid-regeringen, gick i större delen av Spanien inte utöver ramarna för den revolutionära generalstrejken, men i Asturien tog gruvarbetarna makten och försvarade den heroiskt under femton dagar mot mycket överlägsna arméstyrkor som regeringen skickat för att krossa resningen. I den asturiska kommunen slogs socialister, kommunister och anarkister sida vid sida.

Denna arbetarrörelsens motoffensiv mot den fascistiska framryckningen och mot skärpningen av den kapitalistiska utsugningen nådde sin höjdpunkt 1936. Efter folkfronternas valsegrar i Spanien och Frankrike inväntade inte arbetarna passivt att vallöftena skulle infrias. Detta berodde inte så mycket på det faktum att folkfronternas program var mycket moderata och inte innehöll lösningar på de grundläggande problemen i de två länderna, utan snarare på att arbetarna inte litade på de nya regeringarna. De insåg att den politiska situation som skapats tack vare deras kamp var gynnsam, och att de borde utnyttja den utan att låta någon tid gå förlorad. Strejker, demonstrationer, stormning av fängelser för att befria politiska fångar, jordockupationer, uppgörelser med fascister och reaktionärer, upprättande av beväpnade arbetargrupper, allt spreds som ringar på vattnet över Spanien mellan februari och juli. Och när generalerna reste sig, svarade arbetarna med väpnad kamp och revolution. I juni gick arbetarna i Frankrike ut i strejk och ockuperade fabrikerna utan att vänta på att Blum skulle bilda regering. De två rörelsernas närhet, både i rum och tid, skapade en unik möjlighet att inleda en process som radikalt skulle ha kunnat förändra det europeiska panoramat. Vid denna tidpunkt var det revolutionära djupet och kampviljan hos den revolutionära rörelsen i Spanien utan tvivel större än hos den i Frankrike. Men den franska rörelsen innehöll en revolutionär potential som medvetet hölls tillbaka av dem som borde ha drivit på den. Omintetgörandet av de möjligheter som fanns under de franska junidagarna isolerade den spanska revolutionen och var en av de viktigaste orsakerna till dess militära nederlag.

Den internationella socialdemokratins, och framför allt det franska socialistpartiets ansvar för att händelseutvecklingen blev som den blev, var inte mindre än den tyska socialdemokratins ansvar för Hitlers seger. Men det är mycket osannolikt att historien kommer att frikänna den Kommunistiska internationalen från all skuld.

1934 års vändning

Omedelbart efter det att Hitler kommit till makten började det förmärkas en förändrad hållning hos socialistledarna i fråga om problemet med enhetsfront med kommunisterna. I ett upprop till alla länders arbetare, daterat februari 1933, förklarade sig ledningen för den Socialistiska arbetarinternationalen (SAI) beredd att inleda förhandlingar med Komintern för att organisera gemensamma aktioner mot fascismen. Den ställde som enda villkor att de ömsesidiga attackerna skulle upphöra.[71] Under den konferens som SAI höll i augusti samma

[71] ”Socialistiska arbetarinternationalen har alltid erkänt att inbördeskriget inom arbetarklassen var huvudanledningen till dess svaghet och därmed fascismens största tillgång. Socialistiska arbetarinternationalen har alltid varit övertygad om att arbetarnas styrka enbart kan komma till sin fullaste rätt om leden sluts och arbetarklassens enhet upprättas... Socialistiska arbetarinternationalen strävar efter arbetarklassens enhet i handling på basis av en öppen och uppriktig förståelse. Med hänsyn till de tragiska faror som de står inför, uppmanar vi de tyska arbetarna, arbetarna i alla länder, att upphöra med att attackera varandra och göra gemensam sak i kampen mot fascismen. Den Socialistiska arbetarinternationalen har alltid varit beredd att förhandla med den Kommunistiska internationalen i avsikt att uppnå enhet i handling så snart som denna organisation också är redo att göra det” (citerat i Julius Braunthal, *History of the International*, vol 2, Nelson, London, 1967, s 391, och *Report of the 33rd Annual Conference (1933) of the Labour Party*, s 16).

år, intog ”vänstern” – som vid denna tidpunkt representerades av Nenni, Grimm, Zyromski, Spaak och andra – en ståndpunkt som liknade Kominterns vid samma tid: Inför fascismens framryckning har arbetarklassen inget annat val än en direkt kamp för makten. Adler och Blum, som representerade ”centern”, höll fast vid de traditionella reformistiska ståndpunkterna, men accepterade gemensam aktion med kommunisterna under det ovannämnda villkoret.[72] I början av 1934 uttalade sig det spanska socialistpartiet för Arbetarallianserna och föreslog kommunistpartiet att gå med i dessa.[73] 1933 förklarade sig det franska socialistpartiet (SFIO) berett att sluta överenskommelser med kommunistpartiet, under förutsättning att ”den kränkande polemiken mellan de två partierna” upphörde. Med anledning av händelserna den 6 februari 1934, föreslog ledarna för SFIO:s Seine-*département* (i Paris) kommunistpartiets ledning ett gemensamt möte för att ”precisera grundvalen för en ärlig överenskommelse och förverkliga arbetarnas aktionsenhet”.[74] Liknande ståndpunkter intogs av andra socialistpartier.

Anledningarna till denna utveckling inom en betydande del av socialdemokratin i riktning mot politiska allianser med kommunistpartierna var komplexa. En defensiv reaktion inför det uppenbara faktum att fascismen inte riktade sina slag uteslutande mot den yttersta vänstern var otvivelaktigt en av de vanligaste anledningarna. Den dramatiska tyska erfarenheten bekräftade att fascismen – såsom Trotskij hade sagt allt sedan 1930 – ”var ett dödligt hot för socialdemokratin själv”. Dessutom medförde sammanbrottet för det stora tyska socialdemokratiska partiet att hegemonin inom SAI definitivt övergick till socialisterna i Versailles-makterna som hotades av den hitleristiska revanschismen. Och dessa stater – där socialistpartierna spelade en viktig roll – började, som ett tänkbart alternativ, överväga en allians med Sovjetunionen. En förbättring av socialistpartiernas relationer med Komintern och dess nationella sektioner skulle kunna röja väg för en sådan allians. I en rad fall förestavades utvecklingen också av rent partiegoistiska överväganden: Det gällde att inte stöta sig alltför direkt med de strömningar till förmån för enhet och en mer radikal linje som bredde ut sig bland massorna.

Men allt var inte opportunism. Erfarenheten av fascismen hade fått en del socialdemokratiska ledare – inte särskilt många, det är sant – att göra en grundlig revidering av de reformistiska teserna. Ett av de mest karakteristiska exemplen var Otto Bauer, en av austro-marxismens mest framstående teoretiker. Efter de österrikiska valen i april 1927 förutsåg Otto Bauer med nästan matematisk exakthet den väg som återstod för socialistpartiet att tillryggalägga, ridande på den allmänna rösträttens häst, innan man kom till makten och införde socialismen: ”1920”, sade han, ”fick vi 36 procent av rösterna. I de näst sista valen nära 40 procent. Nu nästan 43 procent. På sex och ett halvt år har vi stärkt oss med ungefär 7 procent. Hur många saknas? Den väg till makten som vi behöver tillryggalägga kräver ungefär samma tidsrymd som den som har förflutit sedan 1920. . . Ett eller två val till och vi kommer att ha gjort slut på bourgeoisins regering.”[75] 1936 skrev Otto Bauer att erfarenheten av fascismen ”förstör den reformistiska socialismens illusion att arbetarklassen kan fylla den (borgerliga) demokratins form med ett socialistiskt innehåll och utveckla en socialistisk samhällsordning ur den

---

[72] Se Annie Kriegel, *Les Internationales ouvrières*, PUF, Paris, 1966, s 104.

[73] Arbetaralliansen bildades först i Katalonien i slutet av 1933. Det manifest som kungjorde dess bildande var undertecknat av socialistpartiet och andra katalanska socialistiska grupper, tillsammans med de av dem ledda fackföreningarna, en fraktion ur anarko-syndikalisterna, Bonde- och arbetarblocket (en marxistisk organisation som bildades då majoriteten av medlemmarna i kommunistpartiets katalanska del brutit med denna organisation), och Kommunistiska vänstern (trotskistisk). I februari 1934 beslöt socialistpartiet att bilda Arbetarallianser i hela Spanien och inbjöd alla arbetarorganisationer att gå med i dem.

[74] Se Jacques Fauvet, *Histoire du Parti Communiste francais*, Fayard, Paris, 1964-65, 1, s 121, 134.

[75] *Arbeiterzeitung*, Wien, 28 april 1927.

kapitalistiska utan ett revolutionärt språng".[76] Denna slutsats var mycket utbredd bland vänstersocialisterna under dessa år. Ett intresse för revolutionens teoretiska problem kunde ofta iakttagas hos dem, vilket kontrasterade mot den pragmatism som rådde i Komintern. Samtidigt som reformismen fördömdes, förespråkade vänstersocialisterna i många fall skapandet av ett nytt marxistiskt parti som skulle förena revolutionära socialister och kommunister, utan att utestänga trotskister (dessa socialister som radikaliserades på 30-talet hade inga anti-trotskistiska fördomar, snarare tvärtom). Sådana ståndpunkter manifesterades i det spanska socialistpartiets vänsterflygel och i dess ungdomsförbund, i Zyromski- och Marceau Pivert-tendenserna i SFIO, i en fraktion av det Oberoende arbetarpartiet (Independent Labour Party i Storbritannien, ö anm), hos en grupp tyska "revolutionära socialister", som i september 1934 publicerade en politisk plattform under titeln "Vägen mot ett socialistiskt Tyskland", osv.[77]

För första gången sedan splittringen 1919 fanns det en verklig möjlighet att inte bara förverkliga aktionsenhet mellan socialdemokrater och kommunister, utan också att i ett enda parti förena de olika revolutionära strömningar som inspirerades av marxismen. Men hela 1933 och nästan halva 1934 förflöt utan att Komintern modifierade de ultrasekteristiska ståndpunkter som hade lett till katastrofen för det tyska partiet. Komintern accepterade inte det förslag om diskussioner som SAI lade fram i februari 1933 och förstod inte betydelsen av den vänstertendens som visade sig på SAI-konferensen i augusti samma år. Och EKKI:s 13:e plenarmöte, som hölls fyra månader senare, fortsatte att ställa enhetsfronten "underifrån" mot enhetsfronten "ovanifrån" och framhärdade i att betrakta socialdemokratin i sin helhet som bourgeoisins viktigaste sociala stöd, och dess vänsterflygel som socialdemokratins farligaste och mest lömska flygel.[78] Kommunistpartierna höll fast vid detta kriterium och förkastade de förslag om enhet som riktades till dem. Det spanska kommunistpartiet (PCE) vägrade gå med i Arbetaralliansen. Ledningen för det franska partiet besvarade det ovannämnda förslaget från socialist-ledarna Paris i följande ordalag: "Mer än någonsin fraterniserar vi med de socialistiska arbetarna, mer än någonsin manar vi dem till gemensam aktion med deras kommunistiska kamrater. Och mer än någonsin fördömer vi socialistledarna, socialistpartiet, bourgeoisins lakejer, det kapitalistiska samhällets sista bastion."[79] Några dagar senare sammanströmlade demonstrationer, som socialistpartiet och kommunistpartiet hade mobiliserat var för sig, till samma plats, och hundratusen parisiska arbetare jublade åt aktionsenheten. Men för franska kommunistpartiets ledning var händelsen inget annat än ett exempel på enhetsfront "underifrån". Kampanjen mot socialistpartiet skärptes om möjligt ännu mer under de på följande månaderna.[80]

---

[76] Otto Bauer, *Zwischen Zwei Weltkriegen?*, citerad av Paul M. Sweezy, *Teori för den kapitalistiska utvecklingen*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1970, s 246.

[77] Hänvisningen till gruppen av tyska "revolutionära socialister" har hämtats från Leibzon och Sjirinjas bok (se not 70 ovan), s 195. I denna noteras också Otto Bauers övergång till revolutionära positioner. Andra exempel skulle kunna nämnas. I Polen föreslog vänstersocialisterna ett program för kampen om makten. Vid polska Bunds kongress (i mars 1935) röstade en tredjedel av delegaterna för en brytning med den Andra internationalen.

[78] Se Leibzon och Sjirinja, op. cit., s 55. Senare medgav Komintern-ledningen att den hade gjort ett misstag då den inte accepterade det förslag om diskussioner som SAI väckte i februari 1933 (ibid, s 50).

[79] Fauvet, op. cit., I, s 135.

[80] Ibid, s 137. Några dagar efter demonstrationerna begravdes de kommunister som dödats i sammanstötningarna med polisen under demonstrationerna den 9 och 12 februari. Socialisterna deltog officiellt i ceremonin. Följande dag skrev *L'Humanité*s chefredaktör att detta inte borde uppfattas som ett "förverkligande av enhetsfronten" och varnade: "Vi glömmer inte att våra kamrater har dödats av kulor som betalats med de anslag som röstats igenom av de socialistiska deputerade" (ibid, s 138).

I *L'Humanité* den 19 februari 1934 skrev samma penna: "Försvara republiken, som Blum säger? Som om fascismen inte också vore Republiken, som om Republiken inte redan vore fascism!"

Plötsligt gav Moskva signalen till ”vändningen”. Den 31 maj 1934 återgav *L'Humanité* en artikel från *Pravda* där det sades att det var helt riktigt att föreslå de franska socialist*ledarna* aktionsenhet. I samma nummer publicerade *L'Humanité* ett upprop ”till de socialistiska arbetarna och sektionerna”, vilket också riktades till socialistpartiets *nationella administrativa kommitté*.[81] Från och med detta ögonblick följde överenskommelser om aktionsenhet mellan socialister och kommunister på löpande band. I juli undertecknades den franska, i augusti den italienska. I september gick spanska kommunistpartiet med i Arbetarallianserna, trots den trotskistiska organisationens närvaro i dessa; och mellan de kommunistiska och socialistiska ungdomsorganisationerna inleddes diskussioner med målsättningen att uppnå en sammanslagning. I ett slag visade det sig att de enhetsinitiativ som sedan mer än ett år hade kommit från de socialdemokratiska leden inte bara var manövrer, och att Kominterns envisa fasthållande vid sin ultrasekteristiska linje hade orsakat arbetarenheten stor skada. Detta var desto allvarligare eftersom det, i den situation som uppkommit i Europa efter Hitlers makttillträde, var en fråga om liv eller död att *vinna tid* för att förbereda de revolutionära krafterna för de kommande striderna.

Vilka faktorer förhindrade Komintern att göra ”vändningen” tidigare? och varför skedde den just i maj 1934?

Det tillstånd som Komintern befann sig i 1933 – ett problem som analyserats ovan – utgör otvivelaktigt en tillräcklig förklaring på fördröjningen. Den mentalitet och de politiska vanor som skapats under tio år av sekteristisk stelbenthet, av utrensningar och en ständigt tilltagande byråkratisk centralism, utmärkte sig just för att vara motsatsen till det som den nya situationen krävde. Dessa drag var särskilt markerade hos den grupp av funktionärer i det sovjetiska partiet som, under Stalins ledning utgjorde Kominterns faktiska ledning (Manuilskij, Kuusinen, Piatnitskij, Lozovski m fl) efter det att Bucharin och bucharinanhängarna utrensats. Det är troligt att en del av de europeiska kommunistledarna innerst inne länge hade förstått nödvändigheten av att förändra taktiken. De kunde inte undgå att påverkas av händelsernas tryck, av de växande enhetssträvande strömningarna bland massorna och inom själva social-demokratin, liksom av det växande fascistiska hotet. Men för att revidera kominternpolitiken i den riktning situationen krävde, skulle det ha varit nödvändigt att överge begrepp (som ”socialfascismen”) och aktionsnormer (som den ”viktigaste strategiska regeln”) som hade skapats av Stalin. Men att inom Komintern gå emot Stalins uppfattningar efter elimineringen av de trotskistiska, bucharinistiska osv oppositionerna var praktiskt taget omöjligt. ”Grönt ljus” för vändningen måste antingen komma från Stalin eller så skulle det inte bli någon vändning alls.

Ett annat exempel, av tusentals, som visar hur litet Komintern och dess nationella sektioner hade lärt av den tyska erfarenheten, är följande kommentar ur *La Correspondencia Internacional* den 23 mars 1934 (*La Correspondencia* var ett officiellt kominternorgan) till tryckeriarbetarnas strejk i Madrid. Strejken hade under flera dagar paralyserat pressen i huvudstaden. Den hade organiserats och letts av socialisterna, och fackföreningarna hade kraftfullt besvarat provokationerna från arbetsgivarna, som dominerades av reaktionära element. *La Correspondencia Internacional* kommenterade: ”De socialfascistiska ledarna kunde inte låta det framstå som om de var fullständigt likgiltiga inför en fascistisk provokation. De måste försöka hålla kvar massorna i illusionen att de är ”fiender” till fascismen, att det mellan ”pågår en häftig kamp mellan socialismen och fascismen”, som en del småborgerliga kontrarevolutionärer försöker göra gällande ...”

[81] Fauvet, op. cit., I s 143. Några veckor tidigare hade Thorez kallats till Moskva av EKKI för att lösa fallet Doriot. Denne hade i månader hävdat att det var nödvändigt att träffa en överenskommelse med socialistpartiet, och hade börjat omsätta denna politik i handling i sitt fäste i Saint-Denis, trots motsatta direktiv från franska kommunistpartiets ledning (där han var en av de viktigaste medlemmarna) och från Komintern. I Moskva fördömde EKKI Doriots politik och gav kommunistpartiets ledning rätt att utesluta honom om han inte gav vika. Några dagar efter Doriots uteslutning började Komintern och partiet att praktisera den politik som Doriot hade förespråkat.

Vi förfogar inte över tillräckligt med dokument för att exakt kunna fastställa hur och varför beslutet togs i maj 1934. Enligt de sovjetiska historikerna B.M. Leibzon och K.K. Sjirinja var Kominterns vändning åren 1934-35 ett resultat av initiativ från Komintern-ledarna själva, och särskilt Dimitrov. Stalin opponerade sig inte på grund av den fara som sänkte sig över Sovjetunionen, men han drev igenom att den taktiska vändningen skulle genomföras utan att de tidigare uppfattningarna kritiserades (dvs Stalins uppfattningar). Vändningen måste motiveras enbart utifrån den förändrade situationen. Hela generallinjen under de tio år som gått måste fortfarande betraktas som riktig. Det vara bara partiledningarna, bland dem den tyska, som hade gjort misstag när de tillämpade linjen. På detta sätt räddades Stalins ofelbarhet.[82] Trots det uppenbara intresse Leibzon och Sjirinja har av att belägga sin tes, och trots att de haft tillgång till protokollen från EKKI:s möten under dessa månader, kan de emellertid inte förevisa ett enda dokumentariskt bevis på att frågan om vändningen diskuterades i Kominterns ledande kärna innan den nämnda artikeln trycktes i *Pravda* (f ö görs ingen hänvisning till denna i deras bok). Och utan Stalins uttryckliga godkännande var det inte möjligt att i *Pravda* publicera en sådan text. I och med att den rekommenderade överenskommelser ”ovanifrån” mellan kommunistpartierna och socialistpartierna, förändrade den ju radikalt de regler som följts under den gångna tioårsperioden. De upplysningar som de två sovjetiska historikerna lämnar visar däremot att diskussionen i EKKI och i de kommissioner som skulle förbereda 7:e världskongressen började omedelbart efter det att *Pravda* hade gett ”grönt ljus”. Vändningen var inget resultat av diskussioner i Kominterns ledning, utan tvärtom: Kominternledarna kunde diskutera därför att Stalin hade inlett vändningen. Detta hindrar inte att Leibzons och Sjirinjas version innehåller en del av sanningen. Men denna aspekt ska jag behandla senare. Men varför gav Stalin klartecken för vändningen just i maj 1934? Att döma av tillgängliga upplysningar, ligger nyckeln: – liksom vid Kominterns andra vändningar – i den sovjetiska politiken, närmare bestämt i utrikespolitiken. Jag har redan sagt, i kapitel 2, att sovjetregeringen efter Hitlers maktövertagande aktivt började söka allianser med de ”demokratiska” kapitalistst aterna. Men under en viss period, just mellan Hitlers seger och början av 1934, kombinerades detta sökande med en ansträngning att rädda ”Rapallo-andan”. Tre månader efter det att Hitler blev kansler, ratificerades det protokoll som förlängde 1926 års sovjet-tyska pakt och som i sin tur var en förlängning och utvidgning av Rapallofördraget. Efter det att Japan och Tyskland hade dragit sig ur Nationernas förbund, uttalade sig det sovjetiska partiets centralkommitté (i december 1933) för Sovjetunionens inträde i detsamma, men samtidigt förklarade Molotov att sovjetregeringen inte hade anledning att ändra sin politik gentemot Tyskland.[83] Under ett helt år – från januari 1933 till januari 1934 – iakttog Stalin en försiktig tystnad i fråga om den internationella situationen i sina offentliga skriverier. Till slut bröt han tystnaden i sin rapport till partiets 17:e kongress, den 26 januari 1934. Han började med att konstatera att ”det hela utvecklar sig uppenbarligen till ett nytt krig”. Han gjorde en översikt över de varianter detta kunde anta och varnade de kapitalistiska staterna att äventyret skulle sluta illa för dem under alla omständigheter: De skulle löpa risken att ställas ansikte mot ansikte med revolutionen. Men av alla de möjliga varianterna, underströk Stalin, kan det ”väl knappast betvivlas att detta krig (ett krig mot Sovjetunionen) kommer att bli farligast för bourgeoisin”. Han tillade:

> Bourgeoisin behöver inte betvivla att de talrika vänner, som Sovjetunionens arbetarklass vunnit i Europa och Asien, kommer att bemöda sig om att rikta ett slag i ryggen på sina förtryckare, vilka börjat det brottsliga kriget mot den internationella arbetarklassens fosterland. . . . Det kan väl knappast betvivlas att ett andra krig mot Sovjetunionen (han hade tidigare hänvisat till interventionen 1918-20) skulle komma att leda till fullständigt nederlag för angriparna, revolution i

[82] Leibzon och Sjirinja, op. cit., s 307-09. Den anda som besjälar författarna till detta arbete kan betraktas som ”antistalinistisk” i den utsträckning detta är möjligt i legala sovjetiska publikationer.
[83] Fontaine, op. cit., s 79-80.

> en rad av Europas och Asiens länder och störtandet av borgarnas och godsägarnas regeringar i dessa länder.

Sedan anspelade han konkret på de nya tyska makthavarna. Om de inte frångick ”den gamla politiken, som funnit uttryck i bekanta fördrag mellan Sovjetunionen och Tyskland”, fanns det ingen anledning till att relationerna försämrades: ”Naturligtvis är vi långt ifrån förtjusta i fascistregimen i Tyskland. Men det är inte fascismen som är det väsentliga redan därför att fascismen exempelvis i Italien inte hindrat Sovjetunionen att upprätta de allra bästa relationer med detta land.” Det skulle vara en helt annan sak om Tyskland påbörjade ”en ”ny” politik, som i huvudsak erinrar om den politik, som bedrevs av den förre tyske kejsaren, vilken en tid höll Ukraina besatt och företog ett fälttåg mot Leningrad”. Stalin konstaterade att denna ”‘nya’ politik håller på att få övertaget över den gamla”. För att de nazistiska ledarna inte skulle sväva i tvivelsmål om det alternativ som erbjöd sig för Sovjetunionen för den händelse att de framhärdade i den ”nya politiken”, underströk Stalin i nästa ögonblick vilken ”djupgående betydelse i de internationella relationernas hela system” som återupprättandet (i november 1933) av normala förbindelser mellan Sovjetunionen och USA hade. Inte bara därför att, tillade Stalin, det bidrar till att upprätthålla freden, utan också därför att det ”reser en gränspåle mellan det gamla, då Förenta Staterna i vissa länder gällde som ett bålverk för allehanda sovjetfientliga tendenser, och det nya, då detta bålverk frivilligt bragts ur vägen till båda ländernas ömsesidiga fördel”. Och Stalin avslutade: ”Sovjetunionen tänker inte på att hota någon, vem det vara må, och än mindre att anfalla någon, vem det än vara må. Vi är för fred och förfäktar fredens sak. Men vi fruktar inga hotelser och är beredda att med slag återgälda varje slag från krigsanstiftarnas sida. Den som vill fred och strävar efter förbindelser med oss på saklig grund skall alltid finna understöd från vår sida.”[84] Ingenstans i hela rapporten finns det den minsta anspelning på att Sovjetunionen skulle bistå de angripna i händelse av en konflikt mellan de kapitalistiska staterna framprovocerad av en tysk aggression. Fram till denna tidpunkt hade sovjetstaten inte slutit någon pakt om ömsesidig hjälp med andra stater, bara icke-aggressionspakter.

I denna rapport var allt omsorgsfullt avvägt, avpassat. Den hotade med revolutionens spöke om det blev krig. Detta användes som ett argument för att hejda de kapitalistiska staterna i den utförsbacke som ledde mot en väpnad konflikt. Men hänvisningarna till arbetarklassens kamp i de kapitalistiska länderna var mycket sparsammare än på de tidigare kongresserna och, för första gången i en rapport till en partikongress, nämndes inte den Kommunistiska internationalen. I definitionen av Sovjetunionens relationer med de kapitalistiska staterna iakttogs en exemplarisk jämvikt, och till Tyskland sades det att fascistregimen i och för sig inte var något hinder för att bibehålla de goda relationerna. Allt berodde på regimens hållning *gentemot Sovjetunionen.*

I ljuset av denna rapport är det lätt att förstå varför tiden ännu inte var mogen för politiska allianser mellan de kommunistiska och socialistiska partierna: i Berlin kunde sådana ha tolkats som om Komintern, och därmed Stalin, ensidigt orienterat sig mot de stater som var Tysklands rivaler. Men den 26 januari 1934, samma dag som Stalin höll sitt väl avvägda tal, undertecknade Polen och Tyskland en pakt som – med Leibzons och Sjirinjas ord – var ”ett uppenbart steg i riktning mot en aggression mot Sovjetunionen från Hitlers sida”. Så tolkades pakten också i Moskva. I Paris tolkades den som en allvarlig spricka i det system av anti-tyska allianser som den franska diplomatin tålmodigt hade byggt upp. Quai d’Orsay och ledarna för den franska armén drog slutsatsen att det var dags att allvarligt överväga en återgång till den traditionella strategi som de franska regeringarna innan första världskriget hade tillämpat: Ryssland hade inte förändrat läge, med tsaren eller med Stalin det spelade

[84] Stalin, *Leninismens problem*, op. cit., s 671, 675, 676, 680, 681, 682-83.

ingen roll, det låg fortfarande öster om Tyskland. Och Frankrike hade inte heller flyttat på sig, tänkte man i Moskva. Geografin är avgörande. I början av maj definierade Barthau den franska inställningen: han föreslog den sovjetiska regeringen en fransk-sovjetisk ömsesidig biståndspakt som skulle utvidgas till en ”östpakt”, som i sin tur skulle infogas i Nationernas förbund ramar. Eftersom denna plan förutsatte Storbritanniens godkännande, hade Barthou förvarnat London-regeringen att om den gjorde motstånd, skulle Frankrike sluta en direkt militärallians med Sovjetunionen. Den 25 maj förklarade Barthou i deputeradekammaren att Rysslands inträde i Nationernas förbund ”skulle vara en betydelsefull händelse, och eftersom freden ligger mig varmt om hjärtat, säger jag att det skulle vara en betydelsefull händelse för den europeiska freden.”[85] Sex dagar senare publicerade *L'Humanité* den artikel ur *Pravda* som rekommenderade det franska kommunistpartiet att komma överens med SFIO.

Men överenskommelsen med SFIO var inte bara ett mål utan också en etapp. Den 24 oktober, i Nantes, där det Radikala partiets kongress skulle inledas följande dag, lanserade Thorez idén om en ”bred folkfront” som skulle inkludera Herriots parti. Det var det ”parti med vars hjälp”, som Trotskij sade, ”storbourgeoisin upprätthåller småbourgeoisins hopp om en successiv och fredlig förbättring av sin situation”.[86] I sin självbiografi, *Fils du peuple* (1960 års utgåva), skriver Thorez att detta initiativ togs tvärtemot Kominterns råd, som hade förmedlats av Togliatti. Med detta vill han bevisa att det franska kommunistpartiet redan vid den tiden inte ovillkorligt underordnade sig Kominterns direktiv. Men med tanke på hur relationerna vid den tiden var i den högre Komintern-hierarkin, och i ljuset av Thorez' senare beteende inför direktiv från Moskva, är det svårt att tro att han skulle ha struntat i Komintern-representantens uppfattning, om inte en annan ”högre” instans stödde, eller föreslog, hans initiativ.[87] I vilket fall som helst passade appellen till radikalerna som hand i handske till den uppgift som den sovjetiska diplomatin vid denna tidpunkt måste lösa. De reaktionära franska kretsar som var välvilligt inställda till Tyskland försökte med alla medel torpedera planerna på en fransk-sovjetisk pakt och utnyttjade mordet på Barthou (9 oktober)för att intensifiera sina manövrer. Radikalernas stöd var fundamentalt för att ro planen i hamn.

Den 2 maj 1935 undertecknades i Paris den fransk-sovjetiska pakten, och de följande dagarna hölls i Moskva samtal mellan Laval och Stalin: Slutkommunikén från mötet innehöll följande fras: ”Stalin förstår och godkänner helt och fullt den nationella försvarspolitik som Frankrike bedriver för att vidmakthålla sina väpnade styrkor vid en nivå som svarar mot dess säkerhetskrav”. Hittills hade det franska kommunistpartiet intagit en hårdnackad attityd mot varje

---

[85] *Vsemirnaja Istorija* (”Världshistoria”), Akademija Nauk SSSR, Moskva, vol. 9, 1962, s 301-02. Barthous deklaration i deputerande kammaren citeras av Faivet, op. cit., I s 144.

[86] Trotsky, *Whither France?*, Pioneer, New York, 1936, s 12. Fram till i slutet av maj 1934 hade det franska kommunistpartiet förkastat varje idé om en överenskommelse med det Radikala partiet eller med liknande politiska grupperingar. Cahiers du bolchevisme från den 15 maj hade våldsamt attackerat Marceau Pivert, ledare för den socialistiska vänstern, och anklagat honom för att ha velat dra in den antifascistiska rörelsen i ett block med ”vänster” bourgeoisin (citerat av Daniel Guérin, *Front populaire, revolution manquée*, Julliard, Paris, 1963, s 75).

[87] Thorez, *Fils du peuple*, Editions Sociales, Paris, 1960, s 102. Thorez skriver: ”Samma morgon som mötet i Nantes skulle hållas, mottog jag, via ledaren för ett broderparti, rådet att avstå från teorin och idén om en folkfront. Jag svarade att jag om några minuter skulle ta tåget till Nantes och att jag där skulle hålla ett tal i vilket jag uppmanade radikalerna att sluta upp i organiserandet av folkfronten, såsom den politiska byrån hade gett mig i uppdrag att göra.”

I sina *Mémoires* uppger Jacques Duclos att det var Togliatti som var ”ledaren för ett broderparti”. ”En tid efteråt”, fortsätter Thorez, ”träffade jag Stalin. Han gratulerade vårt parti för dess djärva enhetspolitik, som stod i överensstämmelse med, det betonade han, leninismens anda. Han sade mig: ”Ni har funnit en ny nyckel för att öppna framtidens portar.” ” Om Stalin tänkte på den franska socialistiska revolutionens ”portar”, har ”nyckeln” inte givit så imponerande resultat än, drygt trettio år efter det att den hittades. Men i gengäld hjälpte den inte så lite till med att öppna ”portarna” till den fransk-sovjetiska ömsesidiga biståndspakten som undertecknades några månader senare. Kanske var det detta som Stalin illmarigt ville säga.

”nationell försvarspolitik”, oavsett vilka borgerliga partier som satt vid makten. Dess deputerade röstade systematiskt mot de militära krediterna. En och en halv månad innan pakten undertecknades hade Thorez förklarat i parlamentet: ”Vi kommer inte att tillåta att man släpar ut arbetarklassen i ett krig som kallas försvar av demokratin mot fascismen”.[88] Enligt en del historiker trodde sig Laval ha slagit två flugor i en smäll: Förutom pakten hade han satt kommunisterna i en knipa och hindrat deras närmande till radikalerna. Men svaret blev rungande. Över hela Frankrike täcktes murarna av kommunistiska affischer: *”Staline a raison”* (”Stalin har rätt”. Ö.anm.) Och *L’Humanité* ägnade sig åt att förklara att det fanns nationellt försvar och nationellt försvar, armé och armé, krig som kallades försvar för demokratin och krig som verkligen var försvar för demokratin. Den verkliga innebörden i det partiet sade, var att allting förändrades från det ögonblicket då Sovjetunionens försvar stod på spel.

Det var odiskutabelt. Problemen för ett revolutionärt parti började då det skulle övergå från detta allmänna konstaterande till att utforma en politik som kunde förena de två ändarna på snöret: att bidra till Sovjetunionens försvar och att kämpa mot en bourgeoisi som till följd av pakten hade blivit en viktig faktor i Sovjetunionens försvarssystem.

Att Stalin gjorde rätt i att sluta en ömsesidig biståndspunkt med det borgerligt-demokratiska Frankrike inför hotet från det fascistiska Tyskland, gav anledning till få betänkligheter för en revolutionär. Men att han gjorde rätt i att ”helt och fullt godkänna” den nationella försvarspolitik som fördes i Paris, var redan det mycket diskutabelt, även om pakten enbart betraktades ur militär effektivitetssynpunkt. Ännu mer diskutabelt blev det om man såg på saken ur den antifascistiska och revolutionära kampens synvinkel i Frankrike. Förutom att Stalins ord försåg de borgerliga partierna med ett utmärkt alibi för att rättfärdiga sin nationella försvarspolitik, utgjorde de en tydlig vink till de franska kommunisterna att inte begränsa folkfrontens ”bredd” till radikalerna. Måste man inte, om Sovjetunionens försvarsintressen så krävde, liksom 1914, gå så långt som till *la union sacrée* (franska betyder ”den heliga enigheten”. Ö.anm.)? Den 17 maj, två veckor efter publiceringen av Stalins deklaration, försåg Thorez partiet med det ”teoretiska” rättfärdigandet: Om ett krig mot Sovjetunionen – sade han –”inte genomförs av samtliga imperialistiska stater, om några av dem, på grund av de intressemotsättningar som ställer dem mot de andra, handlar i samförstånd med socialismens land, då tjänar deras aktion *objektivt* fredens sak, som *är identisk med* arbetarmaktens sak. Detta tjänar *objektivt* proletariatets sak, som inte kan skiljas från försvaret av det land där arbetarna har erövrat sitt fosterland.”[89] Om den franska imperialistiska bourgeoisin gör gemensam sak med Sovjetunionen mot Tyskland är denna aktion följaktligen identisk med det franska proletariatets intressen.

Kort därefter skulle Thorez lansera parollen om ”den franska fronten”, men för ögonblicket måste han försäkra sig om radikalernas stöd. Det franska kommunistpartiets sekreterare tvekade inte att erbjuda kommunistpartiets stöd till en radikal-regering som skulle föra det Radikala partiets politik. Den 31 maj förklarade Thorez i deputerade kammaren: ”Vi kommunister skulle vara beredda att återuppliva den jakobinska traditionen och bidraga med vårt stöd, *Monsieur le président* Herriot, om Ni eller vilken annan ledare som helst i Ert parti vill påtaga er ledningen i en radikal-regering – eftersom radikal-gruppen är den viktigaste av vänstergrupperna i denna kammare – en radikal-regering som verkligen skulle föra det Radikala partiets politik.” Och redan då förde Thorez fram idén om att det kunde vara lämpligt att bredda ”fronten” högerut: ”Det är t o m möjligt att det till det Radikala partiet

[88] *Débats parlementaires*, Paris, 1935, s 1038.
[89] Thorez, *Œuvres*, vol 9, s 17. Kursiveringen av ”objektivt” är Thorez egen, kursiveringen av ”är identisk med” är min.

sluter sig andra republikaner, mer eller mindre moderata, men som helt enkelt äger tillräcklig klarsynthet, tillräckligt sunt förnuft, för att förstå att fascisterna utgör en fara för landet och för freden."[90] Men *Monsieur le président* förstod ingenting av denna otroliga politiska scenförändring: "Jag tillhör inte högern", utropade han, "men jag är redan utled på att se mitt parti i släptåg på extremisterna. Det Radikala partiet är på intet sätt en revolutionär organisation."[91] Daladier och det Radikala partiets ungturkar förstod mycket väl att det inte var fråga om att sätta det Radikala partiet på släp efter extremisterna, utan extremisterna på släp efter det Radikala partiet. Det handlade inte om att det Radikala partiet skulle uppge sin ärorika historiska roll och förvandlas till ett revolutionärt parti, utan om att det kommunistiska partiet skulle ge upp sin och upphöra att vara ett revolutionärt parti. Från det ögonblicket kommunisterna accepterade det Radikala partiets politik, inklusive det nationella försvaret, fanns det väl ingen anledning att hålla dem utanför en ny *Cartel des Gauches* (= vänsterkartell, Ö.anm.), som kallades "Folkfront"? När Kominterns 7:e kongress öppnades i Moskva den 25 juli, hade redan den franska versionen av folkfronten fått vind i segeln. Den hade ännu inte stormat – och skulle heller aldrig storma – någon av de "nya Bastiljerna", men den hade redan haft sitt 14 juli. Thorez, Blum, Daladier och de tiotusen representanterna för folkfrontsorganisationerna, som denna dag hade kommit från hela Frankrike och packade ihop sig på Buffalo-stadion, svor en högtidlig ed på att de skulle "förbli enade för att avväpna och upplösa de upproriska "Leagues", för att försvara och utveckla de demokratiska friheterna och för att trygga freden för mänskligheten". Det odödliga Frankrike presiderade vid denna nya historiska dag: Jeanne d'Arc och 1789, Marseljäsen och Internationalen.[92] Det skulle inte dröja länge förrän det knappt återstod någonting av allt detta, förutom betalda semestrar.

Kommunistiska internationalens 7:e kongress

Politiken med arbetarenhetsfront var en repris, under den anti-fascistiska kampens villkor, av den politik som Komintern följt åren 1921-23. "Folkfronts"-politiken, däremot, saknade paralleller i Kominterns historia. Dimitrov ville finna sådana i 4:e kongressens taktik-resolutioner, men i dessa hade man alls inte föreställt sig något samarbete med borgerliga partier. Ingendera hade emellertid sin grund i en kritisk analys av klasskampens problem under kapitalismen i ljuset av den revolutionära rörelsens erfarenheter under den föregående perioden. Båda syftade till att ge ett pragmatiskt svar på den sovjetiska utrikespolitikens trängande behov efter det att regeringen i Berlin hade slagit dövörat till för Stalins varningar och vidtagit mått och steg som helt uppenbart innebar att den förberedde krig mot Sovjet-unionen. Om Hitler hade hållit fast vid Rapallo-linjen, och för tillfället koncentrerat sin revanschism västerut, skulle *Pravda* i så fall ha uppmanat de franska kommunisterna att komma överens med Blum? Det räcker med att ställa frågan för att inse hur avgörande faktorn "Sovjetunionens utrikespolitik" var för Kominterns taktiska vändning.

Frågan är ju långt ifrån godtycklig, eftersom den svarar mot ett av de alternativ som den slutliga valde 1939.

Men denna gång stod det brännande behovet av att försvara Sovjetunionen i samklang med det inte mindre brännande behovet av arbetarenhet och antifascistisk enhet som blev alltmer påträngande i de europeiska länderna. (Detta till skillnad från den föregående tioårsperioden, när den sovjetiska utrikespolitiken, som var inriktad på att utnyttja den tyska nationalismen mot de imperialistiska "Versaillesmakterna", inte så lite påverkade Kominterns politik i sekteristisk riktning.) Detta att behoven "stod i samklang" betyder emellertid inte att de fullständigt sammanföll. En del av bourgeoisin i de "demokratiska" kapitaliststaterna, och den

[90] Ibid, s 26.
[91] *L'Œuvre*, 2 juli 1935.
[92] Fauvet, op. cit., I s 165-66.

socialdemokratiska ledningens högerflygel, kunde vara överens med den sovjetiska regeringen när det gällde att vidta förebyggande åtgärder inför det tyska hotet. De kunde t o m stödja en ett slags ”folkfront” som inför detta hot bidrog till att ena landet under bourgeoisins hegemoni och under den traditionella patriotismens fana, dvs en ”folkfront” som under de nya förhållandena spelade en roll liknande den socialdemokratin hade spelat under första världskriget. Men det är uppenbart att de inte kunde stödja en arbetarenhets- och folkfronts-politik med ett revolutionärt innehåll. Varje politik som kunde utmynna i en revolutionär lösning av de nationella och internationella problemen skulle oundvikligen leda till en konflikt med dessa sociala och politiska krafter och ofrivilligt gynna strävanden att kompromissa med den yttre fienden. Detta stod i motsättning till den sovjetiska politikens ansträngningar att upprätta en allians mellan Sovjetunionen och de ”demokratiska” kapitalist-staterna riktat mot Hitlertyskland. Utvecklingen av den europeiska situationen mellan 1934 och 1938 visar att det inom ramen för denna motsättning i grund och botten rymdes tre möjligheter som mer eller mindre medvetet representerades av de olika tendenser som deltog i ledningen av arbetarenhetsfronten och av folkfronten. Utvecklingen skulle kunna utmynna i en radikal, revolutionär förändring, och då skulle försvaret av Sovjetunionen kunna organiseras på en ny grundval, antingen en allians mellan sovjetstaten och de nya revolutionära staterna (utan att detta uteslöt andra typer av allianser med de kapitalistiska stater som var Tysklands rivaler eller offer, och i vilka arbetarrörelsen fortfarande inte utgjorde något hot för bourgeoisin). Eller så skulle arbetarenheten och folkfronten kunna integreras i den nationella enigheten under bourgeoisins hegemoni, och då skulle försvaret av Sovjetunionen huvudsakligen baseras på en allians med den kapitalistiska staten i fråga. Eller, för det tredje, så skulle arbetarrörelsen och den antifascistiska rörelsen nå tillräckligt långt för att skrämma alla borgerliga fraktioner och göra dem benägna att kompromissa med Tyskland och därmed isolera Sovjetunionen, men inte tillräckligt långt för att driva igenom det första alternativet.

De borgerliga politiska grupperna och högersocialdemokraterna som deltog i folkfronten arbetade naturligtvis medvetet för det andra av de tre alternativen. I de politiska teserna från Kominterns 7:e kongress antyddes det första och det andra alternativet, men de uttrycktes aldrig explicit. Kominterns politiska praktik, som inspirerades av dessa motsägelsefulla teser, skulle emellertid i hög grad bidra till att det till slut blev det tredje alternativet som härskade. Vid tiden för München hade arbetarenheten och folkfronten lidit skeppsbrott utan att ha kunnat utveckla sin ursprungliga revolutionära potential, och Sovjetunionen var isolerat. Lyckligtvis var de inter-imperialistiska motsättningarna tillräckligt skarpa för att – när väl den omedelbara faran för revolution hade eliminerats i de *båda* imperialistiska lägren – dessa motsättningar skulle dominera över det gemensamma klassintresset som annars skulle ha lett från München till en gemensam antisovjetisk intervention av de kapitalistiska staterna, både fascistiska och ”demokratiska”.

I studier över Kominterns 7:e kongress brukar man i allmänhet anta att den grundläggande målsättningen med dess arbete var att utarbeta en taktik för den antifascistiska och anti-kapitalistiska kampen. Det är sant att detta tema tilldrog sig den största uppmärksamheten på kongressen, och att den viktigaste rapporten, som avgavs av Dimitrov, ägnades åt detta. Men för att förstå den antagna politiska linjens djupare innebörd, och för att förstå hur den tillämpades, är det nödvändigt att utgå från det som kongressen själv definierar som ”de kommunistiska partiernas *centrala paroll*”: ”Kampen för freden och för försvaret av Sovjet-unionen”. Detta innebar att kommunistpartiernas hela verksamhet, deras politik, deras uppgifter, måste bedömas och beslutas i relation till denna överordnade målsättning. De motsättningar som kongressens taktiska teser och deras senare tillämpning uppvisade, hade ytterst sin rot i just denna allmänna linje som kongressen konkretiserade i följande direktiv:

”Kampen för freden erbjuder kommunistpartierna utomordentliga möjligheter att upprätta den bredaste enhetsfront. Alla som är intresserade av att upprätthålla freden måste dras in i denna enhetsfront. . . Att i varje givet ögonblick koncentrera styrkorna mot de viktigaste krigshetsarna (för närvarande det fascistiska Tyskland, och dess bundsförvanter Polen och Japan) är kommunistpartiernas *viktigaste* taktiska uppgift.”

Vilka var alla dessa styrkor som var intresserade av freden och som kommunistpartierna måste dra in i en gemensam front? Naturligtvis de folkliga massorna, men också varje grupp av de härskande klasserna som var *intresserad* av fred, inklusive de stater, stora och små, som i det *givna ögonblicket* hade ett liknande intresse. I den resolution som antogs av kongressen preciserades det att ”de ömsesidiga relationerna mellan Sovjetunionen och de kapitalistiska staterna har *inträtt i en ny fas* . . . Sovjetunionens fredspolitik har inte bara omintetgjort imperialisternas planer på att isolera Sovjetunionen, utan också lagt grunden till dess samarbete för fredens bevarande med de små stater för vilka kriget utgör en stor fara, såväl *som de regeringar vilka för närvarande är intresserade av fredens bevarande*.”[93] Dimitrov preciserade vilka stater resolutionen så kryptiskt åsyftade: ”Till och med enskilda kapitalistiska stormakter, som befarar förluster vid en nyuppdelning av världen är i *nuvarande etapp* intresserade av att kriget inte bryter ut.” Dessa var, kort sagt, de stora koloniala stormakterna samt USA, vilka var rädda för att i ett krig med Tyskland och Japan förlora sitt monopol på att utsuga världen.[94] Och Dimitrov fortsatte: ”Därigenom skapas möjlighet till bredaste enhetsfront mellan arbetarklassen, alla arbetande och hela folk mot faran för det imperialistiska kriget.” Här uppnår det oklara begreppet ”hela folk” maximal oklarhet: Det betyder otvivelaktigt också hela ”nationer”, ”hela stater”. ”Världsfronten”, som Dimitrov skulle kalla den vid andra tillfällen, var i verkligheten ingenting annat än den stora antihitler-koalition som skulle bli verklighet först efter det att nazisterna hade börjat aggressionen mot Sovjetunionen.

Togliatti, på vars lott det föll att på kongressen rapportera om kampen mot krigsfaran, slog fast att ett utnyttjande av motsättningarna mellan de imperialistiska staterna i fredens intresse inte var bara Sovjetunionens sak: ”Det är obligatoriskt för proletariatet och de kommunistiska partierna i de kapitalistiska länderna, i den mån dessa partier kan och måste utmejsla en positiv ståndpunkt i den internationella politikens avgörande problem, att aktivt intervenera i händelseutvecklingen och stödja de tendenser som fördröjer krigsutbrottet och att motverka allt som utgör ett omedelbart hot mot freden.”[95] Vid tiden för den 7:e kongressen var frågan på intet sätt akademisk, utan mycket konkret och brännande. Den rörde i praktiken de två viktigaste kommunistpartierna i Europa – det franska och det tjeckoslovakiska. De var de enda kommunistiska masspartier som fanns kvar i Europa efter det tyska partiets undergång och var politiska faktorer av viss vikt i sina länder. (Vid tidpunkten för den 7:e kongressen hade det spanska partiet ännu inte fatt sitt genombrott och led fortfarande av sviterna efter oktobernederlaget.) Frankrike och Tjeckoslovakien var samtidigt de enda länder med vilka Sovjetunionen, sedan två månader tillbaka, hade ömsesidiga biståndspakter. De förkropps-

---

[93] Resolution från Kominterns 7:e kongress, ”Om Kominterns uppgifter i samband med imperialisternas förberedelser för ett nytt världskrig”. *Seventh Congress of the Communist International*, *Abridged Stenographic Report*, FLPH, Moskva, 1939, s 591, 598-90. Också i Degras, op. cit., III, s 375,374 (mina kurs). (På svenska i utdrag i J. Sandegren, *Arbetarklassen och de förtryckta folken*, Oktober, 1974, s 292-7.)

[94] Dimitrov, op. cit., s 134. Togliatti (”Ercoli”), som avgav rapporten om problemen med krig och fred, nämnde att detta var Frankrikes och USA:s position. Trots sitt koloniala imperium, förde inte Storbritannien en ”fredspolitik” för ögonblicket, därför att det försökte driva på den tyska imperialismen mot Sovjetunionen. Men, ”Om vi håller i minnet att 1914-18 års krig till stor del berodde på konflikten mellan den brittiska och tyska imperialismen . . . är det klart att problemet kommer att dyka upp igen precis som 1914-18, men denna gång i mycket skarpare form” (*Seventh Congress* ..., s 407-08).

[95] Ibid, s 410.

ligade de två typer av stater som enligt den ovan citerade kongressresolutionen var ”intresserade av fredens bevarande”: den ”stora stat” som fruktade att förlora sin dominerande ställning i världen, och den ”lilla stat” som löpte risk att förlora sin egen nationella självständighet. Vad måste de olika kommunistpartierna, och Komintern i allmänhet, göra för att ”befrämja” denna fundamentala aspekt av den sovjetiska politiken? Det var första gången Komintern stod inför ett sådant problem.

I sin rapport erkände Togliatti att frågan gav upphov till oro bland kommunisterna:

> Det har förekommit en del tvekan, enskilda kamrater har t o m fått uppfattningen att upprättande av ömsesidiga biståndspakter betydde att perspektiven för revolutionen i Europa förlorades ur sikte ... Vissa kamrater jämförde t o m upprättandet av ömsesidiga biståndspakter med en påtvingad reträtt under fiendens tryck. Men dessa få kamrater har bara visat att de är oförmögna att skilja mellan en reträtt och en framryckning. Skulle man kunna föreställa sig en mer anmärkningsvärd framgång än det faktum att ett stort kapitalistiskt land tvingas underteckna en överenskommelse om ömsesidigt bistånd med Sovjetunionen, en överenskommelse som stipulerar försvar mot en angripare, försvar av freden, och av gränserna till den proletära diktaturens land? . . . Den praktiska erfarenheten har snabbt övertygat dessa kamrater om att de hade misstagit sig grovt. . . Den nya pakt med vilken Sovjetunionen bekräftade sin fredspolitik kunde bara öka den proletära statens prestige i ögonen på det arbetande folket i alla länder, i ögonen på den vida världen, och följaktligen också socialismens och den proletära revolutionens prestige.

Beträffande de kriterier som borde hjälpa kommunistpartierna att bestämma sin politik i detta avseende, började Togliatti med att formulera ett axiom som var underförstått i Kominterns program som antagits av den 6:e kongressen (där, som vi sett i kapitel 2, ”principen” om Sovjetunionens hegemoni inom den revolutionära världsrörelsen formulerades). Men nu uttrycktes det med enastående klarhet: ”För oss är det *fullkomligt obestridligt* att det finns en *fullständig identitet beträffande målen* för Sovjetunionens fredspolitik och arbetarklassens och kapitalistländernas kommunistpartiers politik. Det råder inget tvivel, och kan inte råda något tvivel om detta i våra led. Vi försvarar inte Sovjetunionen i allmänhet. Vi försvarar *konkret hela dess politik och alla dess handlingar.*” Detta betyder inte, fortsatte Togliatti, att kommunistpartiernas ”taktik” alltid måste uppvisa ”fullständig överensstämmelse i alla handlingar och i alla frågor”. Han tillade: ”Man skulle kunna anföra många exempel på bristande överensstämmelse när det gäller olika länders proletära partiers ståndpunkter i några konkreta frågor.” *Men de exempel som Togliatti citerade var alla från tiden före sovjetstatens och Kominterns tillkomst. Han kunde inte nämna ett fall där något kommunistiskt parti hade antagit taktiska ståndpunkter som avvek från sovjetpartiets taktik.* Det går förmodligen inte att i hela Kominterns litteratur finna en tydligare bekräftelse på Komintern-sektionernas totala underordnande under sovjetstatens politik.[96]

När väl de ”principiella” kriterierna hade formulerats, tillämpade Togliatti dem på de franska och tjeckoslovakiska fallen. De två partierna måste handla på ett sådant sätt att de tog hänsyn till ”de konkreta omständigheterna”. De måste ”ståndaktigt försvara pakten, därför att den är ett instrument i kampen för freden och för försvaret av Sovjetunionen”. De måste ”rösta för pakten i parlamentet” och ”avslöja varje försök att bedriva en politik som skiljer sig ifrån eller står i motsättning till de förpliktelser som följer av pakten”. Samtidigt måste de säga till bourgeoisin att ”vi har ingen garanti” mot att armén inte kommer att användas mot arbetarklassen, och att det inte som vanligt blir de fattiga, i stället för de rika, som får finansiera denna armé, att pakten, då den stunden var inne, verkligen kommer att respekteras osv. Följaktligen måste de säga att så länge som sådana ”garantier” inte existerade, kunde de varken rösta för krigsbudgeterna eller ge upp kampen mot den sittande regeringen. Och Togliatti avslutade: ”De som inte förstår den djupare logiken i denna hållning, som våra

[96] Ibid, s 426-27 (min kurs). ”Exemplen” ges på s 428-30.

kamrater i Frankrike och Tjeckoslovakien har intagit, kommer aldrig att förstå något om händelsernas verkliga dialektik och om revolutionär dialektik, även om de inbillar sig vara mycket intelligenta och logiska personer, något som t ex Leon Blum inbillar sig vara."[97]

Mycket snart skulle händelsernas "dialektik" i Frankrike, i Spanien, i Tjeckoslovakien och i andra länder sätta den "djupa inre logiken i Kominterns nya taktik på hårda prov. Men delegaterna på 7:e kongressen hade inget att invända mot den beundransvärda virtuositet med vilken Togliatti löste problemet med förhållandet mellan en möjlig revolutionär utveckling i en del europeiska länder och Sovjetunionens allianspolitik med den borgerliga staten i dessa länder. Vid tiden för 7:e kongressen var denna "möjlighet" lokaliserad till Spanien och Frankrike, och problemet med "förhållandet" uppstod således konkret i det senare fallet. Vilken hållning borde kommunistpartiet inta om den franska situationen utvecklades till en revolutionär kris? Skulle det försöka fördjupa krisen och inrikta sig på att ge den en proletär revolutionär lösning, även med risk för att detta äventyrade den fransk-sovjetiska alliansen? Som situationen hade utvecklats i Frankrike från 1934, var det inte mindre berättigat att inför 7:e kongressen framlägga denna möjlighet, än det var för de holländska delegaterna att fråga om inte kriget för Hollands del, i händelse av tysk aggression mot deras land, skulle få karaktären av nationellt försvar, trots att Holland var en imperialistisk kolonialmakt. Togliatti besvarade frågan jakande, och kongressen instämde, men gjorde samtidigt de vanliga förbehållen, nämligen att den antagna linjen "aldrig får innebära att man uppger klasskampen", och att "vår politik till försvar för den nationella friheten aldrig får lösgöras från den verkliga kampen för befrielse av koloniernas förtryckta och exploaterade folk". Han betonade att detta svar också gällde Belgien och andra liknande fall. Detta kategoriska svar låg i linje med den fullständiga överensstämmelse som vid tidpunkten för 7:e kongressen existerade mellan perspektivet på det belgiska och holländska nationella försvaret, och det allianssystem mot en eventuell tysk aggression som sovjetregeringen vid denna tidpunkt höll på att bygga upp. Om kongressen lät bli att konkret behandla den "franska" möjligheten, om detta problem skickligt undveks av Togliatti, berodde inte detta på att det just i denna fråga saknades en sådan överensstämmelse, och tvärtom ställde frågan om bristen på överensstämmelse?

I vilket fall som helst besvarade kongressen frågan indirekt genom att alla rapporter, alla tal och alla teser dominerades av idén att det högsta målet var att säkra Sovjetunionens försvar: "Stödet till Sovjetunionen och dess försvar, och samverkan för att åstadkomma dess seger över alla dess fiender måste därför diktera de handlingar som utförs av varje proletär revolutionär organisation, av varje socialistisk, kommunistisk eller partilös arbetare, av varje arbetande bonde, av varje ärlig intellektuell och demokrat. . ."[98] En av Kominterns sovjetiska ledare, Knorin, lät med all önskvärd tydlighet förstå att det väsentliga, från de revolutionära perspektivens synpunkt, inte var den revolutionära kampen i de kapitalistiska länderna, utan att säkra Sovjetunionens utveckling. Det var detta som i det långa loppet skulle få vågskålen att väga över till den socialistiska revolutionens fördel. Kommunisterna, sade Knorin i sitt tal till kongressen, var fredens parti som strävade efter att göra allt som stod i deras makt "för att spärra vägen för kriget, för att det ska bli möjligt att, *genom fredlig tävlan och fredligt arbete*, övertyga folken om den socialistiska revolutionens nödvändighet". Det var därför, tillade han, som kommunisterna var för freden, ty freden skulle garantera ytterligare framgång för socialismen i Sovjetunionen och tillväxten av dess ekonomiska och politiska makt. "Om freden bevaras, då kommer de internationella styrkeförhållandena i klasskampen att för varje dag ändras till proletariatets fördel och kapitalismens nackdel."[99]

---

[97] Ibid, s 430-31.
[98] Ibid, s 492-94 och s 603.
[99] Citerat i Leibzon och Sjirinja, op. cit., s 144 (min kurs).

Som redan påpekats i kapitel 2, berörde Kominterns 7:e kongress inte uttryckligen – i motsats till de tidigare kongresserna – problemet med världsrevolutionen och dess perspektiv. Dimitrov sade: ”Vi har avsiktligt rensat bort alla *klingande fraser om* de revolutionära perspektiven från såväl rapporterna som från kongressbesluten.”[100] Efter det som redan visats ovan, är det knappast nödvändigt att göra någon längre utredning om att denna ”bortrensning”, enligt min mening, hade sin grund i mer tungt vägande skäl än en lovvärd önskan att undvika revolutionärt frasmakeri (något som, för övrigt, var välbehövligt). Vid tiden för de 5:e och 6:e kongresserna, då det på den internationella nivån existerade en objektiv intressegemenskap mellan det besegrade Tyskland och den inringade sovjetrepubliken gentemot de ”stora kapitalistiska staterna”, och när Storbritannien, Frankrike och USA, enligt Moskvas åsikt, var antisovjetismens viktigaste företrädare i världen (och tillsammans med dem socialdemokratin och de borgerligt-demokratiska partierna, eller demo-pacifistiska partierna, som Stalin sade), då kunde Komintern fortfarande *explicit* formulera en eller annan strategi för världsrevolutionen, utan risk för att råka i konflikt med Sovjetunionens ”fredspolitik”. Om denna strategi sedan var riktig eller inte, det är en annan fråga.

Men hur skulle en *explicit* strategi för världsrevolutionen, under de omständigheter 7:e kongressen hölls, ha kunnat förlikas med Sovjetunionens behov av att ingå allianser med de imperialistiska kolonialmakterna och med USA? Detta förklarar varför Kominterns 7:e kongress inte gjorde någon teoretisk analys av problemen med imperialismen, kapitalismen, den socialistiska revolutionen i väst och de antiimperialistiska revolutionerna i de koloniala och avhängiga länderna. Detta *trots* att det hade gått sju år (vilket var i strid med stadgarna) sedan den förra kongressen, och det imperialistiska världssystemet just hade genomgått den största ekonomiska krisen i sin historia och ett andra världskrig stod på dagordningen. Detta förklarar också varför bara knappt två sidor av Dimitrovs 86-sidiga rapport (i den utgåva som citerats här) behandlade den anti-imperialistiska kampen i kolonierna. Man skulle kunna säga att Kominterns 7:e kongress var den mest ”europacentrerade” av de sju kongresser som utgör milstolpar i dess historia, om det inte hade varit så att det bakom den formellt europeiska dagordningen, bakom Dimitrovs prestigemättade gestalt och bakom de övriga västerländska kommunistledarna, som stod i förgrunden, i verkligheten var den mest ”ryskcentrerade” av alla kominternkongresserna.

Det skulle emellertid vara felaktigt och en överförenkling att dra slutsatsen att Komintern och Stalin hade uppgivit varje *global* uppfattning om världsrevolutionen. I verkligheten behöll den 7:e kongressen implicit den uppfattning som den 6:e kongressen hade utvecklat och anpassade den ”taktiskt” till den situation som uppstått i och med att det dykt upp två allvarliga hot vid de sovjetiska gränserna – det hitleristiska Tyskland och det militaristiska Japan. Dessa länder representerade på samma gång ett allvarligt hot inte bara mot den europeiska arbetarrörelsen och den kinesiska revolutionen, utan också mot den borgerliga demokratin och en rad europeiska länders oberoende, liksom mot Kinas oberoende. De tyska och japanska imperialistiska ambitionernas inträde på scenen hotade å andra sidan också intressena hos de stora imperialistmakterna som gått segrande ur det första världskriget. Om vi håller i minnet att den viktigaste beståndsdel som den 6:e kongressen hade tillfört uppfattningen om världsrevolutionen låg i tesen att Sovjetunionen var ”den proletära revolutionens internationella motor”, en bas ”för alla undertryckta klassers världsomfattande rörelse, den internationella revolutionens härd och den betydelsefullaste faktorn i världshistorien”, ”huvudfaktorn i dess [proletariatets] internationella befrielse” osv (se kapitel 2), står det klart att Kominterns strategi i den nya världssituationen måste bestå i att kring den ”centrala parollen” om ”kamp för freden och för försvar av Sovjetunionen” (två sätt att säga samma sak) organisera alla de intressen, faktorer och motsättningar som låg i vägen för den tyska och japanska expansionismen.

[100] Dimitrov, op. cit., s 139 (översättning korrigerad).

Denna strategiska uppfattning passade in i den allmänna bild av kapitalismens tillstånd som Komintern, med mycket direkt ingripande av Stalin, hade börjat skapa vid tiden för den 6:e kongressen, och som den ekonomiska världskrisen verkade ha bekräftat på ett slående sätt. Enligt detta synsätt hade kapitalismen inträtt – denna gång på riktigt – i sista stadiet av sin redan långa ”dödskamp”. Fascismens uppsving tolkade Komintern ur denna synvinkel. En av 7:e kongressens centrala idéer (som formulerades av Stalin i den tidigare citerade rapporten från januari 1934) bestod i att fascismens spektakulära frammarsch visade bourgeoisins oförmåga att ”härska med parlamentarismens och den borgerliga demokratins gamla metoder”,[101] men inte bara i Italien och Tyskland, utan i världsskala. Foster, delegat för USA:s kommunistparti och medlem i EKKI, hävdade på kongressen att Roosevelts politik innehöll element av fascism. Andra delegater sade att ”den banar väg för fascismen”. Och Dimitrov varnade för fascismfaran i USA därför att ”programmet för kapitalismens sanering har lidit skeppsbrott”.[102] Om kongressen såg på den amerikanska kapitalismen på detta sätt, behöver man väl inte nämna hur kongressen såg på den europeiska kapitalismen. Logiken i denna uppfattning ledde fram till att fascismen betraktades som den imperialistiska kapitalismens slutliga socio-politiska form, bortom vilken kapitalismen inte kunde fortleva. Detta var faktiskt den idé som Dimitrov framförde i sin rapport, när han definierade fascismen som ”en öppen, terroristisk diktatur av finanskapitalets mest reaktionära, mest chauvinistiska och mest imperialistiska element”. Denna formel, som Stalin hade hittat på, gjorde felaktigt anspråk på att beskriva fascismens klassinnehåll i Tyskland och Italien genom att reducera detta till enbart en sektor av finanskapitalet. Med utgångspunkt i denna idé, som implicerade att fascismen i sig själv var mycket svag, förespeglade Dimitrov sina åhörare ett optimistiskt perspektiv. Enligt detta måste själva dialektiken i fascismens utveckling oundvikligen skapa gynnsamma villkor för dess förstörelse och ofrånkomligt leda till kapitalismens undergång.

Dimitrovs argumentation kan summeras som följer. Fascismen, som har föresatt sig att överbrygga motsättningarna i bourgeoisins läger, förvärrar dem i stället. Den skärper den ekonomiska krigföringen mellan kapitaliststaterna och framkallar massornas hat och harm, och därmed bidrar den till att väcka deras revolutionära anda. Den undergräver illusionerna om den borgerliga demokratin, och ger den proletära enhetsfronten en avgörande impuls, ty de socialdemokratiska arbetarna ser att fascismen är resultatet av klassamarbetspolitiken med bourgeoisin, osv. ”De kommunistiska partiernas initiativ vid organiserandet av enhetsfronten samt kommunisternas och de revolutionära arbetarnas gränslösa uppoffrande kamp mot fascismen har haft till följd, att Kommunistiska internationalens auktoritet har stigit i en grad som aldrig förr”, dvs den International som har till uppgift att leda revolutionen till den slutgiltiga segern. ”Livets och klasskampens dialektik leder sålunda fascismen, som åtog sig att föra marxismen och den revolutionära arbetarrörelsen till graven, till en fortsatt utveckling av de krafter, vilka måste bli dess egna och kapitalismens dödgrävare.”[103] Marx hade förutsett att kapitalrörelsens dialektik skulle gräva kapitalets egen grav, Dimitrov preciserade att slutfasen

---

[101] Ibid., s 8. Jfr Stalin, *Leninismens problem*, op. cit., s 672.

[102] Leibzon och Sjirinja, op. cit., s 119; Dimitrov, op. cit., s 39.

[103] Dimitrov, op. cit., s 9, 23-28. Den analys av fascismen som gjordes på kongressen baserades inte på en seriös undersökning av fascismens historiska utveckling och sociala, ekonomiska och politiska grundvalar. Detta gjorde det möjligt att felaktigt överföra de tyska och italienska fallen på kapitalismen i sin helhet. Den citerade definitionen hjälpte också till att fördunkla fascismens inre motsättningar, eftersom den inte nämnde den speciella roll som spelades av småbourgeoisin i stad och på land, vilken inte lät sig nöjas med att vara ett verktyg för finanskapitalet, utan också strävade efter att själv gripa makten på olika nivåer i den fascistiska staten. För fallet Italien, se de utmärkta böckerna av Robert Paris, *Histoire du fascisme en Italie* (Maspero, Paris, 1962), och Angelo Tasca, *Naissance du fascisme* (Gallimard, Pris, 1967).

Om Tyskland, se bibliografin i Gilbert Badia, *Historie de l'Allemagne contemporaine*, som citerats tidigare. Efter det att den spanska utgåvan av min bok utgivits har det utkommit ett viktigt arbete av Nicos Poulantzas, *Fascism & diktatur* (svensk översättning; Rene Coeckelberghs Bokförlag, Stockholm 1973.)

av denna redan utdragna process hade börjat i samma ögonblick som kapitalet hade antagit sin sista möjliga form: fascismen.

Ur detta schema följde att blockeringen av vägen för fascismen där den ännu inte hade kommit till makten, och dess krossande som stat där den redan hade makten, var liktydigt med att ta det avgörande steget fram mot världsrevolutionens seger. Hela taktiken med arbetarnas enhetsfront, med folkfront, med världsfront för freden (och för försvar av Sovjetunionen) inspirerades av detta perspektiv. Dimitrov avslutade sin rapport med orden: ”Och allt detta vill vi därför, att arbetarklassen i spetsen för alla arbetande, sammansvetsad till en av den Kommunistiska internationalen ledd miljonarmé och med en så stor och vis rorsman som vår ledare, kamrat Stalin, endast på detta sätt är i stånd att verkligen uppfylla sin historiska mission – att sopa fascismen, och jämte den kapitalismen, bort från jordens yta!”[104]

Kominterns taktiska vändning förändrade inte på något sätt det postulat enligt vilket revolutionen bara kunde segra under Kominterns och dess nationella sektioners ledning. Arbetarnas enhetsfront hade som huvudsyfte att omgruppera arbetarklassen i varje land under respektive kommunistpartis ledning. Överenskommelser med socialistpartierna var möjliga under en övergångsfas, som kunde inbegripa bildandet av antifascistiska enhetsfrontsregeringar. Men när förutsättningarna hade mognat för den direkta kampen för proletariatets diktatur (som bara kunde anta sovjetformen – detta är ett annat av de oföränderliga postulaten vid 7:e kongressen), då var det bara kommunistpartiet som kunde inneha ledningen. För att inte tala om att det måste ha ledningen efter maktövertagandet. Det är sant att kongressen dryftade frågan om att bilda ett enda revolutionärt parti, genom att sammanslå kommunistpartierna med socialistpartierna. Men de villkor som man uppställde för detta var sådana, att de betydde att man fullständigt bibehöll ett parti av stalinistisk typ, med dess teoretiska dogmer, dess taktiska scheman, dess byråkratiska centralism, dess accepterande av den sovjetiska hegemonin osv. Som en spansk humorist från den tiden uttryckte det: det var inte en fråga om förening utan om SSSR-isering.

Det huvudsyfte Komintern eftersträvade med folkfronten var att kring arbetarenhetsfronten samla mellanskikten i stad och på land, dvs att placera även dem – låt vara mer indirekt – under kommunistpartiets ledning. Det omedelbara målet var att besegra fascismen, och under kampens förlopp – tänkte Komintern – skulle det skapas de förutsättningar som skulle säkerställa att dessa skikt stödde proletariatet när tiden var inne för att övergå till den socialistiska revolutionen. Liksom bildandet av arbetarnas enhetsfront förutsatte att det gjordes överenskommelser med de socialistiska partierna under den antifascistiska kampfasen, krävde uppgiften att gruppera mellanklasserna runt arbetarklassen – enligt kongressens teser – att kommunistpartiet slöt överenskommelser med de politiska partier, eller andra organisationer, som representerade dessa sociala skikt.

Vad de politiska plattformar som måste tjäna som grundval för den proletära enhetsfronten och folkfronten beträffar, var Kominterns huvudidé att de måste anpassas till den stora majoritetens medvetenhetsnivå och inte fick innehålla radikala mål som ”skrämde” de mindre politiserade sektorerna. Eftersom den proletära enhetsfronten och folkfronten inte utgjorde två skilda rörelser, utan den förra var den senares hårdare, mer avancerade kärna, och den senares huvuduppgift var att attrahera mellanskikten till proletariatet, fick den proletära enhetsfrontens plattform inte gå ”för långt” i förhållande till mellanskiktens stämningsläge. Till slut tenderade den av 7:e kongressen antagna linjen, som föranletts av omsorgen om att attrahera mellanskikten, att anpassa hela rörelsen till mellanskikten. (Denna omsorg var förståelig med tanke på den fundamentala roll som dessa skikt hade spelat för först den italienska fascismens seger, sedan för den tyska.) I allmänhet bestod plattformarna av tre delar: ekonomiska och

[104] Dimitrov, op. cit., s 91-92.

sociala krav, vilka i princip var förenliga med de reformistiska partiernas och fackföreningarnas synsätt; politiska krav som inte gick längre än till försvaret av, eller återupprättandet av borgerligt-demokratiska friheter eller institutioner, och undertryckandet av fascistiska aktiviteter och organisationer; och en avdelning om ”kamp för freden”. I linje med Kominterns inriktning, motsatte sig kommunistpartierna systematiskt att det i de proletära enhetsfronternas eller folkfronternas plattformar förekom målsättningar av socialistisk typ, eller målsättningar som kunde uppfattas som sådana. Det franska partiet t ex, motsatte sig de ”strukturreformer” (en serie nationaliseringar) som förslagits av socialistpartiet. De skäl man angav för att rättfärdiga denna attityd var av två slag. Det ena hade ”vänster”-karaktär. ”Vi kommunister”, sade Thorez, ”är för *socialisering* (SFIO föreslog konkret socialisering av bankerna och de stora industrierna), vi är för en fullständig expropriering av de kapitalistiska expropriatörerna, men vi anser att för att socialisera måste man uppfylla ett krav, ett mycket litet krav: Man måste inneha makten, man måste gripa makten. Men för att gripa makten finns det hittills bara en metod som har bestått proven. Det är bolsjevikernas metod, proletariatets segerrika uppror, utövandet av proletariatets diktatur och sovjetmakt.” (Thorez kunde naturligtvis ha svarat: Utmärkt! Detta att ni, som hittills har hållit fast vid en reformistisk linje, är för socialisering av bankerna och storindustrin, betyder att vi kan ena arbetarklassen för att kämpa för dessa mål. Men för att göra detta är det nödvändigt att inrikta sig på att gripa makten. I Ryssland, ett efterblivet land osv gick man tillväga på ett visst sätt, det har upprättats en slags makt som utövas av ett enda parti, som följer en viss linje. Frankrike är ett land av helt annan typ. Det är industrialiserat, med annorlunda traditioner och en arbetarrörelse som har tagit andra former. Därför är det möjligt att det finns en annan väg som vi bör söka gemensamt. Kanske krävs det ett annat slags revolutionärt parti, osv. Naturligtvis kunde inte Thorez, som var generalsekreterare i Kominterns franska sektion, säga något sådant. För att göra detta skulle han behövt vara en revolutionär marxist av samma slag som Lenin när denne sökte den speciella vägen till den ryska revolutionen.) Det andra argumentet som framfördes mot socialiserings-förslagen var mycket enkelt: ”Det Radikala partiet var emot dem”.[105] I Thorez mun betydde detta att en ”socialisering” skulle skrämma mellanskikten.

Hur tänkte sig Komintern, utifrån detta taktiska schema, höja rörelsen till den medvetenhetsnivå och den revolutionära lidelse som var nödvändig för att konkret kunna ställa frågan om den socialistiska revolutionen? Svaret låg i följande tes: Kapitalismen var redan oförmögen att ”absorbera” eller ”integrera” den massiva kravrörelse som det handlade om att utlösa. Även om arbetarnas, böndernas, funktionärernas osv ekonomiska krav hade varit ”minimala”, skulle inte kapitalismen, som redan var oförmögen att utveckla produktivkrafterna, kunna ”suga upp” dem (hade inte redan den mäktigaste kapitalismens, den amerikanska kapitalismens, plan för ”sanering” av kapitalismen ”lidit skeppsbrott”). Kapitalismen skulle hamna i en återvändsgränd. Massorna, som kastat sig ut i kampen, skulle radikaliseras och till slut bli på det klara med att, såsom Dimitrov uttryckte det, ”endast sovjetmakten kan bringa räddning”. Försvaret av de borgerligt-demokratiska friheterna och institutionerna skulle leda till samma resultat. I själva verket skulle försvaret mot fascismen av de politiska former som kapitalismen inte längre kunde utnyttja för att vidmakthålla sitt herravälde oundvikligen tvinga de härskande klasserna in i en annan återvändsgränd. Den borgerliga demokratin blev således en mekanism som vände sig mot den bourgeoisi som hade skapat den.

Problemet med krig och fred återstod. Här låg, enligt Kominterns åsikt, huvudfaran för att denna dynamik skulle stoppas upp, åtminstone under en hel historisk etapp. Komintern fruktade att fascismen, med hjälp av en terroristisk diktatur i världsskala, skulle kunna förlänga kapitalismens fortbestånd trots att den ohjälpligt var ur stånd att utveckla produktivkrafterna. Detta skulle kunna ske om de kapitalistiska staterna lyckades ena sig för att med

[105] *Seventh Congress . . .,* op. cit., s 223; Thorez, op. cit., vol 9, s 133, 143.

militärmakt tillintetgöra ”den proletära revolutionens internationella motor”. Men även här trädde dialektiken i denna fas av den döende kapitalismen i funktion. Fascismen fungerade som trollkarlens lärling genom att till det yttersta skärpa de inter-imperialistiska motsättningarna och genom att föra upp frågan om en ny uppdelning av världen på dagordningen. För att försvara sina heliga kolonialprofiter, såg sig de stora segrarmakterna i första världskriget tvingade att alliera sig med sovjetstaten som var hotad av samma fiende som de – antingen för att bibehålla status quo, eller för att kämpa vid sovjetstatens sida om det skulle bli krig. (Detta att dessa makter skulle ha varit ”fredsälskande”, som Kominternresolutionerna förklarade, var en skönmålning som bara lurade folken och kommunistpartimedlemmarna själva.)

Kort sagt ansåg Komintern att historiens oemotståndliga dialektik, när den väl hade fört kapitalismen till avgrundens rand, verkade på ett sådant sätt att den tvingade socialisterna att marschera tillsammans med kommunisterna och medverka till att skapa de villkor som skulle göra det möjligt att upprätta sovjetmakten, under vilken samma socialister skulle elimineras från den politiska arenan. Partierna som representerade mellanskikten skulle gå samma väg och även de skulle spela rollen av mannen som var ”bedragen, slagen och lycklig”. Slutligen skulle de stora kapitalststater som hade kolonier vara tvungna att samarbetas med Sovjetunionen för att krossa de nya rövarna, och därmed fascismen, som var den enda form under vilken kapitalismen kunde överleva. Dessa stater skulle således påskynda världsrevolutionens ankomst.

Sett i detta ljus bestod huvuduppgiften för den av Kominterns 7:e kongress utarbetade taktiken framför allt i att ”ge” denna historiens oemotståndliga dialektik ”ett handtag”. För det första genom att underlätta för de breda massorna, som ännu inte insett att den enda räddningen låg i sovjetmakten, att följa avantgardet, även om de inte riktigt visste vart det bar hän. För det andra genom att se till att de sociala grupper, politiska partier och statliga institutioner som till slut skulle försvinna från scenen gick in för att möta sitt öde med ett minimum av motstånd. Eftersom man hade inträtt i den fas under vilken de kapitalistiska ekonomiska och politiska strukturernas extrema förfall med svindlande hastighet förde hela samhället mot ögonblicket för *Hic Rhodus, hic salta!* (latin: ”Här är Rhodus, hoppa här”, dvs – visa nu vad du duger till. Ö. anm.), var det viktigaste att ingen blev skrämd inför det Stora språng som bara revolutionens världsparti visste skulle komma. De mest avancerade arbetarna måste vinnlägga sig om att inte uppställa målsättningar som skulle kunna skrämma de mest efterblivna. Arbetarklassen i sin helhet måste vinnlägga sig om att inte proklamera mål – framför allt den proletära revolutionen – som skulle kunna skrämma mellanskikten i städerna och små- och ”mellan”-bönderna. Och alla tillsammans – arbetare, statstjänstemän, tekniker, intellektuella, bönder osv – måste vinnlägga sig om att inte skrämma de bourgeoisier som kunde vara benägna att alliera sig med Sovjetunionen för att besegra den tyska revanschismen och den japanska expansionismen. Eftersom detta sista hänsynstagande var Kominternstrategins ”viktigaste länk”, måste det gå före – och gjorde det också – alla andra taktiska hänsynstaganden.

Hela detta taktiska komplex, som just har skisserats, var tänkt som en defensiv-offensiv taktik – både på den nivå som gällde den föregivet objektiva process på vilken det var baserat och på den nivå som gällde partiets medvetna aktivitet. *Defensiv*, därför att processens objektiva dynamik skapade sina egna försvar mot det fascistiska hotets frammarsch, och därför att partiets aktivitet för att ena de olika sociala krafter som hotades av fascismen utvecklades på basis av den minsta gemensamma nämnaren. *Offensiv*, därför att denna objektiva-subjektiva dynamik ledde till att motsättningarna skärptes och de sociala och politiska krafterna polariserades, och allteftersom denna nya situation tog form och styrkeförhållandena blev gynnsamma, skulle partiet föreslå allt radikalare kampmål och -former. På den 7:e kongressen

lades tyngdpunkten otvivelaktigt på den defensiva aspekten, i överensstämmelse med den situation som var förhärskande i Europa vid denna tidpunkt. Men i Dimitrovs rapport, liksom i andra bidrag, gjordes anspelningar på den offensiva fasen.

> Vi vill arbetarklassens aktionsenhet för att proletariatet skall stärkas i sin kamp mot bourgeoisin, för att proletariatet som idag försvarar sina dagsintressen mot det angripande kapitalet, mot fascismen, skall vara i stånd att för morgondagen skapa förutsättningarna för sin slutgiltiga befrielse . . . Vi måste outtröttligt förbereda arbetarklassen på en snabb ändring av kampformerna och kampmetoderna vid en förändrad situation. I den mån som rörelsen växer och arbetarklassens enhet stärkes, måste vi gå vidare och förbereda övergången från försvar till angrepp mot kapitalet och sätta kurs på att organisera politiska masstrejker.[106]

En övergång till ”angrepp mot kapitalet” skulle öppna sig som en verklig möjlighet i Spanien och Frankrike några få månader efter den 7:e kongressen.

”Man måste kunna avsluta en strejk”: 1936 i Frankrike

Orsakerna till den franska arbetarrörelsens och antifascistiska rörelsens uppsving mellan 1934 och 1936 har studerats i ett stort antal politiska och historiska arbeten.[107] De skulle mycket schematiskt kunna sammanfattas som en kombination av huvudsakligen tre faktorer. För det första, effekterna av den ekonomiska krisen, som nådde Frankrike med viss fördröjning, då återhämtningen redan hade börjat i USA och i andra länder. Denna fördröjning medförde att det sociala missnöje som krisen gett upphov till sammanföll med – och kombinerades med – den andra faktorn: den antifascistiska reaktion som Hitlers maktövertagande framkallade inom arbetarklassen och andra sociala sektorer. I Frankrike sammanflätades den sociala kampen med den politiska kampen mot de reaktionära krafter (särskilt de ökända ”Leagues”) som förkroppsligade den ”fascistiska faran”. För det tredje gjorde Kominterns taktiska vändning det möjligt att konkretisera och organisera den vilja till enhet som fanns inom arbetarrörelsens mest medvetna delar (den tyska erfarenheten hade framhävt splittringens tragiska konsekvenser).

Pakten mellan kommunisterna och socialisterna, och den fackliga enhet som följde av denna, stimulerade arbetarnas tillit till egna krafter och ökade arbetarklassen roll i landets politiska

---

[106] Dimitrov, op. cit., s 31, 34. Dimitrov nämnde möjligheten av att i den offensiva fasen bilda proletära enhetsfrontsregeringar, i vilka kommunistpartiet skulle delta tillsammans med andra arbetar- och bondepartier och -organisationer. Men han påpekade att sådana regeringar på intet sätt kunde betraktas som former av proletariatets diktatur. Denna kunde bara existera under ett enpartisystem, i enlighet med den sovjetiska modellen. De proletära enhetsfrontsregeringarna borde tjäna för att skapa de betingelser som skulle möjliggöra en övergång till proletariatets diktatur. De andra arbetarpartierna och -grupperingarna skulle således medverka till att förbereda sin egen eliminering.

Detta var en av Kominterns taktiska och strategiska dogmer som mest försvårade ett enande av de olika revolutionära tendenserna inom arbetarrörelsen under folkfrontsperioden. Dess effekter var särskilt skadligt i Spanien och Frankrike.

Den distinktion som 7:e kongressen gjorde mellan proletära enhetsfrontsregeringar och folkfrontsregeringar var ganska oklar. I allmänhet avsågs de senare ha en bredare sammansättning, med en betydande medverkan av de småborgerliga politiska krafterna, och kunde komma till stånd även under den antifascistiska kampens defensiva fas. Det är viktigt att understryka att kongressen inte undersökte möjligheten av folkfrontsregeringar i vilka borgerliga partier eller grupper deltog. Men den exemplifierade folkfrontspolitiken med det franska kommunistpartiets dito, vilket redan hade erbjudit sig att stödja en radikalregering.

[107] Bland de verk som helt ägnas denna period, förefaller mig de av Georges Lefranc särskilt användbara: *Histoire du front populaire*, Payot, Paris, 1965; *Le Front populaire*, 1934:1938, PUF, Paris, 1965; och särskilt, *Juin 1936*, Julliard, Paris, 1966, som sammanställer en utmärkt dokumentation. Den ståndpunkt som intogs av den franska socialiströrelsen kan studeras i Daniel Guérins bok *Front populaire, revolution manquée*. Det franska kommunistpartiets version i nr 3/4 av *Cahiers de l'Institute Maurice Thorez*, som ägnas åt ”Le Front populaire et l'action de Maurice Thorez”, och *Le Front populaire* av Jacques Chambaz (Editions Sociales, Paris).

liv. Arbetarpartierna blev en attraktionspol för en betydande del av städernas mellanskikt som hade drabbats hårt av krisen. Missnöjet nådde sin höjdpunkt i och med Lavals deflationsdekret. Som Thorez uttryckte det: ”De 800 000 statstjänstemännen – denna statens stomme som Marx talade om i *18 brumaire* – reser sig; småbourgeoisin förlorar förtroendet för storbourgeoisins partiers ledning.”[108] Missnöjet växte även bland bönderna.

Inför denna stigande folkliga tidvattenvåg, organiserade sig de fascistiska krafterna och intensifierade sin verksamhet. Som en av de främsta historikerna när det gäller denna period skriver: ”Undan för undan skedde en polarisering: till höger kring *Croix de Feu* (”Eldkorsen”, ö. a.); till vänster kring det som kommunisterna sedan 1934 kallade Folkfronten . . . I hela landet spreds en atmosfär av latent inbördeskrig . . .”.[109] I sitt tal på Kominterns 7:e kongress, i mitten av 1935, talade Thorez om perspektivet av en ”revolutionär kris”: ”Massrörelsens kraft kan driva fram en folkfrontsregering som vårt parti skulle stödja och, om nödvändigt, också delta i. Det antifascistiska slaget skulle då bli häftigare, eftersom det reaktionära och fascistiska angreppet skulle bli brutalt och komma omedelbart. Men folkfronten och kommunistpartiet skulle ha intagit nya ställningar, som vi skulle utnyttja för att förbereda upprättandet av sovjetmakten, av proletariatets diktatur.”[110] För ögonblicket visade sig i alla fall inte kommunistpartiet mindre angeläget än SFIO och radikalerna om att det ”antifascistiska slaget” skulle avgöras ”på ett civiliserat sätt”. I december 1935 lovade Thorez, Blum och Ybarnegaray (den sistnämnde talade för ”Croix de Feu”) i tal i parlamentet att upplösa sina paramilitära styrkor.[111] Låt valurnorna fälla utslaget! Och den 3 maj 1936 gav valurnorna segern till Folkfronten.

Men uttrycket ”Folkfrontens seger” uttrycker inte händelsens verkliga innebörd. Det ”borgerliga parti” som ingick i ”fronten” led ett svidande nederlag (de förlorade 43 deputerade och minskade från 159 till 116). En betydande del av dess väljare röstade nu på kommunisterna och socialisterna, och andra övergick till den borgerliga högern. De som stod som segrare var de två arbetarpartierna, och även om socialisterna erhöll den största representationen i kammaren (ökade sitt deputeradeantal från 97 till 146 och blev större än den radikala gruppen för första gången i det franska parlamentets historia), var det kommunisterna som var de verkliga segerherrarna (72 deputerade mot tidigare 10). Det var också betecknande att den högersocialistiska utbrytargruppen ur SFIO förlorade nästan hälften av sin representation (26 mot tidigare 45). Allt detta bekräftade den politiska polariseringen i landet och radikaliseringen, inte bara inom arbetarklassen, utan också inom viktiga delar av mellanskikten.

Om denna politiska polarisering som valen lade i dagen var mycket uppmuntrande ur de revolutionära perspektivens synvinkel, kunde den verka oroande sedd ur den fransk sovjetiska paktens synvinkel. Vad skulle hända med den franska militära slagstyrkan om landet gick mot ett inbördeskrig? *Le Temps* moskvakorrespondent skrev: ”De ledande kretsarna visar ingen särskild entusiasm. . . Man beklagar radikalernas relativa misslyckande.” Litvinov sade till *Le Petit Parisien*s korrespondent: ”Det väsentliga är att Frankrike inte låter sina militära styrkor försvagas. Vi hoppas att inga inre oroligheter kommer att gynna Tredje rikets stämplingar.”[112] Om den önskan som folkkommissarien för utrikes ärenden uttryckte var betecknande, så var tidpunkten (första hälften av juni) det i lika hög grad. Det franska proletariatet hade ägnat sig

---

[108] *Seventh Congress* . . ., s 227. Om missnöjet och agitationen på den franska landsbygden, se G Lefranc, *Juin 1936,* s 37-41. Till de nämnda faktorerna bör man lägga den nationella försvarsreflexen mot det nya hotet från Tyskland, en reflex som vid denna tidpunkt verkade till antifascismens förmån.
[109] Lefranc, *Juin 1936*, s 22.
[110] *Seventh Congress* . . ., s 218.
[111] Lefranc, op. cit., s 25.
[112] Citerade resp av Daniel Guérin s 104, i det arbete som nämndes i not 107, och av G. Lefranc i *Le Front populaire*, s 59.

åt ”oroligheter” sedan slutet av maj, utan att vänta på att regeringen Blum skulle bildas. Strejkrörelsen, åtföljd av fabriksockupationer, hade spridits som en löpeld. I den franska arbetarkampens historia hade man aldrig tidigare upplevt en strejkrörelse av sådan bredd. Och de drag den uppvisade, tillsammans med den politiska bakgrund som valen hade uppenbarat, berättigade att en del samtida erinrade sig den berömda dialogen: *”Mais c’est une révolte?– Non, Sire, c’est une révolution”*(”Men det här är ju en revolt? – Nej, herrn, det är en revolution”). Rörelsen kännetecknades faktiskt från allra första stund av det som utmärker inledningen på varje autentisk revolution: de breda massornas spontana initiativ, den kvalitativa förändringen av deras sinnesstämning, föreningen av miljontals människor till en enda vilja att göra slut på sakernas tillstånd, överskridandet av de vanemässiga fårorna . . . Nästan alla som har studerat händelserna, eller som upplevde dem, är överens om diagnosen. ”Från första stund”, säger Jacques Fauvet, ”antog rörelsen en tvåfaldig revolutionär aspekt, med attacker mot auktoriteten och egendomen.” Annie Kriegel skriver: ”De breda massorna, de otyglade massorna, de revolutionära tidernas reservister, satte sig i rörelse.” Och Jouhaux, som använde hela den prestige hans långa patriarkat i fackföreningsrörelsen hade givit honom för att släcka branden, förklarade medan händelserna pågick: ”Rörelsen bröt ut utan att någon vet riktigt hur och var. Vi har bevittnat en missnöjesexplosion bland de folkliga massorna som, förnedrade och förtryckta under en lång rad år, hade tyglat sitt missnöje och som nu, i den fria atmosfär som skapats i och med att folkets vilja bekräftades den 3 maj, funnit det möjligt att manifestera sitt missnöje.”[113]

Det var faktiskt ingen som hade utlyst generalstrejken, och ännu mindre fabriksockupationerna. Alla togs med överraskning: de fackliga och politiska ledningarna, regeringen och arbetsgivarna, högern och vänstern. Arbetarklassen hade utnyttjat folkfrontens valseger. Den var fullt medveten om att denna framför allt var dess eget verk och ett uttryck för dess nyvunna styrka. Men samtidigt visade arbetarklassen att den inte gjorde sig några illusioner om vallöftenas infriande. Det som ”exploderade” var inte bara det ekonomiska missnöjet, utan också den misstro mot parlamentariska lösningar som hade lagrats under åratal, val efter val. Som historikern G. Lefranc med rätta påpekar, levde några av den franska revolutionära syndikalismens huvudtankar upp igen: misstron mot staten och de politiska partierna, och tilltron till effektiviteten av de proletära massornas direkta aktion.[114] Arbetarna gjorde sig inga illusioner om vare sig sammanhållningen eller reformviljan hos den koalition de själva hade fört till makten. De förstod vari deras verkliga styrka låg och ockuperade fabrikerna.

Det rådde allmän förvirring. Blum, som redan hade installerat sig i ledningen för den av kommunistpartiet stödda socialistiska-radikala regeringen, erkände inför arbetsgivarrepresentanterna att det allvarligaste med situationen var att det var omöjligt för regeringen att veta varifrån arbetarrörelsen kom och vart den var på väg. CGT-ledarna var inte mindre oroade. De märkte att arbetarmassan delvis hade undandragits deras kontroll och tenderade att

---

[113] Fauvet, op. cit., s 197; A, Kriegel, *Le Socialisme francais et le pouvoir*, EDI, Paris, 1966, s 117; G. Lefranc, *Juin 1936*, s 130. Den 9 juni skrev Trotskij en artikel med rubriken: ”Den franska revolutionen har börjat” (i *Whither France?*, Pioneer, New York, 1936, s 149-55). I denna och andra artiklar som skrevs under dessa månader överdriver Trotskij, enligt min åsikt, den uppkomna situationens revolutionära karaktär. Han skriver t ex i den nämnda artikeln: ”Förvisso fortsätter Léon Jouhaux, som svansar efter Léon Blum, att försäkra borgarklassen att detta är en rent ekonomisk rörelse inom lagens råmärken. De strejkande tar visserligen över fabriker så länge strejken varar, och upprättar kontroll över cheferna och deras staber. Men man kan blunda för denna beklagansvärda ”detalj”.” Att fabriksockupationerna gick utöver ”lagens råmärken” är obestridligt. Men att detta innebar arbetarkontroll över egendomen och fabrikernas förvaltning, var mycket tvivelaktigt. Rörelsens svaghet låg just däri att fabriksockupationerna fick en passiv karaktär och inte omvandlades till en verklig kontroll över produktionen och ledningen, dvs till organiseringen av grundvalarna för en ny makt.

För en väldokumenterad studie över rörelsens konkreta utveckling, arbetarkraven, fackföreningarnas, partiernas, arbetsköparnas, regeringens osv attityd, se särskilt Lefrancs bok *Juin 1936*.

[114] Lefranc, *Juin 1936*, s 228.

gå längre än de ansåg vara rimligt. De försökte förhindra att rörelsen spred sig till den offentliga sektorn. Alla deras ansträngningar gick ut på att så snabbt som möjligt uppnå en förhandlingsuppgörelse.[115] Kommunistpartiets ledning intog samma hållning. Duclos sade: ”Vi är angelägna om två saker – för det första, att undvika all oordning, och för det andra, att få igång förhandlingar så fort som möjligt, för att snabbt lösa konflikten”. Men de första överenskommelserna mellan CGT, arbetsgivarorganisationen och regeringen Blum lyckades inte få stopp på rörelsen, trots att *L'Humanité* med en helsidesrubrik förkunnade att *”C est la Victoire!”* (”Detta är segern!”).[116] Den 11 juni fanns det två miljoner strejkande. I metallindustrin, den sektor som gick i spetsen för den stora rörelsen, ställde delegaterna från 700 fabriker den 10 juni ett ultimatum: Om företagarna inte gick med på deras krav skulle de kräva nationalisering av företagen och att dessa skulle drivas av de tekniker och arbetare som arbetade på dem. Den 11 juni spreds ett rykte om att metallarbetarna förberedde sig att lämna fabrikerna och att de skulle marschera i kolonner som skulle sammanstråla i Paris centrum. Samma dag samlade Thorez kommunisterna i Parisregionen och beordrade dem att använda hela sitt inflytande för att få slut på strejken: ”Om det är viktigt att skickligt leda en rörelse för olika krav”, sade han dem, ”måste man också kunna avsluta den. Det är nu inte fråga om att ta makten. Alla känner till att vårt mål fortfarande är upprättandet av en fransk arbetarnas, böndernas och soldaternas rådsrepublik. Men det ska inte göras i kväll, inte heller i morgon bitti.”

Marceau Pivert, ledare för SFIO:s revolutionära tendens, hade just skrivit i *Le Populaire*: ”Nu är allt möjligt för de djärva.” Men de nya jakobinernas måtto var inte djärvheten, utan försiktigheten. I sitt tal till de parisiska kommunisterna svarade Thorez Marceau Pivert: ”Nej, allt är inte möjligt nu.” Och han manade kommunistmilitanterna att ”reagera mot de *vänsteristiska* tendenserna i rörelsen”. På ett möte följande dag accepterade metallarbetarna, bland vilka kommunistpartiet hade ett stort inflytande, att underteckna en överenskommelse med arbetsgivarna och att återuppta arbetet. Partiet lanserade följande slogan: ”Folkfronten är inte revolutionen.”[117] Den var i sanning något annat: I Frankrike i juli 1936 var den en bromskloss för revolutionen, efter att ha bidragit till att öppna dess slussar.

För att leda tillbaka vattnet i de gamla strömfårorna, var det framför allt nödvändigt att hos massorna ingjuta tilltro till den politik som folkfronten och dess män skulle föra. Arbetarna visste mycket väl vad de kunde vänta sig av radikalerna, och enbart närvaron av dessa i den nya koalitionen var i sig självt en påtaglig anledning till misstro. Blums program bestod i, som hans förstesekreterare nyligen har erinrat sig, att ”i ett demokratiskt kapitalistiskt samhälle, som det franska, injicera ett maximum av reformer”.[118] En stor del av arbetarna förstod intuitivt mer eller mindre klart, att detta ”maximum” skulle reduceras till ett ”minimum”. I samma andetag som de röstade på Blum för att slå reaktionen vid valurnorna, ”förkastade” de honom därför: De började strejka och ockupera fabriker utan att fråga honom om lov. Kommunistpartiet återstod. Trots proletariatets allmänna misstro mot den nya elektorala och parlamentariska koalitionen, litade en väsentlig del av arbetarklassen, som i denna konjunktur sökte en revolutionär utväg, på kommunistpartiet. Detta var det enda av partierna som ännu inte hade kompromitterat sig genom parlamentariska kombinationer. Det hade under femton

---

[115] Ibid, s 125,128.
[116] Fauvet, op. cit., I, s 198.
[117] Thorez tal publicerades i *L'Humanité* den 13 juni 1936. Referensen till parollen ”Folkfronten är inte revolutionen” återfinns i *Histoire du Parti Communiste Francais* i tre band, utarbetad av en grupp framträdande partimedlemmar, av vilka några uteslöts på 50-talet på grund av sin antistalinistiska attityd och andra lyckades stanna kvar i partiet och utveckla en oppositionell aktivitet. Gruppen publicerade en bulletin: *Unir* (nu omdöpt till *Unir-Débat Communiste*). I fortsättningen kommer jag att referera till arbetet som *Histoire du PCF (Unir).* Citatet finns i band 1, s 191. En annan paroll var: ”Vi vill inte röra vid den privata egendomsrätten” (ibid).
[118] Se debatten om folkfronten i *Démocratie Nouvelle*, n. 5,1966. Citatet härrör från Andre Baumel och återfinns på s 42 i tidskriften.

år outtröttligt anklagat reformisterna för att förspilla och förråda de revolutionära möjligheterna och framstod som den auktoriserade representanten i Frankrike för den enda segerrika proletära revolutionen hittills.

Under dessa år strömmade därför en ny generation revolutionärer till för att skriva in sig i dess led. Dess fackliga kaders inflytande växte snabbt inom det återförenade CGT, och en betydande del av arbetarklassen röstade på kommunisterna.[119]

Men det viktigaste faktumet var följande: Samtidigt som den gamla revolutionärt-syndikalistiska tendensen i viss mån levde upp igen, och det inom det reformistiska socialistpartiet uppträdde en ganska betydande revolutionär strömning, omvandlades det ”marxist-leninistiska” partiet till det franska proletariatets ledande parti. Det var på detta parti krisens förlopp berodde. Det kunde – som det gjorde – lägga hela vikten av sin revolutionära prestige i vågskålen för att kanalisera den spontana massrörelsen mot en parlamentarisk och reformistisk utväg. Eller det kunde inrikta sig på att utveckla rörelsens revolutionära potential. Det andra alternativet innebar inte nödvändigtvis att besluta sig för ett *omedelbart* maktövertagande. Att ställa frågan på detta sätt, vilket Thorez gjorde den 11 juni, var bara ett trick för att undvika det verkliga problemet. Detta bestod i att det fanns två sätt att förstå folkfrontstaktiken.

Det första var det som sammanfattades i det redan citerade avsnittet i Dimitrovs rapport: ”I den mån rörelsen växer och arbetarklassens enhet stärkes, måste vi gå vidare och förbereda övergången från försvar till angrepp mot kapitalet och sätta kurs på att organisera politiska masstrejker.” Under de konkreta förhållanden som uppkommit i Frankrike i juni 1936 innebar detta att inrikta sig på att höja massrörelsens politiska och organisatoriska nivå, att länka samman de ekonomiska och fackliga krav rörelsen hade formulerat med andra, mer radikala ekonomiska och politiska mål, att omvandla de passiva fabriksockupationerna till ”aktiva”, att utnyttja de möjligheter dessa ockupationer öppnade för att skapa former för massorganisering – arbetarkommittéer, arbetarråd – som i kombination med den franska arbetarklassens traditionella fackliga och politiska organisationsformer skulle utgöra den nya maktens embryo, [120]

---

[119] Här följer några siffror som visar på trenden.
Röster erhållna av partiet i valen 1932: 794 883
Röster erhållna av partiet i valen 1936: 1 487 336

	Medlemmar		Medlemmar
1933	28 000	1937	328 647
1934	40 000	1938	320 000
1935	86 000	1939	300 000
1936	280 000		

Siffrorna är hämtade från Annie Kriegel: *Les Communistes francais*, Editions du Seuil, Paris, 1968. Denna bok är ett väsentligt bidrag till studiet av det franska kommunistpartiet (s 31 och s 294).

[120] Trotskij gör (det redan klassiska) felet att tolka och förutse den franska situationens utveckling enligt schemat från den ryska revolutionen 1917. Efter den revolutionära rörelsens första våg skulle denna stanna upp och det skulle bli en reaktionär motkupp (som i Ryssland i juli– augusti 1917). Denna skulle följas av de revolutionära styrkornas avgörande offensiv. Beträffande den nya massorganisation som måste skapas säger han följande: ”Kamporganisationen skulle inte vara lika med partiet ens om det fanns ett revolutionärt massparti i Frankrike, ty rörelsen är ojämförligt mycket bredare än partiet. Organisationen kan inte heller vara lika med fackföreningarna, ty dessa omfattar bara en liten del av klassen och leds av en ärkereaktionär byråkrati. Den nya organisationen måste vara i samklang med rörelsens egen karaktär. Den måste återspegla de kämpande massorna. Den måste uttrycka deras växande vilja. Det handlar om den revolutionära klassens direkta representation. Här behöver vi inte uppfinna nya former. Historiska föregångare finns. Industrierna kommer att välja sina representanter, som kommer att mötas för att utarbeta gemensamma kampplaner och utgöra ledarskapet. Vi behöver inte heller hitta på ett namn för en sådan organisation: det är de *Arbetardeputerades sovjeter*.” Trotskij var optimistisk och trodde att händelserna skulle utvecklas i denna riktning därför att nya ”ledare har framträtt på industrierna och fabrikerna” under den första vågen och därför att ”i revolutionens atmosfär lär sig massorna snabbt, då utses och härdas kadrarna snabbt” (”Den franska revolutionen har börjat”, i *Whither France?*, op. cit., s 154, 155). Trotskij tillskrev den franska situationen samma revolutionära djup som den ryska 1917, vilket var långt ifrån sant.

Det var enbart om en sådan politisk process kom igång, som det skulle bli möjligt att besvara frågan huruvida krisen i det franska samhället kunde få en revolutionärt socialistisk lösning, eller om det inte var möjligt att gå längre än till mer eller mindre radikala reformer inom kapitalismens ramar.

Det andra sättet att ”förstå” folkfrontstaktiken bestod i att hålla tillbaka massrörelsen så att den inte överskred de gränser som den borgerliga eller reformistiska flygeln av ”fronten” kunde acceptera. Som vi också redan sett, ”samexisterade” denna inriktning med den första i 7:e kongressens teser, och i verkligheten var den den dominerande. Thorez drev den in absurdum när han försökte visa att det inte existerade förutsättningar för att leda in rörelsen i maj–juni 1936 mot radikalare mål: ”Vi har ännu inte hela bondebefolkningen bakom oss, med oss, lika beslutsamma som vi att föra kampen till slutet ... I vissa fall riskerar vi t o m att förlora en del av den sympati vi åtnjuter inom de småborgerliga skikten och bland bönderna.”[121]

Det säger sig självt att om Lenin hade väntat tills *hela* Rysslands bondebefolkning varit lika *beslutsam* som bolsjevikerna att genomföra den *socialistiska* revolutionen; om han hade väntat tills det öppet förespråkade perspektivet på en proletär revolution inte berövade bolsjevikerna några som helst sympatier inom småbourgeoisin och bland bönderna, då skulle det inte ha blivit någon Oktoberrevolution. Bolsjevikerna stöddes av en del av bondebefolkningen, som inte kämpade medvetet för den *socialistiska* revolutionen, utan för fred och jord. Som bekant försatte ”mellanskikten” bolsjevikerna i minoritet i den konstituerande församlingen. I 1936 års Frankrike handlade det inte om att den viktiga missnöjda och radikaliserade ”mellanskiktssektorn” i stad och på land (i sitt tal den 11 juni förnekade inte Thorez existensen av denna viktiga radikaliserade sektor) var redo att gå tillsammans med arbetarna mot en abstrakt socialistisk revolution, och ännu mindre att överföra det sovjetiska enpartisystemet till Frankrike. Men den kunde förena sig med arbetarna i kampen för en rad radikala ekonomiska och politiska krav som det blygsamma folkfrontsprogrammet inte innehöll. (Ett revolutionärt partis attityd till detta program kunde inte vara likadan före och efter den ”sociala explosionen i maj–juni.)[122] Detta givetvis under förutsättning att arbetarklassen inte stannade upp på halva vägen. Som erfarenheten av alla proletära revolutioner har visat, de småborgerliga massorna i stad och på land, som är vacklande till sin natur, kan inte vara ”mera konungsk än konungen själv”, de kan inte bestämma sig för att gå den revolutionära vägen förrän de ser att proletariatet gör det på ett sätt som övertygande visar dess kraft och beslutsamhet.

Den extrema bräckligheten i Thorez argumentation berodde på att huvudskälet till den inriktning partiet valde inte analyserades och lades fram helt öppet. Det hänvisades till den som till dessa hemliga sjukdomar som man bara talar om med anspelningar. ”Den nuvarande situationen som beror på arbetsgivarnas egoism och envishet”, skrev Vaillant-Couturier i *L’Humanité* den 6 juni, ”kan inte dra ut på tiden utan fara för det franska folkets säkerhet.”

Vidare undervärderade han grovt den franska arbetarklassens fackliga och politiska organiseringsgrad, vilken var ojämförligt mycket större än i Ryssland. Han undervärderade det faktum att även om PCF:s och fackföreningarnas politik inte var revolutionär, så befann sig huvudparten av de revolutionära arbetarna i dessa organisationer och litade på sina ledare. Och slutligen, i motsats till vad Trotskij trodde, var det mycket som behövde *uppfinnas* i Frankrike av år 1936, vad taktiken och de revolutionära kampformerna beträffar.

[121] *L’Humanité*, 13 juni 1936.

[122] Jag har redan nämnt kommunistpartiets opposition mot att ”strukturreformer” inkluderades i folkfrontsprogrammet (se not 105 ovan). Men som en eftergift till socialisternas ståndpunkt inkluderades en passage i programmets ingress, där det i vaga ordalag sades att kraven i programmet skulle kompletteras med mera långtgående åtgärder för att definitivt rycka staten ur den ” industriella och finansiella feodalismens” grepp. Den mäktiga arbetarrörelsen i maj–juni gav partiet ett enastående tillfälle att ge dessa abstrakta formuleringar ett konkret revolutionärt innehåll. Men PCF-ledningen var fast besluten att inte ta något steg som kunde ge upphov till svårigheter med radikalerna, och följaktligen äventyra den fransk-sovjetiska pakten.

Ungefär vid samma tidpunkt förklarade Marcel Gitton, som då var en av partiets högsta ledare: ”Vi anser att en politik som inför det hitleristiska hotet sätter Frankrikes säkerhet på spel är oacceptabel.”[123] ”Det väsentliga är att Frankrike inte låter sin militära styrka försvagas. Vi hoppas att inga inre oroligheter kommer att gynna Tredje rikets stämplingar”, hade Litvinov sagt åt den franska journalisten.

Detta var pudelns kärna. Man skulle ha kunnat diskutera i det oändliga om hur många procent av bönderna eller statstjänstemännen som var beredda att marschera tillsammans med arbetarna vid en revolutionär utveckling av maj–juni-rörelsen och denna fråga skulle bara ha kunnat besvaras i praktiken. Men något som stod klart i 1936 års Frankrike, var att en sådan utveckling betydde en förbittrad kamp i vilken man inte kunde utesluta väpnat våld och t o m inbördeskrig. Vad skulle det, i detta perspektiv, bli av Frankrikes ”militära styrka” och den fransk-sovjetiska pakten? Det fanns uppenbarligen ett revolutionärt svar på denna fråga. Det proletära Frankrike skulle bli en påtagligare och starkare allierad till Sovjetunionen än det borgerliga Frankrike. Men om den revolutionära rörelsen besegrades?

Ingen kunde garantera motsatsen. 1789 års jakobiner stormade först Bastiljen och segrade sedan vid Valmy. 1936 års jakobiner tänkte först på Sedan (det katastrofala nederlaget i det tysk-franska kriget 1870. Ö. anm.) och sade sedan att ”man måste kunna avsluta en strejk”.

Vad som låg till grund för franska kommunistpartiets hållning framstod med all önskvärd tydlighet när den franska ”sociala explosionen” kort därefter följdes av den ”spanska explosionen”.

Historiken *Guerra y revolución en España* (Krig och revolution i Spanien), som skrevs av en officiell PCE-kommission under Dolores Ibárruris ordförandeskap, citerar (ur Colette Audrys bok om Blum) ett avsnitt ur ett brev från den franske socialistledaren till dennes nordamerikanska vänner (brevet daterat den 9 juli 1942). I detta brev förklarar Blum att hjälp till den franska republiken skulle ha förvärrat den inrikespolitiska situationen i Frankrike och tillägger: ”Så snart som situationen hade blivit tillräckligt tillspetsad, skulle vi i Frankrike fatt en motsvarighet till Francos kupp. Innan något krig med utlandet hade börjat, skulle Frankrike haft ett inbördeskrig med små möjligheter till framgång för republiken.” Direkt efter att ha citerat denna Blumtext skriver PCE:s kommission: ”Colette Audry erkänner, trots att hans bok är en apologi över Blum, att detta är en verklighetsförfalskning, eftersom de franska generalerna kunde upprätta en reaktionär regim i Frankrike, ledd av Petain, först efter de tyska pansardivisionernas invasion, efter hitleristernas inmarsch i Paris... *Under de omständigheter som rådde 1936 var en fascistisk kupp i Frankrike dömd att misslyckas.* Denna Blums förklaring, som härleder ”icke-interventionspolitiken” ur hans rädsla för en tillspetsning av den sociala och politiska kampen i Frankrike, för oss emellertid i viss mån närmare verkligheten.” PCE:s bok fortsätter med att ordagrant återge följande Colette Audrykommentarer: ”Den franska folkfrontsregeringens socialistiska ledare *hade två proletariats öden i sina händer* och för honom skulle det ha räckt med att låta verkställa klausulerna i det borgerliga handelsfördrag som hans föregångare under tecknat, och att utnyttja den gemensamma gränsen för att *rädda det ena proletariatet och stärka det andra*. En sådan chans får man inte två gånger under sin livstid.” Kursiveringen är gjord av PCE-kommissionen, som tillägger: ”Här rör man vid pudelns kärna. Det Blum ville undvika, det han fruktade, var att proletariatets revolutionära rörelse skulle stärkas, och att folkfronten skulle segra fullständigt, inte bara i Spanien, utan också i Frankrike.”[124]

---

[123] Lefranc, *Juin 1936*, s 140; Fauvet, op. cit., s 198.

[124] *Guerra y revolución en España*, Progreso, Moskva, 1966, band I, s 241. (Citat från Colette Audry, *Léon Blum, ou la politique du juste*, Julliard, Paris, 1955, s 122, 126-127.)

Det skadar inte att än en gång understryka den viktiga roll Blum spelade i förräderiet mot den spanska republiken. Det är viktigt att visa att huvudanledningen till hans politik inte var krigsfaran, vilket han gjorde gällande i sina offentliga deklarationer 1936 och 1937. Att vara ense med Colette Audry i bedömningen att en fascistisk kupp i Frankrike 1936 var dömd att misslyckas, innebär – för PCE-ledningens vidkommande – att fålla ett omdöme av yttersta vikt, ty det är liktydigt med att erkänna att det i Frankrike förelåg mycket gynnsamma betingelser för att ”tillspetsningen av den sociala och politiska kampen” och framstöten av ”proletariatets revolutionära rörelse” skulle få en segerrik utgång. Men den historia som PCE-kommissionen skriver är ofullständig. Blum var inte den ende som fruktade en ”tillspetsning av den sociala och politiska kampen” och ett inbördeskrig. Han var heller inte ensam om att frammana Hitlers spöke för att predika social fred i Frankrike. Medan Blum erkände sin rädsla i ett privat dokument från 1942, så uttryckte Thorez den offentligt från den 25 juli 1936: ”Man måste föreställa sig vad det skulle bli av vårt land”, förklarade han, ”om de fascistiska banden i kapitalets tjänst lyckades framprovocera oordning och inbördeskrig även hos oss, framför allt i ett ögonblick då det till de inre orsakerna, som kräver lugn och ro (sic), också kommer tvingande behov av yttre slag. Var och en förstår att ett Frankrike som försvagats av inbördeskrig snabbt skulle falla offer för Hitler. . .”[125] I dessa mycket talande rader inryms det underliggande motivet för den franska kommunistledningens politik inför den förrevolutionära situation som hade uppkommit i Frankrike maj–juni, och inför det revolutionära svar som de spanska arbetarna gav på militärkuppen i juli. En politik som naturligtvis inte hade beslutats av de franska kommunistledarna ensamma: Det var Kominterns politik, Stalins politik.

Det franska kommunistpartiet skulle organisera viktiga kampanjer, möten, demonstrationer och insamlingar för ”hjälp till Spanien”, det skulle fördöma ”icke-interventions-politiken” tusentals gånger, dess deputerade skulle hålla tal och lägga fram motioner i parlamentet, och ledarna skulle anlägga känslosamma tonfall såsom i följande Thorez-tal:

> Åh, jag kan inte längre tänka på Spanien – på de heroiska slag som där utkämpas, som blir mer och mer ojämna beträffande den materiel som står till de spanska republikanernas förfogande – utan att skammens rodnad färgar mina kinder! Det är smärtan och skammen hos en proletär som är trogen arbetarklassens internationalism. Det är smärtan och skammen hos en republikan som är trogen det franska folkets traditioner. Det är smärtan och skammen hos en fransman som bekymrar sig om sitt lands framtid, som hotas av fascismens blodiga våg både inifrån och utifrån.[126]

Det franska kommunistpartiet skulle hjälpa till med att på hemliga vägar transportera vapen till de spanska republikanerna, och framför allt skulle tusentals franska kommunister modigt kämpa i de Internationella brigadernas led. Kort sagt, det franska kommunistpartiet skulle göra vad det kunde för att stödja det spanska proletariatets kamp, utom det som på ett avgörande sätt skulle ha kunnat tynga över vågskålen till den spanska revolutionens fördel: *en revolutionär politik i Frankrike.*

Det är här inte möjligt att gå in på alla detaljer i den ”andra” politik som, bakom en mask av opposition, i praktiken stödde Blums ”icke-interventionspolitik”: Den politik som i stället för att befrämja den revolutionära kampen i Frankrike syftade till *union sacrée* under etiketten ”fransmännens front” och som gick så långt att det franska kommunispartiets ledning i januari 1938 accepterade Blums förslag (som aldrig förverkligades) att gå med i en regering som inkluderade Paul Reynaud.[127] Jag skall inskränka mig till att påpeka att det avgörande steget

---

[125] Citerat av J. Fauvet, op. cit., I, s 203.

[126] Från Thorez tal i Parc des Princes, den 4 oktober 1936, i op. cit., vol 12, s 233.

[127] Se Fauvet, op. cit., I, s 221. *Bolsjaja Sovjetskaja Entsiklopedija*, 2:a uppl., beskrev Paul Reynard på följande sätt: Borgerlig politiker, finansminister, och sedan koloni- och justitieminister i regeringarna Tardieu och Laval (1930-32), motståndare till folkfronten, justitieminister mellan april och november 1938, och finansminister i

mot denna politik togs då det franska kommunistpartiets ledning intog den tidigare beskrivna hållningen inför den proletära explosionen i maj–juni 1936. Denna hållning innehöll inte bara redan alla de faktorer som skulle bestämma den senare utvecklingen av det franska kommunistpartiets politik. Den bidrog också till att utlösa en politisk och social process, i vilken de 1936 existerande objektiva möjligheterna att finna en demokratisk och proletär utväg ur den franska situationen alltmer minskades. När den ”sociala explosionen” väl hade dämpats, satte kapitalisterna igång med att med den ena handen ta tillbaka det de hade tvingats ge med den andra. Prishöjningarna följde löneökningarna. Den skamliga devalveringen av francen, som genomfördes av regeringen Blum (han hade svurit på att inte devalvera), bidrog till att lasta över den ekonomiska krisens bördor på arbetarna och mellanskikten. En växande del av proletariatet föll på nytt ner i skepticism och passivitet. Småbourgeoisin och bönderna vände sig åter till de borgerliga partierna. Och i slutet av 1938 var kommunistpartiet åter fullständigt isolerat. Dess allt ”bredare” politik, gav allt mindre resultat. Till slut gav den resultat som var motsatta de som eftersträvats av partiets högsta rådgivare. I stället för att i Frankrike stärka grundvalarna för den fransk-sovjetiska alliansen inför det hitleristiska hotet, kulminerade den i . . . München.

Den 8 september 1936 skrev Thorez i *L'Humanité*: ”Vid en annan tidpunkt, utan att låta sig påverkas av vissa elements demagogi, hade kommunistpartiet modet att proklamera: *man måste kunna avsluta en strejk . . . idag säger vi beslutsamt: man måste göra slut på blockaden!”* Men blockaden mot den spanska republiken kunde inte brytas, München kunde heller inte undvikas och den nationella katastrofen 1940 kunde inte förhindras annat än genom det franska proletariatets revolutionära aktion. Och den impuls som skulle ha kunnat leda fram till denna aktion ströps den dag kommunistpartiets ledare förklarade att man måste avsluta, inte ”en strejk”, utan den franska arbetarklassens mäktigaste rörelse sedan Pariskommunen.

Den olägliga revolutionen (Spanien 1936-1939)

Den spanska revolutionens utbrott – den enda revolution som ägde rum i Europa under Kominterns existens förutom den kortlivade ungerska sovjetrepubliken 1919 – tog ”världspartiets” ledare på sängen. I en rapport till EKKI i februari 1930 uppehöll sig Manuilskij vid de ”enorma perspektiv” som öppnade sig för att ”omvandla det nuvarande revolutionära uppsvinget i de utvecklade kapitalistiska länderna och kolonierna till en revolutionär situation”. ”Det revolutionära uppsvinget” i de ”utvecklade kapitalistiska länderna” existerade vid denna tidpunkt endast i fantasin hos Stalins kominternrepresentant. Men en kort tid innan EKKI-mötet hade Primo de Riveras diktatur fallit, och några av de närvarande vid mötet frågade vad denna händelse betydde. Manuilskij svarade: ”Det är inte i Spanien som den proletära världsrevolutionens öde kommer att avgöras . . . En enda partiell strejk kan ha större betydelse för den internationella arbetarklassen än detta slags ‘revolution’ på spanskt vis som äger rum utan att kommunistpartiet och proletariatet spelar den ledande rollen.”[128] Men denna revolution ”på spanskt vis” envisades med att fortsätta framåt trots att den inte fanns med bland Manuilskijs förutsägelser och trots att det parti som av historien tilldelats den ”ledande rollen” nästan var obefintligt. När monarkin föll i april 1931, räknade Kominterns spanska sektion knappt 800 medlemmar.

Daladiers regeringar mellan november 1938 och 1940. Han stödde München-överenskommelsen och var en av författarna till de specialdekret som riktades mot arbetarnas sociala erövringar och som förberedde undertryckandet av kommunistpartiet i september 1939. Under efterkrigsperioden var han lierad med nordamerikanska industri- och finanskretsar, osv (vol 36, 1955, s 302).

[128] *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 10, nr 21 (30 april 1930), s 393 och nr 23 (15 maj 1930), s 423. Händelseutvecklingen under 1930, och framför allt monarkins fall i april 1931, fick Kominternledarna att snabbt ändra uppfattning.

Ännu allvarligare än partiets numerära litenhet var dess minimala inflytande inom proletariatet och dess extrema teoretiska svaghet.[129] Det sistnämnda gällde hela den spanska arbetarrörelsen. Varken socialisterna eller anarkosyndikalisterna – de två stora tendenser i vilka det spanska proletariatet hade varit delat sedan 1800-talet – hade några klara föreställningar om den revolutionära process som inleddes 1930-31.

Socialisterna ansåg att det var en rent borgerlig revolution och höll fast vid sitt ”minimiprogram”: De borgerliga republikanska partierna måste ta ledningen av republiken. Det enda det socialistiska partiet kunde göra, var att lojalt samarbeta med dem för att förverkliga ett reformprogram som skulle gynna också den spanska arbetarklassen. De var, kort sagt, redo att följa i den europeiska socialdemokratins fotspår.

Anarkosyndikalisterna utgick från samma antagande – att revolutionen var rent borgerlig – men den praktiska slutsatsen var den rakt motsatta: inget samarbete med 14:e april-republiken. Man måste fortsätta till den sociala revolutionen för att upprätta den ”frihetliga kommunismen”.

Kommunisterna, som de första månaderna saknade klara direktiv från högkvarteret i Moskva, improviserade på grundval av den ultravänsteristiska generallinje som Komintern följde under

---

[129] Spanska kommunistpartiets historia utgör ett av de mest talande exemplen på den skada som tillfogades av de metoder som användes för att utanför Ryssland bygga ett revolutionärt parti ”av bolsjevikisk typ” (se kap. 3).

När Komintern grundades var den spanska arbetarklassen organiserad i två stora ideologiska läger: det marxistiskt-socialistiska och det anarkosyndikalistiska. Den revolutionära flygeln var i majoritet både i det Spanska socialistiska arbetarpartiet (Partido Socialista Obrero Espanol – PSOE) och de fackföreningar, organiserade i UGT (Unión General de Trabajadores = Arbetarnas allmänna union), som detta parti ledde, och i de anarkosyndikalistiskt orienterade fackföreningarna som var organiserade i CNT (Confederación Nacional del Trabajo = Arbetets nationella konfederation). Oktoberrevolutionen gjorde ett starkt intryck på båda lägren. CNT:s och PSOE-UGT:s majoritet uttalade sig för inträde i den nya Internationalen. Uppenbarligen saknade CNT:s anslutning till Komintern (som ägde rum, men snabbt upphävdes) berättigande, p g a de stora principiella skiljaktigheterna mellan marxismen och anarkosyndikalismen, men den underströk möjligheterna till samarbete och diskussioner. Vad PSOE beträffar, skulle dess inträde i Komintern ha kunnat förverkligas om inte de ”21 villkoren” hade kommit emellan. I vilket fall som helst var betingelserna mycket gynnsamma för skapandet av en stark revolutionärt-marxistisk tendens inom partiet.

I stället för att inrikta sig på att gynna en sådan process (analog med den som möjliggjorde skapandet av bolsjevikpartiet) beslöt man att omedelbart bilda det spanska kommunistpartiet (PCE) med medlemmar från splittringar ur PSOE och CNT. Den överväldigande majoriteten av de revolutionära massorna följde sina traditionella organisationer, och det nya partiet framstod från första början som ansvarigt för en ny splittring av den redan så splittrade spanska arbetarrörelsen. Denna splittring var inte ett organiskt resultat av rörelsen själv, av ett teoretiskt utarbetande och av en politisk kamp med sina rötter i den spanska revolutionära processens säregenheter, utan den påtvingades genom en import av doktriner och metoder som utarbetats på andra breddgrader. PCE förblev isolerat, med den försvårande omständigheten att det ansåg sig besitta alla nycklar till den spanska revolutionen. Det behövde inte söka dem genom att undersöka den spanska verkligheten, de kom färdiggjorda från Moskva. Partiet berövades på detta sätt den stimulans som en ideologisk och politisk kamp inom arbetarrörelsen skulle ha gett. Det kom bara att upprepa färdiggjorda formler.

Kominterns sekteristiska fas, som inleddes 1924 samtidigt som PCE olagligförklarades under Primo de Riveras diktatur), förvärrade ytterligare dessa dåliga sidor hos den artificiellt bildade spanska sektionen. Den interna kampen i det sovjetiska partiet fick också allvarliga återverkningar i PCE, där några av de bästa kadrarna stödde Trotskijs ståndpunkter.

1930 hade partiet förlorat mer än nio tiondelar av sitt ursprungliga medlemsantal (ca 10 000 1922).

En av PCE:s viktigaste organisationer, den Katalanska-baleariska federation, bröt sig ur partiet 1930, och förenade sig kort därefter med det (oberoende) ”Katalanska kommunistpartiet” (Parti Comunista Catalá) och bildade Arbetar och bondeblocket (Bloc Obrer i Camperol). Detta förenades 1935 med Kommunistiska vänstern (Izquierda Comunista) (trotskistisk) som leddes av Andrés Nin, och gav upphov till Arbetarpartiet för marxistiskt enande (Partido Obrero de Unificación Marxista – POUM). (Detaljerna i denna process som ledde till POUM:s bildande kan studeras i en artikel av Pedro Bonet i *La Batalla* i december 1965.) PCE lyckades inte hämta sig från denna förlust och bygga upp någon egen organisation av betydelse i Spaniens viktigaste industriella region, Katalonien, innan inbördeskriget.

denna period. Deras position kan sammanfattas med följande paroller: ”Ned med kapitalisternas, generalernas och prästerskapets borgerliga republik! För arbetarnas, soldaternas och böndernas sovjetrepublik!” Den första parollen var mycket spansk, nästan anarkosyndikalistisk. Den andra var fullständigt exotisk och malplacerad.[130]

I själva verket visste ingen, vare sig i Moskva eller i Madrid, vad som skulle hända. Den ”klerikala republiken” hade knappt utropats förrän den började likna ett kyrkornas krematorium, och förrän generalerna började konspirera mot ”generalernas republik”. I en ansträngning att försöka klargöra situationen, proklamerade konstitutionen att republiken var ”en republik av arbetare av alla klasser”. Men ”arbetarna” av första klass skyndade sig att skicka sitt kapital till utlandet, medan de av tredje klass förklarade strejker och ockuperade jordägarnas egendomar med den uttryckliga föresatsen att reducera den till en enda klass’ republik. Konstitutionen definierade Spanien som en ”odelad stat” men godtog ”autonomi”. Och nationaliteterna i periferin, vilka hade utsatts för den kastilianska centralismen alltsedan 1500-talet, strävade att bryta sönder den ”odelade staten” i tre eller fyra. Azaña tillkännagav den förvånande nyheten att Spanien hade ”upphört att vara katolskt”, medan Cortes – som hade utnämnt Azaña till regeringschef – valde den mycket katolske Alcalá Zamora till republikens president. Araquistáin försäkrade med eftertryck att ”inget folk är rasmässigt (sic) så socialistisk som det spanska”, medan Unamuno prisade den spanska ”individualismen”. Den spanska republiken hade således knappt sett dagens ljus förrän den uppvisade tusen profiler. Men Ortega y Gasset sade mycket förnuftigt: ”Det är nödvändigt att rätta till republikens profil”.

---

[130] PCE-ledningen hade antagit denna ståndpunkt i samförstånd med Komintern-representanterna (Humbert Droz och Rabaté, vilket José Bullejos, partiets dåvarande generalsekreterare, avslöjar i sin bok *Europa entre dos guerras*, Ediciones Castilla, Ciudad de Mexico, 1945, s 135), men Moskva kastade hela skulden på de spanska ledarna. EKKI sände ett Öppet brev, daterat den 21 maj 1931, till PCE:s centralkommitté, i vilket man kritiserade partiets misstag. Det viktigaste var att PCE inte förstått revolutionens ”borgerligt-demokratiska” karaktär, och den ”ledande roll” som PCE måste spela i denna revolution. Bland de direktiv som gavs i ”brevet” fanns ”parollen om skapandet av arbetar-, bonde- och soldatsovjeter”; sovjeterna skulle vara ”drivkraften som skulle leda den demokratiska revolutionen till slutet och säkra dess utveckling till en socialistisk revolution”. PCE, sade brevet, måste utnyttja ”de anarkosyndikalistiska och reformistiska ledarnas ursinniga motstånd mot att bilda sovjeter för att påvisa *den spanska anarkosyndikalismens och reformismens kontrarevolutionära karaktär*”.

Ett av de skarpaste direktiven i detta dokument (som var vägledande för PCE under perioden 1931-32) var att ”kommunistpartiet får under inga som helst omständigheter ingå pakter eller allianser, ens tillfälligt, med någon annan politisk kraft”.

Komintern hade, som synes, ett ganska underligt sätt att korrigera PCE-ledningens sekterism. I april 1931 började en konflikt mellan PCE-ledningen och Komintern som förvärrades under de följande månaderna. När PCE-ledarna väl hade förstått det absurda i sina ursprungliga ståndpunkter, antog de en linje som ur vissa aspekter liknade Trotskijs första analyser av den spanska revolutionen, och som samtidigt uppvisade en oberoende attityd gentemot Komintern-representanterna i Spanien. (Den viktigaste av dessa, Codovilla, agerade som om han hade varit partiets verklige generalsekreterare, vilket han i verkligheten också var och fortsatte att vara fram till inbördeskriget, då funktionärer av högre rang kom in på scenen.) Konflikten blev till en kris efter general Sanjurjos statskuppsförsök (10 augusti 1932). PCE-ledningen förde fram parollen om ”försvar av republiken”, och kominternledarna betecknade denna linje som ”opportunistisk”. Kort därefter uteslöts Bullejos (generalsekreterare), Adame, Vega och Trilla (den sistnämnde PCE:s representant i Komintern) ur ledningen och senare ur partiet, anklagade för att utgöra en ”sekteristisk-opportunistisk grupp”.

Kontentan i Trotskijs linje var att det mellan den rådande etappen av den spanska revolutionen, under bourgeoisins och småbourgeoisins hegemoni, och den proletära etappen, under arbetarklassens hegemoni (proletariatets diktatur) inte kunde finnas någon ”borgerligt-demokratiskt” etapp *med proletär hegemoni*, som begränsade sig till att likvidera de ”feodala kvarlevorna”. Den spanska revolutionens historia fram till 1939 gav honom rätt. Se särskilt ”Revolutionen i Spanien” (januari 1931) och ”Den spanska revolutionen och de faror som hotar den” (maj 1931). Dessa och andra av Trotskijs arbeten är samlade i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, Pathfinder, New York, 1973. I den andra av de nämnda artiklarna skrev Trotskij: ”De spanska kommunisternas omedelbara uppgift är inte kampen för makten, utan kampen för massorna, och denna kamp kommer dessutom att under den kommande perioden utvecklas på den borgerliga republikens grundval och i hög grad under demokratiska paroller” (op. cit., s 128). [Trotskijs texter om Spanien finns i artikelsamlingar på både marxistarkivet och MIA.]

Alla belästa damer beundrade filosofens djupsinne, och under tiden började civilgardet att ”rätta till” genom att beskjuta bönderna med kulspruteeld. Revolutionen ”på spanskt vis” visade sig således vara ganska tilltrasslad. Men Komintern skyndade sig att klassificera den som tillhörande det slags ”borgerligt-demokratiska” revolutioner som helt passade in i den teori som Lenin hade utarbetat . . . för Ryssland i början av seklet.

Enligt denna teori – eller rättare, enligt Kominterns dogmatisering av denna teori – måste man på den spanska revolutionen tillämpa en tvåstegsstrategi, vars schema det är på sin plats att påminna om. Under den första etappen måste man lösa de problem som den ofullbordade borgerliga revolutionen hade lämnat ”olösta”. Men eftersom bourgeoisin inte längre var revolutionär, måste proletariatet spela den ledande rollen vid likvideringen av de ”feodala kvarlevorna” (latifundierna, kyrkans makt, det militära kastväsendet, aristokratin, förtrycket av nationaliteterna osv). Först när dessa problem hade lösts, kunde proletariatet övergå till att attackera det kapitalistiska ägandet av produktionsmedlen, dvs övergå från den ”borgerligt-demokratiska” till den ”socialistiska” etappen och upprätta proletariatets diktatur. Fram till mitten av 1934 tillämpades denna strategi av Komintern i Spanien i den ultrasekteristiska taktiska tappning som svarade mot ”socialfascism-perioden”. Vid valen till den lagstiftande församlingen i november 1933 t ex, uppmanade det spanska kommunistpartiets (PCE) valmanifest till kamp för ”Sovjetspanien” och förklarade att ”den borgerliga demokratins partier, tillsammans med socialisterna . . . har varit och är det organisatoriska centrumet för hela kontrarevolutionen”. ”För att besegra fascismen”, säger dokumentet, ”är det sålunda nödvändigt att föra en oförsonlig kamp mot den s k borgerliga demokratins krafter som underblåser och stimulerar den.” [131] Lyckligtvis tillät Kominterns vändning sommaren 1934 PCE att slå in på en politik som bättre stod i samklang med den spanska verkligheten. Partiet gick med i Arbetarallianserna och knöt förbindelser med socialistpartiet. PCE:s aktiva deltagande i den asturiska resningen i oktober 1934 ökade partiets revolutionära prestige. I april 1935 förslog PCE, med det franska exemplet som förebild, att man skulle skapa ett ”folkligt antifascistiskt block”. Trots motståndet från socialistpartiets vänster, som leddes av Largo Caballero, och från anarkosyndikalismen, blev denna idé framgångsrik därför att repressionen slog ned på proletariatet efter den asturiska resningen, och de reaktionära krafterna förberedde inrättandet av en diktatur, vars offer inte bara skulle ha blivit arbetarorganisationerna, utan också de ”vänster”-republikanska partierna. Den antifascistiska enheten var lämplig för att bilda en effektiv defensiv front mot detta hot och för att skapa gynnsammare villkor för den folkliga motoffensiven. Det är dock föga sannolikt att den skulle ha blivit verklighet utan den situation som rådde vid valen i februari 1936. Utsikterna att utverka amnesti för de politiska fångarna och att upphäva andra repressiva åtgärder om blocket mellan republikaner och arbetare vann valen var det som fick caballeristerna att bestämma sig. Och detta gjorde det möjligt för PSOE (det Spanska socialistiska arbetarpartiet) och UGT (den socialistiskt dominerade fackföreningsorganisationen) att delta i folkfronten. Det var också detta som fick en stor del av de anarkosyndikalistiska massorna att rösta på folkfrontskandidaterna.[132]

---

[131] I dessa val fick PCE i hela Spanien 400 000 röster, mot 60 000 i valen till konstituerande församlingen i juli 1931. Vid valen i november 1933 avgavs 8 711 136 röster. Socialisterna fick 1 800 000.

[132] Från oktober 1934 befann sig regeringen i händerna på en koalition bildad av Lerrouxs radikala republikaner (ett borgerligt högerparti) och CEDA (Confederación Española de Derechos Autónomas = ”de Självständiga högergruppernas spanska förbund”, ett block av partier och grupper från storbourgeoisin och de stora jordägarna, vars ledare var Gil Robles). Arbetarnas och republikanernas proteströrelse mot den repression som denna regering hade utlöst efter oktoberresningen (30 000 politiska fångar och flera arkebuseringar), samt Lerrouxpartiets korruption, gav upphov till en kris i CEDA-Radikal-koalitionen. Republikens president, Alcalá Zamora, som närde förhoppningar om att bilda ett stort centerparti, trodde att tillfället hade kommit och gav Portela Valladares, en politiker som hade hans förtroende, i uppdrag att bilda ny regering. Eftersom denne inte kunde finna en parlamentarisk majoritet, upplöstes Cortes och nyval utlystes. Liksom Alcalá och hans grupp misstyckte inte

Komintern tilldelade emellertid folkfrontspolitiken helt andra dimensioner. ”Den antifascistiska folkfronten”, skulle Togliatti säga senare, ”är den specifika formen för den spanska revolutionens utveckling under den nuvarande etappen”, dvs under den ”borgerligt-demokratiska” etappen.[133] Den grundläggande uppfattningen om den spanska revolutionens karaktär och utvecklingsväg, som jag beskrivit ovan, gällde fortfarande. Men den ”specifika form” uppfattningen nu antog, påverkade denna i en riktning som skulle kunna karakteriseras som ”modererande” eller ”uppmjukande”, om inte händelseutvecklingen hade avslöjat att det framför allt var en bedräglig riktning. Den tenderade för det första att omvärdera den roll som de småborgerliga sociala och politiska krafterna, och t o m vissa delar av bourgeoisin (särskilt bland nationaliteterna i periferin), skulle kunna spela under revolutionens ofrånkomliga borgerligt-demokratiska etapp. Ett första konkret uttryck för denna modererande vridning var folkfrontens valprogram (som efter valsegern blev regeringsprogram). Det gick inte längre än den småborgerliga republikanismens traditionella program. Det innehöll inga verkliga lösningar på något av den åsyftade ”etappens” grundläggande problem. Jordfrågan, det viktigaste av alla problem, låg åter i träda. PCE lovade att samvetsgrant respektera den uppgjorda kompromissen. Detta innebar att den så berömda ”etappen” indelades i två: En första som var begränsad till ett förverkligande av det nämnda programmet, under vilken partiet skulle stödja regeringen (som enbart bestod av de borgerliga och småborgerliga republikanska partierna) som anförtrotts att omsätta programmet i praktiken; en andra under vilken partiet skulle fortsätta framåt tillsammans med alla krafter som var beredda att föra den borgerligt-demokratiska revolutionen ”till slutet”. Först efter detta ”slut” skulle tiden vara inne för den proletära revolutionen.[134]

---

heller Gil Robles och hans anhängare till att det utlystes nyval, som de hoppades vinna (även om de skulle ha föredragit att organisera valen själva). Det blev emellertid vänsterkoalitionen, under beteckningen Folkfront, som gick segrande ur valen och därmed reducerade dessa planer till intet och skapade en ny situation.

Folkfrontskoalitionen bestod av Azañas och Martinez Barrios republikanska partier, socialistpartiet, den socialistiska ungdomen, UGT, kommunistpartiet, syndikalistpartiet och POUM. Dess program var i verkligheten Azaña-republikanernas program. Under påtryckningar från caballeristerna hade PSOE föreslagit nationalisering av jorden och av bankväsendet och arbetarkontroll över industrin, men republikanerna motsatte sig detta. De vägrade t o m att gå med på en annan punkt som föreslagits av socialisterna – arbetslöshetsförsäkring. Alla de grundläggande problemen undveks, t o m de blygsamma reformer som programmet innehöll var tvetydigt formulerade. Som den socialistiske historikern Antonio Ramos-Olivera säger: ”allt var tvetydigt här; varje avsnitt hade något vagt och flyktigt över sig” (*Historia de España*, Mexico, vol 3, s 240). Folkfrontspakten innebar dessutom att de republikanska partierna skulle regera ensamma. Detta var allt som behövdes för att öppna vägen för inbördeskriget, som i själva verket i förtäckta former redan hade inletts i landet.

[133] Togliatti (Ercoli), ”Specific Features of the Spanish Revolution”, i *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 16, nr 48 (24 oktober 1936), s 1294. Togliatti skrev denna essä då inbördeskriget redan hade börjat, men den ”etapp” som han hänvisar till inbegriper den föregående perioden.

Togliatti spelade en mycket viktig roll i den politiska vägledningen och t o m den praktiska ledningen av PCE under inbördeskriget. Tillsammans med honom var bulgaren Stepanov, ungraren Gerö, argentinaren Codovilla, och naturligtvis de höga sovjetiska militära och politiska ”rådgivarna”.

[134] Både i sin valpropaganda och i sina ståndpunkter under perioden februari–juli gjorde PCE en klar åtskillnad mellan dessa två ”underetapper”. I sitt tal den 9 februari förklarade Jose Díaz: ”Det finns ett minimiprogram som måste förverkligas *av regeringen*, det måste stå fullständigt klart, och dess förverkligande kommer att skapa förutsättningarna för den demokratiska revolutionens fortsatta utveckling i Spanien.” (Jose Díaz: *Tres años de lucha*, Ed. Nuestro Pueblo, Toulouse, 1947, s 70). Efter valsegern höll sig partiet strikt till linjen att stödja regeringen respektera den kompromiss som slutits, och samtidigt utöva påtryckningar på de republikanska ledarna för att de ”snabbt” skulle förverkliga ”minimiprogrammet”. Men i praktiken betydde denna linje att det politiska initiativet överlämnades åt regeringen, som kunde ”motstå” det folkliga trycket och faktiskt gjorde det. I detta avseende gav Azaña-regeringen prov på stor ”fasthet”, något som den saknade när det gällde att undertrycka den kontrarevolutionära konspirationen. Med syftning på denna avgörande fråga sade José Díaz i sitt tal den 1 juni: ”Jag vill understryka, kamrater, att detta kan inte regeringen ensam göra. Massornas kamp är den effektiva garantin för att allt verkligen kommer att göras för att sopa undan reaktionen och fascismen. Jag hoppas att om regeringen ser att vi är fast beslutna att göra det och att kräva det, så kommer den att en gång för alla bestraffa

I jämförelse med överförenklingen hos anarkosyndikalisternas ”direkta aktion” och med caballeristernas vaga taktik, verkade den taktiska och strategiska plan som Kominterns ”Spanien-experter” gjort upp vara en mönstermetod: en klar distinktion mellan etapperna och faserna; en koncentration av styrkorna mot huvudfienden i var och en av dem; en motsvarande katalogisering av målsättningarna ordnade i stigande radikalism osv. PCE var noga med att betona att det inte uppgav några av sina revolutionära målsättningar, och vid resans slut fanns alltid proletariatets diktatur, som bara kunde bygga på sovjetmodellen. Vid första anblicken verkade planen felfri. Men i själva verket hade den en ganska betydande olägenhet: Den gick emot den spanska revolutionens grundläggande dynamik. Revolutionen hade faktiskt tillryggalagt en lång väg sedan 1930-31. Det hade skett en extrem polarisering av de sociala och politiska krafterna. Bourgeoisins viktigaste delar, inklusive större delen av mellanbourgeoisin och viktiga skikt av småbourgeoisin i stad och på land – väsentligen de som exploaterade lönearbete – bildade *de facto* ett block med den jordägande aristokratin, de militära och kyrkliga kasterna samt fascistgrupperna. Ett block som otvivelaktigt var heterogent, inte bara till sin sociala sammansättning, utan också till sina politiska tendenser, men det fanns en gemensam nämnare: skräcken för den framryckande revolutionen. Blocket hölls ihop av idén att det enda sättet att inför revolutionens anstormning bevara egendomen, ordningen, familjen, religionen, fosterlandet och övriga ”eviga värden”, var att återgå till en stark diktatorisk makt. Och klassinstinkten, även i de fall man inte hade en så klar uppfattning om det objektiva läget, bedrog inte dessa sociala grupper, ty proletariatet hade faktiskt i massomfattning gått över till extremt revolutionära ståndpunkter. Ända in i märgen besvikna på den parlamentariska republik som upprättats den 14 april och dess liberala politiker, litade nu proletariatet enbart på sin egen styrka, på sina klassorganisationer. Arbetarklassen trodde inte längre på ”minimiprogram” eller på halvmesyrer. Man skulle utan överdrift kunna säga att den sociala revolutionen var dess ”minimiprogram”. Den ideologiska, politiska och taktiska förvirringen må ha varit hur stor som helst, men arbetarna var besjälade av en mycket klar fix Att så fort som möjligt expropriera kapitalisterna och jordägarna, och inte bara de stora, utan också de medelstora och t o m de ”små”. (Man bör inte glömma att, p g a Spaniens ekonomiska struktur vid den tiden, en stor del av industri- och jordbruksproletariatet exploaterades av små och medelstora arbetsgivare.) 1936 var stämningsläget sådant inte bara hos de anarkosyndikalistiska massorna, utan även bland de socialister och UGT-medlemmar som hyllade Largo Caballero som den ”spanske Lenin”. Stimulerade av den revolutionära atmosfären i landet, och attraherade av den beslutsamhet proletariatet uppvisade, intog även andra sociala skikt radikala ståndpunkter: den stora massan av fattiga bönder, halvdaglönare och en del av de småbönder som brukade sina små jordlotter utan avlönad arbetskraft; viktiga grupper av kontorsanställda, statsjänstemän, personer i de fria yrkena osv, dvs de småborgerliga skikt som inte var utsugare; liksom en betydande del av universitetsungdomen och intelligentian. Också inom dessa skikt hade besvikelsen över de liberala republikanska politikerna spridit sig.

---

alla dessa fiender till republiken och de arbetande” (ibid, s 161). Detta var att sprida illusioner bland massorna. Det fanns nämligen inte det minsta tecken på att regeringen hade någon avsikt att ”bestraffa” generalerna.

Den grundläggande svagheten med denna politik bestod i att den inte svarade mot situationens brännande krav. Även om regeringen hade förverkligat ”miniprogrammet”, skulle inget grundläggande problem ha lösts, och den avgörande frågan om den makt som kunde kväva den kontrarevolutionära planen i sin linda var fortfarande olöst. Det var enbart en ny makt under den revolutionära arbetarklassens ledning som skulle ha kunnat lösa denna uppgift.

Partiet uppmanade massorna att mobilisera sig, men höll samtidigt tillbaka dem, för att göra ”masskampen” förenlig med det lojala stödet till regeringen. I samma tal från den 1 juni sade José Díaz t ex att arbetarna gjorde rätt i att ta till strejk för att försvara sina intressen, men tillade: ”Men det ligger inte i proletariatets och revolutionens intresse att proklamera strejker i tid och otid utan att först noggrant tänka över möjligheterna att lösa konflikterna utan att ta till denna metod.” (Ibid s 165).

Även om man ofta alltför subjektivistiskt brukar använda liknelsen med en vulkan för att beskriva socio-politiska situationer, var den verkligen träffande när det gällde Spanien i februari 1936. Folkfrontens valseger hade knappt blivit känd förrän vulkanutbrottet började. Och omedelbart uppenbarade sig självmotsägelserna i den första ”underetapp” som förutsetts i den Kominterns strategiska och taktiska plan som PCE tillämpade. De småborgerliga och borgerliga republikanska partierna, som bildade regering, visade omedelbart att de inte hade förändrats ett dugg. Deras politik var exakt densamma som den under perioden 1931-33, vilken hade framkallat folkets besvikelse och banat vägen för den reaktionära motoffensiven. Det som hade förändrats var massorna som, med den sovjetiske historikern Maidaniks ord,

> nu enbart litade på sina egna krafter och därför gjorde sig till herrar över gatorna och, utan att vänta på regeringens beslut, med revolutionära metoder började genomföra folkfrontens program underifrån. . . De befriade de politiska fångarna, tvingade arbetsgivarna att återanställa de arbetare som avskedats av politiska skäl och började, i mars detta år, ockupera jord. I mitten av samma månad började strejker, utlösta av nöden, hungern, arbetslösheten och de fascistiska provokationerna. Strejkrörelsen växte för varje månad. Fabriker och verkstäder, byggen och gruvor paralyserades. Affärer stängdes. I juni och juli registrerades genomsnitt mellan 10 och 20 strejker om dagen. Det fanns dagar då antalet strejkande uppgick till mellan 400 000 och 450 000. Och 95 procent av de strejker som ägde rum mellan februari och juli 1936 vanns av arbetarna. Mäktiga arbetardemonstrationer drog fram genom gatorna och krävde bröd, arbete, jord, fascismens krossande och revolutionens fullständiga seger. De första kollektivt ägda företagen bildades. Möten samlade tiotusentals personer, och arbetarna applåderade entusiastiskt de talare som förkunnade att kapitalismens sista timme snart var slagen och manade dem att ”göra som i Ryssland”. Från strejker övergick man till att ockupera de företag som ägarna hade stängt. Ockupationen av gatorna, av företagen och av jordegendomarna, och de ständiga strejkaktionerna drev på proletariatet i stad och på land mot den politiska kampens högsta former.

Denna vältaliga och sanningsenliga beskrivning bekräftas av alla historiker som behandlat denna period. Men vad hade detta revolutionära utbrott med ”genomförandet av folkfrontens program” att göra? Detta program som varken inbegrep jord- och fabriksockupationer eller kapitalismens likvidering, utan tvärtom syftade till att bevara den privata egendomen på alla nivåer? Utan tvivel kände sig Maidanik tvungen att förlika den faktiska händelseutvecklingen med ”bevis” för att Kominterns politik var riktig.[135]

---

[135] K. L. Maidanik, *Ispanskij proletariat v natsionalno-revoljutsionnoj voine, 1936-1937 gg*. (”Det spanska proletariatet i det nationalrevolutionära kriget, 1936-1937”), Izd. Akademii, Nauk SSSR, Moskva, 1960, s 64-65.

Med hänsyftning på samma period skriver den amerikanske historikern Gabriel Jackson: ”I hela centrala och södra Spanien var klasshatsatmosfären sådan att man nästan kunde gripa tag i den.” (*The Spanish Republic and the Civil War*, 1931-1939, Princeton, 1965, s 218). Det är svårt att hitta någon historiker som inte delar denna bedömning. Det enda undantaget är kanske *Historia del Partido Comunista de España* (”Spaniens kommunistiska partis historia”), som redigerats av en kommission under Dolores Ibárruris ordförandeskap. I denna säger man: ”Den viktigaste historiska och politiska betydelsen av 16 februari (1936) är att den öppnade en möjlighet för en fredlig, konstitutionell och parlamentarisk utveckling av den demokratiska revolutionen i Spanien.” (Editions sociales, Paris, 1960, s 113.) I boken *Guerra y revolución en España*, som utarbetades senare av samma kommission (Ed. Progreso, Moskva, 1966), återfinns inte denna tes, men man säger att inbördeskriget hade kunnat undvikas om den av PCE förespråkade vägen hade följts: ”Ett effektivt och snabbt förverkligande av det folkliga blockets program, och ett vidtagande av kraftfulla åtgärder för att tygla reaktionen och omintetgöra den komplott som den redan hade anstiftat med tanke på en militär resning” (s 86). ”Tyvärr” lyssnade varken republikanerna, de reformistiska socialisterna eller Caballeros socialister på kommunistpartiet. Men kunde man vänta sig något annat av de två första grupperna? Och när det gäller caballeristerna: Varför föreslog PCE dem inte en självständig aktionslinje? Författarna till *Guerra y revolución en España* undviker det grundläggande problemet: Den koalition som vann valet kunde inte på grund av själva sin natur lösa den i hög grad revolutionära uppgiften att krossa den väpnade kontrarevolutionen. För detta behövdes det en annan slags koalition, en annan strategi. En koalition av proletariatets revolutionära organisationer: kommunistpartiet, vänstersocialisterna, anarkosyndikalismen, och en strategi för att gripa makten *genom att utnyttja just den republikanska regeringens svaghet.* Om PCE hade försökt denna väg, och misslyckats på grund av caballeris-

Mellan februari och juli fanns det *de facto* en trippelmakt i Spanien. Den legala, vars faktiska makt var minimal. Arbetarnas, deras partiers och fackföreningars makt som öppet trädde fram i dagsljuset på det ovan beskrivna sättet. Och kontrarevolutionens makt som, fastän den utåt uttrycktes i dess parlamentsrepresentanters aggressiva tal, i ekonomiskt sabotage och i de fascistiska stormtruppernas aktioner, framför allt agerade i det fördolda, bakom kasernernas skyddande murar, där de noggrant förberedde militärkuppen. Detta var en offentlig hemlighet, för generalernas konspiration var allmänt känd och fördömdes i parlamentet och på offentliga möten. Var och en som studerar dessa avgörande månader i 1936 års Spanien kan inte låta bli att fråga sig: Varför handlade inte arbetarpartierna och -organisationerna på ett samordnat och beslutsamt sätt för att kväva den militära revolten i sin linda och beslutsamt driva på den revolutionära processen? Det svar proletariatet gav på resningen då den kom, genom att nedkämpa den i större delen av landet trots att rebellerna hade fördelen av överraskningsmomentet och initiativet, visade hur gynnsamma styrkeförhållandena var för folket. Varför grep inte arbetarpartierna och -fackföreningarna initiativet? En hastig blick på dessas grundläggande politiska ståndpunkter kommer att göra det möjligt för oss att, om inte fullständigt klargöra problemet, åtminstone urskilja de viktigaste anledningarna.

Under den period vi behandlar var reformisterna helt klart i minoritet i socialistpartiet och i UGT, även om de behöll partiledningen tack vare ett skickligt hanterande av partiapparaten. Under Indalecio Prietos ledning förespråkade de att man skulle delta i regeringen för att samarbeta med de republikanska partierna i en ny upplaga av politiken från åren 1931-33: kamp på två fronter, mot reaktionen och mot revolutionen. Men det bestämda motståndet från majoriteten av partiets lokalorganisationer förhindrade att detta omsattes i praktiken.[136]

Den stora massan av arbetare som var anslutna till UGT, liksom majoriteten av de socialistiska militanterna, tillhörde den av Largo Caballero ledda vänsterflygeln. ”Caballeristerna” utgjorde i verkligheten ett oberoende parti som förespråkade den socialistiska revolutionen som ett omedelbart mål och kritiserade den idé om en mellanliggande borgerligt-demokratisk-antifascistisk etapp, som kommunistpartiet förfäktade. Det är nödvändigt, sade de, att gå direkt till upprättandet av proletariatets diktatur. De definierade inte särskilt klart strukturen hos en sådan ”diktatur”, men de hävdade mycket bestämt att ledningen i denna måste innehas av socialistpartiet, eftersom detta var den spanska arbetarklassens viktigaste parti. Men samtidigt förespråkade de ett samgående med kommunisterna i ett enda marxistiskt parti. De förordade också ett enande av de två stora fackliga centralorganisationerna UGT och CNT (Confederación Nacional del Trabajo). ”Caballerismen” uttryckte den revolutionära radikaliseringen hos huvuddelen av det industri och jordbruksproletariat som var organiserat under den spanska socialismens gamla banér – och dess fasta vilja att en gång för alla göra slut på kapitalisternas och jordägarnas makt. Caballerismens största svaghet var att den saknade en effektiv taktik för kampen om makten. Caballeristerna trodde att ren utmattning och den republikanska regeringens misslyckande skulle få staten att som en mogen frukt falla i deras händer. Dessutom underskattade de hotet från den andra makten, som planerade den kontrarevolutionära attacken.[137]

---

ternas och anarkosyndikalisternas motstånd, skulle det ha kommit undan sitt historiska ansvar för nederlaget. Men eftersom dess politik var som den var, måste en inte så obetydlig del av ansvaret för händelseutvecklingens förlopp läggas på kommunistpartiet.

[136] Reformisterna hade lyckats få grepp över PSOE-ledningen i slutet av 1935, genom att utnyttja ett felsteg av Largo Caballero (denne avgick som partiets ordförande p g a en fråga av underordnad betydelse). Men vänsterns inflytande fortsatte att växa under de följande månaderna. PSOE:s kongress skulle ha hållits sommaren 1936. Valen av delegater i lokalorganisationerna gav vänstern majoritet. Partiledningen med Prieto i spetsen tillgrep skamliga manövrer för att flytta fram kongressens inkallande.

[137] Från april 1936 hade caballeristerna ett eget dagligt organ, *Claridad* (”Klarhet”). I april antog den socialistiska organisationen i Madrid en resolution som uttryckte vänsterflygelns grundläggande ståndpunkter:

Den andra stora traditionella strömningen inom den spanska arbetarrörelsen, som var organiserad i CNT:s fackföreningar, befann sig i samma extremt revolutionära tillstånd. Men dess ideologiska grundvalar gjorde det mycket svårt för den att komma överens med de marxistiska partierna, och t o m med de marxistiskt orienterade fackföreningarna i UGT. Den ständiga repression som anarkosyndikalisterna hade utsatts för av de republikanska regeringar som socialisterna deltagit i hade ökat deras misstänksamhet, inte bara mot de politiska partierna i allmänhet, utan mot arbetarpartierna i synnerhet. Idén om en proletär stat, proletariatets diktatur, väckte hos anarkisterna nästan samma avsmak som den borgerliga staten. Och när det gällde den senare gjorde de mycket liten distinktion mellan parlamentarisk demokrati och fascism. Detta fick dem att, av andra anledningar än caballeristerna, underskatta det fascistiska hotet. Den utveckling som sovjetstaten genomgått, det öde som anarkismen där mött, liksom reduceringen av de sovjetiska fackföreningarna till ett byråkratiskt bihang till staten, bidrog inte så lite till att förstärka de apolitiska och statsfientliga uppfattningarna hos de spanska anarkosyndikalistiska massorna, och i synnerhet bland den ledande kadern. Erfarenheterna av de nederlag de lidit i sina tidigare revolutionsförsök, och konstaterandet av det faktum att UGT höll på att lämna reformismen och anta revolutionära ståndpunkter, åstadkom dock en viktig förändring i CNT: Dess kongress i maj 1936 föreslog UGT att man skulle sluta en ”revolutionär pakt” för att ”fullständigt krossa den politiska och sociala regim som styr landets liv”. Frågan om hur den nya sociala regimen skulle organiseras, överläts åt ”de fritt förenade arbetarnas fria val”. Emellertid utarbetade kongressen ett ytterst detaljerat program om strukturen och funktionen hos det ”frihetligt kommunistiska” samhälle som skulle uppstå ur revolutionen. Och CNT fortsatte att motsätta sig varje allians med arbetarnas politiska partier.[138]

Inom ramen för den strategiska och taktiska plan som tidigare beskrivits förordade PCE facklig enhet mellan UGT och CNT, men på helt andra grunder än CNT. För det första handlade det inte om att gå framåt mot den proletära revolutionen, utan om att försvara och konsolidera den parlamentariska republikanska regimen, att utöva påtryckningar på den republikanska regeringen för att den skulle tillämpa folkfrontsprogrammet. För det andra måste ledningen för den enade proletära aktionen ligga i arbetarpartiernas händer och inte i fackföreningarnas. Partiet lade särskild vikt vid att utveckla den redan upprättade aktionsenheten med socialistpartiet och förordade samtidigt en sammanslagning av de båda partierna till ett enda marxist-leninistiskt parti. PCE:s förslag om enhet på alla nivåer och på alla områden var den starka sidan i partiets politik, eftersom det helt uppenbart svarade mot den objektiva situationens trängande behov, särskilt inför hotet om en kontrarevolutionär kupp, vars allvar partiet uppfattade med större känslighet och klarsynthet än varje annan politisk eller facklig organisation. Men samtidigt kom innehållet i dessa enhetsförslag i konflikt med väsentliga aspekter av samma objektiva situation. Det verkliga dilemma som denna implicerade var inte antingen ett upprättande av en kontrarevolutionär diktatur eller en konsolidering av den borgerligt-demokratiska republiken, utan en kontrarevolutionär diktatur

---

”Proletariatet får inte inskränka sig till att försvara den borgerliga demokratin, utan måste med alla medel säkerställa erövringen av den politiska makten, för att därigenom genomföra sin egen sociala revolution. Under övergångsperioden mellan det kapitalistiska och det socialistiska samhället kommer regeringsformen att vara proletariatets diktatur.” Den 1 maj 1936 demonstrerade den socialistiska ungdomen i uniform med parollerna: ”arbetarregering”, ”en röd armé”. Caballeristerna hade fullständig kontroll över UGT, som mellan februari och juli 1936 nådde en och en halv miljon medlemmar. Inom UGT fanns den mäktiga Federación de Trabajadores de la Tierra (Lantarbetarfederationen), som omfattade flera hundra tusen lantarbetare.

[138] Se José Peirats, *La CNT en la revolución española*, vol 1, Ruedo Ibérico, Paris, 1971, s 121-22. Sidorna 117-138 behandlar Zaragoza-kongressen (maj 1936) och återger texten till programmet om ”CNT:s uppfattning om den frihetliga kommunismen”, där den sociala organisering som skulle följa på den ”frihetliga revolutionen” beskrivs i detalj. Men det antogs ingen resolution som sade vad arbetarklassen borde göra för att sätta stopp för den omedelbara och uppenbara faran för en kontrarevolution.

eller en proletär revolution. Detta om inte annat av den enkla anledningen, att den enda kraft som kunde hindra en kontrarevolutionär diktatur inte hade den minsta avsikt att efteråt stödja den borgerligt-demokratiska republiken. (Detta var den fundamentala skillnaden mellan situationen i Spanien och den i det för-fascistiska Tyskland, där proletariatets majoritet var ideologiskt och strukturellt integrerat i den borgerliga demokratin.) När PCE framhöll det trängande behovet av enad aktion på grundval av det första alternativet, möttes det av full förståelse från socialistpartiets reformistiska minoritet, av tystnad och t o m öppet motstånd från caballeristerna, och givetvis av fientlighet från anarkosyndikalisterna. Caballeristerna och anarkosyndikalisterna gjorde sig skyldiga till ett allvarligt misstag när de inte insåg det fascistiska hotets allvar, när de inte tog initiativ till en bestämd och gemensam aktion mot detta hot – trots alla doktrinära och taktiska skiljaktigheter. Men kärnan i deras misstag bestod inte i att de undervärderade detta hots allvar för den borgerliga parlamentariska republiken, utan att de inte förstod dess allvar för den proletära revolutionen. Genom att inte ställa denna aspekt av frågan *i förgrunden*, hjälpte PCE definitivt inte caballeristerna och anarkosyndikalisterna att förstå sitt misstag. Partiet bidrog tvärtom ofrivilligt till att de hårdnade i denna felaktiga attityd. Under dessa månader var problemet med att kväva den militära konspirationen i sin linda till den grad sammanlänkat med den proletära revolutionen, att det enda sättet att lyckas med det förstnämnda skulle ha varit att fördriva den småborgerliga regeringen (vars passivitet, och t o m medbrottslighet, gjorde det möjligt att smida revoltplanerna) och upprätta en makt som skulle ha gjort det möjligt för de revolutionära arbetarna att ta tjuren vid hornen.

Mellan februari och juli kom den spanska revolutionen in i en situation som alltmer liknade den i Ryssland strax innan oktoberdagarna. Antingen skulle det revolutionära proletariatet gripa initiativet, eller så skulle kontrarevolutionen göra detta. Casares Quiroga var en perfekt Kerenskij. Men i Spanien fanns ingen Lenin. Däremot fanns det gott om kominternrådgivare. Genuina revolutionärer och organisatörer som José Díaz och Pedro Checa, och folktribuner av Dolores Ibárruris format, saknade den nödvändiga teoretiska grunden för att kunna utmana Kominterns folkfrontsschema, vilket importerats till Spanien från Frankrike. (Vi spanska kommunister råkade ut för samma sak som den Iberiska halvöns liberaler på 1800-talet: Vi saknade egna idéer som utarbetats på basis av en analys av det spanska samhället. I stället för att tillägna oss marxismen med utgångspunkt i den spanska revolutionens säregenheter, försökte vi tillägna oss den spanska revolutionen med utgångspunkt i den speciella marxism som hade legat till grund för den ryska revolutionen. 1936 välkomnade vi folkfronten, i Thorez eller Togliattis tappning, som den spanska revolutionens ”specifika form” ända tills det var dags för den att anta ”sovjetformen”.)

Under Kominterns hela existens fanns det inget kommunistparti som hade en större möjlighet att få till stånd ett samgående med socialdemokratins vänsterflygel i ett enda marxistiskt parti än det spanska partiet. Möjligheten att uppnå detta hade funnits sedan slutet av 1934. Den socialistiska vänstern övergick beslutsamt till revolutionärt marxistiska ståndpunkter och var anhängare av ett samgående. Naturligtvis fanns det mycket i deras ståndpunkter som var diskutabelt och problematiskt, och alla ledare i vänsterflygeln leddes inte av de renaste motiv. Hos en del av dem, dit hörde otvivelaktigt Largo Caballero själv, var de partiegoistiska uträkningarna och hegemoniträvandena uppenbara. Men det sätt på vilket Komintern såg på samgåendet var inte fritt från samma defekter. Med tanke på det kommunistiska partiets roll i den sovjetiska proletära diktaturen, verkade det minst sagt paradoxalt, att en av de viktigaste förebråelser som PCE riktade mot caballeristerna var att dessa eftersträvade att bli den ledande kraften i den proletära diktaturen i Spanien. Men det oöverstigliga hindret härrörde ur tron att det var Komintern som var i besittning av marxismens absoluta sanning, att den proletära revolutionen enbart kunde ledas av Komintern, att den sovjetiska modellen i sina

huvuddrag var obligatorisk för alla länder, att det ”marxist-leninistiska” partiet måste byggas upp och fungera enligt den partimodell Komintern skapat, att den teori Komintern utarbetat för den spanska revolutionen var den enda korrekta, att folkfrontspolitiken var lika tillämplig för Spanien som för Italien och Frankrike, att ett ”marxist-leninistiskt” parti måste betrakta trotskismen som den fördärvligaste av alla irrläror och behandla det slags socialism som byggdes i Sovjetunionen som höjd över all kritik osv. Även om den socialistiska vänsterns ledare hade varit revolutionens små änglar (vilket de inte var) är det uppenbart att de inte kunde ha gått med på en sammanslagning på dessa grunder. Det var definitivt möjligt att skapa ett det spanska proletariatets stora revolutionära parti mellan 1934 och 1936, men bara på grundval av en öppen, icke-dogmatisk marxism. Komintern kunde naturligtvis inte ha tagit itu med frågan på detta sätt utan att upphöra vara Komintern. Detta är ett av dess tyngsta historiska ansvar, ty om ett sådant parti hade skapats i tid skulle möjligheterna till seger för den spanska revolutionen ha ökat avsevärt, och därmed skulle också händelseutvecklingen i Europa ha kunnat ta en annan vändning.[139]

Juli-dagarna visade klart hur ”mogen” den proletära revolutionen var i Spanien och hur gynnsamma styrkeförhållandena var. Den kontrarevolutionära kuppen hade fördelen av att välja tidpunkt, av att följa en plan och ledas av en generalstab, av att förfoga över huvuddelen av statens väpnade styrkor. Trots detta besegrades den i större delen av landet – i de regioner som var avgörande ur ekonomisk och befolkningsmässig synvinkel – av de proletära styrkornas resoluta motattack. Detta trots att dessa agerade i spridd ordning, utan någon plan och utan någon samordnande ledning i nationell skala, och i de flesta fall inte ens på lokal nivå. Arbetarorganisationerna spelade otvivelaktigt en central roll. Men den spontana kampvilja som steg upp ur djupet från de proletära massorna i stad och på land var inte mindre avgörande. Den republikanska staten föll samman som ett korthus, och det passiva, vacklande, för att inte säga rent kapitulationistiska uppträdandet hos de legala myndigheterna och större delen av de småborgerliga republikanska partiernas ledare, bidrog inte så lite till de kontrarevolutionära styrkornas fåtaliga framgångar. Efter de första dagarnas kamp hade inte revolutionen definitivt segrat, men styrkeförhållandena i landet som helhet var verkligen fördelaktiga. Om det efterföljande inbördeskriget hade utkämpats uteslutande mellan de spanska kontrahenterna, skulle utgången ha varit ganska given. Men det blev som det måste

---

[139] I sitt tal den 11 april 1936 sade José Díaz: ”Detta enda parti måste bildas på grundval av de punkter som studerades på Kominterns 7:e kongress, och eftersom dessa punkter har accepterats av de vänstersocialistiska kamraterna, kan vi inom en snar framtid komma fram till en överenskommelse.” Men sedan tillade han att det nya partiet måste tillhöra den Kommunistiska internationalen och nämnde att ”en del kamrater” bland vänstersocialisterna hade visat en misstänksamhet gentemot denna organisation: ”Det är nödvändigt att göra slut på den misstänksamhet som en del kamrater fortfarande hyser mot Komintern, för det är uppenbart att detta proletariatets enda parti bara kan vara anslutet till den Tredje internationalen, Marx’, Engels’, Lenins och Stalins International” (*Tres años de lucha*, s 143). Det är uppenbart att detta villkor utgjorde ett oöverkomligt hinder för män som Largo Caballero och andra ledare för den socialistiska vänstern. Att man lyckades uppnå en sammanslagning av den kommunistiska och socialistiska ungdomen, berodde på att majoriteten av ledarna för den senare i det tysta accepterade detta villkor. Ett annat viktigt hinder var meningsskiljaktigheterna om revolutionens karaktär, vilket gjorde att PCE, när det gällde samarbete med de borgerliga republikanska partierna, låg närmare PSOE:s reformistiska flygel än dess vänsterflygel. PCE:s hållning till trotskismen var ytterligare ett hinder för en sammanslagning, ty i frågan om den spanska revolutionens karaktär hade de caballeristiska ledarna mera gemensamt med Trotskijs uppfattningar än Kominterns. Men, enligt PCE, ”för att påskynda och underlätta arbetarklassens politiska enhet var det nödvändigt att föra en oförsonlig kamp mot trotskismens degenererade sekt, vars grundläggande uppgift är att desorganisera arbetarrörelsen genom att systematiskt arbeta för att försvåra och sabotera arbetarklassens enhet, avväpna proletariatet inför fascismen och släpa med det i korståget mot Sovjetunionen, mot den segerrika socialismen, mot världsrevolutionens fästning” (tal av José Díaz den 1 juni 1936, *Tres años de lucha*, s 176). Och vid denna tidpunkt var POUM PCE:s alliansparter i folkfronten!

bli: Den väpnade kampen mellan revolution och kontrarevolution i Spanien blev automatiskt ett internationellt problem.[140]

Fram till detta ögonblick var inte motsättningen mellan Kominterns uppfattning om den spanska revolutionens karaktär och verkliga innehåll direkt bestämd av den sovjetiska utrikespolitikens krav. Det fanns utan tvivel ett indirekt samband, eftersom den generallinje som antagits av Kominterns 7:e kongress, och i synnerhet den franska versionen av folkfrontspolitiken, var starkt betingad av sovjetledarnas europeiska strategi. Men Spanien som sådant hade ännu inte kommit in i Stalins synfält. Han ställdes inför problemet helt plötsligt och i långt ifrån enkla termer. Sovjetunionen kunde inte smita undan sin plikt att aktivt solidarisera sig med det spanska folket i vapen utan att misskreditera sig inför världsproletariatet. Denna plikt stod å ena sidan i samklang med den sovjetiska utrikespolitikens antihitleristiska inriktning under denna period. Men å andra sidan råkade den i konflikt med de, så att säga, taktiska uttryck som denna linje antog. På denna nivå var huvudmålet för den sovjetiska politiken att konsolidera militäralliansen med Frankrike och att komma till samförstånd med Storbritannien. Men varken Blums borgerliga Frankrike eller Chamberlains konservativa Storbritannien kunde acceptera en seger för den proletära revolutionen i Spanien. Att bidra till revolutionens seger skulle för den sovjetiska regeringens vidkommande innebära en brytning med båda makterna. Den enda påtagliga möjligheten att förlika ”hjälpen till Spanien” med den sovjetiska utrikespolitikens målsättningar var att det spanska proletariatet inte gick längre än den franska och brittiska bourgeoisin maximalt kunde acceptera. Och det maximala dessa kunde acceptera i Spanien var en parlamentarisk republik – demokratisk, antifascistisk, t o m med en folkfront vid makten, hur vänsterinriktad som helst, men borgerlig! – framför allt borgerlig! Det var inte ens säkert – långt ifrån säkert! – att en sådan lösning skulle tillfredsställa de konservativa britterna, men i vilket fall som helst var det den enda väg som låg öppen för Stalin i försöken att så gott det gick sammanjämka de motsägelsefulla krav som ödet än en gång ställde på honom i hans dubbla historiska roll som en ”prövad och erkänd, stor och vis ledare” för Kommunistiska internationalen, som Dimitrov sade på Kominterns 7:e kongress, och som en inte mindre stor och vis ledare för sovjetstaten.[141]

---

[140] I det redan citerade verket (*Guerra y revolución en España*) erkänner PCE att de borgerliga republikanernas regering i det avgörande ögonblicket inte bara var till ingen nytta när det gällde att bjuda det fascistiska upproret motstånd, utan också att i de fall militärerna hade framgång, berodde detta i stor utsträckning på de republikanska myndigheterna: ”Arbetarklassen var kropp och själ i den folkliga kampen, som den genomsyrade med sin kampvilja och sin beslutsamhet. Dess viktigaste kampmetoder var den politiska generalstrejken; beväpning av folket genom revolutionära initiativ som de republikanska myndigheterna legaliserade efteråt; stormning av kasernerna, och väpnad kamp mot fascistupproret på gatorna. Dessa kampmetoder spelade en avgörande roll och tack vare dem kunde republiken bjuda det fascistiska militärupproret spetsen. Där massorna inte kunde eller inte förstod att på ett revolutionärt sätt sätta sig över de styrandes passivitet som maskerades med legalistiska förevändningar, där blev massorna besegrade. Där denna ”legalism” övervanns i tid, där massorna lade beslag på vapnen med de medel som stod till deras förfogande och övergick till offensiven mot fascisterna, där segrade de över dessa” (s 175-76).

Vilken skulle händelseutvecklingen ha blivit om man hade ”övervunnit legalismen” under de föregående månaderna? Om arbetarklassen, i stället för att börja storma kasernerna då militärerna redan hade gripit initiativet, hade börjat med att ”storma makten”, som i själva verket låg inom räckhåll sedan den 16 februari, och sedan hade utnyttjat denna makt för att organisera en stormning av kasernerna?

[141] Dimitrov, *Enhetens och folkfrontens problem*, op. cit., s 128. I det arbete som redan citerats (se not 135) gör Gabriel Jackson en utmärkt karakteristik av den sovjetiska ståndpunkten. Det han säger överensstämmer i det väsentliga med det som har skrivits av nästan alla historiker som har behandlat detta ämne: ”Om de västerländska nationerna, som själva såg sig hotade av den fascistiska maktens utbredning, kunde fås att samarbeta med Sovjet i försvaret av en lagligt vald demokratisk regering, skulle en sådan kollektiv handling kunna hejda den oavbrutna fascistiska framryckningen efter Hitlers makttillträde. Med detta i tankarna, betonade hela den sovjetiska och världskommunistiska litteraturen den republikanska regeringens helt borgerliga sammansättning och kommunisternas mycket svaga representation i Cortes. . . Sovjet avstod också demonstrativt från att skicka

Det värsta var att det spanska proletariatet redan hade lämnat denna ”rimliga” gräns långt bakom sig. Under de veckor som följde på den 19 juli, upphörde den kapitalistiska regimen praktiskt taget att existera i den republikanska zonen. Produktionsmedlen och den politiska makten hamnade *de facto* i händerna på arbetarorganisationerna. Alla det spanska inbördeskrigets historiker är överens på denna punkt, förutom de som haft till syfte, inte att tjäna den historiska sanningen, utan att rättfärdiga Stalins och Kominterns politik. Dessa senare ”historiker” hävdar fortfarande att innehållet i den spanska revolutionen aldrig överskred den ”borgerligt-demokratiska etappen”, ty att erkänna motsatsen skulle vara liktydigt med att erkänna att den stalinistiska politiken i Spanien gick ut på att pressa tillbaka revolutionen. Den sovjetiske historiker jag tidigare citerat utsattes för hård kritik för att han vågade motsäga de officiella teserna i dessa och andra besvärliga frågor. ”Enligt min åsikt”, skrev han i sin bok *Det spanska proletariatet i det nationalrevolutionära kriget, 1936-1937,*

> var händelserna den 19 juni inledningen till en kvalitativt ny etapp i den spanska revolutionen. De proletära massornas aktivitet och subjektiva inställning styrker denna slutsats. I juli–augusti 1936 löstes faktiskt revolutionens grundläggande problem, problemen med makten och äganderätten till produktionsmedlen och -instrumenten. Den lokala makten övergick i praktiken i det beväpnade proletariatets händer. I dess händer, och i mindre grad i böndernas, övergick också alla produktionsmedel och -instrument som tillhörde kapitalisterna och jordägarna. En stor del av bourgeoisin och dess statsapparat likviderades på det territorium som hölls av republiken. Inget av detta rymdes inom ramarna för en borgerligt-demokratisk revolution.[142]

Det ”rymdes” förvisso inte ”inom ramen”. Men man måste få det att hålla sig ”inom ramen” för att Sovjetunionens hjälp till den spanska republiken i sin tur skulle kunna hållas ”inom ramen” för den sovjetiska utrikespolitiken. Och den starka kominterndelegation som hade installerats i Spanien för att övervaka PCE:s arbete, tillsammans med den inte mindre starka gruppen av militära rådgivare och sovjetiska politiker, ägnade all sin energi åt att genomföra denna svåra operation. Det var en ytterst svår uppgift, eftersom det handlade om inget mindre än att tvinga den proletära revolutionen tillbaka in i den borgerligt-demokratiska fålla som den aldrig ”borde” ha lämnat. Detta var betydligt mer komplicerat än Thorez’ ”man måste kunna avsluta en strejk”. För att den aktivitet som syftade till att återupprätta de borgerliga institutionerna skulle göra intryck av att vara något annat än det den i verkligheten var, måste man börja med att förneka revolutionens anti-borgerliga karaktär. Komintern, den socialistiska revolutionens världsparti, kunde inte ta sig friheten att förespråka att den spanska revolutionens socialistiska profil skulle rättas till med samma öppenhjärtlighet som filosofen då denne hade förespråkat att Azaña-republikens plebejiska profil måste rättas till. Det var nödvändigt att respektera formerna. Därför var det nödvändigt att börja med att *urbi et orbi* (latin, betyder ungefär ”för hela världen”, ö. anm.) proklamera att den spanska revolutionen ”till sitt väsen var en folklig, demokratisk, antifascistisk rörelse, vars huvudmål var försvaret av republiken, av friheten och av det nationella oberoendet gentemot den fascistiska revolten och den brutala inblandningen av Hitlers och Mussolinis väpnade styrkor.” [143] Allt som gick utöver dessa

---

vapen under augusti och september, då det verkade finnas en liten möjlighet att non-interventionsschemat skulle kunna lägga band på fascistmakternas hjälp till upprorsmännen” (Jackson, op. cit., s 258).

[142] Maidanik, op. cit., s 103.

[143] Detta citat från *Guerra y revolución en España* (vol 1, s 256), skrivet trettio år senare, sammanfattar utmärkt de analyser och den propaganda PCE gjorde från och med juli 1936. Denna linje inspirerades direkt av Komintern, som i sin iver att framställa den spanska revolutionen på ett sätt som kunde ”sväljas” av västdemokratierna t o m idealiserade de borgerliga och småborgerliga politiska grupperingarnas roll. Togliatti citerar t ex följande ord av Azaña: ”Vad återstod att göra från det ögonblick då en stor del av armén bröt trohetseden till republiken? Skulle vi ha avstått från att försvara oss och underkastat oss tyranniet? Nej. Vi måste *ge folket en möjlighet att försvara sig*” Och Togliatti fortsätter: ”På detta sätt övergick småbourgeoisin till att använda plebejiska metoder i kampen mot fascismen, *samtyckte* till att beväpna arbetarna och bönderna och *stödde* organiseringen av revolu-

ramar var ”överdrifter” av caballerismen, av anarkosyndikalismen och av massorna som var otillräckligt skolade i marxismen-leninismen.[144]

Räddningen av detta ”väsen” ledsagades av ett återupprepande av principer och symboler. 1931 års konstitution, som förkroppsligade den borgerliga demokratins principer, gällde fortfarande. Parlamentet behöll sina funktioner, trots att hälften av dess deputerade hade förenat sig med upprorsrörelsen, och det var svårt att veta vilka hälften av den andra hälften (de republikanska deputerade) egentligen representerade i den revolutionära zonen. Azaña, republikens president, kvarstod på sin post. Den republikanska staten var fortfarande den legala makten, trots att den verkliga makten låg i andra händer. Juridiskt hade inte den kapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen avskaffats, fastän den i praktiken hade krossats. ”Lita aldrig för mycket på dina motståndares dumhet” rådde Talleyrand, och den europeiska bourgeoisins politiker var uppenbarligen inga dumskallar. Den spanska republikens legala fasad lurade dem inte. De krävde ett verkligt återupprättande av det borgerliga systemet. Men fasaden var användbar för Stalin och Komintern ur flera aspekter. För det första gjorde den det möjligt för dem att framställa ”hjälpen till Spanien” som en hjälp till den legala republikanska regim som definierats av 1931 års konstitution. För det andra bidrog den till att rättfärdiga den teoretiska fiktionen om den spanska revolutionens ”borgerligt-demokratiska” karaktär. För det tredje bidrog den med en ideologisk, politisk och juridisk struktur som kunde användas till att välkomna och främja den metodiska omvandlingen av denna fiktion till verklighet. Denna operation kunde naturligtvis inte genomföras utan stöd från och samarbete med de spanska revolutionära styrkorna själva, något som var ytterst problematiskt. Men Stalin och Komintern förfogade över ett avgörande vapen, eller rättare, de förfogade över *vapen*.

Oavsett om revolutionen bevarade det proletära innehåll den redan hade, eller retirerade till ett borgerligt-demokratiskt innehåll sådant som Komintern uppfattade det, eller återvände till det borgerligt-liberala innehåll som en Azaña och en Prieto drömde om, var en sak uppenbar: Om man inte besegrade revolterande generalernas och deras italienska och tyska allierades militära styrkor, var alla tänkbara ”innehåll” dömda att gå upp i rök inom en snar framtid. Och för att segra på det militära slagfältet behövde revolutionen oundgängligen vapen, och tekniker som kunde sköta dessa. Det stod omedelbart klart att de bara kunde komma från Sovjetunionen. Det stod också klart att de inte skulle komma från Sovjetunionen om de spanska ledarna inte anpassade sig till den politik som de sovjetiska ledarna ansåg nödvändig för att kunna bringa hjälpen till den spanska republiken i samklang med den allmänna stalinistiska strategin. Alla de spanska ledarna, från Azaña till Nin, förstod detta villkor under inbördeskrigets första månader och försökte anpassa sig till detta. Men alla gjorde det inte på samma sätt.[145]

---

tionära tribunaler som inte handlade mindre energiskt än Välfärdsutskottet på Robespierres och Saint-Justs tid” (Togliatti, op. cit., not 133, s 1293. Min kurs. FC).

[144] ”Den spanska Folkfrontens säregenhet”, skrev Togliatti, ”består i det faktum att splittringen i proletariatets led, den relativt långsamma takt med vilken bondemassorna drogs in i den väpnade kampen, inflytandet från den småborgerliga anarkismen och från socialdemokratiska illusioner som ännu inte helt övervunnits, och som *uttrycks i en strävan att hoppa över den borgerligt-demokratiska revolutionens etapp*, skapar en rad ytterligare svårigheter i det spanska folkets kamp för att förvara den demokratiska republiken” (Togliatti, op. cit., not 133, s 1295. Min kurs FC).

[145] Under krigets första veckor var caballeristerna, anarkosyndikalisterna, liksom POUM, för bildandet av en revolutionär arbetarregering. Enligt H. Rabassaire (*Espagne, creuset politique*, Paris, 1939, s 98) och Clara Campoamor (*La revolution espagnole vue par une républicaine*, Pais, 1937, s 143-45), tog denna plan konkret form vid ett gemensamt möte mellan CNT- och UGT-ledare i slutet av augusti. Det skulle bildas en junta med Largo Caballero som ordförande och med representanter från socialist- och kommunistpartierna, från FAI, liksom från CNT och UGT. Republikanerna skulle hållas utanför. När Azaña hörde talas om planen, hotade han att avgå. Men den avgörande faktorn var ingripandet från den sovjetiske ambassadören, Rosenberg, som just hade anlänt till Madrid. Rosenberg påtalade de allvarliga internationella konsekvenser som ett sådant steg skulle

För PCE utgjorde detta givetvis inget problem, eftersom Sovjetunionens politik, Kominterns politik och dess egen politik utgjorde en odelbar helhet. Det handlade om att tillämpa generallinjen från Kominterns 7:e kongress. För att besegra fascismen – huvudfienden – var det viktigaste att upprätta den bredaste möjliga aktionsenhet mellan alla dess motståndare. Det fanns ingen motsättning mellan Sovjetunionens internationella politik – allians med de borgerliga stater som hotades av Hitlertyskland – och kommunistpartiernas nationella politik – allians med bourgeoisins liberala fraktioner. När väl fascismen hade besegrats skulle vägen ligga öppen för att gå vidare mot den socialistiska revolutionen. I Spaniens fall var detta säkrare än i något annat land, eftersom proletariatet otvivelaktigt hade hegemoniska positioner inom alliansen. När väl kriget hade vunnits, kunde man övergå till nästa etapp ända tills man nådde fram till proletariatets diktatur. Men för att vinna kriget var det nödvändigt att bevara den antifascistiska alliansen, både på det nationella och det internationella planet. Detta krävde att man för ögonblicket inte uppställde socialistiska målsättningar i Spanien, och att man korrigerade de revolutionära ”överdrifterna”. Man måste t o m göra ännu större eftergifter till de borgerliga republikanerna och de reformistiska socialisterna för att se om Blum på detta sätt kunde övertygas om att hjälpa den spanska republiken. Schemat föreföll vid första anblicken vara mycket logiskt, men på det villkoret att alla berörda parter gick med på att troget spela den roll de tilldelades. Detta var emellertid inte alls fallet.

Liberalerna av Azañas typ och de reformistiska socialisterna av Prietos typ var de som var mest beredvilliga, eftersom denna linje svarade mot det som de själva ansåg vara viktigast för ögonblicket: att återupprätta den republikanska staten, att likvidera ”ytterligheterna”, att närma sig västdemokratierna osv. Det var ingen tillfällighet att ”kommunistpartiets enande och konstruktiva politik, som underordnade allt under krigets behov, vann inflytande i regeringskretsarna” under den en och en halv månad som Giral-regeringen, vilken uteslutande bestod av representanter för de borgerliga republikanska partierna, satt vid makten. Det var heller ingen tillfällighet att Azaña sade till några utländska journalister: ”Om ni önskar korrekt värdera situationen och lära känna män som vet vad de vill, läs *Mundo Obrero*.” [146] Men även Azaña visste mycket väl vad han ville, och naturligtvis var det inte att vinna kriget under sådana villkor att kommunistpartiet skulle vinna hegemonin och vägen till proletariatets diktatur ligga öppen. Som hans *Memorias* (Memoarer) klart visar, var hans mål att återupp-

---

få, i och med att Spaniens vänner berövades argumentet om den republikanska regeringens ”legalitet”. Han föreslog att man i stället för att upprätta en arbetarjunta borde bilda en regering under Largo Caballeros ledning. I denna skulle arbetarorganisationerna vara representerade, men även de borgerliga republikanerna. En sådan lösning på krisen skulle möjliggöra sovjetisk hjälp. Pierre Broué och Emile Témime återger denna version av vad som hände i sin bok *The Revolution and the Civil War in Spain*, Faber and Faber, London, 1972, s 199-200.

I *Guerra y revolución en España* (vol 2, s 45-46) förnekas det att UGT–CNT-komplotten existerade: ”Den version som några historiker ger, enligt vilken Largo Caballero organiserade en UGT-CNT-komplott för att störta regeringen Giral, är inte vederhäftig.” Men författarna tillägger: ”Däremot är det sant att Largo Caballero intensifierade sina attacker mot och skärpte sin kritik av regeringen Giral, särskilt i slutet av augusti, då republikens militära situation försämrades. Några av hans närmaste medarbetare, såsom Araquistáin och Baráibar, framförde, mer eller mindre offentligt, idén att det var nödvändigt att avsätta de republikanska ministrarna och överlämna ledningen av landet till Caballero för att upprätta en ”arbetardiktatur” eller en ”fackföreningsregering”, planer som hade vissa beröringspunkter med anarkisternas och trotskisternas idéer. Detta är nästan liktydigt med en bekräftelse av det som man just förnekat.

Den historik som PCE går i borgen för håller tyst om Rosenbergs och dennes rådgivares inblandning. Men samtalet mellan Largo Caballero och Koltsov, som den senare beskriver i sin *Ispanskij dnevnik* (”Spansk dagbok”, Moskva, 1957, s 77-80; spansk översättning: *Diario de la guerra de España*, Ruedo Ibérico, Paris; det åsyftade avsnittet på s 56-58) lämnar föga tvivel om att detta ingripande verkligen ägde rum och om dess innebörd. Det skulle vara ganska naivt att anta att den sovjetiske diplomaten inte utövade ”påtryckningar” i samma riktning som en av hans viktigaste politiska medarbetare. Det som möjligen är felaktigt i Clara Campoamors version är att UGT-CNT-”komplotten” nådde så långt att Azaña hotade att avgå. I vilket fall som helst nämner Azaña inget om detta i sina memoarer.

[146] *Guerra y revolución en España*, vol I , s 259.

rätta 14 april-republiken, och hans taktik att under en första fas utnyttja kommunistpartiet som ett bålverk mot caballerismen och anarkosyndikalismen, för att senare, i en andra fas, reducera kommunistpartiets inflytande till ingenting (genom att utnyttja att det under första fasen skulle ha råkat i konflikt med majoriteten av det revolutionära proletariatet). Prietos och Negríns linje var likartad. I Azañas *Memorias* avslöjas det nära samarbetet inom ”trojkan” Azaña-Prieto-Negrín under krigets andra etapp, som inleddes med regeringen Largo Caballeros fall i maj 1937.[147]

---

[147] ”Cuaderno de la Pobleta” (1937) och dagboken ”Pedrables” (1938, 1939), som ingår i Azañas *Memorias* (”Memoarer”), som var opublicerade (författaren dog 1940) tills de 1968 utgavs av Ediciones Oasis, Mexiko, ger ytterst värdefulla upplysningar för en historisk rekonstruktion av det spanska inbördeskriget. De visar att Azaña spelade en viktigare roll än vad historikerna hittills har gett honom, framför allt efter bildandet av Negrín-regeringen. Azañas grundläggande inriktning, som delades av Prieto och Negrín, centrerades kring två intimt sammanlänkade målsättningar: att så snabbt som möjligt återupprätta den borgerligt republikanska staten, och att komma fram till en kompromiss med upprorsgeneralerna, en kompromiss som skulle garanteras av stormakterna. Den 31 augusti 1932 noterade Azaña det samtal han denna dag höll med Negrín och Giral, efter ett annat samtal med Prieto, och skriver bl a: ”Jag sammanfattade mina *gamla* ståndpunkter: för freden, republiken och en pakt som garanterar att det varken blir diktatur eller bolsjevism i Spanien. Om man *i det väsentliga* bevarar de republikanska institutionerna, är *många eftergifter* möjliga. Det är nödvändigt att i dessa samtal ikläda sig rollen av *medarbetare* för fredens sak, både i Spanien och i Europa, och i den franska regeringens öron viska de passande orden, utgående från den allmänna fredsviljan. Jag tror vi har kommit överens.” (Manuel Azaña, *Obras Completas*, vol 4, *Memorias políticas y de guerra*, s 761. De tre första kursiveringarna är mina (FC), den fjärde Azañas egen.) Azañas syftar här på de samtal Negrín skulle föra i Genève med representanter för flera makter, först och främst Frankrike och Storbritannien, genom att utnyttja ett möte i Nationernas förbund. Den 30 september hade Azaña ett möte med ministerrådet. Han skriver: ”Jag sade den att gå till Cortes i vetskap om att denna regering, tack vare den politik den representerar, har republikens president bakom sig. Denna regering betyder för mig att anarkin är över, att alla kommer att få ta sitt förnuft till fånga, först och främst genom argument, och om detta inte är tillräckligt, med lagens maktmedel. Den enda svagheten jag ser hos regeringens allmänna politik, är att den inte går framåt så snabbt som vore önskvärt. Jag betonade behovet av att oförtröttligt fortsätta med att återställa de befogenheter, tjänster osv som usurperats från staten, och jag upprepade mitt beslut för regeringen, att inte underteckna något som syftar till att stadfästa en sådan usurpation” (ibid, s 807-08).

På flera ställen i sina memoarer nämner Azaña kommunisternas gynnsamma reaktioner på hans politik. Den 31 maj, då Largo Caballero just hade avlägsnats som regeringschef och regeringen Negrín bildats, skriver han: ”De berättar för mig att kommunisterna är mycket nöjda med mig. Särskilt Díaz, trots att jag angrep honom kriseftermiddagen. Han säger att det borde vara jag som ledde allihop. Hm! Om jag skulle styra och ställa i tjugofyra timmar skulle man få se på andra bullar. I vilket fall som helst, om Díaz mot all förmodan insåg vad som verkligen hände bakom scenen, förtjänar han en befordran.” (Ibid, s 606). Scenen i fråga, som beskrivs av Azaña några sidor innan, är det möte han hade sammankallat med ledarna för folkfrontspartierna för att finna en lösning på Largo Caballero-regeringens krig. Det som fanns bakom scenen var förslaget från republikanerna och reformisterna i socialistpartiet att låta kommunisterna framstå som ansvariga för elimineringen av Largo Caballero. Denne hade i själva verket, som villkor för att påta sig ledningen för den nya regeringen, krävt att även få posten som krigsminister. Socialisterna och republikanerna var inte överens, men accepterade *på villkor* att även kommunisterna samtyckte. Azaña sammanfattade: ”Om ni alla samtycker till att fackföreningarna går in i den nya regeringen, en del därför att de är för detta, andra därför att de fogar sig eller ger vika, och Largo Caballero är den ende statsminister som fackföreningarna godkänner, då är det *nödvändigt att låta det stå klart* att om en sådan regering inte bildas, beror detta på att kommunisterna inte ger vika på frågan om Largo som krigsminister och att Largo inte heller vill släppa denna post” (ibid, s 601-602). PCE ”gav inte vika” och tog på sig ansvaret för att det bildades en regering som UGT och CNT inte var representerade i. Det gav inte vika i frågan om Largo Caballero som krigsminister, men accepterade Prieto på denna post – Prieto, som redan vid denna tidpunkt, vilket Azañas memoarer visar, var enig med republikens president om att söka uppnå en kompromissfred som skulle garanteras av det som Azañas kallade ”fem-maktspakten” (Storbritannien, Frankrike, Sovjetunionen, Tyskland, Italien). Denna kompromissfred skulle naturligtvis baseras på en borgerlig regim som, samtidigt som den bevarade den republikanska formen, skulle göra ”många eftergifter” till rebellerna. Azaña och Prieto visste att denna linje överensstämde med sovjetregeringens linje och att de därför inte riskerade mycket när de formellt accepterade Caballeros krav: Kommunisterna skulle inte ge vika.

”Segerregeringen” – som PCE kallade Negrín-regeringen – hade i verkligheten till uppgift att genomföra Azañas plan. För detta var det nödvändigt att ”göra motstånd”, inte ”vinna”. Och den konflikt som senare blossade upp mellan Azaña och Prieto å ena sidan och Negrín å den andra, rörde inte denna inriktnings grunder,

Caballeristerna anpassade sig också till Stalins strategi, men utan att uppge sina egna uppfattningar och mål, vars huvudsakliga svaghet, som jag redan tidigare påpekat, var oklarhet och vaghet – kort sagt avsaknad av en koherent politik. Som en återspegling av de proletära massornas vilja, föresatte de sig att bevara revolutionens socialistiska innehåll, men de hade varken ett program som kunde konkretisera detta innehåll, eller någon taktik för att effektivt kunna kämpa för detta under inbördeskrigets mycket komplicerade förhållanden. De eftersträvade att spela den ledande rollen inom det politiska block som bestod av arbetarrörelsen och republikanerna, men i verkligheten svansade de efter kommunistpartiet i vissa frågor och anarkosyndikalismen i andra. Men just dessa utmärkande drag gjorde caballerismen till den ideala grupperingen att stå i förgrunden i det drama som nu började spelas upp. Dess revolutionära rykte, och i synnerhet myten Caballero (”den spanske Lenin”), tillsammans med vagheten hos dess idéer, gjorde det möjligt för caballerismen att representera revolutionen i dess allmänna uttryck: inte en *bolsjevikisk* revolution, inte en *frihetlig* revolution, utan Proletariatets Revolution, med stora bokstäver och utan adjektiv. Dess företrädesvis fackliga bas gjorde det lättare att komma till samförstånd med CNT. Och det faktum att den varken hade en enhetlig politik eller en välstrukturerad organisation, var en fördel för de som hade bådadera. För proletariatet betydde Largo Caballero i spetsen för regeringen en garanti för revolutionen. För Azaña och Prieto, liksom för Stalin och dennes representanter i Spanien, kunde det betyda en garanti för att revolutionen skulle medverka till att korrigera sig själv, till att återupprätta den borgerligt-demokratiska republikanska staten. För anarkosyndikalisterna betydde det en möjlighet att bevara de enklaver av ”frihetlig kommunism” som skapats i de områden där de dominerade. För Caballero själv och för caballeristerna var alliansen med de borgerliga republikanerna en slags krigslist för att anpassa sig till de internationella förhållanden under vilka den spanska revolutionen utvecklade sig och samtidigt bevara denna proletära renhet.[148]

---

utan berodde enbart på att Azaña och Prieto sedan mitten av 1938, och framför allt efter München, betraktade kriget som förlorat, medan Negrín ansåg att det var möjligt att dra ut på motståndet för att länka det spanska inbördeskriget till det världskrig som man såg komma allt närmare.

Den 13 oktober 1937 besöktes Azaña av en delegation från PCE-ledningen, under Dolores Ibárruris ordförandeskap. Den skulle framföra att partiet inte samtyckte till att regeringen förflyttades från Valencia till Barcelona. Azaña beskrivet samtalet på följande sätt: ”La Pasionaria, som pratade för allihop, talade om den demoraliserande effekt som denna åtgärd skulle få på den allmänna opinionen. I förbigående tillade hon att partiet inte hade mycket till övers för regeringens politik. Hon trodde sig märka en diktatorisk tendens hos socialisterna. När det gällde förflyttningen av regeringen hade premiärministern (Negrín) handlat på egen hand, utan att rådfråga någon, och fastän alla kände till hans planer, och man hade vidtagit åtgärder i Barcelona för att få tag i lämpliga lokaler, hade ministerrådet fortfarande inte behandlat förslaget. Rådet hade inte sammanträtt på fjorton dagar. De är inte för någon slags diktatur, trots att proletariatets diktatur återfinns i deras program. ‘Jag förmodar’, sade jag henne skrattande, ‘att ni har uppskjutit det där med proletariatets diktatur en kort tid?’ – ‘Ja, herr president, för vi har sunt förnuft.’” (ibid, s 819).

Så snart som caballerismen och anarkosyndikalismen i praktiken hade satts ur spel med kommunistpartiets hjälp, inriktade sig socialistpartiets reformistiska ledning i själva verket på att alla områden reducera kommunisternas inflytande: i statsapparaten, armén, fackföreningarna osv. Om PCE för litet mer än ”en kort tid” hade gett upp varje tanke på ”proletariatets diktatur”, så hade reformisterna – i nära samarbete med republikanerna – inte gett upp sin målsättning att återupprätta bourgeoisins ”diktatur”, vilket var deras slutmål.

[148] Caballerismens fullständiga nederlag berodde på dess oklara politik, eller avsaknad av politik. Under de förhållanden som rådde under det spanska inbördeskriget fanns det inget utrymme för medelvägar. Antingen förde man kriget i den borgerliga demokratins namn, på basis av en reorganisering och ett stärkande av den republikanska staten med detta innehåll, och då måste man beslutsamt ta itu med de delar av proletariatet som försökte hävda och utveckla ”sin revolution”. Eller så kämpade man beslutsamt för att upprätta en revolutionär makt som var förmögen att föra kriget med sina egna metoder. Caballeristerna försökte försona alla – något som f ö läggningen hos deras ledare absolut inte lämpade sig för – och slutade med att råka i konflikt med samtliga. Samtidigt som återupprättandet av den republikanska staten fortskred, blev de i allt större utsträckning ett hinder för att driva detta återupprättande till syna yttersta konsekvenser.

CNT:s och POUM:s anpassning till de internationella villkoren, och särskilt till den sovjetiska linjen, var omgärdad med förbehåll som liknade caballeristernas, men de var mer djupgående på grund av att de konkretiserades i politiska ståndpunkter som var bättre definierade och mycket svårare att förlika med ett återupprättande av den republikanska staten än caballeristernas. Den ”frihetliga revolution” som anarkosyndikalisterna hade börjat praktisera i Katalonien och Aragonien, och som de försökte sprida till andra regioner i den republikanska zonen, var inte bara helt oförenlig med ett återupprättande av den borgerligt-demokratiska republikanska staten. Den var också oförenlig med krigets mest elementära – militära och ekonomiska – krav.[149] För POUM var den spanska revolutionens socialistiska karaktär klar, och partiet förespråkade upprättandet av en proletär makt. Men dess styrkor var mycket begränsade. Partiet var praktiskt taget begränsat till Katalonien, och där stötte det på anarkosyndikalismens enorma inflytande i de viktigaste proletära centra. Samtidigt ansattes det av kommunistpartiets oförsonliga fientlighet. Inbördeskrigets första månader sammanföll med

---

Påtryckningarna mot Largo Caballero tilltog, inte bara från PCE, Komintern-delegaterna och de sovjetiska rådgivarna, utan också från självaste Stalin, som inte tvekade att direktintervenera i den spanska inrikespolitikens problem. I ett brev undertecknat av Stalin, Molotov och Vorosjilov, daterat den 21 december 1936, och riktat till Largo Caballero, gavs denne ”fyra vänskapliga råd”. Bland dessa: ”att vinna över små- och mellanbourgeoisin i städerna till regeringens sida”, ”inte stöta bort de republikanska partiledarna, utan tvärtom dra dem till sig, närma sig dem och länka dem till regeringens allmänna ansträngningar”; ”i synnerhet är det nödvändigt att försäkra sig om Azañas och hans grupps stöd till regeringen, genom att göra allt som står i er makt för att hjälpa dem att övervinna sin vacklan.” ”Detta är också nödvändigt”, tillade Stalin, ”för att förhindra att Spaniens fiender uppfattar landet som en kommunistisk republik och på detta sätt förhindra att de öppet intervenerar, vilket utgör den största faran för det republikanska Spanien”. Ett annat ”förslag” var: ”Det är mycket möjligt att den parlamentariska vägen kommer att visa sig vara en effektivare metod för revolutionär utveckling i Spanien än den var i Ryssland.” (I Degras, ed., *Documents on Soviet Foreign Policy*, OUP, London, 1953, III, s 230, 231. Den spanska texten återges i *Guerra y revolución en España*, vol II, s 101-103, tillsammans med Largo Caballeros svar.)

Innebörden av dessa ”vänskapliga råd” från ledaren för den stat som kontrollerade vapenleveranserna till den spanska republiken och hade hand om dennas guldreserv behöver väl inte förklaras. I stora drag svarade Caballero att man redan gjorde allt det man hade rekommenderats, vilket i klarspråk betydde att råden var överflödiga. Och han tog sig friheten att göra en invändning: ”Som svar på er anspelning är det på sin plats att påpeka att vilket öde än framtiden bär i sitt sköte för de parlamentariska institutionerna, så har dessa inga entusiastiska försvarare bland oss, inte ens bland republikanerna.” Denna anmärkning, tillsammans med påståendet att allt det som Stalin rekommenderade redan hade gjorts, var inte ägnat att tillfredsställa svarets adressat.

Stalin ökade trycket. I slutet av februari 1937 skickade han Caballero ett nytt ”råd”, denna gång mycket angeläget: Det var nödvändigt att omedelbart gripa sig an med att ena kommunist- och socialistpartiet. Caballero vägrade. (Araquistáin avslöjade detta faktum efter krigets slut, och hans version återges av Peirats i den bok som redan nämnts (not 138), vol 2, s 289-290. Maidanik bekräftar detta med följande ord: ”Caballero förkastade på nytt förslaget att omedelbart ena de två partierna, som PCE och ledare för den internationella arbetarrörelsen framlade”. Maidanik nämner inte Stalin, men ger som källa för sitt påstående . . . . Peirats bok, vol 2, s 289-290. Se Maidanik, op. cit., s 293).

Eftersom Caballero så envist vägrade uppträda som en god sekreterare för en nationell Komintern-sektion, måste han avlägsnas, som man gjorde med de dåliga sekreterarna i de nationella Komintern-sektionerna. Denna operation genomfördes, som vi redan sett ovan (not 147), i slutet av maj 1937.

[149] Oberoende av om de anarkosyndikalistiska uppfattningarna om det sociala system som skulle ersätta kapitalismen var riktiga eller inte, stod det klart att de var fullständigt oförenliga med krigets krav. Praktiken visade detta helt klart. Det är också betecknande att t o m de författare som är mest positiva till de sociala åtgärder som CNT vidtog under inbördeskriget tvingas erkänna detta totala misslyckande. När anarkosyndikalisterna försökte ta itu med kriget på ett seriöst sätt, tvingades de överge sina grundläggande postulat ett efter ett. Och när de inte övergav dem, utgjorde försöken att omsätta dem i praktiken ett enormt hinder för att lösa det mest brännande och svåraste problemet som revolutionen stod inför: att besegra kontrarevolutionen som förkroppsligades i de spanska generalernas och deras utländska allierades arméer. Denna uppgift krävde en diktatorisk makt, en maximal enhet, ett tillfälligt offrande av varje strävan efter materiella förbättringar osv. Denna uppgift kunde lösas av antingen en revolutionär proletär makt eller en borgerlig makt. *Utan en makt* kunde den inte lösas alls. Den spanska revolutionens tragedi är att den varken förmådde upprätta en revolutionär makt liknande den bolsjevikiska under inbördeskriget, eller en borgerlig jakobinsk makt liknande den under den franska revolutionen 1793.

den fysiska utrotningen av oppositionsmännen i Sovjetunionen, och liksom trotskismen kom POUM att av Stalin och Komintern betraktas som en ”fascistisk agentur” som måste utrotas till varje pris.[150]

---

[150] Om POUM:s bildande, se not 129. Inledningen till det spanska inbördeskriget sammanföll med upptakten till ”Moskvarättegångarna”. Kamenev och Zinovjev dömdes till döden i augusti. Genom att fördöma Stalins brott mot det gamla bolsjevikgardet blev POUM diktatorns och därmed också Kominterns och PCE:s strykpojke. I november tvingade de de andra folkfrontspartierna att utesluta POUM ur Madrids försvarsjunta. Socialisten Albar informerade POUM-ledarna om att Rosenberg hade lämnat in veto mot dem (Se Broué and Témime, op. cit., s 239, not 30). Den 28 november överlämnade den sovjetiske konsuln i Barcelona en not till pressen i vilken *La Batalla*, POUM:s organ, betecknades som en ”tidning i den internationella fascismens sold”. Kort därefter uteslöts POUM ur Generalitat-rådet. Den 17 december skrev *Pravda*: ”Vad Katalonien beträffar, har utrensningen av trotskister och anarkister börjat och den kommer att genomföras med samma energi som i Sovjetunionen” (citerat i Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, 1974, s 457). Anarkisterna och POUM-isterna skulle med andra ord utrotas fysiskt. PCE-pressen släppte lös en våldsam kampanj mot trotskisterna och de ”okontrollerbara” (i Spanien kunde man inte öppet skriva ”anarkisterna”, som i *Pravda*), som anklagades för att vara ”folkfiender” liksom fascisterna. PCE:s centralkommittés plenarmöte, som hölls 5-8 mars 1937, ställde den konkreta uppgiften att göra slut på POUM. I den rapport till plenum som lästes upp av José Díaz sägs det: ”Vilka är folkets fiender? Folkets fiender är fascisterna, trotskisterna och de ”okontrollerbara”. Vår huvudfiende är fascismen. Mot denna koncentrerar vi hela vår eldgivning och hela folkets hat . . . men vårt hat riktas också med samma koncentrerade styrka mot fascismens agenter, som liksom ”POUM-isterna”, förklädda trotskister, gömmer sig bakom förment revolutionära paroller för att bättre kunna fullgöra sitt uppdrag som agenter för våra fiender bakom våra egna stridslinjer.” Längre fram i samma rapport förklaras: ”Fascismen, trotskismen och de ‘okontrollerbara’ är alltså de tre folkfiender som måste elimineras från det politiska livet, inte bara i Spanien, utan i alla civiliserade länder” (José Díaz, *Tres años de lucha*, s 322-324). Kampanjen intensifierades och kulminerade i majhändelserna i Barcelona: en väpnad sammandrabbning mellan regeringsstyrkorna, som huvudsakligen representerades av PCE:s styrkor, samt POUM och en fraktion av anarkosyndikalisterna. Med stöd av ett tyskt dokument påstod PCE att POUM-ledarna, manipulerade av fascistagenter, var huvudansvariga för händelserna. Men som Broué helt riktigt påpekar, visar det dokument som PCE åberopat inte alls att ”agenterna” skulle ha agerat via POUM eller någon annan organisation av facklig eller politisk karaktär. I vilket fall som helst skulle inga ”agenter” ha kunnat lyckas om inte den objektiva situationen hade varit sådan att konfrontationen låg i luften (Broué-Témime, op. cit., s 286 och 294, not 40). Och denna situation hade skapats genom den ideologiska och politiska kampanj som riktades mot POUM från Moskva. Det är min åsikt att POUM:s politiska teser under denna period spelade den provokation som höll på att förberedas mot organisationen, och som den var fullt medveten om, i händerna. Den 14 mars 1937 hävdade Nin att ”fastän styrkeförhållandena inte är lika gynnsamma som under revolutionens första månader, är de sådana att proletariatet under de rådande omständigheterna kan ta makten utan att tillgripa ett väpnat uppror” (Andreu Nin, *Por la unificación marxista*, Castellote editor, Madrid, 1978, s 564). Detta var fullständigt felaktigt. De delar av proletariatet som i denna situation kunde tänkas vara överens med Nin – förutom POUM en del av caballeristerna och anarkosyndikalisterna – *kunde inte ha försökt gripa makten annat än genom en väpnad kamp mot PCE:s styrkor* (och republikanernas och socialisternas som delade PCE:s politiska ståndpunkter), vilket betydde större delen av armén. Att ställa frågan som Nin gjorde var liktydigt med att sätta kurs mot ett inbördeskrig inom det republikanska lägret. Och ett inbördeskrig inom det republikanska lägret kunde varken rädda den proletära revolutionen eller den borgerligt demokratiska republikanska staten: Det kunde bara påskynda den fascistiska kontrarevolutionens seger. Att betrakta ”styrkeförhållandena” i det republikanska lägret utan att ta hänsyn till det ”andra lägret” var ett grovt misstag. Den 28 september samma år skrev Trotskij: ”Stalin-Negrín-regeringen är ett kvasi-demokratiskt hinder på vägen mot socialismen. Men det är också ett hinder, inte särskilt tillförlitligt eller varaktigt, men det är inte desto mindre ett hinder på vägen mot fascismen. I morgon, eller i övermorgon, kommer kanske det spanska proletariatet kunna bryta igenom detta hinder och gripa makten. Men om det idag skulle hjälpa till med att, om än passivt, riva ned hindret, skulle detta bara gynna fascismen” (”Ultravänsterister i allmänhet och obotliga ultravänsterister i synnerhet”, i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, op. cit., s 196). Detta klarsynta omdöme – kort därefter skulle Trotskij formulera andra mindre klarsynta omdömen som motsade detta – passade fullständigt in på situationen i maj 1937. Nins misstag berodde kanske, åtminstone delvis, på den trängda situation som POUM befann sig i. I vilket fall som helst spelade det Stalins kriminella planer i händerna.

Efter de blodiga majdagarna började slutfasen av förföljelsen mot POUM, vars huvuddrag är välkända. (Bland mer aktuella skriverier om detta tema, se den sansade artikeln av Juan Andrade i *La Batalla*, juni 1967). För min del vill jag bara tillägga att repressionen mot POUM, och i synnerhet det avskyvärda mordet på Andrés Nin, är det svartaste bladet i PCE:s historia. PCE blev medbrottsling till det brott som begicks av Stalins hemliga polis. Liksom alla andra kommunister i världen vid denna tid och under många år därefter, var vi spanska kommunister

Hela utvecklingen av den interna situationen i den ”republikanska zonen” under inbördeskriget betingades av dessa grundläggande faktorer, av de motsättningar och konflikter som härrörde ur dem. Utvecklingen försiggick i två väl avgränsade faser: den före Largo Caballeros fall i maj 1937, och den fram till nederlaget, ”Negrínfasen”. Under den första fasen lyckades fronten, som bildades av Azañas republikaner, de reformistiska socialisterna och kommunisterna, tvinga revolutionen tillbaka till i huvudsak borgerligt-demokratiska fåror och på denna grundval återupprätta den republikanska staten, med den reguljära folkarmén som viktigaste instrument. Under den andra fasen ägnade sig fronten, som bestod av Azanas republikaner och de reformistiska socialisterna, åt att metodiskt undergräva kommunisternas positioner inom statsapparaten, framför allt inom armén, ordningsmakten och säkerhetstjänsten, liksom inom den ekonomiska sektorn; att på det allmänpolitiska planet ytterligare beskära republikens avancerade innehåll, och ... att förbereda den slutgiltiga kapitulationen. Kominterns linje i den spanska revolutionen vände sig slutligen mot just den överordnade målsättning i vars namn den hade drivits igenom: att vinna kriget. Ändå var det denna linje som möjliggjorde republikens långvariga och envisa motstånd.

Denna positiva effekt härrörde framför allt ur att Komintern och PCE från första början förstod det militära problemets avgörande betydelse. Med hjälp av sovjetiska tekniker och kommunistisk kader från andra länder, koncentrerade PCE alla sina krafter på att lösa detta problem. Partiets struktur, dess arbetssätt och dess kaderskolning, allt detta gjorde det särskilt väl lämpat för denna uppgift. Pierre Broué erkänner att kommunistpartiet ”hade visat sig vara en anmärkningsvärd organiserande kraft, ett fruktansvärt effektivt instrument”.[151] De halvmilitära dragen i bolsjevikmodellen, enligt vilken det hade byggts upp, gjorde det möjligt för PCE att snabbt omvandlas till republikens *militära parti*, till den organiserande kärnan i den armé som det var nödvändigt att snabbt bygga upp, och utan vilken allt var dömt till undergång: frihetliga experiment, den republikanska staten, partier och fackföreningar. Det mest elementära sunda förnuft sade massorna, oberoende av deras politiska och fackliga sympatier, att allt skulle vara förlorat utan en armé, utan ett enhetligt kommando, utan en krigsekonomi, utan en ”järnenhet” – som PCE sade – vid fronten och bakom denna, utan att underordna allt under den trängande nödvändigheten att besegra de framryckande fientliga trupperna. Medlemsantalet i kommunistpartiet och i dess stora allierade den Förenade socialistiska ungdomen (JSU), växte mycket snabbt under krigets första månader, liksom deras politiska inflytande och auktoritet. Detta berodde inte på att proletariatet betraktade PCE som ”mer revolutionärt” än caballeristerna eller anarkosyndikalisterna, utan på att kommunistpartiet var mer klarsynt och mer kapabelt att ta itu med det avgörande problemet vid denna tidpunkt.

Den prestige Sovjetunionen fick p g a sin hjälp till republiken bidrog otvivelaktigt, och det inte så lite, till PCE:s uppsving, men den viktigaste faktorn var den jag nyss nämnt. Det är symptomatiskt att partiets medlemsantal och inflytande växte ganska lite i UGT:s fackföreningar, för att inte tala om i CNT:s, dvs inom den organiserade arbetarklassen.

Många småborgerliga element strömmade till PCE:s led, attraherade av partiets rykte som försvarare av ordningen, av lagligheten och av småegendomen. Men det var framför allt många ungdomar, som ännu inte skolats i fackföreningarna eller i de traditionella arbetarorganisationerna, som strömmade till PCE (eller ställde sig under partiets ledning via JSU).

---

utan tvivel förblindade av de monstruösa lögner som fabricerats i Moskva. Men detta befriar oss inte från vårt historiska ansvar. Det har gått fjorton år sedan SUKP:s 20:e partikongress (1956), och PCE har fortfarande inte gjort självkritik eller erbjudit sig att samarbeta för att reda ut vad som hände. Även om vi antar – och detta är enligt min mening ganska troligt – att de nuvarande PCE-ledarna inte kan bidra med så mycket till det som redan är känt, skulle de åtminstone kunna kräva av SUKP att det offentliggör den information som endast det besitter. Nin-affären tillhör Spaniens historia, inte bara Sovjetunionens.

[151] Broué-Témime, op. cit., s 232.

Dessa ungdomar attraherades av partiets militära kapacitet, och av en enkel ideologi, i vilken revolutionen identifierades med antifascism blandad med patriotism.[152]

PCE lämnade således ett mycket viktigt bidrag till organiseringen av den republikanska armén. Komintern skapade de Internationella brigaderna, och Sovjetunionen var republikens främsta vapenleverantör, för att inte nämna hjälpen med värdefulla militära specialister. Om kriget bara hade varit ett tekniskt och militärt företag skulle det vara svårt att finna någon anledning att klandra PCE:s, Kominterns och Sovjetunionens bidrag till det spanska folkets kamp mot fascismen (om vi för ögonblicket bortser från frågan om den mängd vapen sovjetregeringen levererade till republiken). Men som är väl känt sedan Clausewitz påpekade det, kriget är ”inte bara en politisk handling, utan också ett verkligt politiskt instrument, en fortsättning på det politiska umgänget, ett genomförande av detta med andra medel.” [153] Och detta gäller i synnerhet, skulle man kunna tillägga, ett inbördeskrig. PCE:s tes: ”om man inte vinner kriget är inte någon revolution möjlig”, var helt uppenbart riktig, men den andra som alltid åtföljde den första: ”genom att vinna kriget har vi vunnit revolutionen” var helt igenom oklar.[154] Ty var och en av de politiska och fackliga organisationerna i det republikanska lägret hade, som vi sett sin egen uppfattning om ”revolutionen”, och kämpade från inbördeskrigets första dag för att driva igenom denna, *genom att fortsätta* sin tidigare politik. ”Kriget” var inte en självständig aspekt av den totala kampen som gjorde det möjligt att sätta de tre viktigaste mot varandra stående ”revolutionsvarianterna” inom parantes: den proletära, den borgerligt-demokratiska och den borgerligt-liberala. Kampen vid fronterna och de direkt militära verktygen var intimt knutna till en eller annan slags social och politisk organisation. Och republikens hela framtid berodde i sista hand på det slags socio-politiska regim som upprättades under inbördeskriget. Den militära styrka som PCE, Komintern och den sovjetiska hjälpen ställt på fötter tjänade två politiska huvudmålsättningar: att militärt stå emot upprorsmakarna och säkra upprättandet av en ”borgerligt demokratisk” republik av det slag som var acceptabel för de borgerliga republikanerna och i princip även för ”västdemokratierna”. Men som ett verktyg för denna andra målsättning råkade PCE:s, Kominterns och Sovjetunionens militära styrka i konflikt med den revolutionära verkligheten och med proletariatets majoritet, som betraktade denna verklighet som sin största erövring. En sådan konflikt kunde inte annat än att i det långa loppet försvaga republikens militära styrka. De två politiska målsättningar som

---

[152] I sin rapport på PCE:s centralkommittés plenarmöte i mars 1937, gav José Díaz följande uppgifter om den sociala sammansättningen av de 249 140 partimedlemmarna ”i de provinser som behärskades av den republikanska regeringen. Denna siffra innefattar 50 000 medlemmar i Kataloniens förenade socialistparti (PSUC). Partiets sociala sammansättning är följande: 87 660 industriarbetare; 62 250 jordbruksarbetare; 76 700 bönder; 15 485 från medelklasserna och 7 045 som representerar de intellektuella och de fria yrkena.” (En förkortad version av denna rapport publicerades i *Communist International*, vol 14 (1937). Citatet ovan återfinns på sidan 1007. I originalet (se *Tres años de lucha*, s 326) säger Díaz att de ovannämnda siffrorna *inte* inberäknar de ”45 000 eller fler” medlemmar i PSUC. Med ”bönder” måste här menas små och medelstora jordägare, och med ”medelklasserna” den urbana småbourgeoisin, småindustriägare osv.)

Av dessa 249 140 medlemmar sades 131 600 ”kämpa vid fronten”. Våren 1937 befann sig nära två tredjedelar av armén under PCE:s inflytande, och minst en tredjedel av soldaterna var partimedlemmar, enligt Maidanik (op. cit., s 278-289). Det är möjligt att de sistnämnda siffrorna är något överdrivna, men det är helt klart att större delen av de 150 000 industriarbetare och jordbruksarbetare som var partimedlemmar, vilka för det mesta var mycket unga, fanns i armén. Maidanik själv skriver: ”En bulgarisk kommunist, som kom till Spanien i början av 1937 (det rör sig troligen om ‘Stepanov’, en Kominterndelegat. FC), skrev att ‘kommunistpartiet är väsentligen ett parti av militärer’ ” (op. cit., s 280). Han tillägger: ”Samtidigt måste det erkännas att kommunisternas erövring av de arbetande massorna bakom fronten, om man bortser från Katalonien, gick relativt långsamt, framförallt beträffande jordbruksproletariatet. . . Bakom fronten och i fackföreningarna fortsatte traditionens tyngd att arbeta till socialisternas och anarkisternas fördel” (s 280-281). Att göra undantag för Katalonien är mycket diskutabelt: Våren 1937 hade partiet här bara 45 000 medlemmar, och dess tillväxt skedde huvudsakligen bland handelsanställda, inom småbourgeoisin osv.

[153] Carl von Clausewitz, *On War*, engelsk utgåva, vol I, Kegan Paul, London, 1908, s 23.

[154] José Díaz, *Tres años de lucha*, s 350.

PCE:s, Kominterns och den sovjetiska hjälpens militära ansträngningar strävade efter att tjäna, kompletterade inte varandra, utan stod i motsättning till varandra. Den andra undergrävde den förstas positiva effekter. Händelseutvecklingen skulle visa detta mycket snabbt.

Under de första månaderna 1937 blev caballeristerna, anarkosyndikalisterna och POUM-isterna övertygade om att deras anpassning till den linje Moskva lagt fram inte hade haft någon som helst positiv effekt på ”västdemokratiernas” attityd. Den hade tvärtom resulterat i en ständig tillbakagång för revolutionens ursprungliga ”proletära innehåll” och i ett stärkande av PCE, de reformistiska socialisterna och de borgerliga republikanerna inom de politiska och militära strukturerna. De oroades framför allt av den hegemoniska position som PCE skaffade sig inom armén. Den terror som Stalin utlöst mot de oppositionella i Sovjetunionen lades till de rent spanska anledningarna och fick denna oro att kulminera. För caballeristerna, anarkosyndikalisterna och POUM-isterna framstod den stalinistiska terrorn som ett förebud om vad som väntade dem om kommunisterna hade hegemonin vid ett segerrikt slut på inbördeskriget. Den ståndpunkt PCE omedelbart hade intagit var inte ägnad att lugna dem. I perfekt synkronisering med ”Moskvaprocesserna” krävde partiet i själva verket att POUM skulle utplånas och anklagade de caballerister och anarkosyndikalister som fördömde Stalins brott för att vara fiender till Sovjetunionen och fascismens medbrottslingar.[155] Eftersom de spanska kommunisterna trodde blint på de sovjetiska ledarna, kunde de inte tvivla på att man i Moskva förintade ”folkfiender”, och ”fascist-spioner”. Och när det i Spanien fördes en kamp på liv och död mot fascismen, och Sovjetunionen var den enda makt som hjälpte den spanska republiken, då kunde det bara vara ”folkfiender” och andra fascismens ”maskerade agenter” som försvarade de som Stalin undertryckte – så resonerade de spanska kommunisterna. Spridningen av denna smitta av misstänksamhet och t o m hat ledde till att de politiska och doktrinära motsättningarna mellan de organisationer och grupper som representerade det revolutionära proletariatet skärptes till bristningsgränsen. Under tiden iakttog de borgerliga republikanerna och reformisterna i PSOE en klok diskretion inför det drama som utspelades i Moskva. Den klyfta som öppnade sig mellan PCE och de andra fraktionerna av det revolutionära proletariatet gjorde Azaña och Prieto till situationens skiljedomare.

”Majkrisen” (1937) var ett resultat av denna process. Caballerismen och anarkosyndikalismen avlägsnades från regeringen, och makten hamnade i händerna på de reformistiska socialisterna, de borgerliga republikanerna och PCE.[156] Polisiär repression mot POUM genomfördes

---

[155] Se not 150. I samma rapport som nämndes i denna not (en rapport som José Díaz *uppläste*, men som i sina huvuddrag utarbetats av de Komintern-representanter som övervakade partiet) står det: ”Och nu har det avslöjats en konspiration som iscensatts av trotskisterna i Sovjetunionen. De trotskistiska brottslingarna, som är förrädare mot det socialistiska fäderneslandet, har överbevisats och erkänt och kommer att dömas av den proletära domstolen. Den tyska och italienska fascistpressen är full av smädelser mot sovjetmakten därför att denna har avslöjat deras agenters kriminella komplott. De spanska trotskisterna kunde inte annat än komma till sina vänners försvar, och använder samma språk som fascisterna. *La Batalla* från den 24 januari 1937 – för att bara citera ett nummer – innehåller följande påstående: ‘I Moskva förbereds ett nytt brott. De mest elementära former av arbetardemokrati har avskaffats i dagens Ryssland som hamnat under en personlig diktators byråkratiska regim. Man kan inte säga åt det internationella proletariatet att det ska försvara Rysslands sak om det förnekas rätten att få veta vad som händer i Ryssland.’ Behöver vi citera mer? Det jag har läst upp räcker för att visa överensstämmelsen mellan fascisterna och trotskisterna. Som vi ser har dessa människor inget gemensamt med proletariatet eller med någon som helst tendens som värdesätter ärlighet. Om vi bekämpar trotskisterna, beror detta på att de är fiendeagenter som smugit sig in i de antifascistiska leden. Det är ett grovt misstag att betrakta trotskisterna som en del av arbetarrörelsen. Det rör sig om en principlös grupp, om kontrarevolutionärer som måste betecknas som den internationella fascismens agenter. Moskvaprocessen för en kort tid sedan har obestridligt visat att ledaren för detta band, Trotskij, är Gestapoagent” (op. cit., s 323).

[156] De två fackföreningscentralerna UGT och CNT vägrade delta i den nya regeringen. Under de följande månaderna lyckades PSOE:s reformistiska ledarskap, med hjälp av statsapparaten, avlägsna caballeristerna från UGT-ledningen och besluta om UGT:s återinträde i regeringen. Efter ett år lyckades de moderata elementen också överta ledningen i CNT, som på nytt blev representerat i regeringen (april 1938).

omedelbart och följdes av en politisk offensiv mot Largo Caballero och hans anhängare. Medan PCE stämplade dem som POUM:s medbrottslingar, manövrerade Prieto för att fördriva caballeristerna från deras ställningar i PSOE och UGT. Samtidigt stärkte de mest moderata och reformistiska elementen sina ställningar i CNT.[157]

På detta sätt togs ett avgörande steg framåt i den svåra uppgift Stalin hade anförtrott Komintern: att återföra den spanska revolutionen till den ”borgerligt-demokratiska” fålla som den aldrig ”borde” ha lämnat. Men de som tjänade mest på operationen var inte PCE, som utfört den. Det var blocket av borgerliga republikaner och reformistiska socialister, som innehade nyckelposterna i regeringen: förutom premiärministerposten också kontrollen av armén, utrikespolitiken och ekonomin. Det är sant att PCE kontrollerade en väsentlig del av armén, men med tanke på att den högsta principen för dess politik – Stalins politik – var att upprätthålla alliansen med republikens borgerliga och reformistiska block, var det absolut förbjudet för PCE att använda denna militära makt mot sina okränkbara allierade. Och Prieto, som stod i ledningen för försvarsdepartementet, kunde systematiskt ta itu med uppgiften att reducera kommunisternas specifika tyngd bland befälen i de beväpnade styrkorna och i kommissariatet.

Samtidigt utvecklades regeringens allmänna politik snabbt åt höger på det inrikespolitiska planet och orienterade sig mot en förhandlingslösning av kriget. Det var Azañas politik som i det långa loppet vann terräng (se not 147). Stora sociala revolutioner, som den spanska, måste nämligen antingen beslutsamt drivas till sina yttersta konsekvenser, eller så kommer de att inte mindre beslutsamt drivas tillbaka och utmynna i en kontrarevolution. Långt innan de fascistiska trupperna marscherade in i Barcelona och Madrid, installerade sig kontrarevolutionen i det tysta i den republikanska zonen. Efter hand som inbördeskriget drog ut på tiden, med umbäranden och uppoffranden i släptåg, och efter hand som de militära styrkeförhållandena ändrades till fördel för fienden (som mottog en mycket större hjälp av Tyskland och Italien än den republiken erhöll av Sovjetunionen), bredde modlöshet och defaitism ut sig bland de småborgerliga skikten i stad och på land och smittade också delar av proletariatet. Azañas och Prietos kapitulationistiska politik fick en allt bredare social bas, medan kommunisternas tal om motstånd till varje pris mötte allt större skepsis.

PCE ansträngde sig desperat för att hejda denna försämring av situationen. Men varken propagandan, eller de åtgärder som vidtogs för att stärka armén och öka vapenproduktionen, kunde kompensera det tomrum som uppstått efter förlusten av det som hade varit den folkliga kampviljans viktigaste drivfjäder: den revolutionära entusiasmen. Den radikalaste delen av proletariatet kände sig undanskuffad och bedragen, och inom kommunistpartiet självt började tvivel

---

[157] I rapporten till PCE:s centralkommittés plenum i november 1937, sade José Díaz: ”Efter regeringen Largo Caballeros fall uppträdde en tendens som syftade till att formera ett oppositionsblock mot folkfrontsregeringen. Kärnan i detta block var den besegrade Largo Caballero-gruppen, som hade kommit under trotskistiskt inflytande, och som å ena sidan förenade sig med den kontrarevolutionära trotskismen, samtidigt som den å andra sidan ansträngde sig för att locka med sig CNT i en regeringsfientlig politik . . . Largo Caballeros grupp kämpar också mot Folkfronten. Det är ett komplement till dess splittringspolitik och defaitism. Det är ingen tillfällighet att denna grupp har blivit general Asensios och POUM:s officiella försvarare. Dess förbindelser med Asensio och de trotskistiska spionerna är två sidor av samma politik.” (*Tres años de lucha*, s 416-417.)

Medan de främsta representanterna för den defaitistiska och kapitulationistiska politiken, Azaña och Prieto, innehade presidentposten i republiken och stod i spetsen för krigsdepartementet, koncentrerade PCE elden mot Largo Caballeros tendens, och använde samma slags ”argument” som det använt för repressionen mot POUM.

Under tiden genomförde reformistledarna i PSOE en offensiv mot caballeristerna inom PSOE och UGT. PCE applåderade. I en artikel, publicerad den 16 augusti 1938 i *Frente Rojo*, berömde man socialistpartiets nationella kommittés ”fasta och handlingskraftiga beslut” att beordra ”alla partiets organ att vidta lämpliga åtgärder för att trygga enigheten bland alla militanter, och inte tolerera att tendenser och fraktioner organiseras och verkar” (*Tres años de lucha*, s 470-471).

Kort efter det att Largo Caballero hade avlägsnats ur regeringen, knöt PCE fastare förbindelser med PSOE:s reformistiska ledarskap, och kom den 17 augusti överens om ett gemensamt program.

och tvekan visa sig bakom den optimistiska fasaden. Kritiska röster höjdes mot politiken att alliera sig med de borgerliga republikanska ledarna och reformisterna i PSOE, och man gav uttryck för idén att den enda utvägen ur situationen var att partiet helt tog ledningen av kriget i sina egna händer.[158] Dessa tendenser var förbundna med en övertygelse, som spreds bland många kommunister, att de förhoppningar man ställt på hjälp från ”västdemokratierna” hade visat sig vara fullständigt illusoriska. Varför under dessa omständigheter ta hänsyn till de som Spanien politiskt representerade denna anglo-franska ”demokratiska bourgeoisi” och denna ”socialdemokrati” som förrådde det spanska folket? Varför skulle man, för en allians med de som orienterade sig mot en kapitulation, offra de möjligheter som fortfarande kunde återstå att föra en revolutionär krigspolitik som skulle kunna blåsa nytt liv i proletariatets kampvilja, införa en järnhård disciplin och utnyttja de förefintliga resurserna till fullo.

Sådana idéer uttrycktes t o m i ett av PCE:s centrala organ, *Mundo Obrero*, som publicerades i Madrid och därför inte stod under partiledningens direkta kontroll (dess högkvarter låg i Barcelona och hade *Frente Rojo* som officiellt organ). I numret från den 23 mars 1938 skrev *Mundo Obrero*s redaktion: ”Man kan inte, som en tidning gör, säga att den enda lösningen på vårt krig är att Spanien varken blir fascistiskt eller kommunistiskt därför att Frankrike vill ha det så. . . Det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd.” PCE-ledningen reagerade omedelbart. I ett brev, undertecknat av José Díaz och publicerat i *Frente Rojo* den 30 mars, tillrättavisades *Mundo Obrero*s, redaktion skarpt:

> Påståendet att ”den enda lösningen på vårt krig är att Spanien varken blir fascistiskt eller kommunistiskt” är helt korrekt och motsvarar fullständigt vårt partis ståndpunkt. Vad påståendet att ”det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd” beträffar, så svarar det varken mot situationen eller vårt partis och Kommunistiska internationalens politik. . . I min rapport till vår centralkommittés novemberplenum (1937) fastslog vi: ”Det finns en grundval på vilken alla demokratiska stater kan enas och handla gemensamt. Det är på grundval av försvaret av deras egen existens mot den gemensamma angriparen. Det är på grundval av kampen mot det krig som hotar oss alla.” När vi här talar om ”alla demokratiska stater”, tänker vi inte bara på Sovjetunionen, där det finns en socialistisk demokrati, utan också på Frankrike, England, Tjeckoslovakien, Förenta staterna osv, som är demokratiska länder, men kapitalistiska. Vi vill att dessa stater ska hjälpa oss. Vi menar att de försvarar sina egna intressen när de hjälper oss. Vi anstränger oss för att få dem att förstå detta och vi ber om deras hjälp. Den ståndpunkt ni intar i er artikel är helt annorlunda och är inte riktig... Den skulle oundvikligen än en gång begränsa vår kampfront, just i ett ögonblick då det är nödvändigt att bredda den. [159]

Den 3 mars 1938, då det redan var solklart (i verkligheten hade det stått klart alltsedan Blum, några dagar efter det spanska inbördeskrigets utbrott, underordnade sin hållning under den konservativa brittiska regeringens dito) att den ”demokratiska” kapitalismen inte skulle röra ett finger för att bistå den spanska republiken, hur mycket denna än ”breddade” sitt politiska innehåll, fortsatte alltså Komintern (med José Díaz som språkrör) att låta sig invaggas i den

---

[158] Redan på PCE:s centralkommittés plenum i november 1937, nämndes ”partiarbetets stora svaghet vid fronterna” – trots att ”sjuttio procent av våra medlemmar befinner sig vid fronten” – som ett allvarligt symptom (*Tres años de lucha*, s. 433).

På samma plenum konstaterades: ”Vi måste kämpa energiskt mot vankelmodet [inom partiet]. Vi måste kämpa mot dem som då och då med förflugna ord säger att de är oeniga med det ena eller det andra, t o m efter det att det hållits plena och möten. Detta har två orsaker. Den ena är den brist på förståelse som fortfarande finns när det gäller de lagar som bestämmer vårt parti och vår politik, beroende på att det finns många nya medlemmar i vårt parti.. . Men det finns också andra kamrater, gamla partimedlemmar, som vacklar. De påstår att de inte förstår så bra. De gör antydningar, som i dessa tider naturligtvis mer än någonsin äventyrar partiets enhet” (ibid. s. 439).

[159] *Tres años de lucha*, s 461-63. I den rapport från november 1937 som Díaz hänvisar till, talar han faktiskt om den ”grundval på vilken alla demokratiska stater kan ena sig, nämligen försvar mot det krig som hotar oss alla”. Detta att man i ett PCE-dokument, ett och ett halvt år efter det att det spanska inbördeskriget hade börjat, kunde tala om ett krig ”som hotar oss”, avslöjar den icke-spanska hand som hade deltagit i utarbetandet av detta dokument.

blåögda illusionen – och underblåsa denna bland de spanska kämparna – att Frankrike, Storbritannien, och USA skulle bistå det spanska folket. Dagens sovjetiska historiker erkänner att ”sammansvärjningen (mot den spanska republiken) mellan fascisststaterna och USA, Frankrike och Storbritannien blev allt uppenbarare från och med slutet av 1937.” [160] Fjorton dagar efter reprimanden mot *Mundo Obrero* träffade faktiskt Storbritannien en överenskommelse med Mussolini om ett tillbakadragande av de italienska ”frivilliga” så snart som Franco segrat. I mitten av juni stängde den franska regeringen gränsen till Spanien och i september kom München-fördraget.

Under tiden uttrycktes den ”breddning” som förespråkats i Díaz’ brev i ett formellt förkastande (som i praktiken var ett erkännande av den situation som redan förelåg) av det revolutionära innehåll kampen hade haft från början. Gabriel Jackson säger helt riktigt att Negríns ”13 punkter”, som stöddes av PCE, ”inför världsopinionen presenterade bilden av en regim vars mål och metoder liknande västdemokratiernas. Det var en sista ansträngning att övertyga västregeringarna om att det låg i deras eget intresse att republiken överlevde.” [161] Men till skillnad från Komintern behandlade ”västregeringarna” problemet utifrån ett klasskriterium, och den mest solvente representanten för den spanska kapitalismen var inte Negrín-regeringen, utan Franco-regeringen. Den ”demokratiska” kapitalismen nöjde sig inte med mindre än att det spanska proletariatet fullständigt krossades, vilket krävde ett krossande av den republik som under nästan ett årtionde tillräckligt hade visat sin historiska oduglighet som en ”borgerligt-demokratisk republik”. ”Västregeringarna” kunde vara sympatiskt inställda till den overkliga bild av verkligheten i den spanska republiken som PCE och Negrín ansträngde sig att måla upp, men de var organiskt oförmögna att acceptera den verklighet som gömdes bakom denna bild: ett revolutionärt proletariat, redo att sticka upp huvudet vid första bästa tillfälle. Dramat gick mot sin upplösning med problemet ställt på samma sätt som klasserna och klasskampen (och inte Kominterns teoretiska dogm om oundvikligheten av en ”borgerligt demokratisk” etapp) hade ställt det i 1936 års Spanien: *fascism eller kommunism*. (Med ”kommunism” menas här det som alla vid den tiden syftade på, på tal om Spanien: Den egenartade proletära revolution med originella och oöverförbara drag – kort sagt *spanska* drag – som hade svept över den iberiska halvön som en orkan under andra halvåret 1936.)

De ideologiska och politiska eftergifter som PCE och Negrín under krigets sista månader gjorde för att ”underlätta” den ”nationella enheten” av alla ”spanska patrioter” från bägge lägren, och reduceringen av Negríns ”13 punkter” till 3, tjänade enbart till att övertyga även de mest optimistiska om att republiken stod på katastrofens rand. ”Kapitulationspartiet” växte tills det blev det största i den republikanska zonen. Därav Kataloniens katastrofala kollaps och framgången för Casadokomplotten som ledde till det slutgiltiga sammanbrottet. I sista stund försökte PCE reagera och lade åt sidan varje hänsynstagande till sina borgerliga och reformistiska allierade och till den ”demokratiska” kapitalismen. Men det var för sent.[162] Tre års uppoffringar och heroism gick under tillsammans med en politik som, från inbördeskrigets första dag, hade vänt den spanska revolutionära verklighetens fundamentala krav ryggen för att i stället anpassa sig till kraven från Stalins internationella strategi.

PCE:s underkastelse under denna strategi var i sanning ett allvarligt hinder för den *fulla* utvecklingen av kampreserverna och den skapande initiativförmågan hos de krafter som förmår göra mirakel och som varje stor social revolution bär inom sig. *Inom de gränser* som denna

---

[160] *Vsemirnaja Istorija*, Moskva, 1956-62, vol 19, s 349-50.

[161] Jackson, op. cit., s 453.

[162] Under de första dagarna i mars 1939 försökte PCE-ledningen ta över de viktigaste befälsposterna i den centrala zonen (den enda som återstod av republiken efter Kataloniens fall), där det fortfarande fanns viktiga militära styrkor och resurser för att fortsätta motståndet. Men Casado-resningen i Madrid och flottans flykt från Cartagena – och framför allt befolkningens allmänna inställning – omintetgjorde PCE:s plan.

underkastelse satte, föregick partiet med gott exempel när det gällde att organisera armén, att höja kampviljan, att framhäva kampens antifascistiska aspekter och de aspekter som gällde den nationella frigörelsen osv. Detta var absolut nödvändigt och rent av vitalt. Men den *fulla* utvecklingen av de ovan nämnda möjligheterna krävde först och främst att proletariatet – den avgörande revolutionära kraften – inte ett ögonblick tvivlade på att den påbörjade kampen på liv och död var en kamp som skulle frigöra det från det kapitalistiska slaveriet. Inte som ett löfte för en kommande etapp, utan såsom en bekräftelse på och en utveckling av det socialistiska innehåll som den pågående revolutionen hade haft sedan julidagarna, såsom en översättning av detta innehåll till en ny legalitet och nya institutioner – kort sagt, såsom ett upprättande av *arbetarmakt*. Alla andra aspekter av det revolutionära kriget var viktiga och ingen borde ha underskattats, men förutsatt att de underordnades detta socialistiska innehåll. På denna grundval var det nödvändigt – och detta hade proletariatet kunnat förstå – att respektera den småegendom som inte exploaterade andras arbete, att upprätta en allians med de icke-exploaterande småborgerliga skikten, att samarbeta med de icke-proletära politiska grupper som p g a andra aspekter av kriget (antifascistiska, nationella osv) var beredda att delta i kampen. På denna grundval skulle aspekten med försvaret av det nationella oberoendet, som den italiensk-tyska interventionen tillförde inbördeskriget, ha kunnat betyda något mer för proletariatet än den traditionella patriotismen: försvaret av dess egen befrielse.

Att erkänna det absoluta företrädet för revolutionens proletära, socialistiska karaktär, att bekräfta denna på varje plan, att utgå från denna för att lösa alla de problem som kriget ställde – detta var desto mer nödvändigt, det måste understrykas, eftersom denna karaktär *redan hade gjorts till verklighet genom massorna själva*, och varje reträtt skulle oundvikligen väcka massornas misstro, försvaga deras moral, och i det långa loppet få dem att dra slutsatsen att det inte var värt att gå med på sådana uppoffringar för att återupprätta Azaña-republiken. Den anda som gjorde försvaret av Madrid möjligt var den proletära revolutionens anda, och om det fanns någon möjlighet till seger så kunde den enbart ligga i att bevara och sprida denna anda. Detta krävde upprättandet av en revolutionär proletär makt, som inte lämnade någon tvivel om kampens mål och som med orubblig fasthet tog itu med att lösa de uppgifter som kriget ställde i förgrunden: organiseringen av armén och vapenproduktionen, försörjningen osv. Samt något som regeringen – vilken ägnade sig åt att återupprätta den borgerligt-demokratiska republikanska staten och alltmer dominerades av Azaña, Prieto & Co vilka uteslutande bekymrade sig om att efterapa de ”västerländska demokratierna” så mycket som möjligt – inte övervägde och inte heller kunde överväga: att i stor skala organisera gerillakrig i de områden som var ockuperade av upprorsgeneralerna.

De politiska karakteristika som ”återupprättandet” efter hand antog, uttrycktes i en ”konventionell” uppfattning om hur kriget skulle föras. Men fastän det under det spanska inbördeskriget konkreta betingelser var nödvändigt att organisera en reguljär armé som förde ställningskrig och ett rörligt krig med stora enheter, var gerillakampen inte mindre nödvändig och möjlig. Det hade bara behövts ett annat slags makt. Denna brist hos republiken måste understrykas, därför att den hade en ansenlig inverkan på kampens slutgiltiga utgång. Gerillaaktivitet i stor skala – som det existerade gynnsamma betingelser för i en rad regioner i landet – skulle inte bara avsevärt ha stärkt republikens militära styrka och möjligheterna till seger. Den skulle också, i händelse av nederlag i det konventionella kriget, ha gjort det möjligt att lägga grunden till en fortsättning av den väpnade kampen under lång tid och under världskriget förbinda den med motståndskampen mot Hitler.[163]

[163] Det räcker med att läsa José Díaz’ rapporter och artiklar, samlade i *Tres años de lucha*, för att förvissa sig om hur grundligt man hade övergett frågan om gerilla-verksamhet i den av fienden ockuperade zonen. Efter nederlaget erkändes det i PCE:s ledande cirklar att detta hade varit en av deras största brister. Men det var givetvis inte en svaghet som berodde på slumpen. När det gällde denna fråga möttes PCE av oförståelse och motstånd från de

Anarkosyndikalisernas oförståelse för problemet med staten, och caballerismens taktiska och organisatoriska svagheter, utgjorde otvivelaktigt ett stort hinder för organiseringen av det slags revolutionära makt som inbördeskrigets villkor oundvikligen krävde. Men om kommunistpartiet, som bättre förstod situationens krav, hade kritiserat anarkosyndikalismen och caballerismen med utgångspunkt i en proletär revolutionär ståndpunkt och utifrån det *revolutionära* krigets behov, och inte i den småborgerliga demokratins namn, skulle det ha mött ett starkt gensvar bland de anarkosyndikalistiska och caballeristiska massorna, och bland många av deras bästa kadrar. Durruti var långt ifrån ett undantag, för kriget och revolutionen lärde människorna mycket snabbt. I själva verket insåg viktiga delar av anarkosyndikalismen och caballerismen mycket snart att det behövdes en statsmakt, en armé, disciplin osv. Och de skulle ha förstått detta ännu snabbare och mer fullständigt om PCE inte hade ställt dessa uppgifter i motsättning till revolutionens socialistiska innehåll. Under krigets första månader fanns det stora möjligheter att ena kommunister, caballerister, POUM-ister och anarkosyndikalister av Durrutis typ i ett stort revolutionärt parti, eller att åtminstone intimt samarbeta för att uppbygga en proletär stat. Men för att utnyttja dessa möjligheter skulle det framför allt ha varit nödvändigt att PCE reservationslöst gått in för revolutionen och förkastat varje dogmatiskt schema. Ett sådant parti och en sådan stat måste ha varit fullständigt oberoende av Komintern och av sovjetstaten. Endast på detta sätt skulle de ha kunnat accepteras av de andra revolutionära fraktionerna av det spanska proletariatet.

Det är väl överflödigt att tillägga att inget av detta var möjligt p g a Kominterns och den stalinistiska politikens karaktär. Även om man antar att PCE hade valt den väg jag nyss beskrivit, skulle den internationella situationen för en sådan hypotetisk socialistisk republik troligen ha varit desperat, som en konsekvens av Kominterns och Stalins motstånd. Förvisso kunde den ha spelat ut kort som inte var tillgängliga för folkfrontsrepubliken, som var slav under Stalins politik och fången i sin egen småborgerlighet: Den kunde med sitt exempel och med en direkt appell ha befrämjat det franska proletariatets revolutionära kamp. (Under det andra halvåret 1936 var andan från det franska maj–juni fortfarande levande.) Den hade kunnat spelat ut ett liknande kort inför Stalin. Att vägra hjälpa det spanska proletariatet, vars kamp mötte en enorm sympati även inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen, skulle ha varit liktydigt med att utdela ett fruktansvärt slag mot Sovjetunionens prestige bland de arbetande i alla länder. Och även om stalinismens internationella strategi först och främst baserades på ett utnyttjande av inter-imperialistiska motsättningar – och inte på den revolutionära världsrörelsens utveckling – kunde Stalin inte vara utan arbetarrörelsens stöd. Han behövde detta om inte annat för att kunna utnyttja dessa motsättningar (för att t ex säkra alliansen med Frankrike och för att komma överens med Storbritannien, krävdes att respektive arbetarklasser ”tryckte på” sina bourgeoisier). En spansk socialistisk republik av det slag som beskrivits ovan – dvs oavhängig av Komintern och Stalin (och det var endast som sådan den var tänkbar) – skulle ha innehaft det vapen Stalin fruktade mer än allt annat: den öppna kritikens vapen, möjligheten att inför världsproletariatet öppet fördöma Moskvaregeringens uppträdande om den vägrade stödja den spanska revolutionen. Ställd inför en sådan risk är det inte orimligt att anta att ”Moskva skulle ha tvingats leverera vapen, och kanske till ett skäligare pris”, som Trotskij sade.[164] Men om man betraktar problemet i ljuset av senare händelser, och särskilt den tysk-sovjetiska pakten eller fördömandet och övergivandet av den jugoslaviska revolutionen 1948, är det inte heller orimligt att anta att Stalin skulle ha reagerat genom att fördöma alliansen mellan våra hypotetiska kätterska spanska kommunister och anarkosyndikalisterna, caballeristerna och POUM-isterna som en ondskefull samman-

---

borgerligt republikanska ledarna och socialister som Prieto. Och partiet gav efter– i denna fråga liksom i andra – för att upprätthålla alliansen.

[164] Trotskij, ”Lärdomarna av Spanien”, i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, op. cit., s 319.

svärjning mot Sovjetunionen och de västerländska demokratierna (organiserad av Gestapo under Trotskijs ledning), för att hindra dem att komma till den legala, konstitutionella, parlamentariska osv spanska republikens hjälp.

Jag ska inte fortsätta denna spekulation, vars enda syfte är att framhäva väsentliga aspekter av det som t o m en del sovjetiska historiker nu betecknar som ”Stalins förräderi mot den spanska republiken”.[165] Liksom andra historiker i väst, nämner dessa sovjetiska historiker speciellt den otillräckliga militära hjälp Stalin gav till republiken. Med den ovan beskrivna hypotesen har jag velat visa på de möjligheter som detta ”förräderi” omintetgjorde, genom att det förhindrade att det i den republikanska zonen skapades en revolutionär makt som i hög grad skulle ha kunnat öka det spanska folkets kampförmåga. Stalins politik, som tillämpades av Komintern och PCE, gav de borgerliga och reformistiska krafterna, som sökte en kompromiss med fienden, hegemonin i republiken. Till detta kom den försvårande omständigheten att Stalins politik inte ens respekterade den lagliga ordning och suveränitet som den republikanska statens respektabilitet inför de ”västerländska demokratiernas” ögon måste baseras på. I själva verket opererade Stalins hemliga polis i Spanien som om det varit Yttre Mongoliet. Det mest skandalösa fallet, men inte det enda, var mordet på Nin sedan försöket att utnyttja POUM-ledaren för att iscensätta en spansk version av ”Moskvaprocesserna” hade misslyckats. Som historikern G. Jackson skrev: ”Nin-fallet var fruktansvärt moraliskt slag mot Negrín-regeringens prestige. Två månader efter det att han tillträtt sitt ämbete under högtidliga löften om att återupprätta den personliga säkerheten och rättvisan, såg sig premiärministern tvingad att antingen tolerera den kommunistiska illgärningen eller slå tillbaka, med risk att själv bli tillintetgjord på samma sätt som Largo Caballero.” [166] Detta är ett helt riktigt omdöme, förutom att det inte var fråga om en ”kommunistisk illgärning”. I verkligheten var det mer än illgärning riktad mot kommunismen än mot Negríns prestige.

Men den aspekt av Stalins ”förräderi” som de nämnda historikerna betonar är inte mindre riktig: strypningen av revolutionen och det beroende som republiken tvingades in i, kompenserades inte med en hjälp som ens var likvärdig med den som Francos generaler fick från Tyskland och Italien, trots att de sovjetiska vapnen som bekant betalades i förskott med guld från *Banco de España*. Frågan om denna ”otillräcklighet” kommer inte att kunna klargöras slutgiltigt förrän de relevanta sovjetiska arkiven öppnats. Först då kommer det att bli möjligt att avgöra i vilken grad denna otillräcklighet berodde på de tekniska svårigheter som hjälpen råkade ut för (till följd av avståndet, blockaden osv), och i hur hög grad det var en ”planerad” otillräcklighet som svarade mot utrikespolitiska överväganden. Vad som verkar vara obestridligt är att den sistnämnda aspekten existerade. I själva verket *kunde inte* Stalin – utan att radikalt ändra sin internationella strategi – hjälpa den spanska republiken mer än det som var förenligt med hans allianspolitik med ”västdemokratierna”. Och dessa kunde under inga omständigheter acceptera att hjälpen nådde en sådan omfattning att republiken fick ett avgörande militärt övertag. Azaña och republikens Moskva-ambassadör (Marcelino Pascua, medlem i

---

[165] Den 16 februari 1966 hölls det ett möte i SUKP:s centralkommittés Institut för marxism-leninism med deltagande av sovjetiska historiker, inklusive specialister på militärhistoria. Syftet med mötet var att diskutera Alexander Nekritjs bok *Den 22 juni 1941*, som publicerats i Moskva 1965 av Nauka-förlaget. Senare kommer vi att hänvisa till denna bok i samband med de problem som är förknippade med Komintern under den sovjetisk-tyska pakten (Nekritj påvisar Stalins ansvar för Röda arméns nederlag under det tysk-sovjetiska krigets första fas). Boken, som emottogs med ett enormt intresse av de sovjetiska läsarna, blev kort efter den publicerats föremål för en våldsam stalinistisk kampanj, som resulterade i att boken förbjöds och författaren utsattes för repressalier. Men i diskussionen den 16 februari stöddes han av majoriteten av deltagarna. Under diskussionen togs andra frågor upp. En av deltagarna, Snegov, sade i förbigående att Stalin hade ”förrått den spanska republiken, Polen och kommunisterna i alla länder”. Det mest betecknande var emellertid att Deborin, som i diskussionen representerade den officiella ståndpunkten, replikerade skarpt på frågan om Polen, men inte sade ett ord om den spanska republiken (se V. Petrov, ed, *”22 June 1941”*, op. cit., s 260.)

[166] Jackson, op. cit., s 404.

socialistpartiet) förstod detta mycket väl. I den förstnämndes anteckningsbok återges följande samtal med Pascua den 13 augusti 1937: ”Enligt min åsikt”, sade Azaña, ”finns det, i motsats till vad man i allmänhet tror, en gräns för det ryska samarbetet. Och den sätts inte av den eventuella blockaden, utan av den officiella brittiska vänskapen. Jag anser att Sovjetunionen inte kommer att göra något i vår favör som allvarligt skulle kunna krångla till dess relationer med Storbritannien eller kompromettera dess position i politiken att söka vänner i väst.” ”Det råder ingen tvivel om detta”, svarade Pascua. ”För Sovjetunionen är den spanska frågan av *underordnad betydelse*.” [167] Stalin hjälpte den spanska republiken för att den skulle kunna fortsätta sitt motstånd och nå en kompromisslösning som var acceptabel för ”västdemokratierna” inom ramen för ett antihitleristiskt allianssystem – inte för att den skulle kunna vinna.

Denna slutsats som fakta och en analys av Stalins utrikespolitik tvingar oss att dra, uppfattades emellertid vid den tiden av kommunisterna och många icke-kommunistiska antifascistiska spanjorer som det mest monstruösa förtalet genom tiderna. Men senare händelser har med tillräcklig klarhet visat att Stalin inte tvekade att för sovjetiska intressen offra, inte bara möjligheten av en revolution, utan också en verklig segerrik revolution, även när denna ägde rum nära de sovjetiska gränserna och det inte fanns några ”tekniska” svårigheter att bidra med den nödvändiga hjälpen mot en imperialistisk intervention. Fallet med den grekiska motståndskampen i slutet av andra världskriget är tillräckligt tydligt.[168] Mellan de två världskrigen var det Stalins spanienpolitik, tillämpad av Komintern och PCE, som utgjorde det tydligaste exemplet på en pågående revolution som offrades för den sovjetiska statens intressen..

Den koloniala erfarenheten

Nationella befrielserörelser och Kominterns politik

Under den dystra våren 1939, efter det att Franco hade marscherat in i Madrid och Hitler i Prag, var det franska partiet den enda Komintern-sektion av betydelse som fanns kvar i Europa. Förutom PCF var det bara de små partierna i Skandinavien, Storbritannien, Belgien, Holland och Schweiz som fortfarande var legala, och deras politiska inflytande var minimalt. Alla de övriga europeiska sektionerna hade en efter en tvingats gå under jorden efter att ha lidit svåra nederlag. Några månader senare gick det franska kommunistpartiet samma öde till mötes. Världskriget kunde börja.

Kapitalismen kunde kasta in världen i seklets andra stora massaker därför att majoriteten av proletariatet i de ”utvecklade” kapitalistiska länderna, under de tjugo år som förflöt efter det första världskriget, fortsatte att vända den revolutionära mission ryggen som den enligt marxismen borde påtaga sig. Detta innebar att Komintern hade misslyckats med den huvuduppgift som den hade ställd sig vid sitt bildande: att lösgöra arbetarklassen från reformismen och organisera arbetarklassen fackligt och politiskt på revolutionär grund. Komintern lyckades inte ta ett enda viktigt steg i denna riktning i Förenta staterna, som nu var kapitalismens viktigaste metropol, inte heller i Storbritannien (som p g a sitt koloniala imperium var näst viktigast, trots sin stagnation). I båda fallen, det måste erkännas, var uppgiften inte lätt om

[167] Azaña, *Obras Completas*, vol 4, s 734. Vi kan här inte gå in på en analys av den sovjetiska attityden gentemot den non-interventionspolitik som London drev igenom. Men det är uppenbart att sovjetregeringens accepterande och strikta tillämpning av denna politik under augusti och september och en del av oktober 1936 – samtidigt som den grovt överträddes av Tyskland och Italien – förhindrade den spanska republiken att utnyttja sitt inledande övertag över rebellerna. För övrigt, att ställa upp i non-interventionsspelet var redan detta ett sätt att försvåra hjälpen till republiken.

[168] I slutet av 1944 var den grekiska motståndsrörelsen, som huvudsakligen leddes av kommunisterna och hade ett klart revolutionärt program, praktiskt taget herre över hela landet. Den brittiska expeditionskårens intervention återgav reaktionen makten, utan att Stalin rörde ett finger för att förhindra detta. I denna boks andra del ska jag syna Stalins politik i detta fall och under det grekiska inbördeskrigets senare faser.

man beaktar det politiska och ideologiska tillstånd som det anglosaxiska proletariatet befann sig i då Komintern trädde in på scenen. Men Internationalen misslyckades också i Tyskland, där de objektiva förutsättningarna från början var mycket gynnsamma, och där ett positivt resultat radikalt skulle ha kunnat ändra händelseutvecklingen i världsskala. Frankrike var det enda kapitalistiska land av betydelse där Komintern, sjutton år efter sitt bildande, hade en total hegemoni inom arbetarklassen. Men om man ser på saken så här i efterhand, kan man fråga sig om den franska kommunismens uppsving under 30-talets andra hälft verkligen var en seger för den revolutionära marxismen, eller det första steget mot en socialdemokratisk urartning av den kommunistiska rörelsen i de utvecklade kapitalistiska länderna. Hur som helst tvingas vi dra en slutsats: Komintern lyckades inte (långt därifrån) lösa den huvuduppgift den hade ställt sig, nämligen att bli det västerländska proletariatets ledande parti. I detta väsentliga faktum ligger nyckeln till Kominterns historiska misslyckande. Och därför har jag koncentrerat min kritiska analys av dess verksamhet till de fall då betingelserna för att lösa denna uppgift var som mest gynnsamma. Jag måste emellertid också beskriva – även om det blir mycket summariskt – de resultat som Komintern uppnådde när det gäller en annan av de grundläggande målsättningar som den uppställde vid sitt bildande: att leda de koloniala och avhängiga folkens kamp mot imperialismen. Inte heller i detta fall är bokslutet särskilt imponerande.

Strax innan andra världskriget var Kominterns medlemsantal i kolonierna och de avhängiga länderna mycket litet med undantag av Kina, där, som vi ska se senare, den styrka som kommunistpartiet uppnådde från och med slutet av 30-talet inte kan tillskrivas Kominterns politik. I resten av de asiatiska länderna fanns det 1939 sammanlagt 22 000 kommunister. I Afrika 5 000 (varav de flesta var fransmän i Algeriet och Marocko samt vita arbetare i Sydafrika). I hela Latinamerika var det sammanlagda medlemstalet 90 000[169] (många av dessa hade rekryterats under den period som följde efter Kominterns 7:e kongress, när de latinamerikanska kommunistpartierna följde Kominterns direktiv och förde en opportunistisk kompromisspolitik gentemot USA-imperialismen). Denna numerära svaghet återspeglar väl den obetydliga politiska roll som kommunistpartierna i kolonierna och i de avhängiga länderna för det mesta spelade i den nationella befrielserörelsen. Denna fick ett verkligt uppsving mellan de två världskrigen, men leddes av borgerliga (och t o m feodala) nationalister – med undantag av i Kina efter den japanska invasionen 1937. (Begreppen ”borgerlig” och ”feodal” används här på vedertaget sätt, fastän de inte svarar mot sociopolitiska kategorier som helt kan identifieras med de europeiska motsvarigheterna.)

Den första stora svårighet som Komintern ställdes inför vid behandlingen av den revolutionära kampens problem i kolonierna och i de avhängiga länderna, bestod i att den marxistiska teorin fram till dess knappt hade befattat sig med temat. Det arv som Marx och Engels hade efterlämnat när det gäller detta fält var mycket obetydligt, särskilt i fråga om strategiska och taktiska frågeställningar. Det är sant att iden om en förbindelse mellan revolutionerna i, de av den europeiska kapitalismen exploaterade, efterblivna länderna och den socialistiska revolutionen hade skisserats av Marx redan 1853. Den ”väldiga” Taipingrevolutionen, skrev han detta år, kan bidra till att utlösa den europeiska revolutionen ”mer än någon annan ny existerande politisk anledning”.[170] Hans åsikter om och analyser av den

[169] B. Ponomaryov et. al., *World Revolutionary Movement of the Working Class*, Progress, Moskva, 1967, s 338.
[170] Marx, ”Revolution i Kina och i Europa” [Revolution in China and in Europe], i *Marx on China, 1853-1860,* Lawrence and Wishart, London, 1951, s 1. Marx’ reflexion baserades på följande schema: kapitalismen är ett världssystem; den brittiska industrin är i stor utsträckning beroende av Asiens stora marknader; 1853 var den brittiska industriproduktionen, som hade expanderat sedan 1850, på väg in i en överproduktionskris: ”Om en av de stora marknaderna plötsligt minskas, kommer krisen med nödvändighet att komma snabbare”; ”För närvarande är det just denna effekt som det kinesiska upproret måste få på England”. (ibid, s 4).

”nationella frågans” och ”bondefrågans” roll i de europeiska revolutionerna innehöll uppslag som var användbara vid studiet av de problem som den koloniala befrielserörelsen skulle komma att ställas inför under 1900-talet. Marx’ undersökningar av det ”asiatiska produktionssättet” skulle ha kunnat vara Komintern till stor nytta för att fördjupa sina kunskaper om de samhällen som den revolutionära antiimperialistiska rörelsen strävade efter att befria och omvandla. Men Marx’ viktigaste texter i denna fråga publicerades inte förrän 1939. Och de skrifter som var kända tidigare, betraktades av Plechanov och andra marxistiska teoretiker som hypoteser som Marx själv senare övergivit. Efter det kinesiska kommunistpartiets (KKP) nederlag 1927, diskuterades detta ämne i Sovjetunionen, och begreppet ”asiatiskt produktionssätt” fördömdes.[171] Marx’ och Engels’ bidrag till revolutionsproblematiken i den förkapitalistiska värld som hade koloniserats av Europa blev således mycket begränsat och indirekt, något som egentligen var ganska naturligt eftersom praktiken knappt hade ställt frågan under de två marxistiska lärofädernas livstid. Men den inre logiken i Marx’ teori för världsrevolutionen innehöll två idéer som till sin natur var ”europacentrerade” och som skulle utöva stort inflytande på Komintern. Den första var huvudsakligen av strategisk karaktär: Den av kapitalismen exploaterade världens frigörelse måste vara ett *resultat* av den socialistiska revolutionen i väst. Den andra var av kulturell karaktär, i detta ords mest vida bemärkelse: Världens socialistiska omvandling betydde dess *europeisering*.

Lenin utgick från detta teoretiska arv. Som vi såg i kapitel 2, blev han under de år som följde på 1905 års ryska revolution ytterst medveten om den nya revolutionära kraft som började bryta fram i Orienten. I motsats till den kolonialistiska attityden hos den Andra internationalens höger och den verbala och verkningslösa anti-kolonialismen hos dess ”ortodoxa” center, hävdade Lenin kraftfullt att västs revolutionära proletariat måste göra de förtryckta folkens sak till sin, beslutsamt stödja den och behandla den som en mycket viktig del av den socialistiska världsrevolutionen, en faktor som skulle bidra till att undergräva imperialismens grundvalar. Men innan Oktoberrevolutionen behandlade Lenin problemen med revolutionen i Orienten bara i förbigående.[172] Kominterns 1:a kongress fäste knappt avseende vid dem och uttryckte mycket klart de ”europacentrerade” uppfattningar som var förankrade bland de västerländska marxisterna: ”Koloniernas frigörelse är möjlig endast om den genomförs samtidigt med arbetarklassens frigörelse i metropolerna. Arbetarna och bönderna, inte bara i Annam, Algeriet och Bengalen utan också i Persien och Armenien, kan inte hoppas på en oberoende existens förrän den dag då de engelska och franska arbetarna har störtat Lloyd George och Clemenceau och tar regeringsmakten i sina händer.”[173]

I en artikel från 1857 (”Persien och Kina” i ibid, s 50-51 [Persia-China]), talar Engels om det krig mot utlänningar som utvecklades i Kina som ”ett folkkrig”, och förutspår att ”det gamla Kinas sista timme snart är kommen. . . Inom en inte allt för avlägsen framtid kommer vi att bli vittnen till världens äldsta imperiums dödskamp och inledningen till en ny tidsålder för hela Asien.”

Men Marx och Engels behandlade inte revolutionen i de koloniala länderna som ett speciellt problem. Den centrala idé som man kan härleda ur deras skrifter är att dessa länder måste genomgå ett kapitalistiskt stadium. Och just därför att den koloniala exploateringen påskyndar uppbrytningen och upplösningen av de små agrara samfunden, som tjänar som stöd för den ”orientaliska despotismen”, ser Marx positiva, progressiva aspekter i koloniseringen, vid sidan av dess grymma och omänskliga effekter. Marxismens grundare betraktade de icke-europeiska civilisationerna genom den europeiska civilisationens prisma. Vägen till framsteg för de efterblivna folken låg i deras europeisering, inte bara socioekonomiskt utan också kulturellt.

[171] . Se Maurice Godelier, *La Notion de ”mode de production asiatique”et les schemas marxistes d ”evolution des sociétes*, Centre d’Etudes et de Recherches Marxistes, Paris, utan år, s 5, 24.

[172] Se hänvisningarna i kapitel 2 om hur Lenin passade in revolutionen i Orienten i sitt strategiska schema för världsrevolutionen. Beträffande diskussionen om den koloniala frågan i Andra internationalen, se utdragen ur debatterna från Amsterdam-kongressen (1904) och Stuttgart-kongressen (1907) i Stuart R. Schram and Carrre d’Encausse, *Marxism and Asia (1853-1964)*, s 125-33.

[173] Degras, *The Communist International (1919-1943)*: Documents, I, s 43. På svenska i *Röda Häften* 6/7, op. cit., s 48.

Mellan den 1:a och den 2:a kongressen hände det emellertid tre saker som skulle leda till att den ”nationella och koloniala frågan” fick en viktig plats i Kominterns diskussioner. För det första tycktes perspektiven på en proletär revolution i väst avlägsna sig alltmer (även om hoppet flammade upp vid tiden för Kominterns 2:a kongress – och släcktes då Röda armén stoppades vid Warszawa). För det andra fick den anti-imperialistiska nationella befrielse-rörelsen ett anmärkningsvärt uppsving, i kontrast mot revolutionens tillbakagång i väst. För det tredje ställdes den nationella och koloniala frågan på sin spets i den sovjetiska revolutionen själv. Vid den 2:a kongressen deltog dessutom för första gången delegater som representerade de kommunistiska organisationer som började växa fram i kolonierna och halvkolonierna. Till följd av dessa omständigheter kom den första stora diskussionen om de strategiska och taktiska problem som hängde samman med den revolutionära rörelsen i de av den europeiska kapitalismen förtryckta efterblivna länderna att äga rum i Komintern. Diskussionen rörde huvudsakligen två punkter: a) hur denna rörelse skulle värderas som en del av den socialistiska världsrevolutionen; b) vilken politik Komintern skulle följa på denna front (politik i vid betydelse: strategiska, taktiska, organisatoriska frågor osv).

Diskussionen om dessa problem fortsatte kort efteråt på Kongressen för Österns folk, som Komintern hade sammankallat och som hölls i Baku i september 1920. Vid denna kongress deltog representanter från de kommunistiska partierna i kolonierna och i de avhängiga länderna, liksom representanter för de kommunistiska organisationer som hade förtryckts av tsarismen och befriats genom Oktoberrevolutionen. På Kominterns 3:e kongress (1921) behandlades den koloniala frågan nästan inte alls, av orsaker som vi ska se senare. Frågan diskuterades på nytt på de 4:e (1922) och 5:e (1924) kongresserna. I den analys som följer ska jag försöka sammanfatta de ståndpunkter som antogs på dessa Kominterns första fem kongresser (och Baku-kongressen). Sedan fortsätter jag med att granska Kominterns viktigaste koloniala erfarenhet: politiken i den kinesiska revolutionen. Jag ska koncentrera analysen till de två punkterna a) och b) som nämnts ovan.

(a) Värdering av den nationella befrielserörelsen som en del av den socialistiska världsrevolutionen

Den 1:a kongressens extremt ”europacentrerade” synsätt korrigerades delvis på den 2:a. Inför revolutionens tillbakagång i väst var Lenin och de övriga bolsjevikerna mer benägna att inse vilken betydelse den framväxande antiimperialistiska befrielserörelsen i de asiatiska länderna hade för försvaret av den ryska revolutionen. Och de asiatiska ländernas kommunister, som var uppfyllda av revolutionär glöd och medvetna om den olidliga situation som kolonialismen hade försatt deras länder i, kunde inte acceptera att deras befrielse måste vänta på att arbetarna i London eller Paris grep makten. Dessutom gav en del av dessa asiatiska kommunister öppet uttryck för brist på tilltro till den proletära revolutionens perspektiv i väst. Den som teoretiskt var mest kvalificerad av dem, den indiske kommunisten M.N. Roy, försvarade en ”asiatisk” ståndpunkt som delvis föregrep maoismen. I rapporten från kongressens kommission för den nationella och koloniala frågan sägs det att:

> Kamrat Roy försvarar ståndpunkten att den revolutionära rörelsens öde i Europa helt beror på revolutionens förlopp i Orienten. Utan revolutionens seger i Orientens länder kommer den kommunistiska rörelsen i väst att misslyckas. . . Följaktligen är det nödvändigt att vi omdirigerar våra ansträngningar till att utveckla och förstärka den revolutionära rörelsen i Orienten och att vi som en grundläggande tes accepterar att världskommunismens öde beror på kommunismens seger i Orienten.

Roy baserade denna ståndpunkt på antagandet att den europeiska kapitalismen, tack vare de resurser som den utvann ur kolonierna, var i stånd att driva de stora ekonomiska eftergifterna till det västerländska proletariatet så långt som det var politiskt nödvändigt. ”Den europeiska arbetarklassen”, förklarade han i de teser han framlade för kongressen, ”kommer inte att

kunna störta den kapitalistiska ordningen förrän denna källa slutgiltigt stängts av". Lenin tillbakavisade Roys uppfattningar:

> Kamrat Roy går för långt när han påstår att västerns öde uteslutande beror på den revolutionära rörelsens utvecklingsgrad och styrka i de orientaliska länderna. Trots det faktum att proletariatet i Indien räknar fem miljoner och att det finns trettiosju miljoner bönder som saknar jord, har de indiska kommunisterna fortfarande inte lyckats skapa ett kommunistiskt parti i sitt land. Bara detta faktum visar att kamrat Roys uppfattning i stor utsträckning är ogrundad.

Trots motståndet från en del representanter för partierna i väst, såsom italienaren Serrati, modifierade emellertid Lenin och den 2:a kongressen ganska kraftigt den 1:a kongressens linje. En omformulering av den ovan citerade Roy-tesen antogs: "Det mervärde som uppnås genom exploateringen av kolonierna är en av den moderna kapitalismens stöttepelare. Så länge denna vinstkälla inte undanskaffas blir det svårt för arbetarklassen att besegra kapitalismen." [174]

Utan att på något sätt överge den traditionella marxistiska uppfattningen, enligt vilken den utvecklade kapitalismens proletariat och dess socialistiska revolution utgjorde nyckeln, den socio-ekonomiska och politiska basen och världsrevolutionens avgörande faktor, tilldelade den 2:a kongressen de koloniala folkens befrielsekamp en förstarangsroll i den världs-revolutionära processen och underordnade inte längre möjligheten av en seger för den koloniala revolutionens i ett givet land under segern för proletariatet i metropolen. Under de följande åren skulle denna nya linje ytterligare stärkas, och vi har redan sett att Lenin i ett av sina sista arbeten uttryckte uppfattningen att världsrevolutionens öde i sista hand var säkrat därför att folken i Kina, Indien och andra förtryckta länder, tillsammans med de sovjetiska folken, utgjorde mänsklighetens överväldigande flertal.

Denna positiva värdering av den koloniala revolutionens roll i den socialistiska världs-revolutionens process skulle emellertid inte uttryckas i någon ansträngning från Kominterns sida, vare sig på det teoretiska och politiska utarbetandets nivå, eller på den praktiska handlingens plan. Det europacentrerade synsättet fortsatte att dominera i Komintern-ledningen och i de europeiska metropolernas kommunistpartier och fick ibland en kolonialistisk anstrykning. På 3:e kongressen sade Roy:

> Jag har tilldelats fem minuter för min rapport (om Indien, FC). Eftersom detta ämne inte kan behandlas tillfredsställande ens på en timme, vill jag använda dessa fem minuter till att framföra en kraftig protest. Det sätt på vilket denna kongress har behandlat frågan om Orienten är fullkomligt opportunistiskt, och det är mer passande för en kongress i Andra internationalen. Det är omöjligt att dra några som helst praktiska slutsatser utifrån de få meningar som delegationerna från Orienten fått möjlighet att framföra.[175]

På 4:e kongressen sade Safarov, Lenins medarbetare i frågor gällande Orientens problem: "Trots besluten på Kommunistiska internationalens 2:a kongress, har de kommunistiska partierna i de imperialistiska länderna gjort utomordentligt lite för att ta itu med de nationella och koloniala frågorna .. . Och än värre, kommunismens fana används för att dölja chauvinistiska idéer som är främmande för och fientliga gentemot den proletära internationalismen."[176]

---

[174] Schram and Carrrère d'Encausse, op. cit., s 151-52,160. De teser som kongresser antog om den nationella och koloniala frågan finns i Degras, op. cit., I, s 139-44 (på svenska i *Röda Häften* 6/7, s 104-113).

[175] Schram and Carrère d'Encausse, op. cit., s 187.

[176] Ibid, s 193. Safarov syftar här på ett brev riktat till Komintern från Sidi-bel-Abbès-sektionen i franska kommunistpartiet. I maj 1922 hade EKKI utsänt ett upprop angående den nationella befrielserörelsen i Nordafrika. Kommunisterna i Sidi-bel-Abbès-sektionen protesterade mot detta upprop i sitt brev och gav uttryck för en öppet kolonialistisk ståndpunkt. "Det finns folk som står under förmyndarskap", sade brevet, "och som från och med nu är förmögna att styra sig själva, och det finns andra som inte är det. Och om den kommunistiska plikten ålägger oss att ge frihet åt de förra, så ålägger den oss ännu mer att inte lämna de senare åt sitt sorgliga öde. Den ålägger oss att tjäna dem som mänskliga och osjälviska lärare. Även om det är nödvändigt med en

På 5:e kongressen beklagade Katayama, som representerade det japanska kommunistpartiet, att Zinovjev ”nästan inte alls berörde frågan om Orienten. Kamrat Vargas rapport och teser är också ofullständiga, de tar bara hänsyn till Europa och Amerika . . .” (Zinovjev, som då var Kominterns ordförande, hade avgivit huvudrapporten till kongressen, och E. Varga rapporten om den världsekonomiska situationen.) Semaun, det indonesiska kommunistpartiets delegat, klagade över det holländska kommunistpartiets inaktivitet i koloniala frågor och uttryckte förhoppningen att EKKI skulle ”ägna kolonierna större uppmärksamhet”. Wolfe, från det mexikanska kommunistpartiet, sade: ”Det europeiska proletariatets uppmärksamhet borde riktas på det faktum att det och Komintern har en potentiellt stark allierad i de latinamerikanska folken. Det verkar som om den Kommunistiska internationalen inte har insett detta tillräckligt klart.” Den hårdaste kritiken formulerades av Nguyen Ai Quoc (Ho Chi Minh), som anklagade de europeiska kommunisterna för att undervärdera koloniernas betydelse för världsrevolutionen: ”När ni diskuterar möjligheten av och medlen för att uppnå revolutionen, och när ni gör upp era planer för det kommande kriget, har ni brittiska och franska kamrater, och också ni kamrater från andra partier, fullständigt förlorat denna ytterst viktiga strategiska punkt ur sikte. Det är därför jag säger er med all den kraft jag kan uppbåda: ’Akta er!’” [177]

Men att i handling omsätta den stora vikt Kominterns 2:a kongress hade tillmätt den nationella befrielserörelsen, stötte inte bara emot de västerländska kommunisternas europacentrerade synsätt. Kominterns politik i kolonierna var om möjligt ännu mer påverkad av sovjetiska utrikespolitiska hänsyn än Kominterns verksamhet på den europeiska scenen.

Den 3:e kongressen utgör ett talande exempel på detta. I praktiken ströps debatten om den koloniala frågan, som framgår av det ovan citerade avsnittet ur Roys inlägg. Zinovjevs huvudrapport ägnade bara några allmänna fraser åt frågorna rörande Orienten och koncentrerade sig på de europeiska problemen. Det fanns emellertid tungt vägande skäl att fortsätta och fördjupa den diskussion som inletts ett år tidigare. Viktiga händelser hade ägt rum under de turkiska och persiska revolutionerna. Sun Yat-sen hade lyckats upprätta sin bas i Kanton och hade upprättat förbindelser med sovjetregeringen. I Indien antog kampen mot det brittiska herraväldet hotfulla proportioner under 1921. Som en sovjetisk historiker skriver: ”En våg av möten, demonstrationer och massiva strejker skakade hela landet. Indierna lämnade arbetet i regeringsinstitutionerna, bojkottade domstolarna och utbildningsanstalterna, brände brittiska

---

egyptisk suveränitet, är det inte önskvärt med en suveränitet för människoätare . . .” Författarna till brevet ansåg att ”de ”algeriska muselmanska massornas uppror” som det talas om i paragraf fem [i EKKIs upprop i maj 1922 om den nationalistiska rörelsen i franska Nordafrika] ”för närvarande, dvs innan en segerrik revolution i moderlandet, skulle vara en farlig dårskap som kommunistiska partiets algeriska federationer, vilka framför allt värderar situationen marxistiskt, inte vill bli medbrottslingar till inför den kommunistiska historiens dom” (ibid, s 196). Detta brev användes på Kominterns 4:e och 5:e kongresser som ett typiskt exempel på den kolonialistiska andan hos en del västerländska kommunister (se *Fifth Congress of the Communist International*, Abridged Report, op. cit., s 191).

[177] *Inprecorr* (engelska utgåvan), Vol 4, No 49 (24 juli 1924), s 500-501, och Schram and Carrère d’Encausse, op. cit., s 200.

Manuilskij, som avgav rapporten om ”den nationella och koloniala frågan” till 5:e kongressen, kritiserade också skarpt de franska och brittiska kommunisterna. När det gäller de förstnämnda gav han, förutom att nämna det berömda brevet från Sidi-bel Abbès, ytterligare ett exempel: ”När redaktörerna för partiets centralorgan, *L’Humanité*, publicerade appellen (Från Komintern till de franska arbetarna och de koloniala folken) strök de avsiktligt orden ”till de koloniala folken” ur texten.” Till de brittiska kommunisterna sade han: ”I inget av de dokument om det brittiska kommunistpartiets relationer till kolonierna som vi har erhållit för genomläsning har vi funnit en enda deklaration i vilken våra brittiska kamrater klart och otvetydigt krävt koloniernas avskiljande från det brittiska imperiet” (*Fifth Congress of the Communist International*, Abridged Report, op. cit., s 191-93).

Men när Manuilskij talade om Stalins ”nationalitetspolitik” gentemot de icke-ryska folken i Sovjetunionen, övergick han från kritik till lovprisning. Icke desto mindre fanns det, som vi ska se senare, skäl för kritik. De ”chauvinistiska idéer som är främmande för och fientliga mot den proletära internationalismen” som Safarov talade om, hade farligare företrädare inom Internationalen än kommunisterna i Sidi-bel-Abbès.

varor. Miljontals arbetare deltog i denna aktivitet, och på många ställen var den koloniala administrationen praktiskt taget förlamad.” [178] (Detta var det ”ämne” som man inte kunde ”behandla tillfredsställande ens på en timme”, som Roy sade, och som Kominterns 3:e kongress bara tilldelade fem minuter.)

Mellan den 2:a och 3:e Kominternkongressen hade det alltså samlats en rik erfarenhet av anti-imperialistisk kamp, och uppkommit nya problem som pockade på att bli undersökta av Komintern. Den turkiska erfarenheten var särskilt viktig. 1920 hade Mustafa Kemal vänt sig till Lenin och begärt militär och diplomatisk hjälp från sovjetstaten, och hade omedelbart Fatt ett positivt svar. I mars 1921 slöts en vänskaps- och biståndspakt. Trots de enorma ekonomiska och militära svårigheter som den sovjetiska revolutionen då befann sig i, gav Moskva Kemal tio miljoner guldrubler och skickade honom stora mängder vapen. Denna hjälp bidrog kraftigt till att turkarna framgångsrikt kunde motstå ententens väpnade intervention (som genomfördes med den grekiska armén). Allt detta var logiskt ur den antiimperialistiska kampens synvinkel, men frågan komplicerades mycket till följd av kemalisternas inrikespolitik. Samtidigt som kemalisterna begärde sovjetisk hjälp, utlöste nämligen de turkiska nationalisterna ett skoningslöst förtryck mot kommunistpartiet – som bildats 1920 – och mot bonderörelsen som kämpade för en jordreform. En och en halv månad innan den sovjet-turkiska alliansen undertecknades i Moskva, arresterade kemalisterna de mest kända kommunistiska militanterna (totalt 42 stycken). Femton av dessa (inklusive partiets ledare Mustafa Subhi, en framstående intellektuell, som introducerade marxismen i Turkiet) mördades omedelbart genom strypning, och deras kroppar kastades i havet. De övriga ställdes inför rätta för ”högförräderi”.

Borde sovjetregeringen hjälpa en borgerligt-nationalistisk rörelse som å ena sidan kämpade mot imperialistmakterna och å andra sidan mördade kommunister och undertryckte bonderörelsen? Vilken politik borde Kommunistiska internationalen föra i denna situation? Den turkiska revolutionen ställde från första stund, och på ett mycket tillspetsat och brutalt sätt, ett av de avgörande problemen i den nationella befrielsekampen: definitionen och utformningen av sovjetstatens och Internationalens politik – kommunisternas politik i de koloniala länderna – gentemot de borgerligt-nationalistiska rörelserna. Kominterns 3:e kongress var ett utmärkt tillfälle att grundligt behandla denna komplicerade fråga, särskilt som händelseutvecklingen i Persien, Indien, Kina, Indonesien osv när som helt kunde ge upphov till liknande situationer. Förvisso hade den 2:a kongressen redan undersökt en del aspekter av problemet (dessa ska vi titta på senare), men detta bara i mycket allmänna drag, utan att ännu ha tillgång till en så lärorik erfarenhet som den turkiska. Varför fortsatte inte diskussionen på 3:e kongressen? Varför inriktade denna kongress all sin uppmärksamhet på den europeiska revolutionens tillbakagång och förbisåg uppsvinget för den antiimperialistiska rörelsen i Asien? Det kan förklaras – och det var uppenbarligen så delegaterna från de asiatiska länderna tolkade det – som ett fasthållande vid den ”europacentrerade” andan, trots diskussionerna på 2:a kongressen. Men även om detta element inverkade, finns det två fakta som gör det berättigat att anta att också faktorn ”den sovjetiska utrikespolitiken” inverkade.

Det första är att pakten med kemalisterna slöts efter slakten på de turkiska kommunisterna. Detta faktum understryker hur intresserade sovjetledarna var av en allians som skulle kunna garantera deras gränser i söder, oljan i Kaukasus och sjöfarten i Svarta havet. Att framlägga problemet för diskussion på Kominterns 3:e kongress skulle ha inneburit en risk för en brytning med Kemal. Det är betecknande att kongressen antog en särskild resolution som protesterade mot den repression som de tyska kommunisterna utsattes för till följd av ”marsaktionen”, men inte sade ett ord om morden på de turkiska kommunisterna.

---

[178] *Vsemirnaja Istorija*, op. cit., vol 8, s 440.

Det andra är ännu mer avslöjande. Vid ungefär samma tidpunkt som sovjetregeringen undertecknade pakten med Kemal hade den slutit ett handelsfördrag med Storbritannien, enligt vilket de två staterna förband sig att stävja all propaganda som var fientlig mot den andra parten. Sovjetryssland deklarerade särskilt att det skulle avstå från all propaganda som kunde uppmuntra folken i Asien att vidta riktade aktioner mot de brittiska intressena.[179] Om Kominterns 3:e kongress, som hölls tre månader senare och vars diskussioner fördes under Lenins ledning, på allvar hade ägnat sig åt att undersöka hur man skulle kunna stimulera kampen mot den brittiska imperialismen, skulle London ha kunnat uppfatta detta som ett brott mot den slutna överenskommelsen. För den brittiska bourgeoisin, liksom för kommunisterna i hela världen, var Lenin inte bara sovjetstatens officiella ledare, utan också den Kommunistiska internationalens verklige ledare. Och man bör inte glömma att 1921 var ett kritiskt år för den ryska revolutionen, det år då NEP infördes och ett stort hopp sattes till utländska kapitalinvesteringar. Kunde sovjetledarna äventyra det första viktiga steg de hade tagit mot att uppnå ett *modus vivendi* med västkapitalismen? I december 1922, då 4:e kongressen hölls, hade dessa förhoppningar till stor del gått upp i rök. Konferensen i Genua hade inte gett de väntade resultaten, och i gengäld fanns nu Rapallo-överenskommelsen. Sovjetunionen kunde betrakta ”västfronten” med större lugn. Dessutom hade inte Storbritannien gett upp sin allmänt kända antisovjetism och hade motsatt sig Sovjetunionens deltagande i Lausanne-konferensen som skulle behandla det turkiska problemet. Det fanns följaktligen inte längre diplomatiska skäl, som ett och ett halvt år tidigare, för att Komintern skulle låta bli att behandla den koloniala frågan. Denna behandlades också återigen ganska utförligt på den 4:e kongressen. Men det turkiska problemet behandlades fortfarande på ett sådant sätt att det inte skulle orsaka svårigheter med Kemal.

Om hänsynstagandena till den sovjetiska utrikespolitiken redan på Lenins tid inverkade på Kominterns aktivitet i den koloniala världen i den utsträckning vi just har sett, är det inte underligt att denna faktor fick allt större betydelse under den stalinistiska epoken. Men till denna fråga återkommer jag senare. Först är det nödvändigt att nämna de effekter som en annan faktor fick från allra första början: sovjetledarnas politik i förhållande till det nationella och koloniala problem som ärvts från tsartiden.

Lenins principiella ståndpunkt i denna fråga är välkänd. Den fastslogs kraftfullt gång på gång under perioden mellan februari och oktober, liksom omedelbart efter maktövertagandet: rätten för de icke-ryska nationaliteterna och för de tsaristiska kolonierna att fritt bestämma om sin nationella existens, rätten till ”självbestämmande”, inklusive rätten att avskilja sig från Sovjetryssland. Detta var en av huvudpunkterna i det bolsjevikiska programmet.[180] Denna program-

[179] Schram and Carrère d’Encausse, op. cit., s 41.

[180] I maj 1917 försvarade de bolsjevikinka deputeradena i sovjeterna följande plattform, som formulerats av Lenin: ”Det ryska folket, arbetarna och bönderna, vill inte förtrycka och kommer inte att förtrycka någon nation; de vill inte och kommer inte att med våld hålla kvar en enda icke-rysk nation inom Rysslands gränser.. . Detta betyder att storryssarna inte kommer att med våld hålla kvar vare sig Polen, Kurland (Litauen, Ö.anm.), Ukraina, Finland, Armenien eller någon annan nation. Storryssarna erbjuder alla nationer en broderlig union och föreslår bildandet av en gemensam stat genom att varje individuellt folk frivilligt ger sitt samtycke, och under inga omständigheter med bruk av våld, varken direkt eller indirekt. Storryssarna . . . förpliktar sig . . . att låta dessa nationer och alla andra nationer utan undantag fritt besluta om de vill leva som en separat stat, eller i union med vem de än må önska” (Lenin, *Collected Works*, op. cit., vol 24, s 354-55). I det berömda ”referat om fred” som Lenin avgav till sovjetkongressen dagen efter maktövertagandet, förklarade han att sovjetregeringen ”med annexion eller erövring av främmande jord förstår . . . varje liten eller svag nationalitets anslutning till en stor eller stark stat utan att ett exakt, klart och frivilligt uttalat samtycke och dito önskan av denna nationalitet föreligger, oberoende av tidpunkten då denna tvångsanslutning ägt rum och även oberoende av hur pass utvecklad eller efterbliven den nation är, som med våld anslutes eller med våld kvarhålles inom en given stats gränser. Och slutligen även oberoende av om denna nation lever i Europa eller i fjärran transoceana länder.” Han preciserade att

punkt gjorde att partiet fick ett värdefullt stöd bland de folk som förtrycktes av tsarismen och som kände sig besvikna över Kerenskij & Co:s centralism och kolonialism. Detta stöd underlättade inte så lite bolsjevikernas maktövertagande. Men denna punkt skulle mycket snart vändas mot dem. I en rad nationer blev faktiskt ”rätten till självbestämmande” till banér för den liberala bourgeoisins politiska grupperingar, för mensjeviker och socialistrevolutionärer, och för reaktionära muselmanska nationalister, vilka använde den för att vinna massornas stöd mot den ryska centralmakten, som nu förkroppsligades av bolsjevikerna. Den vita kontrarevolutionen och imperialistmakternas intervention försökte också under inbördeskrigets förlopp utnyttja ”rätten till självbestämmande”. Problemet avgjordes med vapenmakt. När det löstes till bolsjevikernas fördel, berodde det antingen på att Röda armén hade stöd från majoriteten av arbetarna och bönderna – såsom var fallet i de områden där befolkningsmajoriteten var rysk, och förmodligen i Ukraina, Vitryssland och några andra regioner, där de intensiva bolsjevikorganisationerna var starka – eller på att Röda armén upprättade sovjetmakten utan stöd från befolkningsmajoriteten, vilket var fallet i Georgien och i andra regioner. Denna praktik, som alltmer började avlägsna sig från de ursprungliga programmatiska ståndpunkterna, fick några av de främsta bolsjevikledarna – Stalin, Bucharin och andra – att förespråka att partiet skulle stryka erkännandet av rätten till nationellt självbestämmande ur partiprogrammet och ersätta det med ”de arbetande massornas självbestämmanderätt”.

Lenin motsatte sig bestämt detta. De arbetandes ”självbestämmande” i en förtryckt nation kan bara bli ett resultat av deras avskiljande från den nationella bourgeoisin och deras kamp mot denna. Om proletariatet i den nation som varit förtryckare – i detta fall det ryska proletariatet – inte fullständigt erkänner den förtryckta nationens ”rätt till självbestämmande”, försvåras avskiljandet från bourgeoisin i stället för att underlättas. Lenin tog upp exemplet Finland: Den sovjetiska regeringen erkände omedelbart dess rätt till självbestämmande, trots att detta ledde till ett avskiljande från Sovjetryssland, för den finska bourgeoisin ”bedrog vid den tiden folket, bedrog de arbetande massorna genom att påstå att moskoviterna, chauvinisterna, storryssarna ville strypa finnarna”. På samma sätt måste man gå tillväga i fortsättningen, sade Lenin. Han medgav att det var möjligt att Ukraina och andra icke-ryska nationaliteter skulle kunna upprätta helt oberoende stater. Denna diskussion ägde rum på 8:e partikongressen i mars 1919.[181]

Nationernas ”självbestämmanderätt” fortsatte att stå inskriven i partiprogrammet, men det skulle aldrig mer tillämpas på det sätt det tillämpats i fallet Finland. 1921 ockuperades Georgien av den Röda armén, trots att det där fanns en mensjevikisk regering som valts med allmän rösträtt och trots att Moskva med denna regering hade tecknat ett fördrag som erkände Georgiens oberoende och sovjetregeringen förbundit sig att inte blanda sig i dess inre angelägenheter. Men p g a oljan i Kaukasus var detta en livsviktig region för sovjetstaten, både ur ekonomisk och militär synvinkel (se not 42 i kapitel 4). Samtidigt rönte inte ”självbestämmanderätten” ett bättre öde i de muselmanska republikerna och regionerna, som man hade tillerkänt en viss autonomi inom den ryska federala republiken. Från och med 1920 utlöste Stalin, som folkkommissarie för nationalitetsfrågor, en systematisk repression, inte bara mot den reaktionära muselmanska nationalismen, utan också mot de infödda kommunister som

---

nationen i fråga måste kunna utöva rätten att ”träffa avgörande om formerna för sin statliga existens” genom ”fri omröstning och utan det ringaste tvång” (Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 2, s 401).

[181] Ibid, band 3, s 105ff. Här polemiserade Lenin mot Bucharin i fråga om utkastet till nytt partiprogram, men Stalin hade intagit en liknande ståndpunkt från och med januari 1918. I sin rapport om den ”nationella frågan” på 3:e sovjetkongressen sade Stalin att ”de borgerliga chauvinistiska elementen i Ukraina har utnyttjat principen om självbestämmande för sina imperialistiska klassintressen” och fortsatte: ”Allt detta pekar på nödvändigheten av att tolka principen om självbestämmande som rätten till självbestämmande inte för bourgeoisin, utan för de arbetande massorna i ifrågavarande nation. Principen om självbestämmande måste vara ett verktyg i kampen för socialismen och bör underordnas socialismens principer” (Stalin, *Works*, vol 4, s 32-33).

märkte att massorna blev mindre och mindre positiva till sovjetmakten och som försökte stärka dess ställning på nationalistiska grundvalar. Sommaren 1922 tog Stalin initiativet till att snabbt upprätta ”de socialistiska republikernas union”, vilket i praktiken innebar att avskaffa den lilla självständighet och autonomi som de icke-ryska nationaliteterna fortfarande hade kvar. Rätten till självbestämmande, inklusive rätten till avskiljande, tillhörde fortfarande unionens principer, men det statliga maskineri som upprättades avskaffade varje reell möjlighet att utöva denna rättighet.

Hur är det möjligt att förena Lenins fasthållande vid den traditionella principiella ståndpunkten i den nationella frågan, med en praktik som systematiskt förnekade den? Enligt min åsikt kan man ur Lenins skrifter och tal från denna period dra slutsatsen att han ansåg att en sådan praktik var nödvändig på grund av de krav som ställdes av det revolutionära kriget mot de vita och dessas utländska allierade, men att den inte alls fick institutionaliseras och upphöjas till en teori så att den förvandlades till en grundläggande inriktning för partiet. Under andra hälften av 1922, när hans sjukdom förhindrade honom att direkt ingripa i statens angelägenheter, stärkte de informationer han erhöll från ytterområdena, tillsammans med planen på att bilda ”unionen”, hans farhågor att den ”storryska” chauvinismen skulle komma att genomsyra statens och partiets strukturer och metoder. Samma dag (den 30 december 1922) som sovjetkongressen godkände Stalins plan, skrev Lenin en ”not” till partiledningen. Denna inleddes med en betecknande självkritik: ”Jag tror att jag svårt försyndat mig mot Rysslands arbetare genom att jag inte tillräckligt energiskt och beslutsamt har ingripit i den beryktade frågan om autonomiseringen, som officiellt tycks kallas frågan om de socialistiska sovjetrepublikernas union”. Han böjde sig för fullbordat faktum, men ifrågasatte den nya statsstrukturens lämplighet och sade: ”vi kan ingalunda på förhand vara förvissade om att allt detta arbete inte kan resultera i att vi på nästa sovjetkongress tar ett steg tillbaka, dvs bibehåller de socialistiska sovjetrepublikernasunion endast vad beträffar det militära och det diplomatiska men i alla andra avseenden återställer de enskilda folkkommissariatens fulla självständighet”. Noten utgör en kraftfull vidräkning med den ryska chauvinismen, med direkta anklagelser mot Stalin. ”Under sådana förhållanden är det fullt naturligt att den ”frihet att utträda ur unionen” som vi anför till vårt försvar bara kommer att bli en papperslapp, ur stånd att skydda de icke-ryska medborgarna i Ryssland mot angrepp från den ”äkta ryssen”, den storryss och chauvinist – i själva verket skurk och förtryckare – som den typiska ryska byråkraten är.” Lenin var mycket oroad över den inverkan som denna situation kunde få på de folk som var förtryckta av imperialismen: ”Den skada som kan tillfogas vår stat genom att de nationella apparaterna inte är sammanslutna med den ryska apparaten är ojämförligt mindre, oändligt mindre än den skada som annars skulle drabba inte bara oss utan också hela internationalen, hundratals miljoner människor i Asien, som inom en nära framtid, efter oss kommer att framträda på den historiska scenen.” (Den ”skada” Lenin åsyftar här, är givetvis den skada som representeras av att dessa ”apparater” slås ihop under villkor som innebär förtryck av de icke-ryska nationaliteterna. FC.) Och Lenin tillägger: ”Det vore en oförlåtlig opportunism om vi just inför Österns framträdande och i början av dess uppvaknande skulle undergräva vårt anseende där genom även den ringaste brutalitet och orättvisa gentemot våra egna icke-ryssar. . . [eller] hamnar i imperialistiska förhållanden gentemot förtryckta folkslag.” [182]

[182] Detta Lenin-dokument, som är känt under titeln ”Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomiseringen”, förblev under lång tid undangömt av det stalinistiska ledarskapet. Det togs inte med i 4:e upplagan av Lenins Samlade verk. Det publicerades för första gången 1956, i tidskriften *Kommunist*, och finns med i 5:e upplagan av Lenins Samlade verk [*Sotjinenija*], och i ett supplementband (vol 36) till 4:e upplagan. Dokumentet finns på svenska i *Valda verk*, band 3, s 663-668. Inga detaljer är kända om de återverkningar detta Lenins profetiska fördömande av faran för storryska chauvinism fick inom partiets ledande kretsar. Att döma av den 12:e partikongressens förlopp, vilken hölls i april 1923 utan Lenins deltagande, måste de ha varit stora. I sin rapport ”De nationella momenten i parti- och statsuppbyggandet” försökte Stalin ge intryck av att han hade samma stånd-

Problemet med de muslimska folken i Centralasien, Kaukasus, på Krim osv var särskilt allvarligt. Dessa folk, vars överväldigande majoritet var bönder, utgjorde en betydande del av den totala befolkning som befann sig under sovjetiskt styre – nära 25 miljoner av 145 miljoner. De här områdena utgjorde det tsaristiska imperiets viktigaste kolonier i ordets strikta betydelse. Efter 1905 års revolution hade där växt fram en nationell befrielserörelse som var kopplad till den motsvarande rörelse som utvecklades i det av Storbritannien och Frankrike koloniserade Mellersta Östern. Omedelbart efter maktövertagandet riktade Folkkommissariernas råd en ”Appell till muslimerna i Ryssland och i Orienten” (den 3 december 1917), i vilken de tidigare tsaristiska undersåtarna delgavs att ”Hädanefter förklaras era trosföreställningar och sedvanor, era nationella och kulturella institutioner, fria och okränkbara! Bygg ert nationella liv fritt och utan hinder. Det är er rättighet.”[183] Men det dröjde inte länge förrän ”hindren” visade sig. I dessa regioner, särskilt i Turkestan (med en muselmansk befolkning på 4 miljoner), hade den tsaristiska koloniseringen antagit en ”algerisk” form: upprättande av ryska kolonier (bönder och en del arbetare), som oundvikligen fick en kolonialistisk mentalitet. När bolsjevikmakten upprättades i hjärtat av Ryssland, blev denna ryska minoritet i de muselmanska områdena omedelbart ”sovjetisk”. Inom denna ryska minoritet rekryterades också många ”bolsjeviker” som skulle överta de ledande funktionerna i de nya institutionerna. De infödda kommunisterna, som härrörde ur vänsterflygeln av den nationella befrielserörelse som utvecklats sedan 1905, började komma i konflikt med denna nya kolonisation. 1920 sände Lenin en av sina närmaste medarbetare, Safarov, dit för att studera problemet på platsen.

> Det var oundvikligt (skulle Safarov skriva några år senare) att den ryska revolutionen skulle få en kolonialistisk karaktär [i Turkestan]. Den turkestanska arbetarklassen, som var numerärt liten, saknade ledare, program och revolutionär tradition, kunde inte resa sig mot den kolonialistiska exploateringen. Under den tsaristiska kolonialismen var det ryssarnas privilegium att tillhöra industriproletariatet. Därför fick här proletariatets diktatur en typisk kolonialistisk karaktär.[184]

---

punkt som Lenin. Han hänvisade till den ”storryska chauvinismen” i ordalag som verkade bekräfta detta intryck, men en detaljerad analys av denna Stalins rapport avslöjar att huvudattacken riktades mot den ”lokala nationalismen”. Och en del delegater lät sig inte luras. Genom att åberopa sig på, som Stalin själv säger, ”notiser och artiklar av Vladimir Iljitj” (J. Stalin, *Marxismen och den nationella och koloniala frågan*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1941, s 223) försökte dessa delegater se till att kampen mot den ”storryska chauvinismen” inte blev bara verbal. Bucharin föreslog t o m att punkten om den ”lokala chauvinismen” skulle strykas från resolutionsutkastet, för att koncentrera elden mot ”Goliat” som utgjordes av den ”storryska chauvinismen”. Men Stalin hade redan kontrollen över partiapparaten. Majoriteten av kongressdelegaterna var hängivna anhängare till honom och försöken att omsätta Lenins varningar i handling blev fruktlösa.

[183] Degras, ed, *Documents on Soviet Foreign Policy*, I, OUP, London, 1951, s 16.

[184] Safarov, *Revoljutsija i Kultura*, Tasjkent, 1934, vol I, s 10 (citerat i Schram and Carrère d’Encausse, op. cit., s 32). Vid Baku-kongressen framförde delegationerna från de kommunistiska organisationerna i Turkestan, och andra muslimska nationaliteter i sovjetstaten, en kraftig och frispråkig kritik av den situation som hade uppkommit i deras regioner. Detta skedde i närvaro av utländska kommunister från flera asiatiska länder. Narbutabekov sade t ex i sitt tal: ”Vi Orientens folk ... har tillit till våra ideologiska vägvisare och ledarna för världsproletariatet – kamraterna Lenin, Trotskij, Zinovjev och andra, men ändå måste vi på denna kongress redogöra för vad vi vill, och de muslimska arbetarnas och de orientaliska folkens röst måste höras. Om den hörs, så kommer statsmakten lättare att kunna genomföra sina uppgifter och mål när det gäller att i Orienten förankra den sociala revolutionens stora principer. Vi kräver att principerna om frihet, jämlikhet och broderskap förverkligas i det verkliga livet och inte bara på papperet. .. Alla vet att Orienten är mycket annorlunda Västern och att dess intressen är annorlunda – därför kommer en stelbent tillämpning av de kommunistiska idéerna att möta på motstånd i Orienten. Om vi alltså vill att de fyrahundra miljonerna i den muslimska världen skall anta sovjetsystemet, då måste några speciella kriterier tillämpas i deras fall. . . Vi turkestaner deklarerar att vi aldrig förut sett vare sig kamrat Zinovjev eller kamrat Radek eller de andra revolutionsledarna. De borde själva komma och se vad som händer i vårt land, vad de lokala myndigheterna, vars politik driver de arbetande massorna bort från sovjetmakten, egentligen går för. Jag känner det som min plikt som delegat att säga detta, just därför att jag helt och hållet stödjer sovjetmaktens politik. . . När vi utgöt vårt blod vid den turkestanska fronten mot sovjetmaktens fiender, förenade vi intimt vårt liv med de arbetande massorna i hela Ryssland, och anklagelserna mot de turke-

De infödda kommunisterna, som för det mesta var intellektuella, försökte med stöd av de mest revolutionära delarna av bönderna finna en lösning på detta problem genom att upprätta en verkligt oberoende sovjetrepublik, som skulle samla de muselmanska folken och i vilken den revolutionära ideologin skulle ta hänsyn till den nationella kulturella traditionen. De tänkte att det skulle vara möjligt att stödja sig på den panislamska rörelsens antiimperialistiska flygel, och att en muselmansk sovjetisk republik med dessa kännetecken kraftfullt skulle kunna bidra till att stimulera och ge vägledning åt kampen för nationell och social frigörelse bland Asiens och Afrikas 250 miljoner muselmaner. Mot denna tendens riktades det som Lenin i den ovan citerade noten betecknade som Stalins ”förbittring” mot ”socialnationalismen”. Partiorganisationerna och sovjeterna i de nämnda regionerna blev grundligt rensade. De infödda kadrarna ersattes med pålitliga ”proletärer” (dvs huvudsakligen ryssar) och den nationella kulturella aktiviteten blev underkastad en sträng övervakning.[185]

Det var oundvikligt att denna politik, som Lenin befarade, fick skadliga återverkningar för Kominterns verksamhet bland folken i den muslimska Orienten. Ett första betydelsefullt hinder var redan det generella fördömandet av panislamismen i de teser som antagits av Internationalens 2:a kongress. Förmodligen var detta fördömande inte enbart ett resultat av de interna problem som muhammedanismen utgjorde för sovjetstaten, utan uttryckte också det europacentrerade kulturella synsätt som dominerade bland de västerländska marxisterna, inklusive Lenin (som var författare till teserna). Detta gjorde det svårare för dem att förstå och tillvarata de revolutionära möjligheter som inrymdes i de anti-imperialistiska rörelser som var knutna till traditionella kulturer. På Kominterns 4:e kongress kritiserade Tan Malaka, representant för kommunistpartiet i holländska Ostindien (Indonesien), skarpt det generella fördömandet av panislamismen och förklarade den revolutionära anti-imperialistiska betydelse som en stor del av denna rörelse hade. Vidare redogjorde han för hur de borgerliga nationalisterna i holländska Ostindien skickligt hade utnyttjat den av Komintern antagna ståndpunkten för att isolera kommunisterna från bondemassorna.[186] (Denna isolering var inte den enda, men

---

stanska ledarna om chauvinistiska tendenser måste upphöra, för våra arbetare har bevisat motsatsen genom att gjuta sitt blod. . . Jag säger er kamrater att våra turkestanska massor måste kämpa på två fronter. Å ena sidan mot de onda mullahs, å den andra sidan mot de trångsynta nationalistiska tendenserna hos de lokala européerna. Varken kamrat Zinovjev eller kamrat Trotskij känner till den verkliga situationen i Turkestan och vad som har skett i Turkestan under de tre sista åren. Vi måste tala ut öppet och ge en riktig bild av sakernas tillstånd i Turkestan, och då kommer våra ledares ögon att öppna sig. . . Vi säger: Avlägsna era kontrarevolutionärer, avlägsna era främmande element som sprider nationell split, och avlägsna era kolonisatörer som arbetar under kommunismens täckmantel!” (Schram and Carrera d’Encausse, op. cit., s 174-75).

[185] En av de främsta ledarna för de muslimska folken, Sultan Galiev, Stalins assistent i kommissariatet för nationalitetsfrågor efter Oktoberrevolutionen, eliminerades i denna utrensning. Beträffande Sultan-Galievs teoretiska och politiska uppfattningar, se Schram and Varrère d’Encausse, op. cit., s 35-36,178-80.

[186] Här följer några utdrag ur Tan Malakas tal på 4:e kongressen: ”Panislamismen är en lång historia. Först och främst ska jag behandla våra erfarenheter från Indien (Indonesien), där vi samarbetar med muhammedanerna. På Java har vi en mycket stor förening som omfattar många mycket fattiga bönder, nämligen Sarekat Islam. Mellan 1912 och 1916 hade denna förening en miljon medlemmar, kanske var det till och med tre eller fyra miljoner. Det var en mycket stor proletär förening som uppstod spontant och var mycket revolutionär. Fram till 1920 samarbetade vi med denna förening. Vårt parti, som hade 13 000 medlemmar, gick till Nationalförsamlingen och propagerade. 1921 lyckades vi få Sarekat att anta vårt program och det gick ut i byarna och agiterade för kontroll över produktionen och för parollen: ”All makt till fattigbönderna och proletariatet”. På detta sätt bedrev vi samma propaganda som vårt kommunistparti, förutom att det ibland skedde under annat namn. Emellertid skedde det en splittring 1921 p g a en klumpig kritik mot ledarna för Sarekat Islam. Genom sina agenter utnyttjade regeringen denna splittring, liksom besluten på Kominterns 2:a kongress, för att bekämpa panislamismen. Regeringsagenterna sade till de enkla bönderna att kommunisterna inte bara ville splittra dem, utan också ville göra slut på deras religion. Detta var för mycket för en enkel muslimsk bonde. Bonden tänkte för sig själv att han hade förlorat allt här på jorden och han ville inte förlora himlen också. Sådan var stämningen bland dessa enfaldiga människor, och regeringspropagandisterna och -agenterna utnyttjade det. Vi har således en splittring. (*Ordförande Martjlewski:* ”Din tid är ute.”) ”Jag har kommit från Indien och det tog mig fyrtio dagar att komma

med säkerhet en av de viktigaste anledningarna till att de holländska myndigheterna kunde krossa det indonesiska kommunistpartiet i slutet av 1926.)

Det är ingen tillfällighet att Kominterns mest svidande nederlag på den ”koloniala fronten” inträffade bland de muslimska folken i Mellanöstern, vilka hade de flesta banden till de muslimska minoriteterna i sovjetstaten. De borgerliga nationalisterna, som stod i ledningen för de nationella befrielserörelserna i Turkiet, Persien, Syrien, Egypten och andra länder i detta område, kunde mycket effektivt utnyttja motsättningen mellan Kominterns programmatiska ståndpunkter och det faktum att de muslimska folk som befriats från den tsaristiska kolonialismen genom Oktoberrevolutionen inte kunde upprätta en egen nationell stat. I den nationalistiska propagandan framställdes kommunisterna som agenter för en stat som förtryckte en del av den islamiska gemenskapen. Det är betecknande att de kommunistiska partierna i Mellanöstern och Afrika inte förrän vid slutet av andra världskriget lyckades lämna förstadiet, och i en del fall har man fortfarande inte kommit längre.

Sammanfattningsvis: Vi har sett att den koloniala befrielserörelsens roll i utvecklingen fram mot den socialistiska världsrevolutionen värderades högt av Kominterns 2:a kongress. Formellt ändrades aldrig detta omdöme under Kominterns existens. Med små variationer återkom det alltid i Kominterns teser och resolutioner. Vi har undersökt tre faktorer som från allra första början bidrog till att försvaga denna värdering, att inskränka och förvränga dess konkreta uttryck i Kominterns teoretiska och praktiska aktivitet: det ”eurocentrerade” synsättet hos kommunisterna i väster (inklusive ryssarna); underordnandet av Kominterns politik på den koloniala fronten under sovjetstatens utrikespolitiska intressen; reduceringen av ”rätten till nationellt självbestämmande, inklusive avskiljande” till en ”papperslapp” inom Sovjetunionen.

Allt eftersom den stalinistiska diktaturen förstärktes, blev det den andra faktorn som fick den avgörande betydelsen, men till följd av detta fick också de andra faktorerna en större betydelse. Under folkfrontsperioden nådde det europacentrerade sättet att se det koloniala problemet sin högsta utveckling inom Komintern, just därför att det så utmärkt stämde överens med den sovjetiska utrikespolitikens krav under denna period. Vad beträffar den tredje faktorn, så fungerade den inte bara som ett negativt exempel som begränsade Oktoberrevolutionens, och därmed också Kominterns, inflytande på de koloniala befrielserörelserna. Stalin och hans medarbetare var också Kominterns verkliga ledare, och den ”stor-ryska” mentalitet med vilken de behandlade problemet med de icke-ryska nationaliteterna i Sovjetunionen, och särskilt de mest ”efterblivna” av dessa, kunde inte undgå att återspegla sig i det sätt på vilket de såg på den nationella frågan utanför Sovjets gränser. Denna mentalitet fick dem att betrakta de koloniala folken, dessas befrielserörelser och de små kommunistgrupper som kämpade för att öka sitt inflytande i dem, som enbart underordnade faktorer i skapandet av historien.

Den överordnade strategiska uppfattning enligt vilken den ledande rollen i världsrevolutionen tillhörde västs proletariat, där hegemonin tillhörde det ryska proletariatet som leddes av bolsjevikpartiet, gjorde det möjligt för den ”storryska” mentaliteten att dölja sig bakom respe-

---

hit.” (Applåder) Medlemmarna i Sarekat Islam tror på vår propaganda. De är med oss ”med sina magsäckar” – för att använda ett folkligt uttryck – men i sina hjärtan är de fortfarande med Sarekat Islam – med dess himmel som vi inte kan ge dem. Därför bojkottade de våra möten och vi kunde inte längre föra ut någon propaganda.” Senare förklarade Tan Malaka att panislamismen höll på att få en annan innebörd än den haft tidigare: ”För närvarande betyder panislamismen broderskap mellan alla muhammedanska folk och befrielse inte bara för de arabiska, utan också de indiska, javanesiska och alla andra förtryckta muhammedanska folk. Detta broderskap betyder nu en befrielsekamp mot de brittiska, franska och italienska kapitalisterna, följaktligen mot världskapitalismen... Just som vi är beredda att stödja det nationella kriget, ska vi också stödja den befrielsekamp som förs av de mycket aktiva och energiska 250 miljoner muhammedaner som är underkuvade av imperialistmakterna” (*Bulletin of the Fourth Congress of the Communist International*, nr 7, s 6-8).

ktabla doktrinära argument. I vilket fall som helst blev det alltmer uppenbart, som vi ska se senare, att befrielserörelsen i kolonierna och halvkolonierna hade lägsta prioritet i den stalinistiska hierarkin av ”underordning”.

(b) Kominterns politik på den koloniala fronten

Det viktigaste problem som Komintern stod inför, när den förberedde sig att ingripa i de koloniala folkens befrielsekamp, var att denna kamp redan hade en struktur, en inriktning och en ledning i de viktigaste förtryckta länderna. Som den 4:e kongressens teser påpekade, var ”den inhemska bourgeoisin och intelligentian ursprungligen en förkämpe för den revolutionära rörelsen i kolonierna”. Dessa intellektuella leder också till en början ”de uppspirande fackorganisationerna och deras aktioner”. Genom att i praktiken visa att det var möjligt att segra över västmakterna i ett efterblivet halvasiatiskt land, fick Oktoberrevolutionen en djupgående inverkan på alla de undertryckta folkens befrielsekamp.

Även de borgliga nationalisterna såg i den nya staten en möjlig allierad mot imperialismen. Samma teser sade emellertid att ”representanterna för den borgerliga nationalismen under moraliskt utnyttjande av Sovjetrysslands politiska auktoritet och i anpassning till arbetarnas klassinstinkt kläder sina borgerligt-demokratiska strävanden i ”socialistisk” eller ”kommunistisk” form för att på så sätt, understundom utan att de själva är medvetna därom, leda bort de första uppspirande proletära sammanslutningarna från deras omedelbara uppgift såsom klassorganisationer.”[187]

Vilken hållning skulle man inta gentemot dessa nationalistiska rörelser som var anti-imperialistiska och samtidigt borgerliga, som såg Sovjetryssland som en möjlig allierad och samtidigt koketterade med Oktoberrevolutionens kläder för att bättre kunna hävda sitt borgerliga inflytande bland bondemassorna och inom arbetarleden? Detta var det problem som sovjetstaten och Komintern stod inför på den ”koloniala fronten”. Och problemet dök upp på olika nivåer: 1) relationerna mellan Sovjetryssland, såsom stat, och befrielserörelserna, i egenskap av representanter för de förtryckta *nationerna*; 2) relationerna mellan Komintern, i egenskap av *representant för det revolutionära proletariatet i det kapitalistiska västern*, och befrielserörelserna; 3) de relationer som Komintern, i egenskap av *kommunistisk organisation i kolonierna*, skulle upprätthålla med rörelser som den i verkligheten var klassfiende till.

På Kominterns 2:a kongress tog man itu med denna taktiska fråga – som egentligen skulle kunna betecknas som strategisk eftersom det rörde sig om att lägga fast en politisk inriktning på lång sikt. Detta gjordes på grundval av två utkast till teser som återspeglade olika sätt att se på frågan och drog olika slutsatser. Det ena var Lenins och det andra Roys.[188] Lenin behandlade problemet genom att prioritera de två första av de nivåer jag nyss nämnt. Roy utgick snarare från den tredje. Lenin ansåg att det viktigaste var att utnyttja den objektiva möjligheten för Sovjetryssland att kring sig samla de förtryckta nationerna, vilka konfronterade imperialismen i sin egenskap av nationer. Därför ansåg han att Komintern, som representerade det revolutionära proletariatet i väst, ”tillfälligt borde sluta förbund med koloniernas och de efterblivna ländernas borgerliga demokrati”. Roys ståndpunkt var följande: ”Det finns i de förtryckta länderna två rörelser vilka för var dag skiljer sig allt mer och mer från varandra: den första är den nationalistiska borgerligt-demokratiska rörelsen som har ett program för politiskt oberoende under en borgerlig regim; den andra är böndernas och

[187] *Till massorna!,* Teser och resolutioner antagna på Kommunistiska internationalens fjärde världskongress, Frams förlag, Stockholm 1923, s 182-185. Det citerade dokumentet återges även i Sandegren, Arbetarklasser och de förtryckta folken, Oktober, 1974. Citaten s 196-98. (Ö. anm.).

[188] Lenins ”ursprungliga utkast till teser” återfinns i hans *Valda verk*, op. cit., band 3 s 352-357. Roys resolutionsutkast, tillsammans med de ändringar som gjordes i teserna efter diskussionen, i Schram and Carrre d’Encausse, op. cit., De slutliga teserna finns på svenska i *Röda Häften* 6/7, s 110-113.

de fattiga, outbildade arbetarnas rörelse för befrielse från allt slags förtryck. Den förra försöker styra den senare och har ofta, i viss utsträckning, lyckats med det. Kommunistiska internationalen och dess anslutna partier måste bekämpa denna tendens och försöka utveckla den oberoende klasskänslan hos koloniernas arbetande massor.” Roy räknade inte med något samarbete med de borgerliga nationalistiska rörelserna och hävdade att Kominterns viktigaste uppgift var ”att bilda kommunistiska partier vilka organiserar arbetarna och bönderna och leder dem mot revolutionen och upprättandet av den sovjetiska republiken”. Roy erkände dock att revolutionen i kolonierna inte kunde vara kommunistisk under sina första etapper och att det skulle bli nödvändigt att förverkliga ett ”program för småborgerliga reformer, såsom fördelningen av jorden”. Han tillade: ”Men av detta följer inte att ledningen av revolutionen ska tillfalla den demokratiska bourgeoisin.” I Lenins teser var det underförstått, även om det inte sades uttryckligen, att ledningen för den koloniala revolutionen på det lokala planet, under åtminstone en lång tid framåt, skulle förbli i den nationella bourgeoisins händer, även om proletariatet i de utvecklade länderna och sovjetstaten skulle leda den anti-imperialistiska kampen i internationell skala. Det västeuropeiska proletariatets ledande roll i internationell skala erkändes även i Roys teser, men enligt dessa var det nödvändigt att direkt stödja sig på de utsugna massorna i kolonierna, utan att gå via de borgerliga nationalistiska rörelserna. Lenins teser underströk ”nödvändigheten att . . . speciellt stödja bonderörelsen mot godsägarna, mot de stora jordegendomarna samt mot varje yttring eller kvarleva av feodalism och försöka bibringa bonderörelsen en så stark revolutionär karaktär som möjligt, i det att man upprättar ett så intimt förbund som möjligt mellan det västeuropeiska Kommunistiska proletariatet och böndernas revolutionära rörelse i Östern, i kolonierna och i det efterblivna länderna överhuvudtaget.” Från Lenins ståndpunkt sett, utgjorde detta emellertid inte något hinder för en allians med den borgerliga nationalistiska rörelsen, ty för Lenin var bönderna den viktigaste komponenten i den ”borgerliga demokratin”. Det handlade om var att ge denna demokrati en mer revolutionär inriktning.

Lenins hela strategiska uppfattning baserades på två antaganden. För det första, att motsättningen mellan den borgerligt-demokratiska nationella rörelsens grundläggande mål – nationellt oberoende och en egen kapitalistisk utveckling – och imperialismens intressen var tillräckligt djup för att utgöra en förhållandevis fast grundval för en allians mellan denna rörelse å ena sidan, och Sovjetryssland samt proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna å andra sidan – detta trots den nationella bourgeoisins vacklan. Det andra av dessa antaganden var att arbetarklassen i kolonierna, till följd av sin extrema numerära, ekonomiska och ideologiska svaghet, inte skulle kunna spela en ledande roll i den nationella befrielserörelsen förrän efter en lång tid. Följande citat ur hans tal på Kominterns 2:a kongress är i detta sammanhang mycket betecknande:

> Det råder inte det ringaste tvivel om att varje nationell rörelse endast kan vara borgerligt demokratisk, eftersom huvudmassan av befolkningen i de efterblivna länderna utgörs av bönder som representerar borgerligt kapitalistiska förhållanden. Det vore en utopi att tro att proletära partier, om de överhuvudtaget kan uppstå i sådana länder, skall kunna genomföra en kommunistisk taktik och en kommunistisk politik i dessa efterblivna länder utan att stå i ett bestämt förhållande till bonderörelsen och utan att i handling stödja den.[189]

Huvudsyftet med detta påstående är att understryka nödvändigheten av att de proletära partierna i kolonierna upprättar förbindelser med och stödjer – Lenin säger inte ”leda”, och detta är uppenbarligen ingen felsägning– bonderörelsen som representerar borgerliga-kapitalistiska förhållanden, eller vilket är samma sak, stödjer den borgerligt-demokratiska nationella rörelsen. Men samtidigt tvivlar Lenin på att sådana proletära partier kan byggas upp

[189] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 384.

i de koloniala länderna. Och detta är logiskt med tanke på de kännetecken som ett parti måste ha om det ska kunna betraktas som ”proletärt” i bolsjevikisk mening.

I Roys schema undveks denna svårighet. Samtidigt som han å ena sidan ansåg det nödvändigt att det kommunistiska avantgardet grep ledningen i den koloniala revolutionen från första början, erkände han å andra sidan, i samma teser, att proletariatet knappt existerade i kolonierna och att den stora massan av jordbruksarbetarna och arbetarna i de fåtaliga lätta- eller råvaruindustrierna hölls kvar i okunnighet till följd av kolonisatörernas politik. I sina teser anmärkte Roy: ”Resultatet av denna politik är att den revolutionära andan, där den finns, endast kommer till uttryck inom den bildade medelklassen.” Roy löste svårigheten genom att hänvisa till att ledningen tillkom proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna. Detta gjorde hans ”asiencentrerade” revolutionsschema ganska motsägelsefullt. Proletariatet i väst, som han ansåg oförmöget att göra revolution i sina hemländer på grund av att det mervärde som utvanns ur kolonierna gjorde det möjligt för kapitalisterna att inympa en reformistisk anda hos arbetarna, detta proletariat tilldelade Roy uppgiften att skola, organisera och mobilisera de exploaterade massorna i kolonierna till revolutionär kamp.

Lenin utgick från sakernas tillstånd sådana som de var för ögonblicket och som de troligen skulle vara i framtiden – sedda i ljuset av den leninistiska revolutionsteorin – så länge som det i kolonierna saknades en social bas som gjorde det möjligt att skapa ett tillräckligt starkt proletärt parti av bolsjevikisk typ. Roys ”asiencentrerade” schema uttryckte subjektivt Orientens revolutionära potential, men visade inte på hur denna skulle kunna utvecklas. Tio år efter Kominterns 2:a kongress skulle några kinesiska kommunister, som lärt av en rik och hård erfarenhet, börja upptäcka detta. Det är emellertid intressant att notera att Lenin, även om han i sina teser höll fast vid uppfattningen om ett ”proletärt parti” av västerländsk typ och därför ansåg att det skulle vara svårt att bygga upp ett sådant parti i kolonierna (vilket i praktiken innebar att ledningen för befrielserörelsen under en lång etapp skulle förbli i den nationella bourgeoisins händer), samtidigt började ifrågasätta värdet av denna partiuppfattning för de koloniala länderna. I några korta anteckningar skrivna under 2:a kongressen, vilka först publicerades i femte ryska upplagan av Lenins verk, återfinner vi följande reflexion: det kommer att bli nödvändigt att ”anpassa både sovjetinstitutionerna och kommunistpartiet (dess sammansättning, speciella uppgifter) till nivån i bondeländerna”.[190] Detta förslag följdes inte upp av Komintern. Det kinesiska kommunistpartiet skulle bli det första att omsätta det i praktiken, men utan att veta om det.

Diskussionen om Lenins och Roys resolutionsutkast på den 2:a kongressen resulterade i att båda ändrades så att skillnaderna dem emellan minskades. Lenin gick med på att man där han förespråkat stöd till den ”borgerligt-demokratiska rörelsen” i kolonierna i stället skulle säga stöd till den ”nationellt revolutionära rörelsen”. Varje kolonial befrielserörelse, förklarade Lenin på kongressen, har nödvändigtvis en ”borgerligt-demokratisk” karaktär, eftersom den förkrossande befolkningsmajoriteten utgörs av bönder, men den kan vara antingen reformistisk eller revolutionär. För att klargöra innebörden av förändringen i teserna sade Lenin: ”vi som kommunister måste och kommer att stödja de borgerliga frihetsrörelserna i kolonialländerna endast i de fall, då dessa rörelser är verkligt revolutionära och då deras representanter inte kommer att hindra oss från att fostra och organisera bönderna och de breda exploaterade massorna i revolutionär anda. Om dessa förutsättningar inte finns, måste kommunisterna i dessa länder bekämpa den reformistiska bourgeoisin.”[191] Tidens och

[190] Lenin, *Collected Works*, op. cit., vol 42, s 202.

[191] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 383. Lenins tal på 2:a kongressen visar att de ståndpunkter som framfördes av Roy och av andra representanter för de koloniala folken otvetydigt hade haft inflytande på honom, och detta fick honom att kraftigt modifiera en del av sina ursprungliga ståndpunkter. Vi kan t ex se detta när han säger: ”Mellan de exploaterande och de koloniala ländernas bourgeoisi har ett visst närmande ägt rum, så att

händelsernas gång skulle visa hur svårt det var att hitta denna sällsynta varelse, en borgerlig befrielserörelse som var villig att inte hindra kommunisterna att skola och organisera de exploaterade massorna i revolutionär anda. Men å andra sidan skulle den turkiska erfarenheten mycket snart visa att sovjetledarna inte tog så allvarligt på detta villkor.

Ytterligare ett villkor som teserna ställde – inte på den borgerliga befrielserörelsen, utan på Komintern självt och på kommunistpartierna – var att alliansen med de nationellt revolutionära rörelserna skulle upprättas, ”men utan att gå samman med dem och alltid i bevarande av den proletära rörelsens oberoende, även i dess embryonala form”. Det förklarades också att det var ”nödvändigt att energiskt bekämpa de försök som görs av befrielserörelser, vilka är varken kommunistiska eller revolutionära, att bära kommunismens färger.”[192]

Den 2:a kongressen godkände ett viktigt teoretiskt förslag som Roy framfört och som Lenin gjorde till sitt och presenterade i följande ordalag: ”Kommunistiska internationalen måste även framföra och teoretiskt motivera den tesen, att de efterblivna länderna med hjälp av de högst utvecklade ländernas proletariat kan gå över till sovjetsystemet och efter vissa utvecklingsstadier till kommunismen – med förbigående av det kapitalistiska utvecklingsstadiet.”[193] Marx hade redan på sin tid formulerat en liknande hypotes för Rysslands vidkommande.[194] Genom att stödja sig på de första erfarenheterna från sovjetiseringen av de mest efterblivna regionerna i det f d tsaristiska imperiet, kom Lenin till följande slutsats: ”Sovjetorganisationens idé är enkel, och den kan tillämpas inte endast på proletära utan också på bondefeodala och halvfeodala förhållanden. På detta område har vi ännu ingen större erfarenhet, men debatten i kommissionen, som några representanter från koloniala länder deltog i, visade obestridligen att det i Kommunistiska internationalens teser måste påpekas, att bondesovjeter, de exploaterades sovjeter, är ett medel som inte endast lämpar sig för de kapitalistiska länderna utan även för länder med förkapitalistiska förhållanden.”[195]

Detta var de mest väsentliga punkterna i de riktlinjer och direktiv som Kominterns 2.a kongress antog om den koloniala frågan. Den 4:e kongressen, som var den sista som Lenin deltog i, behandlade frågan på nytt och fördjupade, i ljuset av den erfarenhet man samlat ihop under de två och ett halvt år som hade förflutit efter den 2:a kongressen, sin teoretiska studie av en del aspekter av den koloniala revolutionen, särskilt de aspekter som rörde den agrara frågan. Denna fördjupade studie, tillsammans med den nationella bourgeoisins beteende i vissa asiatiska länder som gick ut på försoning med imperialismen, fick kongressen att skärpa sin kritik av den borgerliga nationalistiska rörelsen. I de flesta länderna i Orienten, sade de av kongressen antagna teserna, ”är jordfrågan av framträdande betydelse i kampen för frigörelsen från stormakternas despotism. . . Endast en jordrevolution, som åsyftar exproprie-

---

även om de förtryckta ländernas bourgeoisi stöder nationella rörelser, bekämpar den likväl mycket ofta – ja, till och med i flesta fall – på samma gång alla revolutionära rörelser och revolutionära klasser i samförstånd med den imperialistiska bourgeoisin, dvs tillsammans med den. Detta blev ovedersägligt bevisat i kommissionen, och vi ansåg det enda riktiga vara att ta denna skillnad i beaktande och nästan överallt byta ut uttrycket ”borgerligt demokratisk” mot uttrycket ”nationellt revolutionär”.” (Ibid s 384-85.)

Under Stalin-epoken lämnades Lenins och Roys teser, såsom de antogs av kongressen, helt enkelt åt glömskan. I gengäld populariserade man Lenins ursprungliga tesutkast, på vilket Stalin lättare kunde stödja sig för att rättfärdiga sin svanspolitik gentemot den ”nationella bourgeoisin” i Kina, t ex.

[192] *Röda Häften* 6/7, op. cit., s 108-09.

[193] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 386.

[194] Marx och Engels förde fram denna hypotes i förhållande till Ryssland under 1870- och 1880-talen. Den återfinns bl a i förordet till ryska utgåvan av *Kommunistiska Manifestet*. Även om den bara hänför sig till Ryssland, framstår klart den teoretiska betydelse som denna hypotes skulle få under 1920-talet, då revolutionen på den asiatiska kontinenten ställdes på dagordningen som en praktisk fråga. För att denna originella väg, som var annorlunda än den europeiska, skulle kunna bli verklighet, var det emellertid – enligt Marx’ och Engels’ uppfattning – nödvändigt att revolutionen först hade segrat i de kapitalistiska länderna i väst.

[195] Lenin, *Valda verk*, op. cit., band 3, s 385-86

randet av storgodsen, förmår sätta de stora bondemassorna i rörelse och är ägnad att utöva ett avgörande inflytande på kampen mot imperialismen. . . Den revolutionära rörelsen i de efterblivna länderna i Orienten kan ej bli framgångsrik om den ej stöder sig på de breda bondemassornas aktioner.” Och teserna pekade på ett faktum som var mycket viktigt för förståelsen av den nationella bourgeoisins hållning: ”De borgerliga nationalisternas ångest för agrarinka paroller och deras strävan att på allt sätt avlägsna dem (så i Indien, Persien och Egypten) vittnar om den inhemska bourgeoisins intima förbindelse med det feodala och feodalborgerliga godsägarväldet samt om dess ideella och politiska beroende av det senare.” (Att man ”glömde” denna omständighet var, som vi ska se senare, en av anledningarna till Komintern-politikens sammanbrott i den kinesiska revolutionen.)

Denna den koloniala revolutionens inre karaktär, tillsammans med det faktum att revolutionens genomförande angriper imperialismens själva grundval, att ”en avgörande seger för denna revolution är oförenlig med världsimperialismens herravälde”, fick kongressen att dra följande viktiga slutsats: ”den koloniala revolutionens objektiva uppgifter spränger den borgerliga demokratins ramar”. Av detta följde en annan slutsats: ”de härskande klasserna i koloniala och halvkoloniala länder (är) odugliga och obenägna att föra kampen mot imperialismen, för så vitt denna kamp antar en revolutionär massrörelses form”. Utifrån dessa förutsättningar fastslog 4:e kongressen, med mycket större tyngd och eftertryck än den 2:a kongressen, nödvändigheten av att det ”unga proletariatet i kolonierna” kämpade för att uppnå en oberoende ställning inom den ”anti-imperialistiska enhetsfronten” och bli ledande i denna. (Formeln ”anti-imperialistisk enhetsfront” var ett annat sätt att beteckna den av den 2:a kongressen förespråkade alliansen med den nationalrevolutionära rörelsen, men eftersom den 4:e kongressen ägde rum vid en tidpunkt då det i väst talades om ”arbetarnas enhetsfront”, kunde inte Kominterns koloniala ordförråd undgå att betala en liten tribut till Europa.)

Den taktik som kommunistpartierna i kolonierna och halvkolonierna skulle tillämpa sammanfattas i följande avsnitt av teserna:

> En vägran från kommunisterna i kolonierna att deltaga i kampen mot de imperialistiska våldsåtgärderna under förevändning av ett påstått ”försvar” av självständiga klassintressen är en opportunism av sämsta sort, som endast kan diskreditera den proletära revolutionen i Orienten. Som ej mindre skadligt måste man beteckna försöket att avhålla sig från kampen för arbetarklassens mest trängande alldagliga intressen till förmån för det ”nationella enandet” eller ”borgfreden” med den borgerliga demokratin. De kommunistiska arbetarpartierna i de koloniala och halvkoloniala länderna står inför en dubbel uppgift: å ena sidan kämpar de för den mest radikalt möjliga lösningen av en borgerligt-demokratisk revolutions uppgifter, som avser erövrandet av statlig oavhängighet; å andra sidan organiserar de arbetare och bondemassorna till kamp för sina särskilda klassintressen, varvid de utnyttjar alla motsättningar i det nationalistiska borgerligt-demokratiska lägret. . . Arbetarklassen i kolonierna och halvkolonierna måste vara medvetna om att endast ett utvidgande och fördjupande av kampen mot stormakternas imperialistiska ok kan trygga dess roll som revolutionens ledarskap. Omvänt är endast arbetarklassens och de halvproletära befolkningsskiktens politiska uppfostran och ekonomisk-politiska organisering i stånd att ge kampen mot imperialismen en revolutionär prägel.

På ett annat ställe i teserna betonas nödvändigheten av att proletariatet vinner bondemassornas stöd: Endast så kan det verkligen bli den koloniala revolutionens förtrupp.[196]

Den viktigaste motsägelsen i 4:e kongressens teser låg, liksom i 2:a kongressens, i att detta proletariat, som tilldelades så komplicerade och enorma uppgifter, var en ytterst svag grupp i det koloniala samhället – något som t o m erkändes i Roys teser. Även i de asiatiska länder som hade genomgått en viss industriell utveckling, såsom Kina, Indien och holländska Ostindien, var andelen arbetare av den totala befolkningsmängden mycket liten. Dessutom var

[196] *Till massorna!*, op. cit., s 180-187. Även i Sandegren, op. cit., s 193-199.

det en mycket ung arbetarklass som saknade revolutionära traditioner och politisk erfarenhet och hade en mycket låg kulturell nivå. Den stora majoriteten var analfabeter. Proletariatet i dessa länder skulle mycket snart ge prov på kampvilja, men detta räckte inte till för att det skulle kunna spela den roll som den tilldelades av Komintern-resolutionerna. Dessutom var det inte ovanligt att denna arbetarklass, åtminstone en del skikt som arbetade på de mest moderna företagen, hade en materiellt privilegierad ställning i jämförelse med den stora fattiga massan av befolkningen. Detta gjorde det lättare för reformistiska och korporativistiska tendenser att tränga in i de fackliga organisationerna. Om den sociala sammansättningen av kommunistpartierna i kolonierna hade måst vara proletär i enlighet med den europeiska modellen, skulle de knappast ha kunnat uppfylla sin uppgift som ett teoretiskt och politiskt avantgarde för den nationalrevolutionära rörelsen. De kommunistpartier som bildades i kolonierna under Kominterns första år, bestod i verkligheten av studenter och intellektuella samt några små arbetarkärnor. Den ledande kadern bestod med få undantag av intellektuella. Men Komintern ansåg att denna dominans av intellektuella utgjorde den största svagheten hos kommunistpartierna i kolonierna: Huvudfrågan för Komintern var att ”proletarisera” dem. Komintern var uppenbarligen ur stånd att fatta att den koloniala revolutionen kunde genomföras under ledning av ett parti som huvudsakligen bestod av bönder, när det gällde massan av dess militanter, och av intellektuella, när det gällde sammansättningen av dess ledande kader. Det enda som framgår klart av Kominterns olika teser om den koloniala frågan, är avsaknaden av en klar uppfattning om hur problemet skulle lösas. För det mesta undveks det helt sonika.

Bortsett från detta avgörande problem, återspeglar 4:e kongressens teser en viss ansträngning att fördjupa analysen, som uttrycker den erfarenhet och de kunskaper som samlats under de två och ett halvt år som hade förflutit sedan den 2:a kongressen. Men teserna är inte fria från ett av de viktigaste karakteristiska dragen hos teserna från den 2:a kongressen: De var fortfarande alltför abstrakta, med allmänna formuleringar som ”täckte” mycket komplicerade och olika verkligheter. Roy hänsyftade på detta i sitt tal:

> Vi trodde att vi kunde klumpa ihop dem (länderna i Orienten) allihopa, och behandla detta problem som om det var ett generellt problem, bara därför att de alla var politiskt, ekonomiskt och socialt efterblivna. Men detta var ett misstag. Idag vet vi att länderna i Orienten inte kan betraktas som en homogen helhet, vare sig politiskt, ekonomiskt eller socialt. Följaktligen utgör frågan om Orienten en fråga som för Kommunistiska internationalen är mycket mer komplicerad än kampen i väster – under förutsättning att Internationalen tar den på allvar.[197]

Denna brist på nyansering kvarstod emellertid i 4:e kongressens teser. Trots att det fanns så viktiga nyligen inträffade erfarenheter som den turkiska och persiska revolutionen, och rörelserna i Indien och Egypten, försökte inte kongressen göra någon grundläggande analys av någon av dessa. I likhet med alla de övriga Komintern-kongresserna, koncentrerade den sig på problemen i väst. Om systemet med ett ultracentraliserat världsparti törnade emot den nationella verklighetens mångfald i väst, skulle denna motsättning få ännu allvarligare konsekvenser för den teoretiska och praktiska ledningen av den revolutionära kampen i kolonierna.

Den 5:e kongressen, som hölls sommaren 1924, kort efter Lenins död, var ännu mer inriktad på europeiska problem, vilket föranledde kritik från delegater från kolonierna, liksom vid 2:a kongressen. Manuilskijs rapport om den ”nationella och koloniala frågan” behandlade huvudsakligen de fall av nationellt förtryck som hade uppkommit i Europa som ett resultat av första världskriget, och en stor del ägnades åt att prisa det sätt på vilket den nationella och koloniala frågan hade lösts i Sovjetunionen. ”En mycket intressant klausul i vår konstitution ... säger att

[197] Schram and Carrre d’Encausse, op. cit., s 190. I detta tal gör Roy en intressant analys i vilken han försöker göra en differentiering som inte kom till uttryck i de teser som kongressen antog.

varje nation som utgör en del av de Socialistiska sovjetrepublikernas union kan lämna denna när som helst. Detta kan genomföras utan några som helst inskränkande formaliteter, som en ensidig handling."[198] Den kritik som formulerats av Lenin i december 1922, när han fruktade att denna "intressanta klausul" skulle visa sig vara en "papperslapp", doldes för de utländska kommunistpartidelegaterna. Inte heller fick de veta att orsaken till att rätten till avskiljande inte inskränkts av några formaliteter var att den var begränsad av ett absolut hinder som inte hade något formellt över sig: omöjligheten av att utöva rätten i praktiken. I stället för en ärlig analys av den sovjetiska erfarenheten när det gällde den koloniala frågan, något som skulle ha varit mycket lärorikt för de utländska kommunisterna, ägnade sig Manuilskij åt ett mystifierande försvarstal.

Den mest väsentliga nyhet som 5:e kongressen introducerade i den inriktning som hade antagits av den 4:e kongressen var att avsevärt nedtona de koloniala kommunistpartiernas kritiska hållning till den nationella bourgeoisin. Den 5:e kongressen lade tyngdpunkten på samarbetet med denna bourgeoisi. Roys synpunkter kritiserades hårt. Man gick in i den period då den sovjetiska utrikespolitiken byggde på en tyst allians med Tyskland och betraktade den anglo-franska imperialismen som sin huvudfiende. Enligt Stalin fanns det en stor fara för ett krig riktat mot Sovjetunionen, och Storbritannien drog i trådarna i den nya antisovjetiska komplotten. Stalin sökte allierade bakom "fiendelinjerna". Han trodde att han i väst hade funnit sådana i fackföreningsledarna som, inför den brittiska arbetarrörelsens radikalisering under denna period, hade intresse av att uppvisa hjärtliga relationer till de sovjetiska fackföreningsledarna. I öster var de enda möjliga allierade av någon betydelse– enligt den stalinistiska realismens sätt att se på saken – de borgerliga nationalistiska rörelser som var inbegripna i kamp med den anglo-franska imperialismen. Om Stalin var skeptisk till de västerländska kommunistpartiernas revolutionära förmåga (vi har redan tittat på hans synpunkter 1923 om KPD), så gällde detta i ännu högre grad kommunistpartierna i kolonierna som faktiskt spelade en mycket liten roll vid denna tidpunkt. Vid tiden för 5:e kongressen fanns det i hela Asien (inberäknat Egypten men bortsett från Yttre Mongoliet, som *de facto* var ett sovjetiskt protektorat) nio Kominternsektioner. Dessa var sektionerna i Kina (800 medlemmar), i Java (2 000), i Persien (600), i Egypten (700), i Palestina (100), i Turkiet (600), och i Japan och Korea där det fanns små illegala grupper, och i Indien där partiet fortfarande inte var organiserat i nationell skala och där det bara fanns några utspridda celler med mycket få medlemmar.[199]

Därför är det inte förvånande att Stalin satte hela sitt hopp till koloniernas "nationella bourgeoisi". Detta gällde särskilt den bourgeoisi som fr o m 1923-24 verkade besluten att fullborda sin nationella och "borgerligt-demokratiska" revolution i det asiatiska land som hade störst betydelse för sovjetstatens strategiska intressen. Denna revolution riktade sig mot de två imperialistmakter som vid denna tidpunkt var farligast för Sovjetunionens säkerhet, nämligen den brittiska imperialismen, som var ett hot i både Europa och Asien, och den japanska imperialismen, som var ett ständigt hot i det sovjetiska Fjärran Östern. Tanken på ett Kina enat som nation under Sun Yat-sen (som sade sig vara en stor vän till den ryska revolutionen och sökte sovjetstatens hjälp till sin frigörelsekamp) och under hans parti Kuomintang var tillräckligt frestande för att Stalin skulle prioritera alliansen med den kinesiska "nationella bourgeoisin", som Sun Yatsen antogs representera, framför varje annat doktrinärt eller politiskt hänsynstagande. Och givetvis för att låta teserna från Kominterns 4:e kongress falla i glömska.

---

[198] *Fifth Congress of the Communist International*, Abridged Report, s 195, och *Inprecorr* (engelska utgåvan, vol 4, nr 54 (4 augusti 1924), s 573.
[199] *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 4, nr 75 (12 augusti 1924), s 607.

Den kinesiska revolutionen

Under de första månaderna 1927 gick den kinesiska revolutionen in i en kritisk fas. Kuomintangarmén, under Chiang Kai-sheks befäl, hade under sommaren 1926 genomfört Nordexpeditionen, vars mål var att ena landet och göra det oberoende genom att utsträcka Sun Yat-sens republik över hela Kina. (Sun Yat-sen hade konsoliderat sin ställning i området kring Kanton från och med 1923-24 tack var den sovjetiska hjälpen, som gjorde det möjligt för honom att skapa en egen militärstyrka.)[200] Den republikanska armén avancerade snabbt, och i slutet av 1926 kunde Kuomintangregeringen installera sig Wuhan vid Yangtse. Dess myndighet sträckte sig redan över ett tiotal provinser i södra och centrala Kina. I mars 1927 befriades Nanking och Shanghai. Men samtidigt som de republikanska styrkorna ryckte fram, gick också arbetar- och bondemassorna till aktion. Strejker och lokala resningar följde inte bara Kuomintangarméns framryckning i spåren, utan ibland föregick och underlättade de denna. Detta skedde i Shanghai, som föll i händerna på en arbetarmilis, organiserad av kommunistpartiet och fackföreningarna innan Chiangs trupper anlände. Denna massrörelse bland arbetarna och bönderna antog en sådan omfattning och tog sig sådana uttryck – i en del distrikt genomförde bondeförbunden *sin egen revolution*, en agrar revolution – att den skrämde både den kinesiska bourgeoisin och imperialistmakterna. De senare skickade skyndsamt militära förstärkningar till sina baser på kinesiskt territorium, de beryktade ”koncessionerna”. Med deras hjälp organiserade bankirerna och ”kompradorbourgeoisin” i Shanghai kontrarevolutionen.

Fram till dess hade kommunistpartiet varit Kuomintangs allierade. Rättare sagt: Det hade utgjort en integrerad del av Kuomintang. Dess militanter var samtidigt anslutna till det parti som grundats av Sun Yat-sen. De deltog i Kuomintangs ledning, men i minoritetsställning. Komintern betraktade Kuomintang som den politiska organisation som var lämpad att föra den kinesiska revolutionen till ett lyckligt slut i dess borgerligt-demokratiska ”etapp”, och definierade Kuomintang som ett ”block av fyra klasser” – arbetare, bönder, småbourgeoisi och nationell bourgeoisi. I mars 1926 hade EKKI upptagit Kuomintang i Internationalens led som ett ”sympatiserande parti”, och utnämnt Chiang Kai-shek till ”hedersmedlem” i EKKI:s presidium. Ett år senare, mellan april och juli 1927, vände sig Chiang Kai-shek och Kuomintang mot det kinesiska kommunistpartiet och gjorde sitt yttersta för att tillintetgöra detta.

Den 12 april 1927 gjorde Chiangs trupper, tillsammans med de väpnade band som organiserats av borgarna i Shanghai, en överraskningsattack mot de kommunistiska och fackliga organisationerna. På några få dagar hade tusentals kommunister och revolutionära arbetare, bland dem framträdande kommunistparti- och fackföreningsledare, blivit grymt mördade eller kastats i fängelse. Kominternledningen ansåg att ”Chiang Kai-sheks kupp” uttryckte den ”nationella bourgeoisins”, dvs Kuomintangs ”högerflygels”, övergång till kontrarevolutionen, medan ”vänsterflygeln”, som representerade ”småbourgeoisin”, förblev i det revolutionära lägret. Regeringen i Wuhan var i vänsterflygelns händer. Enligt Kominterns analyser representerade denna ”vänster” 90 % av ”fyrklassblocket” och var det *verkliga* Kuomintang. Till en början fördömde faktiskt ”vänstern” Chiangs statskupp. Kuomintang

[200] Den 7 april 1921 träffades i Kanton 200 parlamentsdeputerade som valts 1913 och beslöt att bilda en nationell republikansk regering i opposition mot den reaktionära pekingregeringen, som i verkligheten bara var en av de många reaktionära, militaristiska klickar som hade delat upp Kina mellan sig efter 1911 års revolution (de s k krigsherrarna). Kanton-församlingen valde Sun Yat-sen till ledare för den nya regeringen, med titeln president för den kinesiska republiken. Men i juni 1922 störtades Sun Yatsen-regeringen av en av ”krigsherrarna” och han tvingades fly till Shanghai. Sun återupprättade sin makt 1923 och lyckades konsolidera den i Kanton-området tack vare den överenskommelse han samma år hade slutit med Sovjetryssland, som försåg honom med vapen och militära specialister för att upprätta en egen armé. (Se Jacques Guillermaz, *A History of the Chinese Communist Party, 1921-1949*, Methuen, London, 1972, s 5, 77-8.)

splittrades politiskt, militärt och territoriellt. Wuhan-regeringen, med de militära styrkor som förblev den trogen, kontrollerade provinserna i landets inre. Samtidigt kontrollerade Chiang Kai-shek – som bildade en egen regering i Nanking – kustprovinserna och utvidgade terrorn mot kommunisterna och arbetar- och bondeorganisationerna till alla områden som befann sig under hans välde. Wuhan blev, enligt Komintern, ”revolutionens centrum” och två kommunister gick med i Koumintang-regeringen där. Men den agrara revolutionen antog allt mer hotande proportioner i de provinser som kontrollerades av Wuhan, trots kommunistpartiets ansträngningar att hålla tillbaka den. Den 15 juni, tre månader efter Chiangs ”förräderi”, gick ”vänster”-Kuomintang samma väg som ”högern”: Den kastade ut kommunisterna ur Kuomintang och armén, mördade och fängslade de revolutionära arbetar- och bondemilitanterna. Under de följande månaderna kom ”högern” och ”vänstern” överens och Chiang Kai-shek erkändes som Kuomintangs högste ledare. När kommunistpartiet hade decimerats, skingrats och tvingats under jorden, försökte det – i enlighet med Kominterns instruktioner – rädda situationen genom att organisera en rad desperata väpnade kupper. Det berömda Kanton-upproret, i december 1927, var en av dessa. Alla krossades, och i början av 1928 var partiets blodiga nederlag ett fullbordat faktum.

Omedelbart efter Chiangs kupp inleddes en diskussion i Kominterns ledande organ, i det sovjetiska partiet och i det kinesiska kommunistpartiet. Diskussionen genomgick flera faser – allteftersom händelseutvecklingen tillförde ”dossieren” nya element – och pågick fram till Kominterns 6:e kongress (sommaren 1928). De olika ståndpunkter som konfronterades var emellertid eniga på en central punkt. Detta bekräftas senare både i de versioner som det kinesiska kommunistpartiet har gett av sin historia fram till idag, och av den sovjetiska historieskrivningen. Även historikerna i väst är överens om detta: Det katastrofala nederlag som det kinesiska kommunistpartiet råkade ut för 1927 var inte ett oundvikligt resultat av vissa styrkeförhållanden, utan hade i första hand sin rot i allvarliga politiska misstag gjorda av kommunistledningen. Delvis skulle detta omdöme bekräftas i praktiken av den fortsatta händelseutvecklingen. De kommunistiska grupper som lyckades undkomma repressionen och förflyttade tyngdpunkten av sin aktivitet till de agrara zonerna lyckades mycket snabbt organisera revolutionära baser, med maktorgan och väpnade styrkor, vilka snabbt utvidgades under de följande åren. Detta avslöjade, i efterhand, möjligheten av en annorlunda taktik än den som hade lett till nederlaget. Det visade att kommunistpartiet, trots att de objektiva förutsättningarna för en revolutionär seger i nationell skala ännu inte fanns, skulle ha kunnat undvika nederlaget om det förutsett Kuomintang-bourgeoisins ”förräderi” (varningstecknen hade hopats sedan ett år tillbaka) .och inte låtit sig överraskas av den kontrarevolutionära kuppen. ”Det andra revolutionära inbördeskriget” skulle ha kunnat startas utifrån positioner som var mycket fördelaktigare för arbetar- och bonderörelsen.[201] I Analyserna från 1927-28

[201] I den ”Resolution om några frågor i vårt partis historia” som antogs den 20 april 1945 av KKP:s centralkommittés 7:e utvidgade plenarmöte (efter den 6:e kongressen), efter det att det hade förts en längre diskussion inom partiets ledande kretsar, gavs följande karakteristik av orsakerna till nederlaget 1927: ”Revolutionen slutade med nederlag därför att den reaktionära klicken i Kuomintang, som då var allierad med oss 1927, förrådde revolutionen därför att denna klicks och imperialisternas sammanlagda styrka var mycket stark; och *särskilt* därför att de högeravvikande ståndpunkterna i vårt parti, med Chen Tu-hsiu som talesman, utvecklades till en kapitulationslinje under revolutionens avslutande period (omkring sex månader) ...” (Mao Tse-tung, *Selected Works*, vol. 4, Lawrence and Wishart, London, 1956, s 172. Min kursiv, FC). J. Guillermaz’ noggranna och detaljerade dokumentariska studie kommer i stort sett till samma slutsats, även om denne författare lägger större vikt vid de allmänna objektiva villkor som gjorde en seger omöjlig för KKP i denna situation. Det råder ingen tvivel om att det låg till på detta sätt, men det är en sak att det var omöjligt att segra, nederlagets karaktär en helt annan. Detta är i huvudsak den slutsats som också Lucien Bianco kommer fram till (*The Origin of the Chinese Revolution*, OUP, London, 1972). Denna period av den kinesiska revolutionen, och det förkrossande ansvar som Stalin och Komintern bar för dess nederlag, underkastades för första gången en

kunde inte ta denna senare bekräftelse med i beräkningen, men en undersökning av de förefintliga styrkorna och deras dynamik gjorde det möjligt att dra slutsatsen att nederlaget inte var ett oundvikligt resultat av objektiva omständigheter, utan snarare av politiska misstag. Problemet var att utifrån denna slutsats bestämma dessa misstags natur och vilka som hade ansvaret för de misstag som gjorts.

Efter ett års diskussioner summerade Bucharin, i sin rapport till Kominterns 6:e kongress, Internationalens lednings ståndpunkt på följande sätt:

> Vi kan här än en gång göra en återblick och behandla några av den kinesiska revolutionens viktigaste problem. Det kinesiska kommunistpartiet har, som ni känner till, lidit ett svårt nederlag. Detta är ett faktum. Frågan inställer sig om detta nederlag var ett resultat av att Komintern haft en felaktig taktik i den kinesiska revolutionen? Kanske var det verkligen felaktigt att bilda ett block med bourgeoisin? Kanske var det dödssynden, det största misstaget, som föranledde de andra misstagen och efter hand, steg för steg, medförde det kinesiska proletariatets nederlag?

Bucharin besvarade sin fråga på följande sätt:

> I det stora hela är det inte den taktiska huvudlinjen som var felaktig, utan de politiska handlingarna och den praktiska tillämpningen av den linje som följdes i Kina. För det första: I början av den kinesiska revolutionen, under den period vi samarbetade med Kuomintang, var vårt misstag att vi *inte tillräckligt kritiserade Kuomintang. Ibland var vårt parti ett bihang* till Kuomintang i stället för en allierad. För det andra: Det kinesiska kommunistpartiet misslyckades med att förstå förändringen i den objektiva situationen, övergången från ett stadium till ett annat. Det var således under en viss tid möjligt att marschera tillsammans med den nationella bourgeoisin, men vid ett visst stadium av utvecklingen *var det nödvändigt att förutse nära förestående förändringar* ... För det tredje: Vårt parti agerade ibland som *en broms på massrörelsen, en broms på den agrara revolutionen, och en broms på arbetarrörelsen*. Detta var fatala misstag, och de bidrog givetvis till att orsaka kommunistpartiets och det kinesiska proletariatets nederlag. Efter en hel rad nederlag började partiet beslutsamt att arbeta för att rätta till sina opportunistiska misstag. Men denna gång, som så ofta brukar ske, hamnade en del kamrater i den motsatta ytterligheten. De förberedde inte resningar med tillräcklig noggrannhet, de utvecklade påfallande putschistiska tendenser och äventyrspolitik av värsta slag.[202]

Vi har här en utmärkt sammanfattning av de politiska misstag som ledde till det kinesiska kommunistpartiets nederlag 1927 – under förutsättning att vi inskjuter två grundläggande rättelser: (a) misstagen var inte begränsade till det kinesiska kommunistpartiets ”praktiska tillämpning” av linjen, utan hade sina rötter i den ”taktiska huvudlinje” som Kominternledningen hade antagit; och (b) där Bucharin talar om ”det kinesiska kommunistpartiet” bör vi i stället läsa ”Kominterns ledning”, eller ”det kinesiska kommunistpartiet som tillämpade den linje och de instruktioner de fått från Moskva”.

Det berättigade i den andra av dessa rättelser följer mer eller mindre axiomatiskt av det slags relationer som existerade mellan det kinesiska kommunistpartiet och Kominterns högsta ledning. som var likadana som dem mellan den senare och vilken av de övriga nationella sektionerna som helst). Detta gällde framför allt under perioden 1924-27, då händelserna i Kina fick en världsomspännande betydelse och den sovjetiska regeringen direktintervenerade i dem. Det var oundvikligt att EKKI, under Stalins uppsikt, inte bara lade fast den ”taktiska huvudlinjen”, utan också noga kontrollerade dess praktiska tillämpning. De fakta som har kommit fram under de senaste tjugo åren, genom den rikliga historiska och politiska litteratur som behandlar den kinesiska revolutionen, gör det rimligt att anta att det ”förmyndarskap”

---

allmän analys i *The Tragedy of the Chinese Revolution*, av Harold Isaacs (London, 1938). (Boken finns idag i en reviderad upplaga, publicerad av Stanford University Press, Stanford California, 1961, Ö. anm.)

[202] *Inprecorr* (engelska utgåvan), nr 41, 1928, s 733-4 (min kursiv FC). Bucharin var högste ledaren i Komintern – trots att han redan var underordnad Stalin – under den kinesiska revolutionens kritiska period (1926-27).

som Komintern och sovjetregeringen under denna period utövade över det kinesiska partiet mycket liknade den de utövade över det spanska kommunistpartiet under inbördeskriget.[203] När EKKI sköt allt ansvar på den kinesiska partiledningen, och speciellt på dess generalsekreterare Chen Tu-hsiu, följde EKKI bara en norm som redan hade blivit rutin. Vad de av Bucharin uppräknade misstagen beträffar, utgjorde de inte bara misstag vid ”tillämpningen”, utan hade sina rötter i den ”taktiska huvudlinjen”, något som Trotskij visade på ett briljant sätt i sina skrifter från 1927 och 1928. När det gäller dessa två frågor – misstagens karaktär och ansvarsförhållandena – kan vi här inte göra mer än att mycket kortfattat nämna de viktigaste punkterna.

Formen för och innehållet i alliansen mellan Kuomintang och det kinesiska kommunistpartiet (KKP) diskuterades och beslutades inte genom en överenskommelse mellan de två partierna, utan var ett resultat av direkta förhandlingar mellan Sun Yat-sen och representanter för Komintern, och särskilt för sovjetregeringen. Det dokument som fastlade KKP:s linje var den deklaration som Sun Yat-sen och sovjetambassadören Joffe gjorde den 26 januari 1923. Där

---

[203] I de olika versioner av sitt partis historia som de maoistiska ledarna publicerat fram till idag, har de omsorgsfullt undvikit att göra en kritisk analys av den roll som Stalin och Komintern spelade, och undanhållit den information och de dokument som de måste förfoga över (även om en del av den relevanta dokumentationen bara finns i de sovjetiska arkiven). Fram till den sino-sovjetiska konflikten saknades inte bara kritik, utan Stalins och Kominterns roll framställdes på ett apologetiskt sätt, liksom i de andra kommunistiska partierna. När konflikten väl hade börjat, ansåg de kinesiska ledarna att det skulle vara ”fördelaktigt” att i sin kamp mot sovjetledarna ta på sig försvaret av Stalin och av det stalinistiska arvet och bara formellt erkänna ”vissa fel” hos Stalin – vissa som gällde icke-kinesiska problem, andra som konkret gällde den kinesiska revolutionen. I det dokument som publicerades i *Renmin Ribao* och *Hongqi* den 13 september 1963, under titeln ”Till frågan om Stalin”, sades: ”När vi försvarar Stalin, försvarar vi inte hans fel. De kinesiska kommunisterna fick för länge sedan försthandserfarenhet av en del av hans misstag. Några av de felaktiga ”vänster”- och högeropportunistiska riktningar som vid en eller annan tidpunkt framträdde i Kinas kommunistiska parti, uppstod, vad deras internationella ursprung beträffar, under inflytande av vissa av Stalins misstag. I slutet på 20-talet, under 30-talet samt i början och mitten av 40-talet bekämpade de kinesiska marxist-leninisterna, företrädda av kamraterna Mao Tse-tung och Liu Shao-chi, de stalinska misstagens inflytande. De övervann steg för steg ”vänster”- och högeropportunismens felaktiga linjer och ledde slutligen den kinesiska revolutionen till seger. Men eftersom en del av de felaktiga idéer, som Stalin framförde, godtogs och tillämpades av vissa kinesiska kamrater, bör vi kineser bära ansvaret.” (*Till frågan om Stalin*, Kultur- och informationsavdelningen vid Kinesiska Folkrepublikens Ambassad i Sverige, s 9. Dokumentet finns också med i den av Oktoberförlaget 1977 publicerade dokumentsamlingen ”Den stora polemiken”. Citatet ovan återfinns i denna bok på s 114-115, men namnet Liu Shao-chi har här strukits. Ö. anm.) Det finns utan tvivel en viss sanning i den ståndpunkt som förs fram i citatet. De kinesiska kommunisterna, liksom de tyska, franska, spanska osv, borde inte – och kan historiskt inte – komma undan sitt ansvar för de misstag som gjordes av respektive partier, även om de var resultatet av en strikt tillämpning av de linjer och direktiv de Fatt från Moskva. Men denna attityd blir särskilt skadlig från det ögonblick den används för att komma ifrån det grundläggande problemet, som inte är så mycket Stalins eller någon annan viss Komintern-ledares personliga ansvar, utan ett ideologiskt, politiskt och organisatoriskt *systems* ”ansvar” – ansvaret hos en mekanism som ovillkorligt underordnade den revolutionära rörelsens behov i varje land – och i internationell skala – under sovjetstatens intressen. Och detta t o m utan att de arbetande i Sovjetunionen hade makt att bestämma vilka dessa intressen var – denna makt monopoliserades av ett byråkratiskt skikt, som i sin tur var underkastat en personlig diktatur. Maoistledarnas, och i synnerhet Maos, historiska merit består faktiskt i att de, efter det svåra nederlaget 1927, i allt större utsträckning lösgjorde den kinesiska revolutionära rörelsen från Stalins och det stalinistiska Kominterns kontroll. Men denna merit kan bli större när de beslutar att berika den internationella revolutionära rörelsen med en objektiv och kritisk studie av Stalins och Kominterns roll i den kinesiska revolutionen. Ett av hindren för detta är utan tvivel den nu pågående Mao-kulten, därför att en sådan studie skulle nödvändigtvis kräva en kritisk revidering av en hel rad omdömen som Mao gjort om Stalin och Komintern. Det verkar inte som det ögonblick är nära, då de kinesiska kommunisterna kommer att kunna visa, som K.S Karol uttrycker det, att ”av-maoiseringen skulle bli en berikande och inte ett förnekande av skrifterna av den man som på samma gång var den kinesiska revolutionens upphovsman, teoretiker och historiker” (K.S. Karol, *China: The Other Communism*, Heinemann, London, 1967, s 142). I sin bok presenterar K.S. Karol på ett levande sätt, med hjälp av de kontakter han fick under sitt Kina-besök, KKP:s historia ”som de ser denna idag”. Och ”de ser” den genom att vägra se en del av dess viktigaste aspekter.

sägs det att ”varken den kommunistiska ordningen eller sovjetsystemet kan införas i Kina”. Det gemensamma målet måste vara ”Kinas enande och nationella oberoende”.

I förhandlingarna mellan de sovjetiska representanterna och Sun Yat-sens representanter beslutades också om den form som samarbetet mellan Kuomintang och KKP skulle ta. Sun Yat-sen var emot en allians mellan de två partierna som sådana och accepterade enbart att kommunisterna anslöt sig till Kuomintang individuellt och underordnade sig Kuomintangs disciplin. Till en början förkastade KKP:s centralkommitté en sådan lösning och sade att det skulle innebära att partiets politiska oberoende sattes på spel och sprida förvirring bland massorna. Men till slut accepterades Kominterns beslut. KKP:s 3:e kongress (juni 1923) godkände, fastän under kraftigt motstånd, inträdet i Kuomintang. Och i enlighet med Kominterns linje förklarade manifestet från kongressen att Kuomintang ”måste vara huvudkraften i den nationella revolutionen och ta ledningen av denna”.[204] Det är överflödigt att understryka i vilken grad en allians under sådana villkor gick stick i stäv med teserna från Kominterns 2:a och 4:e kongresser.

Sun-Joffe deklarationen var naturligtvis inte ett uttryck för en teoretiskt utarbetad ståndpunkt om den kinesiska ekonomins omognad för det ”kommunistiska systemet”, och preciseringen att inte heller det ”sovjetiska systemet” passade Kina var mycket avslöjande. Hade inte Lenin, på Kominterns 2:a kongress och vid andra tillfällen, sagt att sovjetsystemet mycket väl lämpade sig för Orientens agrara länder? Deklarationen var en politisk kompromiss genom vilken sovjetledarna, och följaktligen Komintern och de kinesiska kommunisterna, garanterade Sun Yat-sen att de inte skulle försöka ge den ”nationella revolutionen” ett socialt-revolutionärt innehåll. Det var framför allt en garanti mot den agrara revolutionen, vars spöke skrämde Kuomintangbourgeoisin.[205] Dessutom blev de kinesiska kommunisternas underordnande under Kuomintangs disciplin allt mer oförenligt med KKP:s politiska och organisatoriska oberoende, allteftersom Kuomintang från och med 1924 – med hjälp från de sovjetiska rådgivarna och Komintern-delegaterna – omvandlades till ett centraliserat parti uppbyggt på liknande sätt som bolsjevikpartiet. Kort sagt, fr o m 1923 bestod kontentan i Kominterns ”taktiska huvudlinje” för den kinesiska revolutionen i att erkänna och stödja den ledning som representerades av Sun Yat-sens borgerligt-nationalistiska rörelse. I Komintern-dokumenten och i Stalin-texterna från perioden 1924-1927 kan man finna många isolerade formuleringar som verkar motsäga – som formellt motsäger – denna ”huvudlinje”, men i motsats till vad Bucharin sade på Kominterns 6:e kongress, stod den ”praktiska linje” som tillämpades i Kina inte i motsättning till ”huvudlinjen”, utan var en exakt tillämpning av dess huvudinnehåll.

Till en början handlade Komintern, och på dess direktiv KKP, på ett fullständigt pragmatiskt sätt. Det gällde att anpassa faktorn ”den kinesiska kommunismen”, som man inte kunde bortse ifrån, till alliansen mellan sovjetregeringen och Sun Yat-sens regering. Denna allians blev utomordentligt värdefull för sovjetledarna så snart som det öppnade sig ett realistiskt perspektiv på att Suns regering skulle omvandlas till Kinas nationella regering. Men när denna anpassning väl skett på det politiska och praktiska planet, var det nödvändigt för

---

[204] Se Guillermaz, op. cit., s 77-78. Citatet från manifestet från KKP:s 3:e kongress är hämtat från G.D.H. Cole, *History of Socialist Thought*, vol IV, Part 2, Macmillan, London 1958, s 783. Cole nämner att det finns en not med Sun Yat-sens handstil, i vilken han accepterar att kommunisterna går med i Kuomintang på villkor att de accepterar Kuomintang-disciplinen (ibid, s 782). (I engelsk översättning finns manifestet även i Brandt, Schwartz, Fairbank, *A Documentary History of Chinese Communism*, Atheneum, New York, 1973, s 71-72. Ö. anm.)

[205] I januari 1922 deltog representanter för Kuomintang i ”Kongressen för folken i Orienten” som hölls i Petrograd, och där fastslog de, i polemik mot de kommunistiska delegaterna, att jordreformen inte borde genomföras i Kina förrän efter det att landet enats under en nationell regering (Guillermaz, op. cit., s 71).

Komintern och Stalin att rättfärdiga den med den ”marxist-leninistiska” teorin. Detta var inte lätt om man utgick från antagandet att Kuomintang var den kinesiska nationella bourgeoisins parti.

Därför formulerade Stalin i maj 1925 tesen att det i Kina hade skett en klyvning mellan denna bourgeoisis konservativa och revolutionära flyglar. Den senare, som huvudsakligen representerade ”den revolutionära småbourgeoisin”, befann sig i Kuomintang. Följaktligen kunde Kuomintang betraktas som huvudsakligen ett ”arbetar- och bondeparti”, i vilket ett ”block av två krafter” förverkligades: ”det kommunistiska partiet och den revolutionära småbourgeoisins parti”. Ett sådant ”block” var både tillåtligt och ändamålsenligt sade Stalin, ”om det inte binder det kommunistiska partiet till händer och fötter” och ”om det gör det lättare för det kommunistiska partiet att i praktiken leda den revolutionära rörelsen”. När Stalins verk publicerades flera år senare, korrigerades denna text så att varje hänsyftning på Kuomintang ströks. Händelserna hade grundligt visat att den ”nationella bourgeoisin”, inklusive dess mesta reaktionära flygel, inte bara hade varit en del av Kuomintang alltsedan dess bildande, utan också partiets verklige ledare, och att uttrycket ”bunden till händer och fötter” perfekt beskrev KKP:s situation i Kuomintang.[206]

Närvaron av den ”nationella bourgeoisin” var så uppenbar att Stalin mycket snart tvingades ändra sin argumentation, naturligtvis utan att erkänna att han gjort detta. På EKKI:s 6:e plenum (mars 1926) definierades Kuomintang som ”ett revolutionärt block av arbetare, bönder, de intellektuella och den urbana demokratin”. Och i maj 1927, efter Chiangs förräderi, förklarade Stalin att denna formulering skulle förstås som ”ett block av arbetarna, småbourgeoisin (den urbana och rurala), och den nationella bourgeoisin”. Samtidigt förklarade han att det han ville ha sagt i maj 1925 inte var att Kuomintang *redan* var ett ”arbetar- och bondeparti”, utan att det *borde* göra allt för att bli ett sådant parti, att det *tenderade* att bli ett sådant parti.[207]

Olyckligtvis förhindrade KKP:s opportunistiska misstag att det verkliga Kuomintang blev det ideala Kuomintang som Stalin hade skisserat. Men om det verkliga Kuomintang inrymde den ”nationella bourgeoisin”, hur skulle man i så fall förklara att EKKI:s 6:e plenum upptog detta parti i Internationalen som ett ”sympatiserande parti” och utnämnde dess nye ledare (Sun Yat-sen hade avlidit ett år tidigare) till ”hedersmedlem” i presidiet? I sin förklaring 1927 föredrog Stalin att inte nämna denna ”detalj”, som aldrig mer skulle nämnas i den sovjetiska historieskrivningen.

Samtidigt som Moskva på detta sätt hyllade honom, riktade Chiang Kai-shek sitt första slag mot kommunisterna. Natten mellan den 20 och 21 mars 1926 arresterade han de kommunistiska kadrarna vid militärskolan i Whampoa, satte de sovjetiska rådgivarna i husarrest, fängslade ett stort antal kommunister och fackföreningsmän i Kanton, avväpnade Kanton-Hongkong-strejkkommitténs strejkvakter och omringade fackföreningslokalerna med trupper. Chiang hade ännu inte föresatt sig att krossa kommunisterna, eftersom ”Nordexpeditionen” höll på att förberedas och han behövde den sovjetiska militärhjälpen. Hans målsättning var att stärka sin ledande ställning inom Kuomintang genom att försvaga den småborgerliga ”vänstern” och fjättra kommunisterna ”till händer och fötter”. Han lyckades fullständigt med detta. Wang Ching-wei, som var ledare för Kanton-regeringen och ”vänstern”, tvingades att gå i exil. På sitt sammanträde den 15 maj antog Kuomintangs exekutivkommitté, på Chiangs uppmaning, en rad antikommunistiska åtgärder. KKP måste förbinda sig att strikt respektera

[206] I Schram och Carrre, op. cit., s 226-227, återges Stalins originaltext, som publicerades i *Pravda* den 22 maj 1925. Den ”korrigerade” versionen återfinns i J. Stalin, *Den nationella och koloniala frågan*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1941, s 286-287.
[207] Stalin, *Works*, vol 9, engelska versionen, s 250-251; Degras, op. cit., II, s 277.

Sun Yat-sens ”Folkets tre principer” och överlämna en fullständig lista på de kommunister som var medlemmar i Kuomintang; kommunister skulle inte längre kunna inneha ledande poster i Kuomintang, och deras andel av medlemsantalet i partiet och statsapparaten fick inte överstiga en tredjedel av det totala antalet; kommunisterna förbjöds att bilda fraktioner i Kuomintang; KKP: och Kominterns direktiv måste underställas en blandad Kuomintang-KKP-kommitté för avgörande.[208] Chen Tu-hsius omedelbara reaktion var att föreslå EKKI att KKP skulle lämna Kuomintang och upprätta en allians på en ny grundval.

Denna KKP-ståndpunkt kritiserades skarpt i *Pravda*, och i Kanton antog Borodin, sovjet-regeringens representant hos Kuomintang, en försonlig hållning gentemot Chiang (som han fick de kinesiska kommunisterna att antaga) och böjde sig för de åtgärder som Kuomintangs exekutivkommitté hade beslutat. Chen Tu-hsiu tvingades publicera en artikel i denna anda, en artikel som efter katastrofen 1927 skulle användas av Komintern för att anklaga honom för opportunism. Även om den än en gång underkastade sig Komintern-disciplinen, föreslog KKP-ledningen Borodin att en del av de vapen som skickats till Kuomintangarmén av sovjetregeringen skulle användas för att beväpna militära styrkor kontrollerade av partiet, för att förbereda sig för den händelse att Chiang Kai-shek skulle göra ett nytt kuppförsök. Förslaget förkastades. Enligt Chen Tu-hsiu förklarade Komintern-delegaten den taktik som skulle följas med följande ord: ”Den nuvarande perioden är en period under vilken kommunisterna bör göra kuli-arbetet åt Kuomintang.”[209]

Kort därefter igångsattes Nordexpeditionen. De sovjetiska militära rådgivarnas operations-planer och direkta ingripande under expeditionen spelade en viktig roll för dess framgång. Chiang Kai-shek beordrade att all aktivitet från arbetar- och bonderörelsen bakom fronten måste upphöra medan de militära operationerna pågick. ”Generalissimos” kontrarevolutionära inställning, liksom hans diktatoriska aspirationer, blev allt tydligare. KKP-ledningens situation blev alltmer ohållbar, för den var fångad mellan trycket från den revolutionära massrörelsen, som växte mycket snabbt (delvis spontant, delvis på initiativ från de lokala kommunistiska kadrarna) – och de krav som Kuomintang-disciplinen ställde på den. De tendenser som ville lösa denna gordiska knut genom att lämna Kuomintang och återvinna full handlingsfrihet växte. Men Stalin motsatte sig kategoriskt detta när frågan restes på EKKI:s 7:e plenum i november–december 1926. Han uttryckte sig på följande sätt: ”Man säger att de kinesiska kommunisterna borde utträda ur Kuomintang. Detta skulle vara felaktigt, kamrater. Det skulle vara ett mycket allvarligt fel om de kinesiska kommunisterna nu lämnade Kuomintang. Hela den kinesiska revolutionens förlopp, karaktär och perspektiv talar otvetydigt för att de kinesiska kommunisterna bör stanna kvar i Kuomintang och förstärka sitt arbete där.”[210] Samtidigt kritiserade han de kinesiska kommunisterna för att de inte tillräckligt beslutsamt drivit på den agrara revolutionen och arbetarrörelsen. EKKI antog en resolution som i korthet krävde av KKP (a) att det till varje pris skulle hålla sig kvar i Kuomintang och (b) att det beslutsamt skulle driva på den agrara revolutionen. Det var lätt att skriva en sådan resolution i Moskva, men den var omöjlig att tillämpa i Kina, om inte annat än av den enkla anledningen att nästan alla ledande medlemmar i Kuomintang – ”högern” och ”vänstern”,

---

[208] Guillermaz, op. cit., s. 99-100.

[209] Från det brev som Chen Tu-hsiu riktade till medlemmarna i KKP i december 1929 kort efter det att han hade uteslutits ur partiet för att ha insisterat på behovet av en grundlig diskussion om det som hade hänt. Detta brev är av stort intresse, både mänskligt och historiskt. (Dokumentet finns i engelsk översättning i *Trotsky on China*, Monad Press, New York, 1976, s 597-619. Det finns även i svensk översättning på både marxistarkivet och MIA Ö. anm.)

[210] Stalin, *Works*, op. cit., vol 8, s 383. I juni 1926 hade KKP:s centralkommittés plenum beslutat ”att föreslå att partiet återupprättade sin egen existens och ersatte sin rådande underkastelse inom Kuomintang med ett formellt två-parti-block”, men Komintern ansåg detta beslut vara felaktigt, och det omsattes inte i praktiken (Harold R. Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*, op. cit., s 103).

arméofficerarna och statsfunktionärerna, partiapparaten – på ett eller annat sätt hade band till jordegendomen, och inte precis av blygsammare format.[211] I den konkreta situationen i Kina 1926-1927 måste man prioritera ett av dessa två krav. Komintern-delegaterna och de sovjetiska rådgivarna på platsen löste dilemmat genom att prioritera alliansen med Kuomintangs borgerliga ledning. KKP följde deras instruktioner och blev – som Bucharin senare skulle säga – en ”broms” på bonderörelsen som befann sig i uppsving.

Efter Chiang Kai-shek statskupp skärpte Komintern denna ”praktiska linje” ännu mer. Den kommunist som ledde jordsbruksdepartementet i Wuhan-regeringen måste använda sin ställning för att hålla tillbaka den revolutionära bonderörelsen, därför att dess ”överdrifter” äventyrade enheten med ”vänster”-Kuomintang. Den 30 juni antog KKP:s centralkommitté en resolution som förde denna eftergiftspolitik till sin spets. Resolutionen föreskrev bland annat att ”Massorganisationerna – arbetarnas, böndernas och andras – måste underställas Kuomintang-myndigheternas ledning och kontroll; kraven från de folkliga arbetar- och bonderörelserna osv måste stå i överensstämmelse med de resolutioner som antagits av Kuomintangs kongress eller centrala exekutivkommitté, liksom regeringens dekret och lagar.”[212] Partiet självt medverkade alltså till att förlama och demoralisera de styrkor som det fortfarande förfogade över. Två veckor senare kunde ”vänster”-Kuomintang ostraffat följa Chiangs exempel och utlösa sin terror mot kommunisterna i Wuhan-regeringens område.

Händelserna i Kina sammanföll med den avgörande fasen i duellen mellan Stalin och den trotskistiska och zinovjevitiska oppositionen. Några dagar innan Chiang Kai-sheks förräderi hade oppositionen gjort en grundlig kritik av den politik som fördes i Kina och förutsagt att den skulle föra till nederlag för proletariatet. Under den period som följde på Chiangs kupp fördjupade Trotskij denna kritik och förutspådde ”vänster”Kuomintangs övergång till kontrarevolutionen. Stalins belägenhet på den teoretiska och politiska debattens plan blev allt svårare: Händelserna i Kina visade på ett alltför tydligt sätt att oppositionen hade rätt. Detta började samtidigt att stå klart beträffande inrikessituationen i Sovjetunionen. Stalin övergick då från diskussion till repression. Oppositionsanhängarna förhindrades att försvara sina ståndpunkter i pressen och i sovjetorganisationerna. Detta gällde särskilt den kinesiska revolutionen. Kort därefter uteslöts de ur partiet. Och i januari 1928 deporterades de till Sibirien.[213]

Men Chiang Kai-sheks och Kuomintangs förräderi (jag använder begreppet ”förräderi” bara därför att det är bekvämt; i själva verket, som Trotskij sade, ”förrådde de inte sin klass utan våra illusioner”) kunde inte ”tystas ned” med metoder som var lika snabba som de som an-

---

[211] I sitt brev, nämnt i not 209 ovan, förklarar Chen Tu-hsiu att Komintern hade instruerat dem att konfiskera de stora jordägarnas och de rika böndernas jord, men utan att röra Kuomintangofficerarnas egendomar. Men det var inte ”en enda av borgarna, jordägarna, tuchunerna eller adelsmännen i Hunan- och Hupeh-provinserna som inte var släkt med eller gammal vän till officerarna vid denna tid. Alla jordägare var direkt eller indirekt beskyddade av officerarna” (*Trotsky on China*, op. cit., s 605). I Lucien Biancos utomordentliga studie (op. cit.) visas denna aspekt av den kinesiska revolutionen mycket tydligt, dvs de många banden mellan bourgeoisin på alla nivåer och de agrara strukturerna.

[212] Citerat i Guillermaz, op. cit., s 137.

[213] En utförlig analys av den roll som den kinesiska frågan spelade i kampen mellan Stalin och oppositionen ges i Deutschers Trotskij-biografi (svensk översättning, René Coeckelberghs Partisanförlag, Mölndal, 1971-72). Deutscher påpekar, med objektivitet, att oppositionen tog itu med problemet mycket sent. Även om Trotskij från och med 1924 vid ett antal tillfällen hade uttryckt sitt ogillande av KKP:s underordnande under Kuomintang, tog han inte itu med problemet på allvar förrän en kort tid före Chiang Kai-sheks förräderi. Dessutom fanns det teoretiska meningsskiljaktigheter mellan Trotskij och Zinovjev-Kamenev-gruppen beträffande den strategi som borde följas i den kinesiska revolutionen. Zinovjev och Kamenev kritiserade KKP:s underordnande under Kuomintang, men var i grunden eniga med Stalin om att den kinesiska revolutionen enbart kunde segra som en borgerligt-demokratisk revolution. (Större delen av Trotskijs skrifter om den kinesiska revolutionen finns nu samlade i engelsk översättning i *Trotsky on China*, op. cit. I utgivarens förord kritiseras även Deutschers värdering av Trotskijs agerande. ö.a.)

vändes för att täppa till munnen på oppositionen. Ända fram till sista ögonblicket hade sovjetpartiets press och ledande organ talat om Kuomintang som den kinesiska revolutionens stora parti och Chiang Kai-shek hade prisats mer än någon av KKP-ledarna. Likadant i Kominterns publikationer.

För att klara sig ur denna knipa användes två metoder: mystifiering i ord och äventyrspolitik i handling. Det förklarades att Stalins och Kominterns linje alltid hade varit riktig, att den ”nationella bourgeoisins” förräderi hade förutsetts, men att de kinesiska kommunisterna olyckligtvis hade varit oförmögna att tillämpa linjen och förbereda sig för att bjuda förräderiet spetsen. Och som ett passande straff avsatte Komintern Chen Tu-hsiu från hans post som generalsekreterare och ersatte honom med Ch”ü Ch”iu-pai. Från denna tidpunkt skulle KKP:s alla olyckor sedan dess bildande förklaras med hjälp av denna magiska formel: Chen Tuhsiu.[214]

Det andra förfaringssättet bestod i att sporra den nya KKP-ledningen – som var psykologiskt mottaglig för detta p g a den dubbla effekten av sina allierades förräderi och Kominterns kritik – till att omedelbart sätta igång en motoffensiv där man fortfarande hade organiserade styrkor. Några få ”revolutionära resningar” i Kina, hur kortvariga de än var, skulle kunna utnyttjas propagandistiskt i Moskva och tjäna som ”dialektiska vapen” mot oppositionen. På detta sätt övergick partiet, utan övergång, från högeropportunism till ”vänster”-äventyrlighet, vilket kostade det kinesiska partiet nya nederlag och offer. Den mest tragiska episoden var Kantonuppror, som direkt organiserades av Kominterns sändebud. Enligt Trotskij var det faktum att det sammanföll med SUKP:s 15:e kongress (december 1927) ingen tillfällighet.[215] Då dessa

---

[214] Tillsammans med Li Ta-chao var Chen Tu-hsiu huvudansvarig för införandet av marxismen i Kina. Som en personlighet med prestige bland intelligentian var han en av grundarna av kommunistpartiet. Chen besatt en stor intellektuell ärlighet och uttryckte alltid klart sina meningsskiljaktigheter med kominterndirektiven även om han till slut följde dessa. När Stalin och Komintern gjorde honom till syndabock för partiets nederlag, accepterade han inte denna roll, framförallt p g a intellektuell ärlighet. Hans brev till partimedlemmarna (se not 209) börjar som följer: ”Sedan 1920 (republikens nionde år) har jag arbetat tillsammans med kamraterna med att grunda partiet, med att uppriktigt verkställa Internationalens ledares, Stalins, Zinovjevs, Bucharins och andras opportunistiska politik, och därmed fört den kinesiska revolutionen till ett skamligt och sorgligt slut. Fastän jag har arbetat dag och natt, överträffar mina fel mina förtjänster. Naturligtvis bör jag inte imitera några av de gamla kinesiska kejsarnas hycklande bekännelser: ”Jag, en person, är ansvarig för alla folkets synder” och ta på mig alla de misstag som orsakade misslyckandet. Inte desto mindre skulle jag skämmas över att inta samma hållning som en del ansvariga kamrater emellanåt intar – bara kritisera de tidigare opportunistiska misstagen och undantaga sig själva.” Efter sin uteslutning ur partiet 1929, anslöt sig Chen till den trotskistiska oppositionen för en viss tid, men intog samma kritiska hållning gentemot denna: ”Inte ens oppositionens banér äger den ”himmelske läraren” Changs förtrollning” (ledaren för den taoistiska religionen som hade makt att fördriva demonerna). (Citaten på s 597 och 598 i *Trotsky on China*, op. cit. Ö. anm.) Chen Tu-hsiu arresterades av Kuomintangs polis 1932 och dömdes till tretton års straffarbete. Han dog 1942. Jacques Guillermaz (op. cit., s 46-51) ger en biografisk skildring av Chen Tu-hsius intellektuella och politiska bana fram till partiets grundande. (Se också: Benjamin I. Schwartz, *Chinese Communism and the Rise of Mao*, Harper & Row, 1967, s 7 ff: Ö. anm.)

[215] Guillermaz, op. cit., s 161. Kanton-resningen var organiserad direkt av två representanter för Komintern, den tyske kommunistledaren Heinz Neumann och den tidigare Komsomol-ledaren, georgiern Besso Lominadze. Vid den tiden var båda betrodda anhängare till Stalin, vilket emellertid inte förhindrade att de avrättades under utrensningarna 1936-38.

Kort efter det att ”vänster”Kuomintang började sin förföljelse av kommunisterna, skrev Stalin en artikel i *Pravda* i vilken han jämförde denna episod med det slag som riktades mot bolsjevikerna i juli 1917, och ansåg ”det sannolikaste perspektivet” vara att det ”inom den närmaste framtiden – inte nödvändigtvis inom ett par månader, men inom sex månader, eller inom ett år från nu” skulle komma ”ett nytt uppsving för revolutionen”. I detta fall, fortsatte Stalin, ”kan frågan om att bilda arbetar- och bondedeputerades sovjeter bli en aktuell fråga, som en paroll för dagen och som en motvikt mot den borgerliga regeringen” (Stalin, *Works*, op. cit., vol 9, s 366). Syftet med denna artikel var att minimera betydelsen av det nederlag som KKP lidit och rättfärdiga den politik som till dess hade förts gentemot ”vänster”-Kuomintang. Stalin ville jämföra Kuomintangs förräderi med Kerenskij & Co:s, och framställa det som om den kurs som den kinesiska revolutionen följde ledde till seger på samma sätt som i bolsjevikernas fall. När Stalin väl hade gjort denna förutsägelse, måste han göra allt för att den

ansträngningar hade misslyckats och KKP fullständigt hade krossats, avsatte Komintern Ch"ü Ch"iu-pai som anklagades för "putschism". För att "proletarisera" partiet ersattes Ch"ü Ch"iu-pai med en arbetare, Hsiang Hsung-fa, som visade sig vara ur stånd att klara uppgiften. Partiets verklige ledare blev en annan intellektuell, Li Li-san. Denne skulle, liksom Chen Tu-hsiu och Ch"ü Ch"iu-pai, dyrt få betala sin trohet mot Kominterns politik: Han avsattes i september 1930, även han anklagad för "putschism". Den nye generalsekreteraren, Wang Ming, som sänts direkt från Moskva för att ta över ledningen för KKP, skulle förbli på sin post ända till januari 1935. Då, tre månader efter det att den Röda armén inlett den långa marschen, valde den ledande kärnan i den lilla staden Tsunyi för första gången en ny generalsekreterare utan inblandning från Moskva.

Med valet av Mao segrade i KKP en uppfattning om den kinesiska revolutionen som hade utarbetats steg för steg alltsedan nederlaget 1927, i nära samband med praktiken, av den grupp som bildats kring Mao i den stora "röda basen" i Kiangsi. Kominterns linje under dessa år vilade på samma teoretiska fundament som tidigare, men på det taktiska planet karakteriserades den av den "tredje periodens" ultravänsterism och äventyrspolitik.[216] De på varandra följande officiella KKP-ledarskapen försökte samvetsgrannt tillämpa linjen och stötte nästan ständigt på motstånd, ibland i det fördolda och ibland öppet, från Mao-gruppen. Men denna förfogade i allt större utsträckning över den verkliga makten – politisk och moralisk auktoritet och väpnade styrkor – i baserna på landsbygden, och det var endast där som partiet och massrörelsen utvecklades, medan de i städerna alltmer försvagades. I oktober 1932 tvingades den officiella partiledningen, som till dess hade verkat underjordiskt i Shanghai, ta sin tillflykt till Kiangsi-basen, där den till synes övertog befälet över de väpnade styrkorna och trängde undan Mao. Detta sista försök från Kominterns sida att återupprätta sin auktoritet och sin kontroll över den kinesiska sektionen höll på att sluta med en ännu större katastrof än 1927. Den officiella ledningen beordrade en statisk strategi inför Chiang Kai-sheks femte kampanj mot de röda baserna. Den kinesiska Röda armén i Kiangsi stod på gränsen att utplånas och det återstod ingen annan utväg än att göra en stor reträtt mot nordväst. Detta militära bakslag för den officiella ledningen underlättade utan tvivel den maoistiska fraktionens politiska seger.[217]

"Samexistensen" mellan Komintern-linjen och den maoistiska linjen under en så lång period beror förmodligen inte bara på den "maktposition" som Mao hade som ledare för "Röda armén" och Kiangsi-"sovjeterna". Den måste ha underlättats av en annan omständighet: Vid första anblicken föreföll skillnaderna mellan de två linjerna inte vara av teoretisk eller grundläggande karaktär. De verkade vara av taktiskt och begränsat slag och härröra ur ett sakernas tillstånd som betraktades som övergående (t ex det faktum att arbetarrörelsen i städerna hade krossats för en tid, vilket tvingade partiet att huvudsakligen stödja sig på baserna på landsbygden, något som förklarade tendensen hos "omogna" kommunister att

---

skulle bekräftas av verkligheten. Detta ger nyckeln till den äventyrliga politik som följdes under de sista månaderna 1927 och som skulle kulminera i Kanton-resningen.

[216] Se not 57 i detta kapitel, och det avsnitt i texten som den hör till.

[217] KKP:s officiella historiker förklarar denna period på följande sätt: "Under denna kampanj (Chiang Kai-sheks femte offensiv mot Kiangsi-basen, FC) misslyckades den Röda armén att bryta fiendens inringning beroende på den helt felaktiga militära linjen att bara stanna på defensiven och beroende på andra felaktiga politiska linjer som fördes av partiets ledande organ . . . Under den Centrala röda arméns Långa marsch fortsatte partiets centrala ledande organ att göra militära misstag, vilka vid ett flertal tillfällen försatte den Röda armén i svår belägenhet och orsakade mycket svåra förluster då fienden blockerade marschvägen och förföljde eftertruppen. För att rädda den hotade Röda armén och Kinas revolutionära sak, förde kamrat Mao Tse-tung och andra kamrater en beslutsam kamp och lyckades sammankalla en utvidgad konferens med partiets centralkommittés politbyrå i januari 1935, i Tsunyi, i Kweichow-provinsen. Med majoriteten av kamraterna medvetna om problemen och med deras stöd, avlägsnade Tsunyikonferensen "vänster"-opportunisterna från partiledningen och satte kamrat Mao Tse-tung i ledningen för partiet" (Hu Chiao-mu, *Thirty Years of the Communist Party of China*, Lawrence and Wishart, London 1951, s 39).

överdriva böndernas roll osv). Framförallt utmanade Mao aldrig öppet den teoretiska uppfattning om den kinesiska revolutionen som var förhärskande i Komintern. När det gällde definitionen av den kinesiska revolutionens karaktär, dess etapper osv, stod Mao formellt på Kominterns och Stalins sida, mot Trotskijs linje.

Denna teoretiska uppfattning bestod i det stora hela av Stalins dogmatisering av den leninistiska teorin (i 1905 års upplaga) om den borgerligt-demokratiska revolutionen: Den var en överföring av detta recept till den kinesiska skådeplatsen (precis som den senare skulle överföras till den spanska arenan), med tillägg av ett element som skulle utgöra den kinesiska borgerligt-demokratiska revolutionens särdrag i förhållande till den ryska modellen, nämligen antiimperialismen. Detta särdrag utnyttjade Stalin för att rättfärdiga alliansen med Kuomintang (och formen för denna allians) fram till nederlaget 1927. Enligt Stalin betydde den kinesiska revolutionens antiimperialistiska karaktär att den kinesiska nationella bourgeoisin kunde spela en progressiv och t o m revolutionär roll som var mer genomgripande och sträckte sig över en längre period än den ryska liberala bourgeoisin. Därav följde teorin om ”fyrklassblocket” och indelningen av den kinesiska revolutionen i tre stadier (i stället för två, som den ryska revolutionen), som hade antiimperialismen gemensamt men skildes åt av sitt sociala innehåll, de olika klassernas roll osv. Under den första etappen, som var borgerligt-demokratisk till innehållet, var bönderna, den urbana småbourgeoisin och den nationella bourgeoisin allierade till proletariatet. Den nationella bourgeoisins övergång till kontra-revolutionen, varvid den för en tid ryckte med sig småbourgeoisin, utgjorde slutet på denna etapp. Under den andra, som började 1927 var revolutionen till sin karaktär fortfarande borgerligt-demokratisk, men proletariatets allierade var bara bönderna, och kanske små-bourgeoisin i städerna. Revolutionens seger i denna etapp skulle leda till upprättandet av en arbetarnas och böndernas revolutionärt-demokratiska diktatur under proletariatets hegemoni. Så snart som denna regim hade fyllt sin uppgift – likvidera de feodala strukturerna, fullfölja den antiimperialistiska kampen osv – skulle man kunna övergå till den tredje etappen: den socialistiska revolutionen.[218]

Trotskij kritiserade denna uppfattning mycket hårt. ”Det första stadiet” betecknade han som ren mensjevism, och såg i detta den teoretiska roten till den politik som gjorde KKP till ett bihang till Kuomintangs borgerliga ledning och därmed ledde till nederlag. Beträffande ”den andra etappen”, anklagade Trotskij Stalin för att ha glömt erfarenheterna från 1917 – som visade omöjligheten av en ”arbetarnas och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur” som ett mellanliggande stadium mellan den borgerliga och den proletära diktaturen – och anklagade honom för att göra om sitt misstag från april 1917, då han stod i opposition till Lenins teser. För Trotskij kunde den kinesiska revolutionen bara segra som en socialistisk revolution under proletariatets diktatur. Det faktum att den kinesiska revolutionens viktigaste och mest omedelbara fiende var imperialismen, och att den inte kunde segra utan att besegra imperialismen, innebar inte – hävdade Trotskij – att den kinesiska bourgeoisin kunde spela en mer revolutionär roll än den ryska liberala bourgeoisin, utan snarare det motsatta. Inte bara därför att den kinesiska nationella bourgeoisin hade gemensamma intressen med imperialismen samtidigt som den förtrycktes av denna. (Trotskij pekar på denna aspekt av problemet, han pekar t ex på att det inte finns någon ”avgrund” mellan kompradorbourgeoisin” och den ”nationella” bourgeoisin, men han insisterar inte på denna punkt.) Hans viktigaste argument var den kinesiska bourgeoisins svaghet. Den var mycket svagare än den ryska bourgeoisin till följd av Kinas större ekonomiska efterblivenhet och p g a den navelsträng som förenade den kinesiska bourgeoisin med de agrara strukturerna. Skillnaden mellan denna svaghet och

[218] Jag sammanfattar här Stalins teser om den kinesiska revolutionen, vilka han framlade i en serie skrifter. Se särskilt: ”Questions of the Chinese Revolution” och ”Notes on Contemporary Themes: II, China” (Stalin, *Works*, op. cit., vol 9, s 224-234 och 337-369).

världsimperialismens enorma styrka gjorde det omöjligt för den kinesiska bourgeoisin att, på basis av nationella styrkor, vidta någon kraftfull aktion mot imperialismen. ”Den kinesiska bourgeoisin är tillräckligt realistisk och tillräckligt väl bekant med världsimperialismens natur för att förstå att en verkligt allvarlig kamp mot den senare skulle kräva ett sådant uppsving bland de revolutionära massorna att det först och främst skulle bli ett hot mot bourgeoisin själv.”[219]

Historien skulle ge Trotskij rätt i att den kinesiska revolutionen bara kunde segra som en socialistisk revolution, men skulle visa att han (tillsammans med Stalin och Komintern) hade fel beträffande vägen till segern och den roll de olika klasserna skulle spela. För Trotskij måste det kinesiska proletariatet med nödvändighet vara revolutionens viktigaste drivkraft och ledare. I motsättning till hans eget schema – eftersom den kinesiska bourgeoisins organiska svaghet åtföljdes av proletariatets organiska svaghet – överförde han i detta avseende den europeiska klichén på Kina, vilket fick honom att underskatta bondemassornas roll. Efter nederlaget 1927 skrev han: ”Det kommer att bli möjligt att på allvar tala om perspektivet av en agrar revolution endast på villkor att det kommer en ny stigande våg av den proletära rörelsen på offensiv.”[220] Idé europeiska revolutionerna hade faktiskt de proletära ”offensiva vågorna” i allmänhet föregått de agrara. Men i den kinesiska revolutionen efter 1927 skedde det motsatta. Det skulle rentav aldrig mer komma några fler proletära ”offensiva vågor”.[221] Trotskijs strategiska uppfattning om världsrevolutionen, som var mer utpräglat ”europeisk” än Lenins i slutet av dennes liv,[222] skulle få honom att dra en annan slutsats som historien inte bekräftat, nämligen att revolutionen inte kunde segra i Asien innan den segrat i Europa. (Det var otvivelaktigt underskattningen av den revolutionära potentialen hos bondemassorna i kolonierna som fick honom att göra detta antagande.)

Det är självklart att dessa Trotskijs idéer svårligen kunde entusiasmera Mao. Underskattningen av bonderörelsens revolutionära roll och underordningen av den asiatiska revolutionen under den europeiska revolutionen gick stick i stäv med Maos egna uppfattningar. Även i frågan om den nationella bourgeoisin stod Mao närmare Stalin. Trotskij förnekade givetvis inte möjligheten och lämpligheten av tillfälliga kompromisser med den nationella bourgeosin, men han hade, som vi sett, en mycket mer negativ uppfattning om dess roll än Stalin. Mao var aldrig ”vänsterist” i denna fråga. Han skilde omsorgsfullt mellan bourgeosins olika delar, inte bara inom den ”nationella” bourgeoisin, utan också inom ”komprador”-bourgeoisin och t o m bland storgodsägarna. Han var alltid redo att göra kompromisser och sluta allianser, så länge de var fördelaktiga för den revolutionära rörelsen, och under det anti-japanska kriget visade han sig vara en mästare i detta avseende. Det han på inga villkor accepterade, var att de revolutionära styrkorna underordnades någon som helst borgerlig eller småborgerlig allierad, eller att den kinesiska revolutionen underordnades utländska modeller eller intressen. Redan i hans Kiangsi-skrifter ser man hans klara medvetenhet om den kinesiska revolutionens egenart och dess stora historiska uppgift. Det var därför som han kom i konflikt med Stalins politik under den ”Stora alliansen”.

---

[219] Trotskij, *The Third International after Lenin*, Pathfinder Press, New York, 1979, s 174 [sv. övers. *Tredje internationalen efter Lenin*]. Trotskijs viktigaste arbeten om den kinesiska revolutionen återfinns i denna bok och i den tidigare nämnda *Trotsky on China*. Det bör nämnas att Trotskij aldrig avvisade möjligheten och lämpligheten av att i vissa situationer göra tillfälliga kompromisser med den nationella bourgeoisin.

[220] Ibid, s 195.

[221] Man kan inte påstå att arbetarrörelsens uppsving föregick bonderörelsens ens under perioden 1924-27. I den östra delen av Kwangtung-provinsen nådde organiseringen och mobiliseringen av bondeföreningarna en anmärkningsvärt hög nivå redan 1922. (Se Guillermaz, op. cit., s 88-89.)

[222] Inte bara därför att Lenin under sista perioden av sitt liv skymtade möjligheten av att den asiatiska revolutionen skulle föregå den europeiska och bana väg för den senare, utan också därför att han hade en större förståelse för den revolutionära potentialen hos bondemassorna i Orienten.

Trots de nämnda skiljaktigheterna, hade Trotskij, Stalin och det stalinistiska Komintern i grunden samma europeiska sätt att se på den kinesiska revolutionen, vilket speglade de historiska begränsningarna hos den marxistiska teori som skapats i det europeiska laboratoriet. För att överskrida dessa begränsningar var det nödvändigt att ha fötts i Hunanprovinsen. Trots detta skulle processen bli besvärlig, ty den europeiska marxismens scheman hade redan erövrat – även om det var med avsevärd fördröjning jämfört med varorna från den västerländska industrin – en betydande marknad inom den revolutionära intelligentian i Kina.

Maos berömda ”Rapport om en undersökning av bonderörelsen i Hunan” (mars 1927) representerar utan tvivel den första levande och grundliga sammansmältningen mellan marxismen och Kinas komplexa sociala och politiska verklighet. Utan stereotypa marxistiska formler, men med tillämpning av den marxistiska metoden, har vi här en analys av anatomin och dynamiken hos det kinesiska samhällets viktigaste del: livet på landsbygden. ”Rapporten” visar *denna* värld på alla nivåer – sociologiskt och ekonomiskt, politiskt och kulturellt. Den beskriver den som skakad av ett jordskalv som slår sönder allt, från egendomen och den politiska och ekonomiska makten till familjerelationerna och fäderneärvda vanor. Här har vi den Kinesiska Revolutionen med stora bokstäver, revolutionen som växt fram ur samhällets innersta. I kontrast till *denna* revolution rar det shanghaiska arbetaravantgardets heroiska uppror sina verkliga blygsamma dimensioner. Hunan-erfarenheterna visar helt klart vem som är huvudpersonen, den avgörande kraften, i den kinesiska revolutionen. Marxisten Mao hade ett år tidigare skrivit en annan text som är av stort intresse, men som tydligt var tillrättalagd för att stämma överens med det ortodoxa postulatet (I ”Analys av klasserna i det kinesiska samhället”, skrev han att ”industriproletariatet har blivit den ledande kraften i den revolutionära rörelsen”.) Men i Hunan kapitulerar han inför verklighetens vittnesbörd. Med en bondes försiktighet (som han senare skulle fortsätta att iaktta i sin ständiga konflikt med Kominterns linje) ifrågasatte Mao inte uttryckligen proletariatets roll. Han begränsar sig till att undvika denna besvärliga punkt och till att med vältaligheten hos fakta visa att den kinesiska revolutionens avgörande styrka låg i landsbygdens fattiga massor. Han säger att partiet måste revidera de ståndpunkter som det hittills hade formulerat beträffande bonderörelsen, och han uppmanar partiet att beslutsamt ställa sig i spetsen för denna rörelse. Låt oss komma ihåg att detta var vid den tidpunkt, då Kuomintang började sin repression mot bonderesningarna och då KKP-ledningen, i överensstämmelse med Kominterns linje om enhet med Kuomintang till varje pris, försökte dämpa den agrara revolutionen:

> Inom mycket kort tid kommer flera hundra miljoner bönder i Kinas mellersta, sydliga och nordliga provinser att resa sig som en mäktig storm, som en orkan, en kraft så snabb och våldsam att ingen makt, hur stark den än må vara, förmår att hålla den tillbaka. De kommer att krossa alla bojor som binder dem och storma framåt på vägen till befrielse. De kommer att sopa alla imperialisterna, krigsherrarna, de korrupta ämbetsmännen, lokala tyrannerna och elaka herrskapen i graven. Varje revolutionärt parti och varje revolutionär kamrat kommer att prövas av dem och efter deras beslut godtas eller förkastas. Vi har tre ting att välja på. Ska vi gå i spetsen för och leda dem? Ska vi släpa efter dem, gestikulerande och kritiserande? Eller ska vi ställa oss i vägen för och bekämpa dem? Varje kines är fri att välja, men händelserna kommer att tvinga er att träffa ert val snabbt.[223]

Mao hade redan gjort sitt val som han under sin fortsatta revolutionära verksamhet aldrig skulle frångå. Komintern fortsatte orubbligt att hålla fast vid dogmen om ”den borgerligt-demokratiska revolutionen under proletariatets hegemoni”. I sina skrifter gav Mao – vanligen mycket flyktigt – sin tribut åt den rituella formeln, men hela deras innehåll, liksom den praktiska aktivitet de återspeglade, skulle förbli trogen andan i ”rapporten” från 1927. Ställd inför fakta – konsolideringen och expansionen av de ”röda baserna” på landsbygden, organiseringen i dessa av en makt av sovjettyp i huvudsak byggd på bönder, skapandet av en

[223] Mao Tse-tung, *Valda verk*, band 1, Danelius bokförlag, Göteborg, 1966, s 20, 26.

”Röd armé” som visade sig förmögen att gång på gång slå tillbaka attackerna från Chiang Kai-sheks trupper, medan arbetarrörelsen i städerna samtidigt inte förmådde lyfta på huvudet – ansträngde sig Komintern på det utarbetande planet för att tvinga in dessa fakta i sitt teoretiska schema. Sovjetmakten i ”de röda baserna” måste ses som ett embryonalt förverkligande av arbetarnas och böndernas revolutionärt-demokratiska diktatur under arbetarklassens ledning; den Röda armén, en arbetar- och bondearmé under proletariatets ledning osv – trots att arbetarna i alla dessa organismer, liksom i de existerande partiorganisationerna i dessa områden, bara utgjorde isolerade komponenter i obetydlig minoritet och enbart i den mån de i praktiken upphört vara arbetare. Men samtidigt ansträngde sig Komintern för att få till stånd en förändring av denna situation för att verkligheten skulle anpassas till teorin. Komintern utövade ständigt påtryckningar på KKP-ledningen för att den skulle koncentrera sin största uppmärksamhet och sina ansträngningar till städerna och prioritera arbetarnas kampformer: strejker, demonstrationer osv.[224] Men det värsta, det som skulle få de mest ödesdigra konsekvenserna och t o m mer än en gång sätta själva existensen av de ”röda baserna” på spel, var Kominterns inriktning att i förtid använda de väpnade styrkor som upprättats i dessa baser för att erövra städerna. Det mest slående exemplet på detta tilldrog sig våren 1930, då Röda armén från Kiangsi-basen och andra baser i centrala Kina sattes in för att erövra de stora städerna i regionen: Changsha, Wuhan och Nanchang. KKP-ledningen, som följde Kominterns instruktioner, fattade beslut om denna operation av två skäl.

Det första skälet var att EKKI:s presidium i februari 1930 hade dragit slutsatsen att det var ”ett uppsving i världens arbetarrörelse” och att det höll på att öppnas ”enorma perspektiv för att det nuvarande revolutionära uppsvinget ska växa över i en revolutionär situation i de ledande kapitalistiska länderna och i kolonierna”. Man pekade särskilt på Kina, därför att ”vi bevittnar Nanking-reaktionens sönderfall, ett nytt utbrott av generalernas krig, och en tillväxt av de gynnsamma förutsättningarna för ett nytt uppsving för den revolutionära rörelsen i Kina.”[225] I juni antog EKKI en särskilt resolution om Kina. I denna fastslogs: ”Händelserna utvecklas på ett sådant sätt att den revolutionära situationen mycket snart kommer att omfatta, om inte hela det kinesiska territoriet, så åtminstone ett antal nyckelprovinser.” Och det gavs en direkt order om att koncentrera ansträngningarna till att stärka Röda armén för att ”vara i stånd att ta över ett eller flera industriella och administrativa centra”.[226] På grundval av denna EKKI-resolution antog KKP:s centralkommitté samma månad (i juli 1930) en egen resolution som förklarade: ”Kina är den svagaste länken i världskapitalismens kedja. Det är där världsrevolutionens vulkan mest sannolikt kommer att få sitt utbrott. Tack vare att den världsrevolutionära krisen nu alltmer förvärras, kan det följaktligen bli den kinesiska revolutionen som bryter ut först och därmed utlöser världsrevolutionen och det avgörande klasskriget i

---

[224] I resolutionen om den kinesiska frågan från EKKI:s 10:e plenum (februari 1928), sades det att bondegerillans aktioner ”kan bli en utgångspunkt för en segerrik nationell resning enbart på villkor att de länkas med ett nytt revolutionärt uppsving i de proletära centra”. I ett brev från EKKI daterat november 1930 betonas det att Röda armén ”inte i tillräcklig grad befinner sig i det kinesiska kommunistpartiets händer. Den sociala sammansättningen hos Röda armén är långtifrån tillfredsställande”. Den måste omvandlas till ”en arbetar- och bondearmé med proletärt ledarskap”. I en resolution som antogs av EKKI i juni samma år, påpekas det att ”uppgiften att förverkliga proletariatets hegemoni förutsätter att partiet kämpar för att utveckla strejkrörelsen ännu mer, för att organisera och leda det kinesiska proletariatets ekonomiska kamp. När partiet kombinerar den ekonomiska och politiska kampen, måste partiet anstränga sig till det yttersta för att utveckla politiska strejker och försöka förbereda organiseringen av en politisk generalstrejk i alla industricentra eller i en del av dem.” I en annan revolution från EKKI, daterad i augusti 1931, behandlas samma problem: ”Proletariatets hegemoni och revolutionens segerrika utveckling kan bara säkras om det kinesiska kommunistpartiet blir ett proletärt parti, inte bara i fråga om sin politiska linje, utan också till sin sammansättning och den roll som arbetarna spelar i alla ledande organ” (Schram and Carrre d’Encausse, op. cit., s 243, 245, 246; se också Degras, op. cit., III, s 135, n.).
[225] *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 10, nr 21 (30 april 1930), s 393, och nr 22 (8 maj 1930), s 408.
[226] Schram and Carrre d’Encausse, op. cit., s 244-245.

världen."[227] En månad senare omsattes den plan som utarbetats av KKP-ledningen – hjärnan bakom verkar ha varit Li Li-san – i praktiken. Men vulkanen fick inget utbrott. Operationen resulterade i stora förluster, inte bara för Röda armén, utan också för de svaga kommunist- och arbetarorganisationerna i de attackerade städerna.[228]

Det andra skälet, som ständigt var närvarande i Kominterns Kina-politik, har jag redan nämnt: det brännande behovet av att skaffa revolutionen en bas i städerna, bland arbetarna, vilket skulle kunna förkroppsliga och säkra proletariatets ledning över hela den revolutionära rörelsen. Det var nödvändigt att så snart som möjligt upprätta *arbetarnas* sovjetmakt, åtminstone i några städer, så att *böndernas* sovjetmakt kunde få den ledning utan vilken revolutionen inte kunde segra. Eftersom de arbetarstyrkor som för ögonblicket fanns i städerna inte ensamma kunde ge sig i kast med detta företag, måste de väpnade styrkorna i bondebaserna hjälpa dem. Men Kominterns och den officiella KKP-ledningens tänkande var så fördunklat av iden om den proletära hegemonin att de t o m var oförmögna att göra en realistisk bedömning av den konkreta situation som de kommunistiska organisationerna och de övriga arbetarorganisationerna i städerna vid denna tidpunkt befann sig i. Och ändå prioriterade planen den proletära kampen i städerna. I resolutionen från KKP:s central-kommitté sägs att "Proletariatets stora kamp är den avgörande kraften när det gäller att vinna inledande segrar i en eller flera provinser. Utan en strejkvåg av arbetarklassen, utan väpnade uppror i nyckelstäderna, kan det inte bli någon framgång i en eller flera provinser. Det är en helt felaktig idé att inte ägna uppmärksamhet åt arbetet i städerna och räkna med att byarna skall omringa städerna."[229] Det säger sig självt att kritiken var riktad mot Mao, som var emot planen på en omedelbar attack mot städerna och redan förespråkade den strategi som han senare skulle utveckla grundligare teoretiskt: att sprida det revolutionära kriget i de agrara regionerna, att alltid undvika strid med överlägsna styrkor, och att som ett långsiktigt perspektiv uppställa målsättningen att undan för undan omringa och inta städerna.

I överensstämmelse med juni-resolutionens idéer, innehöll den av KKP-ledningen utarbetade operationsplanen en rad arbetar- och upprorsstrejker, inte bara i de städer som skulle erövras av den Röda armén – Wuhan, Nanchang, Changshautan också i Shanghai, Nanking, Kanton, Tientsin osv. Detta "proletära" kapitel i planen misslyckades fullständigt. I Changsha, det enda urbana centrum som verkligen ockuperades av de röda enheterna – under tio dagar – intog majoriteten av arbetarna en reserverad och passiv attityd, t o m efter det att staden erövrats av kommunisterna. I nästan alla tätorter blev det viktigaste resultatet av Li Li-sans (och hans överordnade rådgivares) plan att de svaga organiserade kommunistiska och fackliga kärnorna avslöjades och blev mycket illa åtgångna. När allt kommer omkring gav Kominterns taktik under perioden efter nederlaget 1927 resultat som var motsatta de eftersträvade: Arbetarklassens politiska tyngd i den revolutionära rörelsen i Kina minskade ännu mer, så att den nästan försvann.[230]

---

[227] Guillermaz, op. cit., s 197. (Stora delar av dokumentet finns i engelsk översättning i Brandt, Schwartz, Fairbank, *A Documentary . . .*, op. cit., s 184-200. Citatet finns på s 185. Ö. anm.)

[228] I Shanghai, Wuhan och Tiensin, tre städer som vardera hade flera miljoner innevånare, räknade KKP-organisationerna högst 2 000, 1 000 resp 500 medlemmar (Guillermaz, op. cit., s 201).

[229] Ibid, s 197. (*A Documentary . . .,* op. cit., s 190-191. Ö. anm.)

[230] Denna fråga förtjänar en grundlig analys som inte kan ges här. Nästan alla studier av den kinesiska revolutionen betonar kontrasten mellan den framträdande roll stadsproletariatet spelade under perioden 1924-27 och dess nästan totala försvinnande under den följande perioden, från 1927 ända till 1949. Deutscher, Harold Isaacs och andra författare som är influerade av det trotskistiska sättet att se på saken – som i denna fråga sammanfaller med Kominterns synsätt – tenderar, enligt min åsikt, att överdriva proletariatets roll under den första etappen och att förklara dess frånvaro under den andra huvudsakligen med effekterna av nederlaget 1927 och misstagen under perioden 1927-34 ("trotskisterna" lägger skulden på Komintern och Stalin, "stalinisterna" lägger ansvaret på KKP.) De gör en mycket diskutabel analogi med den ryska revolutionsprocessen. Deutscher,

Händelserna 1927, 1930 och 1934 markerar milstolparna i sammanbrottet för Kominterns kinapolitik. 1927 års händelser innebar sammanbrottet för den högerpolitik som gjort KKP till ett bihang till Kuomintang. Händelserna 1930 innebar fiaskot för den äventyrspolitiska och ”ultraproletära” linje som ersatte den föregående och var en slags kinesisk upplaga av den ”klass-mot-klass”-politik (i ”socialfascismens” anda) som Komintern förde i Europa mellan 1928 och 1934. Händelserna 1934 – de allvarliga bakslag som Röda armén i Kiangsi råkade ut för under Chiang Kai-sheks femte offensiv, till följd av den militära taktik som KKP:s officiella ledning lade fast – medförde ett sammanbrott för försöket att lägga ledningen för det revolutionära kriget under Kominterns kontroll.

Denna sista episod blev avgörande för KKP:s senare utveckling, därför att de två uppfattningar som under den föregående perioden hade konfronterat varandra på ett dolt, indirekt sätt, nu drabbade samman öppet. Det dödliga hot som Chiang- Kai-sheks femte offensiv mot den stora ”röda basen” i Kiangsi representerade, ställde de två uppfattningarna inför ett avgörande prov. Även om provet framför allt ställdes på den militära taktikens plan, återspeglade den taktik som var och en av de två grupperna förespråkade – den maoistiska gruppen och den kominterntrogna – deras respektive övergripande uppfattning om den kinesiska revolutionen. Tsunyi-mötet bekräftade den maoistiska uppfattningens seger i KKP. När den ”kinesiska sovjetrepubliken” mot slutet av 1935, efter ett års marsch, slog sig ned i Yenan, skulle snart ett nytt kapitel i den kinesiska revolutionen börja: det anti-japanska kriget. Men Kominterns kinesiska kapitel hade definitivt avslutats. Som Mao sade 1943, med anledning av upplösningen av Komintern: ”Sedan Kommunistiska internationalens 7:e kongress 1935, har Kommunistiska internationalen inte blandat sig i det kinesiska kommunistpartiets interna affärer. Ändå har det kinesiska kommunistpartiet utfört sitt arbete mycket bra under hela det antijapanska nationella befrielsekriget ...” [231]

Kominterns icke-inblandning i det kinesiska partiets politik efter 1935 hade naturligtvis fler orsaker än den process jag beskrivit och dess resultat: Mao-gruppens övertagande av ledningen i KKP. Denna sista aspekt gör det möjligt att förstå den nya kinesiska ledningens hållning, men att Komintern inte försökte bekämpa den, berodde huvudsakligen på att Maos

---

till exempel, skriver: ”I Kina följde de sociala krafternas inriktning i stort sett det ryska mönstret. På landsbygden flammade bonderevolten, men det var arbetarna i städerna som var revolutionens drivande kraft” (*Den ofullbordade revolutionen 1917-1967*, Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm, 1967, s 78). Lucien Bianco menar att den kinesiska arbetarklassens litenhet inte förhindrade den a priori att bli ”den stora revolutionära kraften, desto mer eftersom den var koncentrerad till ett litet antal industricentra som också var landets ledande politiska centra. (Under liknande omständigheter spelade arbetarna i Petrograd och Moskva en mer avgörande roll 1917 än Ryssland 10-tals miljoner musjiker)” (Bianco, op. cit., s 83). Enligt min åsikt är dessa analogier dåligt grundade. Shanghai var inte Kinas politiska och ekonomiska centrum som Petrograd och Moskva i Ryssland. I Kina fanns det ingen arbetarklassens kärna som formats i den tunga industrin som arbetarna i Petrograd, Ural, Ukraina osv, utan bara en mycket ung arbetarklass, som huvudsakligen var anställd inom den lätta industrin och transportnäringen. Kina hade ingen strukturerad statsorganisation, vars störtande i centrum kunde ge den proletära minoriteten makten på samma sätt som segern i Petrograd gav bolsjevikpartiet makten i den ryska revolutionen. Shanghai och andra kuststäder, dit de kinesiska arbetarkärnorna huvudsakligen var koncentrerade, var snarare imperialismens politiska och ekonomiska baser än det kinesiska samhällets nervcentra. Det var huvudsakligen ett samhälle utan ryggrad, vilket också Mao förstod. Stadsproletariatet i Kina representerade bara 0,5 procent av denna enorma, formlösa sociala kropp. Trots detta, är det otvivelaktigt att den äventyrspolitik som KKP-ledningen, på Kominterns tillskyndan, förde i städerna mellan 1927 och 1933, åtskilligt måste ha förvärrat följderna av den fruktansvärda åderlåtning som arbetarklassen utsattes för 1927. (Enligt rapporter från de kinesiska fackföreningarna omkom ungefär 38 000 fackföreningsmilitanter detta år: 25 000 dog i strid och 13 000 avrättades. Se Guillermaz, op. cit., s 226.)

[231] Tal till partikadrar, den 26 maj 1943, citerat i Stuart R. Schram, *The Political Thought of Mao Tse-tung*, Penguin Books, 1969, s 423. I verkligheten försökte Komintern fortsätta att blanda sig i KKP:s inre affärer, men utan framgång. Detta bekräftas av den historik över Komintern som nyligen utgivits av Institutet för marxism-leninism i Moskva i samband med den sinosovjetiska konflikten (se not 11 i första kapitlet).

politik under det anti-japanska kriget i det stora hela stod i överensstämmelse med sovjetstatens politik i Fjärran östern. Vid första ögonkastet var KKP:s politik bara en kinesisk upplaga av folkfrontspolitiken i Europa. I verkligheten fanns det en grundläggande skillnad. Medan folkfrontspolitiken i Europa *de facto* underordnade de revolutionära styrkorna under ”den borgerliga demokratin”, förverkligades alliansen mellan Mao och Chiang inte bara med bevarandet av de revolutionära styrkornas självständighet, utan dessa lyckades också öka sin politiska potential och sina väpnade styrkor. I kontrast till Kuomintangs vacklan och kraftlöshet i det antijapanska kriget, och inför dess tilltagande underkastelse under den nordamerikanska imperialismen, skaffade sig det kinesiska kommunistpartiet anseende som den mest orubbliga, radikala och effektiva representanten för det nationella oberoendet, efter att under den föregående perioden ha gjort sig känt som den agrara revolutionens parti. Sammansmältningen av dessa den kinesiska revolutionens två grundläggande mål i partiets program och praktiska verksamhet, gav KKP den sociala bas och det politiska inflytande som gjorde det möjligt att framgångsrikt kasta sig in i kampen när denna åter antog formen av inbördeskrig åren 1946-49 och att framgångsrikt bekämpa, inte bara Kuomintang och dess amerikanska uppbackare, utan också Stalins nya försök att blanda sig i.

Under perioden mellan Kominterns 7:e kongress och den sovjet-tyska pakten anpassades Kominterns politik i de koloniala och avhängiga länderna, liksom dess politik i Europa och USA, strikt till den sovjetiska utrikespolitikens centrala målsättning: att upprätta en anti-Hitler-pakt. Eftersom de stater man sökte allians med var just de stora kolonialmakterna, innebar denna anpassning att de antiimperialistiska målen nedtonades, när de inte fullständigt övergavs. Givetvis förkastades varje revolutionär väg för att uppnå dessa mål. Den anti-imperialistiska strategin blev i praktiken ersatt av den antifascistiska strategin, även om resolutionerna från 7:e kongressen talade om ”antiimperialistiska folkfronter”. Kommunistpartierna i Latinamerika t ex, förklarade att huvudfienden till deras folk inte längre var yankee-imperialismen, utan den tyska imperialismen. Och 1937 påpekade Thorez, att även om partiets grundläggande krav i fråga om de koloniala folken var ”rätten till oberoende”, så innebar inte detta att ”rätten till skilsmässa betyder tvånget att skilja sig”: ”Om den avgörande frågan för ögonblicket är den segerrika kampen mot fascismen, då ligger de koloniala folkens intresse i deras enhet med det franska folket, och inte i en attityd som skulle kunna gynna fascismens förehavanden och t ex ställa Algeriet, Tunisien och Marocko under Mussolinis eller Hitlers ok, eller göra Indokina till en bas för det militaristiska Japans operationer.”[232] Denna politik, som plötsligt avbröts under den tvåårsperiod då den sovjet-tyska pakten var i kraft, skulle nå sina mest opportunistiska uttryck under världskrigets andra fas och under den omedelbara efterkrigsperioden, då Komintern inte längre existerade. I den andra delen av denna bok kommer vi att få tillfälle att undersöka denna period. Här ska jag begränsa mig till att peka på att denna politik givetvis inte bidrog till att stärka Kominterns och dess koloniala sektioners roll i den antiimperialistiska befrielserörelsen. Som jag påpekade när jag inledde analysen av detta problem, skulle Komintern upphöra att existera utan att ha lyckats skapa fasta och inflytelserika baser i den stora majoriteten av de länder som koloniserats av imperialismen. Dess bas skulle, liksom vid dess bildande, fortsätta att vara huvudsakligen europeisk.

Den sista akten

Av alla de ”vändningar” som Komintern gjorde, var det ingen som stod i så skarp motsättning till arbetarrörelsens intressen och var så skadlig för Komintern själv, som den ”vändning” som blev följden av den sovjetisk-tyska pakten i augusti 1939.

---

[232] Thorez, op. cit., vol 14, s 281.

Alltsedan 1933 hade fascismen, mer konkret Hitlerstaten, utgjort ett dödligt hot mot proletariatet och folken i Europa. Ingen marxist ifrågasatte detta. Kominterns antifascistiska strategi kunde med goda skäl kritiseras från vänster, inte därför att den utpekade fascismen som huvudfienden och försökte koncentrera maximala styrkor mot denna, utan just därför att strategin inte tjänade sitt syfte. Den opportunistiska anda som besjälade dess huvudförespråkare, och som härstammade från strategins underordnande under Kremls relationer till västmakterna, höll tillbaka antifascimens revolutionära potential och förhindrade att den utvecklades till fullo. Från det ögonblicket då, i enlighet med denna strategi, de revolutionära styrkorna underordnades den ”antifascistiska” bourgeoisin i de kapitalistiska länderna, och den europeiska och amerikanska kapitalismen i resten av världen, kompromitterades inte bara den antifascistiska frontens revolutionära potential ohjälpligt. Även dess specifikt antifascistiska udd avtrubbades. Lösningen låg inte i att överge antifascismen och återgå till den sekteristiska och ultravänsteristiska taktik som Komintern hade följt fram till 1934. Lösningen var en konsekvent antifascism, dvs en radikal, antikapitalistisk antifascism. Men när väl den ving-klippta antifascismen, dominerad av statsintressen, hade utmynnat i München, begränsade sig inte högkvarteret i Kreml till att rädda situationen med att underteckna en pakt med sin värsta fiende. För att ge denna skamliga pakt större vikt och betydelse, beordrade Kreml också kommunisterna att stryka antifascismens banér i samma ögonblick som den bruna besten satte sina legioner i marsch för att förslava Europa.

Sovjetledarna gick mycket långt i den politik som symboliserades av den sovjetisk-tyska pakten och underlättade därmed i praktiken den tyska erövringen av Europa genom att bidra till att demoralisera de folk som förtrycktes eller hotades av nazismen. Jag ska här begränsa mig till att nämna två av de mest typiska exemplen på sådana bidrag.

Kort efter det att pakten undertecknats, höll Molotov, ordförande för Folkkommisariernas råd och folkkommissarie för utrikesärenden, ett tal i Högsta sovjet. I detta tal framställde han Tyskland som den ”stat, som strävar till snarast möjliga slut på kriget och till fred, medan England och Frankrike, som ännu i går larmade mot aggressionen, är för krigets fortsättande och mot ett fredsslut.” ”Som man ser, förändras rollerna,” tillade Molotov med oöverträffbar cynism och fortsatte: ”Ett återupprättande av det gamla Polen kan det inte bli tal om, det är klart för envar.” Den ”fred” som Molotov talade om, ”det är klart för envar”, betydde ett erkännande av den delning av Polen som Hitler och Stalin just hade kommit överens om. Men det var dessutom felaktigt att en sådan ”fred” – som inte bara sanktionerade förslavandet av Polen, utan också av Tjeckoslovakien och Österrike, liksom införandet av fascismen i Spanien – ingick i Nazitysklands planer. Sovjetledarna visste bättre än någon annan vilka Hitlers verkliga planer var. Genom att tillskriva honom ”fredliga” syften, förde man de europeiska folk som stod i tur att bli offer för den hitleristiska aggressionen bakom ljuset och avtrubbade deras beredskap. ”Som man ser, förändras rollerna” – det är så sant, så sant. Nu var det Stalin som hade tagit på sig den roll som hittills hade spelats av makthavarna i England och Frankrike. I samma tal prisade Molotov de nya relationerna mellan Tyskland och Sovjetunionen: ”Vårt förhållande till Tyskland har, som jag redan sagt, grundligt förbättrats. Här har det hela utvecklat sig i riktning av ett befästande av de vänskapliga förbindelserna, ett utvecklande av det praktiska samarbetet och det politiska stödet åt Tyskland i dess strävan till fred... Vi har alltid haft den uppfattningen, att ett starkt Tyskland är en nödvändig betingelse för en varaktig fred i Europa.” [233]

[233] Tal den 31 oktober 1939 i *Soviet Peace Policy: Four Speeches by V. Molotov*, Lawrence and Wishart, London, 1941, s 28, 31, 32. På svenska publicerades talet under titeln: *Om Sovjetunionens utrikespolitik* (Arbetarkulturs förlag, Stockholm, 1939). I denna broschyr återfinns citaten på sidorna 5, 8 och 9.

Mindre än ett år senare, i augusti 1940, tog Molotov åter till orda i Högsta sovjet. Hitlers arméer hade ockuperat Norge, Danmark, Belgien, Holland och Frankrike. Molotov sade: ”Det franska folket står nu inför den svåra uppgiften att läka de sår som kriget orsakat. Och därefter måste det ägna sig åt pånyttfödelsens uppgift, som emellertid inte kan lösas med de gamla metoderna.” Efter att ha gjort en översikt över de tyska arméernas ”stora framgångar” och noterat att det av Tysklands alla fiender ”bara är Storbritannien som har beslutat att fortsätta kriget”, betonade Molotov den positiva roll som den sovjet-tyska pakten spelat för de tyska segrarna: ”Denna överenskommelse, som strikt följs av vår regering, undanröjde möjligheten av spänningar i de sovjet-tyska relationerna med anledning av att sovjetiska åtgärder vidtogs längs hela vår västfront och samtidigt tillförsäkrades Tyskland en lugn känsla av säkerhet i öst.” Och som svar till ”den utländska pressen, särskilt den engelskvänliga pressen, som ofta spekulerar om möjliga meningsskiljaktigheter mellan Sovjetunionen och Tyskland” försäkrade Molotov: ”Den goda grannsämja och de goda vänskapliga relationer som har upprättats mellan Sovjetunionen och Tyskland baseras inte på tillfälliga överväganden av övergående karaktär, utan på grundläggande intressen hos både Sovjetunionen och Tyskland.”[234]

Jag ska här inte behandla problemet huruvida den sovjet-tyska pakten var ett resultat av ett noga övervägt val från Stalins sida, då denne ställdes inför två alternativ: allians med Tyskland eller allians med ”demokratierna”, eller om den andra möjligheten i verkligheten inte existerade – vilket de officiella sovjetiska historikerna hävdar än idag. Detta problem är fortfarande föremål för diskussioner mellan historiker och kan aldrig fullständigt klaras ut förrän de sovjetiska arkiven öppnas och historikerna där fritt får göra vetenskapliga undersökningar.[235] Jag skall inskränka mig till att ställa en fråga. Om vi förutsätter att den sovjetiska diplomatins huvudmål var att förhindra att imperialistmakterna bildade ett block riktat mot Sovjetunionen, och att sovjetregeringen i augusti 1939 därför *inte hade något annat val* än att underteckna pakten med Tyskland, så rättfärdigar detta inte *det sätt* på vilket denna pakt utnyttjades och tillämpades av Stalin. Om sovjetledarna till följd av pakten inte kunde stödja och driva på de europeiska folkens kamp mot ockupanten, var de då verkligen tvungna att föra dessa folk bakom ljuset och vyssja dem till sömns, såsom Molotov gjorde i det först citerade talet, eller att uppmana dem att foga sig i sitt öde, som han gjorde i det andra? Var det nödvändigt för sovjetregeringen att uppmuntra den fascistiska angriparen och ge honom allehanda försäkringar om fastheten i den pakt som garanterade ”lugnet i öster”? Om vi ser på saken utifrån vårt nuvarande perspektiv, är det berättigat att fråga sig om det bakom denna attityd inte låg något mer än taktiska manövrer som i sig själva är svåra att acceptera för en marxist. Det är berättigat att fråga sig om inte Stalin i den sovjet-tyska pakten såg början till en långtgående överenskommelse med Hitlertyskland. Det finns en del konkreta fakta som verkar stödja denna hypotes. Den sovjetiska historiken Nekritj har visat att sovjetregeringen, strax innan det tyska angreppet mot Sovjetunionen, var redo att förhandla med Hitler om en ”ny, intimare överenskommelse”. Och, enligt sovjethistorikern Melnikov, när Hitler under samtalen mellan Hitler och Molotov (i november 1940) i vaga ordalag föreslog en uppdelning av världen, svarade den senare med konkreta förslag: Sunden (Dardanellerna, Bosporen, Ö.anm.), Bulgarien, Rumänien och Finland borde förbli inom den sovjetiska ”inflytelse-

[234] *Sovjet Peace Policy*, op. cit., s 71-73.

[235] Andre Fontaine sammanfattar de olika uppfattningar som fortfarande finns angående detta problem i sin *History of the Cold War 1917-1950*, op. cit., s 116: ”Man debatterar fortfarande om Sovjetunionens verkliga avsikter under denna period . ..” Han anser att ”de två förklaringar som har varit allmänt spridda under tjugo år – att Stalin utan framgång försökt få till stånd en överenskommelse med de allierade, eller att han sedan lång tid tillbaka förenat sitt öde med Hitler– är lika diskutabla”. Jag för min del är, till dess mysteriet klargjorts genom ovedersägliga dokument, benägen att tro att Stalins grundläggande ”avsikt” var att välja den lösning som skulle göra det möjligt för honom att hålla sig utanför kriget, åtminstone så länge som möjligt. Detta var orsaken till att utgången av det diplomatiska spelet 1939 i sista hand berodde på den väg som *Hitler* skulle välja.

sfären".[236] Om vi betraktar dessa två indicier i ljuset av den senare historiska utvecklingen, den faktiska uppdelningen i "inflytelsesfärer" mellan Sovjetunionen och USA-imperialismen efter det andra världskriget och kontinuiteten i denna politik ända fram till idag, varför skulle inte detta ha kunnat vara hörnstenen i Stalins politik gentemot den imperialism som vid denna tidpunkt framstod som den starkaste militärmakten i världen? Om denna hypotes skulle bekräftas, skulle det ge nyckeln till den "överraskning" som sovjetarmén blev offer för inför det tyska angreppet. Om detta verkligen var Stalins plan, den uppfattning som han hade om historiens förlopp, då var man tvungna att anpassa verkligheten till denna vision. Därmed måste alla informationer från underrättelsetjänsten och från de framtida allierade, liksom alla andra tydliga tecken på Tysklands förberedelser, viftas bort såsom stridande mot Stalins ofelbarhet.[237]

Som alla vet, var det officiella huvudargumentet, som fram till idag använts för att rättfärdiga den sovjetisk-tyska pakten och politiken under åren 1939-41, att Sovjetunionen behövde vinna tid för att bättre förbereda sig och för att undvika att ensamt råka i krig med Tyskland. Men när allt kommer omkring tvingades Sovjetunionen under nästan två år praktiskt taget ensamt bjuda motstånd mot huvudstyrkan av de tyska stridskrafterna, som stärkts av sina europeiska erövringar. Till följd av detta och sina otillräckliga förberedelser, stod Sovjetunionen på randen till nederlag, vilket Stalin själv erkände 1945. Detta reser en annan fråga: Utgjorde den politik som följde på den sovjet-tyska pakten, och själva pakten, verkligen det bästa möjliga sättet att försvara Sovjetunionens nationella existens? [238]

---

[236] A. Nekritjs bok (se not 165) syftar till att finna orsakerna till de fruktansvärda nederlag som den Röda armén led under krigets första månader. Detta leder författaren till att behandla en hel rad frågor, som t ex försvagningen av de sovjetiska väpnade styrkorna till följd av Stalins stora utrensningar i slutet av 30-talet, relationerna med Tyskland under den sovjet-tyska pakten osv. Nekritj uttrycker ingen *a priori*-fientlighet mot Stalin, men han tvekar inte att dokumentera dennes ansvar, åtminstone i den utsträckning som censuren tillät vid den tidpunkt boken publicerades. Vid den diskussion som nämndes i not 165 stödde majoriteten av deltagarna Nekritjs uppfattning mot Deborin och de övriga representanterna för den officiella ståndpunkten. En rapport från denna diskussion cirkulerade "diskret" i Moskva och lyckades korsa den sovjetiska gränsen. Den finns, tillsammans med Nekritjs bok, i V. Petrov, op. cit. Kort efter utgivningen av den ryska utgåvan, bannlystes Nekritjs bok av de bresjnevitiska neo-stalinisterna, som igångsatte en kampanj mot Nekritj. Denna kampanj kulminerade i att författaren uteslöts ur partiet 1967. Ett antal sovjetiska vetenskapsmän protesterade skriftligt mot denna nya attack mot forskningens frihet.

Bland de fakta som visar sovjetregeringens önskan att förlänga pakten med Tyskland, och göra den ännu intimare, nämner Nekritj nyhetsbyrån Tass' kommuniké från den 14 juni 1941 som lät förstå att sovjetregeringen var beredd att förhandla om undertecknandet av "en ny, mera långtgående överenskommelse" och att orsaken till att sådana förhandlingar ännu inte hade inletts var att de tyska ledarna hade visat sig icke-samarbetsvilliga (s 200-202). Melnikovs bidrag finns på s 256. Nekritj varken bekräftar eller vederlägger Melnikovs påstående. Han begränsar sig till att nämna att sovjetrepresentanten under Hitler-Molotov-samtalen avvisade förslaget att Sovjetunionen skulle gå med i tremaktspakten mellan Tyskland, Italien och Japan (s 148), men han håller tyst om Molotovs motförslag. Detta ämne är, som Melnikov sade, tabu. Det är inte desto mindre signifikativt att Deborin, under denna diskussion talesman för den officiella ståndpunkten, erkände att Stalin "satte för mycket hopp till den sovjet-tyska pakten" (s 251).

[237] Nekritjs studie visar att fakta om Tysklands förberedelser för att invadera Sovjetunionen var kända för sovjetledarna och Stalin själv, men tolkades på ett fullständigt felaktigt sätt. Ambassadrådet vid tyska ambassaden i Moskva, Hilger, som Nekritj citerar, summerade sina intryck av Stalins hållning på följande sätt: "Allt pekade på att han trodde att Hitler höll på att förbereda ett utpressningsspel där hotande militära rörelser skulle följas av plötsliga krav på ekonomiska och även territoriella eftergifter. Han verkar ha trott att han skulle kunna förhandla med Hitler om sådana krav när de ställdes (G. Hilger and Alfred G. Meyer, *The Incompatible Allies*, Macmillan, New York, 1953, s 330). Och med stöd av vittnesbörd från sovjetiska militära ledare fastslår Nekritj att detta verkligen var den uppfattning som Röda arméns överkommando hade, en uppfattning som givetvis var ett eko av Stalins egen (s 194).

[238] Den "desperata situationen" i början av kriget mellan Sovjetunionen och Tyskland erkändes av Stalin i hans "skål till det ryska folket" under det högtidliga firandet av segern som hölls i Kreml den 24 maj 1945. "Vår regering", yttrade han, "har gjort åtskilliga misstag. Vid vissa tillfällen 1941 och 1942 var vårt läge förtvivlat, då

Medan pakten i efterhand – efter den 22 juni 1941 – rättfärdigade på det sätt som just nämnts, bestod det ”teoretiska” rättfärdigandet av pakten som gjordes mellan 1939 och 1941 i att krigets karaktär definierades som lika orättfärdigt från båda sidor, som ett uteslutande imperialistiskt krig. Men 1946 förklarade Stalin att ”det andra världskriget mot axelstaterna, till skillnad från det första världskriget, från första början fick karaktären av ett antifascistiskt befrielsekrig, som även åsyftade de demokratiska friheternas återupprättande. Sovjetunionens inträde i kriget mot axelstaterna kunde inte annat än stärka – och stärkte också – det andra världskrigets antifascistiska karaktär och befrielsekaraktär.” [239]

Efter SUKP:s 20:e partikongress korrigerades denna stalinistiska korrigering återigen i de sovjetiska redogörelserna för krigets historia. Det sades nu att kriget var imperialistiskt från båda sidor under perioden från september 1939 till Frankrikes fall 1940 – med ”båda sidor” menades axelmakterna och regeringarna i Frankrike och Storbritannien. Men kriget var ändå ett rättfärdigt krig från första början – försvar för nationellt oberoende och mot fascistiskt förslavande – från de folks sida som var offer för den hitleristiska aggressionen, liksom från de ”små staternas” sida (Polen, Norge, Nederländerna, Belgien osv). Och efter Frankrikes nederlag blev kriget rättfärdigt även för Frankrike och Storbritannien som stater. Fram till början av ”det kalla kriget” 1948 hette det i den officiella sovjetiska versionen att Storbritannien, Frankrike och Förenta staterna hade eftersträvat verkligt frigörande, progressiva mål mellan 1941 (den 22 juni) och 1945. Från och med ”det kalla kriget” infördes en ny korrigering: De nämnda stormakterna hade aldrig, trots att de varit allierade med Sovjetunionen, upphört att ha imperialistiska, antifolkliga, reaktionära, kolonialistiska osv målsättningar.[240]

Det är inte värt besväret att stanna upp för att visa – det framstår tillräckligt klart – att var och en av dessa på varandra följande korrigeringar betingades av det tillstånd som relationerna mellan Moskva och huvudstäderna i Väst befann sig i vid tidpunkten i fråga. Men alla innehöll ett element av sanning – den sanning som doldes under tvåårsperioden mellan september 1939 och juni 1941, sedan man energiskt hade förfäktat den under åren 1934-39, nämligen att Hitlertyskland var de europeiska folkens huvudfiende, och att ett krig mot Tyskland – som svar på dess aggression – för dessa folk var ett nödvändigt och rättfärdigt krig, ett krig till försvar för det nationella oberoendet, eller åtminstone ett krig till försvar för

---

vår armé retirerade och uppgav våra kära byar och städer ... därför att det inte fanns någon annan utväg. Ett annat folk skulle kanske ha sagt till sin regering: Ni har inte infriat våra förväntningar. Gå er väg! Vi skall tillsätta en annan regering, som sluter fred med Tyskland och säkrar oss lugn. Men det ryska folket gjorde inte så ... Tack, ryska folk, för detta förtroende”. (J.S. Stalin, *Sovjetunionens stora fosterländska krig*, op. cit., s 189-190). Stalin skulle ha kunnat tillägga: nu när vi vunnit segern skall vi studera dessa misstag. Detta skulle ha varit en marxistisk hållning ... Men ett kvartssekel senare är en undersökning av dessa misstag fortfarande ett farligt tilltag, vilket fallet Nekritj visar.

Den slutsats Nekritj kommer fram till är att pakten som sådan var nödvändig, men Stalins politik under 1939-41 var felaktig. En annan historiker, Slezkin, som deltog i diskussionen om Nekritjs bok, sade: ”1939 års pakt var kanske oundviklig, men det var ett brott att bygga något hopp på denna pakt, och framför allt att sluta bekämpa fascismen. Och detta var vad Stalin gav order om” (V. Petrov, op. cit., s 258).

[239] Tal till väljarna i Moskvas Stalindistrikt den 9 februari 1946 (i Stalin, *Krigets facit*, Stockholm, 1946, s 2-3. Min kurs. FC).

[240] Man skulle kunna göra en intressant antologi som visar växlingarna i de sovjetiska skriverierna om det andra världskrigets karaktär. Det var förstås inte förrän efter den 20:e partikongressen som Stalins definition från 1946 började omvärderas i grunden. 1957 organiserade partitidningen *Kommunist* en konferens om ämnet. En rapport om denna konferens publicerades i *Recherches internationales à la lumiere du marxisme*, nr 9-10,1958, s 9-32. Den nya officiella definitionen återfinns i 1960 års version av *SUKP.s historia*, av B.N. Ponomarjov m fl (s 548-549 i den svenska upplagan, Arbetarkultur, Stockholm, 1962). I den andra delen av denna bok ska jag behandla den opportunistiska mystifikation som karakteriserade de sovjetiska och kommunistiska dokumenten från perioden 1941-47 i fråga om imperialistmakternas mål i det andra världskriget.

den borgerliga demokratin mot det fascistiska tyranniet.[241] Men om kriget från allra första början hade denna karaktär för folken, hur kan i så fall den sovjet-tyska pakten rättfärdigas och, framför allt, den politik som gick ut på att paralysera den antifascistiska kampen i Europa, en politik som fördöms även av sovjetiska historiker, såsom Slezkin?

Kominternledningen reproducerade omedelbart, med en automatism utan like i de tidigare ”vändningarna”, Kremls *volte fac*e i augusti 1939. Vid första anblicken kan dokumenten från Komintern under paktåren förefalla vara mycket ortodoxa och i överensstämmelse med den leninistiska linjen att utnyttja kriget för att göra revolution. Som redan sagts i första kapitlet, viftade Komintern på nytt med världsrevolutionens spöke, vilket 7:e kongressen hade lagt åt sidan. ”Arbetarklassen”, skrev Dimitrov i oktober 1939, ”är kallad att på sitt sätt, i sitt eget och i hela den arbetande mänsklighetens intresse göra slut på detta krig och därmed skapa de nödvändiga förutsättningarna för tillintetgörandet av de grundläggande orsaker, som framkallar imperialistiska krig”, m a o att göra slut på kapitalismen.[242] Men folken uppmanades inte att organisera ett nationellt revolutionärt krig mot Hitler-tyskland och mot de förrädare som förrådde sina nationer. I den form Dimitrovs artikel gavs ut, och med tanke på det faktum att det tyska proletariatet hade varit krossat sedan 1933 och att det nu till stor del stod under den nationalsocialistiska demagogins inflytande, kunde denna inriktning inte få någon annan praktisk effekt än att bidra till att undergräva det redan svaga motståndet från de stater som angripits av Hitler. I det upprop som Komintern utgav samtidigt med dessa Dimitrovs uttalanden, riktades huvudattacken mot den borgerliga demokratin och socialdemokratin. Blum fördömdes uttryckligen, men Hitler nämndes inte ens. Den nazistiska diktaturen attackerades inte direkt, men om de borgerliga demokratierna hette det: ”Det är inte för folkens frihet de för krig utan för deras förslavande; inte för att rädda demokratin undan fascismen utan för att reaktionen skall triumfera.”[243] Kominterns upprop till 1 maj 1940 och 1 maj 1941 innehöll en liknande inriktning.

Fascismen upphörde kort sagt att vara huvudfienden och denna roll övertogs av den borgerliga demokratin och socialdemokratin. Offensiven koncentrerades mot den senare, precis som under ”socialfascism”-epoken. Mindre än ett år innan invasionen av Sovjetunionen skrev Koplenig, en medlem i EKKI:s presidium: ”Den viktigaste uppgiften för proletariatets revolutionära krafter är därför att föra en oförsonlig kamp mot socialdemokratin i alla dess former.”[244] Som Deutscher skriver:

---

[241] De revolutionära krafterna kunde givetvis inte begränsa sig till detta ”minimum”. De måste ställa sig uppgiften att utnyttja den andra stora världsomfattande krisen i det kapitalistiska och imperialistiska systemet för att skapa de politiska och organisatoriska förutsättningarna för den socialistiska revolutionen, varhelst detta var möjligt. Det faktum att det nationella oberoendet och de borgerligt demokratiska friheterna hotades av den fascistiska aggressionen gav de revolutionära krafterna en unik historisk möjlighet att samla och mobilisera breda sociala skikt under sin ledning. Den politik som Stalin och Komintern förde gjorde det omöjligt att utnyttja denna möjlighet under krigets första skede, medan de under krigets andra fas försökte begränsa de revolutionära krafternas mål till det ”minimum” som nämnts ovan.

[242] Degras, op. cit., III, s 459. Finns på svenska i *Komintern i kamp mot kriget*, Arbetarkultur, Stockholm, 1941, s 34. 1936 hade Dimitrov skrivit: (Förverkligandet av proletariatets enhetliga internationella politik kräver) ”målmedveten och koncentrerad ledning i framstöten mot den fascistiske angriparen i varje givet ögonblick, olikartat förhållande till angriparen å ena sidan och offren för hans angrepp å andra sidan. Avslöjande av varje försök att sudda ut skillnaden mellan fascistiska och icke-fascistiska stater.” (Den 1:a maj 1936, i Dimitrov, op. cit., s 185). Detta var Kominterns ståndpunkt ända fram till dess den sovjet-tyska pakten undertecknades. Därefter började Komintern ”avslöja” varje försök att göra åtskillnad mellan angriparen och offret, mellan fasciststaterna och de icke fascistiska staterna.

[243] Upprop från EKKI ”inför den stora socialistiska Oktoberrevolutionens 22-årsdag”, i Degras, op. cit., III, s 446. På svenska i *Komintern i kamp mot kriget*, op. cit., s 5

[244] J. Koplenig, ”The War and the Collapse of the Second International”, i *Communist International* (den amerikanska utgåvan), nr 9 (september), 1940, s 599. Det avsnitt som citeras senare finns på s 595.

> Vid en överblick över dessa sällsamma tjugotvå månader är det omöjligt att bortse från de gratistjänster Komintern ofrivilligt gjorde Hitler. Molotov och Ribbentrop hade inte väl satt sina namn under pakten av augusti 1939, förrän Komintern avblåste det korståg mot Hitler till vilket deras trumpetare så länge manat stater och folk. Antifascismens hela strategi och taktik, alla dess sorgfälligt utarbetade argument och paroller makulerades. Den ryske generalsekreterarens europeiska skuggor intog en vag neutral pose. Båda de krigförande lägren, sades det nu, hyste imperialistiska strävanden, och det ena var inte bättre än det andra. Arbetarklassen uppmanades att göra motstånd mot kriget och kämpa för fred. . . Tidtals fick motståndet mot kriget en omisskännligt tyskvänlig anstrykning, som till exempel i oktober 1939, då Komintern upprepade Molotovs och Ribbentrops vädjan om en förhandlingsfred och gav Frankrike och Storbritannien skulden för kriget. Effekten av denna politik blev, framför allt i Frankrike, uteslutande defaitistisk, inte revolutionär. Den kompletterade den defaitism som frätte på det franska samhällets höjder med en kvasifolklig defaitistisk variant underifrån.[245]

Den franska bourgeoisin missade inte denna utmärkta möjlighet att olagligförklara kommunistpartiet genom att anklaga det för det landsförräderi som bourgeoisin själv förberedde.

Detta var en mörk och tragisk period för kommunisterna i Europa. Tiotusentals av dem fick nyheten om pakten i Hitlers, Francos, Mussolinis och Central-, Syd- och Sydosteuropas övriga diktatorers fängelser och koncentrationsläger. Trots sin blinda tro på Stalin och Internationalen blev det moraliska och politiska slaget oerhört hårt. Många kunde inte uthärda det. Över en natt, i fängelse eller på gatan, fann sig kommunisterna isolerade från massorna, berövade varje allierad. I de länder som var fascistiska diktaturer, var kommunisterna representanter för det parti vars högste ledare hade ingått en pakt med Hitler. I de länder som hotades av den hitleristiska aggressionen, var kommunisterna representanter för det parti vars högste representant hade slutit en pakt med den nationella fienden och objektivt underlättat aggressionen. Allt eftersom de europeiska länderna ockuperades, hamnade kommunisterna i en – som en historiker över den europeiska motståndskampen säger –”extremt svår situation: När de inte förföljdes och fängslades av sina landsmän, som anklagade dem för förräderi, så blev de det av de tyska myndigheterna.”[246] Men det värsta var inte förföljelserna. Dödsstöten var att Komintern hade strukit den antifascistiska flaggan just i det ögonblick då den var mest berättigad, just då de hitleristiska legionerna satte sig i rörelse för att förslava Europa. Att avstå från den antifascistiska plattformen i denna situation innebar inte bara att man fördärvade den prestige och det politiska inflytande man erövrat sedan 1934 trots de opportunistiska misstag som gjorts; det innebar att man begick självmord som revolutionär kraft, hur många upprop mot ”det imperialistiska kriget” man än gav ut (upprop som dessutom i själva verket inte uppmanade till revolutionär kamp, utan till en ”fred” som i denna situation bara kunde bli en ”fascistisk fred”). Om Hitler hade hållit huvudet kallt efter sina framgångar, om han valt att konsolidera sina erövringar i Europa i skydd av det ”lugn i öster” som sovjetregeringen garanterade honom, om han utnyttjat Stalins goda vilja för att utvidga det område som uppdelades i ”inflytelsesfärer”, är det svårt att föreställa sig att de stalinistiska kommunistpartierna skulle ha kunnat överleva. Men Hitler invaderade Sovjetunionen, och den nya fasen i kriget, som skulle påskynda Kominterns slutgiltiga bankrutt, möjliggjorde en uppseendeväckande återuppståndelse för de europeiska kommunistpartierna och en konsolidering av deras stalinistiska kännetecken.

---

[245] Deutscher, *Stalin*, op. cit., s 357. Till stöd för Deutschers påstående kan man, bland många andra liknande fakta, nämna att det franska kommunistpartiet tryckte och underjordiskt spred 50 000 ex av Molotovs tal från 1939 (det tal som jag citerat tidigare, i vilket han stödde Ribbentrops ”freds”-förslag) (*Histoire du PCF (Unir)*, I, s 261). Vid det möte mellan kommunistiska historiker från Polen, Jugoslavien och Tjeckoslovakien som hölls i Belgrad 1966 sades det, att den politik som Komintern ålade de europeiska kommunistpartierna under det andra världskrigets inledande skede i praktiken innebar att dessa partier förhindrades att ta upp kampen mot den fascistiska aggressionen (se rapporten från mötet i *Z Pola Walki*, nr 2, 1967).

[246] Henri Michel, *Les Mouvements clandestins en Europe*, PUF, Paris, 1965, s 20.

Efter den 22 juni 1941 gjorde Komintern en 180 graders sväng och anpassade sig på nytt med matematisk precision till den sovjetiska strategins och diplomatins krav. Skillnaden mellan borgerlig demokrati och fascistisk diktatur, som ”glömts” under de två åren, förvandlades nu till en skönmålning av den borgerliga demokratin. De ”demokratiska” kapitaliststaternas ansvar för krigets tillblivelse gick upp i rök. De imperialistiska målsättningar som dessa stater eftersträvade i sin kamp mot den tyska eller japanska rivalen tystades omsorgsfullt ned, inte bara i Kominterns och kommunistpartiernas offentliga propaganda, utan också i den ”orientering” som militanterna fick inom partiet. Och, som vi såg i första kapitlet, Kominterns sista resolution, som tillkännagav organisationens egen upplösning, och Stalins deklaration som åtföljde den, spred illusionen att axelmakternas nederlag i sig självt skulle vara tillräckligt för att bygga upp en värld av fred, av broderligt samarbete mellan nationerna, grundad på lika rättigheter. Illusionen att en sådan ideal värld var förenlig med fortbeståndet för världsimperialismens huvudkrafter underblåstes. Sovjetunionens kapitalistiska allierade skönmålades. Om man dömer av dokumenten från Komintern under de två sista åren av organisationens existens, hade klasskampen upphört att vara den grundläggande faktorn i världsutvecklingen, både på det nationella och internationella planet. Den antiimperialistiska nationella befrielserörelsen verkade gå samma öde tillmötes. En epok av världsomspännande broderskap proklamerades.

I den ovan citerade artikeln gjorde sig Koplenig lustig på Andra internationalens bekostnad: ”Händelsutvecklingen, hela förloppet av det imperialistiska kriget och Sovjetunionens snabbt växande inflytande påskyndar Andra internationalens sönderfall. Dess exekutivkommitté har praktiskt taget upphört att existera, även om detta faktum knappt har noterats. Den har ”tappats på vägen”.” Mindre än ett år efteråt skilde sig inte Tredje internationalens politik i något väsentligt från den Andra internationalens politik. Och mindre än tre år senare var det Tredje internationalen som upphörde att existera, medan den Andra på nytt tog upp sin aktivitet. Allt detta var fullkomligt logiskt: Eftersom världen stod på tröskeln till allmän förbrödring mellan klasser och stater, hade den reformistiska Internationalen ännu en viss uppgift att fylla, men för Lenins International återstod det inget annat än att upplösa sig själv.

Låt oss inte föra denna ironi längre. Varken Stalin eller Komintern-ledarna hade omvänt sig till den kristna doktrinen. Men de uttalade syftena och de överlagda förtigandena i 1943 års resolution och i Stalins deklaration, vilka analyserats i kapitel 1, var inte heller bara en simpel krigslist. De var ett koncentrerat uttryck för den generallinje som genomsyrade all aktivitet från de kommunistiska partiernas sida och till stor del bestämde de politiska styrkeförhållandena i Västeuropa efter det andra världskriget och således underlättade kapitalismens bevarande i denna del av den gamla kontinenten, såsom vi ska se i andra delen av denna studie.

Fascismens nederlag måste vara varje medveten revolutionärs viktigaste, omedelbara mål under andra världskriget. Behovet av en politik med breda allianser mellan proletariatet och de borgerliga och småborgerliga krafter som var intresserade av samma mål – fastän på ett annat sätt än de socialistiska krafterna – förefaller mig idag, sett ur ett historiskt perspektiv, föga diskutabelt. Men det fanns inte bara ett sätt att uppfatta och tillämpa denna politik, varken när det gällde relationerna mellan stormakterna, Komintern i allmänhet, eller kampen i varje land. Den väg som Stalin valde – en logisk fortsättning på hela hans tidigare politik – var att underordna revolutionens utveckling, som fascistmakternas nederlag och de andra kapitaliststaternas bankrutt på den europeiska kontinenten objektivt ställde på dagordningen, sökandet efter en varaktig uppdelning av världen i ”inflytelsesfärer” mellan Sovjetunionen och den amerikanska imperialismen. Den värld av fred och broderligt samarbete mellan nationerna som Komintern och Stalin talade om 1943, var bara en falsk bild av en värld uppdelad mellan de två supermakterna.